ΛΕΣΒΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΤΕΧΝΕΣ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΦΙΛΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ
«Ο ΘΕΟΦΙΛΟΣ»

ΜΥΤΙΛΗΝΗ

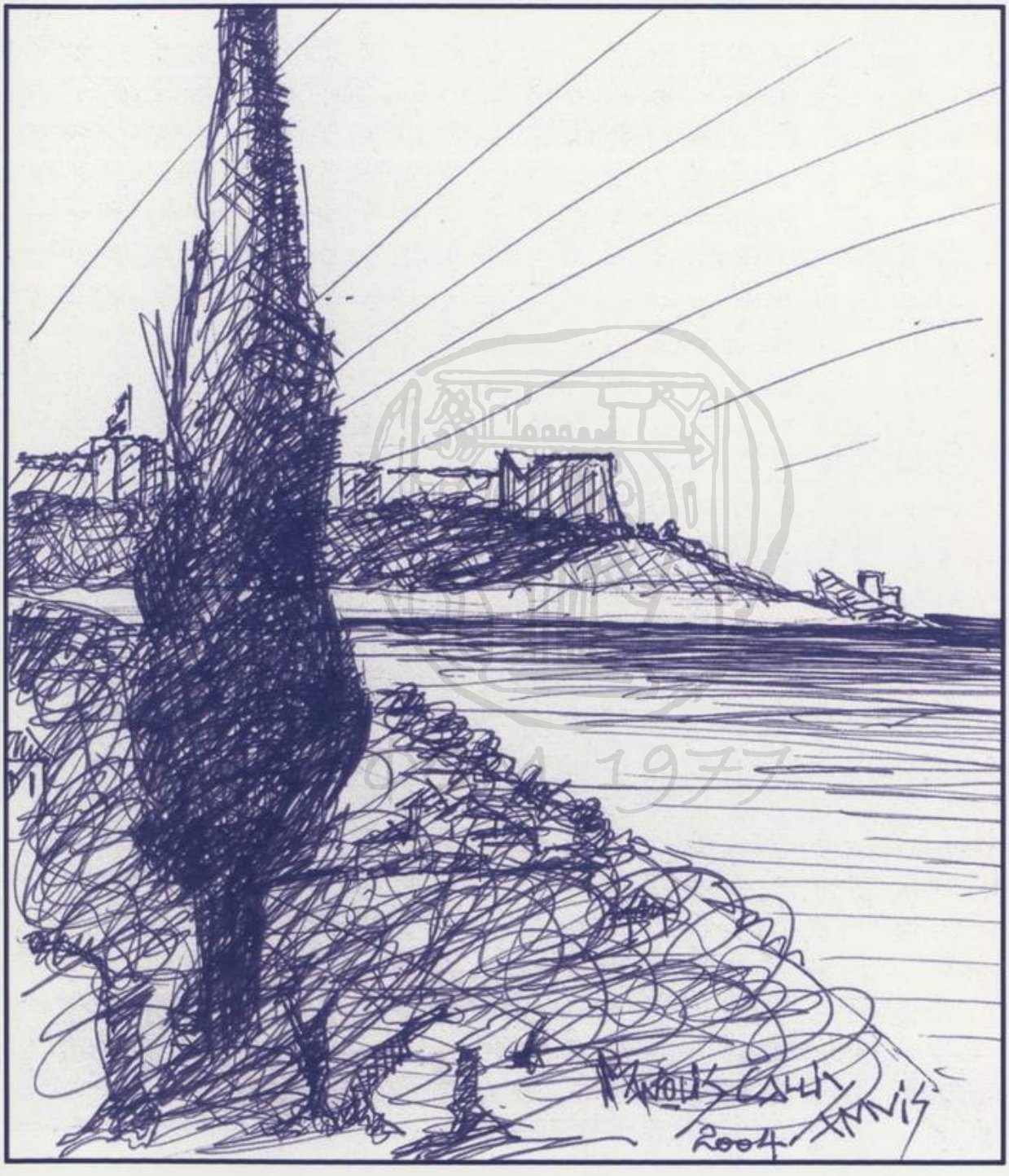

ΤΟΜΟΣ Ε΄
ΜΥΤΙΛΗΝΗ
ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ «ΑΘΗΝΑ 2004»

ΕΚΔΟΣΗ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΛΕΣΒΟΥ

ФОМ 1977

ФОМ 1977

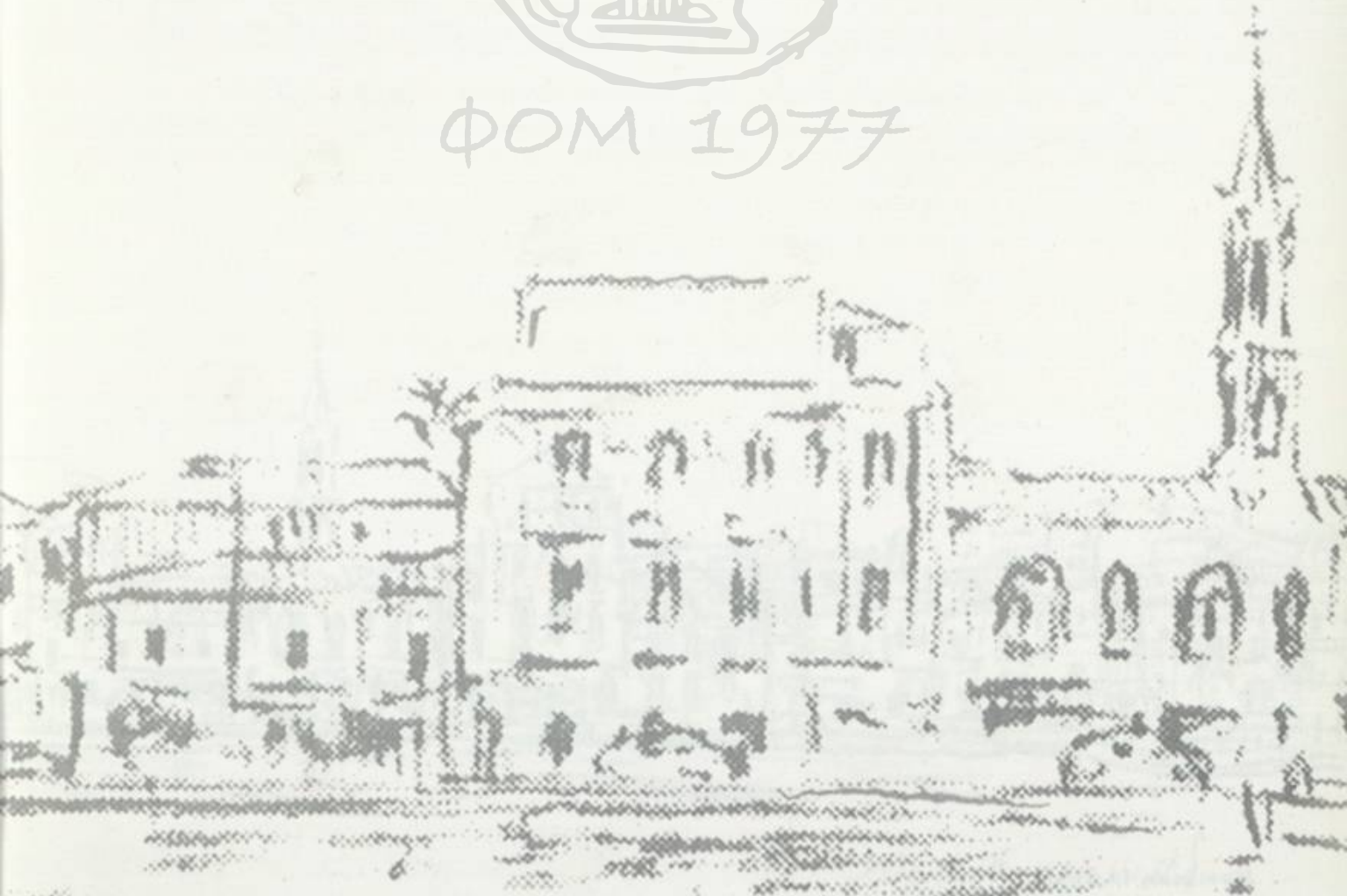

ΦΟΜ 1977

Μυτιλήνη 10.8.1981

ΜΥΤΙΛΗΝΗ

ΤΟΜΟΣ Θ'

Χριστούγεννα 2004

ΦΟΜ 1977

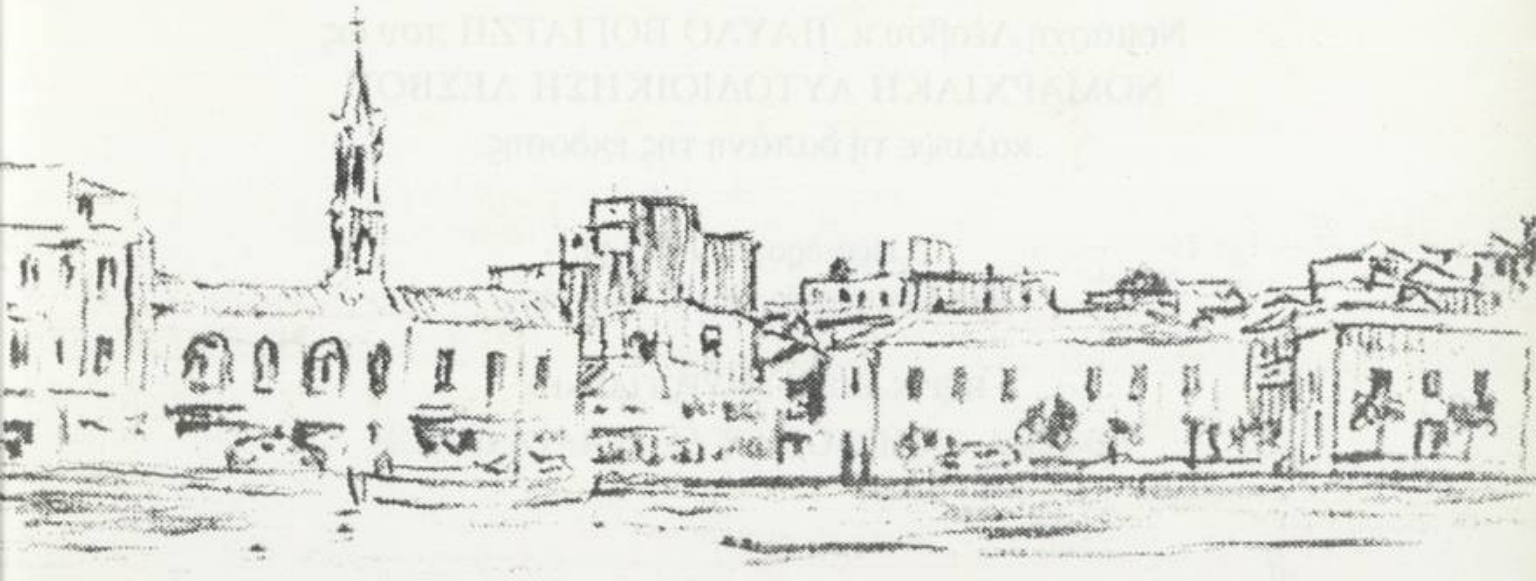

Μίλτης Παρασκευαΐδης

Το Πολιτιστικό Κέντρο Μυτιλήνης Φ.Ο.Μ. «Ο Θεόφιλος»
ευχαριστεί
όλους όσοι συνέβαλαν
στην πραγματοποίηση αυτής της έκδοσης
και ιδιαίτερα τον
Νομάρχη Λέσβου κ. ΠΑΥΛΟ ΒΟΓΙΑΤΖΗ που ως
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΛΕΣΒΟΥ
κάλυψε τη δαπάνη της έκδοσης.

Ο Πρόεδρος του Φ.Ο.Μ.
και Επιμελητής της «Μυτιλήνης»

ΠΕΡΙΚΛΗΣ Φ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΜΥΤΙΛΗΝΗ

ΛΕΣΒΙΑΚΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΤΕΧΝΕΣ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΤΟΜΟΣ Θ'

Χριστούγεννα 2004

ΦΟΜ 1977

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ Φ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΛΕΣΒΟΥ

Περιεχόμενα Ε΄ τόμου

Προλογικό **11** Περικλής Φ. Μαυρογιάννης

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ - ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ - ΙΔΕΕΣ

Νηπενθές **15** Δημήτριος Γ. Νιάνιας
Δάφνης και χλόη (Ποίημα) **19** Στρατής Πασχάλης
Μια Συνέντευξη **20** Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ
Μητέρα των Λακεδαιμονίων (Ποίημα) **29** Χρυσούλα Χατζηγιαννιού
Ελλάδα, θάλασσα και Αρχιπέλαγος **30** Αριστείδης Γιαπαλής
Στην ανάμνηση του Οδυσσέα Ελύτη **33** Ingemar Rhedin
(Τρείς εκδηλώσεις στο Θέατρο ΦΟΜ)
«Επιτάφιος Αδώνιδος» **40** Βαγγέλης Καραγιάννης
Μια νεανική μετάφραση του Θειέλπη Λεφκία
Στη Μονή της Περιβολής (Οδοιπορικό) **44** Δημήτρης Νικορέτζος
Η μεταμοντερνιστική Σαπφώ **55** Βαγγέλης Αθανασόπουλος
Ήτανε - δεν ήτανε...(Ποίημα) **68** Δημήτρης Πέππας
Δίχως πατρίδα (Ποίημα) »
Το δέντρο που αγάπησα (Διήγημα) **69** Μίμης Ελευθεριάδης
Αναπαημός (Ποίημα) **74** Περικλής Μαυρογιάννης
Άνοιξη μιά (Ποίημα) **75** »
Αυγούστου νύχτα (Ποίημα) **75** »
Το προσύμφωνο (Ποίημα) **76** Δημήτρης Καραμβάλης
Τέλη Ιουλίου...(Ποίημα) **79** Άρης Μικρασιάτης
Ψυχή (Ποίημα) »
Νύχτα του Φεβρουαρίου (Διήγημα) **80** Παναγιώτης Αλεξέλλης
Μια στιγμή μόνο μια (Ποίημα) **85** Μαρίκα Αλκ. Μαριγλή
Η ζωή στη σφαίρα της παραίσθησης (Ποίημα) »
Όταν με επισκεφτεί η έμπνευση (Ποίημα) **86** Νίκη Σεραφετινίδου - Βούρβουλη
5 Χάι Κάι (Ποίημα) »
Ζωντανά και πεθαμένα (Διήγημα) **87** Στρατής Μουφλουζέλλης
Το του πολέμου δόρυ και **97** Στρατής Γιαννίκος
το δώρον του έρωτος (Ποίημα)
Ρίζες και φτερά (Μυθιστόρημα-απόσπασμα) **98** Ιάκωβος Μουτζουρέλλης
Αγέλαστος Πέτρα (Ποίημα) **103** Γιώργος Γκορτζιώτης
Τα στοιχειά του τόπου μου (Διήγημα) **104** Όλγα Σταυρίδου - Δεληγιάννη
Θα έβγεις πρώτη (Ποίημα) **107** Ηγουμένη Ευγενία Κλειδαρά
Η πρώτη αγάπη (Ποίημα) **108** Λίνα Βακάλη - Πανταζοπούλου
Προσφώνησις προς τους τελειοφοίτους του **109** Σταύρος Ε. Παρασκευαΐδης
Α΄ Γυμνασίου Αρρένων Μυτιλήνης (1951-52)
Και είναι Θεός - Μαζεύω (Ποιήματα) **114** Νίκος Μιχαηλάρας
Ένα κομμάτι γαλάζιο (Διήγημα) **115** Γιώργος Διλμπόης
Τα περασμένα (Ποίημα) **116** Ηλίας Β. Παπαγεωργίου
Έρμο ναυγάγιο (Ποίημα) **117** Ξένιος Μέτοικος
Παλιατζής - Παλαιοπώλης - Αντικέρ **118** Σπύρος Καρδακάρης

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΑΡΓΥΡΗΣ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΓΡΑΦΗ ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

122 Πολιορκία (Ιδιόχειρο ποίημα)

124 Ελιά (Ποίημα)

127 Το παρελθόν στο παρόν. Η παλιά Μυτιλήνη.

129 Ο Σεφέρης του Αιγαίου και η Ελλάδα που πληγώνει.

139 Γνωριμία με τον Ελύτη.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΡΓΑΨΑΝ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Αργύρης Αραβανόπουλος **146** Γιώργος Βαλέτας

Θα 'ρθουν γενιές **150** Χρύσανθος Μολίνος

α. Ενα γράμμα για τον Α.Α **152** Τάκης Χατζηαναγνώστου

β. Για το βιβλίο του «Άρναμους» »

«Τα Μυτιληνιά μας» **156** Αλέξανδρος Δημάσος
Η καταξίωση της γλώσσας
από το λογοτεχνικό ταλέντο

«Τα Μυτιληνιά μας» - «Τα ενδόγλυφα» **158** Βαγγέλης Καραγιάννης

«Άρναμους». Η δικαίωση της διαλέκτου **160** Παντελής Αργύρης

Αργ. Αραβανόπουλος **163** Μήτσος Τσιάμης
Ο φίλος που δεν γνώρισα

«Τα ενδόγλυφα» - «Άρναμους» **166** Χρυσούλα Χατζηγιαννιού

«Άρναμους» **168** Γιώργος Γιαννουλέλλης

«Τα ενδόγλυφα» - «Άρναμους» **170** Κλεάνθης Παλαιολόγος

«Τα Μυτιληνιά μας» **173** Γιώργος Κακαδέλλης

«Τα ενδόγλυφα» **175** Στράτος Χατζηγιάννης

«Πλάτος Β... Μήκος Α...» **178** Σίτσα Μπάχμαν - Καραϊσκάκη

«Τα ενδόγλυφα» - «Άρναμους» **180** Δ. Π. Λεοντής

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Δεκαοχτώ Γράμματα για τον Αργύρη Αραβανόπουλο **183** Κώστας Γ. Μίσσιος

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Τρία ποιήματα του Α.Α. **212** Φρίξος Ηλιάδης

«Ίσιες κουβέντες για στραβά πράγματα». Μια συνέντευξη του Α.Α **214** Ντόρα Πολίτη

Εισήγηση - παρουσίαση του έργου του ζωγράφου Μανώλη Καλλιγιάννη **218** Αργύρης Αραβανόπουλος

ΜΥΘΟΣ - ΙΣΤΟΡΙΑ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Ο Πολιτισμός του Αθλητισμού	**222**	Ολυμπιακών Αγώνων - Ενθύμιον
Σφραγίδες οκτώ βυζαντινών Επισκόπων Μυτιλήνης	**223**	Ιωάννης Μουτζούρης
Οι 10 Αρχαίοι - Νέοι Πατέρες της Λέσβου	**225**	Αρχιμ. Νικόδημος Παυλόπουλος
Ο Ταξιάρχης του Παππάδου	**228**	Μάκης Αξιώτης
Το ναυπηγείο της Μυτιλήνης	**231**	Παναγιώτης Σ. Παρασκευαΐδης
Η Λέσβος του 1858, σύμφωνα με μια προξενική έκθεση του Charles Roboly	**236**	Στρατής Ι. Αναγνώστου
Δυο ιστορημένα Βυζαντινά οχυρώματα στην είσοδο του Κόλπου της Καλλονής	**251**	Βασίλης Κουμαρέλας
«Φάραγγας» η τραγική γενέτειρα του Αγίου Ιγνατίου	**257**	Στρατής Μισγίρης
Ο «Κώδηξ» της Αγίας Παρασκευής για την απελευθέρωση της Λέσβου	**261**	Δημήτρης Μαντός
Η Μυτιλήνη του 1913 και 14, μέσα από τα επίσημα δελτία και ΦΕΚ της εποχής	**268**	Κλεομένης Π. Οικονομόπουλος
Οι εκλογές του 1920 στη Λέσβο	**273**	Αντώνης Πλάτων
Αναμνήσεις από το 1944-46	**286**	Αριστείδης Κλήμης

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ραντίσματα - Ακτινοβολίες (Σατυρική ποίηση)	**292**	Στέλιος Ευαγγελινός
Ο διάλογος στα τραγούδια και τα έθιμα της Λέσβου	**294**	Π.Δ. Πανταζής
Διαπόμπευση της γυναίκας στη Λέσβο τον 19ο αι.	**299**	Μαρία Αναγνωστοπούλου
Τσουκαλάδες του Μανταμάδου	**303**	Π. Δ. Μιχαηλάρης
Η παλιά «γωνιά» μας	**309**	Νίκη Τατά - Χούσου
Βάγια Βάγια το Βαγιό	**312**	Μαρία Κιαχαγιά - Ταρσάνη

Ευχαριστούμε τους ζωγράφους
ΜΑΝΩΛΗ ΚΑΛΛΙΓΙΑΝΝΗ
για το έργο του που ειδικά φιλοτέχνησε ως εξώφυλλο του παρόντος τόμου
και ΜΑΡΙΑ ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΟΥ
για τα σκίτσα της που κοσμούν τα πρωτοσέλιδα των θεματικών περιεχομένων.

* Τα κείμενα που φέρουν υπογραφή εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέα τους.

* Επιτρέπεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή κ.λ.π. του περιεχομένου του τόμου μόνο με προηγούμενη γραπτή άδεια του Διευθυντή του. Ανάτυπα, επιτρέπεται να εκδοθούν μόνο μετά παρέλευση ενός έτους από την έκδοση του παρόντος τόμου.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ»

Ο πιο μεγάλος πλάτανος της Λέσβου — **318** — Πάνος Ζαμβακέλλης
Κλεάνθης Παλαιολόγος

Ο Τεριάντ. Ο Ζερβός. Ο Κάλας και ο Ιόλας — **321** — Γιάννης Κολοκοτρώνης

Ο Νίκος Μέγκουλας (1868-1909) — **326** — Αλφόνσος Α. Δελής
και η περιπέτεια του νεοελληνικού θεάτρου

Η φωτογραφική δραστηριότητα — **329** — Στέλιος Συνόδης
στη Μυτιλήνη

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

IN MEMORIAM

Θεόφιλος Χατζημιχαήλ — **334** — Σελίδα Μνήμης
70 χρόνια από το θάνατό του

Λόγιοι, λογοτέχνες, καλλιτέχνες — **335** — Κώστας Γ. Μίσσιος
που δεν είναι εδώ (1991-2003)

ΦΟΜ «Ο ΘΕΟΦΙΛΟΣ»

3 Δεκαετίες ΦΟΜ (1977-2004) — **347** — Περικλής Φ. Μαυρογιάννης

ΣΥΝΘΕΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Κατά συγγραφείς — **359** — Αριστείδης Ν. Κλήμης
και των 5 τόμων «ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ»

ΕΙΚΟΝΕΣ - ΠΙΝΑΚΕΣ - ΣΚΙΤΣΑ - ΦΩΤΟ

(Βλ. σελ. **372**)

ΦΟΜ 1977

ΜΥΤΙΛΗΝΗ

ΛΕΣΒΙΑΚΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΤΕΧΝΕΣ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
Περιοδική Έκδοση

Τόμος Θ'
Χριστούγεννα 2004

Πολιτιστικό Κέντρο
Φιλοτεχνικός Όμιλος Μυτιλήνης
«Ο Θεόφιλος» (1977)
Μέλος Διεθνούς Ομοσπονδίας Ερασιτεχνικού Θεάτρου (AITA/IATA)
& Ομοσπονδίας Ερασιτεχνικού Θεάτρου Αιγαίου

ΤΗΛ & FAX: 22510 43533
Ταχ. Δ/νση: Ταχ. Θυρ. 68 * 81100 ΜΥΤΙΛΗΝΗ

Επιμέλεια
ΠΕΡΙΚΛΗΣ Φ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Μέχρι σήμερα έχουν κυκλοφορήσει πέντε τόμοι της «Μ»: Α΄(1981), Β΄(1983), Γ΄(1988), Δ΄(1991) και Ε΄(2004). Πολυσέλιδοι, με ξεχωριστή επιμέλεια και με πλούσια ύλη, 257 και πλέον κείμενα, μελέτες πολύτιμες 128 γνωστών και όχι μόνον Μυτιληνιών λογίων, ποιητών, συγγραφέων και καλλιτεχνών, για τις οποίες και ολόθερμα τους ευχαριστούμε. Χωρίς τη δική τους συμβολή οι εκδόσεις αυτές δε θά'ταν δυνατόν να γίνουν.

Ο Ε΄τόμος, που κρατάτε στα χέρια σας, εκδίδεται με την ευγενική χορηγία της **Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λέσβου**, προς την οποία εκφράζουμε, κι από αυτή τη στήλη, ένα μεγάλο «ευχαριστώ». Ιδιαίτερα προς τον **Νομάρχη Λέσβου κ. Παύλο Βογιατζή**, που με τις γνωστές του πολιτιστικές ευαισθησίες ανταποκρίθηκε να καλύψει η Νομαρχία Λέσβου τη δαπάνη της έκδοσης.

Ο τόμος τούτος της «Μ» εμπεριέχει ύλη, σε 376 σελίδες, η οποία κατατάσσεται σε επτά θεματικούς άξονες:

α) ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ - ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ - ΙΔΕΕΣ	σ. 13-121
β) «ΑΦΙΕΡΩΜΑ» στον ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟ	σ. 122-220
γ) ΜΥΘΟΣ - ΙΣΤΟΡΙΑ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ	σ. 221-291
δ) ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΑΡΑΔΟΣΗ	σ. 292-315
ε) ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ»	σ. 316-332
στ) IN MEMORIAM: Λόγιοι, Λογοτέχνες, Καλλιτέχνες που «έφυγαν» (1991-2003)	σ. 333-343
ζ) ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ: Χρονικά - Ευρετήριο και των 5 εκδοθέντων τόμων κ.ά.	σ. 344-360

Υπολείπεται προς δημοσίευση και η ύλη πολλών άλλων σελίδων (μελέτες - κείμενα εκλεκτών συνεργατών μας), την οποία, εκ των πραγμάτων συμπεριλαμβάνουμε στον υπό έκδοση ΣΤ΄τόμο, που θα κυκλοφορήσει τα Χριστούγεννα του 2005, και που θα είναι αφιερωμένος, κυρίως στο

ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΙΚΟ ΜΑΣ ΘΕΑΤΡΟ

μέσα στο όλο ζητούμενο πνεύμα μιας άλλης «Πολιτιστικής Αιγαιοπελαγίτικης Ολυμπιάδας» που θά'πρεπε να είχαμε σθεναρά διεκδικήσει σαν Αιγαίο, μοναδικής κοιτίδας του Πολιτισμού.

Δυστυχώς, στις μέρες μας δυσεύρετοι οι Προμηθείς...

ΠΕΡΙΚΛΗΣ Φ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ *

---

* Ο Περικλής Φ. Μαυρογιάννης, γεννήθηκε το 1932 στη Μήθυμνα Λέσβου. Ασχολείται, από νέος με τα Γράμματα και τις Τέχνες. Ποιητής. Ιδρυτής - Πρόεδρος επί 27 χρόνια του ΦΟΜ «Ο Θεόφιλος», συνιδρυτής και Πρόεδρος της Ομοσπονδίας Ερασιτεχνικού Θεάτρου Αιγαίου. Εκδότης - Δ/ντής του περιοδικού-συγγράμματος του ΦΟΜ «Μυτιλήνη» (τομ. Α΄- Ε΄).

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ - ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ - ΙΔΕΕΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Γ. ΝΙΑΝΙΑΣ
Νηπενθές

ΣΤΡΑΤΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ
Δάφνης και χλόη (Ποίημα)

ΕΛΕΝΗ ΓΛΥΚΑΤΖΗ - ΑΡΒΕΛΕΡ
Συνέντευξη στον Σταμάτη Αντωνίου

ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ
Μητέρα των Λακεδαιμονίων (Ποίημα)

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΓΙΑΠΑΛΗΣ
Ελλάδα, θάλασσα και Αρχιπέλαγος

INGEMAN RHEDIN
Στην ανάμνηση του Οδυσσέα Ελύτη
(Τρείς εκδηλώσεις στο Θέατρο ΦΟΜ)

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ
«Επιτάφιος Αδώνιδος»
Μια νεανική μετάφραση του Θειέλπη Λεφκία

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΙΚΟΡΕΤΖΟΣ
Στη Μονή της Περιβολής (Οδοιπορικό)

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Η μεταμοντερνιστική Σαπφώ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΕΠΠΑΣ
Ήτανε - δεν ήτανε... (Ποίημα)
Δίχως πατρίδα (Ποίημα)

ΜΙΜΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ
Το δέντρο που αγάπησα (Διήγημα)

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ
Αναπαημός (Ποίημα)
Άνοιξη μιά (Ποίημα)
Αυγούστου νύχτα (Ποίημα)

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΡΑΜΒΑΛΗΣ
Το προσύμφωνο (Διήγημα)

ΑΡΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΗΣ
Τέλη Ιουλίου... (Ποίημα)
Ψυχή (Ποίημα)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΛΕΞΕΛΛΗΣ
Νύχτα του Φεβρουαρίου (Διήγημα)

ΦΟΜ 197

ΜΑΡΙΚΑ ΑΛΚ. ΜΑΡΙΓΛΗ
Μια στιγμή μόνο μια (Ποίημα)
Η ζωή στη σφαίρα της παραίσθησης (Ποίημα)

ΝΙΚΗ ΣΕΡΑΦΕΤΙΝΙΔΟΥ - ΒΟΥΡΒΟΥΛΗ
Οταν με επισκεφτεί η έμπνευση (Ποίημα)
5 Χάι Κάι (Ποίημα)

ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΟΥΦΛΟΥΖΕΛΛΗΣ
Ζωντανά και πεθαμένα (Διήγημα)

ΣΤΡΑΤΗΣ ΓΙΑΝΝΙΚΟΣ
Το του πολέμου δόρυ και
το δώρον του έρωτος (Ποίημα)

ΙΑΚΩΒΟΣ ΜΟΥΤΖΟΥΡΕΛΛΗΣ
Ρίζες και φτερά (Μυθιστόρημα-απόσπασμα)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΚΟΡΤΖΙΩΤΗΣ
Αγέλαστος Πέτρα (Ποίημα)

ΟΛΓΑ ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ - ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ
Τα στοιχειά του τόπου μου (Διήγημα)

Ηγουμένη ΕΥΓΕΝΙΑ ΚΛΕΙΔΑΡΑ
Θα έβγεις πρώτη (Ποίημα)

ΛΙΝΑ ΒΑΚΑΛΗ - ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ
Η πρώτη αγάπη (Ποίημα)

ΣΤΑΥΡΟΣ Ε. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ
Προσφώνησις προς τους τελειοφοίτους
του Α΄ Γυμνασίου Αρρένων Μυτιλήνης (1951-52)

ΝΙΚΟΣ ΜΙΧΑΗΛΑΡΑΣ
Και είναι Θεός (Ποίημα)
Μαζεύω (Ποίημα)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΙΜΠΟΗΣ
Ένα κομμάτι γαλάζιο (Διήγημα)

ΗΛΙΑΣ Β. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
Τα περασμένα (Ποίημα)

ΞΕΝΙΟΣ ΜΕΤΟΙΚΟΣ
Έρμο ναυγάγιο (Ποίημα)

ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΡΔΑΚΑΡΗΣ
Παλιατζής - Παλαιοπώλης - Αντικέρ

Δημήτριος Γ. Νιάνιας

ΝΗΠΕΝΘΕΣ

Dis aliter visum
Virg. II, 428

Τελικώς, «το σκότος ήλθε και πάλι την μεσημβρία»· ο θάνατος. «Ο έσχατος παραλογισμός της ζωής».

Ήλθε χθες, από το απερινόητο βάθος των «πραγμάτων». Και, όπως πάντα, είχε κάτι από το σκοτεινό ύφος του τραγικού επεισοδίου - ενός επεισοδίου, που τον αιώνα τούτον, της τυφλής απόδρασης της σκέψης, απ' την άβυσσο των τρομακτικών «όρων» της ανθρώπινης ύπαρξης, έχει λησμονηθεί ως ασήμαντο περιστατικό στο Χρονικό του Ανθρώπου.

Υπό τους καλπασμούς μιας εξαγριωμένης εποχής, όπως η δική μας, - καθώς έχει ξεχυθεί με την άγρα των ιλαρών πραγμάτων της ζωής και με τον συναγερμό όλων των δυνάμεων της ερημωμένης ύπαρξης του ανθρώπου, - ο θάνατος, το «Μέγιστον Μάθημα» όπως θα έλεγε ο Πλάτων - έμεινε υπόθεση που διδάσκει χωρίς μαθητές, χωρίς ακροατές.

*

Υπάρχουν πολλά είδη θανάτου. Αλλά το δραματικώτερο όλων και νοητικά βαρυσήμαντο είναι, ίσως, εκείνο που ενσκήπτει μέσα στο πλήρες φως της ζωής,ως αιφνίδια, ως «ελεεινή» αρπαγή μιας ανθρώπινης υπάρξεως από την «δεδηλωμένη», την συνήθη ή την «δοκουμένη τάξη» του κόσμου· και ανατρέπει την οικονομία της και την ροή της.

*

Εις το Αρχαίο Δράμα υπάρχουν οι μεγάλες, κορυφαίες στιγμές της συνείδησης αυτής - της Απρόοπτης Ανατροπής του παντός - που διαφέρουν από τις άλλες, τις γνώριμες στιγμές του θανάτου, τις εκφρασμένες στην άλλη γλώσσα, του θρηνώδους πόνου, τον οποίον η ποίηση έρχεται να εκμυστηρευθεί ως απελπισία μιας ψυχής προς άλλη ή ως επίκληση για συμμετοχή των άλλων, στην οριακή στιγμή της ψυχικής συντριβής του εκάστοτε πάσχοντος και πενθούντος.

Η τέχνη γέμει αυτών των εκμηστηρεύσεων του πένθους.

Αλλ' ο «Τραγικός θρήνος» έχει *άλλον* ορίζοντα, τον βλέπουμε στην κορύφωση του Χορού του Ιππόλυτου και στη φωνή της Αντιγόνης, που νέα και ανυμέναιος βυθίζεται στην καταστροφή. Είναι και εδώ η Απρόοπτος διάρρηξη της «δοκουμένης τάξεως» - οι στιγμές μιας άλλης «δαιμονίας» επέμβασης που, κάτω από το νέφος του μυστηρίου της, χτυπά την αφύλακτη ζωή, εξαφανίζει τη νομοθετημένη λογική της και ως μέγα

αίνιγμα οδηγεί την εκστατική ψυχή του θεατού, στην συντετριμμένη παραδοχή μιας υπερτέρας αποκαλύψεως - της αποκαλύψεως της δυνάμεως του Πεπρωμένου, ως εσχάτου και απροσίτου αναβαθμού της πραγματικότητος.

Μέσα στο Πεπρωμένο - στο φρέαρ εκείνου - μείνεται αθέατο το μεταμορφωτικό πυρ που, κατά την δική του λογική, αποτεφρώνει τη ζωή, για να την περάσει στην ανυπαρξία.

Η ζωή κυκλοφορεί μέσα στους διαύλους του θανάτου.

*

Αυτή είναι η θεοσκότεινη, η τόσο μακρυνή και τόσο έσχατη καθολική μοίρα που ρυθμίζει, *πέρα του ανθρώπου,* όλους τους κύκλους του ενιαυτού· όλους τους ουρανούς και τα άστρα· και κρατά στο χέρι της και αυτούς τους ίδιους τους θεούς, έντρομα ενεργούμενά της· που ορίζει τη ζωή, τον χρόνο, τον τόπο και την τραγωδία των λαών.

Διατάσσει, κατά την ιδική της νομοτέλεια, την ισορροπία και την όλη τάξη της Ιστορίας και του Πολιτισμού και φαίνεται να σφραγίζει με τη λογική της δικής της θελήσεως το Τέλος του παντός.

*

Ο Βιργίλιος στην «Αινειάδα», βλέπει πίσω από τη θάλασσα - την οποία διαπλέει ο Αινείας προς την Ιταλία - και διαισθάνεται την τρομερή δύναμή της, που πάει κόντρα στη θέληση των θεών, καθώς αυτή προστάζει, τους αλγούντες φυγάδες από την Τροία, (την ακολουθία του Αινεία) σε ποιόν τόπο θα προσορμήσουν το πλοίο τους, για να τον κάμουν νέα Πατρίδα τους.

Έτσι, εδώ τώρα, η μοίρα είναι που κατά βάθος ορίζει τη ζωή ενός ολόκληρου πολιτισμού - αυτού κατά την ακμή του οποίου γράφει ο Βιργίλιος. Η μοίρα τώρα διασχίζει την ιστορία. *Με άλλα λόγια διατρέχει τον βίο των θεών και ανθρώπων.* Κάποτε, αυτή θα τους εξαφανίσει - θεούς και ανθρώπους - στο μητροφόρο, πανάρχαιο αιώνιο χάος της.

*

Είναι στο τέλος του Μεγάλου Αιώνα, του 5ου π.Χ., του κατάφορτου απ' όλες τις κοσμογονικές για την ανθρώπινη ιστορία εμπειρίες του, που αυτός, ο απρόσιτος, ο σύννους, ο σκυθρωπός Ευριπίδης, θα φανεί να πτύσσει ενώπιόν της, σε μια τελική, οριστική παραδοχή της παντοδυναμίας της.

Έτσι, στη «Μήδεια»[1], που, αφού το θεατρικό κοινό των Αθηνών θα έχει τρομοκρατηθεί από την απίστευτη διαπλοκή των πραγμάτων αυτής της τραγωδίας, θα υποταχθεί τελικά· και θα ακούσει την «Ομολογία της Υποταγής» εκφρασμένης με την οριστικότητα της σαφήνειας και την γοητεία της γλώσσας των Ελλήνων στον Χορό (στ.1415-1419).

«πολλῶν ταμίας Ζεύς ἐν Ὀλύμπῳ,
πολλά δ' ἀέλπτως κραίνουσι Θεοί·
καί τά δοκηθέντ' οὐκ ἐτελέσθη,
τῶν δ' ἀδοκήτων πόρον ηὗρε θεός.
τοιόνδ' ἀπέβη τόδε πρᾶγμα»

«πολλά, όσα κρατεί στη δύναμή του ο Ζεύς στον Όλυμπο
και πολλά όσα χωρίς να καρτερούμε στέλνουν οι θεοί.
Κι όσα εμείς προσμέναμε δεν ήτανε να γίνουν.
Και τ' αναπάντεχο βρήκε τρόπο να το κάνει ο θεός.
Έτσι έγινε και σε τούτη εδώ την ιστορία».

Είναι σαν να ηχούν τώρα οι σάλπιγγες μιάς εσχατολογικής αλήθειας, εκεί, κάτω από την Ακρόπολη, κατά τον Αιώνα του Διαφωτισμού και των Φιλοσόφων, και την οποία θα επαναλάβει πανομοιοτύπως - χωρίς παρέκκλιση, χωρίς απάρνηση - μια ολόκληρη ζωή, επί τριάντα ολόκληρα χρόνια, ο «τραγικότατος πάντων» των ποιητών, ο Ευριπίδης: από την «Άλκηστη»[2] ή τις «Βάκχες»[3] την τελική αυτή ερμηνεία των ανθρωπίνων και δαιμονίων σχέσεων, την οποία έστειλε ο ίδιος ως ακρόαμα έκτοτε προς όλους τους αιώνες ως σήμερα, και ως ερέθισμα στα αυτιά των συγχρόνων του Αθηναίων - τους οποίους, εντός ολίγου, στο ίδιο θέατρο, θα σύρει στην παραζάλη του αισχρού, ο πλέον διακεκριμένος γελωτοποιός της μεγάλης αυτής πόλης - ο Αριστοφάνης - για να τους ανακουφίσει ίσως από το βάρος της αληθείας.

*

Άλλ' ο Αρχίλοχος επρόλαβε, πριν να ξεχυθεί στην ιστορία ο Τραγικός Κλονισμός της Αρχαίας Πίστεως, να δώσει κάποια παρηγοριά, κάποια ανακούφιση στους θνητούς (και επ' ευκαιρία άλλων δικών του δοκιμασιών) μιαν άλλην έννοια - την **τλημοσύνη** «την καρτερία», «την αντοχή» στον πόνο και στο κενό του θανάτου.

«ἀλλά θεοί γάρ ανοικέστοισι κακοῖσιν,
ὦ φίλ', ἐπί κρατερήν τλημοσύνην ἔθεσαν
φάρμακον. ἄλλοτέ τ' ἄλλος ἔχει τάδε· νῦν μέν ἐς ἡμέας
ἐτράπεθ', αἱματόεν δ' ἕλκος ἀναστένομεν
ἐξαῦτις δ' ἑτέρους ἐπαμείψεται,»

(Απόσπασμα 13)

«αλλά οι θεοί στα αγιάτρευτα κακά, φάρμακο
έβαλαν, ω φίλε, την κρατερή υπομονή,
που άλλοτε τό'χει άλλος και τώρα γύρισε και
αναστενάζουμε για την ματωμένη πληγή, μα ξανά γρήγορα
με τη σειρά της, σ' άλλους θα περάσει».

Αυτή **η διέξοδος της τλημοσύνης,** είναι τώρα αναγκαία, μετά τη δίνη της χθεσινής αιφνίδιας απώλειας του Παντελή Αργύρη.

*

Επεχείρησα να την υπομνήσω - την διέξοδο αυτή - μέσω του ισχνοτάτου αυτού υπαινιγμού - όπως είναι ο ανωτέρω, ύστερα από την βραχυγραφία του απερινοήτου παραδόξου σχέσεων ζωής και θανάτου - και την υπενθύμιση της εσχάτης αληθείας: ότι όλα είναι τυλιγμένα, και οι καιροί όλοι και οι ανθρώπινες ψυχές, στα ερεβώδη ασάλευτα νέφη του αγνώστου, της Μοίρας, που είναι θεοσκότεινη και συχνότερα μοχθηρή, και στους δυνατούς και στους ανίσχυρους. Και επεχείρησα να θυμηθώ κάτι από την πείρα των ανθρώπινων πραγμάτων, ως *«φιλίαν προσφορά εκ μέσης καρδίας»* σε όσους προσφιλείς ήπιαν το πικρό ποτήρι αυτής της απώλειας και της αδόκητης μοναξιάς, και του κενού. Και να πω, πόσο ειλικρινά και άμεσα συνειδητοποιούμε την απρόοπτη παραδοχή ότι από τα Γράμματα της Λέσβου έφυγε ο Παντελής Αργύρης, ένα ευρύ πνεύμα, οξυδερκές, αναλυτικό και συνθετικό· και ασφαλώς μεγάλης προοπτικής προσφοράς και αναγνώρισης.

«Τά δοκηθέντ' οὐκ ἐτελέσθη».

Αθήναι τη 5η Δεκεμβρίου 2002

Δημήτριος Γ. ΝΙΑΝΙΑΣ

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Χρον. 431, στ. 1415 - 1419
2. Χρον. 438, στ. 1159 - 1163
3. Χρον. 401, στ. 1388 -1392

ΦΟΜ 1977

Παντελής Ε. Αργύρης
(1948 - 2002)

Στρατής Πασχάλης *

ΔΑΦΝΗΣ ΚΑΙ ΧΛΟΗ

στη Σοφία

Ἔλα νά πᾶμε κεῖ στ' ἀπόμερο νησί τή Λέσβο
πού μέ τά λιόδεντρα καί τούς πευκῶνες
εἶναι κάτω ἀπ' τή δύση μιά ζωγραφιά
κῆπο καί σπίτι ἀσφυκτικό ν' ἀποτινάξουμε γιά πάντα
νά ξαναζήσουμε ὅπως παλιά νά ξαναβροῦμε ἀρχαίους
νόμους μές στά ξανθά νερά καί τό πηγαῖο φῶς
τήν κάθε τύψη κι ἐνοχή νά ἐκδικηθοῦμε
κι ἄν ἐπιτέλους δέν μποροῦμε νά εἴμαστε ἔφηβοι
ἐραστές σάν τούς βοσκούς τοῦ Παραδείσου ἔστω νά ποῦν
ὅτι θυσιάσαμε ἀκόμα καί τήν εὐτυχία
παιδιά πού χάθηκαν ἀνυπεράσπιστα γιά μιά πιό ἄγρια χαρά.

* Ο Στρατής Πασχάλης γεννήθηκε το 1958. Κατάγεται από τη Μυτιλήνη. Είναι ποιητής και μεταφραστής.

Συνέντευξη *

«Η ταύτιση της καθημερινότητας,
δηλαδή της ποιότητας της καθημερινότητας
με την ποιότητα της σκέψης
δεν μπορεί να είναι
δύο χωριστά πράγματα,
και όταν είναι
δύο χωριστά πράγματα
σημαίνει ότι
η σκέψη είναι ψεύτικη».

Η Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

μιλάει στον Αλέξανδρο - Σταμάτιο Αντωνίου

- Κυρία Αρβελέρ, έχετε επικαλεστεί κατά καιρούς τη φράση του Σεφέρη ότι όπου και να πάτε η Ελλάδα σας πληγώνει.

* Ξέρω ότι ο Σεφέρης υπέφερε από το ό,τι παρεξηγήθηκε από πολλούς, γιατί θεωρήθηκε σχεδόν ως ανθελληνική η φράση αυτή. Νομίζω όμως ότι λάθος κατανόησαν, γιατί ο Σεφέρης έκανε μια σύμπτυξη, αν θέλετε, όλης της συγκινησιακής του ζωής μέσα απ' τη φράση: γιατί το να σε πληγώνει κάποιος είναι δυνατό μόνο όταν τον αγαπάς.

- Κάποιες συμβουλές - υποδείξεις που θα είχατε να κάνετε προς τους νεότερους επιστήμονες, ποιές θα ήταν;

* Μόνο επιστήμονες;

- Και στην νεολαία ευρύτερα, την ελληνική νεολαία.

* Και όχι μόνο στην ελληνική. Νομίζω ότι τα παιδιά έχουνε την τύχη να ζούνε σ' αυτήν την εποχή, γιατί έχουνε τα μέσα...

- Και σ' αυτή τη χώρα;

* Και σ' αυτή τη χώρα, αλλά κυρίως σ' αυτήν την εποχή, εφόσον είμαστε σ' έναν παγκόσμιο κύκλο, γιατί έχουν όλα τα μέσα και χωρίς κόπο σχεδόν να μάθουν τα εργαλεία τα οποία θα τους κάνουν τη ζωή ευκολότερη. Μιλώ για ξένες γλώσσες, μιλώ για τη δυνατότητα που έχουν να κερδίσουν χρόνο χάρη στα μέσα που διαθέτει ένα σπίτι,

---

* Επ' ευκαιρία της ομιλίας της στον Φ.Ο.Μ. στο πλαίσιο του εορτασμού της 25ετίας του (4-5-01)

«Η γλώσσα είναι
ένα είδος software
θα λέγαμε
για τον πολιτισμό μιας χώρας
και ενός ανθρώπου...»

ΦΩΤΟ: Σ. Β. Σκοπελίτης

ΑΡΒΕΛΕΡ

μηχανικά και άλλα, και τα οποία επιτρέπουν να έχεις μια επαφή με το χρόνο τελείως διαφορετική. Είναι αλήθεια ότι ο χρόνος κυλάει γρήγορα αλλά και αυτοί που κυλούν μαζί με το χρόνο έχουνε πάρει την ταχύτητα, τον ρυθμό που χρειάζεται, για να μπορέσουν να αρπάξουν την ευκαιρία, "καιρός" όπως έλεγαν οι αρχαίοι.

- Έχετε υποστηρίξει την ανάγκη ύπαρξης ενός άξονα πέντε κατευθύνσεων που πρέπει να διατρέχει το εκπαιδευτικό σύστημα με πρώτη κατεύθυνση τη σωστή και πλήρη μάθηση της μητρικής γλώσσας. Ως δεύτερη δε παράμετρο αυτού του εκπαιδευτικού κορμού έχετε προσδιορίσει την καλή εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας όχι τόσο για να ξέρει το παιδί να μιλάει την ξένη γλώσσα αλλά για να μάθει να καταλαβαίνει τον άλλον.

* Να εξηγηθώ λίγο γι' αυτούς τους πέντε κωδικούς και τις πέντε "κωδικές γλώσσες", όπως λέμε έξω. Έφτασα σ' αυτή τη διαπίστωση από τη στιγμή που κατάλαβα ότι χάρη στην πρόοδο της επιστήμης νέοι κλάδοι, νέοι ορίζοντες επιστημονικοί ανοίγουν, οπότε τα προγράμματα τα σχολικά οποιαδήποτε κι αν είναι δεν μπορεί να επιφορτισθούν με τις καινούργιες γνώσεις, με τα καινούργια επιστημονικά ανοίγματα. Πρέπει στα παιδιά αυτή τη στιγμή να μιλήσεις και για βιολογία, να μιλήσεις και για τη σεξουαλική τους ζωή, να μιλήσεις και για την πολιτική αλλά και για τον κοινωνικό τους ρόλο, να είναι υπεύθυνα κ.τ.λ., κ.τ.λ. Οπότε, ο χρόνος είναι ανελαστικός όσον αφορά την ημέρα τους. Εξάλλου, είναι πολύ κακό, ένα παιδί που είναι φορτισμένο από τη μάθηση στο σχολείο, και μετά με την προετοιμασία, την πρακτική των

μαθημάτων, όταν φτάνει σπίτι να είναι έξω από τον οικογενειακό βίο αλλά και έξω από το κοινωνικό και πολιτιστικό γίγνεσθαι. Γι' αυτό, πρέπει κατά κάποιο τρόπο, να βρεθεί ένας τρόπος που να μπορούν να αναπτύξουν οι νέοι τις δυνατότητες τους, αυτές που θα τους επιτρέψουν οποιαδήποτε στιγμή μετά να εφαρμόσουν τη βούληση τους για μια ιδιαίτερη μάθηση στα προγράμματα, στα θέματα που τους ενδιαφέρουν. Ποιος είναι αυτός ο τρόπος; Διατείνομαι ότι, αν ως εργαλείο βασικό, και της έκφρασης αλλά και του διαλόγου με το παρελθόν και με όλη την πολιτιστική σου κληρονομιά, ξέρεις πολύ καλά τη γλώσσα σου τη μητρική, βρίσκεσαι ήδη φορτωμένος θα έλεγα, όχι μόνο επιβαρημένος αλλά φορτωμένος μ' ένα πλούτο που είναι ακριβώς όλο το πολιτιστικό παρελθόν που εκφράζει μια γλώσσα. Η γλώσσα είναι ένα είδος software θα έλεγα για τον πολιτισμό μιας χώρας και ενός ανθρώπου. Αν ξέρεις καλά ελληνικά παραδείγματος χάρη, θα ξέρεις πολύ καλά ότι αλήθεια είναι ας πούμε αυτό που δεν μπορείς να ξεχάσεις, το "άληθον". Θα καταλάβεις ότι η λέξη μάρτυρας στα ελληνικά έχει δύο σημασίες, γιατί;

- Ως αυτόπτης μάρτυς και ως οσιομάρτυς, υποθέτω.

* Ακριβώς. Και, μάρτυρας για την αλήθεια, και πεθαίνεις για την αλήθεια. Και μόνο στα ελληνικά υπάρχουνε αυτά τα πράγματα. Θα ξέρεις ότι όταν λέγανε οι παλιοί νεκρόπολη και τώρα λες κοιμητήριο, ότι έχει περάσει ένας ολόκληρος νέος ορίζοντας, έχει ανοιχθεί ένας νέος ορίζοντας από την "ειδωλολατρία". Βάζω μέσα σε εισαγωγικά τη λέξη "ειδωλολατρία" γιατί ποτέ οι αρχαίοι Έλληνες, ποτέ δεν ήταν ειδωλολάτρες. Αυτή είναι η ρετσινιά που οι χριστιανοί τους ρίξανε και καταφέρανε πολύ καλά να τους απαξιώσουν. Όταν φτάνει αυτό το θέμα, ξέρεις πολύ καλά ότι μεταξύ κοιμητηρίου και νεκρόπολης υπάρχει ένας νέος πολιτισμός, ένα νέο πολιτιστικό άνοιγμα. Το ίδιο πράγμα με τη λέξη παιδεύω. Η λέξη παιδεύω στα αρχαία ελληνικά σημαίνει εκπαιδεύω, και τώρα σημαίνει μη με τυραννάς. Δεν έχει καμία σχέση η διδασκαλία. Και ας μη λέμε ότι είναι λάθος των δασκάλων. Η λέξη παιδεύω κατάντησε να σημαίνει τυραννώ, μόνο και μόνο λόγω του χριστιανικού νοήματος που θέλει, ο Κύριος να στέλνει θεοσημίες, θεομηνίες και καταστροφές σ' αυτούς που έχουν παραστρατήσει, έχουν βγει από τον ορθό δρόμο και να τους κάνει να μετανιώσουν και να επανέλθουν. Οπότε, το παίδεμα είναι μάθημα. Αυτά είναι τα παραδείγματα που πολύ βιαστικά μου επιτρέπουν να πω ότι το να ξέρεις τη γλώσσά σου, ξέρεις τον πολιτισμό σου. Αυτός είναι ο πρώτος κωδικός.

Ο δεύτερος κωδικός είναι η ξένη γλώσσα, γιατί; γιατί μόλις ξέρεις μια ξένη γλώσσα, οποιαδήποτε κι αν είναι αυτή, όχι μεγάλες ή μικρές γλώσσες, καταλαβαίνεις ότι ο συνάνθρωπός σου απ' οπουδήποτε κι αν προέρχεται έχει και αυτός αντιμετωπίσει τα ίδια προβλήματα, έχει βρει τις δικές του λύσεις, έχει τις λέξεις οι οποίες αναφέρονται στις έννοιες που είναι και δικές σου, άρα έχεις ένα διάλογο άμεσο. Ένα διάλογο σεβασμού με τον άλλον. Ίσως αυτός ο σεβασμός είναι το πράγμα το οποίο θα έπρεπε να διδαχθεί πρώτα στα παιδιά μας σήμερα για να έχουμε και έναν περίγυρο ειρήνης αλλά και έναν περίγυρο ανθρώπινης αλληλεγγύης, άσχετα με τα σύνορα.

Για τον τρίτο κωδικό, τώρα: Βεβαίως, σε έναν κόσμο όπως είναι ο δικός μας σήμερα, όπου τα τεχνολογικά μέσα σε κάνουν όπως έλεγα προηγουμένως να κερδίζεις και

χρόνο αλλά να μπορείς να έχεις και συνθήκες ζωής κάπως ανετότερες απ' ότι προηγουμένως, θα πρέπει οπωσδήποτε να μάθεις την τεχνολογική και την επιστημονική γλώσσα κατά τον καλύτερο τρόπο. Το να ξέρεις να μετράς ας πούμε, είναι εξίσου σοβαρό με το να ξέρεις να διαβάζεις. Και όταν λέω το να ξέρεις να μετράς δεν εννοώ να μετράς με τη μηχανή (το κομπιουτεράκι) που έχουνε τώρα όλα τα παιδιά, αλλά να ξέρεις να κάνεις πολλαπλασιασμό όπου χρειάζεται. Δηλαδή;

«Αν ως
εργαλείο βασικό
και της έκφρασης αλλά και του διαλόγου
με το παρελθόν
και με όλη την πολιτιστική σου κληρονομιά,
ξέρεις πολύ καλά
τη γλώσσα σου τη μητρική,
βρίσκεσαι ήδη φορτωμένος θα έλεγα,
όχι μόνον επιβαρημένος αλλά
φορτωμένος μ' έναν πλούτο
που είναι ακριβώς όλο
το πολιτιστικό παρελθόν
που εκφράζει μια γλώσσα».

ΦΟΜ 1977

- Εννοείτε στοιχειώδη πρακτική αριθμητική.

* Ναι, ναι. Όλα αυτά τα πράγματα είναι άσκηση μυαλού περισσότερο από μια άσκηση γνώσης μαθηματικής. Αλλά οπωσδήποτε η τεχνική και η τεχνολογική γλώσσα σ' όλο της το φάσμα είναι σήμερα κάτι το οποίο δεν μπορούμε να παραβλέψουμε. Κατά τον ίδιο τρόπο νομίζω ότι η πρόσβαση σε έναν κόσμο, μια κοσμοθεωρία, κατά κάποιο τρόπο, που σου επιτρέπει να είσαι με τον εαυτό σου σε ειρηνική διάθεση, να είσαι at home in the body, όπως λένε οι Εγγλέζοι, "καλά μέσα στο σώμα σου", κατά κάποιο τρόπο είναι το να μπορείς να ασκείς και μια τέχνη, μια τέχνη καλλιτεχνίας η οποία ακριβώς σου δείχνει να δημιουργείς με τα χέρια, διότι το χέρι σου είναι ένα από τα σοβαρά εργαλεία, και όταν στο χέρι αυτό βάλεις και ένα δημιουργικό πνεύμα, έχεις ακριβώς μια προέκταση, αν θέλετε, στην ανθρώπινη αξιοσύνη.

Και το πέμπτο, ο πέμπτος κωδικός είναι βέβαια ο κώδικας του σώματος. Δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε αυτόν τον κώδικα του σώματος και να έχουμε παιδιά τα οποία είναι όχι άνετα μέσα στο σώμα τους, πράγμα που δεν τους επιτρέπει να είναι

άνετα και στην καθόλου ζωή. Οπότε η αθλητική άσκηση αλλά κυρίως και η ειρηνική άσκηση με το σώμα νομίζω ότι είναι ένας από τους κωδικούς που πρέπει να αναπτυχθούν. Πώς αυτό θα μας κάνει να κερδίσουμε χρόνο; Ας πούμε αντί να διαβάζεις ιστορία όλο το χρόνο και να σου έχουνε δίπλα άλλα λογοτεχνικά κείμενα, ίσως αν διάβαζες Μακρυγιάννη θα είχες και το λογοτεχνικό κείμενο, κατά κάποιο τρόπο μιας εποχής, και την ιστορία. Αν διάβαζες Παπαρηγόπουλο, ίσως θα είχες επίσης και τον τρόπο τού εκφράζεσθαι λογοτεχνικά, θα έλεγα, μιας εποχής, και την ιστορία. Αν διάβαζες τον Μάνο Λούτση, τώρα λέω πράγματα της Επτανησιακής Σχολής, θα ήξερες τι είναι αυτή η Ελληνική συνέχεια κατά κάποιο τρόπο γι' αυτό το χωνευτήρι του ελληνικού πνεύματος. Οπότε μπορείς να βρεις κείμενα που σου επιτρέπουν και τη γεωγραφία να μάθεις και την ιστορία να μάθεις, και ακόμα θα έλεγα και τις φυσικές, αν θέλετε, επιστήμες και τα οποία να έχουν μια λογοτεχνική υφή. Λέγαμε για το κείμενο του Σεφέρη, ας πούμε. Αν πάρεις την ποίηση του Σεφέρη και πας στις «Μυκήνες» θα μπορούσες μόνο από το ποίημα των «Μυκηνών» ή τα «Σπασμένα Αγάλματα» ή δε ξέρω τι, ή το «Ένα πουκάμισο αδειανό, η Ελένη» να εξηγήσεις και το Τρωικό πόλεμο στα παιδιά, να εξηγήσεις και το Μυκηναϊκό πολιτισμό, αντί να τους δίνεις χρονολογίες και ονόματα, τα οποία θα ξεχάσουν αμέσως μετά.

- Παραπάνω αναφερθήκατε στην καθημερινότητα των παιδιών, στο πρόγραμμά τους, στην ημέρα τους. Έχετε πει επίσης ότι είναι πάρα πολύ βασικό να μπορεί ένας άνθρωπος να επιδεικνύει υψηλά επίπεδα πειθαρχίας και να μπορεί να οργανώνει σωστά την ημέρα του.

* Η μεγαλύτερη πειθαρχία, ας πούμε. Κι όταν λέω μεγαλύτερη πειθαρχία δεν λέω εξωτερική πειθαρχία, λέω σχεδόν πνευματική πειθαρχία.

- Συγκρότηση χαρακτήρα ίσως;

* Συγκρότηση χαρακτήρα, προσωπικότητας. Να μπορείς να οργανώσεις μια μέρα σου διαφορετικά. Δεν με ενδιαφέρει ούτε ποιά είναι τα όνειρα ούτε ποιά είναι τα ιδεώδη κάποιου, όταν στην καθημερινότητά του βρίσκεται ανάξιος να κάνει την κάθε στιγμή ανάλογη αυτού που σκέφτεται και των ιδεωδών που είναι δικά του. Η ταύτιση της καθημερινότητας, δηλαδή της ποιότητας της καθημερινότητας με την ποιότητα της σκέψης δεν μπορεί να είναι δύο χωριστά πράγματα, και όταν είναι δύο χωριστά πράγματα σημαίνει ότι η σκέψη είναι ψεύτικη. Λοιπόν, η καθημερινότητα είναι ακριβώς το πράγμα το οποίο μπορεί να σε αξιολογήσει και μπορεί να σε κάνει να διακρίνεις τον εαυτό σου, όσον αφορά το δρόμο και την πορεία προς το καλύτερο που έχεις ακολουθήσει. Είναι ίσως το πιο δύσκολο πράγμα γιατί οποιοσδήποτε, αν είναι ειλικρινής θα πιάσει τον εαυτό του σε κάποια στιγμή της ημέρας να μην είναι άξιος του εαυτού του. Λοιπόν, αυτή η αξιοσύνη απέναντι στον εαυτό σου κάποια στιγμή είναι ίσως το μόνο καθήκον του καθενός μας.

- Φαντάζομαι ότι θα πρεσβεύετε το λατινικό carpe diem.

* Η σκέψη μου είναι ότι είμαι αυτό που είμαι, και δεν πρέπει να το ξεχνώ ουδεμία στιγμή της οποιασδήποτε μέρας του χρόνου και της ζωής μου. Αυτό που είμαι. Ειδάλλως, δεν έχεις συνέπεια με τον εαυτό σου. Αν λες ότι στα λόγια είμαι αυτό και μετά

«Η σκέψη μου είναι
ότι είμαι αυτό
που είμαι.
Και δεν πρέπει
να το ξεχνώ ουδεμία στιγμή
της οποιασδήποτε μέρας του χρόνου
και της ζωής μου.
Αυτό που είμαι.
Ειδάλλως
δεν έχεις συνέπεια
με τον εαυτό σου»

ΑΡΒΕΛΕΡ
Στο θέατρο του Φ.Ο.Μ.,
κατά τη διάλεξή της με θέμα:
«Αιγαίο: σταυροδρόμι πολιτισμών»
Μυτιλήνη 4 Μαΐου 2001

ΦΟΜ 1977

στα έργα τα καθημερινά κάνεις άλλα πράγματα, δεν γίνεται. Αλλά η καθημερινότητα ακριβώς μέσα σ' αυτή πολυσύμφορη ζωή που είναι η δική μας σήμερα, λόγω της καινούργιας εποχής, είναι το δύσκολο πράγμα, γιατί αυτό θα πει υποχρεώσεις. Παραδείγματος χάρη, όχι μόνο να ανοίξεις την τηλεόραση όταν πρέπει, αλλά να μπορείς και να την κλείνεις όταν πρέπει. Λοιπόν, το να κλείνεις την τηλεόραση σήμερα, ίσως είναι το πιο δύσκολο πράγμα που υπάρχει...

- Νομίζω ότι το παράδειγμα αυτό δεν είναι τυχαίο σε σχέση με το πρόγραμμα των παιδιών που αναφέρατε προηγουμένως.

* Ακριβώς, τα παιδιά, θα έλεγα, να μάθουν να κλείνουν την τηλεόραση. Επίσης, να ξέρουν ότι ίσως, ο καλύτερος τηλεοπτικός σταθμός είναι ο σταθμός της επιλογής της καλύτερης ποιότητας μέσα από όλα τα τηλεοπτικά προγράμματα της ημέρας. Δηλαδή, να μην στέκονται σε έναν σταθμό μόνο, αλλά να ξέρουν ότι μπορούν να περάσουν από τον έναν στον άλλο, ανάλογα με τα προγράμματα αυτών των σταθμών, και έτσι ίσως θα υπάρχει ένας σταθμός ο οποίος είναι κάπως καλύτερος από τους άλλους.

- Ίσως όμως εδώ τίθεται και το θέμα της κριτικής ικανότητας του παιδιού, το κατά πόσον δηλαδή είναι σε θέση να «φιλτράρει» αυτά τα πράγματα και να επιλέξει τα κατάλληλα για την ηλικία του και τις ανάγκες του.

* κ. Αντωνίου, αυτή τη στιγμή έχουμε μετρήσει έξω, ότι το παιδί περνάει περισσότερη ώρα απέναντι στην τηλεόραση απ' ότι απέναντι στο δάσκαλο. Από αυτή τη στιγμή και έπειτα, όταν δηλαδή ένα παιδί περνάει περισσότερη ώρα στην τηλεόραση παρά απέναντι στο δάσκαλο, και όταν τα παιδιά στην ερώτηση τι είναι η τηλεόραση απαντούν ότι, είναι η γιαγιά που μου κρατάει συντροφιά στο σπίτι, ακόμα και όταν λείπω, σημαίνει δυστυχώς ότι η σχέση των παιδιών με την τηλεόραση είναι μια ζωντανή σχέση. Και, όπως κάθε ζωντανή σχέση πρέπει να ρυθμίζεται από τους γονείς. Γιατί αν δεν ρυθμιστεί από τους γονείς, γιατί θέλετε να τη ρυθμίσει το παιδί μόνο του; Όταν ο γονιός κάθεται απέναντι στην τηλεόραση βλέποντας τα α΄ η τα β΄, αν θέλετε, προγράμματα, δεν θέλω να κατονομάσω κανένα, παραδειγματίζει το παιδί μ' αυτόν τον τρόπο. Άρα, όταν μιλώ για τηλεόραση δεν απευθύνομαι στα παιδιά, απευθύνομαι στους μεγάλους

- Έχει υποστηριχθεί από πολλούς ότι τα σημερινά παιδία βρίσκουνε πολλά πράγματα έτοιμα και έχουν υιοθετήσει μια κάπως παθητική στάση.

* Δε νομίζω ότι είναι αλήθεια. Είπαμε ότι το παιδί περνάει απέναντι στην τηλεόραση περισσότερη ώρα απ' ότι περνάει απέναντι στο δάσκαλο. Όταν θα έρθει απέναντι στο δάσκαλο, δεν θα είναι παθητικό; Όταν κάθεται απέναντι στην τηλεόραση δεν είναι παθητικό; Βλέπει και προχωρεί προς τα κάπου, επηρεάζεται από κάπου. Ε, το να έχεις τη δυνατότητα να μπαίνεις μέσα σε καινούργιους κόσμους, μέσα σε καινούργια βιώματα, έστω μέσα από ένα εικονικό, αν θέλετε πράγμα όπως είναι η τηλεόραση, μπορεί να είναι είτε θετικό είτε αρνητικό ανάλογα με τα βιώματα τα οποία παίρνεις; Γι' αυτό μιλούσα για την ποιότητα της τηλεόρασης πριν. Να βρίσκεσαι σε μια ποιότητα η οποία σου ανοίγει ορίζοντες και σε κάνει να σκέφτεσαι παραπάνω. Πάντοτε ο άνθρωπος ήταν ένα ζώο το οποίο έβλεπε, και ήθελε βλέποντας είτε να πάει πιο πέρα από το βουνό, γιατί τον εμπόδιζε να πάει πιο πέρα, είτε να πάει πιο πέρα από τη θάλασσα για να δει τι υπάρχει στην άλλη όχθη, στην άλλη ακτή. Λοιπόν, κατά τον ίδιο τρόπο θα μπορούσε, βλέποντας την τηλεόραση αν η τηλεόραση έχει ποιότητα, να πει θα πάω να δω τι γίνεται εκεί, και γιατί γίνεται έτσι εκεί. Η ερώτηση που θα βάλει, η επιθυμία που θα έχει να δει το παραπέρα, είναι κάτι το οποίο μπορεί να φαίνεται παθητικό, αλλά αυτό είναι το μόνο δημιουργικό.

- Προεκτείνοντας κάπως την προηγούμενη ερώτησή μου, θα έλεγα ότι τα σημερινά παιδιά δεν έχουν ζήσει τον κίνδυνο, με την μορφή ας πούμε, που τον βιώσατε εσείς στα παιδικά σας χρόνια.

* Ευτυχώς, ευτυχώς! (γέλια)

- Πόσο καθοριστικές ήταν οι εμπειρίες αυτές για σας;

* Ναι, ναι. Λέω πάντοτε ότι αυτό που είμαι το χρωστώ στην Κατοχή και στον Πόλεμο, γιατί ξέρω πολύ καλά ότι στα χρόνια που γινόμουνα ας πούμε άνθρωπος ή

έμπαινα σε μια ανθρωπιά είχα ένα, όχι μόνο εγώ αλλά όλα τα παιδιά γύρω μου εκείνη την εποχή, ένα συναίσθημα το οποίο έγινε και τρόπος ζωής, κατά κάποιο τρόπο. Ότι δηλαδή, είναι καλύτερο να πεθαίνεις όρθιος, παρά να ζήσεις γονατιστός, εννοώντας ότι δεν μπορείς να ζήσεις σε σκλαβιά, μολονότι κακόπιστοι λένε έξω, ότι κατάφεραν οι Έλληνες τόσα πολλά πράγματα, αλλά κατάφεραν να ζήσουν και τετρακόσια χρόνια σκλαβιά...

- Μάλιστα!

* Το πιο κακόγουστο που έχω ακούσει

- Ειλικρινά, δε το γνώριζα.

* Αυτό ακριβώς, τα τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς σε κάνουν να μη δέχεσαι ούτε καν τέσσερις ώρες σκλαβιάς. Γι' αυτό το σύνθημα: αντί να ζήσεις γονατιστός προτιμότερο να πεθάνεις όρθιος, οπωσδήποτε είναι μάθημα ζωής. Δεν σημαίνει όμως αυτό, ότι είναι το μόνο μάθημα ζωής και ότι πρέπει σώνει και καλά να δώσουμε στα παιδιά, ας πούμε, αυτή την ανάγκη του κινδύνου για να μπορούν να γίνουν καλοί άνθρωποι. Νομίζω, ότι αυτή τη στιγμή τα παιδιά του πολέμου στο γειτονικό μας Κόσσοβο, στη Σερβία, στη Γιουγκοσλαβία, τα οποία βλέπουμε σε οποιαδήποτε γωνιά του κόσμου, ακριβώς μέσα από την τηλεόραση, βρίσκονται μ' ένα τρομακτικό, αν θέλετε, σύνδρομο αυτή τη στιγμή, που τους εμποδίζει να χαρούν όχι μόνο τα μέσα τα οποία δίνει ο καινούργιος πολιτισμός ή η τεχνολογική πρόοδος, αλλά να μην μπορούν να χαρούν και την καθημερινότητα της ζωής. Δεν είναι υποχρεωτικός ο κίνδυνος. Καλύτερα να δίνουμε ειρήνη τώρα στα παιδιά και καλύτερα να δίνουμε το χώρο που χρειάζεται για να μπορέσουμε να φτάσουμε σε μία ανάπτυξη πολύπλευρη.

Βρισκόμαστε σε μία εποχή που νομίζω για πρώτη φορά ο άνθρωπος ξέρει πολύ καλά, ότι δεν θα κάνει ούτε ένα επάγγελμα μόνο στη ζωή του, και ούτε θα μείνει στον ίδιο χώρο πάντοτε, σε όλη του τη ζωή. Οπότε, το να μπορείς να μετακινηθείς και

«Λέω πάντοτε,
ότι αυτό που είμαι
το χρωστώ στην Κατοχή
και στον Πόλεμο
γιατί ξέρω πολύ καλά
ότιστα χρόνια που γινόμουνα
ας πούμε άνθρωπος,
ή έμπαινα σε μιαν ανθρωπιά
είχα ένα, όχι μόνο εγώ
αλλά όλα τα παιδιά γύρω μου
εκείνη την εποχή,
ένα συναίσθημα
το οποίο έγινε
και τρόπος ζωής
κατά κάποιο τρόπο.
Ότι δηλαδή, είναι καλύτερο
να πεθαίνεις όρθιος
παρά να ζήσεις γονατιστός·

εννοώντας ότι δεν μπορείς
να ζήσεις σε σκλαβιά...».

πνευματικά (και να περάσεις σε άλλο είδος) όπως και σωματικά, είναι ένα είδος ανοίγματος το οποίο όμως άνοιγμα είναι επίσης και μέσα στον κίνδυνο, γιατί κάθε φορά φτάνεις στο άγνωστο. Λοιπόν, αυτό το άγνωστο για να το δαμάσεις είναι ακριβώς το αίτημα του καιρού μας. Είναι παιδιά που μπορούν να το δαμάσουν, ανοίγοντας τους ορίζοντές τους, ανοίγοντας περπατησιά όπως λέμε, και είναι άλλα τα οποία αποτραβιούνται από τον κόσμο και αποτραβιούνται από την κοινωνία.

Το ότι έχουμε στις μεγαλύτερες και πιο αναπτυγμένες κοινωνίες, αυτή τη στιγμή, καταστάσεις καταθλιπτικές, όσον αφορά τη διάθεση των νέων, είναι ένα από τα μεγάλα μαθήματα τα οποία πρέπει να σκεφτούμε. Όταν ήσουνα στον πόλεμο το μόνο που δε μπορούσες να είχες ήταν κατάθλιψη. Το μόνο! Άρα η καινούργια αρρώστια του νέου "πολεμικού" γεγονότος που υπάρχει στην εποχή μας, και το οποίο είναι η αντιξοότητα όλου αυτού του αγνώστου που μας περιτριγυρίζει, γιατί είναι και το απέραντο τοπικά και το απέραντο πνευματικά και επιστημονικά, το οποίο βιώνουμε κάθε μέρα. Αυτό το άγνωστο ακριβώς δημιουργεί αυτές τις τραυματικές καταστάσεις, οι οποίες εξηγούνται με μία στάση των νέων, κυρίως στις χώρες που έχουνε και τα μεγαλύτερα μέσα για να μπορέσουν να τους δώσουν το καλύτερο μέλλον. Οπότε, δεν μπορώ να πω ότι πρέπει να περάσουν οπωσδήποτε από έναν κίνδυνο γιατι οπωσδήποτε η ζωή η ίδια είναι ένας κίνδυνος... ■

Αλέξανδρος - Σταμάτιος ΑΝΤΩΝΙΟΥ *

Η κ. Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ παραλαμβάνει από τον Πρόεδρο του Φ.Ο.Μ. Περικλή Μαυρογιάννη αναμνηστικό δώρο - ενθύμιο Μυτιλήνης.
(Θέατρο Φ.Ο.Μ. 4-5-2001)

* Ο Αλέξανδρος - Σταμάτιος Αντωνίου (M.Ed. - M. Phil.) είναι Διδάκτωρ Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου του Manchester, U.K.Ασχολείται με ερευνητικό και συγγραφικό έργο.

Χρυσούλα Χατζηγιαννιού *

ΜΗΤΕΡΑ ΤΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

Μητέρα ἐσύ τῶν Λακεδαιμονίων
ἡ πιό γενναία ἀνάμεσα στίς ἑλληνίδες μάνες,
σάν ἔσκυβες πάνω ἀπ' τή'κούνια τῶν παιδιῶν σου
ἀητόπουλα νά τιναχτοῦν μέσα ἀπ' τή ζέστα
τῶν χεριῶν σου
θούρια τούς τραγούδαες καί παιᾶνες.

Ποτέ κανείς Λακεδαιμόνιος δέν ξεπέρασε
μηδέ ἡ Σπάρτη ὅλη
τό δικό σου ἦθος,
Κι' ὅταν σοῦ ἔφερναν τόν πληγωμένο
ἀπ' τή μάχη
ἐσώπαινες τά δάκρυα καί καμάρωνες,
πώς εἶχε τή λαβωματιά καταμεσί
στό στῆθος.

Μητέρα ἐσύ τῶν Λακεδαιμονίων
στή φλόγα τῆς πατρίδας σου κατέκαψες
κάθε δικό σου πόνο
κι' ἔτσι ξεπέρασες τά σύνορα
καί κατανίκησες τό χρόνο·
Μητέρα ἐσύ τῶν Λακεδαιμονίων.

---

* Ἡ Χρυσούλα Χατζηγιαννιού γεννήθηκε στή Μυτιλήνη. Εἶναι φιλόλογος, Λυκειάρχης. Ποιήτρια.

Αριστείδης Κ. Γιαπαλής *

ΕΛΛΑΔΑ ΘΑΛΑΣΣΑ ΚΑΙ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ

Την Ελλάδα που με σιγουριά
πατάει στη θάλασσα

Ελύτης

Από τις πρώτες ώρες της εμφάνισης του Ελληνικού Έθνους η θάλασσα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μοίρα του.

Το υγρό στοιχείο ο Έλληνας το αντιμετωπίζει με σεβασμό, αλλά χωρίς τρόμο. Θέλησε να το δαμάσει και να το χρησιμοποιήσει, ενώ παράλληλα το λάτρεψε και το ύμνησε.

Η θάλασσα για τους Έλληνες είχε, και εξακολουθεί να έχει πάντοτε, σημασία κι αξία πολλαπλή.

Υδάτινη οδός, χωρίς εμπόδια απροσπέλαστων οροσειρών για να ευκολύνει την ανταλλαγή των αγαθών και την ανάπτυξη της οικονομίας, ενώ παράλληλα επέτρεψε τη γνωριμία των λαών και τη διακίνηση των ιδεών.

Αιώνες πολλούς προ Χριστού, θαλασσοπόροι Έλληνες αντικρύζουν το Γιβραλτάρ, τις Ηράκλειες στήλες, στη Δύση, ενώ στην Ανατολή αργότερα ο Νέαρχος, ο ναύαρχος του Μ. Αλεξάνδρου οδηγούσε το στόλο του Βασιλέα των Μακεδόνων, αρχηγού των Ελλήνων, ως τις Ινδίες.

Χώρος που επέτρεπε την άνετη ανάπτυξη των «ξύλινων τειχών», του στόλου, για να προασπίσουν «θήκας προγόνων», ένα τρόπο, μια φιλοσοφία ζωής, εναντίον της εξ' Ανατολών μονίμου επιδρομής.

Πελαγίσιος δίαυλος που έφερνε με όλο το συμβολισμό του το κεφάλι του Ορφέα από την ελληνική Θράκη στην ακρογιαλιά την Μήθυμνας της Λέσβου διασχίζοντας όλο το Βόρειο Αιγαίο.

Αρμυρό μονοπάτι, που αξιοποίησε ο πρώτος γνωστός εξερευνητής, ο Οδυσσέας, για να γνωρίσει ανθρώπων νόες και άστεα.

Έπαιρνε κι έδινε προϊόντα οικονομικά, έπαιρνε κι έδινε αγαθά πολιτιστικά και με απαράμιλλη ιδιοφυΐα τα εφεύρισκε ή τα προσάρμοζε, τα γονιμοποιούσε και τα διέδιδε.

Αν αυτή είναι η σημασία της θάλασσας γενικά, για τους Έλληνες η σημασία του Αιγαίου Αρχιπελάγους έχει διαστάσεις διαφορετικές.

Γιατί δεν είναι μόνο τα 2462 μικρά και μεγάλα νησιά του, δεν είναι μόνο τα 18.000 χιλιόμετρα των θαλασσινών ακτών του και οι 350.000 σημερινοί κάτοικοί του που του δίνουν τη σπουδαιότητα και τη σημασία του για όλη την Ελλάδα.

Το Αρχιπέλαγος του Αιγαίου δεν είναι μόνο μια απλή γεωγραφική περιφέρεια.

Δεν είναι μόνο ένας συγκλονιστικός σε φυσικές ομορφιές χώρος και συνάμα μια τεράστια πηγή πλούτου, με την προοπτική εκμετάλλευσης των υποθαλασσίων δυνατοτήτων και την περαιτέρω αξιοποίηση των τουριστικών του δραστηριοτήτων, είναι κάτι το τελείως διαφορετικό για τους Έλληνες και κατά προέκταση για τους Ευρωπαίους και την ανθρωπότητα ολόκληρη:

Εκεί μύθος και ιστορία, συγκρούσεις και εμπόριο, ήρωες και ποιητές, παρελθόν και μέλλον όλα και όλοι συνυφαίνονται αρμονικά και δίνουν τις πραγματικές διαστάσεις που έχει για κάθε έλληνα το Αρχιπέλαγος του Αιγαίου.

Παίρνοντας το όνομά του από το μυθικό βασιλιά των Αθηνών Αιγέα είδε στις όχθες του να πρωτοβλαστίζει η κριτική σκέψη, αυτή των Ιώνων, το μέγα και αποφασιστικό άλμα του ανθρώπινου μυαλού στην αναζήτηση και την έρευνα της αλήθειας και να γίνονται εκεί τα εκπληκτικά πρώτα φτερουγίσματα της απελευθέρωσης της ανθρώπινης ύπαρξης, Θαλής, Αναξίμανδρος, Αναξιμένης από το θεοκρατικό σκοταδισμό. Εκεί τα μαθηματικά, Πυθαγόρας, εκεί η Ιατρική, Ιπποκράτης.

Από εκεί ξεκίνησε η «Αργώ» για να κατακτήσει ειρηνικά τις θάλασσες και να βοηθήσει έτσι αποφασιστικά στην καθόλα ανάπτυξη του Ελληνισμού, εκεί ύστερα από χιλιάδες χρόνια, κατά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, το μισό απομεινάρι του αντιτορπιλλικού Αδρίας - που είχε κοπεί στα δυό ύστερα από ναυμαχία - διασχίζοντας κάτω από πολεμικές συνθήκες 1100 μίλλια, από τα Δωδεκάνησα στην Αλεξάνδρεια, δίνοντας με αυτό το μοναδικό κατόρθωμα ναυτοσύνης και αυτοπεποίθησης το μέτρο της ναυτικής ικανότητας των Ελλήνων.

Εκεί, στις δύο όχθες του Αιγαίου, τη δυτική στην Εύβοια και την ανατολική στην Μ. Ασία, οι αειναύτες της Ερέτριας και της Μιλήτου δημιούργησαν την παράδοση της Ελληνικής ναυτιλίας, που και σήμερα ακόμα, παρά τις δυσχερείς αντικειμενικές καταστάσεις, είναι η πρώτη της Ε.Ε., από τις πρώτες της υφηλίου. Και, οι Ρόδιοι με τον περίφημο ναυτικό τους νόμο θεμελίωναν σε παγκόσμια κλίμακα, από τότε, το ναυτικό δίκαιο.

Στις ακτές του πρωτακούστηκε η μεταμόρφωση των ήχων σε μουσική και των λέξε-

ων σε ποίηση.

Στο χώρο που πραγματοποιήθηκε η υποταγή του μαρμάρου στο ανθρώπινο χάδι της σμίλης, ξεχώρισε το πρώτο χαμόγελο του Κούρου, ύμνος αιώνιας κατάφασης στη ζωή.

Στο Αιγαίο, στην Πάτμο, έγραψε ελληνικά την Αποκάλυψή του ο Ευαγγελιστής Ιωάννης και ο Αγαιϊκός Άθως έγινε η μοναδική μοναστική πολιτεία, το Άγιο Όρος, κυβωτός αιώνιος της Χριστιανοσύνης.

Το Αιγαίο εκφράστηκε διαχρονικά με την ίδια πάντα γλώσσα την ελληνική, και με τις ίδιες πράξεις της παναθρώπινης δημιουργίας.

Από τη Σαπφώ στον Ελύτη στο χώρο της Αιολίας, από τον Όμηρο ως το Σεφέρη στην περιοχή της Ιωνίας.

Δεν μπορεί να αποτελεί απλή σύμπτωση το γεγονός ότι και τα δύο βραβεία NOBEL που κέρδισε η Ελλάδα στην ποίηση μεταπολεμικά, ο Ελύτης, ο Σεφέρης, γεγονός αυτό καθαυτό αξιόλογο για ένα μικρό αριθμητικά έθνος, έχουν καταγωγή Αιγαιοπελαγίτικη.

Βέβαια, θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς πως το Αρχιπέλαγος Αιγαίο, μήτρα του Ελληνικού πολιτισμού, υπήρξε λίκνο της πνευματικής Ευρώπης, και κάτω απ' αυτό το πρίσμα ανήκει στην οικουμένη. Είναι κτήμα κοινό της ανθρωπότητας ολόκληρης.

Μόνο που χιλιάδες χρόνια τώρα τα κύματά του έμαθαν να μιλούν, να τραγουδούν, να ψάλλουν και αυτά ελληνικά, γιατί κατοικείται με συνέπεια, χωρίς διακοπές και με συνέχεια, χωρίς διαλείψεις μόνο από Έλληνες, γι' αυτό και η σχέση Αιγαίου Ελλήνων είναι σχέση αυτόχρημα υπαρξιακή.

Αριστείδης Κ. ΓΙΑΠΑΛΗΣ

Στο Θέατρο ΦΟΜ

Τρεις Εκδηλώσεις Μνήμης

Οδυσσέα Ελύτη

Ως μεταθανάτια εκδοχή στην εκδημία του

18 Μαρτίου 1996

Επιμέλεια: ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Α΄ Εκδήλωση:

ΣΑΒΒΑΤΟ 6 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1996, στο θέατρο ΦΟΜ

Υπο την αιγίδα του Δημάρχου Μυτιλήνης Θεόδωρου Χοχλάκα
Διοργάνωση: Πολιτιστικό Κέντρο Μυτιλήνης ΦΟΜ «Ο Θεόφιλος»
και Δήμος Μυτιλήνης.

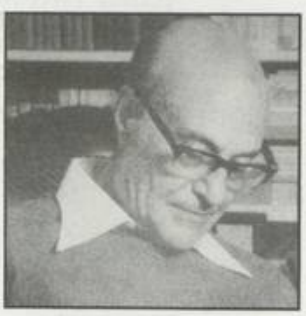

Με την παρουσία ενός πολύ σημαντικού ελληνιστή, μεταφραστή στα σουηδικά του έργου του Οδυσσέα Ελύτη, ποιητή και Καθηγητή της φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης, του Ingemar Rhedin πραγματοποιήθηκε στις 6-4-1996 στο θέατρο του ΦΟΜ εκδήλωση μνήμης για τον Οδυσσέα Ελύτη.

Η βασική ομιλήτρια της εκδήλωσης, συγγραφέας Μαρία Λαμπαδαρίδου - Πόθου δεν μπόρεσε να παραστεί στην εκδήλωση, και την ομιλία της με θέμα «Οδυσσέας Ελύτης, ο μυστικός» διάβασαν η Μαρία Παραδέλλη και ο Βασίλης Σταυρακέλλης.

Ποιήματα του Οδυσσέα Ελύτη απ' τους «Προσανατολισμούς», «Το Άξιον Εστί», «Ημερολόγιο ενός αθέατου Απριλίου», «Το φωτόδεντρο» και τα «Δυτικά της Λύπης», διάβασαν ο Περικλής Μαυρογιάννης, ο Βασίλης Σταυρακέλλης, η Μαρία Παραδέλλη, η Αγγελική Πολιτάκη και ο Γιάννης Αναγνώστου.

Η Αλέκα Κοντήβεη και ο Νώντας Χαραλαμπίδης, υπό τη μουσική συνοδεία του μαέστρου Νίκου Τσιριγιώτη και του Χρήστου Παναγιωτάρα, ερμήνευσαν μελοποιημένα ποιήματα του Ελύτη.

Ο κ. Rhedin Ingemar, ποιητής, φιλόλογος, μεταφραστής, διευθυντής Κουλτούρας (Director of Culture), (όρος που σημαίνει, παιδεία, πολιτισμό, τέχνη και φιλολογία) στη Solna της Σουηδίας, γεννήθηκε στο Bohus - Malmon το 1942.

Στο σύντομο «χαιρετισμό» του αναφέρθηκε στη μεγάλη αξία

της Ελληνικής γλώσσας, στην πολιτιστική παράδοση της Λέσβου, και στην ποίηση του Ελύτη, και διάβασε το παρακάτω δημοσιευόμενο ποίημά του που έγραψε την επομένη του θανάτου του φίλου του Οδυσσέα Ελύτη, που δυστυχώς δεν τον πρόλαβε ερχόμενος στην Αθήνα να του ανακοινώσει την ίδρυση, στη χώρα του, πολιτιστικού συλλόγου «Άξιον Αρτ». Η εκδήλωση έκλεισε με «χαιρετισμό» του Δημάρχου Μυτιλήνης Θεόδωρου Χοχλάκα.

*

Ingemar Rhedin

Στην ανάμνηση του Οδυσσέα Ελύτη

Αφιέρωση στην Ιουλίτα

Ήρθε μια πεταλούδα ...
Έκατσα εκεί στην αίθουσα αναχωρήσεως
μαζί με την Μαρίνα, δύο καφέδες
και ένα αρκετό μεγάλο σάντουϊτς
θαυμάζοντας το χειμωνιάτικο ήλιο
που αναίσχυντα με λυμμένα μαλλιά
είχε τινάξει πίσω το κεφάλι με ένα, έλα και πάρε με.
Μιλούσαμε για την βάρκα, έπρεπε να έχει φτάσει τώρα
και πως άδεια δεν επρόκειτο να ήταν.

Πώς ήρθε στο νου του αυτή η ιδέα
όλα τα χρόνια που όλο έλεγε
πως ακριβώς άδεια δεν επρόκειτο να είναι.

Θυμήθηκα κάποιους στίχους που είχε γράψει
ότι φοβήθηκε πως για να μπορεί να καταλάβει κανείς
τι ήθελε να πει
έπρεπε να είναι ήδη πεπεισμένος
ότι ο ψυχικός κόπος
που χρειάστηκε
για να φανταστείς έναν άγγελο
είναι πολύ πιο οδυνηρός και φοβερός
από τον άλλο, που μπορεί να καλεί
δαιμόνους και τέρατα.

Ξαφνικά τότε έγινε μιά σιωπή
και κείνο το πράσινο κόρης οφθαλμού
που πρώτο εισέρχεται στον έρωτα
έλαμψε στα μαύρα μάτια της Μαρίνας
και διάκρινα ένα μικρό δάκρυ
να φυτρώνει στην γωνία τους.

Τραβάτε τα κουπιά οι στα σκληρά εθισμένοι
μου ήρθε στο νου μου
ό,τι μου είχε πεί
και πως να τόνε πάμε εκεί που παν οι άλλοι
δεν γινόταν, και κάτι για το πως
δεν γεννήθηκε να ανήκει πουθενά και ότι
το θαύμα από μικρό είναι λουλούδι και άμα μεγαλώσει θάνατος.

Τι εννοούσε τώρα κατάλαβα
και παρά λίγο μου φάνηκε πως διάκρινα
εκεί στην λιακάδα τη μαύρη Οξώπετρα εκείνη.

Προχωρούσαμε την κουβέντα μας και διηγήθηκα
τον μύθο της Ψυχής και του Έρωτα
ότι και η ψυχή για τους αρχαίους κυρίως
σήμαινε "ανάσα"
αλλά με τον καιρό δέχθηκε την σημασία "πεταλούδα"
διότι η πεταλούδα παραδίδει τα επίγεια και πετάει ψηλά
στον άλλο κόσμο εκείνο, και εξαφανίζεται
αν την αφήνουμε ελεύθερη.

Γι' αυτό, δεν βλέπει κανείς ποτέ νεκρές πεταλούδες
εκτός από αυτές που κλείστηκαν μέσα.

Δεν το είχα σκεφτεί ποτέ έτσι
αλλά πράγματι έτσι πρέπει να ήταν τα πράγματα.

Πρόσεξα τώρα ότι ο ήλιος ήταν πολύ ζεστός
και απλωνόταν η θέρμη του μέσα σ' ολόκληρο το κορμί μου
σαν μια βεντάλια από την καρδιά
κι ότι τα μάτια της Μαρίνας σπινθήριζαν σε πράσινο.

Σκέψου πως είχε ίδιο όνομα με το κορίτσι του τραγουδιού
Μαρίνα πράσινό μου αστέρι και την Μαρίνα των βράχων
σκέφτηκα, όταν ξαφνικά είδα κάτι να στροβιλίζεται
έξω από το παράθυρο.

Πεταλούδα δεν μπορούσε να ήταν μέρα Μαρτίου!

Όμως ήταν.
Μιά καστανή πεταλούδα, που χόρευε έξω στο φως ...

Δεν ήταν σύμπτωση, ψιθύριζε σιγαλά η Μαρίνα.
Όμως εγώ τους λόφους συλλογίστηκα του Μικρού Ναυτίλου
που είχε δηλώσει πως ήθελε να αξιωθεί
να τους φτιάχνει καστανούς ...

Κι ότι ήταν ώρα αναχώρησης κατάλαβα
από τα μάγουλα της Μαρίνας που είχαν κοκκινήσει στην λιακάδα.

Στοκχόλμη, 19 Μαρτίου 1996

Ο συγγραφέας Τάκης Χατζηαναγνώστου, ο τέως Υφυπουργός Πολιτισμού και μετέπειτα Υπουργός Αιγαίου Νίκος Σηφουνάκης, ο καθηγητής Ίνγκεμαρ Ρεντίν και ο Πρόεδρος ΦΟΜ Περικλής Μαυρογιάννης.

ΣΤΡΑΤΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΤΑΛΕΙΦΟΣ

ΛΑΚΗΣ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ

Β΄ Εκδήλωση:

ΤΡΙΤΗ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1997, στο θέατρο ΦΟΜ

Υπο την αιγίδα του Νομάρχη Λέσβου Αλέξανδρου Μαθιέλλη
Διοργάνωση: Πολιτιστικό Κέντρο Μυτιλήνης ΦΟΜ «Ο Θεόφιλος»
και Σύνδεσμος Φιλολόγων Λέσβου.

«ΒΡΑΔΙΑ ΜΝΗΜΗΣ»
ΑΦΙΕΡΩΜΑ
στον συμπατριώτη μας Νομπελίστα
ΟΔΥΣΣΕΑ ΕΛΥΤΗ
Κορυφαίο Ποιητή της Ελλάδας

Μίλησε για τον Ποιητή του Έρωτα του Φωτός, του Αρχιπελάγους και της Ανθρώπινης Ευαισθησίας, ο γνωστός Λέσβιος ποιητής ΣΤΡΑΤΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ με θέμα: «Ο Οδυσσέας Ελύτης, στη χώρα του φωτός».

Κείμενα - ποιήματα του Ελύτη διάβασε ο εκλεκτός ηθοποιός ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΤΑΛΕΙΦΟΣ.

Ακολούθησε η προβολή του βραβευμένου ντοκυμαντέρ του συμπατριώτη μας Σκηνοθέτη ΛΑΚΗ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, με θέμα: «Τη μέρα που πέθανε ο Ελύτης».

Ο παρουσιαστής της «Βραδιάς» Πρόεδρος του ΦΟΜ Περικλής Μαυρογιάννης, μίλησε προλογικά, διάβασε τα συγχαρητήρια μηνύματα των Επισήμων, που δεν είχαν την ευκαιρία να παραστούν, λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων τους εκτός νησιού. Και τέλος, η εκδήλωση έκλεισε με «χαιρετισμούς» του Νομάρχη Λέσβου Αλ. Μαθιέλλη και των λοιπών εκπροσώπων των τοπικών αρχών.

Γ΄ Εκδήλωση:

ΣΑΒΒΑΤΟ 13 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1999, στο θέατρο ΦΟΜ

Υπο τη αιγίδα του Υπουργού Αιγαίου Σταύρου Μπένου
Διοργάνωση: Το Πολιτιστικό Κέντρο Μυτιλήνης ΦΟΜ «Ο Θεόφιλος»

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΟΔΥΣΣΕΑ ΕΛΥΤΗ
«Με το λύχνο του άστρου»

Μουσικοποιητικό αφιέρωμα στο Νομπελίστα Ποιητή, με τον συνθέτη ΓΙΩΡΓΟ ΚΟΥΡΟΥΠΟ την ποιήτρια ΙΟΥΛΙΤΑ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ και τον τραγουδιστή ΣΠΥΡΟ ΣΑΚΚΑ, τρεις άνθρωποι που δέθηκαν στενά με τον Οδυσσέα Ελύτη και την ποίησή του. Τρεις καλλιτέχνες διεθνούς φήμης και πολυβραβευμένοι, που με την παρουσία τους, εδώ στην πατρίδα του Ελύτη, και με «Με το λύχνο του άστρου»...μας χάρισαν:

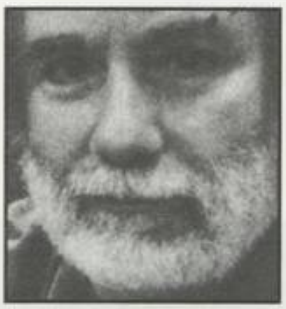

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΡΟΥΠΟΣ

ΙΟΥΛΙΤΑ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΠΥΡΟΣ ΣΑΚΚΑΣ

«Μικρές ψηφίδες μιας μεγάλης εικόνας, μιάς εικόνας που με καθαρή λυρική έκφραση και δυναμικό στοχασμό συνθέτει τα χαρακτηριστικά της διαρκούς Ελλάδας, τα χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας του Οδυσσέα Ελύτη.

Στιγμές μιας ρωμαλέας ευαισθησίας, μιας σκέψης που μεγεθύνει το αγαθό της ζωής, που ανατρέπει την προδιαγεγραμμένη μοίρα, που γεννά απ' αρχής τον κόσμο «στα μέτρα της καρδιάς».

Η μουσική του λόγου και ο λόγος της μουσικής αξεχώριστα ζητούν να κάνουν αισθητά στοιχεία της προσωπικής μυθολογίας του Ελύτη, μέσα από μια επιλογή ποιημάτων του, μέσα από μια επιλογή τραγουδιών: του Μίκη Θεοδωράκη από το «Άξιον Εστί», του Μάνου Χατζιδάκι και του Γιώργου Κουρουπού.

«Με το λύχνο του άστρου», βγαίνει ο ποιητής, κι εμείς απλά τον ακολουθούμε...

Αναλυτικότερα, το πρόγραμμα της εκδήλωσης είχε ως εξής: Στο τραγούδι: Ο Σπύρος Σακκάς. Στο πιάνο ο Γιώργος Κουρουπός. Διάβασε ποιήματα: Η Ιουλίτα Ηλιοπούλου.

Εισαγωγή: Τα παιδικά μου χρόνια (Μ. Ναυτίλος)
Πέντε τραγούδια του Μίκη Θεοδωράκη από το « Άξιον Εστί»
Ανοίγω το στόμα μου - τραγούδι
Απόστιχα μυστικά (Ετεροθαλή)- ποίημα
Ένα το χελιδόνι - τραγούδι
Θεέ μου συ με θέλησες (Άξιον Εστί)- ποίημα
Ναοί στο σχήμα τ' ουρανού - τραγούδι
Τι θέλεις τι ζητάς(Μικρός Ναυτίλος)- ποίημα
Με το λύχνο του άστρου - τραγούδι
Εκείνο που δεν γίνεται (Φωτόδεντρο)- ποίημα
Της αγάπης αίματα - τραγούδι
Θα γυρίσει αλλού τις χαρακιές (Μονόγραμμα)- ποίημα

Τρία τραγούδια του Γιώργου Κουρουπού
Η πεντάμορφη στον κήπο - τραγούδι
Έρως και Ψυχή (Τα Ελεγεία της Οξώπετρας)- ποίημα
Εαρινό απόσπασμα - τραγούδι
Ψαρεύοντας έρχεται η θάλασσα - τραγούδι
Σολωμού συντριβή και δέος (Τα Ελεγεία της Οξώπετρας)- ποίημα

Τραγούδια του Μάνου Χατζιδάκι
Από τον «Κύκλο με την κιμωλία» τέσσερα τραγούδια
Ενδυμίων (Δυτικά της Λύπης)- ποίημα
Με την πρώτη σταγόνα της βροχής - τραγούδι

- Όλα χάνονται.
Του καθενός
έρχεται η ώρα.

- Όλα μένουν. Εγώ φεύγω.
Εσείς να δούμε τώρα.

Βαγγέλης Καραγιάννης *

«ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΑΔΩΝΙΔΟΣ»

Μια νεανική μετάφραση του Θείελπη Λέφκια.

ΘΕΙΕΛΠΗΣ ΛΕΦΚΙΑΣ
Σκίτσο εκ του φυσικού
Αντώνη Πρωτοπάτση

Σε μια μελέτη μου για τον Θείελπη Λεφκία στα «Αιολικά Γράμματα» του 1975, είχα σημαιώσει πως πέρα από τις θεατρικές μεταφράσεις, τις παραστάσεις και τις ομιλίες του, ο ανεπανάληπτος εκείνος λόγιος δημοσιογράφος, μελετούσε και μετέφραζε αρχαίους λυρικούς. Μαζί μ' όλα τα άλλα, είχε κάνει και ένα σωρό δοκιμές στον «Επιτάφιον Αδώνιδος» του βουκολικού ποιητή του β' αι. π.Χ. Βίωνα, κι όλο διόρθωνε τους στίχους του, κρατώντας σημειώσεις απ' τις ερμηνείες που είχαν δοθεί κατα καιρούς απ' άλλους για τις αμφισβητούμενες λέξεις του δωρικού κειμένου, καταλήγοντας σε συμπεράσματα και παρατηρήσεις καθαρά φιλολογικής μορφής.

Κάποτε πρέπει να είχεν ολοκληρώσει τη μετάφρασή του αυτήν, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από μια επιστολή του Αντώνη Πρωτόπατση, σταλμένη από την Αθήνα στις 16 Ιουλίου 1918: «...Ο Άδωνης που μούστειλες είναι περήφημος...έχει τον αγέρα της Μυτιλήνης...» Τόσο, μάλιστα, είχεν ενθουσιαστεί ο Πρωτόπατσης, που αποφασίζει, καθώς γράφει, να τον εκδώσει με εικονογράφηση δική του.

Πολύ αργότερα στις 22 Απριλίου 1921, επανέρχεται και υπόσχεται πως αν τα πράμματα θα πήγαιναν καλά, όπως ελπίζει, θα πραγματοποιήσει τα σχεδιά του αυτά στο Παρίσι, όπου ετοιμάζεται να πάει, Τά ίδια του υπόσχεται κι από εκεί στις 25 Ιουνίου 1922: «...μόλις τα καταφέρω που να μπορώ να κάνω κανενός μηνός ξεκουρασιά, να κάνω το κέφι μου για λίγο διάστημα, η πρώτη μου έννοια θα είναι να σου ζωγραφίσω τον Άδωνη.»

Αμέτρητοι μύθοι υπάρχουν γραμμένοι από αρχαίους συγγραφείς γύρω από τον πανέμορφο εκείνον νέο, τον Άδωνη, που τον ερωτεύτηκε λένε η θεά Αφροδίτη και για να μπορεί να τον ακολουθεί στα κυνήγια του, άφησε τον Όλυμπο. Σε ένα απ' αυτά τα κυνήγια του, ο Άδωνης χτυπήθηκε θανάσιμα στο μηρό από έναν κάπρο.

Η Αφροδίτη απελπισμένη μαζεύει κοντά της του Έρωτες και τις Χάριτες και τις

---

* Ο Βαγγέλης Καραγιάννης (1910 -2001) γεννήθηκε στη Μυτιλήνη. Ερευνητής και κριτικός της Λεσβιακής Γραμματείας και Λαογραφίας. Συγγραφέας.

λοιπές θεότητες και του αποδίδει επιθανάτιες τιμές. Όπως λέγανε: «...ήταν ένας θάνατος που προκάλεσε τους θρήνους ολόκληρης της φύσης...»

Έχω τώρα μπροστά μου ένα οχτασέλιδο χειρόγραφο του Λεφκία, διπλωμένο πλάγια και χωρισμένο στα δυό, δεξιά με το αρχαίο κείμενο κι αριστερά τη μετάφρασή του. Αυτήν τη μετάφραση δίνω τώρα στη δημοσιότητα, ξεκαθαρίζοντας, όσο μπορώ, τις διπλογραφές, τις δοκιμές και τις αρκετές ατέλειές της, εξαιτίας της προχειρογραφής και της κακογραφίας.

.....

κάτου ἀπό τά φρείδια του, θολά τά μάτια καί σβυσμένα
κι' ἀπ' τά χειλάκια του τά δυό, τά ρόδα τραβηγμένα.
Φιλί, δέν ἔχει πιά φιλί κι' ἄς μήν τό παρατάει.
Τοῦ κάκου πᾶνε τά φιλιά, τά νοιώνει ὁ πεθαμένος;
«Θρηνῶ καί κλαίω τόν Ἄδωνη» καί φέρνει γύρα ὁ θρῆνος
τά μάβρα τά ἐρωτόπουλα κ' εἶναι πολύ τό κλάμα.
Πικρή, πικρή λαβωματιά τοὔφαγε τό μηρί του
μά πιό πικρό' χει στήν καρδιά γιαρᾶ ἡ ἀρχόντισά του.
Γύρου στ' ἀγόρι βλάμικα σκυλιά θλιμένα οὐρλιοῦνται
κ' οἱ Νεραϊδοῦλες τοῦ βουνοῦ τοῦ λένε μοιρολόγια.
Μά σέρνει στά ὄρη μέ λυτές πλεξίδες ἡ καλή του,
θλιμένη κι' ἀξυπόλυτη καί ξεμαλλοπλεμένη
καί πού περνᾶ τ' αγκαθερά τά βάτα τήν ξεσκίζουν
καί τᾶγιο τό αἷμα της ρουφοῦν καί κλαίει καί ξεφωνίζει
καί τά φαράγκια ἀτέλειωτα κι' οἱ στεναγμοί μεγάλοι.
Κι ὅλο τό ταίρι διαλαλεῖ κι' ὅλο τ' ἀγόρι κράζει.
Καί στάζει το κατάμαβρο στόν ἀφαλό της αἷμα
καί τρέχει κάτου στά μηριά κ' οἱ φτέρνες κοκκινίζουν
κι ὁ κόρφος ποῦταν χιονιστός κνικᾶτο θῶρι πῆρε.
Ἄλλοί σου, αλλοί κι' ἀλοίμονο, κυρά βασιλοπούλα,
θρηνοῦνε τά ἐρωτόπουλα, σάν ἔχασες τό ταίρι
καί τήν ἀθάνατη μορφιά τήν ἔχασες μαζί του
ποῦχεν εἰδή τρικάλλινη στά χρόνια τοῦ καλοῦ της
καί τώρα πέθανε ἡ θωριά μαζί του, ἀλλοί μου, ἀλλοί μου.
Ἄλλοί στόν Ἄδωνη οὔλα λέν καί τά βουνά καί οἱ κάμποι
καί τά ποτάμια τόν καϊμό θρηνοῦν τῆς Ἀφροδίτης,
καί δάκρυα χύνουν, Ἄδωνη, γιά σέ ὅλες οἱ βρυσοῦλες
καί τά λουλούδια κόκκινα κι ἀφτά τά κάνει ἡ θλίψη,
καί μέσα σ' ὅλες τίς πλαγιές, καί σ' ὅλα τά ρουμάνια
περνά καί λέγει ἡ ἀρχόντισα λυπητερό τραγούδι.

Ἄλλοί σου, ἀλλοί κυρούλα μου, πάει τό καλό τό ἀγόρι
καί τό ξανάπε ὁ ἀντίλαλος: πάει τό καλό τό ἀγόρι.
ἄχ, ἡ καϊμένη ἀγάπη σου καί ποιός νά μήν τήν κλάψει;
Σάν εἶδε τήν ἀγιάτρεφτη λαβωματιά, σάν εἶδε,
τ' ἀχνό σάν εἶδε τό μηρί κόκκινο ματωμένο
ψιλή φωνίτσα ν' ἔβγαλε καί σήκωσε τά χέρια.
- Στάσου, ψυχή μου. ἀγάπη μου, ποῦ πᾶς ἡ κακομοίρα;
Στάσου, βαριόμοιρε, ποῦ πᾶς, καλέ μου κι ἀκριβέ μου;
Στάσου, στερνό τό ἀντάμωμα, στερνό τό ἀγκάλιασμά μας
στερνή φορά τά χείλη μου στά χείλη σου νά σμίξω
Σήκω χρυσέ μου μιά σταλιά καί στερνοφίλισέ με,
κι ὅσο βαστάξει ἕνα φιλί μονάχα φίλισέ με
νά νοιώσω ἀμ' τή ψυχούλα σου νά κυλιστεί ἡ πνοή σου.
Τά χείλη πόχουν μάγεμα γλυκό νά πιπιλίξω
κι ὅλο νά πιῶ τόν Ἔρωτα· καί τό φιλί θα κρύψω
νά τόχω σάν τόν Ἄδωνη· ἄχ, ποῦ φεύγεις καί μ' ἀφήνεις.
Ἄμοιρε κίνησες καί πᾶς σέ μακρινό ταξείδι
κεί ποῦνε ὁ Χάρος βασιλιάς, τἄγρίμι κι ὁ κατσούφης
καί μνήσκω ἡ μάβρη ζωντανή κι ἀθάνατη λογιέμαι
κι ὠιμέ δέ μοῦνε βολετό νά τρέξω νά σέ φτάξω.
Πάρε τον ἡ Χαρόντισα, τό ταίρι, τόν καλό μου,
ἑφτά φορές καλότυχη στέκεσαι σύ ἀπό μένα,
παίρνεις τοῦ κόσμου τόν ἀνθό καί τό μαργαριτάρι
κ' ἐγώ' μαι κακορρίζικη κ' ἔχω καϊμό μεγάλο,
καί κλαίω καί κλαίω τόν Ἄδωνη, πού πέθανε -ὤχ οϊμένα -
καί σένα ἔχω τό φόβο σου - ποῦ πᾶς λαχταρισμένε
ποῦ πᾶς καί παεί σάν ὄνειρο κι' ὁ πόθος τῆς καρδιᾶς μου,
και 'γώ 'μαι χήρα κι' ὀρφανή· σ' ἀποζητοῦνε τώρα
στό σπίτι τά ἐρωτόπουλα, χωρίς ἐσένα κρίμας
καί τό ζουνάρι τό φαντό μέ μάγια τῆς ἀγάπης.
Ποῦ σοῦρθε ἀφτή ἡ παληκαριά νά λιέσαι στά κυνήγια;
τί φρένιασες ποῦσταν καλός μ' ἀγρίμια να παλαίβεις;
Μοιρολογοῦσε ἡ ρήγισα· ἄχ, ἄχ, λένε ἡ ρηγοπούλα,
καί κλαίνε τά ἐρωτόπουλα, πάει τό καλό τό ἀγόρι.
Δάκρυο πού χύνει ἡ μορφονιά σάν τοῦ γιαρᾶ του τό αἷμα,
κι' ὅθε χυθεῖ σταλαματιά στή γῆς βγαίνουν λουλούδια,
τό αἷμα γεννᾶ τριαντάφυλλα, τα δάκρυα λαλέδες.
Θρηνῶ καί κλαίω τόν Ἄδωνη, πάει τό καλό τό ἀγόρι.
Σώπα κυρά μου, καί μήν κλαῖς τόν ἄντρα μές στούς λόγγους,

βρῆκε τῆς ὥρας φυλλωσιά, στρώση καλή ἀπό κλώνια.
Δικό σου ἔχει κυρούλα μου, γιατάκι ὁ πεθαμένος,
τί πεθαμένος ὄμορφος, θαρρεῖς τόν πῆρε ὁ νύπνος!
Βάλε του αὐτά πού πλάγιαζε τά μαλακά σεντόνια
καί βάλε γύρω στέφανα καί βάλε του λουλούδια.
Ὅλα μ' ἀφτόν καί σάν ἀφτόν τώρα 'ναι πεθαμένα
καί τά λουλούδια ὅλα τῆς γῆς κι ἀφτά 'ναι μαραμένα.
Ρίχτου μυρσίνες, μυρουδιές καί σκέπασέ τον μόσκο·
σά χάσεις τέτοιο μόσχο ἐσύ δέν πᾶν χαλάλι τἄλλα.
Πλαγιάζει μεσ' τά κόκκινα τό χαϊδεμένο ἀγόρι,
καί γύρω τά ἐρωτόπουλα θρηνοῦν κι' ἀναστενάζουν,
καί πάνω στό νεκρό μαδοῦν τα'λόχυτα μαλιά τους.
Ἕνας σαγίτες κουβαλᾶ, να κι' ἄλλος τό δοξάρι
καί τοῦτος πάλι φτερωτή σαγιτοθήκη φέρνει.
Ἕνας χάμου τόν Ἄδωνη τοῦ λύνει τά πεδούλια,
τοῦτος νεράκι κουβαλᾶ μέ τό χρυσό λεβέτι
κι' ἄλλος τοῦ λούζει τα μηριά κι' ἄλλος ξοπίσω πάλι,
με τἀνοιχτά φτερούγια του τόν Ἄδωνη δροσίζει.
Καί τήν κυρά πιά ἀφτοί ὑμνοῦν καί μύρουνται οἱ Ἐρῶτοι.
Σβύσαν τοῦ γάμου τά κεριά πριχοῦ ἡ χαρά κινήσει
κ' ἔρμο ρημάδι ἀπόμεινε τό νυφικό στεφάνι,
καί τό σκοπό κεῖνο πού λέν τραγούδι νυφικάτο
δέν ἔχει τώρα πιά να ποῦν, δέν ἔχει, κρίμας, κρίμας
τό κρίμα ἦταν στόν Ἄδωνη δέν ἦταν στό τραγούδι
Οἱ ἀγκέλισες μοιρολογοῦν τοῦ βασιλέ τό γιόκα
κι' ἀνάμεσά τους τό μιλοῦν: πάει τὄμορφο ἀγόρι
Κόρη μου, βγάζεις μιά φωνή καί τοῦτες βγάζουν δέκα
καί οἱ ξωτικές τόν Ἄδωνη θρηνοῦνε οἱ τραγουδίστρες.
(κι' ὅσα τραγούδια τοῦ Ἄδωνη τοῦ λένε οἱ Νεραγίδες
δέν νοιώνει , δέν τα δέχεται· μά πάλι ἡ γιαβουκλού του
νά τόν ἀφήσει δέν μπορεῖ) - Μήν κλαῖς βασιλοπούλα
σώνει πιά ὁ θρῆνος σήμερα· πάλι θά ξανακλάψεις·
πάλι θάν ἔρτει ἕνας καιρός νά χύσεις μάβρα δάκρυα.
.....

Μετάφραση: Θείελπης ΛΕΦΚΙΑΣ

Δημήτρης Νικορέτζος *

ΣΤΗ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΟΛΗΣ

οδοιπορικό

«Ὅτι σύ φωτιεῖς λύχνον μου, Κύριε
ὁ Θεός μου, φωτιεῖ τό σκότος μου»
(Ψαλμ. ΙΖ΄)

Τις ώρες της αναψυχής και της εσωτερικής ρέμβης, τις αποζητώ πάντα σε τόπους ερημικούς μακριά από την τύρβη της πόλης. Εκεί, στους τερπνούς λειμώνες της ελληνικής υπαίθρου, στα βουνά και τ' ακροπόταμα, στα φαράγγια και τις λαγκαδιές, βρίσκω τη μόνη ποίηση που έχει μείνει ανόθευτη, που ζει ακόμη στην παρθενική της μακαριότητα, πέρα απ' τους δυσώδεις ρύπους του «πολιτισμού».

Αυτή η ανάγκη φυγής ήταν σύμφυτη με τη βαθιά μελαγχολική μου φύση, τη μονήρη και φιλαπόδημη. Δεν ξέρω αν η βεβαιότητα της μάταιης αναζήτησης της ανθρώπινης ευτυχίας, ήταν που μ' έκαμε να φιλοσοφώ. Ίσως να μ' έσπρωχνε στη φύση ο παγανιστικός οίστρος από κάποιο σουραύλι του Πάνα, μια μουσική απίστευτα ειδυλλιακή, που λαχταρούσαν τα φρένα μου κι αποζητούσε η ακοή μου. Οι φωνές του νερού, τα κοάσματα των βατράχων, οι τρίλλιες της τροξαλλίδας, οι θρόοι των δέντρων, χάρισαν στ' αυτιά μου τις εδεμικότερες συγχορδίες συμφωνικής μουσικής. Τέτοιες συγκινήσεις δεν τις βρίσκει κανείς στην πόλη.

Ο κόσμος μου ήταν πιο κοντά στους απλοϊκούς ανθρώπους, που σε κατακτούσαν όχι με την σοφία των βιβλίων, μα με το μέσα πλούτος της καρδιάς τους.

Στο νησί μου τη Λέσβο, είχα μικρός πολλές ευκαιρίες αποδημίας σ' ερημικούς τόπους, που πέρασαν στη μνήμη μου ανεξίτηλες, ωραϊσμένες απ' την ευεργετική απόσταση του καιρού...

Στην παλαίφατη μονή της Περιβολής, είχα να πάω σαράντα συναπτά χρόνια. Ήταν το 1954, μέρες του Δεκαπενταύγουστου, όταν παιδάκι δεκάχρονο, με πήραν οι γονείς μου απ' τη Βατούσα που παραθερίζαμε - χωριό της μητέρας μου - εκδρομή στη γυναικεία μονή της Περιβολής, να λειτουργηθούμε και να περάσουμε λίγες ώρες αναψυχής.

Μαζί με πολλούς συγγενείς και θείους της πατριαρχικής οικογένειας, ξεκινήσαμε απ' το χωριό, «ἅμα τῇ ἕῳ» μ' άλογα και γαϊδουράκια, φορτωμένα καλάθια και ντορβάδες. Μαζί μας είχαμε και τον Παπά - Πιτσώνη, εφημέριο του χωριού, με την πρεσβυτέρα του, που κρατούσε στον κόρφο της τα πρόσφορα, μαυροδάφνη για το νάμα και λάδι.

---

* Ο Δημήτρης Νικορέτζος γεννήθηκε το 1944 στην Κωστάντζα Ρουμανίας από Λέσβιους γονείς. Σταδιοδρόμησε στην Ελλάδα, από το 1950, ως καθηγητής Φυσικής. Είναι ποιητής, δοκιμιογράφος και κριτικός λογοτεχνίας.

Η μονή απείχε περί τα τέσσερα χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Βατούσας κι η διαδρομή μες απ' το φιδωτό χωματόδρομο γεμάτο σκίνα και λυγαριές, την ώρα που η φύση ξυπνούσε, ήταν ονειρική. Τα καματερά, ξεκούραστα απ' το βραδυνό ύπνο, κάλπαζαν ζωηρά κι εγώ καθισμένος ιππαστί στη φοράδα του θείου μου - οι γυναίκες κάθονταν μονόπαντα - έπαιρνα με την επίβλεψη του παραγιού, τα πρώτα μαθήματα ιππασίας, ονειροπολώντας να καταταγώ κάποτε στο ιππικό...(Παιδικά όνειρα που έμειναν απραγματοποίητα, αφού σαν μεγαλωσα, η πατρίδα έκρινε πως θα της ήμουν πιο χρήσιμος στην ... Αεροπορία. Και δεν ήταν αυτό το μόνο ανορθόδοξο στη ζωή μου...).

Από ένα σημείο του δρόμου και πέρα, το τοπίο γινόταν απόκρημνο, γεμάτο βράχους. Έναν απ' αυτούς, οι χωρικοί τον έλεγαν Καλόγερο, γιατί σαν τον έβλεπες από μακριά, με λίγη φαντασία τον παρόμοιαζες με ασκητή. Μόνο το κιουλάφι του έλειπε.

Φτάσαμε στο ύψος του χωριού Τζίθρα όπου σ' ένα πετρώδες ανάχωμα του δρόμου, υπήρχε δεξιά μονοπάτι που οδηγούσε στη Μονή. Ο μητροπολίτης Μηθύμνης Γαβριήλ (1618-1621) περιγράφει έτσι την περιοχή:

«Κάτωθεν ταύτης - της κώμης Χίδερα - και έμπροσθεν εν ολίγω διαστήματι, εν ποταμώ, ετέρα - κώμη - λεγομένη Κίθρα (Τζίθρα), μεγίστη και πολυάνθρωπος, ηρημώθη υπό του θανάτου προ χρόνων. Δια το είναι επ' αυτής βουνά υψηλά εκατέρωθεν, ουχ ορά ηλιον το ήμισυ της ημέρας· ουκ έχει άλλον αγαθόν, ει μη αηδόνας πλείστους εν τω έαρι. Μένουσιν οίκοι τανύν εξήκοντα πέντε χριστιανών. Αγαρηνοί ουκ οίδα ει είσιν εξ ή επτά. Έχει εκκλησίας δύο, της αγίας Θεοτόκου και του αγίου Νικολάου. Έξωθεν ολίγος έστι ναός της αγίας Παρασκευής. Πλησίον ταύτης μοναστήριον μοναζουσών τριάκοντα, ονομαζόμενον Περιβολή· ναός της αγίας Θεοτόκου...» [1]

Αφήσαμε τα ζωντανά σ' ένα γειτονικό αγρό στον αμαξιτό δρόμο να βοσκήσουν κι εμείς φορτωμένοι με τους μποξάδες μας - τις «αβασταγές» μας καθώς θα έλεγε ο Παπαδιαμάντης - πήραμε πεζή το μονοπάτι που κατηφόριζε μες από λεύκες και θάμνους. Ο ήλιος είχε αρχίσει να ζωγραφίζει στο βουνό, τις πρώτες φωτεινές κουβερτούρες του.

Ζούσε τότε στην Περιβολή, μοναδική κάτοικος της μονής, η γερόντισσα μοναχή Ανυσία, που ο μπάρμπας μου, αγροτικός γιατρός της Βατούσας, που είχε εκεί κοντά ελαιόκτημα και την ήξερε, την προσφωνούσε - κατά την περίσταση - άλλοτε Αμνησία και άλλοτε Ανοησία, γιατί συχνά παραλογιζόταν και ανοήταινε.

Τα χρόνια που πέρασαν απ' την πρώτη μου εκείνη παιδική εκδρομή στη μονή της Περιβολής ήταν πολλά κι οι αναμνήσεις μου αμυδρές. Θυμάμαι, μετά τη λειτουργία που τέλεσε ο Παπά - Πιτσώνης, οι γυναίκες συμμάζεψαν τα φρόκαλα, καθάρισαν το γρασίδι απ' τις τσουκνίδες κι έστρωσαν κατάχαμα χράμια και κουρελούδες που ύφαιναν στον αργαλειό. Ύστερα αράδιασαν ένα σωρό φαγητά που είχαν μαγειρέψει αποβραδίς στο χωριό, με τη συνοδεία ντόπιου σταφυλόκρασου. Ένας είχε φέρει μαζί του και φωνόγραφο, από εκείνους τους παμπάλαιους με τη «μανιβέλλα» και τους δίσκους των

78 στροφών, χωρίς να παραλείψει ο αθεόφοβος, να κουβαλήσει και το χωνί με το σκύλο της Columbia, για ν' ακούγεται στο ύπαιθρο το τραγούδι της «Ριρίκας». Ρομαντικές εποχές! Δύο τρείς απ' τους άντρες, είχαν φροντίσει για την ψυχαγωγία των παιδιών, δηλαδή τη δική μου, αφού ήμουν το μόνο παιδί των εκδρομέων. Κρέμασαν στην καρυδιά με χοντρό σκοινί μια κούνια, που τη χάρηκαν μαζί μ' εμένα κι οι μεγάλοι, δηλαδή οι γυναίκες, ξαναζώντας τις χρυσές μνήμες της παιδικής ηλικίας. Ο φωνόγραφος άρχισε να κελαηδεί...*«Αν παρήλθον οι χρόνοι εκείνοι, των ερώτων φαιδρά εποχή»!*

Ποτέ στη ζωή μου δεν έφαγα με τέτοια όρεξη. Ποτέ άλλοτε δεν ένιωσα τόσο νόστιμη τη γεύση της ντομάτας και του τροφαντού, του κάρδαμου και της ρόκας, του γιαρμά και του πεπονιού. Και όταν τα μάτια «λάρωσαν», πήρα μια πέτρα για μαξιλάρι και κάτω απ' την καρυδιά «εκοιμήθην και ύπνωσα». Ήμουν ακόμα πολύ μικρός για να ονειρευτώ Δρυάδες και Νύμφες, όπως τις είχε ονειρευτεί ο Παπαδιαμάντης, «Υπό την βασιλικήν δρυν». Το μόνο που ονειρευόμουν τότε, ήταν να γίνω ιππέας, να με πάρουν στο ιππικό... Ήταν ο πιο ευτυχισμένος ύπνος που έκανα ποτέ. Όταν ξύπνησα οι γυναίκες είχαν κιόλας σηκωθεί κι έψηναν καφέ, ενώ οι άντρες ακόμα ροχάλιζαν.

Όλα γύρω, ζούσαν ένα όργιο. Στον κήπο της μονής είδα για πρώτη και μοναδική φορά στη ζωή μου γαλάζιες πεταλούδες, κάτι πεταλούδες με τεράστια φτερά, τόσο ήμερες, που κάθοταν να τις πιάσεις. Φυλάω από τότε μια βαλσαμωμένη σ' ένα παιδικό βιβλίο. Ακόμα και τα τζιτζίκια που μας ξεκούφαιναν, βαριούνταν ν' αλλάξουν δέντρο, την ώρα που τα ζύγωνα. Μόνο σαν τα έκλεινα στη χούφτα μου, φτεράκιζαν δαιμονισμένα, αναζητώντας το κλαδί που τους στέρησα.

Η μοναχή Ανυσία βγήκε στην αυλή μ' ένα θυμιατό και θύμιασε. Ύστερα έστρεψε το θυμιατό προς τα δέντρα! Θυμιάτιζε κι έλεγε τα λόγια του εκκλησιαστή: «Εξομολογήσομαί σοι, Κύριε, εν όλη καρδία μου, διηγήσομαι πάντα τα θαυμάσιά σου» (Ψαλμός Θ')

Ως εδώ φτάνουν οι παιδικές αναμνήσεις μου. Ύστερα η μνήμη μου σβήνει, σαν τη φλόγα στο φύσημα του καιρού, κρατώντας αναλλοίωτες μόνο τις μορφές των αγαπημένων μου...

***

Στη μονή της Περιβολής ξαναβρέθηκα μεγάλος, το Πάσχα του 1994. Τώρα δεν αποτελούσα μέλος της χαρούμενης εκείνης συντροφιάς. Όλοι σχεδόν είχαν φύγει στη λήθη. Δεν ήμουν πια το ανέμελο παιδί στον πολύχρωμο εσμό του αλησμόνητου εκείνου πανηγυριού, αλλά νοσταλγός ημερών αρχαίων...

Οι καιροί είχαν αλλάξει. Το σκηνικό ωστόσο εξακολουθούσε το ίδιο. Ο δρόμος είχε ασφαλτοστρωθεί και τα γαϊδουράκια δεν εκτελούσαν πια χρέη υποζυγίου, ούτε ήταν μεταφορικά μέσα του αγροτικού σπιτιού. Οι ονηλάτες έγιναν οδηγοί αγροτικών αυτοκινήτων. Μερικά γαϊδουράκια έβοσκαν πετσί και κόκκαλο σε γειτονικούς κάμπους ή έβγαιναν στη μέση του δρόμου, εγκαταλειμμένα απ' τους αφέντες τους, αναζητώντας μέσα στο λιοπύρι λίγο νερό, να κατασιγάσουν τη δίψα τους.

Το μονοπάτι που οδηγούσε στη μονή είχε κι αυτό ασφαλτοστρωθεί και μια δίγλωσση πινακίδα έδειχνε το σημείο. Τώρα δεν ερχόμουν απ' τη Βατούσα. ερχόμουν αντίθετα απ' την μεριά της Άντισας. Η μονή κρυμμένη στη ρεματιά, κάτω απ' το δημόσιο δρόμο Μυτιλήνης - Σιγρίου, περίπου στο μέσο της διαδρομής Βατούσας - Άντισας, δεν φαινόταν από ψηλά. Η Περιβολή των παιδικών μου χρόνων, προσδοκούσε να με δεχτεί...

Τ' όνομα «Περιβολή», ετυμολογικά θα πει περίφραχτο οχύρωμα, γεγονός που πιστοποιούν παλιά ερείπια αμυντικού οχυρού που βρέθηκαν στον περίβολό της, συνήθεια που αναγόταν στους τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου, για λόγους ασφάλειας και προστασίας απ' τους πειρατές (οχυρή Μονή).

Το τοπίο που είχαν αντικρύσει τα παιδικά μου μάτια, δεν είχε ευτυχώς «εκπολιτιστεί». Άκουγε απτόητο τη φωνή της γης, μένοντας πάντα καταπράσινο, χάρη στα πλούσια νερά του ποταμού Βούλγαρη, που διακλαδιζόταν γύρω σε μικρά ρυάκια. Είχε βρέξει ολοχρονίς και τα δέντρα έπιναν με την ψυχή τους. Θυμάμαι μικρός είχα δει στον ποταμό χέλια, καβούρια και νεροχελώνες.

Η φύση ζούσε σε μια άρρητη ευφροσύνη. Καστανιές, καρυδιές, πλατάνια, βελανιδιές πλαισίοναν ολούθε τη ρεματιά, που την περιτοίχιζαν θαμνοειδή ποικίλων ειδών, λεβάντα, ρίγανη, δυόσμος και μοσχολίβανο. Άσπρες αγριοτριανταφυλλιές, σκόρπιζαν γύρω διακριτικά το μεταξωτό τους άρωμα. Ήταν Άνοιξη κι η ανθοφορία βρισκόταν στην αποθέωσή της. Ο Βούλγαρης, ευεργετικό στοιχειό της Περιβολής, κατηφόριζε παγωμένος, σχηματίζοντας υγρούς μαίανδρους. Όμως, πολλές φορές η κοίτη του πλημμύριζε και μεταμορφωνόταν σε χείμαρρο, προκαλώντας μέσα στους αιώνες, μεγάλες καταστροφές στο καθολικό της εκκλησίας.

Οι πληροφορίες για το ιστορικό της μονής, είναι περιορισμένες. Ο ναός της ήταν αφιερωμένος στα Εισόδια της Θεοτόκου κι ήταν μάλλον μονή βυζαντινή, που ανασυστάθηκε στα χρόνια της τουρκοκρατίας τον 16ο αιώνα. Η χρονολογία ή έστω ο αιώνας της ίδρυσής της, δεν μας είναι γνωστά. Η παλιότερη μαρτυρία για τη μονή, απαντά σε προστατευτικό οθωμανικό έγγραφο του 1590 που σώζεται στο αρχείο της μονής Λειμώνος, στην Καλλονή.

Κατά τον Άγγλο περιηγητή Ρίτσαρντ Πόκοκ (Pococke) που επισκέφτηκε τη Λέσβο το 1739, οι μοναχές της Περιβολής - που ήταν μονή κοινοβιακή - έφτιαχναν ωραία υφάσματα λινομέταξα. Παλιός κώδικας του ναού του Αγίου Παντελεήμονα της Μήθυμνας, αναφέρει πως η μονή επισκευάστηκε το 1630. Εικάζεται πως την ίδια χρονιά ιστορήθηκε το καθολικό της μονής, που είναι χτισμένο στον τύπο των μεταβυζαντινών βασιλικών. Στα μέσα του 17ου αιώνα, ίσως να έγιναν κάποιες απ' τις τοιχογραφίες της.

Θυμάμαι πόσο δέος είχαν προκαλέσει στα παιδικά μου μάτια, εκείνες οι μεταφυσικές τοιχογραφίες, εμπνευσμένες απο φοβερά οράματα του προφήτη Δανιήλ.

Όταν έφτασα με φιλική συντροφιά στη μονή, κόντευε μεσημέρι. Παντού βασίλευε νεκρική ησυχία. Μόνο η βοή του ποταμού Βούλγαρη και τα σφυρίγματα των κοτσυ-

φιών, τάραζαν τη θεία γαλήνη. Ψυχή δεν έβλεπες πουθενά. Η μοναχή Ανυσία των παιδικών μου χρόνων, είχε από καιρό αναπαυθεί. Είχα πληροφορηθεί πως η μονή μετά το θάνατό της, δεν είχε πια μοναχές. Άλλωστε, απ' τα χρόνια της τουρκοκρατίας, δεν ήταν ποτέ πολυάνθρωπη. Εκτός απ' τις αρχές του 17ου αιώνα, που σύμφωνα με τη μαρτυρία του μητροπολίτη Γαβριήλ είχε τριάντα μοναχές, το 1889 είχε δύο, το 1898 τέσσερις, το 1909 δύο ως τρεις, το 1928 πέντε και τα τελευταία χρόνια, είχε απομείνει άρρωστη και μόνη ώς τις εσχατιές του βίου της, η Ανυσία.

Η πόρτα της μονής ήταν ανοιχτή. Μόνος φύλακας της «ερήμου αδερφότητος» μονής, μια γριά κλησάρισσα, η κυρά Γιαννούλα, που μόλις άκουσε τη φωνή μου που «άνθρωπον ζητούσε», πρόβαλε απ' την κουζίνα της αυλής με τη μαύρη μαντήλα της, δίνοντάς μας χαμπέρι.

- Καλημέρα σας. Καλώς ήρθατε στη χάρη της...

- Καλημέρα κυρά.

Η κουζίνα της κυρά Γιαννούλας ήταν φρεσκοασπρισμένη και στην πυρήνα του μαγκαλιού σιγόβραζαν σε μια πήλινη χύτρα φρέσκα κουκιά, κομμένα απ' την αυλή της μονής, που σκορπούσαν ευωδιαστή κνίσσα. Μας είπε πως τη μονή διοικούσε τριμελής επιτροπή της Μητρόπολης Μήθυμνας και πως ζούσε εκεί μόνη, έρμαια στις επιδρομές των αρχαιοκάπηλων και τις σπείρες των κακοποιών. Χήρα κι απροστάτευτη δεν είχε συμπαράσταση από πουθενά.

- Πώς ζεις κυρούλα; τη ρώτησα.

- Πώς να ζω γιέ μου. Ένα κούτσουρο στον κόσμο. Θα με βρουν καμιά ώρα ξυλιασμένη εδώ μέσα. Καμιά μοναχή δεν έρχεται να μείνει εδώ. Θέλουν τις κοσμικότητες και πηγαίνουν στη μονή του Αγίου Ραφαήλ στη Μυτιλήνη.

Η γριά κλησάρισσα γύρευε άνθρωπο να πει τον πόνο της. Μας είπε πως μοναδική συντροφιά είχε έναν γεροβοσκό ξωμερίτη, που περνούσε από δω για να καπνίσει ένα τσιγάρο και να πουν ένα λόγο. Ένας Αλβανός, πρόσθεσε, ήρθε ένα βράδυ και χτυπούσε την κλειδωμένη εξώπορτα. Τον ρώτησε από μέσα τί ζητούσε. Της είπε με μισοσπασμένα ελληνικά πως γύρευε τόπο να καταλύσει. Φοβήθηκε και δεν του άνοιξε. Ίσως να ήταν και καλός άνθρωπος, πού να' ξερε. Μπορεί όμως να' ταν και κακοποιός, που σίγουρα θα της έσπαγε το κεφάλι, αν ήξερε πως είχε χρήματα.

Μ' όλη τη φτώχεια της η κυρά Γιαννούλα μας τράταρε ένα λουκούμι.

- Θα σας έλεγα να κοπιάσετε στο τραπέζι μου, να σας φιλέψω απ' τα κουκιά μου, μα δεν ήξερα πώς θα' χα μουσαφιραίους. Τα κουτσοπερνώ όπως μπορώ...

- Τι καρδιά, είπα μέσα μου. Πόση ανθρώπινη περηφάνια! Αυτό το ζεστό πνεύμα φιλοξενείας, μόνο στους φτωχούς απλοϊκούς ανθρώπους έχει απομείνει...

Ο τόπος ήταν αληθινός παράδεισος, μα μόνος δε ζει κανείς μήτε στον παράδεισο.

Πήραμε το δρόμο για την εκκλησία.

Το καθολικό της μονής ήταν ναός δικλιτος, που όμως έφερε πολλές αλλοιώσεις,

μετά από επισκευές και συντηρήσεις της Αρχαιολογικής υπηρεσίας. Την παλιά στέγη που είχε καταρρεύσει, την είχε αντικαταστήσει καινούργια. Οι τοίχοι του ναού ήταν πετρόχτιστοι με πέτρες απελέκητες, λαϊκή απομίμηση του βυζαντινού πλινθοπερίκλειστου συστήματος. Ένα τσιμεντένιο πεζούλι στους εξωτερικούς τοίχους για λόγους προστασίας, φαινόταν αντιαισθητικό.

Η εκκλησιά ήταν κλειστή. Η γριά κλησάρισσα έβγαλε κλειδί και μας άνοιξε. Μια δυνατή μυρωδιά υγρασίας, ανακατεμένη με μοσχολίβανο, μας χτύπησε στα ρουθούνια.Μέσα ήταν μισοσκότεινα. Μόνο ένα καντηλάκι τρεμόφεγγε στο μανουάλι του τέμπλου, δεξιά στο Χριστό. Οι σιλουέττες μας φάνταζαν σαν σκιές. Ανάψαμε κεριά κι η εκκλησιά έλαμψε. Θεία φωτοχυσία! Οι εικόνες ήταν λιγοστές, παλαιϊκές κι εκείνο που τράβηξε αμέσως την προσοχή μας, ήταν οι τεφρόφαιες τοιχογραφίες του νάρθηκα, με τη σκηνική τους απεικόνιση. Στο σύφλογο των κεριών, οι μορφές των αγίων έμοιαζαν αγριεμένες, παίρνοντας μια έκφραση φρικίασης. Το λάδι του καντηλιού έφθινε κι η φλόγα του άρχισε να παραπαίει. Κοίταξα το πρόσωπο του Χριστού, πράο και λυπημένο. Μέσα μου ξεσηκώθηκε, πουλί απ' το βάλτο, η παλιά ξεχασμένη πίστη: « Κατευθυνθήτω η προσευχή μου ως θυμίαμα ενώπιόν σου».

Απ' το παλιό ξυλόγλυπτο τέμπλο, σωζόταν ελάχιστο μέρος.

Το μάτι μου έπεσε πάλι στις τοιχογραφίες.

Στο δυτικό τοίχο του νάρθηκα, στην είσοδο του καθολικού, υπήρχε εσωτερική υπέρθυρη επιγραφή κολοβωμένη, που αναφερόταν στην ανακαίνιση της μονής από την παρακείμενη ανδρική μονή του Κρεωκόπου απ' την οποία ήταν εξαρτημένη, εξάρτηση που παρακολουθούμε από τον 17ο αιώνα ώς τη διάλυσή της:

ΑΝΕΚΑΙΝΙC(ΘΗ Η ΠΑΡΟΥC)Α ΜΟΝΗ ΤΗC ΥΠΕ
ΡΑΓΙΑC (ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΥΠΟ ΤΩΝ ΠΑΤ)ΕΡΩΝ ΤΩΝ ΕΥΡΙCΚΟ
ΜΕΝΩΝ (ΥΠΟ ΤΗC ΜΟΝΗC ΚΡΕΩΚΟΠΟΥ ΕΠΙ) ΚΑΘΥΓΟΥΜΕΝΟΥ
ΡΑΦΑΗΛ ΙΕΡ(ΟΜΟΝΑΧΟΥ)...

Στο σημείο που ήταν γραμμένη η χρονολογία ανακαίνισης, η επιγραφή ήταν φθαρμένη. Από έκθεση του ηγούμενου της μονής Λειμώνος Κυπριανού στο Πατριαρχείο (1898), μαθαίνουμε πως η ακίνητη περιουσία της μονής, όπως και της μονής Κρεωκόπου που βρισκόταν σε απόσταση μισής ώρας, δημεύτηκε απ' τους Τούρκους κι είχε απομείνει στις μοναχές ένα μόνο αξιόλογο ελαιόκτημα κοντά στη μονή, το «Σωθύρι». Όμως κι αυτό είχε περάσει με τα χρόνια στους μισθωτές του κι οι τέσσερις μοναχές υπέφεραν οικονομικά, έχοντας και τις παρενοχλήσεις των Τούρκων.

Ο ήλιος είχε αρχίσει να χαμηλώνει κι οι αχτίδες χρωμάτιζαν τους τοίχους του ναού με μια απόχρωση τυρκουάζ. Κυρίαρχο θέμα στις αγιογραφίες του τοίχου, ήταν σκηνές από τη μέλλουσα κρίση, με έντονο το στοιχείο της λαϊκότητας. Τα σχέδια, τ' αρμονικά χρώματα, η πλαστική των προσώπων, η πτυχολογία των ενδυμάτων, προκαλούσαν στον

επισκέπτη βαθιά εντύπωση. Σύμφωνα με τον καθηγητή Χριστιανικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Κωνστ. Καλοκύρη, δύο ζωγράφοι φιλοτέχνησαν τις τοιχογραφίες του ναού [2]. Τις τοιχογραφίες του ιερού βήματος και των άνω ζωνών του θόλου, ιστόρησε παλαιότερος αλλά μετριότερος ζωγράφος, τον 16ο αιώνα και χαρακτηρίζονται από κάποια μονοχρωμία, μεγάλη σχηματοποίηση, γραμμικότητα και έντονα περιγράμματα. Τις τοιχογραφίες του υπόλοιπου ναού, των κάτω ζωνών και του νάρθηκα, ιστόρησε, (περί τα μέσα του 17ου αιώνα), νεότερος, αλλά ικανότερος ζωγράφος, με εντονότερο λαϊκό χαρακτήρα. Τα πρόσωπα των Αποστόλων και των Αγίων αποδίδονται πιο λεπτομερειακά. Ο ζωγράφος αυτός ακολουθεί την κρητική τεχνική, με την τοποθέτηση των λευκών φώτων πάνω στον σκιερό προπλασμό.

Όπως αναφέρεται σ' ενημερωτικό φυλλάδιο της μονής, υπάρχει ένα χρονικό όριο εκτέλεσης των τοιχογραφιών αυτών, ύστερ' απ' το οποίο ήταν αδύνατο να κατασκευάστηκαν (terminus post quem). Ένα τέτοιο χρονικό όριο αποτελούν δύο χαράγματα στον ανατολικό τοίχο του νάρθηκα, που έκαναν προσκυνητές της μονής. Ο πρώτος χάραξε την υπογραφή του και έγραψε:

«αψλά ήλθα εις το παρών Μοναστήριον εγώ ο διάκος». Ο άλλος επισκέφτηκε παλιότερα την μονή, κι έγραψε: *«1717 ήλθα στο παρόν»*.

Οι τοίχοι του ναού είχαν απο μέσα σημεία φθοράς.

Το κύριο στοιχείο των τοιχογραφιών, ήταν οι παραστάσεις της Δευτέρας Παρουσίας, που είχαν χαρακτήρα εσχατολογικό. Η μέλλουσα κρίση ως θέμα, είχε απασχολήσει τους Έλληνες απ' τη Βυζαντινή εποχή. Ο φόβος του άγνωστου κι η τιμωρία που περίμενε τους αμαρτωλούς, όπως εμφανιζόταν στα οράματα των προφητών Δανιήλ, Ιεζεκιήλ, Αββακούμ, κ.λπ. είχε αρχίσει να εμπνέει τους αγιογράφους από τον 10ο αιώνα.

Στο νάρθηκα του καθολικού, οι παραστάσεις της Δευτέρας Παρουσίας κάλυπταν τους τρεις απ' τους τέσσερις τοίχους, τον ανατολικό, το νότιο και το βόρειο. Η περιγραφή τους παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, για τον έντονα δραματικό χαρακτήρα τους.

Στον ανατολικό τοίχο, η παράσταση ήταν πολύ καταστραμμένη. Στ' ανώτερα τμήματα του τοίχου φαίνονταν οι Απόστολοι και οι Κριτές, ενώ η παράσταση του ένθρονου Χριστού ήταν φθαρμένη απ' την υγρασία.

Κάτω απ' τους Αποστόλους, στο αριστερό μέρος της παράστασης, στα δεξιά του Χριστού, παρουσιάζονταν οι ενάρετοι άνθρωποι. Σε πρώτο πλάνο διακρίνονταν χοροί ιεραρχών, προφητών και μαρτύρων και σε δεύτερο χοροί οσίων και μαρτύρων γυναικών. Κάτω απ' τους χορούς, εικονιζόταν η μέλλουσα κρίση. Φαινόταν η παράσταση του ζυγού της δικαιοσύνης. Δυο άγγελοι κρατούσαν τη ζυγαριά που ζυγίζονταν οι πράξεις των ανθρώπων. Ο κρινόμενος στεκόταν μπροστά στη ζυγαριά γυμνός, γιατί δεν μπορούσε να κρύψει τίποτε απ' τον Θεό, κι ένας άγγελος βοηθούσε τη ζυγαριά να γύρει προς τη μεριά των καλών πράξεων. Αριστερά απ' τον ζυγό της δικαιοσύνης, ερχόταν η

αντίθεση. Ο Βύθιος Δράκοντας της Κόλασης, εικονιζόταν με το τεράστιο στόμα του ανοιχτό, καταπίνοντας τους αμαρτωλούς με τη βοήθεια των δαιμόνων. Πάνω ακριβώς απ' τη θύρα εισόδου του βόρειου κλίτους κι αριστερά του χορού των αγίων, ήταν ζωγραφισμένοι Απόστολοι, προφήτες και άγιοι, σε πορεία προς τον παράδεισο, παράσταση που απλωνόταν ώς το βόρειο τοίχο του νάρθηκα. Κάτω απ' την παράσταση αυτή, στ' αριστερά της θύρας του βόρειου κλίτους εικονίζονταν οι τέσσερις τόποι της κόλασης. Η τοιχογραφία ήταν πολύ καταστραμμένη. Στην καταστροφή της συνέβαλαν και τα σκούρα χρώματα που χρησιμοποιήθηκαν, για ν' αναπαραστήσουν το σκοτάδι και την κατάθλιψη που επικρατούσαν στους τόπους της κόλασης. Διακρίνονταν αμυδρά τα κεφάλια των κολαζόμενων, μέσα στο γενικό σκότος. Η παράσταση χωριζόταν σε τέσσερις χώρους. Πάνω αριστερά εικονιζόταν ο «Βρυγμός των οδόντων», πάνω δεξιά το «Πυρ το άσβεστον», κάτω αριστερά ο «Σκώληξ ο ακοίμητος» και κάτω δεξιά ο «Τάρταρος».

Στο δεξί μέρος της σκηνής της Δευτέρας Παρουσίας, «εξ ευωνύμων» του Χριστού, πρόβαλλε ο μεγάλος πύρινος ποταμός που ξεκινούσε απ' το θρόνο του Χριστού. Στα κύματα του πύρινου ποταμού, φαίνονταν οι αμαρτωλοί. Πάνω αριστερά ήταν οι αιρετικοί. Στο μέσο περίπου, πρόβαλλε ο άρχοντας του σκότους, σαν φτερωτός σατανάς, καθισμένος σε τέρας με ουρά σαύρας.

Στο νότιο τοίχο, στα πάνω τμήματα, εικονιζόταν η Ανάσταση κι η απόδοση των νεκρών στη στεριά και τη θάλασσα. Αριστερά, άγγελος «ελίσσων τον ουρανόν», «σάλπιζε εν τη γη» κι οι νεκροί σηκώνονταν απ' τα μνήματα και τ' ανθρώπινα μέλη τους έβγαιναν απ' το στόμα των θηρίων που τους είχαν κατασπαράξει. Μια γυναίκα με πλούσια ενδύματα και διάδημα, κρατούσε στα χέρια της ένα φίδι, καθισμένη στη ράχη λιονταριού και προσωποποιούσε τη γη.

Η ίδια σκηνή επαναλαμβανόταν και στο δεξί μέρος της τοιχογραφίας. Οι νεκροί αποδίδονταν, καθώς ο άγγελος «σάλπιζε εν τη θαλάσση», ξεπροβάλλοντας απ' τα στόματα των ψαριών, των κητών,και των χταποδιών.

Η προσωποποίηση της θάλασσας πάλι με τη μορφή γυναίκας, καθόταν πάνω στο κήτος, κρατώντας ομοίωμα καραβιού.

Στο κάτω μέρος του νότιου τοίχου, ήταν η «Κλίμακα» του Αγίου Ιωάννη. Ο Άγιος Ιωάννης της Κλίμακος, εμφανιζόταν στο δεξί μέρος της παράστασης, σε στάση δέησης στην πύλη της μονής του Σινά, που ήταν ηγούμενος. Την «Ουρανοδρόμο Κλίμακα» ανέβαιναν δεκάδες άνθρωποι. Διακρίνονταν οι άγιοι κι ο «προφητάναξ» Δαβίδ, να συμπορεύονται με τους αγγέλους. Στο τέλος της Κλίμακος καθόταν ο Χριστός μέσα σε ουράνιο τόξο, κρατώντας την επιγραφή:« Δεύτε πρός με πάντες οι κοπιώντες και πεφορτισμένοι». Την πορεία στον ουρανό εμπόδιζαν οι δαίμονες, που ήταν στην πραγματικότητα οι πειρασμοί των ανθρώπων. Όσοι δεν κατάφερναν να φτάσουν στο Χριστό, γκρεμίζονταν απ' τη σκάλα και κατρακυλούσαν στην άβυσσο. Αυτή η παράσταση ήταν συχνή

σε μοναστηριακούς ναούς, όπου στη θέση των ανθρώπων, παριστάνονταν συνήθως μοναχοί, καθώς προσπαθούσαν ν' ανεβούν την κλίμακα της εγκόσμιας δοκιμασίας τους.

Τέλος στο βόρειο τοίχο και στα πάνω τμήματα, φαινόταν ο Παράδεισος, με τη μορφή πλούσιου κήπου. Αριστερά καθόταν ο Αβραάμ κρατώντας στους κόλπους του το Λάζαρο, στη μέση η ένθρονη Θεοτόκος και δεξιά ο καλός ληστής, κρατώντας το σταυρό του μαρτυρίου του.

Στα δεξιά της τοιχογραφίας του Παράδεισου, συνεχιζόταν η πορεία των αγίων, των αποστόλων και των προφητών του δυτικού τοίχου. Πρώτος έφτανε στον Παράδεισο ο Απόστολος Πέτρος, κρατώντας τα κλειδιά.

Απ' τις πύλες του Παράδεισου, έρρεαν οι τέσερις ποταμοί του, ο Γεών, ο Φισσών, ο Τίγρης κι ο Ευφράτης. Οι τέσσερις αυτοί ποταμοί, φαίνονταν να χύνονται στη θάλασσα της παράστασης που βρισκόταν ακριβώς κάτω απ' τον Παράδεισο. Δυστυχώς κι αυτή η παράσταση ήταν μισοκαταστραμμένη. Πάντως στις γωνίες της, διακρίνονταν με μορφή νεφών, οι άνεμοι ζέφυρος, νότος και μεσημβρινός. Η απεικόνιση ήταν όπως ακριβώς την είχε οπτασιαστεί ο προφήτης Δανιήλ: «Και ιδού οι τέσσαρες άνεμοι του ουρανού προσέβαλον εις την θάλασσαν την μεγάλην και τέσσαρα θηρία μεγάλα ανέβαινον εκ της θαλάσσης διαφέροντα αλλήλων» (Δανιήλ, 7,2). Διακρίνονταν με δυσκολία τα τέσσερα θηρία. Το πρώτο έμοιαζε με λιοντάρι που είχε φτερά αετού, το δεύτερο με αρκούδα, το τρίτο έμοιαζε με αιλουροειδές που είχε φτερά και λαιμό πουλιού με έξι κεφάλια και τέλος το τέταρτο, φοβερό στην όψη, είχε κέρατα και μάτια ανθρώπου.

Τα θηρία αυτά συμβόλιζαν τις τέσσερις μεγαλύτερες βασιλείες που πέρασαν απ' τη γη. Το πρώτο συμβόλιζε τη Βασιλεία των Βαβυλωνίων, το δεύτερο των Μήδων και των Περσών, το τρίτο τη βασιλεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου και το τέταρτο των Ρωμαίων. Ο συμβολισμός επικεντρωνόταν στη ματαιότητα των ανθρώπινων βασιλειών, μπροστά στην αιώνια βασιλεία του Θεού. Ο προφήτης Δανιήλ εικονιζόταν στ' αριστερά της σκηνής του οράματός του, στο δυτικό τοίχο του νάρθηκα, κρατώντας ειλητάριο με κείμενο σχετικό με το όραμα του βόρειου τοίχου.

Αυτές όλες οι παραστάσεις, οικοδομούσαν το βιβλικό μεταφυσικό σύνολο, που απέδιδαν οι τοιχογραφίες της Δευτέρας Παρουσίας.

Βγήκαμε απ' το ναό θαμπωμένοι. Μας συνείχε δέος και έκσταση. Η γριά κλησάρισσα έσβησε τα κεριά κι άφησε μόνο το καντηλάκι να καίει στο τέμπλο του Χριστού. Κλείδωσε το ναό κι έτρεξε στην κουζίνα της να ρίξει μια ματιά στη χύτρα, που έβραζαν τα κουκιά.

Κάναμε έναν περίπατο στον αυλόγυρο . Κοντά στον εξωτερικό τοίχο, σε μια εσοχή, αντίκρυ στην είσοδο της μονής, ήταν μια μικρή στέρνα που μέσα κολυμπούσαν κοκκινόψαρα. Κολυμπούσαν ο λόγος το λέει, γιατί φαίνονταν νυσταλέα, λες κι ήταν βαλσα-

μωμένα στο πράσινο τέλμα του πολυκαιρισμένου νερού.

- Κούκου, κούκου, κούκου...

Ένας κούκος από τ' αντικρινό σύδεντρο, άρχισε να λαλεί, κρατώντας το ίσο στους λαρυγγισμούς των αηδονιών, καθώς ρίπιζε τα δέντρα μια ελαφρή υπόψυχρη αύρα. Στα ριζά του τοίχου απλώνοταν δεκάδες ασπρισμένοι τενεκέδες, με χίλιων ειδών συστοιχίες λουλουδιών, μαργαρίτες, κατηφέδες, σκουλαρίκια, ματζουράνες. Σε παρτέρια πρόβαλλαν ρίγανες, αλισάχνες, φασκομηλιές και γιγάντιες φτέρες. Όργια χρωμάτων και αρωμάτων. Η γύρις, λευκή παίπαλη, στριφογύριζε στις δεντροστοιχίες «ώσεί χνους κατά πρόσωπον ανέμου». Μόνο τις γαλάζιες πεταλούδες των παιδικών μου χρόνων δεν έβλεπα πουθενά. Ποιός ξέρει. Ίσως να χάθηκαν για πάντα...Μια ροζ τριανταφυλλιά με τεράστια ανοιχτά τριαντάφυλλα, με προκαλούσε από μακριά να την πλησιάσω. Οι ανθήρες των στημόνων της ήταν ολοκόκκινοι και στη λόχμη του κάλυκα κοιμόταν μια κιτρινωπή μέλισσα. Όμως τ' άνθη δεν άντεξαν το βέβηλο ανθρώπινο χέρι. Μόλις έκοψα το μπουμπούκι της, τα πέταλα σκόρπισαν, γεμίζοντας την παλάμη μου με κρύα μυρωμένα δάκρυα... Η μέλισσα - σε ποιους κόσμους ν' αρμένιζε - δεν έδειχνε να νοιάζεται που τάραξα την ευδαιμονία της. Ήταν νεκρή! Ωραίος θάνατος...Στις πέτρες το φως μενεξελί, ζωγράφιζε οράματα κι οπτασίες. Λυρική κατάνυξη κάτω απ' τον αγαθό ουρανό.

Καθίσαμε για λίγο στο καλντερίμι της αυλής κι είπαμε στη γριά κλησάρισσα λίγα, παρηγορητικά λόγια. Την ώρα εκείνη - ώρα καλή - πρόβαλε στην εξώπορτα ο γεροβοσκός, κρατώντας την μαγκούρα του. Είχε πάει τα πρόβατα για στάλισμα και φαινόταν αποσταμένος. Ξέδεσε απ' το κεφάλι το φακιόλι του κι άνοιξε την ταμπακέρα του. Είχε δικό του καπνό κι έστριψε τσιγάρο σ' ένα ροζ τσιγαρόχαρτο. Άναψε με παλιό τσακμάκι. Χρόνια είχα να δω να στρίβουν τσιγάρο και ν' ανάβουν με τσακμακόπετρα... «Δύσκολη η ζωή στα πρόβατα» μονολόγησε. «Παραγέρασα κιόλας, μ' αντέχω ακόμα». Ο αναπαμός του ήταν όσο ένα τσιγάρο. Πριν φύγει, ρώτησε τη γερόντισσα μήπως ήθελε τίποτα του λόγου της από την Άντισα. Απάντηση δεν πήρε και τράβηξε για το κοπάδι του. Τον καλούσαν από μακριά οι κλαγγασμοί των αμνάδων του.

Η συντροφιά μου δεν έμοιαζε να συμμετέχει στους στοχασμούς μου. Βιάζονταν όλοι να επιστρέψουν στην πόλη. Οι λυρικές ονειροπολήσεις ήταν για τους ποιητές...

Σηκωθήκαμε.

Απ' τα κλαδιά των δέντρων τρύπωναν οι ανταύγειες του ήλιου, παίρνωντας αποχρώσεις ανάμεσα στο κυπαρισσί και το συκλαμέν.

Η γριά κλησάρισσα με κοίταξε στα μάτια. Φαινόταν σαν κάτι ν' αναπολεί.

- Είχα μια φορά κι εγώ εναν γιο σαν κι εσένα , μου είπε.

- Είχα κι εγώ μια φορά μια μάνα σαν κι εσένα, της αποκρίθηκα.

- Να ξανάρθεις γιόκα μου.

- Θα ξανάρθω κυρούλα.

Η σκέψη μου ξαναγύρισε στην αξέχαστη εκδρομή των παιδικών μου χρόνων. Θυμή-

θηκα τη μοναχή Ανυσία. Την Αμνησία ή Ανοησία, καθώς την έλεγε ο μπάρμπας μου.

Κάπου εδώ θα τριγυρνά ο ίσκιος της, σκέφτηκα. Ο χρόνος είχε κυλήσει αμείλικτος. Οι μορφές των αγαπημένων μου είχαν κοιμηθεί από καιρό τον ειρηνικό ύπνο, αφήνοντάς με να καταπίνω μονάχος το κώνειο της ζωής· να δέχομαι ανυποψίαστος τα φιλήματα του Ιούδα και τα δόρατα των ανθρώπων. Θυμήθηκα τον Εκκλησιαστή.

«Οι ανταποδιδόντες μοι κακά αντί αγαθών, ενδιέβαλλόν με, επεί κατεδίωκον αγαθωσύνην» (Ψαλμός ΛΖ' στίχ.21)

Βάδιζα στην εξώπορτα της μονής με το κεφάλι σκυφτό. Ίσως αυτές οι καρυδιές να μ' αναγνώριζαν. Κάπου εδώ, ίσως κρεμόταν μια κούνια, που τη λίκνιζε η σιωπή...

Η γριά κλησάρισσα μας ξεπροβόδησε ώς την εξώπορτα.

- Ώρα σας καλή.

Και ξαφνικά, έτσι χωρίς λόγο, σαν αποχαιρετισμό, άρχισε να χτυπά την καμπάνα με το σκοινί που κρεμόταν στην εξώπορτα, για καλό κατευόδιο.

Στον ήλιο του μεσημεριού, οι ήχοι ανέβαιναν ψηλά και ταξίδευαν σαν αλληλούια, παίρνοντας μαζί τους και την ψυχή μου. Οι χτύποι έπεφταν με παύσεις αργές, σε μέτρο τροχαϊκό, λιγύφθογγοι, καθώς σε λιτανεία.

Κανείς δεν κατάλαβε το σάλαγο της καρδιάς μου. Η ψυχή μου σπάραζε, πικρή σαν τ' αγριοκούμαρα, ματωμένη σαν τις παπαρούνες. Τα χοντρά μου γυαλιά έκρυψαν καλα τη βροχή που σα γνόφος σκέπασε τα μάτια μου. Ήταν θαρρείς ανοιξιάτικη βροχή, που μου έφερνε το χαιρετισμό των αγαπημένων μου.

- Η Παναγιά μαζί σας, ακούστηκε για τελευταία φορά η φωνή της κυρά Γιαννούλας.

Κι η γριά κλησάρισσα χτυπούσε ολοένα το σήμαντρο, σαν σ' υπνοφαντασιά, ώσπου μας έχασε απ' τα μάτια της.

Στη συντροφιά μου γελούσαν ανέμελα, σα να γύριζαν από πανηγύρι. Κι εγώ μονάχος, αχθοφόρος νεκρών αναμνήσεων, μετρούσα τις απουσίες και στον έρημο δρόμο «σκυθρωπάζων επορευόμην».

Πάσχα 1994

Δημήτρης ΝΙΚΟΡΕΤΖΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Ίδε, Ιωάννου Μ. Φουντούλη: Η «περιγραφή της Λέσβου» του Μητροπολίτου Μηθύμνης Γαβριήλ Σουμαρούπα (1618-24.2.1621) εκδ. Ι. Μητροπόλεως Μυτιλήνης. Μυτ. 1993
2. Αξιοσημείωτες επίσης είναι οι παρατηρήσεις που έκανε στις τοιχογραφίες, ο έφορος αρχαιοτήτων, Αρχαιολόγος Σερ. Χαριτωνίδης.

Βαγγέλης Αθανασόπουλος *

Η ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΙΣΤΙΚΗ ΣΑΠΦΩ

η εικόνα της ποιήτριας στο μυθιστόρημα *Art and Lies της Jeanette Winterson*

Στον στοχασμό γύρω από το θάνατο έχει αναλωθεί και εξακολουθεί να αναλώνεται μεγάλο μέρος της ανθρώπινης σκέψης. Σημαντικό μέρος αυτού του στοχασμού καταλαμβάνει ο προβληματισμός γύρω από την μετά θάνατον μοίρα του ανθρώπου. Όσο κι αν φαίνεται περίεργο ή αφελές, το φαινόμενο αυτό, έστω και σε μικρότερη έκταση από το παρελθόν, εξακολουθεί να υπάρχει ακόμη και στις σύγχρονες τεχνοκρατικές κοινωνίες. Απαντήσεις σε αυτόν τον προβληματισμό έχει αναλάβει να δώσει η θρησκεία, και γενικότερα η μεταφυσική στις περισσότερο ή λιγότερο επίσημες ή νόμιμες εκδοχές της. Οι απαντήσεις που δίνονται μόνο στη βάση της ψυχολογικής αποτελεσματικότητάς τους είναι δυνατό να εκτιμηθούν, επειδή η μοναδική αξία τους βρίσκεται στην αντιμετώπιση κάποιων φοβιών.

Υπάρχει, ωστόσο, μια περίπτωση κατά την οποία μπορούμε να μιλάμε για μετά θάνατον μοίρα και να μη δείχνουμε αφελείς: αυτό συμβαίνει μόνο στην περίπτωση των προσωπικοτήτων εκείνων που με το έργο τους σε κάποιο τομέα αποκτούν μια σημασία που υπερβαίνει τη βιολογική διάστασή τους. Αυτό, μάλιστα, είναι δυνατό να συμβεί όχι μόνο μετά τον θάνατό τους αλλά και ενόσο βρίσκονται στη ζωή, στην περίπτωση που ειδωλοποιούνται.

Όλοι, λοιπόν, οι μεγάλοι -είτε καλλιτέχνες είναι αυτοί, είτε επιστήμονες, είτε πολιτικοί- με τον θάνατό τους μεταξιώνονται από υπαρκτά σε ιστορικά πρόσωπα, μπαίνοντας με τον τρόπο αυτόν σε μια διαδικασία μέσα από την οποία φτάνουν κάποτε στο σημείο να γίνουν είτε απλά ονόματα στις δέλτους της Ιστορίας ενός λαού, είτε ιδέες ζωτικές μέσα στην πολιτισμική παράδοση αυτού του λαού. Στην πρώτη περίπτωση τα ιστορικά πρόσωπα παίρνουν ένα μουσειακό χαρακτήρα, ενώ στη δεύτερη περίπτωση διαθέτουν μια ζωντάνια, μια λειτουργικότητα και κατορθώνουν να είναι πάντα επίκαιρα.

Αν θέλουμε να εκτιμήσουμε την πολιτισμική λειτουργικότητα ενός τέτοιου προσώπου, αν θέλουμε να διαπιστώσουμε κατά πόσο αποτελεί λειτουργικό μέρος της

* Ο Βαγγέλης Αθανασόπουλος είναι Γενικός Φιλολογικός Επόπτης της Νεοελληνικής Βιβλιοθήκης του Ιδρύματος Ουράνη. Ερευνητής. Συγγραφέας.

πολιτισμικής παράδοσης μιας μικρότερης ή μεγαλύτερης περιοχής ή περιόδου, τότε πρέπει να εξακριβώσουμε ποιο από τα δύο συμβαίνει: 1) υφίσταται αυτό το πρόσωπο ως ιδέα; ή 2) αποτελεί απλώς ένα πρόσωπο ιστορικό ή πλασματικό (με την έννοια του επινοημένου ή, ακριβέστερα, επιβεβλημένου από διάφορες σκοπιμότητες προσώπου), ένα πρόσωπο γνωστό ή άγνωστο, φθαρμένο ή αδιάφορο;

Αν τα ερωτήματα αυτά τεθούν στην περίπτωση της Σαπφούς, τότε αναμφίβολα οι σχετικές απαντήσεις δεν θα κάνουν τίποτε άλλο από το να περιγράψουν μια διαδικασία μεταξίωσης της ποιήτριας σε ιδέα: μια ιδέα που έχει ταξιδέψει μέσα από όλες τις εποχές, ακόμη και μέσα από εκείνες που θα πίστευε κανείς πως ήταν απλώς απρόσφορες ή και σαφώς δυσμενείς. Αυτό έγινε δυνατό, επειδή η Σαπφώ κατόρθωσε να ισορροπήσει, να ολοκληρώσει αλλά και να αναιρέσει τη ζωή της μέσα από το ηθικό αντίστοιχο αυτής της ζωής, δηλαδή μέσα από την καλλιτεχνική έκφραση της ζωής.

Όσο πιο λίγα γνωρίζουμε για μια ζωή, τόσο μεγαλύτερα είναι τα περιθώρια για τη συμβολοποίησή της, και αυτό ευνοεί τη λειτουργία της Σαπφούς ως ιδέας. Δεν είναι, όμως, μόνο η έλλειψη που βοηθά, αλλά και το αντίθετό της: η πλησμονή. Αν η έλλειψη παρατηρείται στις πληροφορίες για τη ζωή της, η πλησμονή φανερώνεται στην έκφραση του πάθους που αποκαλύπτεται ακόμη και μέσα από τα λίγα θραύσματα της ζωής και του έργου. Ο συνδυασμός αυτός έλλειψης πληροφοριών και περισσεύματος πάθους αποτελεί μια αστείρευτη πηγή συμβολοποιητικής ενέργειας που για πάνω από δυόμισυ χιλιάδες χρόνια τροφοδοτεί τις πιο διαφορετικές εποχές και λογοτεχνικές σχολές.

Με τον τρόπο αυτόν, το γεγονός πως η ζωή και το έργο της Σαπφούς έχουν σωθεί αποσπασματικά, προσφέρει τη δυνατότητα ή την πρόκληση της συμπλήρωσης των κενών με μια διαφορετική αντίληψη της ποιήτριας ή και της γυναικείας λογοτεχνικής δημιουργίας γενικότερα. Σαν διαχρονικό αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, προκύπτει μια Σαπφώ που δεν αποτελεί μια ιστορική ή λογοτεχνική πραγματικότητα, αλλά και μια μεταφορά: τίποτα δεν είναι δεδομένο γι' αυτήν, ακόμη και το όνομά της από Ψαπφώ ή Ψάπφα έγινε Σαπφώ, και όταν διαδόθηκε από την Λέσβο και στην υπόλοιπη Ελλάδα «ομαλοποιήθηκε» πρώτα σε Σαφφώ και τελικά σε Σαφώ.

Η περιπέτεια των μεταμορφώσεών της έχει περάσει από μεγάλες καμπές, όπως εκείνη της "Μορφωμένης Κυρίας" στον Μεσαίωνα, ή εκείνη της «Κόρης του Σαντ» των Βικτωριανών. Οι βασικές εικόνες μέσα από τις οποίες έχει κάνει τη διαδρομή της η περιπέτεια των μεταμορφώσεών της είναι της λεσβίας - δηλαδή της γυναικεράστριας, της μητέρας, της ποιήτριας, της ερωμένης, της αυτοκτόνου. Στη σημερινή

εποχή, που χαρακτηρίζεται από σεξουαλικές εμμονές, η κυρίαρχη εικόνα της Σαπφούς είναι εκείνη της αρχετυπικής λεσβίας. Μια αντιπροσωπευτική ανθολογία των λογοτεχνικών αλλά και των εικαστικών εικόνων της ποιήτριας κατά τα τελευταία 2.500 χρόνια, υπάρχει στο βιβλίο της Margaret Reynolds, *The Sappho Companion*, που εκδόθηκε πριν από λίγους μήνες [1]. Η ανθολογία ξεκινά από την αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη, για να καταλήξει στην τελευταία δεκαετία του αιώνα μας, με κείμενα του Tony Harrison (1990), Ann Carson (1990), Robert Chandler (1998) και Ruth Padel (1999).

Η Σαπφώ και η Jeanette Winterson

Την πιο πρόσφατη ολοκληρωμένη εκδοχή της "μεταφοράς της Σαπφούς" βρίσκουμε στο έως αυτή τη στιγμή προτελευταίο μυθιστόρημα της Αγγλίδας συγγραφέως Jeanette Winterson, *Art and Lies* (Τέχνη και Ψέματα), που κυκλοφόρησε το 1994 από τις εκδόσεις Jonathan Cape. Επειδή, όμως, αυτή η σύγχρονη μεταφορά της Σαπφούς δεν βρίσκεται μόνο στο συγκεκριμένο έργο της Winterson, αλλά γενικότερα σε μερικούς τομείς ή σε αρκετά σημεία ζωντανεύει μέσα από τη ίδια τη ζωή της, πιστεύω πως πριν επιχειρήσω την περιγραφή της εικόνας της Σαπφούς μέσα στο *Art and Lies*, θα ήταν χρήσιμο να δώσω πολύ συνοπτικά το λογοτεχνικό αλλά και το δημόσιο πορτραίτο της Αγγλίδας συγγραφέως. Με τον τρόπο αυτόν, πιστεύω πως θα φανεί ότι η Σαπφώ δεν αποτελεί ένα απλό φιλολογικό ενδιαφέρον της, αλλά πως υπάρχει μια όσμωση, ανάμεσα σε αυτήν και στην εικόνα της για την Ελληνίδα ποιήτρια. Εφόσον , μάλιστα, γίνει δεκτή μια τέτοια όσμωση, είναι δυνατό να θεωρήσουμε τη σύγχρονη Αγγλίδα συγγραφέα ως εκδοχή της Σαπφούς κατά το πέρασμα από τον 20ο στον 21ο αιώνα.

Jeanette Winterson

Η αφηγήτρια της αναρρυθμισμένης επιθυμίας

Έχει αποκτήσει τη φήμη της λογοτεχνικής ιδιοφυίας και έχει χαρακτηριστεί ως ο ιερός τρόμος, το απρόβλεπτο αερικό και η λεσβία ντεσπεράντο της αγγλικής πεζογραφίας. Έχει γράψει έξι μυθιστορήματα, αποσπώντας τρία σημαντικά βραβεία, καθώς και μια συλλογή δοκιμίων. Οι κατηγορίες στις οποίες κατατάσεται το πεζογραφικό έργο της ως προς τα θέματά του και το είδος της πρόζας, είναι εκείνες του μεταμοντερνιστικού μυθιστορήματος, της φεμινιστικής λογοτεχνίας, της γυναικείας

ομοφυλόφιλης λογοτεχνίας και του μαγικού ρεαλισμού. Θεωρείται η κληρονόμος της πεζογραφικής παράδοσης της Βιρτζίνια Γούλφ, που αποτελεί την κυριότερη από τις επιδράσεις που έχει δεχτεί, όχι μόνο ως προς τις διεκδικήσεις και τις προοπτικές της γυναικείας γραφής, αλλά και ως προς την ικανότητα να γράφει πειραματική λογοτεχνία χωρίς να δυσκολεύει την ανάγνωση και να γίνεται αντιποιητική.

Άλλες σημαντικές επιδράσεις της αποτελούν οι Ρομαντικοί με την κατίσχυση της φαντασίας και του πάθους, οι Μοντερνιστές με την πειραματική αγωνία τους να αποδώσουν με ακρίβεια τις συγκινήσεις, και μερικώς οι Μεταμοντερνιστές. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι Τ. Σ. Έλιοτ, Χίλντα Ντούλιτλ, Μάριαν Μούρ, Τζέιμς Τζόις, Γερτρούρδη Στάιν, Ίταλο Καλβίνο. Παράλληλα, η Βίβλος, οι μύθοι και τα παραμύθια αποτελούν συχνό άξονα αναφοράς των μυθοπλασιών της.

Τις επιδράσεις αυτές, σύμφωνα με το διακειμενικό αφηγηματικό πρόγραμμα του μεταμοντερνισμού, αφήνει να φανούν μέσα στο έργο της, ενώ συχνά τις προβάλλει. Είναι, μάλιστα, αξιοπρόσεκτο το γεγονός πως ο χαρακτηρισμός της ως κληρονόμου της Γούλφ έχει καλλιεργηθεί από την ίδια με συχνές σχετικές δηλώσεις της. Αυτό, ωστόσο, δεν ξενίζει πλέον τους φανατικούς αναγνώστες της, επειδή το απροκάλυπτο των κατά καιρούς δηλώσεών της σχετικά με τη ζωή της παλαιότερα, αλλά και στη συνέχεια και σχετικά με την αξία του έργου της, αποτελεί συνηθισμένο φαινόμενο. Μια από τις προκλητικότερες σχετικές περιπτώσεις παρουσιάστηκε όταν ήταν μέλος κριτικής επιτροπής και επέλεξε δικό της μυθιστόρημα ως το καλύτερο της χρονιάς.

Σε μια άλλη περίπτωση, σε ερωτηματολόγιο βρετανικής εφημερίδας, το οποίο είχε μοιραστεί σε όλους τους συγγραφείς, στην ερώτηση ποιον θεωρεί ως τον σημαντικότερο ζώντα στυλίστα πεζογράφο στην αγγλική γλώσσα, απάντησε δίνοντας το δικό της όνομα, αναφέροντας πως «Κανείς από αυτούς που τώρα γράφουν στην αγγλική γλώσσα δεν πλησιάζει τον πλούτο μου, το πάθος μου και την αφοσίωσή μου στις λέξεις».

Είναι φυσικό μια τέτοια στάση να έχει εξοργίσει ένα μέρος των ΜΜΕ, που ενώ αρχικά την είχαν υποδεχτεί με ενθουσιασμό, στη συνέχεια έδειξαν επιφυλακτικότητα έως και εχθρότητα. Αυτή όμως η στάση της, πέρα από την ηθική διάστασή της (και από το κατά πόσο αυτή η διάσταση νομιμοποιείται έστω και ως μερικό κριτήριο του έργου της), σίγουρα στοιχειοθετεί μια πολύ ενδιαφέρουσα πλευρά του χαρακτήρα της, επειδή τελικώς αυτό που η Winterson τολμά να λέει, αποτελεί την πραγματική σκέψη πολλών συγγραφέων, οι οποίοι όμως την κρύβουν με έναν αυτοέλεγχο που κατορθώνει να εκδηλώνεται ως σεμνότητα. Είτε, όμως, πρόκειται για ειλικρίνεια είτε για αλαζονεία, το γεγονός ότι προέρχεται από γυναίκα συγγραφέα δίνει στη στάση αυτή μια ιδιαίτερη σημασία, επειδή κλονίζει τη στερεότυπη εικόνα της μετριόφρονος γυναίκας συγ-

γραφέως. Ίσως, μάλιστα, αυτό να αποτελεί έναν από τους στόχους της αιρετικής Winterson η οποία με το έργο της αλλά και με το δημόσιο πρόσωπό της προκαλεί παράλληλα τις παραδοσιακές λογοτεχνικές συμβάσεις, αλλά και ένα δημόσιο αίσθημα που σε σημαντικό βαθμό είναι απολιθωμένο ή υποκριτικό.

Αυτοβιογραφία, Τέχνη και Ψέματα

Τη δύναμη, ωστόσο, της Winterson δεν αποτελεί το θράσος αλλά η αυτοπεποίθηση, μια αυτοπεποίθηση που είχε αποκτήσει από την ηλικία των δέκα ετών, όταν έγραφε θρησκευτικούς λόγους και είχε αποκτήσει τη φήμη ιεροκήρυκα ανάμεσα στους πιστούς της Ευαγγελικής Εκκλησίας των Πεντηκοστιανών. Σε αυτόν το ρόλο την οδήγησαν οι ευαγγελιστές θετοί γονείς της και ιδιαίτερα η μητέρα της, που την ανέθρεψαν για να υπηρετήσει την Εκκλησία τους, για να γίνει μια ιεραπόστολος που θα διέδιδε το λόγο του Θεού στους άθεους. Για να το πετύχουν, της δημιούργησαν την πεποίθηση πως ήταν η εκλεκτή του Θεού και πως ανήκε σε αυτόν. Ο σκοπός τους φαινόταν να πραγματοποιείται έως το 1974, όταν η δεκαπεντάχρονη Winterson είχε την πρώτη λεσβιακή σχέση της την οποία ομολόγησε στη μητέρα της, με αποτέλεσμα να τη διώξουν από την οικογένεια και τη θρησκευτική κοινότητα.

Αφήνοντας το σπίτι της, άφησε πίσω και τη θρησκευτική πίστη, όχι όμως και την πίστη της στη δύναμη της γλώσσας, μέσω της οποίας επρόκειτο να γίνει γνωστή, αλλά όχι πλέον γράφοντας θρησκευτικούς λόγους. Έως ότου αρχίσει να ασχολείται συστηματικά με το γράψιμο, έκανε διάφορες περίεργες δουλειές, όπως μακιγιέρ σε Γραφείο Τελετών ή βοηθός σε ψυχιατρική κλινική. Τα περιστατικά της νεανικής ηλικίας της εξιστορούνται στο πρώτο της μυθιστόρημα *Τα πορτοκάλια δεν είναι το μόνο φρούτο* (1985). Το συσχετισμό της ζωής με το έργο της προκάλεσε η ίδια η συγγραφέας, όταν σε παλιότερες συνεντεύξεις της, μιλώντας γα τη ζωή της, έμμεσα αποκάλυπτε την αυτοβιογραφική διάσταση του έργου της. Όταν, όμως, ωρίμασε στην τέχνη της μυθοπλασίας, άρχισε να ενοχλείται όποτε μέσα από το έργο της αναζητούσαν τη ζωή της ή, ακόμη χειρότερα, όταν αντί για το πρώτο ενδιαφέρονται για τη δεύτερη. Στο δοκίμιο «Η σημειωτική του σεξ», που περιλαμβάνεται στη συλλογή *Αντικείμενα Τέχνης: Δοκίμια για την Έκταση και την Ιταμότητα* (1995), με αγανάκτηση διαπιστώνει: «Αυτό με το οποίο ικανοποιείσαι σεξουαλικά είναι πιο σημαντικό από το πώς γράφεις. Αυτό ίσως οφείλεται στο γεγονός πως η ανάγνωση απαιτεί μεγαλύτερη προσπάθεια από το σεξ [...] Κανείς δε ρωτά την Iris Murdoch για τη σεξουαλική της ζωή. Όποιον δημοσιογράφο συναντώ, με ρωτά για τη δική μου, και για ό,τι δεν ρωτούν, το επινοούν. Είμαι μια συγγραφέας που τυχαίνει να αγαπά τις γυναίκες. Δεν είμαι μια λεσβία που τυχαίνει να γράφει».

Η Winterson, με την ευαισθησία εκείνου που ανήκει σε μια επιμέρους ομάδα, διαδηλώνει την απέχθειά της για τις βιογραφικές ερμηνείες των λογοτεχνικών έργων και απορεί με την επιμονή κάποιων να θεωρούν τη γραμμένη λέξη ως αντανάκλαση αυτού που συμβατικά δεχόμαστε ως αλήθεια. Πέρα, όμως, από τη θεωρητική νομιμότητα ή και ορθότητα αυτής της θέσης της , η συγγραφέας διαχωρίζοντας τη ζωή από το έργο της φτάνει στο σημείο να αποστασιοποιείται και από την -κακή- δημόσια εικόνα της, λέγοντας πως αυτή λειτουργεί αρκετά αυτόνομα, ότι αποτελεί ένα προσωπείο, έναν άλλο εαυτό που υπάρχει σε έναν κόσμο εντελώς διαφορετικό από εκείνον στον οποίο υπάρχει η ίδια. «Δεν υπάρχει αυτό που ονομάζουμε αυτοβιογραφία, υπάρχει μόνο τέχνη ή ψέματα», γράφει στο έως αυτή τη στιγμή προτελευταίο της μυθιστόρημα *Τέχνη και Ψέματα*, εννοώντας προφανώς πως αυτό που αναγνωρίζουμε ως αλήθεια της ζωής της μέσα στο έργο της, δεν διαθέτει κάποια αξία παρά μόνο ως αισθητικά επιτυχημένο αποτέλεσμα της προσπάθειας να επινοήσει τον εαυτό της ως μυθιστορηματικό χαρακτήρα.

Η ουτοπική γραφή του γένους

Τα πορτοκάλια δεν είναι το μόνο φρούτο ακολούθησε, μέσα στον ίδιο χρόνο, το *Λεμβοδρομία για αρχάριους*, ένα μυθιστόρημα που επιχειρεί μια κωμική ανασκευή της Γένεσης: ενώ η Βίβλος διηγείται πώς ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο, εδώ εξιστορείται πως ο κόσμος, έτσι όπως τον γνωρίζουμε σήμερα, είναι έργο ενός εκκεντρικού καπιταλιστή με το όνομα Νώε, ο οποίος κατά λάθος δημιουργεί έναν Θεό. Στο *Πάθος* (1987) διαπλέκονται δύο ιστορίες: του Ανρί και της Βιλανέλ. Ο πρώτος είναι ένα φτωχό χωριατόπαιδο που αποφασίζει να καταταγεί στον στρατό του Ναπολέοντα. Φαντάζεται τον εαυτό του στρατιώτη, αλλά καταλήγει να υπηρετεί τον Ναπολέοντα ως μάγειρος: ενώ οι σύντροφοί του σκοτώνουν εχθρούς, αυτός επί οκτώ χρόνια σφάζει χιλιάδες κοτόπουλα. Η Βιλανέλ από τη Βενετία, κόρη γονδολιέρη, δουλεύει στο καζίνο όπου μερικές φορές ντύνεται άντρας για να μπερδέψει τους πελάτες. Εκεί γνωρίζει μια γυναίκα που της κλέβει την καρδιά και τη φυλάει σε ένα βάζο. Μετά από πολλές ατυχίες καταλήγει πόρνη για τους υψηλόβαθμους αξιωματικούς του Ναπολέοντα, γνωρίζει τον Ανρί και αποφασίζουν να εγκαταλείψουν το στρατό. Η αφήγηση μιμείται τους τρόπους του παραμυθιού, ενώ αφήνεται στις ελευθερίες του μαγικού ρεαλισμού. Το κύριο θέμα αποτελεί το πάθος στις διάφορες εκδοχές του: το πάθος των Γάλλων για τον Ναπολέοντα, το πάθος του Ναπολέοντα για τα κοτόπουλα, το πάθος του Ανρί για τον Ναπολέοντα και αργότερα για τη Βιλανέλ, το πάθος της Βιλανέλ για τα τυχερά παιχνίδια και για τη γυναίκα που της κλέβει την καρδιά.

Το φύλο της κερασιάς (1989) απομακρύνεται πολύ από την παραδοσιακή αφηγηματική φόρμα. Η κύρια ιστορία είναι απλή: η ζωή μιας γιγαντόσωμης γυναίκας δίπλα στον Τάμεση στα μέσα του 17ου αιώνα, και του θετού γιού της Τζόρνταν που τον

σώζει από το ποτάμι. Η άμεση αντίληψη της ζωής της μάνας ισορροπείται από τη φιλοσοφημένη αντίληψη του γιού που ακολουθώντας τον κηπουρό του βασιλιά στα ταξίδια του, συναντά τη Φορτουνάτα που χάνεται σαν ψευδαίσθηση, και που αναζητώντας την βρίσκει τις αδελφές της που του διηγούνται τη ζωή τους.

Το *Γραμμένα στο κορμί* (1992) είναι μια ιστορία αγάπης και απώλειας. Η αφηγήτρια -αν και θα μπορούσε να είναι και αφηγητής, μια και η συγγραφέας αποφεύγει την αποκάλυψη του φύλου- ερωτεύεται τη Λουίζ που πάσχει απο καρκίνο και είναι παντρεμένη με τον καρκινολόγο Ελγιν που προσπαθεί να την κρατήσει στη ζωή. Η Λουίζ εγκαταλείπει τον Ελγιν για την αφηγήτρια που δεν γνωρίζει για την αρρώστια της. Η αφήγηση εξελίσσεται σε ένα ερωτικό ποίημα όπου το άρρωστο σώμα της αγαπημένης περιγράφεται με μια γλώσσα υπέροχη αλλά και τρομακτική.

Στο *Τέχνη και Ψέματα* (1994) συναντιώνται τρείς αφηγητές: ένας πρώην ιερέας και μετά χειρούργος που λέγεται Handel, μια ζωγράφος με το όνομα Picasso και η ποιήτρια Σαπφώ. Είναι ένα μυθιστόρημα που προτείνει τρόπους ζωής και καλλιτεχνικής έκφρασης, που μιλά για τον αγώνα για την ομορφιά, το πάθος και την ελευθερία, και χτυπά την τεχνοκρατική κοινωνία που απομακρύνεται από αυτές τις αξίες. Στο *Gut Symmetries* (1997) η ιστορία είναι πάλι απλή: η Αλίκη, που έχει δεσμό με τον παντρεμένο Τζόβ, γνωρίζει τη γυναίκα του και αρχίζει μαζί της μια ερωτική σχέση. Η πλοκή γενικώς δεν ενδιαφέρει την Winterson, και αυτό φαίνεται ιδιαίτερα στο τελευταίο της μυθιστόρημα που είναι γραμμένο με τη γλώσσα της αλχημείας, της αστρολογίας και της θεωρητικής φυσικής, γεμάτο από φιλοσοφία, μυστικισμό, παραμύθια, αλλά και απαστράπτουσα πρόζα.

Συνοπτικά, αυτό που συνολικά χαρακτηρίζει του έργο της Winterson είναι η ρήξη των σχέσεων με τη λογοτεχνική ορθοδοξία και πατριαρχία, μέσω της αμφισβήτησης καθιερωμένων συμβάσεων, της δημιουργίας ενός πρωτότυπου γλωσσικού ύφους, της προώθησης της αφηγηματικής δομής και φόρμας, της υπέρβασης της παραδοσιακής αντίληψης των σχέσεων της ερωτικής λογοτεχνίας με την πορνογραφία, της εξερεύνησης διαφορετικών ειδών πάθους, και της επαναρρύθμισης της επιθυμίας σε λιγότερο υλιστικούς και περισσότερο σαπφικούς -δηλαδή παθητικούς και μαζί λυρικούς-τόνους.

Μια ολοκληρωμένη εκδοχή της "μεταφοράς της Σαπφούς"

Στο μυθιστόρημα *Art and Lies* έχουμε μια ολοκληρωμένη εκδοχή της "μεταφοράς της Σαπφούς". Εδώ η αυτοβιογραφική λειτουργία της αφήγησης εμφανίζεται σε μία

σύνθετη και μαζί αναλυτική εκδοχή της: η συγγραφέας επιχειρεί μια σχάση της σε τρία πρόσωπα. Αυτό, ωστόσο, που αποτελεί το πιο ουσιαστικό και τολμηρό μέρος του εγχειρήματος της έμμεσης αυτοβιογράφησης δεν είναι η προσωπική ιστορία του κάθε προσώπου, δεν είναι ο "λόγος" της ζωής (ή της επιθυμίας, ή του οράματος, ή της τέχνης) του καθενός από αυτά τα πρόσωπα, αλλά η σχέση των τριών προσώπων: το κάθε πρόσωπο αποτελεί έναν εαυτό τον οποίο θέλει να ξεπεράσει ή να στιγματήσει (αυτός είναι ο Handel), ή έναν εαυτό ο οποίος θέλει να επιβληθεί και να καθορίσει τη συνολική προσωπικότητα (αυτή είναι η Picasso), ή έναν ιδεατό εαυτό που λειτουργεί σαν ένα σημείο αναφοράς που βρίσκεται ταυτόχρονα πολύ μακριά αλλά και πολύ κοντά (αυτή είναι η Sappho, Σαπφώ). Ο ρόλος της Σαπφούς στη σχέση των τριών αφηγητών είναι καθοριστικός. Γι' αυτό, άλλωστε, είναι η μόνη που ανταποκρίνεται στο ιστορικό πρότυπο του οποίου φέρει το όνομα, δηλαδή στη Λέσβια ποιήτρια Σαπφώ - κάτι που δεν συμβαίνει με τους αφηγητές Handel και Picasso. Με τον τρόπο αυτόν, η Σαπφώ -λόγω της ταυτότητάς της με ένα ιστορικό πρόσωπο- είναι η μόνη που μπορεί να λειτουργήσει ως σημείο αναφοράς.

Κοινό χαρακτηριστικό ή, μάλλον, κοινή μοίρα της Σαπφούς και της Winterson αποτελεί το ενδιαφέρον των κριτικών περισσότερο για την ιδιωτική ζωή τους, παρά για το έργο τους. Πραγματικά, σε ό, τι αφορά τη Σαπφώ, από πολλούς θεωρείται αναπόφευκτο ή και επιβεβλημένο κάτι τέτοιο, επειδή η ποίησή της θεωρείται ως μοναδικό δείγμα λυρικής ποίησης με τη σημερινή έννοια, δηλαδή μιας ποίησης που αποτελεί έκφραση του προσωπικού συναισθήματος. Για να ερμηνεύσουμε, επομένως, μια τέτοια ποίηση πιστεύεται πως χρειάζεται να γνωρίζουμε τα συναισθήματα που προκάλεσαν το πάθος και την έμπνευση του έργου της. Την ίδια τύχη έχει και το έργο της Winterson η οποία όμως, όπως ήδη αναφέρθηκε, απορρίπτει τις βιογραφικές ερμηνείες και αγανακτεί όποτε κάποιος αναζητεί σε κάποιο έργο της αυτοβιογραφικές αναφορές.

Η βιογραφική κριτική έχει τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματά της, ανάλογα με το έργο στο οποίο εφαρμόζεται. Από τη μεριά, πάντως, της συγγραφέως, η εφαρμογή μιας τέτοιας κριτικής αποτελεί εκ των προτέρων μια λανθάνουσα απόπειρα υπονόμευσης. Αυτό συμβαίνει επειδή η ουσία του έργου της Winterson -αλλά και της Σαπφούς- βρίσκεται ακριβώς σε αυτό το εγχείρημα: στο μέσω της καλλιτεχνικής μορφικής επεξεργασίας υπέρβαση του υποκειμενικού χαρακτήρα του βιώματος, και στην αναγωγή του σε μια αντικειμενική εμπειρία, δηλαδή σε μια εμπειρία που αφορά κάθε άνθρωπο. Με το έργο τους δεν διαφημίζουν ή υπερασπίζονται την προσωπική τους ζωή αναπαριστώντας την, αλλά την υπερβαίνουν ή και την αναιρούν.

Εφαρμόζοντας τη βιογραφική κριτική, ο κριτικός αισθάνεται την ανάγκη ή, στην καλύτερη περίπτωση, δεν μπορεί να αποφύγει να κατακρίνει ή να δικαιώσει τη Σαπφώ ή τη Winterson . Η κατάκριση, όμως, ή η δικαίωση δεν είναι έργο της κριτικής, και είτε

το ένα επιχειρείται είτε το άλλο, το έργο αδικείται. Άσχετα, όμως, από το τι από κοινού υφίσταται σε αυτό το θέμα η Σαπφώ και η Winterson , είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε τη στάση της Winterson απέναντι στη Σαπφώ, δηλαδή με ποιο τρόπο στέκεται κριτικά και ερμηνευτικά απέναντί της. Τι κάνει η Winterson; Μήπως αισθάνεται την ανάγκη να την υπερασπιστεί; (Κανείς δε θα περίμενε, βεβαίως, να την κατακρίνει). Αν την υπερασπιζόταν, τότε έμμεσα θα παραδεχόταν πως η Σαπφώ- αλλά και η ίδια- μειονεκτεί σε κάποιο σημείο, και πως χρειάζεται ως προς αυτό υπεράσπιση. Δεν την υπερασπίζεται, λοιπόν, αλλά με τον μυθιστορηματικό χαρακτήρα Sappho στο *Art and Lies* τη ζωντανεύει και την αποκαθιστά στην πραγματική, φυσική και ηθική κατάστασή της [2].

Αντίθετα, στο μόνο σημείο που έμμεσα την υπερασπίζεται, είναι η εφαρμογή της βιογραφικής κριτικής και το ενδιαφέρον της για τη ζωή της και όχι για το έργο της.

Τόσα λίγα τα απομεινάρια της. Τα κατάλοιπά της είναι σκανδαλώδη. Τα ενοχλητικά οστά που σοκάρουν και γοητεύουν. Αλλά, είναι βέβαιο, πως ακόμη κι αν είχε σωθεί κάθε στίχος της, οι βιογράφοι δεν θα ενδιαφέρονταν με το μέτρο και το ρυθμό της. Ένα μόνο φλέγος ερώτημα θα προέκυπτε από το φλέγον βιβλίο. Ούτε ο Σοφοκλής, ούτε ο Σαβοναρόλα με το οργισμένο του πρόσωπο...

Τι κάνουν οι λεσβίες στο κρεβάτι;

«Πες τους» είπε η Σοφία, η Ένατη Μούσα.

Να τους πω;

«Δεν υπάρχει αυτό που ονομάζουμε αυτοβιογραφία, υπάρχει μόνο τέχνη και ψέματα». [3]

Η καταγγελία της πεποίθησης περί του ασυμβίβαστου της ποίησης (και γενικότερα της λογοτεχνικής γραφής) από το ένα μέρος, και της γυναικείας φύσης από το άλλο μέρος, καθώς και η συνωμοσία για τον αφανισμό του ποιητικού έργου της γυναίκας, αποτελούν βασικούς άξονες της «μεταφοράς της Σαπφούς».

Εξετάστε τη δήλωση: «Η γυναίκα δεν μπορεί να είναι ποιήτρια» Δρ. Samuel Johnson (Άγγλος 1709-1784, Επάγγελμα: Γλωσσοπλάστης και Φαφλατάς). Τι λοιπόν να αποβάλω; Την ποίηση ή τη γυναικεία φύση μου; Είναι σίγουρο πως πρέπει να αφήσω το ένα για να διατηρήσω το άλλο. Τελικά η επιλογή δεν ήταν δική μου. Άλλοι την έκαναν για μένα. [4]

Έχει κάποια σημασία; Πολλοί Φημισμένοι Άντρες έγραψαν για μένα, μεταξύ των οποίων ο Alexander Pope (Άγγλος 1688 -1744, Επάγγελμα: Ποιητής) και ο Charles Baudelaire (Γάλλος 1821 -1867, Επάγγελμα: Ποι-

ητής). Τι περισσότερο θα ήθελε ένα κορίτσι;

Έχω πολλές απορίες, αλλά τουλάχιστον πέστε μου τι κάνατε με τα ποιήματά μου; Όταν γυρίζω τις σελίδες των χειρογράφων μου τα δάχτυλα μου θρυμματίζουν το χαρτί, το χαρτί βάφει τις παλάμες μου κίτρινες. Μοιάζω με εξαρτημένη από νικοτίνη. Δεν μπορώ πια να διαβάσω το ίδιο μου το κείμενο. Δεν είναι τόσο παράξενο που τόσο πολλοί από εσάς προτιμήσατε να διαβάσετε ανάμεσα στους στίχους, από τη στιγμή που οι ίδιοι οι στίχοι έχουν ακρωτηριαστεί περισσότερο και από μια πόρνη τη νύχτα του Σαββάτου. [5]

Γιατί η Εκκλησία της Ρώμης έκαψε τα ποιήματά της και την αναθεμάτισε; Ο Γαλιλαίος είχε την άφεσή του, αλλά όχι η Σαπφώ. Ο Γαλιλαίος δεν είναι πια αιρετικός, αλλά η Σαπφώ παραμένει μια Σαπφίστρια.

[...] ο Λόγος τρομοκρατεί. Η λέξη που αποπλανά, η υπαινικτική λέξη, η λέξη που οδηγεί το τρεμάμενο χέρι στο απαγορευμένο κλειδί. [6]

Αξιοπαρατήρητο είναι το γεγονός πως πέρα από την ομοφυλοφιλία, υπάρχει και ένα άλλο κοινό βιογραφικό στοιχείο ανάμεσα στη Σαπφώ και στην Winterson . Είναι γνωστό πως εκτός από την παράδοση της Σαπφούς ως γυναικεράστριας, υπάρχει και η περί της Σαπφούς ως πόρνης παράδοση. Ακριβώς το ίδιο έχει συμβεί και με την Αγγλίδα μυθιστοριογράφο: εκτός από το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της λεσβίας και της ηγετικής φυσιογνωμίας στη γυναικεία ομοφυλόφιλη λογοτεχνία, υπάρχει και ένα δευτερεύον βιογραφικό στοιχείο, σύμφωνα με το οποίο, όταν ήταν νεότερη, παρείχε σεξουαλικές υπηρεσίες σε κυρίες. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως ο συνδυασμός της γυναικεράστριας και της εταίρας έχει αποδοθεί και στις δύο, ενώ πάλι και στις δύο η δεύτερη παράδοση ή ιδιότητα υποχώρησε μπροστά στην πρώτη που ρίζωσε.

Η αξίωση της μορφής

Η ποίηση της Σαπφούς χαρακτηρίζεται από τον συνδυασμό του συναισθηματικού περιεχομένου της με την απαιτητική μορφική επεξεργασία της. Ο συνδυασμός αυτός αποκαλύπτει το αίτημα που αποτελεί και την αιτία ύπαρξης της ποίησής της, ή και της αυθεντικής λυρικής ποίησης γενικώς: της ύψιστης μορφοποίησης, δηλαδή αντικειμενοποίησης, ενός βαθύτατα προσωπικού και υποκειμενικού συναισθήματος. Από τη στιγμή, μάλιστα, που αυτό το συναίσθημα θεωρείται αποκλίνον, άρα ακραία υποκειμενικό, η μορφική επεξεργασία που απαιτείται για την αναγωγή του στο αντικειμενικό είναι μεγαλύτερη. Δεν είναι, επομένως, τυχαίες οι μορφικές αξιώσεις και οι αντίστοιχες μορφολογικές καινοτομίες της Σαπφούς και της Winterson.

Είναι, όμως, πολύ χαρακτηριστικό το γεγονός πως και στις δύο οι μορφικές αξιώσεις και μορφολογικές καινοτομίες συνδυάζονται με την απαίτηση της εκφραστικής αμεσότητας η οποία εξασφαλίζεται με τη χρησιμοποίηση απλών στοιχείων. Είναι γνωστή η απαίτηση της Winterson για την αναγνωσιμότητα των έργων της, προσπαθώντας και σε αυτό το σημείο να επαναλάβει το επίτευγμα της Virginia Woolf που συνδυάζει τον πειραματικό χαρακτήρα της γραφής με την ποιητικότητα και την αναγνωσιμότητα του κειμένου.[7] Η «γλαφυρά σύνθεσις» που επισημαίνεται από τον Διονύσιο Αλικαρνασσέα στην ποίηση της Σαπφούς, δηλαδή η καλά επεξεργασμένη αλλά όχι επιτηδευμένη, η καλοδουλεμένη αλλά και ζωντανή και άμεση έκφραση αποτελεί βασικό εκφραστικό αίτημα της Winterson. Η μουσικότητα των φθόγγων και η γενικότερη ευφωνία του κειμένου της Σαπφούς, αντιστοιχεί σε αυτό που η Winterson ονομάζει ρυθμό της γλώσσας, που αποτελεί το θεμελιώδες στοιχείο μιας ερωτικής αισθητικής.

Στο μυθιστόρημα της *Written on the body* (Γραμμένα στο κορμί)[8] διερευνά τον έρωτα που υπερβαίνει το γένος. Ο έρωτας είναι μια ομορφιά γραμμένη σε όλο το κορμί. Ο χωρίς γένος αφηγητής θέλει να δείξει ότι το γένος (gender) δεν παίζει σημαντικό ρόλο από άποψη ερωτική. Στο μυθιστόρημα αυτό έχουμε μια διπλή αναίρεση του σώματος: τη σωματική αναίρεση του αφηγητή/αφηγήτριας, μέσω της αφαίρεσης - ή μη αναφοράς- του γένους, και τη σωματική αναίρεση της Λουίζ, μέσω της αρρώστιας που προκαλεί μια νομοτελειακή φθορά στο σώμα.

Η διακριτικότητα της επιθυμίας που χαρακτηρίζει τις περιγραφές του σώματος της αγαπημένης στο Μυθοστόρημα της Winterson είναι ανάλογη με εκείνη της Σαπφούς που πάντα αναφέρεται στις πιο «πνευματικές» εκδηλώσεις του σωματικού κάλλους: στην κίνηση του σώματος, στο βήμα, στο γέλιο, στη φωνή, στο φως του προσώπου. Περιγραφές μελών του σώματος δεν έχουμε, στην ποίηση της Σαπφούς, και όταν υπάρχει αναφορά σε κάποιο μέλος, η περιγραφή ή ο χαρακτηρισμός γίνεται έμμεσα, όπως στο "δαύοις απάλας εταίρας/εν στήθεσιν", όπου το επίθετο "απαλός" μεταφέρεται από τα στήθη -δηλαδή από το σώμα- της αγαπημένης σε αυτή την ίδια, παραπέμποντας έτσι και στην απαλότητα κάποιων στοιχείων του χαρακτήρα ή της ιδιοσυγκρασίας της, και όχι αποκλειστικά στα στήθη της.

Η γλώσσα της Σαπφούς, όπως και της Winterson, είναι μια γλώσσα της επιθυμίας κυριολεκτική, χωρίς να γίνεται πορνογραφική: αποδίδεται η επιθυμία της ομιλήτριας του ποιήματος της Σαπφούς ή της αφηγήτριας του μυθιστορήματος της Winterson χωρίς αυτή να αποσκοπεί στην πρόκληση της επιθυμίας στον αναγνώστη. Αυτό αποτελεί τη βασική διαφορά, σύμφωνα με τη Winterson, ανάμεσα στο ερωτικό και στο πορνογραφικό. Η Winterson έχει επισημάνει στην ποίηση της Σαπφούς το χαρακτη-

ριστικό της διακριτικότητας της επιθυμίας, και εκτός από την προσπάθεια της εφαρμογής του μέσα στο πλαίσιο της σύγχρονης αφηγηματικής παράδοσης, το αναδεικνύει και ως βασικό στοιχείο της προσωπογραφίας της αρχαίας ποιήτριας. Κυριότερες εκδηλώσεις αυτού του χαρακτηριστικού είναι η σοφία του σώματος και η αντιματεριαλιστική αντίληψη, που εκφράζονται πολύ συχνά μέσα στο μυθιστόρημα.

Η Σοφή Σαπφώ. Είμαι σοφή; Ήταν σοφό να ερωτευτώ τη Σοφία, μια από τα εννιά παιδιά, και αν όχι το πιο αγνό, το πιο δύσκολο να ικανοποιηθεί;

Η Μούσα μου.

Υπήρχε εποχή που την πολιορκούσε κάθε ποιητής και φιλόσοφος. Αυτή διάλεξε εμένα. Έγραφα την εποχή εκείνη, έγραφα από ομορφιά, από έρωτα και, χάρη σε αυτήν, έγραφα από σοφία. Τη σοφία του σώματος. **9**

Δεν ζητώ παρηγοριά. Δεν προσποιούμαι. Δεν ζητώ παρηγοριά, αλλά μη μου λες ψέματα. Γιατί πρέπει να ζήσω με τη νέα βαρβαρότητα του σύμπαντος αν δεν είναι αληθινή; Γιατί πρέπει να δεχτώ πως υπάρχει μόνο ό,τι είναι υλικό ή τίποτα; Αν ήταν αλήθεια, θα ήμουν ικανοποιημένη με το κλείσιμο μέσα στα όριά μου, όπως είναι τα ζώα. Τα ζώα δεν έχουν αντίληψη των πραγμάτων που βρίσκονται έξω από τον κόσμο τους. Δεν ονειρεύονται το διαφορετικό. Δώσε στο ζώο αρκετή τροφή και το κατάλληλο περιβάλλον, και θα ζήσει τη σύντομη ή τη μακρά ζωή του ευχαριστημένο. Δεν έχει συνείδηση του θανάτου. Δεν κοιτάζει ψηλά στ' αστέρια.

Κάποτε έδειξα στη γάτα μου το φεγγάρι πάνω στην ελαφρά κινούμενη επιφάνεια του νερού. Η γάτα μου έβαλε το πόδι της μέσα στο ελαφρύ κυμάτισμα, και μη βρίσκοντας εκεί κάτι, έφυγε. Αργότερα έπιασε ένα ποντίκι και μου το έφερε καθώς συνέχιζα να στέκομαι σκεφτική δίπλα στο νερό. Το ποντίκι και το φεγγάρι. Για τη γάτα δεν υπάρχει αμφιβολία ποιο από τα δύο είναι σημαντικότερο. Για τον εαυτό της η γάτα έχει δίκιο. Αλλά για μένα; **10**

Η "μεταφορά της Σαπφούς" που δίνει η Winterson καθορίζεται από την κυριαρχία του Πόρου και όχι της Πενίας ως συνθήκης του σαπφικού έρωτα. Δεν θα μπορούσε, βεβαίως, να κάνει κάτι διαφορετικό, γιατί έτσι στην αυτάρκεια της λεσβίας συγγραφέως θα την δεχόταν ως έλλειψη και δυστυχία. Η εικόνα της Σαπφούς που δίνεται μέσα από το μυθιστόρημα της Winterson δεν είναι εκείνη της λεσβίας που τυχαίνει να

γράφει, αλλά της ποιήτριας που τυχαίνει να αγαπά τις γυναίκες. Είναι η εικόνα της γυναίκας συγγραφέως που αντιμετωπίζει την ανδρική αλλά και τη γυναικεία προκατάληψη, σύμφωνα με την οποία η συγγραφική ιδιότητα και η γυναικεία φύση δεν συνδυάζονται. Με τη Σαπφώ η Winterson αποδεικνύει ότι ο συνδυασμός αυτός είναι δυνατός και μάλιστα σε μια οριακή εκδοχή του: εκείνη της διεκδίκησης των γυναικών από τους άντρες όχι μόνο του ρόλου του συγγραφέα, αλλά και εκείνου του εραστή.

Τελειώνοντας, ίσως παρουσιάζει κάποιο ενδιαφέρον να αναφέρουμε συμπληρωματικά πως πέρα από την εικόνα της Σαπφούς που δίνεται με το μυθιστόρημα της Winterson, ή την έκφραση μιας ερωτικής αισθητικής που ανάγεται στην ποίηση της Σαπφούς, η ίδια η συγγραφέας με τη δημόσια εικόνα της και την ιδιοσυγκρασία της είναι δυνατό να θεωρηθεί ως μια σύγχρονη εκδοχή της Σαπφούς. Τα βασικά στοιχεία της αντιστοιχίας τους είναι δυνατό να συνοψιστούν ως εξής: η αναζήτηση του ιδανικού της ομορφιάς, η αυτοπεποίθηση και η βεβαιότητα για την αξία του έργου τους και την υστεροφημία τους [11], η αντιματεριαλιστική αντίληψη της ζωής, ο συναισθηματικός πυρήνας του έργου τους, η εκφραστική δύναμη του λόγου, το πάθος για τη γλώσσα και την επεξεργασία της μορφής σε συνδυασμό με την εκφραστική αμεσότητα, η πέρα από τις διαφορές του φύλου έννοια του έρωτα, και η αγάπη για τις γυναίκες. Ακόμη και στα σωματικά χαρακτηριστικά τους παρατηρείται μια γενική αντιστοιχία: απέναντι στην τολμηρή μικροκαμωμένη Σαπφώ έχουμε ένα ακόμη πιο τολμηρό ντελικάτο αερικό, την Jeanette Winterson.

Βαγγέλης ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1 Margaret Reynolds, The *Sappho Companion*, London: Chatto & Windus, 2000, σσ. 422

2 Πβ. Την εικόνα της Σαπφούς που δίνει η ποιήτρια H.D. (Hilda Doolittle) στο ποίημα «The Wise Sappho», που γράφτηκε γύρω στα 1916-18.

3 Jeanette Winterson, *Art and Lies*, London: Vintage, 1995, σ.σ. 140-141.

4 Στο *ίδιο*, σ. 52.

5 Στο *ίδιο*, σ. 51

6 Στο *ίδιο*, σ. 54

7 Συσχετισμό της Virginia Woolf με τη Σαπφώ επιχειρεί και η Winterson στο *Art and Lies*, σ. 67.

8 Βλ. *παραπάνω*, "Η ουτοπική γραφή του γένους".

9 Στο *ίδιο*, σ. 56. Για τη φύση της "σοφίας" της Σαπφούς, πβ. το ποίημα της H.D., "The Wise Sappho"., ό. π.

10 Στο *ίδιο*, σσ. 144-145

11 Η σχετική αυτοπεποίθηση της Σαπφούς γίνεται φανερή στο απόσπασμα «Μνάσασθαί τινά φαιμ' ὅτι κὄτερον ἀμμέων» (Και κάποιος άλλος λέω θα μας θυμηθεί), καθώς και στη μαρτυρία του Αριστείδη: «οἶμαι σε καί Σαπφοῦς ἀκηκοέναι πρός τινας τῶν εὐδαιμόνων δοκουσῶν εἶναι γυναικῶν μεγαλαυχουμένης καί λεγούσης ὡς αὐτήν αἱ Μοῦσαι τῷ ὄντι ὀλβίαν τε καί ζηλωτήν ἐποίησαν καί ὡς οὐδ' ἀποθανούσης ἔσται λήθη".

Δημήτρης Πέππας *

ΗΤΑΝΕ - ΔΕΝ ΗΤΑΝΕ ...

Ἦτανε - δέν ἦτανε ἡ μικρούλα
ἡ Φωτίκα δώδεκα χρονῶ
μέ τό βελουδένιο προσωπάκι
καί τή μαύρη ἐλίτσα στό λαιμό.

Φούσκωναν οἱ κόρφοι της. Πηδοῦσε
σάν ἀγριοκάτσικο τρελό
κι ἔπαιζε ὁ βοριάς, καθώς φυσοῦσε,
μέ τό φουστανάκι τό κοντό.

Κι ἔριχνε ματιές καί χαμογέλαε
κι ἔβαζε κι ἁγίους σέ πειρασμό.
Κι ἦτανε - δέν ἦτανε ἡ τσαχπίνα
ἡ Φωτίκα δώδεκα χρονῶ ...

Ἀθήνα 1935

ΔΙΧΩΣ ΠΑΤΡΙΔΑ

Γύρω τριγύρω λουλουδιῶν ἡ γελαστή ὀμορφιά ...
Καί τάφων μάρμαρα λευκά. Χαροκαμένες κόρες,
μικρά ὀρφανά παιδιά, σκυφτές γριοῦλες μαυροφόρες
ἀγαπημένων τους νεκρῶν κρατᾶνε συντροφιά.

Κι ἦρτα καί στάθηκα κι ἐγώ κοντά σ' ἕνα σταυρό.
Παντέρμος. Δίχως σπιτικό. Δίχως πατρίδα, ωϊμένα.
Μέ συντροφιά μου τή σκληρή τή σκέψη πώς κανένα
δικό μου ἐδῶ, οὔτε ζωντανό δέν ἔχω, οὔτε νεκρό ...

Κάϊρο 1942

* Ὁ Δημήτρης Πέππας γεννήθη τό 1916 στή Μυχού Λέσβου. Εἶναι νομικός, τ. δικηγόρος. Ποιητής.

Μίμης Χ. Ελευθεριάδης *

ΤΟ ΔΕΝΤΡΟ ΠΟΥ ΑΓΑΠΗΣΑ

Διήγημα

Από τα παιδικά μου χρόνια, με άρεσαν τα δέντρα και η θάλασσα. Δυο κομμάτια της φύσης. Τα δέντρα και το νερό. Όταν λέω δέντρα, εννοούσα με το παιδικό μου μυαλό τότε, την κάθε βλάστηση. Και όταν λέω θάλασσα, εννούσα με το παιδικό μου μυαλό, πάλι, το νερό που έβλεπα και στις δεξαμενές των κήπων.

Θάλασσα θα πείτε είναι μια μεγάλη απέραντη έκταση νερού και μάλιστα αλμυρού, αλλά αυτό δεν είχε σημασία για το παιδικό μου μυαλό. Θάλάσσα ήταν για μένα τότε, κάθε επιφάνεια νερού όπου μπορούσα να ταξιδεύω τα χάρτινα καραβάκια που έφτιαχνε με αγάπη ο παππούς, ένας ασπρομάλλης, με ήρεμο βλέμμα και απέραντη υπομονή, άνθρωπος, στις ακροθαλασσιές και στις χαβούζες των φιλικών μας σπιτιών, τα καλοκαίρια, είτε μέσα στο σπίτι, σε μεγάλες λεκάνες, είτε στις σκάφες της μητέρας, τις βαριές μέρες του χειμώνα. Αυτή ήταν για μένα η έννοια της θάλασσας. Το ταξίδι των χάρτινων καραβιών στο νερό. Τα χάρτινα καράβια αργότερα έγινα μικρά πλεούμενα από φλοιό πεύκου. Πιτσιρίκια. Μια ομάδα της γειτονιάς. Χειραφετημένα από τη φροντίδα των δικών μας, ελεύθερα στο παιχνίδι και τη φαντασία. Με τους «κολοκοτρωνέϊκους σουγιάδες», μια λεπίδα σε χειρόξυλο με εγκοπή που χώνευε το κοφτερό μέταλλο κλείνοντας, και το είχαμε πάντα στις τσέπες μας για κάθε ανάγκη, πελεκούσαμε τον πευκοφλοιό και φτάχναμε φελούκες, πλατιές στην αρχή, με καρίνα ύστερα, στήναμε και ένα κατάρτι από σπιρτόξυλο ή από ένα λεπτό ξερόκλαδο, βάζαμε και ένα «πανί» από χαρτί και γινόμασταν εφοπλιστές, χαρούμενοι και ξέγνοιαστοι στις ακρογυαλιές και στις χαβούζες των κήπων. Ο πόθος της κίνησης, η λαχτάρα του ταξιδιού ήταν μέσα στις παιδικές μας προτιμήσεις. Φούντωνε τότε και η περιέργεια για το τί υπάρχει πέρα από τον στενό μας ορίζοντα. Πού τελειώνει η θάλασσα. Πού τελειώνει ο ουρανός. Τι υπάρχει πέρα από αυτόν. Θα μαθαίναμε αργότερα, έλεγαν οι μεγάλοι. Στο σχολείο. Από τους δασκάλους μας. Ανυπομονούσαμε λοιπόν να πάμε στις αίθουσες της σοφίας. Σ' αυτούς που ήξεραν. Όμως κάναμε σκέψεις τις νύχτες. Για τα λουλούδια. Για τα ζώα μικρά, μεγάλα που βλέπαμε. Για τους χρυσοκάνθαρους και τις πεταλούδες. Μέσα στη θάλασσα ήταν τα ψάρια. Τα βλέπαμε στις ακρογιαλιές, όταν τολμούσαν να έρθουν στα ρηχά. Πώς ζούσαν. Βλέπαμε τα κοχύλια με το ζαφειρένιο κέλυφος. Η επαφή μας με το νερό, τώρα είχε προχωρήσει. Κολυμπούσαμε στα ρηχά,

---

* Ο Μίμης Χ. Ελευθεριάδης γεννήθηκε το 1918 στη Σινώπη του Πόντου. Μεγάλωσε και εργάσθηκε ως Δημοσιογράφος στη Μυτιλήνη. Συγγραφέας.

μαζεύαμε πεταλίδες. Οι κολοκοτρωνέϊκοι σε δράση. Ταξιδεύαμε τα πλεούμενά μας φέρνοντάς τα ανοιχτά. Πλησιάζαμε τις βραχοσπηλιές. Αυτές οι ακρογιαλιές του νησιού ήταν ένας θαυμάσιος κόσμος για την παιδική μας περιέργεια, περιμέναμε με λαχτάρα τα καλοκαίρια. Όλο το τσούρμο. Ξυπόλυτοι. Κοντά στον πυκνό πευκώνα, κάτω από το παλιό κάστρο. Στη μεγάλη γεμάτη ακρογιαλιά. Βράχια απότομα. Αιχμηρά. Σαν ακόνια σε πολλές μεριές. Πλήγωναν τα πόδια μας. Μέτρα αρκετά κάτω από τη δημοσιά. Εκεί ήταν η παιδική μας χαρά. Οι κοβιοί και οι λαπίνες μας κοιτούσαν περίεργα. Οι αχινοί μάς τρυπούσαν τα πέλματα. Οι γαρίδες ευκίνητες έτρεχαν να κρυφτούν στον ίσκιο μας σαν χωρούσαμε στη θολωτή σπηλιά με το ρηχό νερό. Μέσα από τις ρωγμές, μέσα από τα σωληνωτά τους καταφύγια έβγαιναν κάθε λογής ζωάκια και φυτά της θάλασσας, πολύχρωμα όμορφα, μεγαλώνοντας τη φαντασία και την περιέργειά μας, το θαυμασμό για το συναρπαστικό κόσμο της φύσης. Ως τότε, ξέραμε ότι μέσα στη θάλασσα ζουν τα ψάρια. Τα καβούρια και τα φοβερά χταπόδια. Τα καβούρια τα πιάναμε εύκολα. Μας είχαν μάθει τα μεγάλα παιδιά που ήταν και οι δάσκαλοί μας στο κολύμπι. Βάζαμε το δόλωμα. Τυρί ζυμωμένο με ψωμί ψύχα ή ένα μικρόψαρο, μπροστά στο θαλάμι τους, και όταν βλέπαμε να προβάλλει η δαγκάνα τους, αυτό γινόταν σιγά- σιγά, το απομακρύναμε, αναγκάζοντάς τα να βγάλουν έξω το σώμα τους. Το καμάκι και ο σουγιάς ήταν έτοιμος, και τα κάρφωνε με ένα απότομο τίναγμα. Χταπόδια δεν πιάναμε. Φοβόμασταν, είχαμε ακούσει ιστορίες, ότι τυλίγονταν στα χέρια με τις βεντούζες τους που έφερναν φοβερούς πόνους, και ακόμα να σε τραβήξουν στον βυθό της θάλασσας και να σε κρατήσουν κολλημένο στις πέτρες χωρίς να μπορείς να ξεφύγεις. Μας άρεσε το ψάρεμα. Αγκίστρια δεν είχαμε, ζητούσαμε μια καρφίτσα την λυγίζαμε, δέναμε το σπάγγο στο κεφάλι της και στο άλλο άκρο βάζαμε το δόλωμα. Συνηθισμένο δόλωμα ήταν τα σκουλίκια. Φροντίζαμε και τα βρίσκαμε στους κήπους, σε γλάστρες, στις αμμουδιές κάτω από τα φύκια, και πολλές φορές οι γαρίδες και τα μαμούνια του νερού, οι ψείρες που και αυτές βρίσκονταν στις ακρογιαλιές. Αργότερα αγοράζαμε αγκίστρια, με μια δυο δεκάρες τα μικρά. Το μαγαζί που μας προμήθευε ήταν κάτω από τις «κολώνες» στην προκυμαία. Μπαίναμε στον πολιτισμό...ο σπάγγος της «μπετονιάς» αντικαταστάθηκε με αλογότριχες και πολύ αργότερα από τη μεσίνα. Τις αλογότριχες τις προμηθευόμασταν κατ' ευθείαν από τους κατόχους τους: τα άλογα. Αυτά μας ήταν προσιτά, αλλά όχι και ακίνδυνα, μαζεμένα στην «Κουμιδιά». Εκεί, ήταν ο τόπος τους. Μέσα στα στενοσόκακα από ντουσεμέ, ήταν τα ζώα έλξης των κάρων. Σαν τέλειωνε η δουλειά των καραγωγέων τα απόβραδα, τα έφερναν στο δυσώδη αυτό χώρο, που ήταν γνωστός με το αντιαισθητικό όνομα τα «κατουρλοσόκακα». Δεν έμαθα ποτέ, ακόμα και μεγάλος πια, αν το όνομα αυτό το πήραν οι δρόμοι αυτοί απ' τα κάτουρα των ζώων που ήταν άφθονα και ευωδίαζαν εμετικά ή από τα δημοτικά αφοδευτήρια που ακόμα υπάρχουν και επιτυχώς λειτουργούν. Πλησιάζαμε τα οπίσθια των ζώων απλώνοντας με προσοχή το χέρι τραβούσαμε τις τρίχες

από τις ουρές τους. Αυτά κλωτσούσαν, και αν ήταν ζεμένα στο κάρο τρανταζόταν ολόκληρο, αν ήταν ελεύθερα, δεμένα μόνο στο παχνί, υπήρχε κίνδυνος μεγαλύτερος, αλλά εμείς είχαμε γίνει ξεφτέρια και προσέχαμε. Μαζεύαμε λοιπόν πολλές αλογότριχες, τις δέναμε με διπλό κόμπο και κάναμε την μπετονιά μας. Αργότερα, αν εξοικονομούσαμε καμιά δεκάρα, αγοράζαμε τη μεσίνα, άσπρη και αυτή αόρατη και διευκόλυνε το ξεγέλασμα των ψαριών.

Αυτή ήταν η παιδική μας ζωή με τη θάλασσα και τον κόσμο της. Το κολύμπι και το ψάρεμα. Όμως από παιδιά είχαμε ανακαλύψει ότι η θάλασσα δεν είχε μόνο βράχια και άλλα ζωντανά, αλλα και φυτά. Δεν πρόκειται φυσικά για τα φύκια που ήταν και ορατά παντού και προσιτά. Αυτά, όχι, εμείς τότε δεν τα θεωρούσαμε φυτά. Οι ξέρες και οι πυθμένες τις κάθε βραχοσπηλιάς, είδαμε ότι ήταν γεμάτοι από κάθε είδους βλάστηση. Κάτι όμοιο με εκείνο της ξηράς. Φυτά θαλάσσια με κορμούς, κλαδιά, φύλλα, ακόμα και άνθη. Αυτά με τραβούσαν. Είχαν ελκυστικά χρώματα, σύμμετρη μορφή, αρμονική, φιλοτεχνημένη άρτια. Ήταν και άλλα περίεργα, που σαν κόντευα με το χέρι μου, έκλειναν τα πέταλά τους με απωθητική διαμαρτυρία ή φόβο, ή και από ενστικτώδη αυτοάμυνα. Αυτά τα λέγαμε ανθόζωα. Ψάχναμε να βρούμε πώς ζουν τα παράξενα αυτά φυτά, μέσα στο νερό και δε βρίσκαμε, όπως ψάχναμε να βρούμε πούθε έρχεται η ζωή, ο άνθρωπος, γιατί υπάρχουν τα ζώα, τα φυτά, γιατί δε βαστάει ολοχρονίς το καλοκαίρι...

Η φύση ήταν η πρώτη μας αγάπη, στην ύπαρξη και στη χαρά του νερού, στην ύπαρξη και στη χαρά των δέντρων. Των κάθε λογής δέντρων. Των πεύκων που διασχίζαμε τον κόσμο τους να κατεβούμε στο ακρογιάλι, ανασαίνοντας το ρετσίνι τους, των λιόδεντρων που σκέπαζαν τις βουνοπλαγιές με την ασημένια λάμψη τους, των πλατανιών, των δέντρων του κήπου στην καρδιά της πόλης, που φώλιαζαν τα πουλιά, και εκείνων, των λίγων ατροφικών, που υπήρχαν στις μικρές ασήμαντες αυλές με τα λίγα ηλιοτρόπια της παιδικής μας στοργής. Της κάθε βλάστησης. Των γιασεμιών και των αγιόκλημων που στόλιζαν τις πνιχτές γειτονιές και μοσχοβολούσαν τα σοκάκια, αυτών που ομόρφαιναν, στις γλάστρες, τις χαλασμένες προσόψεις των σπιτιών, των πανσέδων με τη ζωγραφική ομορφιά της τελειότητας, των κρίνων με την ελκυστική αθωότητα. Παρατηρούσαμε το τράνεμα, το μπουμπούκιασμα το θαύμα της ανθοφορίας, αυτήν την εξέλιξη της ζωής, της χαράς και του τέλους. Το τέλος ήταν η θλίψη που απάλυνε η ελπίδα της επιστροφής. Μέσα σε όλες τις αγάπες υπάρχει και μια. Μέσα στους πόθους, υπάρχει και ένας. Αυτός ο πιο ισχυρός. Όπως μέσα στη ψυχή, στο θέλω του κάθε ανθρώπου, υπάρχει και ένας σκοπός, μέσα στους άλλους. Αυτός που επικρατεί. Που ξεχωρίζει και χωρίς αυτόν δεν υπάρχει η προσπάθεια, ο δυναμισμός της δημιουργίας, η ικανοποίηση της επιτυχίας. Ποιός ήταν αυτός ο πόθος, αυτός ο σκο-

πός, της παιδικής μας ψυχής; Ένα δέντρο. Ένα δέντρο μικρό, ασήμαντο. Όμως, ένα δέντρο που ομόρφαινε τις παιδικές μας ώρες και μας έδωσε μια στιγμή ευτυχίας.

Το μεγάλο δίπατο σπίτι που μέναμε, είχε μια μικρή τόση δα αυλή. Όλα τα σπίτια είχαν τότε αυλές, μικρές η μεγάλες. Είχαν έναν μικρό χώρο για λίγα νυχτολούλουδα, για λίγα γεράνια, για δυο τρία δέντρα. Το δικό μας - δικό μας όχι σαν ιδιοκτησία,αλλά σαν χρήση χωρίς ενοικιοστασιακή προστασία - είχε μόνο ένα δέντρο, μια ροδιά. Στον ίσκιο της παίζαμε και κουβεντιάζαμε. Και εκεί δόθηκε η σπάνια ευκαιρία, σε όλη την οικογένεια και τους συγγενείς, που ήταν συγκεντρωμένοι ένα απομεσήμερο, να κρατήσουμε τη στιγμή της ευτυχίας μας, σε μια φωτογραφική απεικόνιση. Στη μέση ο παππούς με το μπαστούνι και το πομπέ καπέλο, δίπλα η μητέρα με το όμορφο και πάντα γελαστό πρόσωπο, ο θείος με τη νεανική λάμψη του, οι θείες με τα σεμνά φουστάνια της εποχής, και εμείς τα παιδιά με τα μαρνελικα. Καμαρωτοί όλοι στη φωτογραφία. Και από πάνω μας η ροδιά, γεμάτη στρογγυλούς, χυμώδεις καρπούς. Ρόδινους. Η φωτογραφία φυσικά δεν είχε χρώματα, αλλά έτσι ήταν η ροδιά μας τότε και έτσι την βλέπαμε και στο χαρτί. Και τα φυτά και τα δέντρα έρχονται και παρέρχονται. Ο νόμος της ζωής. Ό,τι γεννιέται , ό,τι δημιουργείται πεθαίνει ή υποκύπτει στη φθορά ή στη βία. Η φθορά είναι μια δύναμη της φύσης, η βία κυρίως μια δύναμη πάθους και παραλογισμού. Ένα πρωί ξυπνήσαμε από κάποιο θόρυβο. Από το παράθυρο είδαμε την εκτέλεση του έργου μας. Εμπόδιζε είπε ο γείτονας, τον διπλανό μαντρότοιχο. Μας έμεινε η φωτογραφική του ανάμνηση.

Πέρασαν τα χρόνια, αλλά η αγάπη μου για το χαμένο αυτό δέντρο δεν έσβησε. Φύγαμε από το σπίτι εκείνο. Ο πόλεμος. Η κατοχή. Οι σκληρές ανάγκες. Οι τόσοι χαμοί. Μα, το δέντρο αυτό έμεινε μέσα μου κατάφορτο από άνθη και καρπούς. Το φανταζόμουνα να έρχεται σαν χαρούμενη επανάληψη στην αυλή μου, αν αποκτούσα κάποτε ένα σπίτι με δύο -τρια μέτρα ελεύθερο χώμα. Τι είναι τα δέντρα; Όπως τα λουλούδια; Όπως τη ζωή; Μα τι άλλο είναι τα δέντρα παρά η χάρη, η ελπίδα, η ζωή; Η ζωή η ίδια; Τι θα ήταν ο κόσμος χωρίς τα δέντρα; Οι αυλές των σπιτιών, τα πεζοδρόμια, τα βουνά; Αυτό το ερώτημα μου ερχόταν στο νου, όταν μεγαλύτεροι πια αφήναμε τις ακρογιαλιές και ξεχυνόμασταν στις κοντινές εξοχές. Οι πρώτοι στόχοι μας ήταν τα δέντρα που κάρπιζαν, ύστερα εκείνα που αγαπούσαν τα πουλιά. Στα παιδικά ένστικτα ξεχώριζαν δύο. Η πρωτόγονη και η πρωτόγνωρη τάση του ανθρώπου να αναζητά, να ερευνά και να θέλει ό,τι δεν ήταν δικό του, και ακόμα η χαρά της καταστροφής και της αφαίρεσης και αυτής ακόμα της ζωής ανυπεράσπιστων όντων από τόσα που είχε στείλει στη γη ο Θεός, η μεγάλη και ανεξιχνίαστη αυτή δύναμη. Ψάχναμε για σκουλίκια. Καταστρέφαμε μυρμηγκοφωλιές. Κυνηγούσαμε τις σαύρες και τα βατράχια. Σκοτώναμε τα πουλιά, παιδικές ενοχές. Τα αγαπούσαμε τα πουλιά και τα σκοτώναμε.

Όχι, εγώ δεν σκότωσα ούτε ένα πουλί. Αισθανόμουνα όμως την ενοχή μου στην αδιαμαρτύρητη σύμπραξη. Μια σύμπραξη παθητική, αλλά το ίδιο ομολογώ ένοχη. Τα όπλα μας ήταν οι σφενδόνες και οι πέτρες. Δυο λάστιχα που κατέληγαν σε μια μικρή πέτσινη θήκη όπου τοποθετούσαμε το πέτρινο βλήμα και ένα διχαλωτό κλαδί που διευκόλυνε τη σκόπευση. Είχα και εγώ σφενδόνα. Ο μιμητισμός είναι μια δυνατή και αρχέγονη καταβολή στον άνθρωπο. Χρησιμοποιούσα όμως τη σφενδόνα όταν παραβγαίναμε με τους συνομήλικους στη δύναμη, ποιός θα ρίξει πιο μακριά το λιθάρι του ή ποιός θα χτυπήσει τον ακίνητο στόχο, ένα κονσερβοκούτι που στήναμε στις μεγάλες αλάνες. Ποτέ δεν έριξα σε ένα πουλί. Ούτε και έστησα ποτέ ξόβεργα στις νεροσυρμές ή στα δεντρόκλαδα, για να κολλήσουν τα ανυποψίαστα κελαϊδοπούλια. Όμως σκαρφάλωνα και εγώ μαζί με τους άλλους για να ικανοποιήσω το παιδικό μου ένστικτο, σε κάθε δέντρο, για τους καρπούς του και έπαιρνα μέρος στο πετροβόλημα όταν το ύψος και η φυσική μας αδυναμία δεν επέτρεπαν την άμεση απόκτησή τους. Σπάγαμε τα κλαδιά μαδούσαμε τα φύλλα. Μόνο τις ροδιές δεν πετροβολούσαμε, τις σεβόμασταν. Γιατί πάντα θυμόμουν τη μικρή δική μας ροδιά που χάθηκε, και πάντα είχα τα επιχειρήματα για να εμποδίσω και τους άλλους. Έτσι θα κατάστρεφαν τους χυμώδεις καρπούς, αλλά μήπως και οι καρποί των άλλων δέντρων δεν κινδύνευαν με το πετροβόλημα;

Σαν πήγαμε στο σχολείο μάθαμε για τα δέντρα. Μάθαμε για τα πουλιά. Αυτά με τον ήλιο, τον αέρα, το νερό ήταν η φύση. Και τη φύση την έκανε ο Θεός για να ζουν σε αυτή και να την χαίρονται οι άνθρωποι. Θαυμάζαμε το Θεό. Πώς τον φανταζόμασταν; Έναν μεγάλο τεράστιο, ασπρομάλλη γέροντα, γαλανομάτη, σαν τον παππού, με ολορόδινα μάγουλα, με μεγάλα τεράστια χέρια, να χαμογελά στα παιδιά με αγάπη. Στους ανθρώπους με αγάπη. Να διατάζει το καλό. Να εμποδίζει το κακό. Να στέλνει τα καλοκαίρια στη γη, και τη χαρά στα λουλούδια. Να ανοίγουν στα κλαδιά των δέντρων τα φύλλα και να ωριμάζουν οι καρποί, για τα παιδιά. Για μας. Για μας χαμογελούσε ο Θεός. Τότε πια δεν κυνηγούσαμε τα πουλιά τα καλοκαίρια. Ούτε τις σαύρες. Όλα ήταν πλάσματα του Θεού, σαν κι εμάς, και έπρεπε να τα αγαπούσαμε, όπως μας αγαπούσε ο Θεός. Έτσι θυμόμουνα περισσότερο τη ροδιά.

- Θα φυτέψω μια ροδιά, είπα στη μητέρα.

Εκείνη με κοίταξε με αγάπη

- Μια ροδιά, είπε, θέλει για να ζήσει λίγο χώμα. Και στο στοργικό της χαμόγελο είδα μια λύπη. Λίγο χώμα. Τότε σκέφτηκα αυτή την αλήθεια. Δεν είχαμε χώμα. Ούτε μια πιθαμή χώμα.

- Ε, είπα, δεν έχουμε τώρα, μα θα αποκτήσουμε. Τότε θα φυτέψω τη ροδιά. Με χάιδεψε και έμεινε εκείνο το χάδι της στην ψυχή μου.

Περνούσαν τα χρόνια. Μεγαλώσαμε. Φύγαμε από τα σχολεία. Αλλάξαμε σπίτια. Ήρθε η ζωή με τις λύπες της. Έφυγε ο παππούς, η μητέρα, ο θείος. Ακολούθησαν οι θείες. Όλοι. Κάποτε αργά, απόκτησα τη λίγη γη που χρειαζόταν το δέντρο που αγάπησα. Επιτέλους θα φύτευα τη ροδιά που ονειρευόμουν. Να εδώ είναι ο τόπος της. Τον καθάρισα απ' τα ξερά χόρτα. Τον έσκαψα. Θα είναι ένα δέντρο σαν κι αυτό που αγαπήσαμε και χάσαμε. Έβλεπα την παλιά ασπρόμαυρη φωτογραφία. Τον παππού με το μπαστούνι, πρωτοκαθεδρία, με το πομπέ καπέλο, με το περιποιημένο μουστάκι. Τη μητέρα με τα καλοχτενισμένα μαλλιά και το στρογγυλό γεμάτο υγεία πρόσωπο. Το θείο με το χαμογελαστό πρόσωπο. Τις θείες. Όλους σε μια μοναδική στιγμή ευτυχίας. Κι' από πάνω τους τη ροδιά. Γεμάτη καρπούς. Γεμάτη φύλλα. Εδώ θα φυτέψω τη ροδιά, είπα. Φαντάστηκα το δέντρο να μεγαλώνει. Να μεγαλώνει. Να στολίζεται με τα κόκκινα λουλούδια του, με τους όμορφους καρπούς του. Είδα όμως κάτω από τον ίσκιο του ένα κενό. Ένα μεγάλο κενό απουσίας ... και δεν φύτεψα ποτέ το δέντρο που αγάπησα...

Μίμης Χ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ

*

ΑΝΑΠΑΗΜΟΣ

Πάντα νά μένεις·
μές στά ταξίδια ἀπόμακρος
καί στά μουράγια ξένος·
δεμένος
καί φευγάτος· αἰθέριος
μές στ' ὄνειρο...

Ἔτσι, ὡραίος· μές στό βαθύ
τῆς νύχτας φῶς· μές στ' ἄστρα
ἀχνοκέρι
στούς ἔρωτες μέ ὁρίζοντες·
ταμένος
πάντα νά μένεις...

(Ανέκδοτο, 17-8-2002)

Περικλής Φ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΑΝΟΙΞΗ ΜΙΑ

Στοῦ φεγγαριοῦ
τήν ἀθέατη πλευρά
μέ συνάντησες
καί στ' ἀλώνι του
τό ἀσημί
μές στό φῶς
μέ ἐγήτευσες.

Τό φιλί σου·
Ἄνοιξη μιά·

μέ τούς πόθους μου
στίς Πλειάδες·
μέ τά πάθη σου
στό οὐρανί·

τήν ψυχή μου
ἐγύμνωσες.

Τό φιλί σου
Ἄνοιξη μιά·

ὁ παράδεισος
καί ἡ φωτιά·

ὅλη ἡ Ἄνοιξη!..

(Ἀνέκδοτο, 5-9-2003)

ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΝΥΧΤΑ

Στούς ροδῶνες·
Μέ τῆς αὐγῆς τή δρόσο
Νά μέ φιλᾶς·
Μ' ἀνάλαφρο τοῦ φλοίσβου
Κύμα τοῦ ὀνείρου
Πλάι μου ν'ἀγρυπνᾶς.
Γύρε τό πρόσωπο
Σ' αὐτά τά χέρια· μές στό φῶς
Νά σέ χαϊδέψουν·
Γύρε καί γίνε
Σιωπή
Στά σιγαλά μου λόγια.

Κάλλιο ν' ἀκοῦς.
Παρά νά λές·
Καί, πιό πολύ ἀκόμα
Κάλλιο νά κλαῖς·

Ἀστερισμέ παρθενικέ
Τοῦ πλάνου κόσμου...

(Ἀνέκδοτο, 7-4-1988)

Δημήτρης Ι. Καραμβάλης *

ΤΟ ΠΡΟΣΥΜΦΩΝΟ

Διήγημα

Έλειπε κάμποσα χρόνια απ' το νησί. Κάτι προβλήματα υγείας των δικών του, ύστερα ο θάνατος του πατέρα, κατι διάφορες «επείγουσες εργασίες», απ' αυτές που όταν αρχίζουν δεν τελειώνουν ποτέ, τον είχαν αποτραβήξει. Μα κείνος ανάσαινε κάθε φορά που του 'φερνε ο ταχυδρόμος την τοπική εφημερίδα, να μυρίσει λίγο από το τυπωμένο χαρτί, μήπως μπορέσει κι' αποκρυπτογραφήσει κάποιους μυστικούς κώδικες επαφής, ή κατεβαίνοντας στον Πειραιά με πρόσχημα κάποιες δουλειές στο δικαστήριο όπου ξεχνιόταν με τις ώρες να παρατηρεί το «ΣΑΠΦΩ» και το «ΑΛΚΑΙΟΣ»... Άλλες πάλι φορές, σχημάτιζε τον αριθμό τηλεφώνου των συγγενών του, για να μάθει νέα και πιο πολύ για ν' ακούσει την ντοπιολαλιά αυτήν που 'χε πρωτολαλήσει στα παιδικά του χρόνια, όταν από θέλημα θεού γυρίσανε οικογενειακώς από «τς' αραπιάς τα μερ'», και που την είχε φυλάξει σαν άγιο φυλαχτό στα χρόνια τα κατοπινά, που φύγανε όλοι πάλι στην Αθήνα, και μίλησε τα «αθηναϊκά» «ελληνικά», και τόσες άλλες γλώσσες, ξένες και ακαταλαβίστικες, ανάμεσά τους λέξεις όπως «σαφώς» και «ενδέχεται» και «οπωσδήποτε». Του έλειπαν οι λέξεις οξυγόνο όπως «μουρελ' μ» που τον φώναζε η συχωρεμένη του γιαγιά, με τις βράκες από το Πλωμάρι, η «καλημέρα» του ξωμάχου, δίχως συμφέρον κανένα, κι ακόμα η αντρίκεια χειραψία του ψαρά της Βίγλας που μύριζε αγέρα πελαγίσιο η φωνή του, η «βόλτα» της Κυριακής στην Προκυμαία, η περιπλάνηση στα σοκάκια της αγοράς, τ' ακούσματα από τα κέντρα τις νύχτες, κι από τ' αργοπορημένα βήματα όσων γυρίζανε από τα σινεμά τη «ΣΑΠΦΩ» και τη «ΔΡΟΣΙΑ» και τον «ΑΡΙΩΝΑ», συζητώντας για τις ταινίες και τους πρωταγωνιστές, κι αυτά τα λαϊκά τραγούδια του Τσιτσάνη και του Καζαντζίδη, του Βογιατζή και της Γιοβάννας, τα ιταλικά «VITA MIA» και «LA CASA D' IRENE», το «ΚΥΠΑΡΙΣΣΑΚΙ» του Χατζηδάκι, τη «ΜΥΡΤΙΑ» του Θεοδωράκη, τραγούδια που μ' αυτά έμαθε να κάνει τόσα και τόσα ταξίδια...

Το τηλεφώνημα ήταν βιαστικό και δεν έπαιρνε αναβολή. Ο εργολάβος είχε πάρει την άδεια της κατεδάφισης κι έπρεπε να υπογραφεί το προσύμφωνο για την αντιπαροχή. Έπρεπε ακόμη με την ευκαιρία, να πάρει ό,τι εύρισκε χρήσιμο μια και η μπουλντόζα θ' άρχιζε σε λίγο το καταστροφικό της έργο.

---

* Ο Δημήτρης Ι. Καραμβάλης γεννήθηκε το 1953 στο Καμερούν αλλά κατάγεται από τη Γέρα Λέσβου. Είναι Δικηγόρος. Ποιητής. Δοκιμιογράφος

Την ίδια κίολας μέρα κατέβηκε κι έβγαλε εισιτήριο για το καράβι. Την επόμενη, τον τύλιξαν στην πλώρη οι θύμησες και τον κράτησαν ξάγρυπνο όλη νύχτα. Όμως, τι παράξενο! Δεν ένοιωθε καθόλου κουρασμένος. Μονάχα την καρδιά του την αισθανόταν να φεύγει και να χοροπηδάει σαν γλάρος πάνω από τα κύματα να ψάχνει...

Το καράβι σίμωσε στο νησί την ώρα που απ' της Μικρασίας τη γη την αλησμόνητη (γιατί τάχα τις έβγαλαν όλες αυτές χαμένες πατρίδες;) ο ήλιος λουζόταν στα γαληνεμένα νερά του Αιγαίου. Φάνηκε το εκκλησάκι στο ακρωτήρι, κει που μικρό παιδάκι άναβε το καντήλι του Αη Γιώργη, ύστερα τα σπίτια της Κράτηγος, κι ύστερα πια δεν μπορούσε να δει τίποτα αφού θολώσανε τα μάτια και μαζί κι ο νους...

Άφησε τη βαλίτσα στο ξενοδοχείο και πήρε τους δρόμους. Όλα του φαίνονταν τόσο γνωστά και μαζί τοσο άγνωστα! Η πόλη μόλις που ξυπνούσε. Τα φορτηγά στην προκυμαία πηγαινοέρχονταν βιαστικά, μαζί και ο κόσμος από το καράβι για να προλάβει τα ταξί και τα λεωφορεία για τα χωριά. Του ερχόταν να κλάψει και να γελάσει ταυτόχρονα, για τούτη την ανείπωτη ευτυχία. Θυμήθηκε, πάνε τριάντα χρόνια από τότε, με τι καμάρι βάδιζε στην παρέλαση, στητό λιγνό κορμάκι με πόδια που πάλευαν να κρατήσουν το ρυθμό της μπάντας. Έστριψε προς τα «Λαδάδικα» κι αντίκρυσε το δημοτικό σχολείο που σωζόταν ακόμα απ' του καιρού τα ρέματα. Έφερε πίσω γρήγορα το χρόνο, θυμόταν τη δασκάλα του τη Μαίρη, το αναγνωστικό, την πλάκα, το κοντύλι, το «τετράδιον καλλιγραφίας», την πλαστελίνη και τη χαρτοκοπτική, σωστές ιεροτελεστίες για τα έκπληκτα μάτια ενός παιδιού...

Χώθηκε στο συμβολαιογραφείο, γύρεψε τα χαρτιά κι άρχισε να τα μελετάει. Μαζί του είχε φέρει και το γαμπρό του πολιτικό μηχανικό. Σε λίγο, βρήκε μια δικαιολογία κι έφυγε τρέχοντας για το σπίτι. Του φαίνονταν όλα τόσο γνωστά, ως κι ο χρόνος που έκανε από το λιμάνι με τα πόδια ίσαμε τη γειτονιά του.Τη δική του γειτονιά, αυτή που χώραγε όλο το κόσμο και όλες τις θάλασσες...

Άνοιξε με κόπο τη σιδερένια γκαραζόπορτα, μη θέλοντας να μπει από την κύρια είσοδο της αυλής. Αισθανόταν πως πια δεν του άνηκε· ο κήπος χορταριασμένος και άγριος, οι πορτοκαλιές παρ' όλα αυτά είχαν θεριέψει. Θυμήθηκε τον πατέρα του που 'χε ρθει μ΄ένα μικρό αγροτικό αυτοκίνητο με τις ρίζες, τους δυό εργάτες που έσκαβαν, να τις φυτέψουν, τον ίδιο του τον εαυτό με το αραμπαδάκι και το φτυάρι, να συμμετέχει και αυτός στα δρώμενα, καμαρώνοντας σα γύφτικο σκεπάρνι. Ανέβηκε γοργά τα σκαλοπάτια ρίχνοντας μια φευγαλέα ματιά στο υπόγειο, σ' αυτό που φιλοξενούσαν την Κυρ' Ασπασία, προσφυγιώτισσα από τα μέρη του Αϊβαλιού,αριστοκράτισσα ξεπεσμένη τώρα, να δείχνει πότε γελώντας πότε κλαίγοντας, τα τρία μεγάλα τσουβάλια με τα χαρτονομίσματα της τότε εποχής, που τώρα δεν αντιστοιχούσαν ούτε σ' ένα κιλό τυρί απ' το απέναντι μπακάλικο...

Η βαριά σιδερένια εξώπορτα του σπιτιού, σκεβρωμένη από τον καιρό κι από τις πίκρες, άνοιξε αργά, και μαζί της η τελευταία πράξη. Η μάσκα με τα βατραχοπέδιλα για τις καλοκαιρινές εξορμήσεις, η μεγάλη πετσέτα του μπάνιου, κι αυτή η γνώριμη μυρωδιά - πανάκριβο και ατίμητο άρωμα - της μούχλας και των ξύλινων επίπλων τον έζωσαν. Άρχισε να τραβάει τις τελευταίες φωτογραφίες σε κάθε δωμάτιο ξεχωριστά. Βγήκε στο μπαλκόνι. Αντίκρυσε το γήπεδο, και στ' αυτιά του έφτασαν οι φωνές από το ποδοσφαιρικό παιχνίδι ανάμεσα στον «Παλλεσβιακό», την αγαπημένη του ομάδα, και τον «Άρη». Έβαλε στην τσάντα του όσα μπορούσε να χωρέσει, χάιδεψε για τελευταία φορά δύο από τα στρατιωτάκια του, τη μεγάλη σόμπα πετρελαίου, την ξύλινη ντουλάπα με τις άδειες χαρτούσες. Ήρθε κι' ο Γιάννης ο εργολάβος, έξυπνος άνθρωπος καθώς ήταν, τον κατάλαβε. Άντε, πάμε τώρα, του είπε. Δεν είναι για να κάθεσει πολλή ώρα...

Φεύγοντας απ' το σπίτι, έσκυψε κι έκοψε ένα κλαράκι δεντρολίβανο, που αργότερα το φύτεψε σ' ένα γλαστράκι κι ένωσε το νησί με τη μεγαλούπολη, το τότε και το τώρα, κι ακόμα λίγο απ' το χώμα κει που είχαν φυτεμένη τη μεγάλη ελιά. Χάιδεψε μια γάτα - πιθανή απόγονο της τετράποδης λεγεώνας των ξένων που εκείνος σπίτωνε τα καλοκαίρια - και βγήκε. Τα πόδια του βάραιναν πολύ. Ευτυχώς που βρήκε ένα ταξί λίγα μέτρα πιο κάτω και τον πήγε μέχρι το λιμάνι.

Στο συμβολαιογραφείο όλα ήταν έτοιμα. Ο γαμπρός του τον κατάλαβε. Δεν πρέπει να είσαι καλά, του είπε. Όχι, δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο, είπε και υπέγραψε τρέμοντας τα χαρτιά.

Το πλοίο έφευγε σε δέκα λεπτά. Χαιρέτησε γρήγορα, και βγήκε. Πήρε τη βαλίτσα του από το ξενοδοχείο και ίσα που πρόλαβε να μπει. Κρατούσε στα χέρια του μια παλιά «Πατριδογνωσία» που μπόρεσε να ανακαλύψει στο βιβλιοπωλείο, ακριβό λάφυρο, και μύρισε τη μυρωδιά του παλιού χαρτιού.

Το πλοίο, έβγαινε από το λιμάνι και μαζί του ταξιδεύανε οι μνήμες. Για τελευταία φορά αντίκρυσε το πατρικό του σπίτι, και του φάνηκε σαν να τον χαιρετούσε όρθιος απ' το μπαλκόνι και ντυμένος στ' άσπρα ο συχωρεμένος του πατέρας...

Δημήτρης Ι. ΚΑΡΑΜΒΑΛΗΣ

Ἄρης Μικρασιάτης *

ΤΕΛΗ ΙΟΥΛΙΟΥ...

Τέλη Ἰουλίου Αὐγούστου
ἀρχές Σεπτεμβρίου
ὅρια καλοκαιριού ἀμάλαγου
σέρνω τίς βάρκες στούς ἀνέμους
μέ παντιέρα
τῶν κοριτσιών τίς πλεξίδες
σωμάτων ἀνέγγιχτων
πρώιμης ἐφηβείας
λύγισμα τῆς νεαρῆς μέρας
πάνω ἀπ' τά νερά
τό χέρι στή γραμμή τοῦ ὁρίζοντα
ὅριο ἀπεραντοσύνης
χύνεται ν' ἀδράξει
τό ἀδρόσιστο αὔριο
ὁ βοριάς ἀπ' τό ἐφήβαιο
τῆς μικρῆς θάλασσας
ἀνηφορίζει στό πέλαγος τῶν ἀγοριῶν
χρόνια τώρα οἱ καμπύλες
προσπαθούν τό ἀδύνατο
κι ἕνα ὦ! θεέ μου
ξεφεύγει ἀπ' τά χείλη
τή στιγμή τήν ὕστερη
τέλη Ἰουλίου Αὐγούστου
ἀρχές Σεπτεμβρίου
κάθε χρόνο.

ΨΥΧΗ

Ψυχή
τοῦ σπιτιοῦ μου
ἀλλόφυλη
κατάντικρυ στό λιμενοβραχίονα
πλέει τό παράθυρό σου
χαραματιές πατώματος
τρίξιμο σκάλας
ἀνατολικά ξύλα δίπατου
πάνω σέ μέλη
προγόνων
ἦρθε τό σήμερα
χρόνοι περιδιάβασης
θαλάσσιοι
ἄστραμμα ζωῆς
σέ δελτάρια περιηγητῶν.

ΦΟΜ 1977

* Ὁ Ἄρης Μικρασιάτης- φιλολογικό ψευδώνυμο τοῦ Αριστείδη Καλάργαλη, γεννήθηκε στό Σκόπελο Λέσβου το 1959. Εἶναι ἐκπαιδευτικός. Συντάκτης φιλολογικού ρεπορτάζ. Ποιητής.

Παναγιώτης Αλεξέλλης *

ΝΥΧΤΑ ΤΟΥ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ

Διήγημα

Δεν ήταν καλές μέρες για τον τόπο. Φεβρουάριος του 194...Μάχες στα βουνά, φτώχεια στις πόλεις. Δεν είχε καν συνέλθει η χώρα απ' την Κατοχή, κι είχε αρχίσει ο εμφύλιος με τους αντάρτες.

Ωστόσο η ζωή συνεχιζόταν κουτσά στραβά, σχεδόν κανονικά, στα περισσότερα μέρη. Άλλωστε, έτσι γινόταν κι έτσι θα γίνεται πάντα. Δίπλα στα χαλάσματα, τα νέα κτίσματα. Δίπλα στους τάφους, το κλάμα των νεογέννητων.

Στον παλιό καφενέ, στο λαϊκό το σταυροδρόμι, είχε αρκετή δουλειά ακόμα στις 7 το βράδυ. Κάμποσοι εργάτες και μαστόροι που είχαν σχολάσει, έπαιζαν χαρτιά ή τάβλι, τα μέλη του Σωματείου Σφαγέων έλεγαν τα δικά τους, μαζεμένα σε μια γωνιά, 2-3 συνταξιούχοι σουβατζήδες έπιναν σουμάδα, δίπλα στη μαντεμένια σόμπα των ξύλων, σποραδικές παραγγελιές για καφέδες έρχονταν ακόμα από τα γύρω μαγαζιά, και τους πήγαινε ο «Γάτος» το τσιράκι του καφενείου. Γάτος, δεν ήταν παρατσούκλι. Ήταν το κανονικό του επώνυμο, αλλά τον φώναζαν μ' αυτό για γούστο, αντί για το μικρό του όνομα που ήταν Θανάσης.

Ο μικρός γιός του καφετζή, που πήγαινε στη δευτέρα Δημοτικού, είχε κατέβει εκείνο το απόγευμα να αγοράσει τετράδια. Ψωνίζοντας, καθυστέρησε σκόπιμα στα βιβλιοπωλεία, γιατί του άρεσε πολύ η μυρωδιά του χαρτιού και τα αντικείμενα στις προθήκες. Ύστερα χάζεψε στις βιτρίνες, στα μαγαζιά, γύρισε πίσω με την ησυχία του και βοηθούσε στον καφενέ, έχοντας πετύχει το σκοπό του. Είχε σκοτεινιάσει για καλά, κι ο πατέρας του τον κράτησε για ν' ανεβούν μαζί στο σπίτι. Οι καιροί ήταν επικίνδυνοι, το ίδιο και οι δρόμοι την νύχτα. Γρήγορα, ήρθε η ώρα να κλείσουν τα μαγαζιά - κανένας δεν καθόταν αργά τότε - κι η αγορά αντιλάλησε από το χαρακτηριστικό θόρυβο που έκαναν οι συρταρωτές πόρτες από χοντρή αυλακωτή λαμαρίνα, καθώς κατέβαιναν πάνω στις όρθιες ράγες.

Ο θόρυβος αυτός, που αντηχούσε απ' άκρη σ' άκρη, ήταν ευχάριστος στ' αυτί, κάτι σαν σήμα λήξης: «Τέλειωσε η δουλειά για σήμερα! Ώρα για το σπίτι!» Σε λίγο η αγορά είχε ερημώσει τελείως. Το ίδιο και ο παλιός καφενές. Πριν από ώρα, ο καφετζής είχε διώξει το Γάτο να πάει σπίτι του, κι ο ίδιος με το γιό του είχαν αρχίσει το συγύρισμα.

---

* Ο Παναγιώτης Αλεξέλλης γεννήθηκε το 1940 στη Μυτιλήνη. Φιλόλογος. Λογοτέχνης. Μελετητής της 7ης Τέχνης.

Το καφενείο ήταν μακρύ, αλλά όχι στενό, με ξυλινο πάτωμα και ξύλινο ταβάνι. Φαρδιά σανίδια ντυμένα με πηχάκια εξωτερικά, κατά την παλιά συνήθεια. Λίγο πριν από τον μπουφέ είχε ένα μεγάλο φεγγίτη, σ' όλο το φάρδος, για να μπαίνει άφθονος ο ήλιος και να βλέπεις τη βροχή να δέρνει τα τζάμια. Στο βάθος του μπουφέ ήταν το ντουλάπι με τους ναργιλέδες στη σειρά, στη γωνιά μια σκάλα στενή προς τα πάνω που οδηγούσε στην αποθήκη με τα κάρβουνα και την πυρήνα. Αριστερά είχε ένα νεροχύτη και δίπλα η γωνιά που ψηνόταν οι καφέδες, με το «γκιουμ» και το τσαγερό από πάνω. Στη δεξιά μεριά ήταν ο μεγάλος νεροχύτης και δίπλα το ψυγείο του πάγου, με τις γκαζόζες. Από πάνω, σειρά ντουλάπια με τα φλιτζάνια, τα ποτήρια, τα μπουκάλια. Πιο μέσα, είχε ένα πάγκο που έβαζαν οι χωριανοί τα ψώνια τους και μπροστά ένα τραπεζάκι. Εκεί έρχονταν καμιά φορά κι έτρωγαν οι μαστόροι το μεσημεριανό τους. Έλυναν την καρώ μαντίλα, έβγαζαν την «καστανιά» από αλουμίνιο χοντρό, κι έτρωγαν το λιτό γεύμα, συνοδευόμενο από λίγο τυρί, καμιά ελιά ή ντομάτα. Εκεί έτρωγε και ο καφετζής, σαν του κατέβαζαν το μεσημεριανό από το σπίτι, σε τριόροφη «καστανιά» κι αυτό, για τη σαλάτα και το ψωμί. Στους τοίχους του καφενείου, δεξιά και αριστερά, ήταν κρεμασμένοι μια σειρά παλιοί καθρέφτες, μέσα σε ξύλινο πλαίσιο - όχι γύψινο - βαμμένο χρυσό.

Ήταν ένας παλιός κλασσικός καφενές, στο κέντρο της αγοράς, στη λαϊκή μεριά της, στο παλιό το σταυροδρόμι.

Ο καφετζής κι ο γιός του έπλεναν τα τελευταία φλιτζάνια, τα ποτήρια, και τα στοίχιζαν να στραγγίξουν στο τρυπητό και πάνω στην υγρή τσόχα, απλωμένη στο μάρμαρο, που σκέπαζε το «τεζιάκι». Αυτό το τελευταίο χώριζε το μπουφέ απ' τον υπόλοιπο καφενέ. Ύστερα σκούπιζαν προσεκτικά όλο τον καφενέ με μια σκούπα καρφωμένη σ' ένα μακρύ ξύλινο κοντάρι για να φτάνει κάτω από τους καναπέδες. Σειρά είχαν να περαστούν με βρεγμένη πετσέτα ένα - ένα τα τραπέζια, μάρμαρο κι αυτά πάνω σε ξύλινη βάση, οι καρέκλες, οι καναπέδες, ξύλινοι, με σκαλίσματα και μουσαμαδένια επένδυση. Τελευταία, ακολουθούσε το κούρντισμα του παλιού ρολογιού που χτυπούσε τις ώρες κρεμασμένο στον τοίχο, και η ετοιμασία της πυρήνας στη γωνιά που ψηνόταν οι καφέδες. Λίγα κάρβουνα αναμμένα μπροστά στην πυρήνα,προσεκτική επικάλυψη με ασημόχαρτο, από πάνω η μασιά και μπροστά στηριγμένο όρθιο, ένα κομμάτι λαμαρίνα για προστασία.

Εκείνη την ώρα, στην είσοδο του καφενέ, εμφανίστηκε κάποιος, που κοντοστάθηκε, να σιγουρευτεί πως ήταν άδειος, έριξε μια ματιά πάνω από τον ώμο του, κι ύστερα προχώρησε μέσα βιαστικά. Ήταν μελαχροινός με λίγα γκρίζα μαλλιά, με έντονα χαρακτηριστικά, λίγο χοντρά, και μάτια ζωηρά, με μια κρυμμένη ευθυμία. Φορούσε καμπαρντίνα σκούρα και είχε και τα δυο χέρια στις τσέπες. Ο μικρός, κοιτάζοντας τον πατέρα του, νόμισε πως είδε για ένα κλάσμα δευτερολέπτου, μια υποψία δυσφορίας, πριν εξαφανιστεί κάτω από ένα καλωσυνάτο χαμόγελο. Το χαμόγελο αυτό, που έλα-

μπε όταν ήταν σε καλή διάθεση, έδειχνε όλη την αγνότητα της ψυχής του καφετζή, ήταν όμως και πολύ σπάνιο. Συνήθως ήταν βαθιά συλλογισμένος και μελαγχολικός, συντριμμένος από την πολύωρη αγωνία του μεροκάματου. Άνοιγε τον καφενέ στις 5 το πρωΐ και τον έκλεινε κατά τις 9 - 10 το βράδυ, όρθιος όλη μέρα, με το μπρίκι στο χέρι, να ψήνει καφέδες, να ετοιμάζει παραγγελιές, να σερβίρει. Ήταν από αυτούς που «δεν βρήκαν ευκαιρίες στη ζωή τους». Ήταν πολλοί τέτοιοι τότε. Νοικοκύρηδες κοσμοκαλόγεροι. Σιωπηλά και περήφανα πάλευαν ολομόναχοι, βήμα το βήμα για ένα καλύτερο αύριο. Καλύτερο....για την άλλη γενιά. Οι ίδιοι συνήθως δεν το προλάβαιναν. Ο τύπος που έμπαινε μέσα, και που τον γνώρισαν αμέσως και οι δυό, ήταν ο γυναικάδερφος του καφετζή, ο Μιχάλης ο Χίτης, από ένα κοντινό μεγαλοχώρι.

Ήταν ο αρχηγός των Χιτών, της οργάνωσης «Χ» του Γρίβα, σκληρών δεξιών, που πολεμούσαν τους αντάρτες μέσα στα χωριά και τις πόλεις. Ο Μιχάλης είχε επιχειρήσεις οικοδομικές και κατέβαινε συχνά από το χωριό για δουλειές, επαγγελματικές, αλλά πιο πολύ για τις διάφορες «επαφές» της οργάνωσής του.

Κάθε φορά ερχόταν στην αδερφή του για φιλοξενία, παρ' όλο που όλη η περιοχή απ' τον καφενέ μέχρι το σπίτι ήταν γειτονιά αριστερών. Κι ο καφετζής ήταν αριστερός από τα γεννοφάσκια του, αλλά άνθρωπος πράος όπως είπαμε, σ' ένα πράγμα δεν ταίριαζε με το ΚΚΕ. Δεν ήξερε τι θα πει μίσος. Μήτε ταξικό, μήτε άλλο. Τον εκτιμούσαν όλοι και μόνο η Ασφάλεια, που τον επισκεπτόταν κάθε λίγο, τον αντιμετώπιζε με υποψία. Μάθαιναν βέβαια, πως παρ' όλες τις οικονομικές δυσκολίες, το συρτάρι, ο «χουτζιρές» του καφενέ ήταν πάντα ανοιχτός για να ενισχύσει το κόμμα.

Ο Μιχάλης έσφιξε το χέρι του καφετζή, χάιδεψε το μικρό στο κεφάλι, έβγαλε το χέρι από την τσέπη της καμπαρντίνας, το έχωσε στην εσωτερική του σακακκιού, κι από εκεί έβγαλε δυο κομμάτια σοκολάτα σκληρή Αμερικάνικη και του την πρόσφερε με χαμόγελο. Ο μικρός την πήρε, ενθουσιασμένος που τον είχε θυμηθεί ο θείος του. Είχε και δυό γιους ο θείος, το Γιάννη και το Θόδωρο, πίσω στο χωριό, ορφανούς από μάνα, που τους ανάτρεφε μια αφοσιωμένη θεία.

Ο καφετζής τέλειωσε στα γρήγορα ό,τι είχε να κάνει ακόμα, έβγαλε την ποδιά, φόρεσε το σακάκι και το παλτό του, κλείδωσε το συρτάρι, έκανε με το δάχτυλο του τρεις φορές το σημείο του σταυρού απο πάνω και τράβηξαν μαζί κατά την πόρτα. Εκεί έσβησε τα φώτα, βγήκαν, κλείδωσε απ' έξω, έκανε πάλι το σημείο του σταυρού πάνω στην κλειδαριά, και πήραν να ανηφορίζουν το πλακόστρωτο. Καμμιά εικοσαριά μέτρα πιο πάνω, σταματούσαν τα φώτα του δρόμου και των σπιτιών, κι έπεφτε βαθύ σκοτάδι. Φρόντιζαν οι αντάρτες και οι συνεργάτες τους ναναι πάντα χαλασμένη η γραμμή, για να έχουν πιο εύκολες τις κινήσεις μέσα στη νύχτα. Στο σταυροδρόμι στη γωνιά, έπεσαν οι τρεις τους στο πρώτο οδόφραγμα. Σχεδόν σκόνταψαν απάνω του στα σκοτεινά. Είχε ένα μικρό άνοιγμα στο πλάϊ κι από εκεί μάντευες αμυδρά κάτι σιλουέτες και το αχνογυάλισμα από κάννες όπλων. Μια τραχειά φωνή ακούστηκε:

«Αλτ! Ποιος είναι;» Ο καφετζής έδωσε όνομα και πρόσθεσε πως είναι με τον γιό του και ένα συγγενή του από το χωριό. Η φωνή, πολύ ηπιότερη τώρα, έδωσε άδεια να περάσουν, και συνέχισαν το δρόμο. Ο Μιχάλης ερχόταν πίσω από τον καφετζή, με το βλέμμα να παίζει ολόγυρα και τα δυο χέρια πάντα στις τσέπες της καμπαρντίνας, μ' ένα πιστόλι σε κάθε χέρι. «Χτυπάτε τα πόδια κάτω, μιλάτε κάντε θόρυβο! Σα να πηγαίνουμε ξέγνοιαστοι», έλεγε κάθε τόσο ο καφετζής. Έτσι δεν θα προκαλούσαν υποψίες και θα απέφευγαν κανένα ανεπιθύμητο μπλόκο. Παντού μές το σκοτάδι οι αντάρτες αγρυπνούσαν. Στην άλλη διακλάδωση, πιο πάνω, συνάντησαν το δεύτερο οδόφραγμα. Κι εδώ, ένα απειλητικό Αλτ, αλλά πάλι, μόλις έδωσε ο καφετζής το όνομά του, αμέσως τους άφησαν να περάσουν.

Ο μικρός απολάμβανε όλη αυτή την πορεία μέσα στα σκοτεινά, που θύμιζε τις ιστορίες που διάβαζε άπληστα όπου έβρισκε, σε περιοδικά και βιβλία. Εκείνη η θεοσκότεινη νύχτα, χωρίς ουτ' ένα άστρο, καθώς βάδιζαν σιωπηλοί, με τα βήματά τους να αντηχούν στο καλντερίμι, με ένοπλους ολόγυρα, και τον περίεργο θείο του, που δεν έβρισκε αλλού να κοιμηθεί, παρά ερχόταν ατάραχος μες τη φωλιά του λύκου, για να δει την αδερφή του, το μικρό το μάγευε κυριολεκτικά. Εκείνο όμως που πιο πολύ θαύμαζε, χωρίς να το πολυκαταλαβαίνει, ήταν η ολύμπια ηρεμία του πατέρα του, που δεχόταν φυσικά και αβίαστα ένα ορκισμένο εχθρό της ιδεολογίας του, του πρόσφερε καταφύγιο και θαλπωρή, χωρίς να αφήσει την ψυχή του να φαρμακωθεί από μίσος και χολή, χωρίς να μολέψουν το νού του σκέψεις προδοσίας και ατιμίας. Η στάση αυτή θα έμενε βαθιά χαραγμένη στη μνήμη και στην καρδιά του μικρού, επιβεβαιωμένη κι από άλλες κατοπινές εμπειρίες.

Όταν, ύστερα απ' τον ανταρτοπόλεμο, πήγαιναν οι γονείς του να ψηφίσουν στις εκλογές, γυρίζοντας ο καφετζής έλεγε με χαμόγελο στη γυναίκα του: «Μη νοιαστείς για χαρτί στην τουαλέτα. Έχουμε άφθονο!». Και της έδειχνε κρεμασμένα τα ψηφοδέλτια της Δεξιάς που είχε μαζέψει κρυφά μέσα από το καλάθι, πίσω από το παραβάν. «Πολύ καλά» απαντούσε εκείνη, ατάραχη. «Κι όταν τελειώσουν αυτά, θα έχουμε κι άλλα!» Κρέμαγε κι εκείνη τα ψηφοδέλτια της Αριστεράς που είχε μαζέψει με τον ίδιο τρόπο, γελούσαν και οι δύο, ευχαριστημένοι, και κάθονταν στο τραπέζι με τον παππού και τα παιδιά, για την κυριακάτικη κρεατόσουπα, παχιά μέσα στο αυγολέμονο και πεντανόστιμη. Αξέχαστες μέρες, σημαδιακές για τη ζωή του μικρού και τις στάσεις που έμελλε να κρατήσει αργότερα.

Αν και η γειτονιά δεν πολυήξερε τότε για το συγγενολόϊ της γυναίκας του καφετζή, έπαιρναν καλού κακού τα μέτρα τους. Απ' τη γωνιά,που άρχιζε το κακοτράχαλο καλντερίμι, ο καφετζής με το γιό του πήγαιναν μπροστά, έβλεπαν καλά - καλά μέσα στα σοκκάκια μη τυχόν και είχαν στήσει οι αντάρτες καμιά ενέδρα στο Μιχάλη, κι αφού βεβαιωνόταν πως δεν ήταν κανείς, του έκαναν νόημα να ακολουθήσει. Όλ' αυτά, ενώ δεν έπαυαν να βαδίζουν και οι τρεις τους με γρήγορα, ηχερά βήματα, έχοντας

συνηθίσει κάπως το βαρύ σκοτάδι. Τέλος, έστριψαν στα φαρδιά άτσαλα «σκαλιά» που ήταν το σπίτι του καφετζή. Εκείνος ξεκλείδωσε την πόρτα της αυλής, μπήκαν, την ασφάλισαν από μέσα και προχώρησαν για την εσωτερική. Η γυναίκα του είχε ακούσει την εξώπορτα και τους άνοιξε πριν φτάσουν. Πέρασαν μέσα και εκείνη, έβαλε πρώτα το βαρύ σύρτη, αγκάλιασε βιαστικά τον αδερφό της κι έτρεξε αμέσως να κλείσει καλά και να «παραντώσει» από μέσα όλα τα εξώφυλλα και τα τζάμια των παραθύρων. Μόνο τότε τόλμησε να ανάψει δυο λάμπες πετρελαίου, μια στην κουζίνα και μια στην τραπεζαρία, καθώς έβγαζαν τα πανωφόρια τους.

Ο Μιχάλης έβγαλε την καμπαρντίνα, την πέταξε στον καναπέ κι ακούμπησε τα πιστόλια του στο τραπέζι. Ο μικρός πλησίασε, ξαναμμένος , να τα περιεργαστεί, κι η μάνα του έβαλε τις φωνές: «Μ'χάλ', του μουρό! Πάρτ'άπ' έδιφτου πέρα! Τ' διαόλ' τα πράματα!»

Σαν ηρέμησαν, έφερε από την κουζίνα πατατοκεφτέδες, ραδίκια του βουνού, ζεστή τραχανόσουπα, λαδότυρο, κόκκινο κρασί και κάθισαν όλοι γύρω στο τραπέζι. Έτρωγαν αργά, ήρεμα και συζητούσαν διάφορα. Η ατμόσφαιρα, με το λίγο φως της λάμπας, τους ίσκιους που έρριχνε στους τοίχους και το θείο να αφηγείται περιπέτειες με τους αντάρτες, για το μικρό που άκουγε μαγεμένος, δεν διέφερε πολύ από παραμύθι. Η μικρή και αγνή του ψυχή δεν έβλεπε την φρίκη της αδερφοκτονίας, αλλά με τη φαντασία του ηρωοποιούσε και τους αντάρτες και τους αντιπάλους τους. Θα περνούσαν χρόνια μέχρι να καταλάβει και να συνειδητοποιήσει πόσο τυχερός στάθηκε που δεν πείνασε, δεν έχασε κάποιο αγαπητό πρόσωπο σφαγιασμένο απ' τη μια ή την άλλη πλευρά, δεν έμεινε χωρίς πατέρα σταλμένο σ' ερημονήσια, δεν μεγάλωσε με την πίκρα του ανεπιθύμητου σε αντίπαλο καθεστώς, δεν πλημμύρισε μίσος και δεν σκοτείνιασε ο νους του, ώστε να βλέπει και να μετρά όλα τα δεινά στη μια πλευρά και όλα τα καλά στην άλλη.

Κάποια στιγμή, οι γονείς του είδαν το ρολόϊ και τού 'καναν νόημα οτι έπρεπε να πάει για ύπνο. Η μικρή του αδερφούλα κοιμόταν ήδη πριν φτάσουν στο σπίτι. Ο μικρός καληνύχτισε, ανέβηκε στην καμαρούλα του κι ακολούθησε η διαδικασία του «μεγάλου ρίγους». Στο πάνω πατωμα, που φωτιζόταν μόνο από το καντήλι στο εικονοστάσι, δεν έφτανε η ζεστασιά από το μαγκάλι, κι έκανε φοβερή παγωνιά. Ήταν μεγάλη ιστορία να ξεντυθείς, τρέμοντας, με τα δόντια να χτυπούν, να βάλεις τις παγωμένες πυτζάμες, να κάνεις βιαστικά το σταυρό σου και να χωθείς στα παγωμένα χράμια, κάτω από σκεπάσματα τόσο βαριά που ήθελε ζόρι για να γυρίσεις στο πλευρό. Ύστερα όμως ήρθε μια γλυκιά ζεστασιά, κι ο απόηχος από την κουβέντα που συνεχιζόταν στο κάτω πάτωμα, καθώς ξεχώριζε το βαρύ γέλιο του Μιχάλη, έφερε ένα ύπνο ειρηνικό και γαλήνιο. Ύπνο που μόνο παιδί μπορούσε να' χει στη σκοτεινή εκείνη νύχτα του εμφυλίου. Τη νύχτα του Φεβρουαρίου του 194...

Παναγιώτης ΑΛΕΞΕΛΛΗΣ

Μαρίκα Αλκ. Μαριγλή *

ΜΙΑ ΣΤΙΓΜΗ ΜΟΝΟ ΜΙΑ

Πλάσμα μέ πρώην ὁμορφιά,
θύμα τοῦ χρόνου, περιπλανώμενο,
παγιδευμένο στό ἀδιέξοδο τώρα,
προσπαθεῖ νά δραπετεύσει.
Μέ συναισθήματα ἔντονα, θυμό, πάθη,
ἀπόγνωση.
Ἔρμαιο τῆς εἰκόνας της,
καί τοῦ χρόνου, πού πλέον
δέν προσφέρει τίς ἴδιες εὐκαιρίες.
Μέσα σέ λίγο συμβαίνουν ὅλα.
Δέν προλαβαίνεις οὔτε νά μελαγχολήσεις...

Η ΖΩΗ ΣΤΗ ΣΦΑΙΡΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΙΣΘΗΣΗΣ

Θά'θελα νά σταματήσω νά
συμπεριφέρομαι μέ ἀρνητικό τρόπο.
Νά ζήσω τή ζωή μου πιό ὁλοκληρωμένα,
νά σταματήσω νά περνῶ γλιστρώντας
μέσα ἀπ' αὐτήν.
Προσπαθῶ νά πῶ, κοίτα αὐτός εἶναι
ὁ τρόπος πού πρέπει νά φέρεσαι, ἄλλαξε
τόν ἀκατανόητο, ἀπόκρυφο, συχνά
χαοτικό ψυχισμό σου, καταγράφοντας
σάν ὀνειρικές ἀναθεωρήσεις τά
δυσάρεστα ὄνειρα.

---

* Ἡ Μαρίκα Ἀλκ. Μαριγλή γεννήθηκε στήν Ἀγιάσο Λέσβου. Ποιήτρια. Ἐνεργό μέλος τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς τῆς Μυτιλήνης.

Νίκη Σεραφετινίδου - Βούρβουλη *

ΟΤΑΝ ΜΕ ΕΠΙΣΚΕΦΤΕΙ Η ΕΜΠΝΕΥΣΗ

Ὅταν μέ ἐπισκεφτεῖ ἡ ἔμνευση,
θά τήν τρατάρω
γλυκό τοῦ κουταλιοῦ,
ἕνα ποτήρι κρύο νερό,
ἄσπρο χαρτί κι ἕνα μολύβι,
γιά νά μοῦ λέει
νά γράφω!

*

Ἡ καταγωγή μου
ἕνας τσεβρές Μικρασιάτικος
κεντημένος
μέ τό χρυσάφι τῶν ἀναμνήσεων,
τῆς προσφυγιᾶς τό δάκρυ,
τήν ἀναπόληση τῶν ὀνείρων
καί τή λαχτάρα τοῦ νόστου,
καί μιά Παναγιά Γλυκοφιλούσα
νά μέ προσέχει.

5 ΧΑΪ - ΚΑΪ

Ἔχω διάθεση ποιητικήν
ἀπόψε.
Φταίνε τά μάτια σου.

*

Οἱ μνῆμες αἰωροῦνται
πιασμένες, θαρρεῖς,
μέ συνδετήρα.

*

Ἔθεσα τ' ὀνειρό μου
Βαθιά μές στό συρτάρι
Καί τό'κλεισα.

*

Τά μάτια σου σαγήνη
κι'γώ νά σπαρταράω
ἐντός τους.

*

Ἐγώ μιλῶ καί τραγουδῶ
μέ τή βροχή
κι ἐσύ δακρύζεις.

---

* Ἡ Νίκη Σεραφετινίδου - Βούρβουλη γεννήθηκε στή Μυτιλήνη ἀπό γονεῖς Μικρασιάτες. Ποιήτρια.

Στρατής Μουφλουζέλλης *

ΖΩΝΤΑΝΑ ΚΑΙ ΠΕΘΑΜΕΝΑ

Διήγημα

Σαν αντίκρυσε τη μεγάλη τη σιδερένια την πορτάρα συνειδητοποίησε πως έφτασε. Απ' την εκκλησία ακούγονταν ψαλμωδίες. Ανέβηκε το σκαλοπάτι, γύρισε την ομπρέλα στο πλάϊ για να μπει. Ακολούθησε τον μικρό τσιμεντένιο διάδρομο που οδηγούσε στην εκκλησία περνώντας ανάμεσα στα μαρμαρένια μνημόρια. Κάτω απ' τον πεύκο σταμάτησε. Έκλεισε την ομπρέλα και έβγαλε τα γάντια. Ασυναίσθητα, έβαλε το χέρι στην τσέπη του παλτού. Ένοιωσε τα δυο χαρτιά με την καρφίτσα. Στη γωνία της τσέπης το κατοστάρικο.

Μπήκε μέσα, έριξε στην τρύπα το κατοστάρικο και πήρε κερί. Είδε στα μάτια του επίτροπου τη δυσφορία. Ένα κατοστάρικο; Τον κοίταξε επίμονα. Ένα και πολλά είναι. Τράβηξε προς το ιερό και άναψε το κερί. Ο παπάς μπροστά σε μια εικόνα διάβαζε ψιθυριστά και ακαταλαβίστηκα. Γύρισε και τον κοίταξε. Έβγαλε από την τσέπη το καρφιτσωμένο χιλιάρικο. Κατέβασε τη ματιά του ο παπάς, και είδε προς το χέρι, του έγνεψε να πάει κοντά. Τα πήρε και ήταν μπλοκάκι για σημειώσεις, γύρισε το χιλιάρικο προς τα πάνω και διάβασε τα ονόματα που ήταν γραμμένα στο χαρτί.

Καλλιόπης και Ευστρατίου

Αντιγόνης και Φιλίππου

- Μόνο πεθαμένα;

- Μόνο.

Μπήκε σ' ένα στασίδι κι ακούμπησε. Έτσι με το παλτό. Μόνο πεθαμένα. Ο Ευστράτιος έμεινε στην Ανατολή. Εθνικός ξεσηκωμός, πήγε εθελοντής. Φαίνεται πως πέθανε στα τάγματα εργασίας του Ινονού, έτσι της είπαν της γιαγιάς της Καλλιόπης.

Πρέπει να 'ταν Μυτιληνιός, το καταλάβαινε απ' το Στρατή, ίσως γι' αυτό να διάλεξε και το νησί η γιαγιά σαν πήρε το δρόμο της προσφυγιάς με την ανταλλαγή.

Τη θυμόταν τη γιαγιά. Ποτέ δεν τον μάλωσε ποτέ δε τον έδειρε. Μαζί τους έμενε. Αυτή τον κανάκεψε, αυτή τον μεγάλωσε.

- Να 'σαι καλά βρε Φίλιππα, που μου τον ανάστησες, τον Στρατή μου, την θυμόταν να λέει στον πατέρα του χαϊδεύοντάς τον με τα ροζιασμένα χέρια της.

Είχε ένα κουράγιο η γιαγιά. Ποτέ δεν παραπονέθηκε για τα πάθια της. Μόνο δόξα τω Θεώ κι ας είχαν μόνο ψωμί κι ελιές.

---

* Ο Στρατής Μουφλουζέλλης γεννήθηκε το 1945 στη Μυτιλήνη. Λογοτέχνης. Χρονογράφος.

Όσο γλυκιά και μαλακιά ήταν, τόσο άστραφτε και βρόνταγε σαν την έπνιγε το δίκιο. Δεν χαμπάριζε. Την Αντιγόνη, τη μάνα μου, μωρό πράμα την έφερε από καρσί. Της έκανε όλα της τα προικιά και της έγραψε και το σπιτάκι που πήρε στα προσφυγικά.

Αυτή μας ανέλαβε σαν χάσαμε τον πατέρα μας. Δεν την άφησε να βγει στο μεροκάματο. Τουτηνής δε θα τις πιάσουν τον κώλο. Τους ξέρω, τι καθίκια είναι τ' αφεντικά. Να μη βρουν ανυπεράσπιστο άνθρωπο, άσε πια γυναίκα.

Αυτή τα έβγαλε πέρα με τις αποζημιώσεις και τη σύνταξη σαν χάσαμε τον πατέρα. Πάνω από δυο χρόνια πάλευε και δεν το έβαλε κάτω.

- Όσα χρόνια και να περάσουν, θα βρω το δίκιο μου θα μου το δώσετε «διαδρομικά» και με τους τόκους. Έτσι τους είπε στον Πειραιά. Αυτή τα ξεμπέρδεψε με τους δικηγόρους.

- Δεν είχε χρόνια ο Φίλιππας, τόλμησε να πει μια φορά η μάνα μου.

- Τι δεν είχε χρόνια, μωρή; Να μην το ξαναπείς. Τον φάγαν τον άνθρωπο στο σαπιοκάραβο, για να πάρουν την αποζημίωση, οι φονιάδες.

Το πενήντα εφτά ήταν. Ούτε το κατάλαβε, ούτε του έλλειψε. Δυο, τρείς μήνες το χρόνο τον έβλεπε. Άσε που κάθε φορά που ερχόταν του χάλαγε και τις βολές του.

Να αλλάξει κάμαρα, να μπαίνει το βράδυ μέσα πιο νωρίς και να χάνει τα παιχνίδια τη γειτονίας. Μόνο από δώρα δεν είχε παράπονο. Ρούχα, τετράδια, μολύβια, μέχρι ποδήλατο.

Θυμήθηκε και τον τελωνιακό καβγά της γιαγιάς. Έριξε μια ματιά στην Παναγιά και χαμογέλασε- Τα ξέρεις εσύ, σα να της έλεγε. Κάτι μήνες, μετά το μαντάτο ήταν να πάει Γυμνάσιο.

Τους ρώτησε ο διευθυντής στο Δημοτικό ποιοί θα δώσουν εξετάσεις για το Γυμνάσιο. Τι τους ρώτησε δηλαδή, τους υπέδειξε.

Αυτός, αυτός κι αυτός. Σήκωσε χέρι κι εκείνος κι έκανε ο δάσκαλος πως δεν τον έβλεπε. Σ' όλο το δρόμο έκλαιγε. Ήταν καλός μαθητής και θα τα κατάφερνε, φοβόταν και τη γριά. Όλο της το πάθος ήταν τα γράμματα μόνο γι' αυτό τον μάλωνε καμιά φορά.

- Άντε φτάνει πια, έλα μέσα να διαβάσεις.

- Διάβασα, καλέ γιαγιά.

- Καλά. Έλα να τα ξαναδιαβάσεις.

Τον περίμενε στην πόρτα. Κουτσά στραβά της εξήγησε. Ρουφούσε τις μύξες του και σκούπιζε με το μανίκι του τη μύτη του. Τον άρπαξε απ' το χέρι και γραμμή στην αυλή. Με τη χούφτα πήρε νερό απ' το βαρέλι και τον έπλυνε.

- Τελευταία φορά που κλαίς. Το κατάλαβες; Τον ταρακούνούσε και τον κοίταζε στα μάτια. Παμε τώρα.

Ίσια στην κατηφόρα και στο σχολειό.

Τον πρόλαβε στο γραφείο τον διευθυντή.

- Να βάλεις και το Στρατή στις καταστάσεις. Θα δώσει εξετάσεις για το Γυμνάσιο.

- Μα κυρία μου, νομίζω πως ο πατήρ του ήτο ναυτικός, η ναυτιλία μας έχει ανάγκες. Αν όλοι μάθουν γράμματα, ποιοί θα πάνε στις οικοδομές και στις τέχνες στα πλοία.

- Άκου δάσκαλε. Κρέας και κόκκαλα δεν θα πουλήσω στο χασαπιό. Το κατάλαβες; Εργάτης να γίνει. Δεν με νοιάζει. Γράμματα θα μάθει. Ό,τι δουλειά και να κάνει θα την κάνει καλύτερα σαν ξέρει γράμματα.

- Μα κυρία μου..

- Δεν έχει μα και ξεμά. Γράφε τον. Σαν του Αϊ- Γιώργη το μάτι, που σκοτώνει το θηρίο, γυάλισε το μάτι της. Σαν είδε πως γράφτηκε τ' όνομα με πήρε και φύγαμε.

- Άμα μπορείς μη διαβάσεις, άμα μπορείς μη περάσεις τις εξετάσεις.

" Εκ των πρώτων εισακτέων .. ετίμησεν το σχολείον μας και την οικογένειαν του συγχαρητήρια.

- Τα συγχαρητήρια σε σας που του μάθατε γράμματα του είπε η γιαγιά ειρωνικά. Απ' τα μάτια του δράκου, που σκότωνε ο Αϊ- Γιώργης, έτρεχε αίμα.

Έστησε αυτί στη Λειτουργία.

«Πάτερ ημών ο έν τοίς ουρανοίς» Είκοσι λεφτά ακόμα. Έριξε μια ματιά στα πλάγια, η εκκλησία γεμάτη. Πέρασε το μάτι ένα γύρω και ξαναξεχάστηκε.

Καθηγητής φιλόλογος, ετών πενήντα, γεροντοπαλίκαρο. Κουστούμι, γραβάτα, γάντια παλτό.

Κύριος καθώς πρέπει. Ημέρα Σάββατο των ψυχών. Είκοσι πέντε χρόνια τον ντάντευε η γιαγιά είκοσι τρία χρόνια κανάκευε εκείνος τη μάνα του.

Τον πρώτο μισθό τον μοίρασε στα τρία. Στη γιαγιά, τη μάνα του και κράτησε και αυτός το ανάλογό του.

Πάλι του' ρθε η γριά στο νου.

Πάλι απ' το χέρι στο γραφείο του Γυμνασίου για την εγγραφή.

2ον Γυμνάσιον Αρρένων Μυτιλήνης.

- Ναι, ναι ορίστε το απολυτήριο και το πιστοποιητικόν γεννήσεως.

- Ναι, ναι Ευστράτιος του Φιλίππου και της Αντιγόνης το γένος Χατζηκοσμά το δικό μου, ξέρετε, γιαγιά του είμαι. Καμάρωσε.

- Εφτακόσιες εξήντα δραχμές για τα δίδακτρα.

- Πόσα α α; Πού να τα βρω άνθρωπέ μου. Δύο χήρες γυναίκες είμαστε με το ορφανό.

- Πρέπει να καταβάλλεται το πρώτο τρίμηνο τουλάχιστον, για να γίνει η εγγραφή. Τι να σας κάνω κυρία μου, ο Νόμος βλέπετε.

Τον έβλεπε στα μάτια κατακόκκινη.

Εμένα με πήραν τα κλάματα. Ένας καθηγητής βγήκε απ' το γραφείο.

- Καλά θα δω τι θα κάνω. Σαν κατεβήκαμε τις σκάλες και βγήκαμε στην αυλή έβγαλε το μαντήλι της και με σκούπισε.

- Γιατί κλαίς, βρε, δεν είπαμε δεν θα κλαίς;

- Μου έσφιγγε το χέρι και πόνεσα.

- Α, είπα κι εγώ. Καλύτερα το χέρι απ' την καρδιά.

Ο κύριος που είχε βγει πριν απο μας ήρθε κοντά κι άρχισε να της μιλά.

Κάτι της εξηγούσε χαμηλόφωνα. Άκουσα τη γιαγιά να τον ευχαριστεί και να τον βεβαιώνει πως κατάλαβε.

Μ' άφησε στην αυλή να την περιμένω. Δεν έκανε ούτε μισή ώρα. Με πήρε από το χέρι και πάλι μέσα.

- Πάλι εδώ; δεν τα είπαμε;

- Πάλι εδώ. Ορίστε. Του έβαλε μπροστά του στο τραπέζι δυο χαρτιά.

- Κατάλαβες αδελφέ μου; μάθαμε τώρα χαρτί απορίας απ' την Πρόνοια, χαρτί απ' τον παπά της ενορίας. Όλα στο τζάμπα τα θέλουμε.... Τέλος πάντων.

- Μα το προβλέπει ο Νόμος χριστιανή μου.

- Όλα τα μάθαμε τώρα. Όλα. Μάθαμε τον Νόμο. Άστα αυτά και ξέρω εγώ τι γίνεται. Μα που θα μου πάει. Θα πέσει στα χέρια μου.

Στο θόλο ψηλά ο Μωυσής με τις πλάκες τις βαριές. Οι δέκα εντολές. Από κάτω αυτός ολομόναχος. Απολυμμένη η εκκλησία.

Μάρτης, σφάχτης, γδάρτης, παλουκοκάφτης. Είχε σκοπό να πάρει τον παπά να πει δυο λόγια, να κάνει ένα τρισάγιο.

Σαν βγήκε τον είδε να πηδά με ανασκουμπωμένα τα ράσα πάνω απ' τις λακκούβες με τα νερά ανάμεσα στα μνήματα.

Τέτοια ώρα, τέτοια λόγια. Όλα μπασταρδεμένα ούτε μισό λεφτό δεν έκανε από τάφο σε τάφο. Ξερογιασμένα μαύρα τζαμπιά σταφύλια, γυναίκες οι πιο πολλές εδώ και εκεί, σκόρπιες, απάντεχαν μεσ' το χιονόνερο, γύρω απ' το μνημόρι του δικού τους, τον παπά, για μιαν ευχή. Άλλαξε δρόμο και τράβηξε κατά την πόρτα. Είχε ακόμα μια δουλειά να ξεμπερδέψει. Τα καντήλια. Ήταν έξω φρενών. Είχαν στήσει βιομηχανία. Ναι, ναι βιομηχανία με τα καντήλια. Τέσσερις χιλιάδες το μήνα το άναμα. Τη γιαγιά την είχαν ξεπαραχώσει. Πάνε χρόνια που την ανάπαυσαν εκεί ολομόναχη στο οστεοφυλάκιο. Ολομόναχη. Ε, μέχρι πότε; Θα βάλει την κόρη της δίπλα. Όμως για το καντήλι ήταν έξω φρενών. Ακούς εκεί να βάζουν σπορέλαιο αντί για λάδι. Που ακούστηκε. Το είχε πάρει απόφαση. Να την κόψει δεν μπορούσε βέβαια, κάποιος, φτηνά ακριβά, έπρεπε να την κάνει κι αυτή τη δουλειά αλλά είχε αποφασίσει να αγοράζει αυτός το λάδι που θα μπαίνει στο καντήλι.

Πάλι θα με κοροϊδεύει, σκέφτηκε με υποψία, άϊντε τρέχα γύρευε, ποιός θα το ελέγξει, ας είναι στο κάτω κάτω το κρίμα στο λαιμό της.

Έψαξε να βρει το χαρτάκι με τη διεύθυνση της καντηλανάφτισσας, με το που το

βγάζει από την τσέπη, μια ριπή ο βοριάς, έτσι που φόραγε και τα γάντια, τρέχα να το προλάβεις. Για να ξανανέβει δεν ήταν, τηλέφωνο δεν είχε, αποφάσισε να ψάξει. Κάτι μισοθυμόταν από την πρώτη φορά που συναντήθηκαν κι έκλεισαν τη συμφωνία.

Εδώ πρέπει να' ναι, είπε μέσα του, και σταμάτησε. Χτύπησε την πόρτα. Του άνοιξε ένας πιτσιρικάς, δώδεκα δεκατεσσάρων χρόνων.

Τον ρώτησε. Από μέσα ακούστηκε μια φωνή.

- Μιχάλη ποιός είναι;

- Ο κύριος καθηγητής.

- Ποιός καθηγητής; ακούστηκε και φάνηκε στην πόρτα μια γλυκιά γυναικεία μορφή.Της εξήγησε.

- Α, την κυρά Σανφώ, λες, την αλλάχτιρια!

- Την καντηλανάφτισσα!

- Την αλλάχτιρια!

- Τέλος πάντων, ναι, αυτήν.

- Σανφώ μουρή Σανφώ, έβαλε μια φωνή και πετάχτηκε έξω.

- Εδώ δίπλα είναι. Να δεις που δεν θα κατέβηκε ακόμα. Απάνω θα είναι, στσοι αποθαμένοι. Τι γελάς καλέ;

- Σαπφώ, όχι Σανφώ.

- Εμένα θα μου πεις, εγώ Σανφώ την ξέρω.

Πόσα χρόνια είχε να γελάσει. Έτσι να σκάσει τ' αχείλι του.

- Καθηγητής είσαι; έ, θα ξέρεις εσύ, αλλά εμείς οι αγράμματοι, έτσι το μάθαμε.

- Ε, δεν χάλασε κι ο κόσμος, είπε γελώντας, αυτή πάντως όταν τη φωνάζεις έρχεται;

- Πως δεν έρχεται, καλέ, το όνομά της είναι. Αλλά μη κάθεσαι εκεί, γιατί θα ξεπαγιάσεις. Έλα μέσα, ξυρίζει ο βοριάς. Θα στείλω τον μικρό, να την φωνάξει.

- Να μη σας ενοχλώ.

- Έλα, καλέ χαράς το πράμα.

Μια καμαρούλα, βαριά φορτωμένη. Καρπέτες, καρπετιά, χαλάκια. Στο ντιβάνι μαξιλάρια όλα καμωμένα στο χέρι. Ο τοίχος τα ίδια, κάντρα, κεντήματα, φωτογραφίες.

Στη μέση ένα μικρό μαγκάλι βαμμένο μ' ασημόσκονη. Ένα μπρίκι εμαγέ, άχνιζε, χωμένο στην πυρήνα. Έβγαλε τα γάντια κι έτριψε με ευχαρίστηση τα χέρια πάνω απ' τη φωτιά. Ανιστόρησε το σπίτι της γιαγιάς. Την κοίταξε κατάματα.

- Όμορφο το' χεις.

- Φχαριστώ. Φασκόμηλο, αλίσφακα, μπετόνικο, τι θες να σου φτιάξω.

- Ευχαριστώ. Θα προτιμούσα καφέ, αν είναι εύκολο.

- Καφέ θα σου φτιάξω, μα η φασκομηλιά είναι βάλσαμο.

- Ένα βάλσαμο, λοιπόν.

Πήγε μπροστά στο ράφι, σηκώθηκε στις μύτες των παπουτσίων και κατέβασε μια γυάλα.

Ανάμεσα στη φούστα και τις κάλτσες φάνηκε το ροδαλό δέρμα και τέντωσαν τα πεταχτά μεριά της. Τον κατάλαβε. Ένοιωσε άσχημα. Σαν το μωρό που το πιάνουν να κλέβει το γλυκό.

- Να σου βάλω και γλυκό; Μπεργαμόντο, εγώ το φτιάχνω. Έχει μια γειτόνισσα δίπλα μια ρίζα.

- Που το έχεις να στο κατεβάσω εγώ.

- Σώπα καλέ, χαράς το πράμα.

Άρπαξε μια καρέκλα και ανέβηκε όλο σιγουριά και χάρη.

Ούτε που τόλμησε να κοιτάξει.

Ούτε αυτή γύρισε να δει, σίγουρη πως την βλέπει. Ετοίμασε το δίσκο, έβαλε το κεντημένο πετσετάκι, ένα ποτήρι νερό απ' τη βρύση, στο πιατάκι το γλυκό. Στάθηκε μπροστά του. Το στήθος της ανεβοκατέβηκε στη βαθιά αναπνοή που πήρε.

- Στην υγειά σας.

- Στην υγειά σας. Πολύ όμορφο. Ευχαριστώ.

- Εγώ φχαριστώ, του είπε με μια υποψία φιλαρέσκειας.

Ήρθε και το φασκόμηλο, και μοσχομύρισε η κάμαρα. Μια μυρουδιά δεμένη με τη γιαγιά. Πόσα χρόνια είχε να την ευφρανθεί. Άρχισε να της τα διηγείται. Τι τον έπιασε. Σαν τότε μια φορά που μέθυσε φοιτητής, και δεν θυμόταν τι έλεγε στη φιλενάδα του. Χωρίς να το θέλει θυμήθηκε τη ρήση «Καλές γυναίκες είναι αυτές που μπορούν να ακούν έναν άνδρα»

Την κοίταζε στα μάτια, και τούτη, τέτοια είναι.

- Εσένα ήταν μεγάλα τα βάσανα σου, κυρ δάσκαλε. Εμένα τι; Παντρεύτηκα, κάναμε το Μιχάλη. Οικοδόμος. Τα λεφτά δεν φτάναν. Έφυγε στη Γερμανία. Έρχοταν Πάσχα και Χριστούγεννα. Πως τα έκανε και ξεμυαλίστηκε. Γύρεψε διαζύγιο. Το έδωσα. Έχω τον Μιχάλη μου. Παλικαράκι κιόλας καλό παιδί.

Πάνω στο λόγο, να κι ο Μιχάλης.

Αργήσαμε με κράτησε η γριά να την βοηθήσω να μην ξανανεβαίνει. Της έσβηνε ο αγέρας τα καντήλια και αργούσε. Η πόρτα ανοιχτή, να και η γριά.

- Λοιπόν, κυρά Σανφώ, το και το.

- Τι είναι αυτά που λες γιέ μου; Ποια ρουφιάνα, στα είπε αυτά; ανάβει μαθέ το σπορέλαιο;

Να το πρόβλημα σκέφτηκε ο Στρατής «ανάβει το σπορέλαιο καντήλια;»

Η γριά τον πήρε σβάρνα «Με βροχή με χιόνι μεσ' το ξεροβόρι και το λιοπύρι. Ολίγην κατανόηση, κυρ δάσκαλε».

Σηκώθηκε απ' την καρέκλα. Ούτε η γριά ούτε ο Μιχάλης υπήρχε περίπτωση να φύγουν, προπάντων η παμπόνηρη η γραία.

Η συζήτηση είχε μείνη στη μέση, ο λόγος της επίσκεψης είχε καλυφθεί.

Τις χαιρέτησε με χειραψία. Τη γριά θα την ξανάβλεπε στο τέλος του μήνα, σαν θα κατέβαινε στο σχολειό να πληρωθεί, την άλλη όμως; την άλλη; Αλήθεια την άλλη; Ούτε το όνομά της δε ρώτησε. Τι βλάκας. Έχωσε τα χέρια βαθιά στις τσέπες και πήρε τον κατήφορο για το διαμέρισμα.

Τον χτύπησε η γκαζίλα απ' τον καυστήρα του καλοριφέρ, μόλις έβαλε το κλειδί στην εξώπορτα. Πως να μην κάνεις σύγκριση στις μυρουδιές. Σαν παντρευόταν, τόλμησε να σκεφτεί, θα πήγαινε σε μονοκατοικία. Με τζάκι και αυλή. Αυλή και λουλούδια. Έβαλε τις πυτζάμες του και τακτοποίησε τα ρούχα του στη ντουλάπα. Έκατσε στο γραφείο του κι άνοιξε τα χαρτιά του.

Διατριβή στο Σολωμό και στον Κάλβο. Δεν είχε όρεξη. Πήγε στη βιβλιοθήκη στάθηκε μπροστά στους ποιητές, πήρε στα χέρια του τα ποιήματα της Πολυδούρη, δίπλα ο Καρυωτάκης.

Το απόγευμα δεν το βάσταξε. Δεν άντεξε τη μοναξιά. Ντύθηκε πήρε το Νίκο στο τηλέφωνο. Άλλο ρημάδι κι αυτός.

-Βγαίνω, στις πέντε «Πανελλήνιον». Δεν περίμενε απάντηση. Ήξερε πως θα του έλεγε χίλιες δικαιολογίες αλλά στο τέλος θα ερχόταν. Προς τι η συζήτηση;

Στο δεύτερο μπουκάλι το κρασί, του άνοιξε την καρδιά του. Πέντε χρόνια μαζί και δεν είχαν πει μια κουβέντα της καρδιάς. Τα μαθήματα και τα μαθήματα. Η τάδε μέθοδος και ο δείνα ιστορικός, το πολύ - πολύ σαν ξεθάρρευαν να βρίσουν την κυβέρνηση για το χαμηλό των μισθών, και να βρίσουν τα τσογλάνια που τους πρήζουν το συκώτι κάθε μέρα.

Τι, του είπε δηλαδή. Να μέσες άκρες.

- Τέτοια που λες φίλτατε συνάδελφε, ούτε το όνομά της, κι εγώ κυρ δάσκαλος.

- Πάντως, κατέληξε ο φίλτατος συνάδελφος το συμπέρασμα είναι ένα. «Οι δυσκολότερες μέρες για τους εργένηδες είναι οι αργίες»

Κοιμήθηκε σαν πουλάκι. Όλο συμπέρασμα σήμερα. «Το κρασί είναι το καλύτερο υπνωτικό».

Το πρωί σηκώθηκε αργά. Έβγαλε το κουστούμι να ντυθεί. Στήθηκε ύστερα από χρόνια μπροστά στον καθρέφτη για επιθεώρηση. «Βαστάς ακόμα, Ευστράτιε, για πενηντάρης καλός είσαι, μα πενηντάρης»

Σαν βγήκε στο δρόμο έψαξε για τα γάντια του. Πέρασε σαν ταινία απ' το μυαλό του η σκηνή μπροστα στο μαγκάλι. Εκεί που έτριβε τα χέρια του πάνω απ' τη φωτιά. Στο μαξιλάρι απάνω τα άφησε.

Ντράπηκε. Να δεις που θα νομίζει πως τα άφησα επίτηδες. Ας νομίζει.

Τη Δευτέρα ας τα στείλει στο σχολειό. Πέρασαν τρεις τέσσερις Δευτέρες και τα γάντια δεν ήρθαν. Κι έμπαινε σε έγνοιες και συλλογισμούς. Μα, μην τα βρήκε, αποκλείεται. Αφού τα βρήκε έπρεπε να τα στείλει, για να μην τα στείλει, πάει να πει πως

είναι σαν να τον καλεί στο σπίτι. Να πάει στο σπίτι, πώς να πάει; Κι έπεφτε να κοιμηθεί, κι ερχόταν στο μυαλό του, έτσι σηκωμένη στις μύτες των παπουτσιών να βλέπει τη λακκούβα του ποδαριού της πίσω από το γόνατο και βλαστημούσε τον εαυτό του «Ου να χαθείς πορνόγερε». Αντί να ψάχνει να βρει το Μιχάλη, μήπως του έφερε τα γάντια, τώρα λες και κρυβόταν μήπως και του τα φέρει.

Κι όλο έπαιρνε την απόφαση να πάει, κι όλο δεν το τολμούσε, κι όλο έλεγε σήμερα, κι όλο το άφηνε για αύριο.

Άρχισε να γράφει και ποίηση. Ποίηση λυρική έλεγε στους συναδέλφους, είχε ξεφύγει από τους εθνικούς και διδακτικούς παρορμητισμούς.

«Άσε Ευστράτιε τα ποιήματα και πήγαινε, γιατί θα χάσεις και τα γάντια».

Ούτε που κατάλαβε πως αγόρασε τα τριαντάφυλλα, ούτε πως μπήκε στο ταξί. Κατέβηκε δυο στενά πιο κάτω. Ο βλάκας έπρεπε να κατέβει πιο πάνω, να γλυτώσει την ανηφόρα. Έχωσε την ανθοδέσμη κάτω απ' το σακάκι. Ρεζίλι των σκυλιών θα γίνει σαν τον πάρει κανένα μάτι.

Καταραμένη ανηφόρα. Λάφαξε. Σταμάτησε μπροστά στην πόρτα να πάρει ανάσα. Πήρε ανάσες και ανάσες, μα φόρα δεν πήρε. Βαρίδια τα ποδάρια, κόλλησε. Δύο λεφτά, πέντε, δέκα ένα τέταρτο έναν αιώνα μπορεί κι ένα λεφτό. Κρακ - κρακ ανοίγει και κλείνει μια πόρτα, έκανε να το βάλει στα πόδια, ένοιωθε πως θα σωριαστεί.

- Κυρ δάσκαλε!

- Για σας ήρθα, για τα γάντια...

- Τώρα που ξεχειμώνιασε, τι να τα κάνες τα γάντια. Έλα μέσα.

Έβγαλε τα κλειδιά και ξεκλείδωσε.

- Στην κυρά Σανφώ ήμουν, έβλεπα τη «Λάμψη». Έλα καλέ μέσα.

Έβγαλε βιαστικά τα λουλούδια και της τα'βαλε στα χέρια.

- Ο μικρός που είναι;

- Έμεινε στη Σανφώ να δει ποδόσφαιρο, εμείς δεν έχουμε τηλεόραση.

Άφησε τα λουλούδια στο τραπέζι, έκανε πάλι εκείνη την αισθησιακή κίνηση να κατεβάσει το ανθογυάλι. Το φόρεμα τώρα πιο ελαφρύ και πιο κοντό. Γύρισε και τον κάρφωσε χαμογελώντας. Πήρε το ψαλιδάκι απ' το συρτάρι κι έκοψε τις κορδέλες, έκοψε τα κοτσάνια, τα ζύγισε και τα τακτοποίησε όμορφα στο βάζο. Όση ώρα γίνονταν αυτά ούτε που γύρισε να τον κοιτάξει. Έβαλε νερό και τα απόθεσε στο τραπεζάκι δίπλα.

- Τουλάχιστον δεν έφερες γλυκά να μας γλυκάνεις, κυρ δάσκαλε.

- Ξέρετε εγώ, ... εμένα με λένε

- Ξέρω, Στρατή ... ξέρω!

- Ελένη...

- Για μένα τα έφερες, ή από ευγένεια, Στρατή;

Δεν μπορούσε να ανοίξει το στόμα του. Κατέβασε το κεφάλι. Ίσα-ίσα που έβλεπε

τις μύτες των παπουτσιών της.

- Στρατή, λέγε για μένα; Τον έπιασε από το πηγούνι και σήκωσε το κεφάλι του. Μόλις που μπόρεσε να ψιθυρίσει.

- Για σένα.

Έσκυψε και τον φίλησε στα χείλη. Ίσα που τον ακούμπησε. Άπλωσε τα χέρια και την αγκάλιασε στη μέση. Ακούμπησε το μάγουλό του στην κοιλιά της. Ένοιωσε το στήθος της να ανεβοκατεβαίνει. Βρέθηκαν στο πάτωμα. Σαν έτοιμοι από καιρό....

Μια πόρτα ανοιγόκλεισε. Ακούστηκαν ομιλίες. Πετάχτηκε απάνω βρακώθηκε κι άρπαξε το σακάκι του, της χάιδεψε το μάγουλο και βρέθηκε στο δρόμο.

Δυο -τρεις μέρες πριν απ' τις διακοπές του καλοκαιριού ήρθε στο γραφείο του ο Μιχαλάκης.

- Κύριε, για σας το έδωσε η μητέρα μου.

Ούτε, καλά, δεν μπόρεσε να πει. Νόμιζε πως όλοι οι συνάδελφοι τον έβλεπαν. Πήγε στις τουαλέτες και το άνοιξε. Μέσα τα γάντια, με ένα μικρό σημείωμα.

«Οι κλέφτες αρπούν και φεύγουν. Εγώ κλέφτρα δεν είμαι. Πάρε τα γάντια σου»

Μια σφυριά τον χτύπησε στο κεφάλι. Του ήρθε ζαλάδα. Έκατσε, έτσι με το παντελόνι ανεβασμένο, στη λεκάνη. Ευτυχώς δεν είχε μάθημα την επόμενη ώρα.

Πήγε και βρήκε το Μιχάλη, στο σκόλασμα. Να τον ψαρέψει, να μάθει.

- Η μάνα μου έφυγε το πρωί για το χωριό, εγώ θα φύγω το μεσημέρι, γι' αυτό μου έδωσε τα γάντια σας, να σας τα φέρω. Εκεί θα περάσουμε το καλοκαίρι.

Μα τέλος πάντων, είναι τόσο βλάκας. Ούτε σε ποιό χωριό πήγε, δε ρώτησε.

Μεγάλες οι μέρες του καλοκαιριού κι αβάσταχτη η ζέστη τις νύχτες. Να περάσει το καταραμένο το καλοκαίρι ν' ανοίξουν τα σχολεία.

- Ο Ευστράτιος τρελλάθηκε, έλεγαν οι φίλτατοι συνάδελφοι σαν τον άκουγαν.

- Ακούς; πότε θα ανοίξουν τα σχολεία!

Πήγε διακοπές. Μέχρι τη Μακεδονία πήγε. Εξάμηνο πλήρωσε, τη Σαπφώ, για το καντήλι.

Βεργίνα, Πέλλα, Δίον.

Μέτραγε τις μέρες. Που θα πάει θα περάσουν. Άρχισε να το μελετά. Μια έτσι, μια αλλιώς. Φοβόταν. Δεν ήταν για παιχνίδια. Αν ξαναπήγαινε θα πήγαινε για γάμο. Σαν άνοιξαν τα σχολεία, ούτε τον Μιχάλη δεν έψαξε να βρει. Έπεσε στη ρουτίνα και τη μοναξιά του. Μόνο κάπου - κάπου πεταγόταν στον ύπνο του κι έψαχνε δίπλα του. «Ελένη, ψιθύριζε, Ελένη ...»

Το Σάββατο των ψυχών, η ίδια διαδικασία. Τα ονόματα, το χαρτάκι με το χιλιάρικο, το κατοστάρικο.

Πήρε ταξί και πήγε. Κωλόκαιρος, από απέναντι άσπρη η Ανατολή απ' τα χιόνια, η θάλασσα όλο αφρό, ούτε ένα πλοίο στον ορίζοντα.

Ο παπάς στην ίδια θέση να λέει τα ακαταλαβίστικά του. Του έγνεψε να πάει κοντά.

Του δίνει το χαρτί με το χιλιάρικο. Η ίδια κίνηση.

Καλλιόπης κι Ευστρατίου

Αντιγόνης και Φιλίππου

- Μόνο πεθαμένα;

- Μόνο

Γύρισε την πλάτη να φύγει κανά δυο βήματα και ξαναγυρνά. Βγάζει το στυλό του.

- Παπά δως μου το χαρτί.

Ελένη και Ευστρατίου και Μιχαήλ.

Ζωντανά.

Βγάζει ακόμα ένα χιλιάρικο και το βάζει στο χέρι του παπά.

Το στασίδι ζεμάταγε. Πότε να περάσει η ώρα. Να μην πάει πρωί - πρωί στο σπίτι. Να σηκωθεί λίγο ο ήλιος, να πάρει και τριαντάφυλλα. Τι στο καλό, πρόταση γάμου θα κάνει να μην έχει λουλούδια.

Όλο χαρά πήρε τον παπά, για το μνήμα της μάνας του, να της πει μια ευχή, να πάρει την ευχή της.

Μάνα το πήρα απόφαση. Παντρεύομαι μάνα. Φτάνει πια η ρημάδα η μοναξιά, μέχρι πότε ρε μάνα μαγκούφις; την ρώτησε

Έδωσε πεντοχίλιαρο στον παπά απ' την χαρά του, και τον κοίταξε ο παπάς κι απορούσε.

Πάει τρελάθηκε ο άνθρωπος.

Ανασκούμπωσε ο παπάς τα ράσα και πέρασε στα διπλανά μνημόρια.

Έβαλε τα χέρια στις τσέπες και ξεκίνησε. Όλος καμάρι και αυτοπεποίθηση. «Η τώρα ή ποτέ» Σαν έτοιμοι από καιρό.

- Κυρ δάσκαλε.

Γύρισε προς τη μεριά της φωνής.

- Κυρά Σανφώ, της είπε χαμογελαστά, πως από δω.

- Εμένα δουλειά μου είναι. Εσύ, στη μάνα σου , ε;

- Θα περάσω κι από σας. Απ' της Ελένης.

- Της Ελένης; Τώρα πια! Μετακόμισε.

- Μετακόμισε; και που πήγε;

- Που να πάει καλέ, στο χωριό έμεινε.

- Είπα, κι εγώ.

- Ξαναπαντρεύτηκε ξέρεις, καλό παιδί, χωριανός της, πριν μια βδομάδα. Αυτή δεν τον ήθελε, αυτός επέμενε, την ήθελε από μικρή.

Το τελευταίο πράμα που άκουσε ο Στρατής ήταν η στριγγλιά της Σανφώς...

- Βοήθεια χριστιανοί, πάει ο άνθρωπος, τον χάνουμε...

Στρατής ΜΟΥΦΛΟΥΖΕΛΛΗΣ

Στρατής Γιαννίκος *

ΤΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΔΟΡΥ ΚΑΙ ΤΟ ΔΩΡΟΝ ΤΟΥ ΕΡΩΤΟΣ

Δῶρο τοῦ φεγγαριοῦ
ξανθῆς νυκτός τό φέγγος
Ἀνείπωτης ἀγάπης
πού ἐγείρεται
Ἀνάστα βλέμμα μου
Ἀνάστα ποιητή
Λεῖο μαράζι πολύτονο
Ὅταν ὁ κυνηγός
γίνεται θήραμα
στίς φυλλωσιές
τῶν λεωφόρων
Πιό πέρα τά ἅρματα
βουβά μουσεῖα
Πιό κεῖ ὑπόγειοι ὁδοί
- οἱ ράγες τοῦ μέλλοντος -
Μά πάνω ἀπ' ὅλα
τό φέγγος
σελήνης ἀργυρῆς.

***

Ὁ ποιητής
Δορύκτητος, μά καί
δωράλωτος
τοῦ φεγγαριοῦ, συνάμα
Νά προσκαλεῖ
τήν τελευταία θύμιση
Ἐκείνη πού χάνοταν
Στό βλέμμα
Ἐκεῖνος στό πέλαγος
Θάλασσα καί Ὠδή

***

Οἱ στρατιές
Τῶν θνητῶν τή δορά
ἀγρεύουν
Δόρατα φέρουν
οἱ στρατιές
τῶν Δωριέων
Ὡσάν ἀγρίμια
μᾶς θηρεύουν
Στρατοκράτες ἐκδορεῖς.

***

Μέ δώρατα ἀπαντοῦνε
Οἱ ἔφηβες ἀγάπες
Τοῦ ἔρωτα δῶρα
οἱ ἀσπίδες τῆς ζωῆς
Οἱ ἔφηβοι
Τήν τιμή τῶν ἀγγέλων
Πολεμᾶνε
Ποιό τό ἔπαθλο,
ποία ἡ ἀμοιβή;
Ὤ! Θεῖα νεότης!
Ὁποία τιμῆ!

***

Ἡ τιμῆ φεγγαριῶν
Πού βυθίσθηκαν
Μές'τή θάλασσα
Μές'τή θάλασσα
Καλοκαίρια μεσοῦντος
φθινοπώρου
Ἀναστάσιμοι ἥλιοι
- φεγγάρια
Ἀναστάσιμα πάθη
Κεῖ πού ὁ χρόνος
ἀλλάζει πουκάμισο

Τήν ὥρα τοῦ παρατεταμένου
Ἑσπερινοῦ
Τήν ὥρα τῶν πυρακτωμένων
Σύννεφων
Τῶν δωρύκτητων στρατιῶν
Τήν ὥρα
Τῶν δορύκτητων στρατιῶν
Τά φεγγάρια

***

Ἐκείνη τήν ὥρα
Δηλώνω θεῶν ὁμομήτριων
Δηλώνω
Τά σημάδια Ἀρτέμιδος
Τά σημάδια Ἀπόλλωνος
Τῶν αἱμομεικτῶν
Κοινῆς δελφύος
Ἡλίου, Σελάνας.
Τῶν ἀνόμοιων - ὅμοιων
Τοῦ φωτός καί τοῦ σκότους
Θηρευτές ποιητές
Ἄρρεν καί Θήλυ

***

Ἥλιος καί Χάος
Ἥλιος καί Φάος
Καί Φεγγάρι Ἀμόλυντο
Μουσική καί Σελήνη
Θηρευτές τοῦ Ὀνείρου
Δειλινοῦ καί Ἡλίου
Δειλινοῦ καί Σελήνης.
Τῶν ἀνέσπερων ἡμερῶν
Τό δείλι.

* Ὁ Στρατής Γιαννίκος γεννήθηκε τό 1963 στή Γέρα Λέσβου. Εἶναι δάσκαλος. Ποιητής.

Ιάκωβος Μουτζουρέλλης *

ΡΙΖΕΣ ΚΑΙ ΦΤΕΡΑ

(Απόσπασμα από το εκδοθέν μυθιστόρημά του)

Τη φιλία του ο Αντώνης δε μου την έδειχνε μόνο με λόγια αλλά και με πράξεις. Αυτό μέτραγε πολύ για μένα. Θυμάμαι ένα περιστατικό με τα κεράσια. Συνέβη λίγες μέρες αργότερα, όταν πιάσαμε κουβέντα για τα φρούτα.

- Ξέρω πως δεν έχετε περιβόλια και τα στερείσαι, μου λέγει. *Γιατί δεν πας στο δικό μας στον Αη - Γιάννη να φας όσα κεράσια θέλεις; Τώρα οι κερασιές είναι φορτωμένες. Πήγαινε όποτε ευκαιρήσεις, σου δίνω την άδεια. Μάζεψε και για το σπίτι.*

Με ξάφνιασε. Ήταν άλλη μια έμπρακτη απόδειξη των φιλικών του αισθημάτων. Μια προσφορά χωρίς καμιά υστεροβουλία. Έτσι, τον ψυχολόγησα.

- Σοβαρολογείς; Τον ρωτώ.

- Και βέβαια σοβαρολογώ. Έχεις «ελευθέρας».

Μου ήρθε να τον φιλήσω. Κάθε χρόνο ωρίμαζαν τα κεράσια και 'μεις μόνο που τα βλέπαμε. Πέρναγε η εποχή τους κι ούτε τα δοκιμάζαμε. Να, όμως που τώρα...

- Αντώνη θα πάω...Σήμερα κιόλας το δίχως άλλο.

- Να πας γι' αυτό στο είπα. Μπορεί να έρθω κι εγώ, για παρέα...Θα σε συναντήσω εκεί.

Απόγευμα ήταν όταν ξεκίνησα μ' ένα καλαθάκι στο χέρι. Η τοποθεσία αυτή, ένα τέταρτο με τα πόδια απ' το χωριό, μαζί με το ξωκλήσι του Αη- Γιάννη, σε γοητεύει με την πρώτη ματιά. Καταπράσινη! Κερασιές, βυσσινιές, μηλιές, καρυδιές, δέντρα πολλά. Σμίγουν τα φύλλα τους χαμηλά, τα σμίγουν ψηλά, φτιάχνουν στρώματα από πυκνές φυλλωσιές. Αγωνίζεται ο ήλιος να τις τρυπήσει. Αραιά και που, μερικές ακτίνες τα καταφέρνουν, περνούν ανάμεσά τους κι ακουμπούν θριαμβευτικά στο χώμα. Στα κλαδιά, τα πουλιά στήνουν τρελό χορό, τραγουδούν ασταμάτητα, σα μεθυσμένα. Λαχανιασμένα, - ύστερα απ' το ξέφρενο πανηγύρι-, χαμηλώνουν, πλησιάζουν στο ρυάκι, ισορροπούν στις πέτρες, βουτούν το ράμφος στις λακκούβες και πίνουν, πίνουν να δροσιστούν. Μετά από κάθε τους γουλιά, σηκώνουν το κεφάλι, κουνούν το λαρύγγι τους σαν κάτι να λένε. Ίσως, και να δοξολογούν τον Πλάστη για τον Παράδεισο που τους χάρισε.

Ευχαριστημένα επιστρέφουν στα φυλλώματα και ξαναρχίζουν τις καντάδες. Τα αρσενικά κυνηγούν τα θηλυκά, αφήνοντας στον αγέρα ερεθιστικές μελωδίες. Τα φτά-

---

* Ο Ιάκωβος Μουτζουρέλλης (1939 - 2002) γεννήθηκε στην Αγιάσο Λέσβου. Παιδαγωγός. Ζωγράφος. Συγγραφέας. Τιμώντας τη μνήμη του και την τελευταία του επιθυμία, δημοσιεύουμε το παρόν απόσπασμα του μυθιστορήματός του «Ρίζες και φτερά», που μας είχε δώσει, πριν την έκδοσή του σε βιβλίο.

νουν, ενώνονται οι φτερούγες τους και το θαύμα της δημιουργίας αρχίζει. Κάπως έτσι πρέπει να ζούν οι εκλεκτοί του Θεού στον Παράδεισο.

Όμως για μένα, άλλος είναι ο Παράδεισος. Είναι οι κερασιές με τα ώριμά τους τα κεράσια. Δε ρεμβάζω την τοποθεσία, δεν προσέχω τα πουλιά, δεν ακούω τα τρεχούμενα νερά. Τα κεράσια, αυτά που τόσο έχω στερηθεί, αυτά σκέφτομαι, αυτά λοξοκοιτάζω. Υπάρχουν παντού. Δεξιά μου, αριστερά μου, από πάνω μου. Πώς κοκκινίζουν ολοστρόγγυλα, πώς αστράφτουν και θαμπώνουν τα μάτια! Ευτυχώς δεν έφαγα πολύ το μεσημέρι, έχω μπόλικο χώρο στην κοιλιά, μπόλικο χώρο και στις τσέπες. Τις άδειασα από τα μικροπράγματα. Θα τις γεμίσω, θα έχω και για αύριο, θα βάλω και στους κόρφους μου, θα γεμίσω και το καλαθάκι. Γιατί όχι; Ευκαιρία είναι δεν την βρίσκω κάθε μέρα. Δε χάνω καιρό.

Γαντζώνομαι στο φράχτη, ανεβαίνω, δίνω μια πηδησιά και να' μαι μέσα στο περιβόλι. Ανάμεσα στις κερασιές. Τα χαμηλά κλαδιά φτάνουν μέχρι το κεφάλι, έτσι ν' ανοίξω το στόμα μπορώ να χάψω μερικά.

Οι σιαλογόνοι αδένες υπερλειτουργούν. Καταβροχθίζω έτσι για «απεριτίφ» καμιά δεκαριά από τα χαμόκλαδα που λυγούν από το βάρος. Η γεύση προσδιορίζει τα ζουμερότατα, την πρώτη ποικιλία.

- Απ' αυτήν την κερασιά, προστάζει, *απ' αυτήν να φας.*

Σκαρφαλώνω σαν αγριόγατος κρεμιέμαι απ' τα ψηλότερα κλαδιά, εκεί όπου λαμπυρίζουν τα γινομένα, εκεί που μόνο τα πουλιά τα φθάνουν και τ' απολαμβάνουν.

Τα κατεβάζω δυο-δυο, καταπίνω ακόμα και τα κουκούτσια. Να μην καθυστερώ φτύνοντάς τα στο χώμα. Ο ουρανίσκος μου βρίσκεται στις δόξες του. Τέτοια χαρά είχε καιρό να δοκιμάσει. Τρώγω, τρώγω και δεν χορταίνω. Το αντίθετο συμβαίνει. Όλο και μου ανοίγει η όρεξη.

Πότε σταμάτησα; Όταν το αποφάσισα, θα πρέπει να είχα φθάσει μέχρι τον λαιμό. Τουμπανιασμένος πια, κόβω δυο ζευγάρια και τα κρεμώ στ' αυτιά μου για σκουλαρίκια. Κουνώ πέρα δώθε το κεφάλι, πηγαινοέρχονται τα σκουλαρίκια, χαμογελώ πανευτυχής. Μα δεν τελείωσα ακόμα. Έχω και τις τσέπες να γεμίσω, έχω και τους κόρφους μου, έχω και το καλαθάκι. Πλήρωσα που πλήρωσα, να μην πάει χαμένη η επίσκεψη.

Με μειωμένη ταχύτητα, τρυγώ τα καλύτερα και τ' αποθηκεύω στις τσέπες. Αν στην πορεία, μου χτυπήσει το μάτι κάποιο παραγινωμένο, κάποιο που ξεχωρίζει απ' τ' αδερφάκια του, προτιμώ να το εναποθέσω στο στομάχι μου, κι ας είναι παραφουσκωμένο.

-Ωραία! Γέμισε η μία τσέπη, σειρά έχει η δεύτερη. Μετά οι κόρφοι και το καλαθάκι.

Μα... Τι θόρυβος ακούγεται 'κει πέρα; Τρίζουν τα χορτάρια, κάποιος τα ποδοπατά. Άνθρωπος είναι ή τετράποδο; Ο Αντώνης μήπως;

- Θεέ και Κύριε, άνθρωπος είναι, ο Χονδροκούτης αυτοπροσώπως.

Μου κόβεται η ανάσα, λυγούν τα γόνατα, μου' ρχεται λιποθυμιά. Μένω ακίνητος,

κουρνιάζω σαν κότα στα κλαδιά. Προχωρεί, κοιτάζει ολόγυρα, κοντοστέκεται ακριβώς κάτω μου.

Τι διαολοσύμπτωση! Ένα κεράσι ξεφεύγει απ' τη γεμάτη τσέπη, σημαδεύει τη φαλάκρα του, βρίσκει το στόχο. Διάνα στο κέντρο που να με πάρει...

Προσεύχομαι. Υψώνει το κεφάλι, με βλέπει κρεμασμένο σα σπίνο στα κλαδιά. Μένει για λίγο άφωνος, δεν πιστεύει στα μάτια του. Σε δευτερόλεπτα μέσα, μεταμορφώνεται, γίνεται θεριό, θεριό που του κλέβουν την μπουκιά από το στόμα. Αναψοκοκκινίζει, τώρα λες τα μάτια του θα πεταχτούν έξω, θα σκάσουν και θα γίνουν θρύψαλα. Αμ' οι βρισιές του; Μου αρχίζει έναν εξάψαλμο, που θα φόβιζε κι αυτόν τον Αη - Γιάννη.

- *«Τι κάνεις εκεί πάνω»* με ρωτά κι αφρίζει απ' το κακό του.

- *«Κεράσια τρώω»* του κάνω μ' όσο κουράγιο και δύναμη διαθέτω. (Τι άλλο θα μπορούσα να κάνω πάνω σε μια κερασιά;)

Νομίζει πως τον κοροϊδεύω, δεν εξηγούνται αλλιώς τα ουρλιαχτά του.

- *«Έλα γρήγορα κάτω κλεφτρόνι»!*

Κατεβαίνω αργά - αργά. Κλαψουρίζω χωρίς σταματημό.

- *Δε φταίω 'γω μπάρμπα...Ο γιός σου ο Αντώνης, μου είπε. Ρώτησέ τον, αν δε με πιστεύεις. Να με κάψει ο Αη - Γιάννης...*

- *Κι εγώ, τι ρόλο παίζω ε; Αν αποκτήσει δικά του χωράφια τότε να δίνει άδειες ο Αντώνης. Μέχρι τώρα χαραμοφάης είναι. Έλα εδώ και βούλωστο.*

Πάτησα στο χώμα, στάθηκα μπροστά του, σπίνος ξεπουπουλιασμένος από το φόβο. Ο κόσμος ολόκληρος τρίκλιζε κάτω από τα πόδια μου.

- *Μπα...Μπα...Και τις τσέπες γεμάτες ε; Δεν έπαιρνες και κάνα - δυό καφάσια μια που έκανες τον κόπο;*

Τοποθέτησα τα κεράσια στα χορτάρια, μ' έπιασε απ' τ' αυτιά, έπεσαν τα σκουλαρίκια ξαντεριασμένα καταγής, έπεσε και το καλαθάκι. Στρίβει τα πτερύγια τους δεξιά, τα στρίβει αριστερά, τα τραβά μπροστά, τα τραβά πίσω, τα στραπατσάρει. Μικρό διάλειμμα και δος του πάλι απ' την αρχή. Να μη λέει να σταματήσει. Τώρα αρχίζει να με σηκώνει απ' τ' αυτιά. Τα δάχτυλα των ποδιών μου μόλις που χαϊδεύουν τ' αγριόχορτα, κι έτσι αιωρούμενος κατά τις ορέξεις του, οδηγιέμαι στην έξοδο. Πονώ, σφίγγω τα δόντια να μην κλάψω. Νιώθω τα πτερύγια να καίγονται, να έχουν μακρύνει σα μαστίχα. Από πάνω να φωνάζει ο άθλιος να βρίζει και να απειλεί.

- *Θα σου δείξω εγώ. Θα ειδοποιήσω τον αγροφύλακα, θα ενημερώσω τον πατέρα σου, θα σου κάνω και μήνυση. Δε θα μου γλυτώσεις.*

Ανοίγει τον κάγκελο, μου δίνει μια κλωτσιά, με στέλνει στον οξαποδώ. Πάω να σταθώ στα πόδια μου, πονά το δεξί, ισορροπώ με τ' άλλο, στέκομαι σαν πελαργός. Η κλωτσιά ήταν δυνατή, βρήκε την κλείδωση πίσω από το γόνατο. Υποφέρω και κουτσαίνω. Και τ' αυτιά μου να φλέγονται, να μοιάζουν με πυρακτωμένα σίδερα.

Θέλω να βρω κάποιον να μιλήσω. Οποιονδήποτε. Ψυχή πουθενά. Μόνο ο Αη-Γιάννης είναι 'κει στη θέση του, μέσα στο ξωκλήσι. Τι να κάνω; Να παρουσιαστώ μπροστά στην εικόνα του και να βγάλω στη φόρα όλα τ' άπλυτα του Χονδροκούτη; Ποιό το όφελος; Άγιος είναι, τα γνωρίζει. Προτιμώ να καθίσω πάνω σε μια πέτρα, δίπλα στο ποτάμι. Βγάζω τα παπούτσια, βουτώ τα πόδια σε μια λακκούβα και κάνω εντριβές στη χτυπημένη κλείδωση. Γεμίζω τις χούφτες με νερό, δροσίζω το πρόσωπο και κάνω κομπρέσες στα πυρωμένα μου τ' αυτιά. Ανακουφίζομαι.

Καθώς σκύβω να πάρω κι άλλο νερό, μια παρουσία τραβά την προσοχή μου. Είναι ένας κάβουρας που στέκεται 'κει πέρα στα ρηχά. Το μισό του σώμα, το δροσίζει στο νερό και τ' άλλο μισό με τις δαγκάνες και τα μάτια, το 'χει στον αγέρα.

Να, κι ένας σύντροφος στη μοναξιά μου. Ας είναι και κάβουρας. Στέκεται 'κει και με κοιτάζει ακίνητος. Τι να σκέφτεται άραγε; Με συμπονεί, ή γελά με τα παθήματα μου;

Χτύπησα το πόδι στο νερό. Τρόμαξε κι έκανε μερικά βήματα. Στραβοπατούσε, σα να κούτσαινε κι αυτός.

-«Με κοροϊδεύει ο αδιάντροπος, με κοροϊδεύει. Όχι, δε με συμπονεί, μιμείται το περπάτημά μου».

Νευριάζω! Για μια στιγμή μου περνά η ιδέα να του αμολήσω μια πετριά και να τον προγκίξω. Μα μετανιώνω. Προτιμώ να τον έχω εκεί κοντά μου κι ας με κοροϊδεύει. Καλύτερα από το να μένω μοναχός μου. Έχω την ανάγκη να μιλήσω σε κάποιον. Ο κάβουρας βρέθηκε μπροστά μου, σ'αυτόν θ' ανοίξω την καρδιά μου. Έτσι έπιασα κουβέντα μαζί του. Αν με έβλεπε κάποιος, θα με πέρναγε για παλαβό.

- «Λοιπόν, που λες κάβουρα, αυτός ο Χονδροκούτης δεν τρώγεται μήτε ωμός, μήτε ψημένος. Τι τον πειράζει τώρα να δοκιμάσω κι εγώ λίγα κεράσια! Πώς είπατε; Δε δοκίμασα, αλλά περιδρόμιασα; Είχα και καλαθάκι;

- «Έστω περιδρόμιασα, είχα και καλαθάκι. Και, λοιπόν τι έγινε; Τόσες κερασιές έχει, σαπίζουν πάνω τους τα κεράσια, τα τρώνε τα πουλιά. Δε λέω δα να'ρχομαι και κάθε μέρα, ούτε κι απρόσκλητος. Όμως, είχα άδεια, το καταλαβαίνεις;. Ο Αντώνης, μου την έδωσε. Ποιός είναι ο Αντώνης; Αααα! Γιός του είναι, αλλά δεν του μοιάζει. Μοιάζει της μάνας του. Άλλο πράγμα σου λέω, παιδί μάλαμα. Φίλος μου.

Τι είπες; Να 'πα να πνιγεί, ο φαταούλας; Μπράβο σου κάβουρα. Μαζί σου κι εγώ. Να 'πα να πνιγεί ο φαταούλας. Αμάν πια!

Σηκώθηκα, τρόμαξε ο κάβουρας, κρύφτηκε κάτω από τη μεγάλη πέτρα. Μου φάνηκε πως με καληνύχτισε. Του πέταξα κι εγώ μια καληνύχτα.

Έκανα τις τελευταίες κομπρέσες και πήρα το δρόμο της επιστροφής.

Σούρουπο ήταν όταν έφτασα στο χωριό. Έψαξα εσπευσμένα, συνάντησα τον Αντώνη.

- Τό και τό Αντώνη, του είπα. Γλυκά ήταν τα κεράσια, ξινά μου βγήκαν. Φωτιές μου άναψες, χρυσά θα τα πληρώσω. Πώς και δεν ήρθες να με δεις;

- Ηρέμησε. Μου έτυχε κάποια δουλειά. Γιατί είναι κόκκινα τ' αυτιά σου;

- Τον πατέρα σου ρώτα.

Του διηγήθηκα με κάθε λεπτομέρεια τις λαχτάρες που έξησα στο περιβόλι τους, εκεί στον Αη - Γιάννη. Άκουγε ο Αντώνης και δεν πίστευε. Δυσκολευόταν να δικαιολογήσει τη συμπεριφορά του πατέρα του. «Κακιά στιγμή», επαναλάμβανε, «κακιά στιγμή». Με πήρε από τον ώμο, με παρηγόρησε. Υποσχέθηκε πως θ' αναλάβει τις ευθύνες του, θα υποστηρίξει την αλήθεια, όποιο και αν είναι το τίμημα. Και, όχι μόνο. Μελλοντικά θα μου έφερνε ο ίδιος τα φρούτα από το σπίτι του. Μήλα, αχλάδια , κυδώνια, κάστανα, καρύδια, κεράσια τα πάντα. Ό,τι επιθυμούσε η καρδούλα μου. Τρυγημένα, έτοιμα, ανώδυνα.

Τον ευχαρίστησα και του υπενθύμησα πως τούτη τη στιγμή εκείνο που προέχει είναι να λυθούν με τον καλύτερο τρόπο οι ανοιχτοί λογαριασμοί που είχα με τα κεράσια. Να μη θεωρηθώ από πάνω ένας κοινός κλέφτης. *«Έχεις τον λόγο μου. Μπέσα για μπέσα»* μου απάντησε ο Αντώνης.

Στο μεταξύ, ένας πόνος, που πριν λίγα λεπτά άρχισε να μου τσιμπά την κοιλιά όλο και φούντωνε και μου' φερνε μεγάλη ακεφιά. Βιαζόμουν να επιστρέψω στο σπίτι γι' αυτό και αρνήθηκα τη βόλτα που μου πρότεινε ο φίλος μου. Τράβηξα φουριόζος για το κονάκι μου.

Η μάνα μου - άγιο το χώμα που τη σκεπάζει - κατάλαβε αμέσως πως κάτι δεν πήγαινε καλά. Με ρώτησε για τα πυροκόκκινα αυτιά μου, για το χλωμό μου πρόσωπο. Της φάνηκε πως κούτσαινα, πως κρατούσα την κοιλιά μου...

Δικαιολογήθηκα πρόχειρα, δε με πίστεψε, ξαναρώτησε, νευρίασα.

- Δεν έχω τίποτα, παράτα με.

Εκείνη η βραδιά, υπήρξε η χειρότερη της ζωής μου. Κάθε τόσο και λιγάκι ανεβοκατέβαινα τις σκάλες.

Δεν έκλεισα μάτι όλη νύχτα. Ευτυχώς που ο Χονδροκούτης άδειασε τις τσέπες και με γλίτωσε από χειρότερα. Ήταν το μόνο καλό που μου 'κανε έστω και άθελά του.

Ύστερα από ένα τέτοιο πάθημα, είχα πάρει πλέον την οριστική μου απόφαση.

Αν ξανάπεφτε στα χέρια μου κερασιά, θα 'μουν πολύ προσεχτικός. Θα 'τρωγα με μέτρο. Σιγά - σιγά. Ένα - ένα. Και, το σπουδαιότερο...θά 'φτυνα οπωσδήποτε τα κουκούτσια.

Ιάκωβος ΜΟΥΤΖΟΥΡΕΛΛΗΣ

Γιώργος Γκορτζιώτης *

ΑΓΕΛΑΣΤΟΣ ΠΕΤΡΑ

Μέ σεμνές τελετές ἀρχαϊκές,
μέ χοές λαδιοῦ, σταριοῦ καί οἴνου,
τοποθετήθηκαν,
λέμβοι γιά ταξίδι αἰώνιο,
σέ λησμονιᾶς ἀκύμαντα ὕδατα εἰρηνικά.
Στά γυρίσματα τῶν καιρῶν
ἀναδύονται
οἱ πέτρες τῶν συνειρμῶν,
γιά νά γίνουν βορά
σέ χαλύβδινα νύχια
μηχανικῶν τεράτων.
Ἕνας πέπλος πού σηκώθηκε,
μιά αὐλαία πού ἔπεσε.
Τῶν ἡρώων οἱ τάφοι,
ὅμοια μέ τῶν εἰλώτων,
ἔγιναν ξαφνικά ἱστορία
καί τό ἴδιο αἰφνίδια
ὁδεύουν τήν ὁδό
μιᾶς καινούργιας λήθης
κι ἀποσύρονται στά βάθη
ἄβατης σπηλιᾶς
καί συλλογιοῦνται.

Μιά κενή σαρκοφάγος μαρμάρινη
στέκει ἀσάλευτη
στή γωνιά τοῦ μουσείου
ὄχημα κενό,
δίχως φορτίο καί προορισμό.
Ἀγέλαστος πέτρα.
Καί τό εἰσιτήριο αὐτοῦ,
ἕνας πράσινος ὀβολός διαβρωμένος,
ἀποκτᾶ ταυτότητα,
ἕνα καρτελάκι μέ ἀριθμό,
γιά ν᾽ ἀποτεθεῖ στό ὑπόγειο.
Τό ἴδιο καί τῶν κτερισμάτων
τά λείψανα.
Μνῆμες ξεχασμένες
ὅσο καί τά λησμονημένα μυστήρια
κάποιας ἐποχῆς παλαιότατης
ἀλέθονται,
καθώς οἱ παραδόσεις αἰώνων,
τό ὑποσυνείδητο μιᾶς φυλῆς ἀρχαίας,
παραδίδονται στήν ἰσοπέδωση,
στ᾽ ὄνομα κάποιου νέου πολιτισμοῦ
πού δέν γνωρίζει
τούς παλιούς μουσικούς δρόμους
κι οὔτε τήν ἀλφαβήτα αὐτή,
πού ἔθρεψε ἑκατό γενιές.

---

* Ὁ Γιώργος Γκορτζιώτης γεννήθηκε τό 1949 στή Μυτιλήνη. Γράφει ποίηση. Τό παραπάνω ποίημα γράφτηκε στίς 30-3-2001 μέ ἀφορμή τήν προβολή στό Θέατρο ΦΟΜ τῆς ὁμώνυμης βραβευμένης ταινίας τοῦ σκηνοθέτη Φιλ. Κουτσαφτή, πού ἐκείνη τή βραδιά παρέστη καί τήν προλόγησε.

Όλγα Σταυρίδου - Δεληγιάννη *

Τα στοιχειά του τόπου μου

Διήγημα

Οι γέροι και οι γριές του νησιού μου... Οι φτωχοί απόμαχοι της ζωής. Δεν είχαν στον ήλιο μοίρα. Και όχι τώρα που γέρασαν. Από τη στιγμή που γεννήθηκαν. Η ζωή στάθηκε γι' αυτούς δύσκολη, άχαρη, σκληρή. Δεν συμβιβάστηκαν μαζί της από την αρχή. Πολέμησαν. Με όποιον τρόπο μπόρεσαν. Έβαλαν όλη τους τη δύναμη. Και όταν ήρθαν κάποτε τα κακά γεράματα, που αποκαλύπτουν με έναν αόρατο μεγεθυντικό φακό τα τρωτά σημεία του ανθρώπου και στις σκοτεινές πλευρές του, όλα όσα κρατούσαν κρυφά από τα μάτια των πολλών - πείνα, φτώχεια, δυστυχία - ήρθαν στην επιφάνεια. Και εκείνοι - αδύναμοι κι ανήμποροι να κρυφτούν άλλο - έμειναν να κάνουν το νούμερό τους στη θεατρική σκηνή του τόπου μπρος σ' ένα κοινό εχθρικό που γνώριζε από λεπτότητες και ευαισθησίες όσο και από Αστροναυτική (όπως παντού, άλλωστε...).

Οι γριές του νησιού. Φτωχιές και δυστυχισμένες. Μορφές εξωπραγματικές για μας, τα παιδιά. Τις κοιτάζαμε με δέος, με περιέργεια και κυρίως, με φόβο. Ανήκαν σε έναν άλλο κόσμο: παράξενο, μυστηριώδη, γοητευτικό. Σε έναν κόσμο, που εμείς δεν μπορούσαμε να εισχωρήσουμε. Δεν θα εισχωρούσαμε ποτέ...

Συνήθως, κρατούσαν ένα καλάθι περασμένο στο ζαρωμένο, σαν μούμιας, μπράτσο τους σκεπασμένο με μια πετσέτα καρό, έτσι που να μην φαίνεται τι έχει μέσα, ενώ άλλες φορές τραβούσαν από το σκοινί μια γριά κατσίκα, που με τα χρόνια είχε ... μάθει και συντόνιζε το βήμα της με το δικό τους. Εμείς, οι πιο μεγάλοι, που είχαμε διαβάσει την «Παναγία των Παρισίων» φανταζόμαστε ότι η κατσίκα ήταν ο ίδιος ο Διάβολος, που με τα μαγικά τους τον είχαν μεταμορφώσει σε ζώο. Έτσι, τις φοβόμαστε ακόμα πιο πολύ...

Όλα αυτά τα συναισθήματα, που μας γεννούσε η παρουσία τους, ήταν πολύ βολικά για τους γονείς. Για να μας φοβερίζουν μ' αυτές να φάμε ή να κάνουμε κάτι, που ήθελαν εκείνοι και δεν θέλαμε εμείς... Κι αυτές οι καημένες έπαιζαν το παιχνίδι των γονιών προσδοκώντας μια μικρή βοήθεια. Ή κάτι άλλο που είχαν ανάγκη. Έπαιζαν πειστικά, σωστά, ευσυνείδητα...

Οι φτωχιές γριές του τόπου. Η κυρά-Μαριγώ, η κυρά Περσεφόνη, η κυρά-Λένη, η κυρά-Γαρουφαλιά...

Η ζωή τους ένας αγώνας σκληρός και άπελπις. Χαμένος από την αρχή. Και όμως, αυτές πολεμούσαν. Καρτερικά, υπομονετικά, αδιαμαρτύρητα. Κι είχαν την αξιοπρέπεια και την περηφάνια να μην δείχνουν στους άλλους πόσο πολύ προσπαθούσαν.

---

* Η Όλγα Σταυρίδου - Δεληγιάννη γεννήθηκε στη Μυτιλήνη. Είναι αρχαιολόγος και συγγραφέας.

Αγωνίζονταν μόνες, ολομόναχες, μέσα σ' έναν κόσμο αδιάφορο και εχθρικό που αποστρεφόταν τη δυστυχία, τον πόνο, τη θλίψη. Με τις μικρές τους δυνάμεις τάβαζαν με δυο φοβερά θεριά - τη Μοίρα και τη Ζωή - χαμογελώντας με μια απελπισμένη πίκρα και μια θριαμβική απόγνωση όταν διαπίστωναν ότι δεν τους είχε μείνει τίποτα άλλο πια να χάσουν. Τίποτα άλλο. Κι όμως· επέμεναν να ζουν. Για να τιμωρήσουν, λες, τις δυο εχθρές τους πούχαν σταθεί τόσο άδικες μαζί τους. Να τις συγχίσουν. Να τις κάνουν να σκάσουν απ' το κακό τους...

Κι όλο έσκυβαν από τα χρόνια... Ώσπου στο τέλος, δεν άντεχαν πια ν' ακούνε τις κουβέντες και τα πειράγματα που τους πέταγαν σαν πέτρες τα παιδιά - σκληρά μέσα στην άγνοια τους - κι έτρεχαν, με όση δύναμη τους είχε μείνει, να φύγουν... Να τρυπώσουν στη φωλιά τους.

Και έβλεπες στους δρόμους της πόλης κινούμενα ανθρώπινα Π...

Οι γέροι. Η άλλη όψη του φτωχού νομίσματος. Τα «καλά» στοιχειά... Τους βλέπαμε σαν περίεργα ταίρια των κακών γριών. Καλοί αλλά αδύναμοι κι ανήμποροι να τα βγάλουν πέρα μαζί τους. Γι' αυτό και δεν το επιχειρούσαν. Στις φωνές τους απαντούσαν χαμογελώντας καλοκάγαθα, φιλοσοφημένα, συγκαταβατικά. Α, και κάπως αλλιώς που τότε μας ξέφευγε. Κάποια στιγή, αργότερα, πολύ αργότερα η αλήθεια άστραψε στο νου μας: βολεμένα. Χαμογελούσαν βολεμένα! Είχαν βολευτεί με τις γριές τους να παίζουν το δύσκολο ρόλο στο ντουέτο που έκανε ακροβασίες στην πίστα της ζωής, να εξασφαλίζουν με όποιον τρόπο μπορούσαν το ψωμί, να τους φροντίζουν, να τους περιποιούνται, να τους κρατούν ζωντανούς. Κι αυτοί απολάμβαναν με το δικό τους τρόπο τη λίγη ζωή που τους απέμεινε...

Πήγαιναν όπου μπορούσαν να πάνε χωρίς χρήματα, κουβέντιαζαν με άλλους γέρους, έβρισκαν καταφύγιο στο ταβερνάκι της γειτονιάς τους πότε - πότε να θολώσει το μυαλό και να μην τυραννιέται η καρδιά, καλόπιαναν τη γριά τους όταν την έβλεπαν μπουρινιασμένη κι άφηναν τις πίκρες και τις δυστυχίες να περνάν έξω από το κατώφλι τους, ενώ εκείνοι καθισμένοι σε παλιές καρέκλες που έγερναν σα τον Πύργο της Πίζας, ανάμεσα σε σπλαχνικά αγριολούλουδα που επέμεναν να φυτρώνουν στην αυλή τους, μόνο και μόνο από αγάπη γι' αυτούς, συντροφευμένοι από λογής - λογής πουλιά, στρίβοντας τσιγάρο και τραβώντας με απόλαυση βαθιές ρουφηξιές απ' αυτό, χαίρονταν το φιλτραρισμένο από τις φυλλωσιές ηλιόφως, που χάϊδευε στοργικά το πρόσωπό τους και ζέσταινε το σκεβρωμένο τους κορμί και την άρρωστη από τις πίκρες και τα βάσανα καρδιά τους...

Καλοί, αγαθοί και ολιγαρκείς, γερνούσαν με τον ίδιο φυσικό τρόπο που γερνούσαν τα παλιά έπιπλα, οι τοίχοι, τα παραθυρόφυλλα. Δίχως παράπονο, δίχως βαρυγκόμια. Υπομονετικά και φιλοσοφημένα. Με ειρηνική μακαριότητα... Σαν να ήταν τα γεράματα ένα ακόμη στάδιο της ανθρώπινης ζωής, το ίδιο με τα παιδικά χρόνια, τα νιάτα, την ωριμότητα. Το ίδιο καλό, το ίδιο κακό...

Οι γέροι και οι γριές του νησιού μου... Αθώοι κι άβλαβοι σαν τα μικρά παιδιά του Ευαγγελίου. Ανεξίκακοι και άοπλοι σαν τα άλλα δημιουργήματα του Θεού: τα δέντρα, τα ζώα, τα πουλιά.

Κάποτε, ήταν κι αυτοί νέοι. Και χαρούμενοι. Και όμορφοι. Όπως όλοι οι νέοι, πλούσιοι και φτωχοί. Αυτό, όμως, κανείς άλλος εκτός από τους ίδιους δεν έδειχνε να το θυμάται. Οι δικοί τους είχαν πεθάνει, κι εκείνοι έμειναν να ζουν ανάμεσα σε σκληρούς και ανάλγητους ανθρώπους. Που έκαναν χοντρά αστεία με το θάνατο, με την ηλικία τους. «Βρε αδερφέ, ακόμα ζεις;» Και γελούσαν. Και καμάρωναν. Ήταν πολύ έξυπνο αυτό που σκέφτηκαν και είπαν. Και εκείνοι σπουδαίοι. Πολύ..

Οι φτωχοί γέροι κι οι γριές του νησιού μου. Πώς θάθελα να γινόταν και για μια μέρα - μόνο για μια μέρα - να ξαναζούσαν κι εγώ να ξαναγινόμουν παιδί! Να καθόμουν στο ασβεστωμένο πεζούλι της αυλής τους ή σε μια κουτσή καρέκλα πλάι στους γέρους, ν' ακουμπούσα το κεφάλι μου στις φθαρμένες ποδιές των γριών και να τους μουρμούριζα με κόπο και ντροπή «συγγνώμην...». Πολλές φορές «συγγνώμην».

Και να τους εξηγούσα κάποια πράγματα, που όσο κι αν προσπαθούσαν, δεν θα κατάφερναν να καταλάβουν μόνοι τους. Ποτέ...

Θα τους έλεγα, λοιπόν, ότι είχαν την ατυχία να είναι στην εποχή τους ό,τι είναι στη σημερινή εποχή οι θλιβεροί πρωταγωνιστές αυτών που λένε ριάλιτυ σόου και κάποιων τηλεοπτικών σειρών, των οποίων η δυστυχία σε κάτι χρησιμεύει: να τρέφει τις ψευδαισθήσεις και τις αυταπάτες του μέσου - και όχι μόνον - ανθρώπου για την ποιότητα ζωής του και συγκρίνοντάς την με τη ζωή των δύστυχων αυτών, κι έτσι να επιτύχει να ανορθώσει το ηθικό του και - γιατί όχι; - να τον κάνει «ευτυχέστερο». (Οι άνθρωποι δεν βλέπουν τα πράγματα όπως είναι, αλλά όπως θέλουν να τα βλέπουν...).

Θα τους εξηγούσα ακόμη ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είναι τόσο ανασφαλείς, τόσο αδύναμοι και τόσο βάρβαροι ώστε να δοκιμάζουν τη... δύναμή τους σε άμοιρους συνανθρώπους τους - φτωχούς, γέρους, ανήμπορους και υπερβολικά ευαίσθητους - που δεν μπορούν να τους απαντήσουν ανάλογα. (Μεγάλη...λεβεντιά!).

Και τέλος, θα τους αποκάλυπτα ότι οι «κακοί» της ιστορίας δεν είναι συνήθως αυτοί: οι κακοφτιαγμένοι, οι απεριποίητοι, οι κακότροποι, οι δυστυχισμένοι αλλά οι άλλοι: οι λαμπεροί, οι γοητευτικοί, οι χαϊδεμένοι της κυρα - Ζωής που μένουν ανέγγιχτοι κι ανεπηρέαστοι από τη δυστυχία και τον πόνο των συνανθρώπων τους.

Αυτοί, που με μια βάρβαρη αυταρέσκεια τοποθετούν στο κέντρο του σύμπαντος τον εαυτό τους και πέντε - έξι δικούς τους ανθρώπους αγνοώντας και αδιαφορώντας για τους άλλους, που λες και βρίσκονται σε μια άλλη διάσταση. Αόρατοι ή και ανύπαρκτοι...

Εκ μέρους, λοιπόν, όλων αυτών θα τους ζητούσα συγγνώμην. Για την αδεξιότητα, την έλλειψη ευαισθησίας, τη βαρβαρότητα που δείχνουν στους ανθρώπους του είδους τους οι άνθρωποι ενός άλλου είδους... Κι εκείνοι θα καταλάβαιναν. Είμαι σίγουρη. Και θα συγχωρούσαν...

Όλγα ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ - ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

Ἡγουμένη Εὐγενία Κλειδαρά *

ΘΑ ΕΒΓΕΙΣ ΠΡΩΤΗ

Μοῦ εἴπατε, γράψε ἕνα-δυό ποιήματα
μά νἆ 'ναι ὅμως φυσιολατρικά,
δέν θ' ἀναφέρεις διόλου Θεῖα ρήματα,
ἀγκάλιασε κι' ἐσύ τή φύση στοργικά.

Τοῦ ἀγρότη τόν πόνο κάνε τον τραγούδι,
βλέπεις τόν μόχθο του, τή φτώχεια, τόν ἱδρώ.
Κοίταξε γύρω στή φύση κάθε λουλούδι
ὅπου στολίζει κι' ὁμορφαίνει τόν ἀγρό.

Μοῦ εἴπατε, γράψε ἕνα-δυό ποιήματα
καί θά ἔβγεις ἀπό ὅλους πρώτη.
Γιά κείνους πού τούς δέρνουνε τά κύματα
ἀκόμα κι' ἀπ' τήν πρώτη τους τή νιότη.

Ὤ,τι νά τά κάνω τοῦ κόσμου τά βραβεῖα,
ὠχριᾶ ἡ κάθε γύρω μου ὁμορφιά,
ἔξω ἀπό τή Θεία τή φιλοσοφία
ὅλα στ' ἀλήθεια εἶν' γιά μένα περιττά.

Λέτε γιά Θεό διόλου νά μήν ἀναφέρω,
νά θαυμάσω τήν κτίση π' ἁπλώνεται γύρω.
Προβάλλ' ἡ Παρουσία Του, πῶς νά τά καταφέρω,
μόνο τόν Κτίστη μου βλέπω τριγύρω.

---

* Ἡ Εὐγενία Κλειδαρά, Ἡγουμένη τῆς Ι. Μονῆς Ἁγίου Ραφαήλ - Θερμῆς Λέσβου, γεννήθηκε στό Πλωμάρι. Ἡ θρησκευτική της ποίηση καί τό συγγραφικό, παράλληλα μέ τό κοινωνικό-φιλανθρωπικό, μοναστηριακό της ἔργο, ἔγιναν ὁ καλύτερος «πρεσβευτής» χριστιανικῆς πίστης, ἀνά τόν κόσμο.

Λίνα Βακάλη - Πανταζοπούλου *

Η ΠΡΩΤΗ ΑΓΑΠΗ

Ἀγάπη ἀλλοτινή, ἀγάπη πρώτη!
Γλυκασμός τῆς ζωῆς
χαρά τῆς νιότης
ψυχῆς τέλειο πλήρωμα
ὁρμή, φῶς, φλόγα!
Στοῦ Ὡραίου τή σφαίρα ἐκατοικοῦσες,
σέ οὐράνιας ἀπεραντοσύνης
δώματα ὁλόφωτα
μ' ἀγγέλων φτεροῦγες
μᾶς ἀνύψωνες.

Στῶν ματιῶν τό ἀντάμωμα,
τό βλέμμα τό πολυλάλητο,
μές στοῦ εἶναι τά τρίσβαθα
τίς πρωτάγγιχτες χορδές
ἀβρά ψαύοντας,
σ' ἀνεκλάλητης εὐδαιμονίας
τό πέλαγο μᾶς βύθιζε.
Καί, βαθιά ἀναριγώντας,
τῶν δακτύλων τό ἀθῶο τό ἄγγιγμα
ἱερουργία, μυστηριακή ἐπιτελοῦσε·
καί μ' ἀνατριχίλας σκίρτημα
γλυκόπιοτη τήν αἴσθηση
τοῦ Ἐσύ μᾶς χάριζε.

Ἀγάπη πρώτη!
Στοῦ βίου τή σκοτεινιά'
λαμπρή ἡλιαχτίδα.
Οἱ αὖρες στούς αἰθέρες σέ ταξιδεύουν
ἐντός καί γύρω μας
πλανιέσαι ἐσύ·
πού τῆς λησμοσύνης ἡ πνοή ἡ καταλύτρα
ἐστάθη ἀνήμπορη
μ' ἀχλή θολή νά σέ σκεπάσει...

---

* Ἡ Λίνα Βακάλη -Πανταζοπούλου γεννήθηκε στή Μυτιλήνη. Συνταξιούχος δασκάλα. Ασχολείται μέ τή λογοτεχνία.

Σταύρος Ε. Παρασκευαΐδης *

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΤΕΛΕΙΟΦΟΙΤΟΥΣ ΤΟΥ Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΡΡΕΝΩΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ
(1951-52)

Ενθύμιον 22 Ιουνίου 1952

Εις τον διάλογον του Πλάτωνος «Πρωταγόρας» ο ομώνυμος σοφιστής, ερωτώμενος υπό του Σωκράτους αν η σοφία και η ανδρεία είναι και αυταί «μόρια της αρετής», απαντά ότι είναι, και ότι μέγιστον πάντων των μορίων της αρετής είναι η σοφία.

Διδάσκων επί σειράν ετών τον διάλογον αυτόν, πάντοτε σταματώ εις αυτό το σημείον και πάντοτε ερωτώ τους μαθητάς να μου ειπούν την γνώμη των, γιατί ο Πρωταγόρας λέγει ότι το πιό μεγάλο από τα μόρια της αρετής είναι η σοφία.

Δύο ειδών είναι οι απαντήσεις των μαθητών εις αυτό το ερώτημα: Το πρώτον είδος, που είναι και το συνηθέστερον, περιλαμβάνει απαντήσεις αφορώσας την εσωτερικήν αξίαν της σοφίας και ισχυριζομένας ότι πράγματι η σοφία συγκρινόμενη με τα άλλα μόρια της αρετής, - την δικαιοσύνην, την σωφροσύνην, την οσιότητα και την ανδρείαν, - είναι ανωτέρα, έχει μεγαλειτέραν αξίαν και αξίζει επομένως να αφιερώσει κανείς εις αυτήν και όλην την ζωήν του.

Το δεύτερον είδος των απαντήσεων είναι ασφαλώς εξυπνότερον από το πρώτον. Περιλαμβάνει απαντήσεις στρεφομένας περί την ηθοποιΐαν των προσώπων του διαλόγου και περί την λογοτεχνικήν ικανότητα του Πλάτωνος:

Ο Πρωταγόρας λέγει ότι μέγιστον των μορίων της αρετής είναι η σοφία, διότι αυτός ήτο διδάσκαλος της σοφίας, επομένως εξαίρων την σοφίαν εξυψώνει το επάγγελμά του, όπερ σημαίνει ότι ο Πρωταγόρας ήτο απολύτως ευχαριστημένος από το επάγγελμα το οποίον εξασκούσε ή τουλάχιστον ο Πλάτων θέλει να τον παρουσιάση ως τοιούτον. - Τώρα που σεις εγκαταλείπετε την αμέριμνη μαθητική ζωή, αξίζει να προσέξετε κάπως λεπτομερέστερον αυτές τις δυό απόψεις.

Η αλήθεια είναι ότι και τα δύο είδη των απαντήσεων ενέχουν δόσιν αληθείας. Εάν σταθώμεν με την άποψιν του Πρωταγόρα, πράγματι η σοφία είναι το μέγιστον πάντων των μορίων της αρετής. Εάν σταθώμεν με την άποψιν του Σωκράτους και του Πλάτωνος, η σοφία είναι πράγμα απρόσιτον εις την ανθρωπίνην διάνοιαν, επομένως ο

---

* Ο Σταύρος Ε. Παρασκευαΐδης (1895-1978) γεννήθηκε στο Μανταμάδο Λέσβου. Φιλόλογος - Γυμνασιάρχης. Μοναδικός Δάσκαλος, σε μόρφωση και ήθος. Παιδαγωγός.

Πρωταγόρας, ο διδάσκαλος της σοφίας, ομιλών τοιουτοτρόπως, επιδεικνύει απλώς αυταρέσκειαν.

Εδώ συνήθως σταματούσε η συζήτησις μετά των μαθητών και προχωρούσαμε παρακάτω. Εάν όμως ετύχαινε καμμιά χρονιά να υπάρχη μεταξύ των μαθητών κανένας μέρμερος, όπως θα τον έλεγε ο Σωκράτης, τότε επρόβαλλε το ερώτημα: «Καλά. Μα, εμείς λοιπόν δεν ερχόμαστε στο Γυμνάσιο για να μορφωθούμε; Και αν η μόρφωσις που μας δίδει το Γυμνάσιο δεν είναι σοφία, τότε τι είναι σοφία; Και αν το Γυμνάσιο δεν μας μεταδίδει την σοφίαν, τότε για ποιον λόγον οι μαθηταί φοιτούν στο Γυμνάσιο, αφού βέβαια δεν μαθαίνουν σ' αυτό πρακτικές γνώσεις, χρήσιμες γι' αυτή την ζωήν;»

Ουχί άπαξ κατεκλύσθην από τοιαύτας ερωτήσεις και είναι αλήθεια ότι ευρέθην εις δύσκολον θέσιν προκειμένου να συμβιβάσω τις Σωκρατικές αντιλήψεις με την πραγματικότητα της ζωής.

Γιατί, σ' αυτό το σημείο δεν γελιέται κανείς. Η πραγματικότητα της ζωής αξίζει περισσότερον από χίλιες θεωρίες και από χίλιες φιλοσοφίες. Και όταν το αναγνωρίσωμεν αυτό τότε θα παραδεχθούμε ότι σοφία είναι η κάθε γνώσις που μας κάνει ν' αντιμετωπίζωμεν αποτελεσματικώτερα τα προβλήματα της ζωής. Αυτό τουλάχιστον παραδέχονται οι πολλοί, κι ας μην ήθελαν να το παραδεχθούν ο Σωκράτης και ο Πλάτων. Και δεν ήθελαν να το παραδεχθούν, γιατί αυτοί ζητούσαν την εκτός τόπου και χρόνου σοφίαν. Όταν σ΄ έναν άλλον διάλογόν του ο Πλάτων βάζει τον Σωκράτην να λέγη στο συνομιλητήν του πως δεν ξέρει τι είναι αρετή, ο συνομιλητής του τον κοροιδεύει και του παρατάσσει σμήνος αρετών κατά την έκφρασιν του ιδίου. Αρετή ανδρός, αρετή γυναικός, αρετή στον πόλεμον, αρετή στην καθημερινήν ζωήν, αρετή των ζώων ακόμα και των αψύχων. Μα ο Σωκράτης φυσικά δεν ικανοποιείται, γιατί αυτός ζητούσε την μίαν αρετήν, την εκτός τόπου και χρόνου, την μίαν και μόνην σοφίαν. Και φυσικά δεν την εύρισκε, γιατί τέτοια σοφία δεν υπάρχει στον κόσμο τούτον. Και τα μαθήματα τα οποία επί 12 χρόνια με τόσην δυσφορίαν σας πολλές φορές σας απησχόλησαν, σκοπόν δεν είχαν να σας κάνουν σοφούς. Σκοπόν είχαν απλώς να οξύνουν την αντίληψίν σας και δεν αμφιβάλλω ότι ο σκοπός αυτός επέτυχεν ακόμα και για κείνους που συνήθως λέγονται κακοί μαθηταί. Και μη νομίσετε ότι η οξύτης αυτή της αντιλήψεως είναι μικρόν απόκτημα. Ας σκεφθούμε ότι και αυτή η περίφημος σοφία του Σολομώντος δεν είναι τίποτε περισσότερον από κάτι τέτοιο. Όνειρο ήταν, λέγει η Γραφή. Και ιδού «ενύπνιον», κατά τους Εβδομήκοντα. Γι' αυτό, συνεχίζει η Γραφή, στα τελευταία του ο Σολομών, «εξέκλινεν καρδίαν αυτού από Κυρίου του Θεού». Αν ήταν η Σωκρατική σοφία, που δεν είναι τίποτε άλλο από την Αγία Σοφίαν, τέτοιο πράγμα δεν μπορούσε να συμβή. Αλλά Αγία Σοφία είναι μόνον η του Θεού Σοφία και ουχί η σοφία των ανθρώπων. Ωραίον χαρακτηρισμόν της ανθρωπίνης σοφίας θα βρούμε στον «Φάουστ» του Γκαίτε. «Μια σπίθα ουράνιον φως», λέγει κάπου «ο

άνθρωπος τη λέγει Νου και τον βοηθά να γίνη μόνο κτήνος χειρότερο από τα κτήνη». Και παραστατικώτατα λέγει ο Φάουστ. «Εσπούδασα φιλοσοφίαν και νομικήν και ιατρικήν ακόμη και θεολογίαν. Και να 'με δω με τόσα φώτα, εγώ ο μωρός, όσα και πρώτα». Αυτή είναι η αξία της ανθρωπίνης σοφίας. Όσο σοφώτερος γίνεται κανείς, όσον σοφώτερον δηλαδή τον νομίζουν οι άλλοι, τόσο αυτός καταλαβαίνει πως δεν ξέρει τίποτα·. Το «εν οίδα ότι ουδέν οίδα» του Σωκράτους δεν είναι λόγος κενός. Είναι η πραγματική Σωκρατική σοφία.

Ώστε και σεις μη παραπονείσθε αν δεν βγαίνετε σοφοί από το Γυμνάσιο. Το Γυμνάσιο σας έδωκε τα εφόδια που μπορούσε να σας δώση. Απεκτήσατε ωρισμένες γνώσεις που σας βοηθούν για ν' αντιληφθήτε καλλίτερα την ανθρωπίνην ζωήν, εις όλας αυτής τας εκδηλώσεις. Και ό,τι και αν σας λένε οι γέροι, που ίσως να τους νομίζετε σοφούς, αλλά με την σοφίαν εκείνην την κάπως παράξενην, την ολίγον ανόητην, την θεωρητικήν, εσείς καταλαβαίνετε μαζί με τον ποιητήν, ότι εκείνο που έχει αξίαν είναι προ παντός άλλου η ζωή: «Δεν το'λπιζα νάναι η ζωή μέγα καλό και πρώτο». Και το να βρίσκεται κανείς εις την πρώτην άνθισιν της ζωής του, σαν κι εσάς, αυτό είναι το μεγαλείτερο από τα θεία δώρα. Έχετε όλα τα τάλαντα που σας έδωκεν ο Θεός εις την διάθεσίν σας. Δεν έχετε δαπανήσει ακόμα κανένα. Προσέξετε να τα χρησιμοποιήσετε, και θα δήτε πόσο αλήθεια είναι το Ευαγγελικόν «τω έχοντι δοθήσεται και περισσευθήσεται» Προσέξτε, μη τα αφήσετε αχρησιμοποίητα, μη τα κρύψετε σαν τον κακόν δούλον, γιατί θα δήτε ότι εξ ίσου αλήθεια είναι και το άλλο σκέλος « από του μη έχοντος και ο έχει, αρθήσεται απ' αυτού.»

Ο ποιμήν ο καλός και - προσέξετε - αυτό που θα σας πω δεν το λέγει το Ευαγγέλιο. Το Ευαγγέλιο λέγει ποιητικώτατα απευθυνόμενο στην καρδιά μας: «Ο ποιμήν ο καλός την ψυχήν αυτού τίθησιν υπέρ των προβάτων». Αυτό που θα σας πω το λέγει ο Σωκράτης και απευθύνεται πεζότατα στο λογικό μας: Ο ποιμήν ο καλός φροντίζει για το συμφέρον των προβάτων και όχι για το συμφέρον το δικό του. Αλλιώς δεν θα ήταν καλός ποιμήν, δεν θα ήταν καθόλου ποιμήν. Και όπως σε όλες του τις συζητήσεις έτσι και σ' αυτή ο Σωκράτης προσπαθεί να μας πείση αναφέρων και άλλα παραδείγματα: ο ιατρός ο καλός φροντίζει για το συμφέρον των ασθενών και όχι για το δικό του συμφέρον. Εάν εφρόντιζε για το δικό του συμφέρον και όχι για το συμφέρον των ασθενών, δεν θα ήταν καλός ιατρός, δεν θα ήταν καθόλου ιατρός, αλλά χρηματιστής. Και καταλήγει στον καλόν άρχοντα, για να πη τα ίδια πράγματα και γι' αυτόν. Η συνέχεια έρχεται μόνη της και μας δίνει να καταλάβουμε την σημασίαν του Ευαγγελικού «Ταύτα πάντα προστεθήσεται υμίν». Ο καλός ποιμήν φροντίζων για το συμφέρον των προβάτων του, θα έχη περιποιημένα πρόβατα που θα παράγουν περισσότερο και καλλίτερο γάλα, περισσότερο και καλλίτερο μαλλί, περισσότερο και καλλίτερο κρέας. Ο καλός ιατρός, φροντίζων για το συμφέρον των ασθενών του, θα γίνει περιζήτητος από τους ασθενείς, θα έχη περισσότερη πελατεία η οποία θα τον ευγνωμονή και τα λοιπά έρχονται μόνα των.

Π Ρ Ο Γ Ρ Α Μ Μ Α

ΤΕΛΣΤΗΣ ΤΕΛΕΙΟΦΟΙΤΩΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1951-1952

---

1) Προσευχή.

2) " Τὰ σχολειὰ χλείστε " τοῦ Κ. Ψαλαμᾶ (ἀπαγγελία Στυλ. Χατζηγιαννάκη, τοῦ Α΄Γυμνασίου ἀρρ.)

3) Τῆς Σαλαμῖνος κύματα " (χορῳδία Α΄καὶ Β΄Γυμνασίου ἀρρένων)

4) Προσφώνησις πρὸς τοὺς τελειοφοίτους ὑπὸ τοῦ Γυμνασιάρχου τοῦ Α΄Γυμνασίου ἀρρένων κ. Σ. Παρασκευαΐδου)

5) Ἀπάντησις ἐκ μέρους μαθητοῦ τοῦ Β΄Γυμνασίου ἀρρένων.

6) " Σὰν πρόλογος " τοῦ Κλαυδίου Μαρκίνα (ἀπαγγελία μαθητρίας Γυμνασίου θηλέων)

7) Χορῳδία μαθητριῶν τοῦ Γυμνασίου θηλέων.

8) Ἀνάγνωσις τῶν βραβευθεισῶν ἐκθέσεων (Α΄ἀρρένων, Β΄ἀρρένων, καὶ Γυμνασίου θηλέων) καὶ ἀπονομὴ βραβείων.

9) " Ὅρκος " τοῦ Κ. Ψαλαμᾶ (ἀπαγγελία Χατζηδιάκου τοῦ Β΄Γυμνασίου ἀρρ.)

10) " Ὦ Ἐλευθερία " χορῳδία Α΄καὶ Β΄Γυμνασίου ἀρρένων.

11) Ἐθνικὸς ὕμνος.

Ἐν Μυτιλήνῃ τῇ 22 Ἰουνίου 1952

Με ανάλογη μέθοδο ο Σωκράτης κατακουρελιάζει την υπό πάντων ανεγνωρισμένην «σοφίαν» του Πρωταγόρα και αποδεικνύει ότι η περίφημη αυτή σοφία δεν αξίζει τίποτε. Μα ας μην απατώμεθα.

Ο Πλάτων μας παρουσιάζει τον Πρωταγόραν εις πολύ προχωρημένην ηλικίαν να είναι αντικείμενον απολύτου σεβασμού μεταξύ των συγχρόνων του, μηδ' αυτού του Σωκράτους εξαιρουμένου. Ήταν άνθρωπος ο οποίος είχεν επιτύχη εις την ζωή του και ήταν απολύτως ευχαριστημένος από το επάγγελμά του και υπερήφανος γι' αυτό. Είναι άραγε μόνον άξιος χλευασμού; Ασφαλώς όχι. Ο Πρωταγόρας, ο πρώτος εξαγγείλας συστηματικά εις τους ανθρώπους την ύπαρξιν της υποκειμενικής αληθείας, είναι άξιος πάσης τιμής και από τους σημερινούς ανθρώπους, αν μη δι' άλλο τι, τουλάχιστον διότι αυτός πρώτος μαζί με τους άλλους σοφιστάς, εδίδαξεν εις τους ανθρώπους συστηματικά τη ρητορικήν τέχνην, η οποία πάντοτε ήτο, αλλά ειδικώτερον εις την εποχήν μας έχει εξελιχθή εις Μεγάλην Δύναμιν. Καί όσο κι' αν δεν την εχώνευεν την ρητορικήν ο Σωκράτης και ο Πλάτων θεωρούντες αυτήν ως «απάτης δημιουργόν» τέχνην, όμως η ανθρωπίνη Κοινωνία εν πολλοίς θα εξαρτάται από την καλήν χρήσιν αύτης της Μεγάλης Δυνάμεως.

Ώστε βλέπομεν ότι ο Πρωταγόρας, ο ευχαριστημένος από το επάγγελμά του, ήτο πράγματι χρήσιμος εις την ανθρωπότητα. Και δεν ήτο δυνατόν να συμβή διαφορετικά, διότι έτσι συμβαίνει πάντοτε: Ο κάθε άνθρωπος, όταν είναι ευχαριστημένος από το επάγγελμά του, θα είναι χρήσιμος για την Κοινωνίαν. Και δεν είναι ανάγκη να είναι διακεκριμένος σοφιστής ή φιλόσοφος. Και ο αφανής γεωργός και ο φτωχός αποχειροβίωτος τεχνίτης, θα είναι χρησιμώτατοι άνθρωποι, αν είναι ευχαριστημένοι από

το επάγγελμά των και αφωσιωμένοι εις αυτό. Πρωταγόρας και Πλάτων και Σωκράτης και χίλιες άλλες θεωρίες και χίλιες φιλοσοφίες συμφωνούν σ' αυτό το σημείο, γιατί δεν πρέπει να λησμονούμεν ότι και οι θεωρίες και οι φιλοσοφίες, κι αυτές ακόμη που εκ πρώτης όψεως φαίνονται ως ανεδαφικές και που χλευάζονται από πολλούς δήθεν έξυπνους, εδημιουργήθησαν για την καλλιτέρευσιν της ζωής. «Προμηθούμενος υπέρ του βίου του εμαυτού παντός, πάντα ταύτα πραγματεύομαι», λέγει ο Σωκράτης. Μα και το Ευαγγέλιο βροντοφωνεί δια τους έχοντας ώτα ακούειν. «Τα ρήματα α εγώ λαλώ υμίν πνεύμα εστί και ζωή εστί».

Και εγώ, μελετών τον Πρωταγόραν και τον Πλάτωνα, κατέληξα κατά κάπως παράξενον ίσως τρόπον σε ένα συμπέρασμα για την ζωήν, που τελειώνοντας θα σας το διατυπώσω ως ευχήν: Τώρα που θα βγήτε στην κοινωνίαν και θ' ασχοληθήτε με ένα επάγγελμα, σας εύχομαι να είσθε ευχαριστημένοι μ' αυτό το επάγγελμα, γιατί έτσι θα εκπληρώσετε τον προορισμόν σας ωφελούντες και τον εαυτόν σας και τους άλλους.

22 Ιουνίου 1952

Σταύρος Ε. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΙΔΗΣ
Γυμνασιάρχης

Ο Γυμνασιάρχης Σταύρος Ε. Παρασκευαΐδης, με τους συναδέλφους του Καθηγητές και τους τελειοφοίτους των Γυμνασίων Μυτιλήνης.

Νίκος Μιχαηλάρας *

ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΘΕΟΣ

Καί εἶναι θεός
μιά γριά γυναίκα
μέ τό χέρι ἀντήλια
νά βλέπει τή θάλασσα.
Μιά νέα νά χαίρεται τή λαγνεία
μακάρια μές τούς χυμούς της.

Καί εἶναι θεός
ν' ἀγοράζεις μέ τά μάτια σου
τίς ὄμορφες κατάντιες
τοῦ ἔρωτα.

Καί εἶναι θεός
ν' ἀσπρίζουν οἱ λέξεις
καί νά φαίνονται...

ΜΑΖΕΥΩ...

Μαζεύω τά κομμάτια τοῦ Ἥλιου
ἀπό τά πεζοδρόμια
μαζεύω τή μαρμαρυγή σελήνης
ἀπό τά κλαδιά τῶν δέντρων.
Γεμίζω ἀσκούς
ἀπό τίς φωνές τῶν χρόνων.
Ὀνειροφοβᾶμαι.
Κι' ἀπ' τό πολύ τόν θόρυβο
μικραίνω
γιά νά βυζαίνω τά μυτερά σου στήθη
ὁμορφιά...

* Ὁ Νίκος Μιχαηλάρας γεννήθηκε τό 1976 στή Μυτιλήνη. Γράφει ποίηση.

Γιώργος Διλμπόης *

ΕΝΑ ΚΟΜΜΑΤΙ ΓΑΛΑΖΙΟ

Διήγημα

Ένα μεγάλο γαλάζιο μπαλόνι η μνήμη. Γαλάζια η αγκαλιά του πατέρα. Γαλάζιος ο ουρανός στα μάτια του. Καθαρά, καλοσυνάτα γαλανά Χριστούγεννα.

Στο ζεστό χέρι του πατέρα, το δικό μου, σα μικρό πουλάκι σε φωλιά, κούρνιαζε ευτυχισμένο. Η πλατεία γαλανή πανηγυριώτικη. Τα ρούχα των κοριτσιών με χρώματα ζωντανά. Παρόμοια με τα λουλούδια του κήπου μας, που φρόντιζε η μάνα.

Στο καφενείο, που έκανε χρέη και παντοπωλείου, τα μπαλόνια φουσκωμένα στη σειρά, πείραζαν τη φαντασία.

- Ποιό θεό, είπε ο πατέρας;

Έδειξα ψηλά με το χεράκι. Έδειξα στα μπαλόνια. Εγώ έδειξα αυτό της καρδιάς μου. Έδειξα κι έτρεμα ποιό θά μου δώσουν.

Ο πατέρας πιο ψηλός από το καμπαναριό της εκκλησίας, σήκωσε το χέρι και ξεκρέμασε το γαλάζιο. Το θαυμασμό μου. Το αγκάλιασα σφιχτά, όλο τον ουρανό γαλάζιο στην αγκαλιά μου και το φίλησα, αφήνοντας στάμπα τα παιδικά μου χείλη.

- Σ' αρέσει;

Με το ένα χέρι αγκαλιά το μπαλόνι και το άλλο τού αγκάλιασα το πόδι, ως το γόνατο, δυνατά. Όλος ο μεγάλος όμορφος κόσμος στην αγκαλιά μου.

Χαμογέλασε ο πατέρας, μ' όλη την ευτυχία της χαράς. Νόμιζες, πως τον κέρασαν ευωδιασμένο παντεσπάνι. Χάϊδεψε το κεφαλάκι μου κι ύστερα, το χεράκι μου ξανά στο δικό του φωλιασμένο, διασχίσαμε περήφανα την πλατεία.

Εγώ, δεν υπήρχε ταίρι, τέτοιας χαράς, σ' όλη την οικουμένη.

Ύστερα οι ουρανοί σκοτείνιασαν. Σκοτεινό, ματωμένο, μαύρο χρώμα. Πως κι έπλασαν οι άνθρωποι, χωρίς να'ναι θεοί, κατάμαυρο τον ουρανό στα παιδικά μάτια;

Άνθρωποι αλλόκοτοι από μακρινές κρύες χώρες, πέσανε σαν τις ακρίδες στη γη της Ελλάδας. Οι ακρίδες είναι βλαβερά πράματα. Καταστρέφουν τη φύση. Κι αυτοί καταστρέψανε τη ζωή.

Τότε ξεθηκώνανε, λέει, οι χωριανοί, όχι οι πλούσιοι χωριανοί, και σκοτώνανε, σκοτώνανε, μα τελειωμό δεν είχαν, σαν τις ακρίδες.

Το δυνατό χέρι του πατέρα, μπροστά με το τουφέκι. Το ίδιο χέρι στα βαθειά μεσάνυχτα, πιο ύστερα, έκοβε τα καλώδια, για να μπορέσουν οι άλλοι χωριανοί, να χτυπήσουν το κακό, που φώλιασε αδιάντροπα στο Σχολειό μας.

---

* Ο Γιώργος Διλμπόης κατάγεται από τη Χίο. Είναι θεολόγος, πρώην Σχολικός Σύμβουλος. Ποιητής και συγγραφέας.

Ήταν μια μάζα κιτρινοπράσινες ακρίδες. Τον λάβωσαν, με την ψαλίδα στο χέρι. Προδοσία, λένε. Τον σκότωσαν, αφού τον βασάνισαν. Μοναχικό κυπαρίσσι, εκεί στην πλαγιά του Αη-Στρατή, την ώρα που κατέβαζε ο ουρανός αστροπελέκια στη γη.

Εκείνο το ζεστό δυνατό χέρι, δε μας άφησαν να το φιλήσουμε, ούτε να στολίσουμε το κυπαρίσσι με στεναγμούς και λουλούδια.

Πέρασαν τα χρόνια και οι ουρανοί μουντοί πάνω απ' τα κεφάλια μας. Ποιός συντηρεί, ποιά δύναμη ανυπόστατη διατηρεί τον όλεθρο. Αφού ξορίζεται το ένα κακό, ποιά τραγική κατάρα, προτού γελάσει ο ουρανός, φέρνει καινούργια αντάρα στα παιδιά του κόσμου;

Κι όμως χρόνια τώρα. Οι πολλοί με κοστολογούν ως αφελή αισιόδοξο. Τα πονεμένα Χριστούγεννα, όταν, λένε, ανοίγουν οι ουρανοί της ειρήνης, περιμένω τη βεβαιότητα. Έχω στη μνήμη αίσθημα, ένα δυνατό ζεστό χέρι, να κατεβάζει ένα κομμάτι γαλάζιο από τον ουρανό.

Δώρο στα παιδάκια όλου του κόσμου.

Γιώργος ΔΙΛΜΠΟΗΣ

Ηλίας Β. Παπαγεωργίου *

ΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ

Πολλοί τα περασμένα ποθούν!
Ήτανε, λένε, καλά τα χρόνια εκείνα!
Λίγα καλά, μα ήσυχα χρόνια.
Λίγη χαρά, μα δίχως το άγχος.

Λίγο το άγχος, λίγη η χαρά
Λίγα καλά, λίγα τα χρόνια!
Λίγη κι η προκοπή!
Λίγος κι ο κόσμος!

Μικροί τα περασμένα ποθούν!
Οκνοί τα λίγα ζητούν!
Δειλοί την πάλη φεύγουν!
Ψεύτες το άγχος τρομούν!

Τα «μπρος» με μαγεύουν
Τα «πίσω» μισώ.
Τ' άγνωστα ψάχνω!
Τα γνωστά τα τιμώ.

* Ο Ηλίας Β. Παπαγεωργίου κατάγεται από την Κυψέλη Άρτας. Πρώην Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων, στη Λέσβο. Συγγραφέας.

Ξένιος Μέτοικος *

ΕΡΜΟ ΝΑΥΑΓΙΟ

«...Ἐς Γῆν Ἐνάλιαν...»
Καί ἐγώ μέ σχεδία
Περιπλανιέμαι μέ θαλασσιές
Αἰσθημάτων
Χρωμάτων καί ἀρωμάτων.

Καί τά λιμάνια τά ἀποφεύγω
Σάν τίς ζωγραφιές τίς ἥμερες
Αὐτές τίς ἕτοιμες ἀνάσες
Καί δέν θέλω νά σωθῶ
Μά νά πριονίσω τοῦτα ἐδῶ
Τά ξύλα, γιοφύρια γνώσεων
Πού μέ κρατοῦν ἐδώ στήν ἐπιφάνεια
Μακριά ἀπ' τό σπασμένο ἀμφορέα
Τῆς ζωῆς μου.

Ψάχνω γιά λυχνάρι
Νά φωτίσω ἐκείνο πού δέν βλέπω
Μά ἁπλῶς τό ὑποψιάζομαι
Τό σκοτάδι περισσεύει
Στούς λόφους τῆς ψυχῆς μου
Πῶς νά τούς ξεπλύνω ἄραγε;

Ἀγγίζω τά ἄγρια χείλη του
Καί τά δάχτυλά μου ματώνουν
Αἷμα πολύ ξεχύνεται καί διώχνει τό
ἔρεβος τῶν ἴσκιων
Καθώς τά ἄλμπουρα καί τά κατάρτια
Τοῦ ἐγώ χάνονται
Βυθίζονται σέ πέλαγα αὐτοκτονίας.

Μά το αἷμα δέν ἔρχεται πιά ἀπό μένα
Μά ἀπ' τό πιθάρι τοῦτο
Νά ξηλώνει τήν ὕβρη μου.

Γλιστρῶ στούς κεραμέως τό βασίλειο
Τώρα μπορῶ νά δῶ τίς μέλισσες
Μέ τα κέρινα φτερά νά ἁπλώνουν
Τό φωτεινοσκότεινο μέλι τους
Στό σαπισμένο ξύλο·
Παράξενο καί μελαγχολικό
Τοῦ ταπεινοῦ τό χρῶμα

Ναί, τώρα μπορῶ νά ἀντικρύσω
Τό γαλάζιο σύννεφο
Τόν ἄχρωμο ὁρίζοντα
Τίς πελεκημένες πέτρες
Τήν ἀπουσία
Τά ματωμένα ρόδα
Νά φυτρώνουν σέ ἤχους ὑδάτινους
Σέ ὁράματα ὁμίχλης.

Ἀρχίζουν νά τρίβονται τά ἀλμυρά
Σχοινιά σου, ζωή μου, στίς νέες μου
κεραῖες
Στά νέα μου ὅρια·
Ἐκεῖ πού ἐγωϊσμέ μου σέ γνωρίζω
Ἐκεί πού ἀγάπη σέ μαθαίνω.

(Μάης 1994)

* Ὁ Ξένιος Μέτοικος εἶναι φιλολογικό ψευδώνυμο τοῦ Παναγιώτη Χλίμπου. Γεννήθηκε το 1972 στή Μυτιλήνη. Γράφει ποίηση.

Σπύρος Θ. Καρδακάρης *

ΠΑΛΙΑΤΖΗΣ - ΠΑΛΑΙΟΠΩΛΗΣ - ΑΝΤΙΚΕΡ

Υπάρχουν λογιών - λογιών λόξες στους ανθρώπους. Μερικοί τις λένε συνήθειες, άλλοι χόμπι, άλλοι πάλι κουσούρια!

Ένα απ' τα λεγόμενα χόμπι είναι οι συλλογές. Η μανία, που κάνει τους ανθρώπους να μαζεύουν κάθε λογής χαρτάκια, μικροαντικείμενα, νομίσματα, έπιπλα, μηχανές και πάει λέγοντας.

Σε πολλούς η επιθυμία - συνήθεια αυτή είναι τόσο έντονη, που τους κάνει να αισθάντονται άσχημα, αν δεν μιλήσουν γι' αυτό κι αν δεν επισκεφτούν τα λεγόμενα παλιατζίδικα για να πάρουν τη μυρωδιά της μούχλας, την αίσθηση της υγρασίας, την ιδιαίτερη οσμή της σκόνης, κι ας σε κάνει πολλές φορές να φταρνίζεσαι...

Ο *παλιατζής*, είναι κι αυτός ένας από μας. Με όνειρα, με φιλοδοξίες, συνήθως έξυπνος, ή μάλλον πονηρός, έμπορος ή εμποράκος, μεταπράτης της στιγμής, ρακοσυλλέκτης..., μπορείς να τον στολίσεις ένα σωρό κοσμητικά επίθετα που χαρακτηρίζουν το επάγγελμά του.

Αντικέρ ας πούμε, είναι ο τελευταίος, ο ανώτατος βαθμός στο επάγγελμα, το αντίστοιχο του στρατηγού... αυτός έχει ξεπεράσει τις σκόνες και τα σκουπίδια και έχει φτάσει στην κατηγορία των ειδικευμένων, όπως γίνεται και με τους γιατρούς. Ξέρει ιστορία, ξέρει χρονολογίες, (π.χ. αυτό είναι του 1783), ξέρει ορολογίες όπως ρούστικ, Λουδοβίκου, αναγεννησιακό... τις αμολάει κι άμα πιάσουν!

Ο *παλαιοπώλης*, έχει μια μοναδική ικανότητα, να αφουγκράζεται την αδυναμία του πελάτη, να τον προκαλεί και να τον τζιτζιρίζει, οξύνοντας τη φαντασία και την επιθυμία του. Του ξύνει με λίγα λόγια την πληγή. Ακολουθεί κι αυτός όπως όλοι τη μόδα κάθε εποχής και ανασκαλεύει κατά καιρούς τις αποθήκες του ανασύροντας απ' τη ναφθαλίνη αυτό που τραβιέται...

Έχω την ατυχία να είμαι κι εγώ ένα από τα «θύματα» της επιθυμίας και ιδιοτροπίας που λέγεται συλλογή. Είμαι μάλιστα πανσυλλέκτης. Μαζεύω τα πάντα, από χαρτάκια ταμιακών μηχανών μέχρι εισιτήρια λεοφωρείων και τρόλευ, παλιά συμβόλαια, τιμολόγια, φίρμες, κάρτες, φωτογραφίες, γραμματόσημα, βιβλία, τηλεκάρτες, μπακίρια, μπουκάλια και ένα σωρό άλλα αντικείμενα!

Έτσι, κάνω και γω τη βόλτα μου στα τρία - τέσσερα παλιατζίδικα, που βρίσκονται στην Επάνω Σκάλα, προς το τέλος της οδού ερμού. «Κεδρώος Ερμής» δεν είναι τυχαίο πως σ' όλες τις πόλεις, ο κεντρικός εμπορικός δρόμος, η λεγόμενη αγορά,

---

* Ο Σπύρος Θ. Καρδακάρης, γεννήθηκε το 1948 στη Μυτιλήνη. Ασχολείται με τα Γράμματα και τις Τέχνες. Είναι ενεργό μέλος της πολιτιστικής ζωής της Μυτιλήνης.

φέρει το όνομά του... Οδός Ερμού! Πηγαίνω σχεδόν καθημερινά όχι όμως την ίδια ώρα, όποτε μπορέσω να βρω αραλίκι, στον ελάχιστο χρόνο που μπορώ να διαθέσω, για προσωπική «ικανοποίηση».

Εκεί, συναντώ τα ίδια πρόσωπα, τις ίδιες γνωστές συμπαθητικές φατσούλες. Κι αυτοί, όπως εγώ, περνούν να πάρουν την ίδια «μυρουδιά». Ψάχνουμε όλοι για τον εκλεκτό «μεζέ» κι ας είναι και ξεροκόμματο ή κανά κοκαλάκι...

Γνωριζόμαστε μεταξύ μας, χαιρετιόμαστε,πειραζόμαστε, ανταλλάσουμε απόψεις, συμπαθούμε ο ένας τον άλλο, φιλοσοφούμε, υπάρχει αυτό που λέμε κατανόηση...τι ομοϊδεάτες θα ήμασταν! Έχουμε και ανταγωνισμό. Ο καθένας θέλει για τον εαυτό του το μαναδικό, το εκλεκτό.

Πότε μια βόλτα στα παλιατζίδικα δεν είναι αποτυχημένη. Ακόμη κι αν δεν πάρεις τίποτα, ακόμα κι αν δεις τίποτα, βγαίνεις κερδισμένος.....Κάτι σε γεμίζει! Θες οι κουβέντες που αλλάζεις, θες το ψάξιμο των βιβλίων, το ξεφύλλισμα τους, το ανακάτωμα παλιών εφημεριδών και περιοδικών, «χάσιμο» των ματιών σου σε λογής - λογής πολύχρωμα φάκελλα και γραμματόσημα, σου φτιάχνουν την διάθεση και ικανοποιούν την εσωτερική σου παρόρμηση.

Αν τύχει δε και βρεις κανένα «κομμάτι» που σ' ενδιαφέρει, ε τότε είσαι πραγματικά ευτυχισμένος. Το κοιτάς προσεκτικά, το κρύβεις, το χαϊδολογάς, το καμαρώνεις, σκέφτεσαι πως θα το αξιοποιήσεις, αγωνιάς μην το χάσεις κλπ.

Η καθημερινή συνάφεια με τους μύστες του επαγγέλματος, μοιραία σε οδηγεί στο να καταλήξεις σ' αυτόν που σου ταιριάζει. Καταλήγεις σ' αυτόν που μπορείς να συνεννοηθείς, που τον «πας», περισσότερο απ' τους άλλους.

Η δική μου συμπάθεια είναι ο Θεμιστοκλής. Τον βάφτισα Στόκλη! Το μαγαζάκι του, κάτι μεταξύ μαγαζιού και παράγκας, είναι στον κεντρικό δρόμο της αγοράς μας, απέναντι απ' το Γενί-Τζαμί, ή τέλος πάντων, ό,τι σώζεται απ' αυτό.

Εύσωμος, ευτραφής μπορώ να πω, με κοιλίτσα, και μ' ένα μόνιμο καλοσυνάτο χαμόγελο χαραγμένο στο στρογγυλό του πρόσωπο, με τα μεγάλα φρύδια, που σε προδιαθέτει ευχάριστα. Τον θεωρείς κι αυτόν ένα απαραίτητο-αναπόσπαστο εξάρτημα του παλιατζίδικου, στοιχειωμένον, ανάμεσα στους όγκους των λογής λογής βιβλίων, και των καφασιών των φρούτων, που είναι γεμάτα περιοδικά και εφημερίδες, χωρίς αρχή και τέλος.

Πολλές φορές τον βρίσκω μ' ένα σπασμένο μεγεθυντικό φακό στο χέρι, με ανοιχτά τα πελώρια συρτάρια του παμπάλαιου γραφείου του, να περιεργάζεται διάφορα χαρτιά και φάκελα. Άλλοτε πάλι στη γωνιά της μοναδικής πόρτας, που έχει μια βρύση, να προσπαθεί να καθαρίσει με πετρέλαιο σκουριασμένα παλιοσίδερα. Τις περισσότερες φορές στέκει όρθιος στη πόρτα, ο θεός να την κάνει πόρτα. ΄ολη η πρόσοψη του μαγαζιού, που σώζεται απ' τις αρχές του αιώνα, είναι ξύλινα τζαμωτά χωρίσματα, παρόμοια με την πόρτα εισόδου, σα να' ναι τέσσερις πόρτες η μια δίπλα στην άλλη, κολ-

λημένες μαζί.

Περνώντας απ' έξω, είναι αδύνατο να δεις το εσωτερικό του μαγαζιού. Μια πολύχρωμη κουρελαρία από διάφορα συμπράγκαλα που κρέμονται ή είναο κολλημένα, σου κόβουν το οπτικό πεδίο.

Μόλις μπεις, στα δεξιά σου, τον τοίχο καλύπτουν μεγάλα φαρδιά ράφια, που πάνω τους, συνωστίζονται αραδιασμένα σωρό αντικείμενα άσχετα μεταξύ τους, στοιβαγμένα σχεδόν το 'να πάνω στ' άλλο, δίκην Γιουσουρούμ. Μπροστά στα ράφια, μέσα σε νάιλον σακκούλες είναι κρεμασμένα με σύρμα ή καρφωμένα με πινέζες, κάρτες, περιοδικά, καράβια, βιβλία, φωτογραφίες, καντήλια, μπρούτζινες βρύσες, και ό,τι άλλο μπορεί να βάλει ο νους σου. Απ' το ταβάνι, κρέμονται διάφορες αφίσες, άδειες κορνίζες, πίνακες γνωστών και άγνωστων ζωγράφων, και κεντήματα αμφίβολης ποιότητας και προέλευσης. Στα ράφια που είναι στην αριστερή μεριά, έχει ναργιλέδες, βάζα , λάμπες πετρελαίου, ραδιόφωνα, και κούτες που κανείς δεν ξέρει τι έχουν μέσα... Στο πάτωμα έχει τοποθετημένες ξυλόσομπες από μαντέμι και τραπέζια, φορτωμένα κι αυτά με βιβλία. Κοντολογίς μένει ελάχιστος χώρος για τους πελάτες, αφού αναγκάζεσαι να σκαρφαλώσεις, και να μιμηθείς τα αιλουροειδή και τα φίδια για να φτάσεις στο χώρο που θες να «ερευνήσεις». Αν έχει και κάνα δυο πελάτες το μαγαζί, τότε βράστα...

- Στόκλη! Βρήκες τίποτε κάρτες...

- Τι να πω; Η δλειά που κάνουμι είνι τυχιρή...Πού τα παλιά χρόνια, πιράσαν πράματα απ' τα χέρια μας...Αλλά ποιος είχι μυαλό τότι! Κάνι υπουμουνή.

-Τί έχουμε Στόκλη;

- Τι να σι πω; Δε μι φουνάξαν σι κανένα σπίτ'. Θα ξεκινήσιν κι τα καράβια να πάμι απέναντι να πάρουμι τίπουτα...(εννοώντας την Τουρκία!) Τι θαρρείς πουνιρέψαν κι αυτοί κι τα γυρεύειν ακριβά. Κάνι υπουμουνή, θα βριθεί...Τυχιρή δλειά κάνουμι...

- Έψαξες στα συρτάρια Θεμιστοκλή;

- Αφού τα είδαμι τόσις φουρές δεν έχ' τίπουτα...Φέραν σήμιρα δυο τρία βιβλία κι θαρρούν π' έχειν κι γώ δε ξέρου τι! Ε, μπορείς α καταλαβς του κόσμου... Ε, τυχέν' κανά σπιτ'... τίπουτα μαζιμένα πράματα... Α παρς ισύ, α κιρδίσου κι γώ!...

Κι όμως, πάντα κάτι θα βρει, κάτι θα έχει να σε ικανοποιήσει, να μην φύγεις δυσαρεστημένος. Χαμογελά καλοκάγαθα και δεν αισχροκερδεί.

Αν καλοσκεφτεί κανείς τα πράγματα, οι άνθρωποι αυτοί προσφέρουν σημαντικές υπηρεσίες. Σκεφτήκαμε ποτέ, οτι ο παλιατζής είναι «θεματοφύλακας» και «σωτήρας» κειμένων και αντικειμένων, που αλλιώς θα είχαν χαθεί ή καταστραφεί; Αναλογιστήκαμε πως τα περισσότερα απ' τα προς διάθεση υλικά είναι μαζεμένα απ' τις χωματερές και τα σκουπίδια; Ο,τι εμείς θεωρούμε άχρηστο, ή δεν μας κάνει, το πετάμε σαν περιττό. Εκείνος το μαζεύει, το φυλάει και το μετατρέπει σε χρήσιμο για κάποιον άλλο.

Χιλιάδες βιβλιοθήκες, ιστορικά μερικές φορές έγγραφα, προσωπικά αρχεία και γράμματα, και αλληλογραφία κάθε είδους διασώθηκαν απ' τη συμπαθητική αυτή ομάδα ανθρώπων.

Από τ' «άχρηστα» χαρτιά των παλαιοπωλείων, αποθησαυρίστηκε και σωρεύτηκε σημαντική πολιτισμική, ιστορική γνώση. Θέματα λαογραφίας και παράδοσης είδαν το φως και έγιναν γνωστά στο ευρύ κοινό, καθώς επίσης έπιπλα, κεντήματα, φωτογραφίες, πίνακες κι ένα σωρό άλλα στοιχεία και αντικείμενα, που θα είχαν αφανιστεί στην πυρά των χωματερών.

Ο παλιατζής! Ολα τα παλιά αγοράζω!

Ίσως στις μέρες μας, κι ακόμα δυσκολότερα σ' αυτές που θ' ακολουθήσουν, να μην ακουστεί ξανά η φωνή των γυρολόγων που αγόραζαν έστω και σε εξευτελιστικές τιμές αυτά που ο πωλητής τα θεωρούσε άχρηστα ή για κάποιες βιοποριστικές του ανάγκες αναγκαζόταν να τα πουλήσει... Βλέπεις εκσυγχρονίστηκε το επάγγελμα, και ξύπνησαν οι «κουτόφραγκοι», ήγουν εμείς, ο απλός λαός... που φτάσαμε στο σημείο να θεωρούμε «θησαυρούς επίγειους» πράγματα μηδαμινά και ασήμαντα.

Κάπου ανάμεσα σε πωλητές - παλιατζήδες - συλλέκτες, βρίσκεται η πικρή αλήθεια. Το μέτρο ποτέ δεν έβλαψε κανένα, κι όποτε εφαρμόστηκε απέδωσε πολλούς και πλούσιους καρπούς.

Ολα τούτα πέρασαν σαν αστραπή απ' το νου μου, καθώς άκουσα τον Στοκλή να μου λέει:

- Ε, τι να πούμι... τυχυρή δλειά κάνουμι!...

Συν Αθηνά και χείρα κίνει... Μουρμούρισα!

Σπύρος Θ. ΚΑΡΔΑΚΑΡΗΣ

ΦΟΜ 1977

Πολιορκία

Καρδιά μου
μάδε νάχρυπνάς και μάδε
πίσω απ' το φιλντισένιο γέλιο
νάνιχνεύεις
κείνο
σαν φίλιδα από γυαλί
που στραφταλίζει.

(Γρηγορα μάτια, κλέφτα,
σοφά κρυμμένα στο μαντρότοιχο).

Καρδιά μου
μάδε νάχρυπνάς και μάδε,
καρδιά μου αδιόρατη,
να ξεχωρίζεις —

Λάμπει
και το λουλούδι
και το μαχαίρι.

(Από «Τα ενδόγλυφα», 1983)

Αργύρης Αραβανόπουλος

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Αργύρης Αραβανόπουλος

Ο ποιητής, ο αγωνιστής
ο αναστηλωτής
της Μυτιληνιάς ντοπιολαλιάς

Επιμέλεια αφιερώματος
Περικλής Μαυρογιάννης

ΦΟΜ 1977

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ
(Αναδημοσιεύσεις)

- *«Πολιορκία» «Ελιά» (Ποιήματα)*
- *Το παρελθόν στο παρόν. Η παλιά Μυτιλήνη.*
- *Ο Σεφέρης του Αιγαίου και η Ελλάδα που πληγώνει.*
- *Γνωριμία με τον Ελύτη - Εργογραφία.*

ΕΛΙΑ

Ἰλιά μου χρυσουπράσινη
μί τἀσημένια φῦλλα,
ἥλιους τ᾽ν αὐγή σἀγκαλιάζι,
τού βράδ᾽ φιγγάρ᾽ σί φίλα.

Σά θηριουκλαδουμένι᾽ ἰλιά
σί βλέπου τσί θά πιάσου
νά πέσου νά κουρφουλουγῶ
τά φουντουτά κλαδιά σου.

Καθώς ἡ ρίζα τῆς ἰλιᾶς
βαθειά στοῦ χῶμα μπαίνει
ἔτσ᾽ εἶνι στήν καρδούλα μου
μι᾽ ἀγάπη ριζουμένη.

Αργύρης Αραβανόπουλος

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΡΓΑΨΑΝ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΑΛΕΤΑΣ
Αργύρης Αραβανόπουλος

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΜΟΛΙΝΟΣ
Θα 'ρθουν γενιές

ΤΑΚΗΣ ΧΑΤΖΗΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ
α. Ενα γράμμα για τον Α.Α
β. Για το βιβλίο του «Άρναμους»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΔΗΜΑΣΟΣ
«Τα Μυτιληνιά μας»
Η καταξίωση της γλώσσας
από το λογοτεχνικό ταλέντο

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ
«Τα Μυτιληνιά μας» - «Τα ενδόγλυφα»

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΑΡΓΥΡΗΣ
«Άρναμους». Η δικαίωση της διαλέκτου

ΜΗΤΣΟΣ ΤΣΙΑΜΗΣ
Αργ. Αραβανόπουλος. Ο φίλος που δεν γνώρισα

ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ
«Τα ενδόγλυφα» - «Άρναμους»

ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΕΛΛΗΣ
«Άρναμους»

ΚΛΕΑΝΘΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ
«Τα ενδόγλυφα» - «Άρναμους»

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΚΑΔΕΛΛΗΣ
«Τα Μυτιληνιά μας»

ΣΤΡΑΤΟΣ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗΣ
«Τα ενδόγλυφα»

ΣΙΤΣΑ ΜΠΑΧΜΑΝ - ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ
«Πλάτος Β... Μήκος Α...».

Δ. Π. ΛΕΟΝΤΗΣ
«Τα ενδόγλυφα» - «Άρναμους».

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΚΩΣΤΑΣ ΜΙΣΣΙΟΣ
Δεκαοχτώ γράμματα για τον Αργύρη Αραβανόπουλο

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΦΡΙΞΟΣ ΗΛΙΑΔΗΣ
Τρία ποιήματα του Α.Α.

ΝΤΟΡΑ ΠΟΛΙΤΗ
«Ίσιες κουβέντες για στραβά πράγματα».
Η μοναδική και αποκλειστική συνέντευξη του Α.Α.

ΑΡΓΥΡΗΣ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
Εισήγηση - παρουσίαση του έργου του ζωγράφου Μανώλη Καλλιγιάννη

«Τώρα που το άνοιγμα ανάμεσα στα λόγια και στα έργα βρίσκεται στην μεγαλύτερή του απόκλιση, το απλούστερο και το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε είναι να σταματήσουμε πια τα λόγια, έτσι που να μπορέσουν να ανασάνουν κάπως τα έργα και να λειτουργήσουν στις όποιες διαστάσεις τους, χωρίς τα παραμορφωτικά ψυμίθια και τις μεγαλοστομίες των επιτηδίων-καλόπιστες και τιμητικές βέβαια αλλά και εντελώς περιττές και άχρηστες...»

Αργύρης Αραβανόπουλος

ΦΟΜ 1977

Ευχαριστούμε την κ. Αλκυόνη συζ. Α. Αραβανόπουλου και τα παιδιά της Μάρθα και Φίλιππο, για το πολύτιμο αρχειακό υλικό του Α.Α., που ευχαρίστως μας έδωσαν να δημοσιεύσουμε στο παρόν «Αφιέρωμα».
Η σπουδαία συμβολή και το αξιόλογο έργο του Αργύρη Αραβανόπουλου στο ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΙΚΟ ΛΕΣΒΙΑΚΟ ΘΕΑΤΡΟ, έχει καταγραφεί.
Το αρχειακό αυτό υλικό θα συμπεριληφθεί στον υπό έκδοση ΣΤ΄ τόμο της «Μ», που θα είναι αφιερωμένος στο «Ερασιτεχνικό Θέατρο».

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ
ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Γεννήθηκε το 1923 στη Μυτιλήνη, όπου τελείωσε τα εγκύκλια μαθήματα και έζησε ως το 1995 που αναχώρησε για τους χώρους της αιωνίας βλαστήσεως. Σπούδασε στη σχολή Υπομηχανικών του Πολυτεχνείου Αθηνών. Υπηρέτησε στο στρατό από 19 Ιουν. 1948 έως 28 Μαΐου 1950. Εργάστηκε στο Υπουργείο Εσωτερικών (ΤΥΔΚ) από 30 Οκτ. 1951 έως 12 Οκτ. 1981. Κατά τη διάρκεια της κατοχής ήταν μέλος της ΕΠΟΝ. Τότε, 1944, εμφανίστηκε στα γράμματα, από τις στήλες του πρδκ. «Λεσβιακά Γράμματα» που έβγαζε το ΕΑΜ δια του Μίλτη Παρασκευαΐδη, με ποίηση. Την ίδια περίοδο έδωσε στην «Ελεύθερη Λέσβο» στον «Αντιφασίστα», και άλλους σατιρικούς στίχους στη ντοπιολαλιά, της οποίας ήταν ένας από τους βαθύτερους γνώστες και θεωρητικούς όπως έδειξε με τη μελέτη που δημοσιεύθηκε στο βιβλίο του «Τα Μυτιληνιά μας» (1975), όπου και εκλεκτά ποιήματα στη ντοπιολαλιά.

Αργότερα (1947 - 1952) στο πρδκ. «Ποιητική Τέχνη» του φίλου και συμμαθητή του Φρίξου Ηλιάδη δημοσιεύθηκαν μερικά πολύ καλά ποιήματά του, όπως και στο πρδκ. «Λόγος» (1952 - 1954), όπου θα βρούμε κάμποσα κριτικά σημειώματά του, που δείχνουν την οξύνοιά του και τη βαθύτατη γνώση των ποιητικών παραμέτρων. Συνεργάζεται επίσης με τα «Ημερολόγια» του Πάνου Σαμάρα. Το 1964 τυπώνει 18 ποιήματα με το ψευδ. Α. Αραβάνος και τίτλο: «Πλάτος Β' - Μήκος Α'». Το 1969 η «Χορωδία Μυτιλήνης» του βγάζει τα ποιήματα που είχε γράψει για το «σκηνικό παιχνίδι» που ανέβασε με τίτλο «Ερασιτέχνες». Εγραψε κι άλλες τέτοιες «σκηνές» και το θεατρικό «Η Ρουδιά» το 1988, που πρωτοπαίχτηκε από τον ΦΟΜ στις 25-11-88, στη Μυτιλήνη, στην Α΄ Συνάντηση Ερασιτεχνικών Θιάσων Αιγαίου. Ενδιαμέσως γράφει κάποιες λίγες μελέτες για τον Ελύτη και τον Πρωτοπάτση - που τον έζησε από κοντά στα δύσκολα χρόνια του - στα «Αιολικά Γράμματα» κι ένα αναθυμητικό των ανθρώπων της γειτονιάς του στη «Λεσβιακή Παροικία» που το τυπώνει την άνοιξη του 1995. Είχαν προηγηθεί οι ποιητικές συλλογές: «Τα ενδόγλυφα» (1983) και «Άρναμους» (1985).

Βλ. Κ. Μίσσιου. Δεύτερος τόμος σ. 214-215 «Συμβολή στην ιστορία της Λεσβιακής Γραμματείας»: * Γιώργος Γιαννουλέλλης: «Άρναμους. Αργύρη Αραβανόπουλου», εφ. «Δημοκράτης», α.φ. 9662, 7/1/1986, σ.1. * Χρυσούλα Χατζηγιαννιού: «Άρναμους», εφ. «Δημοκράτης», α.φ.9695, 21/12/1986 * Άρης Ταστάνης: «Άρναμους», εφ. «Δημοκρατική Λέσβος», α.φ. 99, Μάης 1986, σ. 3 * Κώστας Μίσσιος «44 ποιητικές φωνές», εφ. «Δημοκράτης», α.φ. 9681, Δε.3/2/1984, σ. 4 * Δ.Π. Λεοντής: «Η κωμωδία Ρουδιά», εφ. «Δημοκράτης», α.φ. 10.392, 24/11/1988 * Ντόρα Πολίτη: «Αργύρης Αραβανόπουλος. Η μοναδική και αποκλειστική συνέντευξη του λέσβιου λογοτέχνη», α.φ. 11.606, Δε. 6/6/1994* Ειρήνη Σιδερή: «Οδός Μαιάνδρου», εφ. «Δημοκράτης», α.φ.11.925, Δε. 23/10/1995* «Έφυγε ο Αργύρης Αραβανόπουλος», εφ. «Αιολικά Νέα», α.φ. 1500, Πα. 15/12/1995* «Έφυγε ο Μυτιληνιός ποιητής Αργύρης Αραβανόπουλος», α.φ. 11.963, Πα. 15/12/1995* Α.Π. (ολυχρονιάδης), «Αργύρης Αραβανόπουλος», εφ. «Νέο Εμπρός», α.φ. 199, Πε. 21/12/1995* «Έφυγε ο Αργύρης Αραβανόπουλος», εφ. «Νέα Πορεία», α.φ. 1688, Κυ. 17/12/1995* Αριστείδης Καλάργαλης: «Αργύρης Αραβανόπουλος. Η αναχώρηση του ποιητή», εφ. «Εμπρός», α.φ. 1.006, Πε 21/12/1995* Π. Παρασκευαΐδης: «Αργύρης Αραβανόπουλος. Ένας αληθινός ποιητής», πρδκ. «Αιολικά Φύλλα», τφχ. 42, Ιούλ. 1996, σ. 155-156.

Κ. ΜΙΣΣΙΟΣ

Αφιέρωμα
Αργύρης Αραβανόπουλος

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ
(Αναδημοσιεύσεις)

Το παρελθόν στο παρόν

Η ΠΑΛΙΑ ΜΥΤΙΛΗΝΗ

Στο μεταξύ η Ελλάδα ταξιδεύει...
Σεφέρης

Ένας φίλος ήρθε απόψε απ' τα παλιά. Καλώς τον. Και μόνο ο χώρος απ' όπου έρχεται δονεί μιαν ευφρόσυνη χορδή μέσα μας. Το παρελθόν, όχι το μακρινό κι αφηρημένο αλλά το συγκεκριμένο και πρόσφατο, που εμείς αποτελούμε ένα είδος ουράς του, μας συγκινεί πιο έντονα και πιο άμεσα. Είναι γνωστό πως μέσα στη ροή του χρόνου όλες οι θύμισές μας - οι κοτρώνες και τα χαλίκια από τις εντυπώσεις, καταστάσεις, σχέσεις, γκάφες, λάθη και δύσκολές μας στιγμές - στρογγυλεύουν, χάνουν τις αιχμές τους, λειαίνονται κι όταν όλα αυτά ξαναφέρονται στην επιφάνεια, σου δίνουν μια ηδονικήν αίσθηση, σα ν' ακουμπάς κάτι πολύ τρυφερό και διάφανο, καθώς πέφτει πάνω τους και ο ρόδινος φωτισμός τής τότε ηλικίας σου. Ένα ακόμα βήμα, όταν βάλεις αντικρυστά σε αντιπαράθεση το παρελθόν με το παρόν, και η αίσθηση αυτή βαθαίνει και δυναμώνει στο πολλαπλάσιο - κάτι που το βρίσκομε πολύ συχνά στους ποιητές, στους συγγραφείς, στον κινηματογράφο και στις κουβέντες των ... συνομιλήκων μας.

Ακριβώς αυτά τα θριαμβικά στην έντασή τους, συναισθήματα, ξυπνά κι ανεμίζει σαν σημαίες μπροστά στα μάτια μας και στο θυμικό μας, το βιβλίο της Λεσβιακής Παροικίας στην Αθήνα «Η παλιά Μυτιλήνη - Οι μαχαλάδες μας».

Θα προτιμούσα: η «χτεσινή» Μυτιλήνη. Το «παλιά», νομίζω, πέφτει κάπως βαρύ. Κι απόμακρο. Γιατί, και πόσο «παλιά»;... Τα κείμενα έχουν γραφτεί από ζωντανές εντυπώσεις και τα καθέκαστα ιστορούνται από πρώτο χέρι. Και το περιβάλλον μένει σχεδόν ανέγγιχτο μέχρι σήμερα. Οι ίδιοι δρόμοι, τα ίδια στενά, τα ίδια σοκάκια, τα ίδια σπίτια, τα ίδια κεραμίδια. Η μόνη αλλαγή είναι πως οι δρόμοι, τα στενά και τα σοκάκια έγιναν «οδοί», ότι μερικά παράθυρα έγιναν «γαλλικά», μερικές πόρτες

«αλουμίνια», πολλά μπρούτζινα χτυπητήρια αντικαταστάθηκαν από κουδούνι με διπλόν ήχο ντίν-ντάν και πολλά καλντερίμια ή ντουσεμέδες ή, επι το ελληνικώτερο, λιθόστρωτα, καλύφθηκαν με ένα γκρίζο, παγωμένο σάβανο «ισχνού σκυροδέματος», δηλαδή γκρο-μπετού. Ψιλοπράματα.

Χτες ακόμα, στρίβοντας τη γωνιά στο παλιό σπίτι του Βαγγέλη Καραγιάννη, για να μπω απ' την οδό Περγάμου στην οδό Μαιάνδρου, άκουσα να βαρταλαλούν - γρρρ! τα καλάμια στη διάστρα, καθώς τραβούσε και διαζότανε το πανί της στον τοίχο η θειά - Φιγινέλ' - συγχωρεμένη εδώ και τριαντατόσα χρόνια - και χρειάστηκε να περάσει λίγο για να συνειδητοποιήσω πως ήταν το νερό της βρύσης που έτρεχε σε έναν μισογεμάτο κουβά - πλαστικό. Και κάτω στο εκατοχρονίτικο, και βάλε, καλντερίμι είδα και ξεχώρισα πάλι όλα τα γνώριμά μου λούκια και τους αρμούς ανάμεσα στις πέτρες που καθαρίζαμε με τα δάχτυλα και φυσούσαμε το χώμα για να λευτερωθεί λίγο η μύτη του τσιλικιού έτσι που να μπορεί να πηδήξει ψηλά μόλις το χτυπήσουμε.

Τίποτα λοιπόν δεν άλλαξε... Μόνο η εποχή. Και τα ονόματα. Και οι άνθρωποι. Και οι καρδιές. Και η σκέψη. Και η στάση...Δηλαδή η Μυτιλήνη. Για σκέψου. Μέσα σε τόσο λίγο καιρό. Και σχεδόν δεν το πήραμε είδηση. Ίσαμε που ήρθαν τούτες οι σελίδες να απλώσουν μπρος τα μάτια μας, σαν ζωγραφιά, τη Μυτιλήνη που έφυγε μαζί με την τελευταία της απονήρευτη κι αθώα γενιά.

«Οι μαχαλάδες μας»... Ένα έργο βαθιάς αγάπης και νοσταλγίας που το οικοδόμησαν πλάι-πλάι και κομμάτι-κομμάτι, τα πιο ξεχωριστά ονόματα της σύγχρονης Λεσβιακής λογοτεχνίας, λαογραφίας, επιστημης και τέχνης: ο Ασημάκης Πανσέληνος, ο Κλεάνθης Παλαιολόγος, ο Βαγγέλης Καραγιάννης, ο Τάκης Χατζηαναγνώστου, ο Θανάσης Σαράφης, ο Μίλτης Παρασκευαΐδης, ο Κομνηνός Περέλλης, ο Στρατής Μολίνος.

Αντίθετα με τις κλειστές διαταγές σε σφραγισμένο φάκελο που παίρνουν οι ναυτικοί και ξεκινούν αθόρυβα μέσα στη νύχτα και μόνο σαν φτάσουν στη μέση του πελάγου τον ανοίγουν και διαβάζουν το μήνυμα, ολότελα το αντίθετο συμβαίνει με τούτο το βιβλίο. Το μήνυμά του δεν το παίρνεις όσο το κρατάς ανοιχτό, αλλά όταν το κλείσεις, μετά που το διάβασες. Και είναι απλό και αυστηρά λιγόλογο: «Γυρίστε, κοιτάχτε ο ένας τον άλλο και μετρηθείτε. Τι φόρο κληρονομίας έχετε καταβάλει;» (Ας μην ανησυχήσει κανείς· δεν πρόκειται για ΦΑΠ).

Στο μεταξύ η Μυτιλήνη ταξιδεύει, ολοένα ταξιδεύει...

Σαν το κοχύλι μια νύχτα βγήκε αθόρυβα από το φλούδι της και μίσεψε...

Άειντε να δούμε τώρα εμείς εδώ με τι θα το γεμίσουμε τούτο το άδειο κέλυφος.

Αργύρης ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

(Εφ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ», 1983)

Ο ΣΕΦΕΡΗΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ ΠΟΥ ΠΛΗΓΩΝΕΙ

Εισήγηση στο Γ΄ Διεθνές Συμπόσιο του Αιγαίου στη Μήθυμνα, Αύγουστος 1977

Στο τελευταίο του βιβλίο πού φέρνει τον χαρακτηριστικό τίτλο «Δοκίμια της Ρωμιοσύνης», ο σοφός και σεβαστός μου Δάσκαλος Γιώργος Βαλέτας γράφει κάπου: «Η λογοτεχνία μας από το Σολωμό και πέρα χωρίζεται σε τρεις μεγάλες Σχολές: την Εφτανησιώτικη, τη Ρουμελιώτικη και την Αιγαιοπελαγίτικη. Οι δυό πρώτες έκλεισαν τον κύκλο τους ύστερα από θαυμαστή καρποφορία. Η Αιγαιοπελαγίτικη που είναι και η νεώτερη και περιλαβαίνει καί τη Νεοκρητική συνεχίζεται και ανανεώνεται».

Αυτή η ρωμαλέα στρατηγική χωροταξία που οριοθετεί αποφασιστικά τη μείζονα περιοχή του Αιολικού Κέντρου, καθορίζει όχι μόνο μιαν ενότητα χώρου αλλά, και προπαντός, μιαν ενότητα αντίληψης της Τέχνης, στα βαθύτερα αιτήματά της, όσο κι αν παραλλάζει - και πρέπει να παραλλάζει - η εκφραστική της στις επί μέρους προσπάθειες των πιστών της, στους ποιητές και στους λογοτέχνες της.

Από την κρυσταλλική διαύγεια, την καθαρότητα καί απλότητα της παρασημαντικής του λαϊκού νησιώτικου τραγουδιού, που ωστόσο ξανοίγει ένα απέραντο καλλιτεχνικό βάθος, ίσαμε τη λυρική συμπύκνωση του Ελύτη και τον ερμητισμό, την αφαίρεση και τη σκοτεινή διολειπτική του Σεφέρη, το ίδιο σαράκι δουλεύει, τα ίδια ψυχικά κέντρα ροκανίζει και τον ίδιο καημό συνδαυλίζει: την έ κ φ ρ α σ η της ρωμιοσύνης σε όλες της τις εκφάνσεις - ιστορικές, κοινωνικές, αισθητικές, καλλιτεχνικές.

Είπα πως είναι διαλειπτικός κι αφηρημένος στην ποίηση του ο Σεφέρης, σα να κινείται μέσα σε σκιόφωτα ονείρου και μα την αλήθεια θάπρεπε από τώρα να εξομολογηθώ πως δεν έχω την πρόθεση να υποστηρίξω ότι με τούτη μου τη δοκιμή θα γίνω και ο αυθεντικός ονειροκρίτης της Σεφερικής ποίησης. Όμως πολύ φοβούμαι πως τελικά κάπου εκεί θα καταλήξω: να είμαι ένας ονειροκρίτης και νάχω την αξία όλων των ονειροκριτών - «έλαφον εάν ίδης καθ' ύπνους και έχεις ζωηράν την σύζυγον...». Και πώς θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά; Η σημερινή μας ποίηση έχει ανάγκη από ονειροκρίτες - και το λέω τούτο χωρίς καμιά διάθεση χιούμορ. Ο ίδιος ο Σεφέρης δεν αφίνει περιθώρια συζήτησης πάνω σ' αυτό. «Συμβαίνει, λέει, ότι οι ποιητές νοιώσανε πως «ο θυμός του ξακουστού Αχιλλέα» - δηλαδή ο μύθος, η υπόθεση, ο καμβάς που πάνω του γινότανε το κέντημα, ήγουν το ποίημα - δεν ήταν καθαυτό ποίηση και τους βάραινε. Γι' αυτό αποφασίσανε να γράψουν χωρίς αυτόν. Και επειδή συνάμα η συνείδηση του ανθρώπου είχε κάνει μερικά βήματα σε αγνοημένους άλλοτε εσωτερικούς τόπους, οι δυστυχισμένοι αυτοί ποιητές, βλέποντας τις εικόνες τους σαν τον Ορέστη που έβλεπε τις Ευμενίδες - ενώ δεν τις έβλεπε και ξαφνιζότανε ο Χορός - βρεθήκανε μπροστά στο τραγικό δίλημμα να μη μιλήσουν διόλου ή να εκφραστούνε δύσκολα και

να περάσουν, για τρελοί· προτιμήσανε το δεύτερο...». Και αλλού: «Έχω τη γνώμη, λέει, πως ο πιο σπουδαίος τρόπος να βοηθήσουν οι θεωρητικοί την κατανόηση της τέχνης είναι να προσπαθήσουν να μορφώσουν ένα κοινό που να μπορεί να έχει κάπου - κάπου στιγμές συναισθηματικής δεκτικότητας χωρίς προκαταλήψεις, χωρίς τις διανοητικές εκείνες αντιδράσεις που παρατηρούμε τόσο συχνά, όχι στο λαό, αλλά στις υπερσυζητητικές και δημοσιογραφικά αναθρεμένες ανώτερες τάξεις μας...». Και πιό κάτω: «Ό αισθητικός μπορεί να κάνει πολλά ωραία πράγματα ακόμη· να οικοδομήσει, να εξηγήσει, να συνειδητοποιήσει διάχυτες πνευματικές αξίες και όσο οξύτερος είναι, τόσο το καλύτερο...». *(Διάλογος πάνω στην ποίηση).*

Η επιφύλαξη που με έκανε να χαρακτηρίσω από την αρχή το ρόλο μου σαν «ονειροκρίτη» εδράζεται στο νόημα του ρήματος «εξηγήσει» — και θ'απολογηθώ το γιατί. Αν αρχίσουμε να κουβεντιάζουμε για την τέχνη ή και πιο περιορισμένα για την ποίηση, είναι μοιραίο, σκαλί - σκαλί κατεβαίνοντας, να φτάσουμε στον κόμπο, στο θεμελιακό ζήτημα του «τι είναι ποίηση»; Ένα ζήτημα κι ένα θέμα χωρίς άκρια και που ούτε κάν θα τ'αγγίξουμε. Ακόμα, επειδή, νομίζω, δεν υπάρχει πιο λαθεμένη αναλυτική ή κριτική μέθοδο από το να μετράς ένα έργο με μονάδες που δεν σου παρέχει το ίδιο, γι' αυτό, μερικεύοντας όσο μπορώ το παραπάνω ρώτημα το ξαναδιατυπώνω με τη μορφή: «Τι είναι, δηλαδή σε ποια περιοχή του ποιητικού λόγου βρίσκεται η ποίηση του Σεφέρη;»

Πριν αποπλεύσουμε πολύ θα μας βοηθούσε να ξέραμε την τοπογραφία του εδάφους που πάμε να σπουδάσουμε. Ας μιλήσει ο ίδιος ο ποιητής: «Εκείνο, λέει, που χαρακτηρίζει την ποίηση στους καιρούς μας είναι οτι η χρησιμότητα ενός συγκροτημένου μύθου, που είχε για κύριο ρόλο ν'αποκοιμίζει το λογικό και να μας αφίνει ελεύθερους να λειτουργήσουμε συναισθηματικά, άρχισε να εκτιμάται πολύ λιγώτερο. Αντί να μας δίνουν οι ποιητές μιαν ιστορία με αρχή μέση και τέλος, μας έδιναν πια ελάχιστες ενδείξεις, μικροσκοπικά νησιά σπαρμένα σε μιαν ίσια θάλασσα που ήταν εκεί για να μας δείξουν βέβαια ότι συγκοινωνούσαν απ' το βυθό άλλα στην επιφάνεια μας παρουσίαζαν χάσματα που έσπαζαν μέσα μας την ισορροπία».

Επισημαίνω τις λέξεις: «ελάχιστες ενδείξεις» και «συγκοινωνία απ' το βυθό», που είναι καθοριστικές, νομίζω, των συνθηκών δηλαδή των συντεταγμένων της ποίησης του Σεφέρη, ή όπως λέει, της ποίησης του καιρού μας - που είναι το ίδιο. Αλλά κάτω από αυτές ακριβώς τις συνθήκες τι «εξηγεί» κανείς εξηγώντας ένα τέτοιο ποίημα: Το ποίημα ή τον εαυτό του; Μήπως αυτό το σατανικό παιγνίδι που είναι η ποίηση επιχειρεί πια να α ν α ρ ρ ο φ ά το συναίσθημα από το θυμικό μας δια του κενού, όπως ή βεντούζα, δια του χάσματος που υπάρχει ανάμεσα στις νησίδες των «ελαχίστων ενδείξεων»; ...Μα τότε τι να την κάνουμε την εξήγηση αφού δεν θάναι εξήγηση αλλά εξομολόγηση προσωπική όχι πια του ποιητή αλλά του αναγνώστη;...

Οι παλιοί ονειροκρίτες πήγαιναν να κάνουν αντικειμενική ερμηνεία υποκειμενικών συμβόλων. Ας μου συχωρεθεί που θα δανειστώ την αφέλειά τους, μια και δεν

υπάρχει άλλος τρόπος, για να εξηγήσω ένα ποίημα του Σεφέρη. Όχι για να το εξηγήσω, άλλα για να προσπαθήσω να κάνω κάτι άλλο πιό πραχτικό και πιό χρήσιμο: Να διαβάσω ένα ποίημα.

Στο Πήλιο, μέσα στίς καστανιές, το πουκάμισο του Κενταύρου,
γλιστρούσε μέσα στα φύλλα για να τυλιχτεί στο κορμί μου,
καθώς ανέβαινα την ανηφόρα κι η θάλασσα μ' ακολουθούσε
ανεβαίνοντας κι αυτή σαν τον υδράργυρο θερμομέτρου,
ώσπου να βρούμε τα νερά του βουνού.

Στη Σαντορίνη, αγγίζοντας νησιά που βουλιάζαν,
ακούγοντας να παίζει ένα σουραύλι κάπου στίς αλαφρόπετρες,
μου κάρφωσε το χέρι στην κουπαστή
μια σαΐτα τιναγμένη ξαφνικά
από τα πέρατα μιάς νιότης βασιλεμένης.

Στις Μυκήνες σήκωσα τις μεγάλες πέτρες και τους θησαυρούς των Ατρειδών
και πλάγιασα μαζί τους στο ξενοδοχείο της «Ωραίας Ελένης του Μενελάου».
χάθηκαν μόνο την αυγή που λάλησε η Κασσάντρα
μ' έναν κόκκορα κρεμασμένο στο μαύρο λαιμό της.

Στις Σπέτσες, στον Πόρο και στη Μύκονο
με χτίκιασαν οι βαρκαρόλες.
Τι θέλουν όλοι αυτοί που λένε
πως βρίσκουνται στην Αθήνα ή τον Πειραιά;
Ο ένας έρχεται από τη Σαλαμίνα και ρωτάει τον άλλον μήπως «έρχεται εξ Ομονοίας;»

«Όχι, έρχομαι εκ Συντάγματος» απαντά, κι είν' ευχαριστημένος.
«Βρήκα το Γιάννη και με κέρασε ένα παγωτό».
Στο μεταξύ η Ελλάδα ταξιδεύει...

Δεν ξέρουμε τίποτε, δεν ξέρουμε πως είμαστε ξέμπαρκοι όλοι εμείς·
δεν ξέρουμε την πίκρα του λιμανιού σαν ταξιδεύουν όλα τα καράβια·
περιγελάμε εκείνους που τη νιώθουν.

Παράξενος κόσμος, που λέει πως βρίσκεται στην Αττική και δε βρίσκεται πουθενά·
αγοράζουν κουφέτα για να παντρευτούνε·
κρατούν «σωσίτριχα» φωτογραφίζουνται·
ο άνθρωπος που είδα σήμερα, καθισμένος σ' ένα φόντο με πιτσούνια και με λουλούδια,
δέχουνταν το χέρι του γέρου φωτογράφου να του στρώνει τις ρυτίδες
που είχαν αφήσει στο πρόσωπό του
όλα τα πετεινά του ουρανού.

Στο μεταξύ η Ελλάδα ταξιδεύει, ολοένα ταξιδεύει...
Κι' ας «ορώμεν ανθούν πέλαγος Αιγαίον νεκροίς»,
είναι εκείνοι που θέλησαν να πιάσουν το μεγάλο καράβι με το κολύμπι· εκείνοι

που βαρέθηκαν να περιμένουν τα καράβια που δεν μπορούν να κινήσουν.

Την «Έλση», τη «Σαμοθράκη», τον «Αμβρακικό».

Σφυρίζουν τα καράβια τώρα που βραδιάζει στον Πειραιά,
σφυρίζουν, ολοένα σφυρίζουν, μα δεν κουνιέται κανένας αργάτης,
καμιά αλυσίδα δεν έλαμψε βρεμένη στο στερνό φως που βασιλεύει...
ο καπετάνιος μένει μαρμαρωμένος μες στ' άσπρα και στα χρυσά...

Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει...

Παραπετάσματα βουνών, αρχιπέλαγα, γυμνοί γρανίτες...
Το καράβι που ταξιδεύει το λένε ΑΓΩΝΙΑ 937.

Γ. ΣΕΦΕΡΗΣ

Αν διάλεξα τούτο το ποίημα του Σεφέρη είναι γιατί, από τη μια, οι «νησίδες» καλύπτουν μεγαλύτερην επιφάνεια παρά η θάλασσα που τις χωρίζει κι από την άλλη γιατί είναι ποίημα - θεμέλιο, ποίημα - κλειδί μέσα στο έργο του ποιητή. Σε κάθε ποιητή υπάρχουν πάντα ποιήματα - πυρήνες της προσωπικότητάς του, του τρόπου του, του σημείου από όπου ξεκινά και του προσδιορισμού του στόχου που σημαδεύει. Φυσικά μιλώ για συγκροτημένους ποιητές που ξέρουν τι θέλουν και πώς το αναζητούν. Στον Σεφέρη, ένας από τους βασικούς πυρήνες που γύρω τους κρυσταλλώνεται το έργο του είναι η Ελλάδα. Η Ελλάδα σαν μια ενιαία ενότητα, στις σφαίρες του υψηλού ιδεαλισμού. Η Ελλάδα σαν μια αδιάσπαστη συνέχεια από το πιο βαθύ παρελθόν της ίσαμε σήμερα, με όλες τις στιγμές της παρούσες, η Ελλάδα σαν μια ζωντανή παλλόμενη ιστορική γραμμή, σαν μια παλλόμενη ιστορική αλήθεια, ιστορική πραγματικότητα, με όλα της τα γεγονότα ζωντανά σ ή μ ε ρ α . Το ξαναλέω: Με όλα της τα γεγονότα ζωντανά σ ή μ ε ρ α . Από τη νομοθεσία του Σόλωνα, ίσαμε τη μάχη της Κρήτης, γεγονότα ιστορικά που το ένα γεννοβολά το άλλο και συγκρικώνουνται και καθορίζουν μέσα στους αιώνες αδιάκοπα το στίγμα μιας πορείας που ολόκληρη συμμετέχει στην παραπέρα προώθησή της, στο παραπέρα ξετύλιγμά της. «Ίσως να μνημόνευσα τη λέξη «παράδοση» - έλεγε ο Σεφέρης στη Σουηδική Ακαδημία, όταν πήρε το Νόμπελ - χωρίς να υπογραμμίσω τούτο το αυτονόητο: ότι παράδοση δεν σημαίνει συνήθεια. Αντίθετα μας ενδιαφέρει για την ικανότητα που έχει να μπορεί να σπάσει τη συνήθεια: έτσι αποδείχνει τη ζωντάνιά της». Τι είναι η Ελλάδα για τον Σεφέρη; Τώχει προσδιορίσει ο ίδιος: «Μια μυστηριώδης ροή».

Ας ξαναγυρίσουμε όμως στο ποίημα. Με τις παραπάνω κατατοπιστικές γνώσεις προσπαθώ να σχηματίσω την ομόζυγη και την αντίζυγη αρμονία του από φωνές του Ελληνικού Λόγου και η θύμισή μου κατακλύζεται. Αισθάνομαι παρόντα τον Παλαμά, τον Καβάφη, τον Καρυωτάκη, τα δημοτικά μοιρολόγια για την άλωση της Πόλης... Δεν ξέρω γιατί παιδεύει τη μνήμη μου επίμονα ο Αρχίλοχος - ο δειλός στρατιώτης, όπως τον φέρνει η παράδοση - ο αρχαιότερος μετά τον Ησίοδο Έλληνας ποιητής.

Ἀσπίδι μέν Σαΐων τίς ἀγάλλεται, ἥν παρά θάμνω
ἔντος ἀμώμητον κάλλιπον οὐκ ἐθέλων·
αὐτός δ' ἐξέφυγον θανάτου τέλος. Ἀσπίς ἐκείνη
ἐρρέτω. Ἐξαύτις κτήσομαι οὐ κακίω.

Μεταφράζει ο Θρασύβουλος Σταύρου:

Την αψεγάδιαστη ασπίδα μου, που άθελα πλάϊ σ' ένα θάμνο
πέταξα, κάποιος οχτρός Σάιος τη χαίρεται· ναι,
γλίτωσα εγώ τη ζωή μου; Για ασπίδα, λοιπόν δε με νοιάζει·
άσ'την κι ας πάει στο καλό· θάβρω καλύτερη εγώ.

Πέταξε την ασπίδα του και την πήραν οι εχθροί. Και δεν τον νοιάζει. Γλίτωσε εκείνος τη ζωή του; Είν' ευχαριστημένος. Ίσως κι ανυποψίαστος για το τι έκανε κι ανέμελος. Εδώ πια το τραγικό στοιχείο του ριψάσπιδος καθ' εαυτό μπαίνει σε δεύτερο πλάνο για νάρθει στό προσκήνιο το ακόμη τραγικώτερο στοιχείο της αναμελιάς του μετά τη συντέλεση από τον ίδιο της ήδη φοβερής πράξης... Δέ βαρυέσαι, θ' αγοράσω άλλη καλύτερη. Σάμπως η ασπίδα στα χέρια του στρατιώτη νάχει την ίδια ταρίφα που έχει και στα οπλοπωλεία...

Δεν θα επιμείνω περισσότερο στην ανάλυση γιατί σε κανέναν δεν αρέσουν τα μεγάλα λόγια, ωστόσο βλέπω έναν Αρχίλοχο να ζωγραφίζει ο Σεφέρης μέσα στο ποίημα που διαβάσαμε, όπου το καράβι που ταξιδεύει το λένε ΑΓΩΝΙΑ 937. Ο ένας έρχεται από τη Σαλαμίνα, χωρίς να υποψιάζεται από πού έρχεται και ρωτάει τον άλλον έτσι ανάλαφρα «μήπως έρχεται εξ Ομονοίας»; «Όχι, έρχομαι εκ Συντάγματος» απαντά κι είναι ευχαριστημένος. Κι ευθύς αμέσως:

«Βρήκα το Γιάννη και με κέρασε ένα παγωτό»

Οι φράσεις με την πρώτη ματιά είναι ισοδύναμα ενοχλητικές: Έρχεσαι εξ Ομονοίας; - Όχι έρχομαι εκ Συντάγματος. «Βρήκα το Γιάννη και με κέρασε ένα παγωτό»... Δηλαδή; Απο την Πόλην έρχομαι και στην κορφή... και τα λοιπά. Είναι να πιάνεται η ψυχή του ανθρώπου σαν βρίσκεται μπροστά σε τέτοιους απογοητευτικούς στίχους: - Έρχεσαι εξ Ομονοίας; -Όχι, έρχομαι εκ Συντάγματος. -Βρήκα το Γιάννη καί με κέρασε ένα παγωτό.

Αφόρητη πεζολογία που σε φέρνει σε απελπισία. Κι ούτε μπορείς να μην τους προσέξεις, σαν να μπήκαν επίτηδες για να σου τραβήξουν, σώνει και καλά, την προσοχή με την ασκήμια τους... Αλλά, αν ακριβώς αυτό το «επίτηδες» συμβαίνει;... Πριν απελπιστούμε οριστικά ας προσπαθήσουμε μήπως και βρούμε κανένα νήμα μέσα σε τούτο το θολό σκοτάδι... Κάπου μας μίλησε ο Σεφέρης για «νησίδες». Μήπως υπάρχει καμιά νησίδα μέσα σαυτές τις φράσεις, έτσι που να μπορέσουμε να στηρίξουμε σε κάτι στερεό τη σκέψη μας που στομώνει;

Νομίζω ότι υπάρχει. Και μάλιστα όχι μόνο μια. Σημειώνω συνολικά πέντε νησίδες. Ας δούμε την πρώτη. Είναι - όνομα και πράμα - η Σαλαμίνα. «Ο ένας έρχεται απο τη

Σαλαμίνα». Ποιός νάναι τάχα αυτός που έρχεται από τη Σαλαμίνα; Μα... είμαι εγώ, είσαστε κι εσείς, είμαστε όλοι μας αυτοί που έρχονται από τη Σαλαμίνα. Όλοι μας ερχόμαστε απο τη Σαλαμίνα κι από την Ολυμπία κι από τη Δήλο κι απο την Κολχίδα... Αυτός που έρχεται από τη Σαλαμίνα είν' ο Θεμιστοκλής, είναι και... ο Χριστόφορος, είναι κι ο Νικόλας, είναι κι ο Γιώργης. Αυτός που έρχεται απο τη Σαλαμίνα είναι ένας απο εμάς ή για να είμαστε πιο ακριβείς, είναι ένας σαν κι εμάς, ένας σύγχρονός μας.

Ήδη πιάνουμε να υποψιαζόμαστε από το πρελούντιο που αρχίζει με τη φράση «ο ένας έρχεται από τη Σαλαμίνα» ότι ο ποιητής ετοιμάζεται να μας μιλήσει για μας και για τον εαυτό του, για σύγχρονα πράγματα και περιστατικά, για σύγχρονους καημούς που μας αφορούν και που τον αφορούνε.

Και τι κάνει αυτός - όπως τον καθωρίσαμε - που έρχεται από τη Σαλαμίνα; Ω! τίποτα το σημαντικό: ρωτάει τον άλλον «μήπως έρχεται εξ Ομονοίας»;

«Όχι, έρχομαι εκ Συντάγματος» απαντά.

Κι έτσι φτάνουμε στις άλλες δυο νησίδες: Την Ομόνοια και το Σύνταγμα. Τι είναι η Ομόνοια και το Σύνταγμα; Είναι βέβαια δυο πασίγνωστες πλατείες της Αθήνας. Δυο πλατείες; Όχι δα... Η Ομόνοια και το Σύνταγμα ήταν δυο αντίθετα πολιτικά συνθήματα το 1937. Από τη μια η δικτατορία διατυμπάνιζε πως έφερε την ομόνοια ανάμεσα στους έλληνες (με το κνούτο - όρα και «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών») κι από την άλλη το ελεύθερο πνεύμα και ο λαός στεκότανε ακλόνητος στα δικαιώματα και στο Σύνταγμά του. Δυο αντίθετες πολιτικές απόψεις, που η μια ξεκινούσε και ερχότανε από την ο μ ό ν ο ι α , και η άλλη από το Σ ύ ν τ α γ μ α των ελλήνων. Κι έτσι όταν ο ένας ρωτά «έρχεσαι εξ ομονοίας» κι ο άλλος απαντά «οχι, έρχομαι εκ Συντάγματος» δεν κάνουν άλλο από αυτό που έκαναν οι πρώτοι χριστιανοί όταν ζωγραφίζανε στο χώμα ένα ψάρι, έναν ιχθύ στις συναντήσεις τους σαν σημάδι αναγνώρισης.

Ας μεταφράσουμε τους στίχους: Ο ένας έρχεται από τη Σαλαμίνα, από κει που αναμετρήθηκε σέναν αγώνα ζωής και θανάτου και θριάμβεψε το ελληνικό πνεύμα της ελευθερίας, και ρωτάει τον άλλον καχύποπτα: «Μην τάχα προσκυνάς τους τυράννους»; «- Όχι, είμαι δημοκράτης» απαντά κι είν' ευχαριστημένος.

Απομένουν ακόμα δυο νησίδες κι αυτές είναι, βέβαια, ο Γ ι ά ν ν η ς και το π α γ ω τ ό . «- Βρήκα το Γιάννη και με κέρασε ένα παγωτό».

Ας ξαναδιαβάσουμε τους στίχους:

Ο ένας έρχεται από τη Σαλαμίνα και ρωτάει τον άλλο μήπως «έρχεται εξ Ομονοίας;» «Όχι, έρχομαι εκ Συντάγματος» απαντά κι είν' ευχαριστημένος. «Βρήκα το Γιάννη και με κέρασε ένα παγωτό».

Ήδη ο πίνακας άλλαξε χρώμα. Οι ενοχλητικές πεζολογίες, τα άδεια και ακατανόητα λόγια πήραν το νόημα και το βάθος συμβόλων. Από νεκρές λέξεις, ζωντάνεψαν γεμάτες νιάτα και σφριγηλότητα και παθιάζουνται με τη γύρω τους πραγματικότητα, με τη γύρω τους ζωή. Διαπιστώνουμε οτι δεν είναι ο Σεφέρης ένας ποιητής εργαστη-

ρίου, δεν ζει μακρια από την εποχή του κλεισμένος σε ελεφάντινους πύργους, ζει τα προβλήματά της και τον πονούν και τα εκφράζει με το δικό του τρόπο. Έρριξε τη μποτίλια του στη θάλασσα το 1937 με το προσωπικό του μήνυμα, βρίσκοντας τον τρόπο να εκφραστεί σαν στοχαστής και σαν ζωντανός άνθρωπος - κι αυτό έκανε πιο απροκάλυπτα το 1971 με το «Επί ασπαλάθων» - « Όχι, απαντά, έρχομαι εκ Συντάγματος» κι είν' ευχαριστημένος.

Άλλο τσεκούρι εδώ. Αυτό το μικρο κομμάτι της φράσης, που περνά σχεδόν απαρατήρητο, αυτές οι τρεις λέξεις «κι είν' ευχαριστημένος», δεν θυμίζουν τον Αρχίλοχο; Ό άνθρωπος το λέει οτι δεν έρχεται εξ Ομονοίας αλλά έρχεται εκ Συντάγματος και νομίζει ότι - μιας και το λέει - ξόφλησε το χρέος του. Κι είν' ευχαριστημένος. Δε βαρυέσαι, έλεγε ο Αρχίλοχος, πέταξα την ασπίδα μου - άθελά μου - μπροστά στους εχθρούς, παίρνω μιαν άλλη... Κι είν' ευχαριστημένος, λέει ο Σεφέρης. Τόβλεπε κι ο Παλαμάς στον καιρό του;

Δεν έχεις Ολυμπε Θεούς, μήτε λεβέντες Όσσα
ραγιάδες έχεις, μάνα γης, σκυφτούς για το χαράτσι
των ευρωπαίων περίγελο και των αρχαίων παλιάτσοι.

Τόβλεπε κι ο Καρυωτάκης:

Αλλά τί λέγω; θρήνησε
θρήνησε την πατρίδα
νεκράν όπου σκυλεύουν
αλλοφρονούντα τέκνα της,
ω Ανδρέα Κάλβε.

«Κι είν' ευχαριστημένος» λέει ο Σεφέρης με οίκτο για τον άνθρωπο με την επιτηδευμένη γλώσσα, με τα «εξ» και τα «εκ» της καθαρεύουσας πάνω στα χείλη. Μέσα από αυτά τα «εκ» και τα «εξ» νομίζεις οτι ακούς να φωνάζει γεμάτος κυνικό κομπασμό εκείνος ο Αντιοχεύς πατριώτης, του Καβάφη:

Κάτοχος της Ελληνικής θαυμάσιος
(ξέρω και παραξέρω Αριστοτέλη, Πλάτωνα·
τι ρήτορας, τι ποιητάς, τι ό,τι κι αν πεις.)
Όθεν φρονώ πως είμαι στα γεμάτα
ενδεδειγμένος για να υπηρετήσω αυτήν την χώραν
την προσφιλή πατρίδα μου Συρία.
Σε ό,τι δουλειά με βάλουν θα πασχίσω
να είμαι στη χώρα ωφέλιμος. Αυτή είν' ή πρόθεσίς μου.
Θ' απευθυνθώ προς τον Ζαβίνα πρώτα
κι αν ο μωρός αυτός δεν μ' εκτιμήσει
θα πάγω στον αντίπαλό του το Γρυπό.
Κι αν ο ηλίθιος κι αυτός δεν με προσλάβει,

πηγαίνω παρευθύς στον Υρκανό.
Θα με θελήσει πάντως ένας απ' τους τρεις,
Κι είν' η συνείδησίς μου ήσυχη
για το αψήφιστο της εκλογής.
Βλάπτουν κι οι τρεις τους τη Συρία το ίδιο.

«Κι είν' ευχαριστημένος» αυτός ο ψεύτικος άνθρωπος με την καθαρεύουσά του, λέει ο Σεφέρης. Και πόσο πρέπει να θλίβεται για τους ψεύτικους ανθρώπους ο ποιητής όταν η ιδέα του για τον άνθρωπο στέκεται τόσο ψηλά. Γράφει για τον Μακρυγιάννη:

«Πολέμησε, αγωνίστηκε, πίστεψε, αηδίασε, θύμωσε. Αλλά έμεινε πάντα ορθός ως το τέλος: άνθρωπος στο ύψος του ανθρώπου. Δεν έγινε μήτε υπεράνθρωπος μήτε σκουλήκι. Αλήθεια, μια από τις χάρες του Μακρυγιάννη, που γεμίζει αγαλλίαση την ψυχή είναι αυτό το συναίσθημα που δεν παύει ποτέ να μας δίνει· το συναίσθημα πως έχουμε πλάι μας έναν οδηγό - τόσο ανθρώπινο- που είναι μέτρο των πραγμάτων και των όντων. Αυτό το ίδιο συναίσθημα που είναι ζυμωμένο με κάθε ελληνική ιδιοσυγκρασία, από τους παμπάλαιους καιρούς που ο Οιδίποδας κατάργησε τη Σφίγγα και τον εφιαλτικό κόσμο της, λέγοντας μόνο μια λέξη: ο άνθρωπος. Ο ελεύθερος άνθρωπος, ο δίκαιος άνθρωπος, ο άνθρωπος ζυγαριά της ζωής - αν υπάρχει μια ιδέα βασικά ελληνική δεν είναι άλλη». Από δω το υψηλό ιδανικό κι από κει η γήινη πραγματικότητα. Μια πραγματικότητα που κάνει τον Παλαμά να κραυγάζει:

Γύριζε, μη σταθείς ποτέ, ρίξε μας πέτρα μαύρη,
ο ψεύτης είδωλο είναι δω το προσκυνά η πλεμπάγια
η Αλήθεια τόπο να σταθεί μια σπιθαμή δε θάβρει.
Αλάργα. Μόρα της ψυχής της χώρας τα μουράγια.

Μα τι γίνεται;.. Η Ελλάδα φθείρεται, η Ελλάδα εκφυλίζεται, η Ελλάδα χάνεται, θρηνωδεί ο ποιητικός στοχασμός. - Η Ελλάδα ταξιδεύει, απαντά ο Σεφέρης, με τη συνθετικήν εικόνα της Ελλάδας μπροστά στα μάτια του. Δεν είναι μόνο το παρόν η Ελλάδα. Ελλάδα είναι και οι Θεοί, και οι δαίμονες και οι Κένταυροι που ζουν στο Πήλιο, μέσα στις καστανιές και τους ακούς να σε ακολουθούνε όταν τ'ανεβαίνεις. Ελλάδα είναι και ο λαός που παίζει τα σουράβλιά του «κάπου στις αλαφρόπετρες» τα σουράβλια που τα βαστά κληρονομιά από τον Πάνα και που τ'ακούς μέσα στο ελληνικό τοπίο και σε καρφώνει η ανάμνηση «σάν σαΐτα τιναγμένη ξαφνικά» η προαιώνια και παρούσα ανάμνηση μιας νιότης βασιλεμένης. Η Ελλάδα ταξιδεύει μέσα στους αιώνες. Είναι μια «μυστηριώδης ροή».

Όμως τι γίνεται τώρα; «Στις Μυκήνες σήκωσα τις μεγάλες πέτρες και τους θησαυρούς των Ατρειδών και πλάγιασα μαζί τους». Μια παράδοση αιώνων βαριά και ασήκωτη σαν τα κυκλώπεια τείχη των Μυκηνών βαραίνει τους ώμους μας. Ποιός το νοιώθει; Τι έμεινε από αυτές τις μεγάλες πέτρες και τους θησαυρούς των Ατρειδών; Ένα

ξενοδοχείο με τη βλακώδη επιγραφή «Η Ωραία Ελένη του Μενελάου» - λες και υπήρχε και άλλη ωραία Ελένη από κείνην «του Μενελάου». Λησμονήσαμε τους θρύλους μας κι εκείνοι έρχονται και πλαγιάζουν τη νύχτα μαζί μας, γιατί τους κουβαλάμε μέσα μας θέλουμε δεν θέλουμε, το ξέρουμε δεν το ξέρουμε, για να χαθούν μόνο την αυγή που θα ξυπνήσουμε και θα θυμηθούμε πως τους έχουμε λησμονημένους, όταν λαλήσει η Κασσάντρα, αυτή η μαύρη φωνή του πένθους και της συμφοράς, η φωνή της καθημερινής επίπεδης ζωής μας. «Των ευρωπαίων περίγελα» είχε πει ο Παλαμάς. Ξεκόψαμε από τις ρίζες μας κι αντί να θρεβόμαστε από αυτές, πιθηκίζουμε;

Στις Σπέτσες, στον Πόρο και στη Μύκονο
με χτίκιασαν οι βαρκαρόλες.

Γιατί τώρα τραγουδιούνται «βαρκαρόλες» και τα ελληνικά τραγούδια, έγιναν «βαρκαρόλες». Μα όταν ξεκόψεις από τη ρίζα σου στέκεις πια κατά συνθήκη «εν ου τόπω»:

Παράξενος κόσμος που λέει πως βρίσκεται στην
Αττική και δε βρίσκεται πουθενά.

Και ζει μια ζωή επιφάνειας, καταστρώματος, επίπεδη, χωρίς βάθος, χωρίς έρμα:

αγοράζουν κουφέτα για να παντρευτούν·
κρατούν «σωσίτριχα»· φωτογραφίζουνται.

Και ψεύδονται. Διαρκώς ψευτίζουν και παραχαράζουν την αλήθεια, την ίδια τους ύπαρξη:

Ο άνθρωπος που είδα σήμερα καθισμένος σ' ενα
φόντο με πιτσούνια και με λουλούδια
δέχουνταν το χέρι του γέρου φωτογράφου
να του στρώνει τις ρυτίδες.

Για να βγάλει μια φωτογραφία ψεύτικη, να εξαπατήσει «εν επιγνώσει» του τον ίδιο τον εαυτό του... Νάναι κι αυτό ένας γενικώτερος συμβολισμός; Πιθανώτατα. Μα, τέλος πάντων

Τι θέλουν όλοι αυτοί πού λένε
πως βρίσκονται στην Αθήνα ή στον Πειραιά;

Ούτε στην Αθήνα βρίσκονται, ούτε στον Πειραιά, ούτε στην Αττική, ούτε στην Ελλάδα ούτε πουθενά. Η Ελλάδα ταξιδεύει στην τροχιά της ιστορίας της κι εμείς είδηση δεν έχουμε. Είμαστε ξέμπαρκοι και δεν το ξέρουμε. Νομίζουμε πως η Ελλάδα στέκεται εδώ μαζί μας και δε νοιώθουμε μέσα στην ψευδαίσθησή μας την πίκρα του έρημου λιμανιού και περιγελάμε εκείνους που την νοιώθουν, τους περιγελάμε αν δεν μας εξοργίζουν κιόλας που πάνε να ταράξουν τη μακάρια νωχέλειά μας. Και η Ελλά-

δα ταξιδεύει χωρίς εμάς. Με τους θρύλους, με τις παραδόσεις, με την ιστορία της. Κι αν υπάρχουν - που πάντα υπάρχουν - αυτοί που την αισθάνονται μακριά τους να ταξιδεύει και τους κορφώνει την αγωνία η ερημιά, τρελλαίνονται από τη λαχτάρα κι αρχίζουν να πιστεύουν πως είναι μπορετό να κινήσουν και να την φτάσουν με τα κοινά βαποράκια που βλέπουμε στα λιμάνια μας - την Έλση, τη Σαμοθράκη, τον Αμβρακικό. Κι όσο τα βλέπουν να μην μπορούν να ξεκινήσουν για τέτοιο ταξίδι, τόσο τους αποτρελλαίνει η αγωνία και πέφτουν στη θάλασσα να πιάσουν το μεγάλο καράβι με το κολύμπι. Και πνίγουνται. Κι έτσι βλέπουμε καμιά φορά το Αιγαίο να ανθίζει νεκρούς.

Τα μεγάλα καράβια που θα μας φέρουν κοντά της δεν μπορούν να κινήσουν ακόμα. Όλο ετοιμάζονται, όλο σφυρίζουν μα δεν μπορούν να κινήσουν.

...για τη μεγάλη γέννα
π' όλο την περιμένουμε κι όλο κινάει για νάρθει
κι όλο συντρίμμι χάνεται στο γύρισμα των κύκλων.

Όπου και να πας, όπου και να ταξιδέψεις, βλέπεις τα παραπετάσματα των βουνών της, τα αρχιπέλαγά της, τους γυμνούς γρανίτες της, μα εκείνη λείπει.

Πώς να μη σε πληγώνει η Ελλάδα που λείπει;

Α.Α.

(Περδ. «ΑΙΟΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» τεύχ. 41/1977)

ΦΟΜ 1977

ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΕΛΥΤΗ

(Αποσπάσματα)

.....

Το 1940 δεν ήταν για μας μόνο ένα ορόσημο πολέμου, που άλλωστε μας χτύπησε στα ξέβγα του Οχτώβρη. Στρογγυλεύαμε μια δεκαετία κι είμασταν δεκαεφτά χρονών, απάνω στην άψη μας και στους ενθουσιασμούς μας. Ήδη ξεχώριζαν οι ροπές και οι κλίσεις μας, ήδη διαμορφωνόταν η συνισταμένη της μοίρας μας σα ρότα ζωής, εσωτερικής ζωής και πνευματικής κατεύθυνσης. Στα δεκαπέντε μας χρόνια, στο Λύκειο Μυτιλήνης, τόφερε η καλή μας τύχη ν'άχουμε ολοκαίνουργιους δασκάλους: το Ζαφείρη Καραμπάση που μας έμαθε καλά γράμματα - καλή του ώρα - κι έναν νέο φιλόλογο, ιδεολόγο και μύστη. Ίσια λαμπερά μαύρα μαλλιά κάπως μακριά - που τα κρυφοζηλεύαμε γιατί εμείς σύμφωνα με τους νόμους του τεταρτοαυγουστιανού φασισμού έπρεπε νάμαστε κουρεμένοι με τη μηχανή - ευθεία - ράμμα - ελληνική μύτη, μαύρα λεπτά και σμιχτά φρύδια και κάτουθέ τους δυο σκούρα αναμμένα κάρβουνα. Η παρουσία του ανάδινε κάτι Αποστολικό που απ' τη μια μας κρατούσε από μόνη της σ'έναν βουβό σεβασμό σα να βρισκόμασταν σ'άλλο επίπεδο κάπως ψηλώτερο και κάπως εξώκοσμο κι από την άλλη μας προκαλούσε την αντίδραση να το διακωμωδήσουμε και να το περιγελάσουμε σαν είμασταν μόνοι μας. Όμως και με τούτο και με κείνο, τα κατάφερνε ο νέος φιλόλογος να τρυπώνει στις ψυχές μας με το λόγο του και να βάζει μπουρλότα. Άξονες του πάθους του η δημοτική, η λογοτεχνία και η λεσβιακή παράδοση. Μας μιλούσε για τον Εφταλιώτη και η ατίθαση τάξη βούλιαζε σε κατανυκτική σιωπή και ακινησία, σαν την κόμπρα στον αυλό του φακίρη. Μας μιλούσε για τον Παπαδιαμάντη, τον Ψυχάρη, το Σολωμό, τον Όμηρο, για το λυρικό κλίμα της Λέσβος, και το μάθημα γινότανε μύηση. Είχε τον τρόπο του να ξανοίγει και να ξεδιπλώνει τις ψυχές μας για να μας κοινωνήσει με τη μετάληψη του πνεύματος κι αυτό θα τώκανε υστερώτερα για όλη τη Λέσβο, για όλη την Ελλάδα ο νέος καθηγητής μας ο Γιώργος Βαλέτας.

Ο πρώτος σπόρος λοιπόν στα κρίσιμα δεκαπέντε μας χρόνια και στα δεκαεφτά μας, το 1940, είχαμε πια ξεδιαλεχτεί οι «ονειροπαρμένοι» από τους «θετικούς».

- Κι εσύ, μου έλεγε βλοσυρά ένας από χρόνια συγχωρεμένος καθηγητής μου, να ασχολήσι λιγώτιρου μι την ποίηση κι πιρισσότιρου μι την ... ιχνουγραφία.

(Καλά μου έλεγε).

Με τον Αντώνη Πρωτοπάτση ολοκληρώθηκε το κακό. Περνούσαμε σε ελεύθερες εξωσχολικές περιοχές με πιο λεπτολόγα επεξεργασία και πιο ουσιαστική εμβάθυνση στα θέματα Τέχνη, Γλώσσα, Έκφραση, Δημοτικό τραγούδι, Αιολική - διάβαζε μερακλίδικη - αισθητική, Λεσβιακή παράδοση και Μυτιληνιός μημουαπτισμός. Περήφανοι για τη Σαπφώ, τον Αλκαίο, το Θεόφραστο - που μόνο τ'όνομά τους ξέραμε - και για

άλλους πολλούς - που δεν ξέραμε ούτε τ'όνομά τους - περήφανοι για τον τόπο μας, για το λαό μας, για τη γλώσσα μας, περήφανοι: για τη «Ζωή εν Τάφω», για τον Βερναρδάκη και για τον Λεφκία, προσπαθούσαμε να τους αναλύσουμε, να τους αφομοιώσουμε, να ταυτιστούμε με την παράδοσή μας. Κι είμασταν, φυσικά, αδιάλλακτοι.

Ο μόνος που δεν ίδρωνε και πολύ το αφτί του από τα τέτοια - πάντα του κεφαλιού του και πάντα με τη δική του παντιέρα - ο Μανώλης Καλλιγιάννης, συμπορευότανε μαζί μας, αλλά δεν τον είχαμε και τόσο σίγουρο - παρόλο που ο Πρωταπάτσης τούχε γράψει, κάτω από ένα σκίτσο που του έκανε καθισμένον μπροστά στο καβαλέττο του να ζωγραφίζει, «Ούτος εστίν ο μαθητής μου ο αγαπητός εν ω ηυδόκησα». Πού να το φανταζόμασταν πως θα γινότανε φανατικώτερος από μας που δεν τ'αποτολμήσαμε να κρεμάσουμε τη ζωή μας στη λόξα μας. Κάθε τόσο μας ξάφνιζε με καινά δαιμόνια, πιότερο για να μας ερεθίζει παρά που τα υιοθετούσε. Ήταν ο πιο χαρτζιλικωμένος απ' όλους, και μια μέρα μας ήρθε μ'ένα τεράστιο βιβλίο κάτω από τη μασχάλη του που μας το πρότεινε σαν πρόκληση: «Πάρτε να δήτε».

Το πανηγύρι άρχισε πριν τ'ανοίξουμε. Από τα ξώφυλλα. Είχε έναν τίτλο αντιφατικό και καθαρευουσιάνικο: ΤΑ ΚΛΕΙΔΟΚΥΜΒΑΛΑ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ! Μωρέ μπράβο μακαρόνι - μπρρρ! Κάποιος άρχισε ξαφνικά να κλίνει «το κλειδοκύμβαλον, του κλειδοκυμβάλου» και τον ακολουθήσαμε όλοι μ'ένα στόμα: «τω κλειδοκυμβάλω, το κλειδοκύμβαλον, ωωω κλειδοκύμβαλοον - η κορώνα βγήκε από μόνη της. Άρχισε η συζήτηση στη γλώσσα του Πλάτωνα.

- Τι τηνικάδε αφίξαι, ω Μανώλη; Ή ου πρω έτι εστί; (αυτά τα ξέραμε από τον ξορκισμένο τον «Κρίτωνα» που μας είχε βγάλει το Χριστό μας ανάποδα).

- Και τι ηλίευσας, ω Μανώλιε, εν αυτοίς τοις κλειδοκυμβάλοις;

Ο καθένας το δικό του. Όταν διαβάσαμε λίγο και μέσα, τα γέλια και τα χουγιαχτά μας έφταξαν στον ουρανό. Σουρρεαλιστικά ποιήματα! Ένα κατάληγε:

Κι είμ ο Μινώταυρος
μεσ' στο σεντούκι
μεσ' στο σεντόνι
μεσ' στο σεντέφι.

Οι παρωδίες της στιγμής - που δεν είχαν να ζηλέψουν τίποτα από το πρωτότυπο - άρχισαν να πέφτουν βροχή, μέσα σε χειροκροτήματα και ξεφωνητά.

Κι είμ' ο πρασίγκουρας
μεσ' στο κυδώνι
μεσ' στο πεπόνι
μεσ' στο χαρτόνι.

Αυτό ήταν του Δημάσου.

Κι είμ' ο δεινόσαυρος
μεσ' στο μαντήλι
μεσ' στο καντήλι
μεσ' στο κοντύλι.

Αυτό ήταν δικό μου.

Κι είμ' ο θεότρελλος
μεσ' στο κελλί μου
μεσ' στο καυκί μου
μεσ' στο... βρακί μου.
Αυτό ήταν του Κώστα Βουδούρη.

Και δόστου γέλια και χάχανα τρανταχτά. Κάτι πήγε να πει στην αρχή ο Καλλιγιάννης, αλλά σε λίγο άρχισε κι αυτός να γελά μαζί μας και να συμμετέχει στην πρόγκα, πρώτος και καλύτερος όπως πάντα σε τέτοια.

Αυτή ήταν η πρώτη γνωριμία μας με τον σουρρεαλισμό που μεμιάς τον βγάλαμε νοκ - άουτ, στο άψε - σβήσε. Συμπέρασμα ακλόνητο: Τίποτα δεν μπορούσε να σταθεί όξω από τη δική μας αισθητική αντίληψη. Ωστόσο η περίφημη Λεσβιακή Άνοιξη λούφαζε σ' ένα νεκρό σημείο κι όλοι περιμέναμε πως - δε μπορεί - κάτι θα ξεπεταχτεί. Λίγο πιο πριν είχε κυκλοφορήσει η «Γαλήνη». Τον Ηλία Βενέζη τον ξέραμε από τον «Μανώλη Λέκα» και από το «Νούμερο». Δεν είχε βέβαια το μπόι και τα κότσια ενός Μυριβήλη, ενός Λεφκία ή ενός Κόντογλου, αλλά στεκότανε όπως νάχει σε μια λογική απόσταση πιο πίσω. Αυτό δεν ήταν τίποτα κακό η μειωτικό - ζήτημα ιδιοσυγκρασίας και φυσικής δομής. Το σπουδαίο ήταν ότι βρισκότανε μέσα στο πνεύμα της αιολικής παράδοσης, στο πνεύμα αυτό που πρόσταζε την επιδίωξη της τελειότητας χωρίς εκζήτηση, τον ασυμβίβαστο αποκλεισμό κάθε παραχώρησης στη μορφή και στη γλώσσα και την έσχατη περιφρόνηση προς την εύκολη δημιουργία, τα κόλπα και τις εξυπνάδες. Τίμια, καθαρή δουλειά, ειλικρινείς και ανυστερόβουλες προθέσεις και μετάγγιση της ψυχής στο Έργο. Το πάλεμα του Διγενή με το Χάροντα: ή θα με πάρεις ή θα σε πάρω. Ή θα «μ ι λ ή σ ω », όσο δύνουμαι κι όσο φτάνω, εξαντλώντας όλες μου τις δυνατότητες, ή θα σωπάσω. Μέσος όρος δεν χωρούσε. Το παράδειγμα του Σωλομού στεκόταν ορόσημο και ιδανικό.

Όταν ήρθε λοιπόν η «Γαλήνη» πέσαμε πάνω της σαν τα διψασμένα ελάφια.

Ταμπλάς. Ο Ηλίας Βενέζης είχε προσχωρήσει στο μέσον όρο. Η Στενή Πύλη κι ο δύσκολος ανήφορος δεν ήταν φορτίο για τους ώμους του. Φρόνιμα και ταχτικά, λοιπόν, έκανε μιαν ωραία στροφή και βρέθηκε πάνω στην ίσια και καλοστρωμένη άσφαλτο του κάμπου. Ήταν, φαίνεται, έξυπνος άνθρωπος.

Κι έτσι η Λεσβιακή Άνοιξη λούφαζε στο νεκρό της σημείο - ο «Βασίλης Αρβανίτης» ήρθε τρία χρόνια αργότερα - κι εμείς όλο να περιμένουμε.

Ό Κοσμάς Πολίτης, που μας είχε ξεσηκώσει με την EROICA, μας μπέρδευε.

Δεν μπορούσαμε ν'αποφασίσουμε αν θάπρεπε να τον κατατάξουμε στη Σχολή «μας» ή όχι. (Το ζήτημα από τότε «παραμένει εκρεμές»).

Τότε ήρθαν οι «Προσανατολισμοί» του Οδυσσέα Ελύτη. Η φήμη τους είχε φτάσει πριν από το βιβλίο: Σουρρεαλισμός! Α, ώστε έτσι! Ακόμα ένας σουρρεαλιστής και μάλιστα - έλης, Λέσβιος - αυτό πια ήταν αβάσταχτο. Καμπουριάσαμε τις ραχοκοκκαλιές μας και ξεσκεπάσαμε τα νύχια μας, σαν τους γάτους, έτοιμοι να χυμήξουμε. (Πού;

Κι εμείς δεν το ξέραμε, αλλά, μια φορά, είμασταν έτοιμοι).

Το βιβλίο μας τόφερε πάλι - ποιός άλλος; - ο Καλλιγιάννης και μας το πρότεινε σαν πρόκληση: «Πάρτε να δήτε».

Όλα τα κυπαρίσσια δείχνουνε μεσάνυχτα
Όλα τα δάχτυλα. Σιωπή

Κοιταχτήκαμε. Μά αυτή η φωνή ήταν οικεία μας, ήταν δικιά μας κι ερχότανε από πολύ μακριά, από το βάθος δυόμισι χιλιάδων ετών:

Δέδυκε μέν ἀ σελάνα
καί Πληιάδες, μέσαι δέ
νύκτες

Το αίμα μας άρχισε να κυκλοφορεί πιο γρήγορα.

Την αφρούρητη νυχτιά πήρανε θύμησες
Μαβιές Κόκκινες Κίτρινες

Τ' ανοιχτά μπράτσα της γεμίσανε ύπνο
Τά ξεκούραστα μαλλιά της άνεμο
Τα μάτια της σιωπή.

Και αλλού:

Οι λυγερές σκιές άλαφροπερπατήσανε
Μ' ένα σταμνί γεμάτο αμίλητο νερό στο χέρι
.....
Κι από την προσευχή των γρύλλων που άφρισε στους κάμπους
Οι όμορφες ξεπροβάλλανε με δέρμα φεγγαριού
Για να χορέψουνε στο μεσονύχτιο αλώνι...

Κι αυτό το τρυφερό, το θριαμβικό και πρωτάκουστο χάϊδεμα του τέλους.

Η ΤΡΕΛΛΗ ΡΟΔΙΑ

Σ' αυτές τις κάτασπρες αυλές όπου φυσά ο νοτιάς
Σφυρίζοντας σε θολωτές καμάρες, πέστε μου είναι η τρελλή ροδιά
Που σκιρτάει στο φως σκορπίζοντας το καρποφόρο γέλιο της
Με ανέμου πείσματα και ψιθυρίσματα. πέστε μου είναι η τρελλή ροδιά
Που σπαρταράει με φυλλωσιές νιογέννητες τον όρθρο
Άνοίγοντας όλα τα χρώματα ψηλά με ρίγος θριάμβου;
Όταν στους κάμπους που ξυπνούν τα ολόγυμνα κορίτσια
Θερίζουνε με τα ξανθά τους χέρια τα τριφύλλια
Γυρίζοντας τα πέρατα των ύπνων τους, πέστε μου είναι η τρελλή ροδιά;
Που βάζει ανύποπτη μεσ' στα χλωρά πανέρια τους τα φώτα
Πού ξεχειλίζει από κελαηδισμούς τα ονόματά τους, πέστε μου
Είναι η τρελλή ροδιά που μάχεται τη συννεφιά του κόσμου;
.....

Τα αισθήματά μας αναποδογυρίσανε απότομα και μόνο τώρα, ύστερ' από εννιά ολυμπιάδες, πιθανολογώ το γιατί. Εδώ τα πράγματα γινότανε πολύ σοβαρά. Εδώ, «πίστευσέ μου, Διδάσκαλε, η αρμονία του στίχου δεν είναι πράγμα όλο μηχανικό, αλλά είναι ξεχείλισμα της ψυχής». Εδώ όχι μόνο η λέξη έχει αποκατασταθεί στη μαγική της ουσία και λειτουργία, αλλά και η συλλαβή και ο φθόγγος στη μουσική του υπόσταση. Εδώ η γλωσσική συνείδηση στέκεται ανέπαφη, αναπτυγμένη κι άδολη, αιολική, και δεν την έχει θολώσει ούτε καν αγγίξει, όχι μόνο ο θεληματικά διαλυτικός σουρρεαλισμός των «κλειδοκυμβάλων» και των «στιλβόντων ποδηλάτων», αλλά ούτε και ο συντηρητικώτερος - από αναμελιά, χλιαρότητα και ανεπάρκεια - πολύ πιο επικίνδυνος, σαν τα λιγώτερο ορατά μικρόβια και μεταδοτικός καρυωτακισμός, που στράβωσε και πήρε στο λαιμό του γενιές ολόκληρες ποιητών και πεζογράφων με τον «α - γλωσσισμό» που πλασάρισε και τους εύκολους και βολικούς αλλά αδιέξοδους και μοιραίους δρόμους, που άνοιξε στα αθώα κι εύπιστα θύματά του. «Μην πεις, αδέρφι, ο λόγος μου πως είναι παλαβάτος...» (Λεφκίας). Εδώ δεν είναι ο σουρρεαλισμός της ονειρικής παράκρουσης, της παρανοϊκής εικόνας, της αυτόματης γραφής - «γράφε ό,τι σούρθει κι όπως σούρθει» - και του σημείου «όπου το άσπρο και το μαύρο, το καλό και το κακό παύουν να είναι έννοιες αντίθετες» (Μπρετόν, «Το μανιφέστο του Υπερρεαλισμού», εδώ είναι ανανεωμένη και φιλτραρισμένη η αιολική Ποίηση· η λεσβιακή κληρονομιά αξιοποιημένη· το αταβιστικό λεσβιακό μεράκι και η πραγμάτωση της κατηγορικής προσταγής του για τελειότητα και μετάγγιση της ψυχής στο έργο, σταλαματιά - σταλαματιά, «με καιρό και με κόπο». Εδώ βρισκόμαστε μπροστά σ' έναν πίδακα λυρισμού που ξεκινά από βαθειά μυστική δεξαμενή αιώνων και πάει ψηλά ιριδίζοντας στο φως του ήλιου, στο πλούσιο φως του δικού μας ήλιου. Ο Ελύτης είναι μια ευτυχισμένη ραγισματιά πάνω στο τσόφλι της γης μας. Εδώ αυτό που γίνεται δεν μπορεί να είναι σουρρεαλισμός. Δεν είναι σουρρεαλισμός. Δεν είναι ο σουρρεαλισμός που νομίζουμε. Είναι μια αδιάσπαστη συνέχεια της λυρικής μας παράδοσης (ποιός τώπε πως ο Ελύτης «δεν έχει κανένα δεσμό με τις ποιητικές μας παραδόσεις;» Γίνεται μαθές αυτό για οποιονδήποτε ποιητή μιας χώρας με εθνική ποιητική παράδοση;) Είναι πραγματωμένη στην ακραία της, έστω, συνέπεια η αιολική αντίληψη της Τέχνης. Είναι η μεγαλόδωρη ποίηση του Αιγαίου που αναγεννιέται, ξανανιώνει και στεργιώνεται. Η ελληνικώτερη ελληνική Ποίηση και γι' αυτό όπου γης.

... Ο Καλλιγιάννης θριάμβευε. Τα χείλια του είχαν πάει στ' αφτιά του.

- Δέ σας τόλεγα;

- Όχι, δεν μας τόλεγες, Μανώλη. Άλλα μας έλεγες εσύ, τα δικά σου, κι άλλα βρήκαμε εμείς εδώ: τ α δ ι κ ά μ α ς .

Έπρεπε να περάσει πολύς - πολύς καιρός και να κυλήσει πολύ νερό κάτω από τα γεφύρια για να το καταλάβουμε και κείνος κι εμείς - πάντα με δικά του έξοδα ο καθένας - πως αυτό ακριβώς μας έλεγε. Δηλαδή πως όταν στεκόμαστε μπροστά σε όποιο

αληθινό έργο, πάντα βρίσκουμε σ'αυτό τ α δ ι κ ά μ α ς .

1940. Όλα τα κυπαρίσσια δείχνανε μεσάνυχτα. Η δωδέκατη ώρα, η ώρα μηδέν. Και σε λίγο η ιστορία όλων μας και του καθένα χωριστά άρχισε να καλπάζει. Ό πόλεμος, η συφορά, η κατοχή και μετά η άλλη συφορά και μετά η άλλη και η άλλη. Η πορεία του Σίσυφου. Και η συντροφιά μας σκόρπισε και διαλύθηκε.

.....

Έτυχε να μου δείξουν κάποτε ένα χειρόγραφο του Ελύτη - ούτε μπόρεσα να ξεχωρίσω από ποιό του ποίημα - και γύρισα τα μάτια μου αλλού. Δεν μπορώ να δω χειρόγραφα ποιητών χωρίς να νοιώσω ένα αλλόκοτο συναίσθημα πόνου. Ένα σφίξιμο στην καρδιά κι έναν κόμπο στο λαιμό που πνίγει. Μιλώ βέβαια για χειρόγραφα δουλειάς. Δίνουν μιάν εντύπωση σα να παραβρίσκεσαι σε χειρουργική επέμβαση πάνω σ'ανθρώπινο κορμί στραπατσαρισμένο από αυτοκίνητο. Γδαρμένα κεφάλια, φευγάτα κομμάτια φρυδιών, στραβωμένα ρουθούνια, και φαγωμένα μάγουλα, σπασμένες κνήμες και δάχτυλα ζίγκ - ζάγκ. Και δόστου να το πετσοκόβουν και να «ανατάσσουν» (έτσι νομίζω το λένε οι γιατροί) ένα - ένα τα κόκκαλα και δόστου να ράβουν και τα μπαλώνουν τις σάρκες και το δέρμα. Κάτι τέτοιο παθαίνει ένα ποίημα στα χέρια του δημιουργού του και δεν είναι η πνιγούρα που σε πιάνει τώρα για το ποίημα, αλλά για την αγωνία, τον ιδρώτα, την ταραχή και την ένταση μέχρι,«διαρρήξεως» των εγκεφαλικών - ας λέμε τα πράγματα με τ'όνομά τους - αρτηριών του ποιητή - ίσως θά'πρεπε εδώ το πί να το γράψω καφαλαίο για νάμαι πιο μέσα στα πράγματα - για να πλαστεί «εκ του μηδενός» αυτή η πάνω από τα ανθρώπινα μέτρα και σταθμά, αρμονία που λέγεται στίχος - όταν είναι Στίχος - ή ζωγραφική ή ό,τι άλλο και να πάρει ζωή.

Είδα λοιπόν το χειρόγραφο του Ελύτη και τρόμαξα. Ένα χαρτί καταβασανισμένο. Δεν υπήρχε τόπος, δεν υπήρχε γωνιά που να μην είχε μουτζουρωθεί: σβησίματα, παρεμβολές, υπογραμμίσεις, γραμμές - δείχτες που καταλήγανε σε προσθήκες ή παραλλαγές, διορθώσεις, διορθώσεις των διορθώσεων κι αυτές σβησμένες και ξαναγραμμένες δίπλα και πάλι σβησμένες, στίχοι φυλακισμένοι μέσα σε μακρουλά δαχτυλίδια - ούτε να μείνουν ούτε να φύγουν - κομμάτια στίχων με τελείες στις λέξεις που λείπανε, που δεν είχαν βρεθεί και που έπρεπε να βρεθούν «παντί σθένει», σύνθετα και περίπλοκα τονικά μέτρα σημειωμένα από κάτω για να ελέγχεται το περπάτημα του στίχου και οι συλλαβές, σημεία στίξης δυό και τρείς φορές αλλαγμένα - στο τέλος, αν τόβλεπες από κάπως μακρύτερα, νόμιζες πως είχε γραφτεί με το αραβικό αλφάβητο. Αυτός είναι ο «ελεύθερος» στίχος του Ελύτη.

Πιο χειροπιαστά ίσως κι από το ίδιο το έργο (κι ας μη νομιστεί παραδοξολογία) είναι το «προτσές» του, που δίνει το μέτρο του τεχνίτη. Τέτοια έξοχα δείγματα υψηλής τέχνης και τεχνικής μας έχει δώσει - δε συζητώ το Σολωμό - ο Καβάφης με την αριστουργηματική μετάπλαση ολόκληρων ποιημάτων (*Φωνές, Τα βήματα*), που δεν έχουν ακόμα αναλυθεί όσο θάπρεπε - όχι τα ποιήματα, αλλά ο τρόπος της μετάπλασης, τα

μέσα και οι επιλογές του, που ρίχνουν πολύ φως κι αποκαλύπτουν στη λειτουργία του το περίτεχνο κι υπερευαίσθητο αισθητικό κριτήριο και ζυγιαστήρι του Αλεξανδρινού.

Πέρα από τη λυρική του ιδιοσυστασία και το μεγάλο ταλέντο του, πέρ' από τη σκευή και την εκφραστική του δύναμη, μ'έναν τέτοιον τρόπο δουλειάς ο Ελύτης πλάτυνε και βάθυνε την ποίησή του και την έφερε στις πιο ψηλές κορφές, δίνοντάς της παράλληλα πανεθνικές και πανανθρώπινες διαστάσεις. Ξεπέρασε τα μικρά - στο χάρτη - σύνορα της Ελλάδας, ξεπέρασε τα μεγάλα σύνορα του χρόνου και μοναδικός κι ακόντευτος, ο μεγάλος λέσβιος Ποιητής, με το λόγο και με το έργο του δείχνει - ξαναδείχνει - τον έναν και μόνο, τον δύσκολο και φοβερό δρόμο προς τη δημιουργία, την όποια δημιουργία:

Για να γυρίσει ο ήλιος - θέλει δουλειά πολλή
Θέλει νεκροί χιλιάδες - νά' ναι στους Τροχούς
Θέλει κι οι ζωντανοί - να δίνουν το αίμα τους.

«Άξιον εστί» δ'

(Ανάτυπο - Αθήνα 1978) Α.Α
(Περδ. «ΑΙΟΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» τεύχ. 43/1978)

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ποίηση:

• «ΠΛΑΤΟΣ ΒΟΡΕΙΟ 39°5'', ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ 26°35''	(1964)	Με το ψευδώνυμο Α. Αραβάνος
• ΤΑ ΜΥΤΙΛΗΝΙΑ ΜΑΣ	(1975)	Παραλογές και λιανοτράγουδα και η υφή της Μυτιληνιάς ντοπιολαλιάς
• ΤΑ ΕΝΔΟΓΛΥΦΑ	(1983)	
• ΑΡΝΑΜΟΥΣ	(1985)	Χρονικό της κατοχής στη ντοπιολαλιά

Δοκίμια:

• ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΕΛΥΤΗ	Ανάτυπο από τα «Αιολικά Γράμματα» (τεύχ. 43/1978)
• ΠΕΡΙ ΜΠΩΝΤΕΛΑΙΡ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΠΑΤΣΗ	» » (τεύχ. 30/1975)
• Ο ΣΕΦΕΡΗΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ ΠΟΥ ΠΛΗΓΩΝΕΙ	» » (τεύχ. 41/1977)
• ΤΟ ΛΕΣΒΙΑΚΟ ΘΕΑΤΡΟ	» » (τεύχ. 58/1980)
• Η ΝΤΟΠΙΟΛΑΛΙΑ ΜΑΣ	Στο Γ΄ τομ. (1988) «ΜΥΤΙΛΗΝΗ» του Φιλοτεχνικού Ομίλου Μυτιλήνης «Ο ΘΕΟΦΙΛΟΣ»
• ΟΔΟΣ ΜΑΙΑΝΔΡΟΥ Ο ΠΙΣΩ - ΜΠΡΟΣ ΜΑΧΑΛΑΣ ΜΑΣ	Ανάτυπο από πρδκ. «Λεσβιακή Παροικία» 1984 Κυκλοφόρησε το 1995

Θεατρικά:

• ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΕΣ	Παίχθηκε: Από την «ΧΟΡΩΔΙΑ» Μυτιλήνης (Μυτ. Νοε. 1969)
• Η ΡΟΥΔΙΑ	Παίχθηκε: Από τον ΦΟΜ «ΘΕΟΦΙΛΟΣ» Μυτιλήνης (21-11-1988) στην «Α΄ Συνάντηση Ερασιτεχνικών Θιάσων Αιγαίου» στη Μυτιλήνη.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΓΡΑΨΑΝ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

*

ΑΡΓΥΡΗΣ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

του Γιώργου Βαλέτα

Η παράδοση που άρχισε ήδη απ' τα «Μυτιληνιά μας» ο Αργύρης Αραβανόπουλος είναι η συνέχεια με του Θεοδωρίδη το «Μυτιληνιό» και του Παπανικόλα με το «Τρίβολο», του Αναστασέλλη τα πεζογραφικά και τα πεζά στην περιοχή της σάτιρας και σπανιότερα του λυρισμού (όπως ο ασύγκριτος ύμνος της Μυτιλήνης) συνεχίζεται από μερικούς νέους με πολύ επιτυχία (Ευαγγελινός Π. Κοντέλλης, Καμάτσος κ.λ.π.). Εκείνος όμως που αξιοποίησε ολόπλευρα το λυρικό πλούτο της αθάνατης Λεσβιακής ντοπιολαλιάς και αναδείχθηκε μεγαλόπνευστος βάρδος της αστραφτερής μέσα στους αιώνες Αιολίδας με την τόσο μεγάλη παράδοση της Σαπφώς, που τραγουδούσε τα Αιολικά του καιρού της, τα πιο γνήσια και χτυπητά, είναι ο Αργύρης Αραβανόπουλος, που σεμνύνομαι, αλήθεια, γιατί τον είχα μαθητή μου στο Λύκειο Μυτιλήνης, και από τότε μου δόθηκαν πολλές ευκαιρίες να διαβλέψω και να εκτιμήσω από τα γραφτά και το διάβασμά του, το ταλέντο του μαζί με τον Αλεξ. Δημάσο (Άλκη Ανατολέα -Χαβαράνη) και το Μήτσο Τσιάμη.

Ο Αργύρης εργάζεται τραβηγμένος στα εσωτερικά της ζωής του ανεπείδεκτα και σεμνά, αθόρυβα με άκρα αυτοπεποίθηση! Στα Αιολικά Γράμματα έδωσε περίφημο δοκίμιο κριτικής πάνω στο έργο του Ελύτη, με τον οποίον έχει πολλές αναλογίες. Οι «Ερασιτέχνες» (Λεσβιακό θέατρο με υπέροχα χορευτικά, του 1969), τα «Μυτιληνιά μας» παραλλαγές και λιανοτράγουδα περίφημα σε Μυτιληνιά, του 1975), τα «Ενδόγλυφα» (η βασικότερη συλλογή ποιημάτων του, του 1983) είναι τα έργα του, πολλά χειρογραφημένα με άφθαστη τέχνη, που έχουν εκτιμηθεί αισθητικά από τους ειδικούς (Τέριαντ, Μυριβήλη, Μάκιστο κ.λ.π.) και έπρεπε να τον είχαν κάνει γνωστότερο πλατύτερα με πλατύτερη διάδοση των τραγουδιών του.

Αυτός λοιπόν ο βάρδος, που τεχνουργεί τις πανοπλίες του τραβηγμένος όπως ο Ήφαιστος στα βάθη των ωκεανών, μας χαρίζει τώρα μια μοναδική σύνθεση, εμπνευσμένη απ' τη Γερμανική Κατοχή, τα χρόνια της σκλαβιάς και της πείνας, αλλά και των αγώνων και της ανάτασης. Η ποιητική αυτή σονάτα έχει τον απίθανα εκφραστικό τίτλο «Άρναμους» (Λεσβιακή λέξη πανάρχαια, που σημαίνει συγκλονισμός ψυχής, αναστάτωση, κεραύνωμα) και που μόνος του θάφτανε να καλύψει την κόλαση της ύλης. Η σύνθεση είναι στο σύνολό της μια κατάκτηση σε ύψος του νεολεσβιακού καθαρόαιμου λυρισμού. Θυμίζει με τον άκρο σαρκασμό του τους «Σκλάβους Πολιορ-

κημένους» του Βάρναλη, όπως θα φανεί σ' άλλο μας σημείωμα.

Ο ποιητής Αργύρης Αραβανόπουλος με την άριστα επιμελημένη ποιητική του συλλογή τα «**Ενδόγλυφα**», παρουσιάζεται μοναδικός τεχνίτης του στίχου, προικισμένος με μουσικότητα και γλωσσική αρματωσιά. Το χαρακτηριστικό της τέχνης του είναι λεπτή αβίαστη δουλειά όπως τη ζούσε ο Σολωμός, το αιολικό μεράκι, όπως το έχομε διαγράψει άλλοτε στον τόμο «Της Ρωμιοσύνης», με την έννοια του πόθου και της άσβεστης ανικανοποίητης αναζήτησης, της τελειομορφίας. Στην ουσία ο ποιητής της Λέσβου είναι ένας αδιόρθωτος ζηλωτής του πιο ακραίου παρνασσισμού, είτε στη διαλεκτική γλώσσα φιλοτεχνεί το στίχο του, είτε πλάθει δικές του μορφές μέσα στον καθιερωμένο γλωσσικό περίγυρο της παραδοσιακής τέχνης. Ξεχωρίζει η σειρά έξοχων λυρικών, που έχουν τον υποβλητικώτατο τίτλο «Οι γερανοί». Στίχοι μουσικοί, στροφές δουλεμένες, τέχνη παραδοσιακή της ρίμας δίνουν σ' αυτά τα τραγούδια μια ξεχωριστή αξία. Η αγάπη βρίσκει τη στιγμή μιας διάρκειας.

«Αγάπη, Αγάπη, τι είσαι σύ;
Είσαι το κάτι που όλο φτάνει κι αλαργεύει;
Είσαι το φως που ξεγελά και που πλανεύει;
Αγάπη, Αγάπη, τι είσαι συ;
Αγάπη, Αγάπη, τι είσαι συ;
Ταστροπελέκι το βουερό, μεσ' στο σκοτάδι;
Είσαι μια τρίλλια ταηδονιού μέσα στο βράδυ;
Αγάπη, Αγάπη, τι είσαι συ;».

Επίσης ο ερχομός γίνεται αληθινή αποκάλυψη. Είναι ζήτημα αν υπάρχει στην ποίησή μας πιο εκφραστικό και πιο πανηγυρικό του γυρισμού τραγούδι:

«Η άνοιξη είχε γίνει λεξη
κι ένα δειλινό, θυμίσου,
θημωνιά την είχες πλέξει
και την έφερες μαζί σου.
Πού είχαν γείρει τα λουλούδια;
πού είχε σβήσει το γιορτάσι;
πού κοιμώνταν τα τραγούδια
και ξεχύθηκαν στην πλάση;
Κύκλο σε είχαν ένα γύρω
κι έλαμπαν στο πρόσωπό σου.
Σκόρπισεν ανθό και μύρο
κι ήλιο μάγιον ο ερχομός σου».

Ακόμα περισσότερο μας συγκινεί το τραγούδι χωρίς νότες. Σ' αυτό συνδυάζεται η απλότητα με τα ενδιάμεσα τραλλαλά με την πραγματική ποίηση:

«Είναι ένας νερένιος πύργος
μεσ' τη θάλασσα βαθιά
που κρατάει φυλακισμένη
τη χαρά.
Κι είναι μέσα μου ένας πύργος
ένας πύργος μια καρδιά
που κρατάει κλειστή τη θύρα
στη χαρά.
Κάποια αγάπη είχε περάσει
κάποια αγάπη μια φορά
κι άνοιξε την έρμη θύρα
στη χαρά.
Μα είναι ένας νερένιος πύργος
μεσ' τη θάλασσα βαθιά
που κρατάει φυλακισμένη
τη χαρά.
Κι έφυγε ξανά η αγάπη
όπως ήρθε μια φορά
κι εκλεισε και πάλι η θύρα
στη χαρά».

Εντύπωση προκαλούν και τα αρτιώτατα δίστιχα στο κομμάτι «Δροσόχνουδα». Επίσης, το «Μήνυμα από το νησί», «Οι επίστρατοι», «Η γραφή», το αποκαλυπτικό «Εχέμυθο» και πολλά από το πρώτο μέρος με τραγούδια νεωτεριστικά. Το αποκορύφωμα όμως αυτής της προσφοράς είναι τα τρία τραγούδια από τον εμφύλιο:

«Σπάσαν οι καρδιές μας σ' άνυδρες βραχόπετρες
ξεσκίσαμε τα μπράτσα στα πουρνάρια
με κλάρες έλατου βελονωτές
ανάψαμε τις επιθανάτιες πυρές των ονείρων μας
τη σποδό της ελπίδας μας τη σκόρπισε ο άνεμος...»

Η ποίηση του Αραβανόπουλου είναι δημιούργημα μιας γνήσιας καλλιτεχνικής συνείδησης, που δουλεύει ευσυνείδητα με μεράκι κάτω από τις επιταγές της αληθινής τέχνης.

Ο «**Άρναμους**». Η νέα ποιητική συλλογή του Α. Αραβανόπουλου, τρίτη στη σειρά όπως είδαμε στο τελευταίο μας σημείωμα, είναι γραμμένη στο Λεσβιακό τοπικό ιδίωμα της περιφέρειας Μυτιλήνης, απ' όπου κατάγεται ο συγγραφέας και είναι βαθειά εμποτισμένος από λαϊκότητα, έχει μάλιστα γράψει και ξεχωριστή μελέτη για τη σημασία της ιδιωματικής γλώσσας στο ποιητικό λόγο. Αυτό καταφαίνεται και από την ποίησή του, που κατορθώνει συνθέτοντας το στίχο του από τα πιο απλά και γνήσια Μυτιληνιά, να μας δώσει ένα μοναδικό αισθητικό αποτέλεσμα.

Η νέα συλλογή αποτελεί ποιητική σύνθεση που αρχίζει με ένα πρόλογο και συνεχίζεται με 7 τμήματα (μέρη) που το καθένα τους αναφέρεται σε μια περίοδο της σκληρής Κατοχής, που στάθηκε αληθινός άνεμος στην ψυχή του λαού. Το πρώτο μέρος «Η κατάρρευση» παρουσιάζει τη σκληρή πείνα με την κατάρρευση του Μετώπου, στο πρόσωπο των πολεμιστών που κάθονται στην ακρογιαλιά και περιμένουν καΐκι για να γυρίσουν στο νησί τους.

«Νά 'μαστιν τώρα στ' Σαλουνίκ'
π'νασμέν' τσι κουριλήδις,
χαμέν', αλλόφρουνου καπάδ'
μας πνίξαν οι ναζήδις!...».

Πιο συγκινητικά είναι τα τραγούδια αυτών που περιμένουν στο νησί της μάνας, του εννιάχρονου γιού καί της εξάχρονης κόρης. Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια της μικρής κόρης που τάζει στο Χριστό μια κούκλα για να της φέρει τον πατέρα της. Το δεύτερο μέρος (η διάλυση) και τα ακόλουθα: Η ζούγκλα, το σκέλεθρο (η πείνα), η ψυχόλυση, (η προδοσία), τα μπλόκια (ο Λεσβιακός Δεκέμβρης) και ο επίλογος που συμβολικά τιτλοφορείται «Ο μακρύς δρόμος» και κλείνει στους λίγους του στιχους που τιτλοφορούνται «Τα αγάλματα» όλο το νόημα της σύνθεσης, που είναι ο ατελεύτητος μακρύς αγώνας του λαού για την εξασφάλιση της ζωής και της λευτεριάς του, μέσα στις απρόσμενες πολυπλόκαμες μετακατοχικές εξελίξεις από ξένες και ντόπιες επιβολές. Αυτός ο επίλογος είναι κάτι το μοναδικό. Ουσιαστικά το σύνολο της συλλογής το διακρίνει άκρος εκλεκτισμός και μια μοναδική συνθετική ποιητική δύναμη του συγγραφέα, που κινείται σε ένα υψηλό επίπεδο στοχασμού και ανεβάζει το επίπεδο της σύνθεσής του, ώστε σήμερα να διεκδικεί θέση ανάμεσα στις μεγάλες μας ποιητικές συνθέσεις (Ορατόρια ή Συμφωνίες).

Γιώργος ΒΑΛΕΤΑΣ*

Πρδκ«ΑΙΟΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»
Τεύχος 75-76 (1983), 91-92 (1986)
Εφημ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ», 13-11-85

* Γιώργος Βαλέτας (1907-1989). Φιλόλογος. Συγγραφέας. Αναστηλωτής της Λεσβιακής Γραμματείας. Δοκιμιογράφος, Κριτικός Λογοτεχνίας. Ιδρυτής - εκδότης του πρδκ. «Αιολικά Γράμματα».

«ΘΑ'ΡΘΟΥΝ ΓΕΝΙΕΣ...»

του Χρύσανθου Μολίνου

Θάρθουν γενιές κι άλλες γενιές
Για να καρφώσουν
Μ' εφτά τετράγωνα καρφιά
Την πύρινην ετυμηγορίαν
«Εγκρίνεται»
Ή πάλιν:
«Απορρίπτεται»
Θε μου, τι νόημα θάχει πια το
«εγκρίνεται»;
Τι νόημα το «απορρίπτεται»;
Θάμαστε ασβέστιο.

Αυτό το δεκάστιχο είναι το προτελευταίο από τα 18 όλα-όλα τραγούδια που εκυκλοφόρησαν πριν λίγες βδομάδες «εν στενώ πνευματικώ κύκλω». Τα συνέθεσεν ο κ. Αραβανός δηλ. ο κ. Αργύρης Αραβανόπουλος, ευφημότατα γνωστός, εδώ και αρκετά χρόνια, στους πνευματικούς μας κύκλους.

Στα 1956 είχα το ευτύχημα, από τις στήλες του «Δημοκράτη», να επισημάνω στο Λεσβιακό Ημερολόγιο του Π. Σαμάρα, δυο τραγούδια εξαιρετικής, κατά τη γνώμη μου, ορμής και συνθέσεως. Το ένα, με τίτλο: «Μα κάποια μέρα», το είχε συνθέσει ο πεισματάρης Ερημίτης της Μήθυμνας και γνήσιος λογοτέχνης, ο Δ. Κ. Καμίτσος. Και με την ευκαιρία τούτη ας ξαναβάλω εδώ το τελευταίο τετράστιχο. Είναι τόσο εκφραστικό!

Από την πόρτα σου πιά δεν περνώ.
Και στο χωριό σου ανάρια κατεβαίνω.
Μα κάποια μέρα πάλι θα σταθώ.
Μπροστά σου, να σου πω: πεθαίνω.

Το άλλο, με τίτλο : «Τα Βώδια», ήταν του Αραβανόπουλου. Και τα δυο, το καθένα στο είδος τους, π ο ι ή μ α τ α μια φορά. Όχι στιχουργήματα. Γνήσια απαυγάσματα δυο ψυχών που φυσομανούν μέσα τους ισχυρά συναισθήματα και δυο εγκεφάλων με δυνατό στοχασμό. Στοχασμό πότε κατακόρυφα δυνατό, πότε , λεπτεπίλεπτο και περιφερειακό. Δυο ανθρώπων τέλος πού δεν παραπαίουν. Ο πρώτος στίχος του παραπάνω τραγουδιού «Τα Βώδια» ήταν ο εξής:

Θέλω το στίχο μου σάν κόβεται να στάζει αίμα.

Και, καθώς βλέπω, μένει πιστός ο Αραβανόπουλος από τότε, δηλ. πριν από οχτώ χρόνια, σ' αυτό το μοτίβο.

Δεν ξέρω τώρα σε ποιόν από τους δυο να υποβάλω περισσότερο και συγχαρητήρια

και ευχαριστήρια. Στο «Δημοκράτη» ή στον κ. Αραβανό, το συνθέτη, των =18=συνολικά τραγουδιών. Αυτή λοιπόν η εκδοσούλα είναι χάρμα οφθαλμών. Ένα κομψοτέχνημα. Ξεκουράζει τη ψυχή μας, τη βαρυπενθούσα από τόσες και τόσες εκδοτικές προχειρότητος.

Αυτά τα=18=τραγούδια περιλαμβάνονται σε =12 = χωριστά φύλλα από σκληρό, λουστράτο χαρτί Μπριστόλ, φωτοτυπημένα απευθείας από τα αυτόγραφα του ποιητή. «Τυπώθηκαν (αναφέρει ο κ. Αραβανός) στη Μυτιλήνη, το Φλεβάρη του 1964 από τον γράψαντα που ήθελε να τα χαρίσει σε λίγους φίλους και πνευματικούς συγγενείς του. Η εκτύπωση έγινε από τον κ. Θανάση Τσακίρη στα καλλιτεχνικά τυπογραφεία του «Δημοκράτη». Είναι λυπηρό που δεν ετέθη η έκδοση και σε εμπορική κυκλοφορία. Θα την αγόραζαν πολλοί. Ωστόσο ο υπογράφων το παρόν, βρέθηκε στην ανάγκη να φανεί επίορκος.

Είχα πράγματι ορκιστεί πριν από χρόνια, να μη ξαναπιάσω στο χέρι ποιητικές συλλογές σκαρωμένες από διαφόρους ποετάστρους που ξεφουρνίζουν καθημερινως τόμους και τομίδια περιέχοντας ανυπόφορες αισθηματικές ή κάποτε και νοητικές σάχλες που φέρνουν ανεγούλα και-τελικά- θλίψη και πικρή απογοήτεψη.

Τώρα όμως, άξιζε τον κόπο να επιορκήσω. Αυτά τα ελάχιστα τραγούδια, τα διαβάζει κανείς κι ανοίγει η καρδιά του.

Αναβρούν από αληθινή πηγή. Η αισθητική ενοποίηση των αισθηματικών και των στοχαστικών στοιχείων, συντελείται σε κάθε τραγούδι με τρόπο τόσον αρμονικό, ώστο η επίδραση η αισθητική διαχύνεται στον αναγνώστη με ομαλότητα. Δίχως κόπο. Επίτευγμα σπάνιο δυσχολώτατο. Ας αναφερθώ τώρα στο προτελευταίο τραγούδι: «Θάρθουν γενιές» που προέταξα στο σημερινό μου σημείωμα. Τολμώ λοιπόν να κάνω προβλέψεις. Και να βεβαιώσω τον Αργύρη ότι οι αυριανές γενιές θα βγάλουν την πύρινη ετυμηγορία και θα πουν:«Εγκρίνεται». Μάλιστα, Αγαπητέ Αργύρη, και σ' ευχαριστούμε εγκαρδίως. Λυπάμαι βέβαια, που δεν επιτρέπουν οι στήλες του «Δημοκράτη» να εκταθώ αναλυτικώτερα. Αλλιώς, θα μπορούσα να μιλήσω και γώ και για το «Νέγρο» σου που τόσο ζωηρή συζήτηση προκάλεσε σε μια συνεστίαση των εδώ Ροταριανών, όπως αντιλαμβάνομαι από το σχετικό Δελτίο του Ομίλου τους κι από το λαμπρό σκίτσο του κ. Γ. Κακαδέλλη, και για τη «Στιγμή» και για το «Τεσσαράκοντα πέντε» και για τις «Μαούνες» και για τα «Αγάλματα» και για το πολυλάλητο πια εξάστιχό σου : «ο Μάης» που, καθώς βλέπω, το αποστηθίσανε πολλοί από τους φίλους σου. Δεν αναφέρω ιδιαίτερα το: «Χορό του Γιακουμή», γιατί αυτό σου το τραγούδι, ως πιο προσιτό και που αναδίνει τόσο γνήσιο Λεσβιακό άρωμα, θα βρεί ασφαλώς, κάποια μέρα, ίσως και πολύ σύντομα, και τον κατάλληλο μουσικό του συνθέτη.

Χρύσανθος ΜΟΛΙΝΟΣ*

Εφημ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» (1964)

---

* Χρύσανθος Μολύνος (1888-1972). Δημοσιογράφος. Λεσβογράφος. Κριτικός - ποιητής νεοκλασσικής υφής.

ΑΝΟΙΧΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ «ΑΡΝΑΜΟΥΣ»

του Τάκη Χατζηαναγνώστου

Αγαπημένε φίλε,

Κάθε φορά που θα πάρω στα χέρια μου ένα καινούριο βιβλίο σου, νιώθω αμήχανος. Οι λόγοι είναι πολλοί. Πρώτα-πρώτα ότι οι σελίδες σου με κερδίζουν απ' την αρχή, και θέλω να σου γράψω αμέσως τον ενθουσιασμό μου. Όμως συμβαίνει να μην είμαι κριτικός, και επομένως να μην ξέρω να παραθέσω με τη σωστή τάξη τις σκέψεις μου για τα κείμενά σου. Έπειτα, υπάρχει ανάμεσά μας ένας παμπάλαιος -πνευματικός δεσμός απ' τον καιρό των μαθητικών χρόνων. (Άραγε υπήρξε ποτέ αυτή η άγια εποχή, που μπορούσαμε να περπατούμε πλάι στη θάλασσα του νησιού μας, ν' απαγγέλλουμε στίχους, και να οραματιζόμαστε; Βέβαια, για να εξακολουθούμε να επικοινωνούμε, ασφαλώς κάποια γέφυρα θα μας συνέδεε...). Ωστόσο, εκείνοι οι χρόνοι, κι αυτή η γέφυρα, μου δημιουργούν κάθε φορά έναν προβληματισμό: μήπως η φιλία μας, κι η συνοδοιπορία μας, δε μ' αφήνουν να δω ξεκάθαρα το δρόμο που πήρες ηρωικά μέσα στην αποστεγνωμένη πνευματικά εποχή μας, και να εκτιμήσω σωστά και χωρίς θεμελιωμένους ενθουσιασμούς το έργο σου και την προσφορά σου, στα γράμματα του τόπου μας.

Όλα τα παραπάνω με υποχρέωσαν να διαβάσω πρώτα πολλές φορές τον «Άρναμου». Γι' αυτό άργησα και να σου γράψω. Τώρα όμως μπορώ πια να σου σφίξω το χέρι ανεπιφύλακτα, και να σου πω: Αργύρη, και μόνο εκείνο το πρώτο σου ποίημα, «Του μικρού» να 'χες γράψει σ' όλη σου τη ζωή, θα'φτανε για να σταθείς χωρίς ντροπή και με πολύ καμάρι δίπλα στους μεγάλους του νεοελληνικού μας πολιτισμού. Βαθιά ανθρώπινο, έξοχα σμιλεμένο όχι στίχο προς στίχο, αλλά λέξη προς λέξη, δίνει με δωρική λιτότητα, καθαρά, όλην εκείνη την πλούσια αιολική σου αισθαντικότητα, κι ανεβάζει μέσα μας το θερμόμετρο της συγκίνησης ως το έσχατο όριο του θαυμασμού. Δε μου φέρνει ο νους απ' την ποίησή μας, όση ξέρω τουλάχιστον, άλλους στίχους πιο απλούς, αλλά και πιο δυναμικούς, φορτισμένους με περισσότερη ευαισθησία κι αξιοπρέπεια. Μου θύμισαν ένα μυτιληνιό βρακά που είδα να χορεύει κάποτε σ' ένα λεσβιακό πανηγύρι, κι οι κινήσεις πάνω στο ρυθμό του σκοπού είχαν τέτοια αρχοντιά, τόση σοβαρότητα, αλλά και τόσο συγκρατημό μιας περήφανης λεβεντιάς, που αναμηρμίδισε το πετσί μου.

Δεν ξέρω αν η τέτοια δρομολόγηση της μνήμης μου συνδέεται με την αυθεντική λαϊκότητα που αποπνέουν οι άλλοι στίχοι σου, τόσο σαν περιεχόμενο, όσο και σαν μορφή, έτσι όπως προβάλλονται με τη λυρικότητα κι εκφραστική ντοπιολαλιά μας. Πάντως είσαι ένας λαμπρός τεχνίτης της γλώσσάς μας. Ένας δάσκαλος. Γιατί με την πέννα σου η λεσβιακή ιδιωματική παίρνει ψυχή ζώσα, αναπνέει σαν ζωντανός άνθρωπος, κι εμείς

οι τρίτοι ακούμε τον αχό της, που έρχεται ως τ' αυτιά μας γεμάτη τους καημούς της λαϊκής παράδοσης, της περηφάνιας της, της θλίψης της, και της όποιας χαράς της.

Τώρα που σου γράφω αναλογίζομαι ότι είσαι η πιο αυθεντική φωνή της Λέσβου μας, η πιο ωραία έκφραση ενός αθάνατου πνεύματος που πήγασε από αρχαίες πηγές του νησιού μας και ζει και βασιλεύει ως τις μέρες μας. Καμαρώνω που με τιμάς με τη φιλία σου. Και, παραλλάσσοντας ένα στίχο σου, επίτρεψέ με να σου ευχηθώ απ' το βάθος της καρδιάς πάντα

της ποίησης ν' ανατρυγάς,
έτσι δα το 'κρίνα
τ' άλικα ανθόκρινα.

Πρδκ. «ΛΕΣΒΙΑΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ» (Νοε.+Δεκ. 1985)

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ Τ. ΧΑΤΖΗΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ Α. ΑΡΑΒΑΝΟ

Αθήνα 7 Μαΐου 1964

Καλέ μου φίλε Αργύρη,

Σου γράφω με πολλή συγκίνηση. Κι' όπως θα καταλαβαίνης, είναι απ' αφορμή τα ποιήματά σου, που είχες την ευγενική καλωσύνη να μου στείλης. Τάλαβα χτες. Το ωραίο τους άσπρο χαρτί, η φροντισμένη τους παρουσίαση, η απέρριτη ιδιόχειρη στοιχείωσή τους κι η ειλικρινής και συνάμα περήφανη σεμνότητά τους, με προϊδέασαν. Πιο πολύ όμως μ' έφεραν κοντά σου ένα σωρό μνήμες παληές του καιρού εκείνου, τότε που είμασταν είκοσι ενός ετών -αλήθεια για σκέψου, «κάποτε είμασταν είκοσι ενός ετών»...Έγραφα κι' εγώ τότε ποιήματα - θυμάσαι; και τ' ανταλλάζαμε, και κάναμε κριτικές αναλύσεις, και συζητούσαμε φωναχτά και παθιασμένα, κάπου εκεί, στους ανθισμένους απ' τη νειότη μας δρόμους - *Πλάτος Βόρειο 39°,5", Μήκος Ανατολικό 26°,35΄*. Θυμάμαι ότι πάντα, τότε, παρ' όλη τη μαθηματικά τετραγωνισμένη λογική σου και την στέρεα επιχειρηματολογία που θεμελίωνε τις αντιλήψεις σου, μούδινες την εντύπωση ενός φευγαλέου οραματιστή, που είχε κιόλας ανακαλύψει μέσα στις εσωτερικές ενοράσεις του την ομορφιά, κι' ήταν τόσο βέβαιος γι' αυτό, ώστε έκρινε πως δεν χρειαζόταν περισσότερη επιμονή στις εξωτερικές εκδηλώσεις, προς τους τρίτους. Αριστοκρατική θέση, που ωστόσο επιβαλλόταν, και καταξιωνόταν συνάμα, απ' την απόλυτη ειλικρίνεια και την απόλυτη συνέπεια που την συνώδευαν. Γι' αυτό, άλλωστε, θαρρώ, έμεινες έξω απ' την τύρβη της λεγόμενης «πνευματικής» ζωής. Γι' αυτό και τώρα η έκδοσή σου, παρ' όλο που δεν μπορεί να πή κανείς - πως είναι η πρώτη και η τελευταία σου, όμως δε μπορεί να υποστηρίξει πως είναι η απαρχή ενός έργου - έτσι όπως νοείται στην τρεχούμενη σημασία του σήμερα ο όρος. Η πλακέτα σου, είναι κι αυτή ένα χαμόγελό σου, το ίδιο, που ασφαλώς θάταν χαραγμένο στα χείλη σου, όταν, στη συνεστίαση των ροταριανών, σου ζητήθηκε να δώσης την πραγματική ερμηνεία του «Νέγρου» σου, του θαυμάσιου

«Νέγρου» σου, κι' απάντησες πως η πιο ταιριαστή ερμηνεία, είναι αυτή που δίνει ο καθένας - ή κάτι τέτοιο περίπου. Εδώ πρέπει να σου πω πως η δική μου ερμηνεία θεώρησε «νέγρο» εσένα, τον ποιητή, που στέκει και κοιτάζει αμίλητα τα εγκόσμια, τους άλλους, *«σα νάχη έρθει για κάτι άλλο»*, κι όμως τον τράβηξαν αυτά τα εγκόσμια, και τα κοιτάζει συνέχεια, και κάτω απ' τη μαύρη επιδερμίδα του τα επεξεργάζεται, τα ζει, προσπαθεί να τα εξήγηση, να ανεύρη την αιτία τους, τις αφορμές τους, τη σκοπιμότητά τους - αλλά όλ' αυτά πάντα κάτω απ' την αδιαφανή μαύρη επιδερμίδα, στα βάθια της ψυχής του ποιητή, που μπορεί στους τρίτους να φαίνεται έτσι: *«ασάλευτος, αμίλητος, γαλήνιος»* σαν ένας νέγρος ανάμεσα στους λευκούς, μια παράταιρη παρουσία μέσα στην παράλογη καθημερινότητα.

Μ' αρέσει η στάση σου. Ιδιαίτερα ύστερα απ' την τόσο οδυνηρή δική μου ψυχική περιπλάνηση μέσα στον «πνευματικό» χώρο της πατρίδας μας, όπου μ' έσπρωξαν αναζητικές παρορμήσεις κι' η ανάγκη να κάνω την τέχνη μου αληθινό σύμβολο της πίστης μου ότι ο άνθρωπος είναι αδερφός του ανθρώπου, συμπαραστάτης, φίλος, συνοδοιπόρος, ύστερα απ' τις απογοητεύσεις μου για την ερημιά της «πνευματικής» ζωής, μ' αρέσει η στάση σου. Πιστεύω ότι ο ζητιάνος που διαλαλεί τη φτώχειά του, δεν είναι ένας δυστυχισμένος του κόσμου που χρειάζεται την ανενδοίαστη βοήθειά μας, παρά ένας έμπορος που διαλαλεί σαν πραμάτια την κακομοιριά του και κόβει μονέδα εξαργυρώνοντας τον οίκτο μας. Ενώ ο άλλος που δε μιλεί, παρά νοιώθει, και το αίσθημά του το υπογραμμίζει μονάχα η αλήθεια της πραγματικότητάς του - μια αλήθεια που μπορεί να είναι άφκιακτη, κι' αστόλιστη, κι' απεριποίητη και γι' αυτό απόλυτα αληθινή, καμωμένη τις περισσότερες φορές από αποσιωπητικά, από ένα ανερμήνευτο χαμόγελο, από δυο απλές λέξεις, από το γυμνό ύφος της σιωπής και του μυστικού ονείρου,- αυτός κερδίζει πιότερο. Πείθει.

Συλλογιέμαι τώρα τις «Μαούνες» σου, προπάντων την τελευταία στροφή:

Ναι, σβύνει· - μοναχά
που... - σώπα· ιδές, η μέρα ξεψυχά
κι εγώ κοιτάζω τις μαούνες στο λιμάνι.

Κι' αμέσως γυρίζω και ξαναδιαβάζω το «Μ' ένα τσιγάρο».

Εσύ δεν είσαι που *«με τη ρεπούμπλικα αναρριγμένη»* ψιθυρίζεις τους παραπάνω στίχους προς τ' αστέρια; Κι' εσύ δεν είσαι που ζεις αδερφικά με την ψυχή σου τη μια, την αναστάσιμη «στιγμή» τη μοναδική στιγμή της ζωης σου, που τόσο ερμητικά κλειστό κρατείς μέσα σου για τον εαυτό σου μονάχα, το μυστικό της; Σε γνωρίζω, ποιητή, πίσω από κείνο το περίφημο *«Τι έγινε κείνο το συνεπαρμένο εμείς»*, μέσα στη γοητευτικότατη πινελιά που έχει τίτλο «Το σύννεφο», μέσα στη γυάλινη διαφάνεια της τρυφερότητας πού ζεσταίνει «Το κανελλί λάφι», πίσω απ' «Τ' αγάλματα» με την τόσο εκφραστική στοχαστικότητα, μέσα στην απίθανη συμπύκνωση των πέντε στίχων απ' το «Παιδί μου», κάτω απ' την αυτοδύναμη αισιοδοξία της «Συνοδιάς». Γειά σου. Μου χάρισες μιαν αληθινή

πνευματική χαρά - τί λέω, ήρθες και χτύπησες την πόρτα μου, συντροφιά με την αξετίμητη, τη μεγάλη Ποίηση, και σφίξαμε τόσο εγκάρδια τα χέρια και μιλήσαμε τόσο φιλικά, σαν άνθρωποι - που είναι τόσο σπάνιο στην εποχή μας.

Δεν θέλω διόλου να μπω σε λεπτομέρειες για την τεχνική των στίχων σου. Το γεγονός, άλλωστε, ότι κι' εσύ δίνεις τελείως δευτερεύουσα σημασία στο ζήτημα, αφού ανακατώνεις ποιήματά σου παληά, των πρώτων, των νεανικών χρόνων, με τις αναπόφευκτες ξενικές επιδράσεις που εγοήτευσαν τότε την ευαισθησία μας, με καινούργια κομμάτια, που κατά την ταπεινή δική μου γνώμη, είναι απείρως πιο ολοκληρωμένα, πιο τέλεια, πιο αποκαθαρμένα και πιο ανεβασμένα μεσ' στη λιτότητά τους, με υποχρεώνει κι' εμένα να προσπεράσω.Ούτε ακόμα για ωρισμένες ιδιωματικές λεσβιακές λέξεις θα σου πω τις αντιρρήσεις μου. Προς τι άλλωστε; Σημασία έχει ότι ο μεγάλος σκοπός της τέχνης, το κοινωνικό της χρέος η επίτευξη μιας επαφής με τον συνάνθρωπό σου, επιτελέστηκε. Όλα είναι πια φιλολογία, και στην περίπτωσή μας εγγίζει τα όρια του περιττού και του απαράδεκτου.

Σ' ευχαριστώ καλέ μου παληέ φίλε. Και εύχομαι μ' όλη μου την καρδιά να συνεχίσης αυτήν την πορεία που τόσο εύστοχα διάλεξες. Για σένα πρώτα. Ύστερα για μας, τους πνευματικούς συγγενείς σου. Και τέλος για όλους τους ανθρώπους που δίνουν ομορφιά.

Πριν κλείσω τούτο μου το γράμμα, θα ήθελα να διευκρινίσω πως η ερμηνεία που επιχειρώ παραπάνω για το «Νέγρο» σου, αυτή καθ' αυτή, σαν ερμηνεία, είναι ολότελα αντιφατική προς τις θεωρητικές μου θέσεις για την ποίηση. Γιατί η ποίηση είναι θέμα ουσίας, μάλιστα μιας ουσίας αόρατης κι' ανέγγιχτης, δίχως σχήμα δίχως περιγράμματα, μιας ουσίας που διαχέεται γύρω μας σαν τον αέρα, σαν τις ευωδίες, σαν το φως, και δεν πιάνεται δεν αιχμαλωτίζεται για να μπορεί να βυθίση μέσα της το νιστέρι του οποιοσδήποτε καλοθελητής ανατόμος. Η ποίηση είναι άρωμα, αίσθημα, και μονάχα την νοιώθει κανείς ή όχι. Αν αυτή η συναισθηματική ή μάλλον η ψυχική, η εσωτερική επικοινωνία δημιουργεί περιπλέον και παραστατικά, λογικά (ερμηνευτικά) σχήματα, για μια συγκεκριμενοποίηση του αισθήματος, τόσο το καλλίτερο για τη νόηση. Ωστόσο αυτό δεν είναι απαραίτητο. Γι' αυτό σε παρακαλώ, την ερμηνεία μου που προανάφερα, μην την πολυλογαριάσης. Ήταν περισσότερο, μια νοητική άσκηση - μια συμβολή, στην προσπάθεια των φίλων ροταριανών Κακαδέλλη, Νίκου, Μιχαηλίδη.

Σφίγγοντάς σου θερμά το χέρι, κι «ευχαριστώντάς σε άλλη μια φορά για την «οσμήν ευωδίας πνευματικής» που μου έστειλες κι' ανάπνευσα, εδώ, μεσ' στην πνιγμένη απ' το «ασφυκτικό μηδέν» πρωτεύουσα, σε χαιρετώ. Εγκάρδια.

Τάκης ΧΑΤΖΗΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ*

Εφημ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» (Μάϊος, 1964)

---

* Τάκης Χατζηαναγνώστου (1923). Πολυγραφότατος και πολυβραβευμένος Λέσβιος συγγραφέας.

«ΤΑ ΜΥΤΙΛΗΝΙΑ ΜΑΣ»
Η καταξίωση της γλώσσας από το λογοτεχνικό ταλέντο

του Αλέξανδρου Δημάσου

Τα Μυτιληνιά, δεν είναι μια οποιαδήποτε διάλεκτος, αλλά μια ξεχωριστή και προ παντός, λογοτεχνική διάλεκτος. Είναι τόσο ζωντανή, τόσο παρουσιαστική, τόσο χυμώδης και φιλοσοφημένα σκωπτική, που λυπάσαι, γιατί δεν είν' αυτή... η νεοελληνική μας γλώσσα. Πολλές φορές, γράφοντας, καταριέμαι ώρα και στιγμή, που δεν μπορώ να χώσω στο «νεοελληνικό» γραφτό μου τη μυτιληνιά εκείνη φράση, που μόνο αυτή μπορεί να κάνει ολοζώντανο το κείμενο, ν' αποδώσει στην εντέλεια τη σκέψη μου.

Με δυο λόγια η Μυτιληνιά διάλεκτος είναι ένας θησαυρός που, αλλοίμονο, χάρη στην ισοπεδωτική τεχνολογία, σιγά - σιγά, εξαφανίζεται. Και σ' αυτό ακριβώς το σημείο, με τον Αννίβα προ των πυλών, έρχεται ο Αργύρης Αραβανόπουλος, οπλισμένος με μια κλασσική απλότητα να σώσει στην κυριολεξία, εφαρμόζοντας το SCRIPTA MANENT αυτή τη διάλεκτο, που είναι άξια για καλύτερη τύχη.

Κι όχι μόνο αυτό. Με την καθάρια γραμματολογική του ενημέρωση, βοηθεί και τους μη «ειδήμονας», να γευτούν αυτή τη γλώσσα, ν' απολαύσουνε τους θησαυρούς της, να δουν τον κόσμο μεσ' από φίλτρα, γνήσια λογοτεχνικά. Από δω και πέρα πια, το λόγο έχει το ταλέντο. Όσα είπα παραπάνω, καλά και άγια, αλλά δίχως, το ταλέντο του Αραβανόπουλου, αυτές οι εκατό σελίδες του βιβλίου, θα έφτιαχναν απλή «διατριβή». Αλλά εδώ, υπάρχει η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ, υπάρχει ο ΠΛΑΣΤΗΣ, η σφραγίδα της δωρεάς». Δε νομίζω πως η μυτιληνιά διάλεκτος έχει βρεί την πληρέστερη καταξίωσή της μέσα στη λογοτεχνία - με την αυστηρή έννοια του όρου - πουθενά αλλού, όσο σ' αυτά τα λίγα ποιήματα του Αραβανόπουλου. Έπλασε ποίηση με την ψυχή και με το νου του. Κι αυτό μετράει πάνω απ' όλα. Ο ποιητής υψώθηκε πάνω από το εφήμερο κι αλλοίμονο, μέσα στο εφήμερο αυτό, βρίσκεται κι' η γλώσσα που με τόση μαστοριά χρησιμοποιεί. Κι' όμως, κι' όμως... Χάρη στις παραλογές και τα λιανοτράγουδα, η γλώσσα αυτή, τα «Μυτιληνιά μας» δεν θα εξαφανιστούν, μια που ο ποιητής κατάφερε να τα υψώσει τόσο, που αδύνατο πια, να τα ισοπεδώσει ο τεχνολογικός οδοστρωτήρας. Νομίζω, πως αυτή είναι η ύψιστη επιτυχία του Αργύρη Αραβανόπουλου. Οι μυτιληνιοί, μπορεί κάποτε να πάψουν να μιλούν μυτιληνιά, τα ποιήματα του Αραβανόπουλου όμως, πάντα θα τα απαγγέλουν, θα τα τραγουδούνε, πάντα θα μένουν ζωντανά και θα ευφραίνουν τις ψυχές τους. Γιατί, τα ποιήματα αυτά, στηριγμένα πάνω σε ατράνταχτο ρεαλισμό και σ' έναν «ισοροπημένο λυρικό ρωμαντισμό», κρατούν στα ίσια την παλάντζα της ζωής και θα προχωρούν μαζί της, μες στο χρόνο.

Η σάτιρα του Αραβανόπουλου έχει τη ρίζα της στη λαϊκή πηγή, δίνεται αγνή κι'

αυτούσια, ζυμωμένη με την τέχνη τόσο σφιχτά, που περιεχόμενο και μορφή αποτελούν ένα αδιάσπαστο σύνολο. Ο ποιητής σαρκάζει κρυμμένος πίσω από τους στίχους του. Κι' αυτοί οι στίχοι είναι τόσο ζουμεροί, που λες και συνεργάστηκαν για να τους φτιάξουν χίλιοι διαβόλοι μαζί. Αδίσταχτα λέγω, πως τα «Μυτιληνιά μας» βρήκαν στο πρόσωπο του Αργύρη Αραβανόπουλου τον πιο γνήσιο και ταλαντούχο εκφραστή τους, που κυριολεκτικά τα σώζει από τον αφανισμό, απ' το θανατερό αγκάλιασμα της λήθης. Βέβαια υπάρχουνε πολλοί που «προηγήθηκαν», που «προσπάθησαν», που έβαλαν το πετραδάκι τους σ' αυτόν τον γλωσσικό θησαυρό. Αλλά ο Αργύρης Αραβανόπουλος κατάφερε να ψάλει «μ' αξιότερη λύρα». Δεν είναι ένας από τους προδρόμους - και σ' αυτούς πάντως οφείλουμε πολλά - αλλά αυτός που έβαλε τη σφραγίδα της δημιουργικής του τέχνης αυτός που πήρε «τη ράβδο χρυσού» και τη μεταμόρφωσε σε πανέμορφο στολίδι.

Η λογοτεχνία μας διψά για σωστά γραψίματα, διψά γι' ανθρώπους με ταλέντο και συνείδηση. Γι' αυτό, καθένας, διαβάζοντας τα «Μυτιληνιά μας» νοιώθει πως βρίσκεται μέσα σε όαση, ξεχνά την απεραντοσύνη της ερήμου και βλέπει να δυναμώνει το γόητρο της λογοτεχνίας μας.

Αλέξανδρος ΔΗΜΑΣΟΣ*

Εφημ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» (28-2-1976)

ΦΟΜ 1977

* Αλέξανδρος Δημάσος, φιλολογικό ψευδώνυμο του πεζογράφου Άλκη Χαβαράνη. Γεννήθηκε στην Κων/πολη το 1924 και μεγάλωσε στη Μυτιλήνη.

«ΤΑ ΜΥΤΙΛΗΝΙΑ ΜΑΣ» - «ΤΑ ΕΝΔΟΓΛΥΦΑ»
Αργύρη Αραβανόπουλου

του Βαγγέλη Καραγιάνη

«ΤΑ ΜΥΤΙΛΗΝΙΑ ΜΑΣ»

Τις πνευματικές προσφορές του κ. Αργύρη Αραβανόπουλου στα Λεσβιακά γράμματα τις ξέραμε καλά με τις κατά καιρούς σατιρικές παρλάτες του, τα θεατρικά σκετς, τα ποιήματα, κ.λ.π. Και τον χαιρόμασταν πάντα για το οξύ πνεύμα του, την ποιητική διάθεση, τη γνώση της λεσβιακής ντοπιολογιάς. Τώρα, με «Τα Μυτιληνιά μας», παρέχει τεκμήρια και της γλωσσολογικής του αυταγωγής. Στο εισαγωγικό σημείωμα «λαλιά και γραφή» και στο «επίμετρο» του βιβλίου του, επισημαίνει τις δυσκολίες που παρουσιάζει το ιδίωμα της Μυτιλήνης στη σωστή απόδοση των φθόγγων με τις πολλές απόστροφες, τις εκθλίψεις, τα πολύηχα γράμματα, τους τσιτακισμούς, τις ιδιοτροπίες και τα πάθη των φωνηέντων και των συμφώνων που άλλοτε αποβάλλονται ή μεταπηδούν, άλλοτε μετατρέπονται, άλλοτε παραμένουν, και λοιλά και λοιπά.

Γνωστό βέβαια πως όλα αυτά τα «καμώματα» όσο λεπτομερειακά κι αν αναλυθούν, δεν θα ωφελήσουν, δυστυχώς, τους ξένους, όσους δηλαδή δεν έχουν ζήσει από κοντά κι ασύνειδα τη ντοπιολαλιά μας. Αυτοί, είναι σίγουρο πως δεν μπορούν ούτε καν να συλλάβουν σωστά με τ' αφτί τους τη δύσκολη προφορά μιας λεσβιακής φράσης και να την επαναλάβουν με τη φωνή τους και φυσικά πολύ δυσκολώτερο να την αποτυπώσουν στο χαρτί με την αλφαβήτα μας ή έστω να διαβάσουν ορθά ένα κείμενο γραμμένο από άλλον στο λεσβιακό ιδίωμα. Το πολύ - πολύ, λοιπόν, τους επιστήμονες γλωσσολόγους, τους ειδικούς στα τέτοια, να ενδιαφέρουν οι ερμηνείες μας, μ' όλο που αυτοί έχουν τα δικά τους σύμβολα για ν' αποδώσουν τα όσα θέλουν, αφού μάλιστα οι εργασίες τους απευθύνονται κυρίως στον κύκλο τους. Μένει, λοιπόν, να νοιαστούμε μόνο για τους δικούς μας λογοτέχνες, τους ερασιτέχνες λαογράφους και τους λοιπούς κοινούς θνητούς, λέσβιους αναγνώστες.

Ο κ. Αραβανόπουλος στο βιβλίο του εκθέτει όσο γίνεται απλά τις παρατηρήσεις του για όλες τις δυνατές περιπτώσεις, σημειώνει τους ενδοιασμούς του όπου νομίζει, παραθέτει παραδείγματα, αναφέρεται σε συγκεκριμένες παρατηρήσεις άλλων που ασχολήθηκαν με το λεσβιακό ιδίωμα συμπληρώνοντας τα τυχόν κενά που άφησαν ή διορθώνοντας λάθη, κ' έτσι κατατοπίζει πληρέστατα τον αναγνώστη. Φυσικά, όλ' αυτά προϋποθέτουν επιμονή, μελέτη και γνώση του θέματος, που οπωσδήποτε ο κ. Αραβανόπουλος τα διαθέτει σε υπερθετικό βαθμό. Με δυο λόγια: αναντίρρητα είναι άξια θαυμασμού η όλη εργασία του. Πολύτιμο και το «γλωσσάρι» του βιβλίου, με γραμματικές παρατηρήσεις, λεπτόλογες εξηγήσεις, φραστικά παραδείγματα και αναφορές σε προγενέστερους μελετητές. (Κόντος, Παπανικόλας).

Οι «Παραλογές» και «Τα Δέκα Λιανοτράγουδα» που έγιναν αφορμή να μας δώσει ο κ. Αραβανόπουλος τις τόσες ενδιαφέρουσες απόψεις του για το γλωσσικό ιδίωμα της

Μυτιλήνης, ανήκουν σ' άλλον τομέα.

Απ' τις «Παραλογές», οι τρεις πρωτογράφηκαν στην περίοδο 1947-1953 για το λεσβιακό θέατρο, και μια τέταρτη μεταγενέστερα. Όλες ξαναδουλεμένες και δοσμένες τώρα στην οριστική τους μορφή, σπαρταριστές και στο μύθο τους και στη «σπιρτάδα» τους.

Τα «Δέκα λιανοτράγουδα», είναι, όπως γράφει ο ίδιος ο κ. Αραβανόπουλος, «*ένα ξεδιάλεγμα από έναν ευρύτερο κύκλο παρόμοιων δοκιμών (1941-1955) αρχικά στην κοινή γλώσσα... και υστερώτερα στη ντοπιολαλιά, στο λεκτικό κράμα... που είναι η πραγματικότητα της γλωσσικής μορφής των λυρικών, παροιμιακών κ.λπ. λαϊκών λεσβιακών τραγουδιών*». Όταν κάτι είναι ωραίο, οι κρίσεις περιττεύουν αφού το ίδιο το κείμενο έχει το λόγο. Και τα «Λιανοτράγουδα» εδώ, είναι το ένα καλύτερο απ' τ' άλλο. Σαν δείγμα αντιγράφουμε δυο τετράστιχα από την «Ξαστοχιά»:

Συνδυό π' ανηφουρίζουμι, *Του δρόμου δεν τουν ηύραμι*
συνδυό που πιρπατούμι, *τσ' έ ξέρουμι τσί πού 'νι.*
μήδι κουρφή θα πιάσουμι, *Άλλα τα μάτια βλέπουνι,*
μήδι πηγή θα βρούμι. *άλλα οι καρδιές ακούνι.*

Πρδκ. «ΛΕΣΒΙΑΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ» Δελτ. 38/1976

*

«ΤΑ ΕΝΔΟΓΛΥΦΑ»

Είναι γνωστή η ποιοτική στάθμη των όσων καταπιαστεί ο Αργύρης Αραβανόπουλος, θες σάτιρα, ή μελέτη, ή ποίηση. Για την καινούρια τώρα ποιητική συλλογή του «Ενδόγλυφα», (όπου συγκεντρωμένη παλαιότερη και νέα εργασία), αναμφισβήτητα ο αναγνώστης θα του σφίξει το χέρι και θα τον καμαρώσει. Οι στίχοι του δοσμένοι με ελεύθερη μορφή, ή με παραδοσιακή τεχνοτροπία, αλλού συμβολικοί κι αλλού διάφανοι, πάντα συγκινούν με την εσωτερική μελωδία τους, με το νόημά τους, με το φιλοσοφικό τους σπέρμα. Είναι μάστορας στο να διατυπώνει τον εσωτερικό του κόσμο ο Αραβανόπουλος: Εδώ η ζωγραφιά με χρώματα απαλά γαλάζια με σκούρα αυστηρή μορφή η άλλη σελίδα, με χαμόγελο ή με δακρυσμένα μάτια πιο -πέρα...

Δε ξέρω που να σταθώ: στο «Τέλι» (που είταν γιοφύρι κι έγινε μεράκι) στη «σελήνη» (που πάντα χαμογελά στον ουρανό και λάμπει), στον «Γκύνερ Σνάιν-τερ», στο «Χαρίλαο», στα «τρία τραγούδια από τον εμφύλιο», στα τρία ποιήματα του Μπωντλαίρ» (μνήμη Αντώνη Πρωτοπάτση), μα όλα, είναι μικρά θέματα καυτά που η κάθε τους φράση πλαταίνει και φτάνει ψηλά. Μέσα στα μάτια μου πεταλουδίζει ο Αργύρης (όπως τον θυμάμαι στη γειτονιά μου παιδιά όταν είμαστε)...*με λιόφυλλα και λογαριθμικούς κανόνες/ μ' ένα ρουμπίνι στην καρδιά και μια αστραπή στα μάτια/ κροτώντας παραμάσχαλα δεμάτια ηλιαχτίδες...*

Πρδκ. «ΛΕΣΒΙΑΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ» (Οκτ. 1983) Βαγγέλης ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ*

---

* Βαγγέλης Καραγιάννης (1910-2001). Μελετητής - ερευνητής της Λεσβιακής Γραμματείας. Συγγραφέας.

ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ
«ΑΡΝΑΜΟΥΣ»
Η δικαίωση της διαλέκτου

του Παντελή Ε. Αργύρη

«Άρναμους» - ξαφνικό γεγονός ιστορικό ή προσωπικό που κλονίζει την καθιερωμένη κοινωνική και ψυχολογική τάξη. Η συνήθεια, ο δεδομένος κύκλος της ζωής αναστατώνεται.

Η συνείδηση μπαίνει σε μια καινούργια συγκινησιακή και βιωματική σφαίρα. Την αιφνίδια έλευση του αναπάντεχου οι Λέσβιοι την βιώνουν με αυτή τη λέξη, όπου εν πυκνώ συνόψισαν την αναμονή του πόνου, του αγώνα, του θανάτου. Τις καταστάσεις αυτές οι υπαρξιστές ονόμασαν οριακές: Η συνείδηση δεν διαλέγεται με τα γεγονότα, ο ανθρώπινος λόγος δεν καταγράφει, δεν αναλύει γιατί δεν λειτουργεί, παρά αφού προηγηθεί η εξοικείωση με τα νέα δεδομένα.

Έτσι, απαντά με την Τέχνη. Η ορθολογική θεώρηση ακόμη και ο λόγος ο δοκιμιακός, ευδοκιμούν στις λεγόμενες «οργανικές» περιόδους της ιστορίας, της σχετικής ισορροπίας και της μεσότητας. «Σκέπτομαι», όταν έχουν περάσει οι καταστάσεις που περιέχουν ακραίες συγκρούσεις.

«Άρναμους» είναι ο τίτλος της ποιητικής συλλογής του Αραβανόπουλου. Θέμα, ο πόλεμος, η κατοχή και οι συνέπειες, αναπόφευκτες και οδυνηρές.

Νομίζω ότι πρόθεση του Λέσβιου ποιητή είναι να μετατοπίσει τη λεσβιακή διάλεκτο από τα γνώριμα τοπία της ιδιωματικής ευτραπελίας. Επιχειρεί και πετυχαίνει ν' αναδείξει τις δραματικές της δυνατότητες. Η άποψη ότι οι ντοπιολαλιές συνιστούν παρέκκλιση από το δημοτικό λόγο, κρίνεται από τον Αραβανόπουλο ως ανιστόρητη. Οι διάλεκτοι είναι οι κλάδοι του ενιαίου νεοελληνικού λόγου. Η δε παράδοση συνεχίζει τη ζωή αυτού του δέντρου που ποτίζεται απ' όλες τις μεριές.

Οι ποιητικές ρίζες του Αραβανόπουλου βρίσκονται στο δημοτικό τραγούδι και το Σολωμό, ο δεύτερος είναι αδιανόητος χωρίς το πρώτο. Ο ίδιος ερεύνησε και έζησε τη δημοτική παράδοση πριν επιχειρήσει ν' αποκαταστήσει όχι θεωρητικά, αλλά ποιητικά τη λεσβιακή διάλεκτο.

Τις πηγές, τις δυνάμεις μιας γλώσσας τις ανιχνεύει και αναδεικνύει η λογοτεχνία.

Ο Δάντης ανασυγκρότησε την ιταλική και ο Σολωμός το αποπειράθηκε για την ελληνική.

Η γλώσσα όμως αποκαλύπτει τις δυνατότητές της υπό την επίδραση ακραίων καταστάσεων.

Ο Σολωμός έγραψε αντιμετωπίζοντας το πρόβλημα της ελευθερίας, της θυσίας, του χρέους. Τα μεγάλα προβλήματα καλούν τη γλώσσα ν' αποβάλει την πλαδαρότητά

της και να υψωθεί στα μέτρα των γεγονότων. Τότε ο λόγος παύει να είναι απλό χρηστικό όργανο, όχημα ψυχρών εννοιών και παραστάσεων. Ο Αραβανόπουλος είδε στη διάλεκτο την κιβωτό, όπου φυλάσσονται οι ποιότητες, τουλάχιστον των δικών του βιωμάτων. Αυτών που άρχισαν να σωρεύονται από τον «Άρναμου» του '40, δηλαδή, με την έναρξη της εθνική μας περιπέτειας.

Σκίτσο του Α.Α. από τον Αντώνη Πρωτοπάτση
(αρχή της γραφής του «Άρναμου»)

Ο Ποιητής πριν χρησιμοποιήσει τη διάλεκτο ασκεί την ακοή και το αίσθημα στο δημοτικό τραγούδι, για να προετοιμάσει την είσοδο στην ατόφια μητρική λαλιά, θεμελιώνοντας έτσι την ενότητα του δημοτικού λόγου.

Αμ' τοῦτο ἄς μήν ἤθε νά τόειδω, παληκάρι μου,
πού εἴσουν καμάρι μου
καί τήν καρδιά ἀντιστύλωνές μου τοῦ παντέρημου
σ' ὅ,τι καρτέρει μου.
Μικρό καί βεργολίγερο νά σέ στοχάζομαι
καί νά θιαμάζουμαι
κι ὅταν ἄλλοι τά χέρια τῶν τυράννων γλύφανε,
ε'σύ, περήφανε,
στό μετερίζι τῆς τιμῆς μέ πεῖσμα ἀκίνητος
πάντα ἀπροσκύνητος
τῆς Λεφτεριᾶς ν'ανατρυγᾶς, ἔτσι δά τῶκρινα,
τᾶλικα ἀνθόκρινα.

(«Του μικρού», σελ. 9)

Διαβάζοντας ένα άλλο ποίημα γραμμένο στο ιδίωμα, μεταδίδεται μια άλλη συγκίνηση που μπορεί να μην είναι βαθύτερη, γίνεται όμως οικειότερη, αν και βρίσκεται στον ίδιο θεματικό και βιωματικό κύκλο:

«Γέρνου τοῦ βράδ' μπρός στ'ν Παναγιά
τοῦ μουδιασμένου μ' σῶμα
τσί γουνατ' στήν γι' ἀνατουλή
μί βρίσκι' ά' κλαίγου ἀκόμα.

Νά τοὔξιρα πούς πρέπ' μαθέ
γιά νἄρτ'ς, μουρέλι' μ' πίσου,
χαζίρ' εἶμ', γιόκα μ', τσί τ'ν καρδιά μ'
ἀτή μ' νά τ' ξικουλλήσου.

(«Η Μάνα», σελ.16)

Η μάνα, η ελληνίδα μάνα είναι που περηφανεύεται για την περηφάνεια του παληκαριού, που δε μεμψιμοιρεί για τις επιλογές του γιού, τη στιγμή που προσεύχεται για την επιστροφή του.

Η συλλογή είναι χωρισμένη σε επιμέρους ενότητες, που διαβάζονται αυτοτελώς,

ενώ νοούνται μέσα στο ενιαίο θεματικό σύνολο.

Η «κατάρρευση» , η «διάλυση», η «ζούγκλα», το «σκέλεθρο» το «ιντερμέδιο», η «ψυχόλυση», το «τίναγμα», ο «μακρύς δρόμος» είναι οι διαλεκτικοί σταθμοί από την πτώση στην απελευθέρωση και το «τίναγμα» που ανακεφαλαιώνει τα ιστορικά πρότερα:

«Τσί τότις, Θέ μ', αὐτός ἰ κόσμους ἀπ' τ' Λαγκάδα
πιρνᾶ ἀπ' τού Δίστουμου, ἀπ' τ ν' Αθήνα, ἀπ' οὔλι τ'ν Ἰλλάδα
- ἀπ' τ'ν Ἀλαμάνα, ἀπί τ' Ἀρκάδ', ἀπι' τ' Χιρώνεια -
τσ' ἀπ' τά προυτ'νά πιρνᾶ μέσ' στά μιλλούμινα τά χρόνια...

(«Τα μπλόκια», σ.70)

Ύστερα ο χρόνος κηλιδώνεται απ' την αμφισβητούμενη ιστορία, τη γνωστή και πικρή. Ο Άρναμους έκανε τον κύκλο του· η αναστάτωση, η πείνα, ο θάνατος και μαζί μ'αυτά το όραμα και το έπος υποχωρούν. Η ιστορία μικραίνει το βήμα της:

Σά μ'λοῦν - καμιά φουρά -
τ' ἀγάλματα
ἰ χρόνους χἰμίζ,' ξιφρινιασμένι' σαγίτα.

Τσ' ὕστιρα κάντι, ἄμιτρα χρόνια πάλι,
ἀγάλματα
ἄλαλα, κ'φά, στραβά-πιτρένια.

(«Τα αγάλματα», σελ. 73)

Όσα απώθησε η συμβατική καθημερινότητα, η ισορροπημένη ή συμβιβασμένη ζωή: το «μέσα πλούτος», η προθυμία της θυσίας, η αίσθηση του χρέους απέναντι στο ιδεώδες, όλα αυτά αναδύονται στην περίοδο του «Άρναμου», ρυθμίζοντας, για λίγο, το ιστορικό γίγνεσθαι. «Τότε μιλούν τ' αγάλματα». Τότε διαβάζεται το πέτρινό τους αίνιγμα. Ύστερα, ξαναμαζεύονται στη σιωπή τους, περιμένοντας το νέο «τίναγμα».

Παντελής ΑΡΓΥΡΗΣ*

Πρώτη δημοσίευση
Πρδκ. «ΤΑ ΨΑΡΑ» (τεύχ. 64-66, 1985)

* Ο Παντελής Ε. Αργύρης, γεννήθηκε στο Πλωμάρι Λέσβου το 1948. Έφυγε απρόσμενα από κοντά μας (Δεκέμβριο 2002). Δικηγόρος. Διεισδυτικός κριτικός σε ιστορικά και φιλολογικά θέματα της Λέσβου. Ερευνητής - μελετητής με ξεχωριστή διαλεκτική σκέψη.

ΑΡΓΥΡΗΣ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
Ο φίλος που δεν γνώρισα

του Μήτσου Ν. Τσιάμη

«Φίλους έχων, νόμιζε θησαυρούς έχειν»
Μένανδρος

Οφείλω να ομολογήσω, ότι παρέμεινα με ένα αίσθημα ενοχής, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, γιατί δεν έτυχε να έχω μια σύντομη επαφή γνωριμίας, με τον έξοχο και ιδιόμορφο ποιητή **Αργύρη Αραβανόπουλο** που έφυγε τόσον απρόσμενα. Εξόν μια φευγαλέα, εντελώς τυπική σύσταση, σ' ένα από τα πρώτα *«Διεθνή Συμπόσια του Αιγαίου»* στο Μόλυβο, που διοργάνωνε με την πρωτοβουλία της *«Φιλολογικής Στέγης Εφταλιώτη»* ο εμπνευστής και θερμουργός της ιδέας, Γιώργος Βαλέτας. Και ήταν, αν θυμάμαι καλά, τον Αύγουστο (24-27) του 1977, σε μια δεξίωση στο ξενοδοχείο «Δελφίνια», όπου έκανα μια σύντομη προσφώνηση.

Αλλά αυτή η πρώτη επαφή - μέσα στο σάλο των εκδηλώσεων τότε, δεν στάθηκεν ικανή να ανταλλάξω μαζί του περισσότερες σκέψεις, και να εδραιώσω τη γνωριμία μου, πέραν από τα τυπικά της στιγμής.

Τα χρόνια περνούσαν και μέναμε στην ανταλλαγή των μεταξύ μας εκδοθέντων βιβλίων, και όχι πάντα. Ο καιρός φευγαλέος καθώς είναι, και η αμείλικτη απόσταση που μας χώριζε, μας αφαιρούσε τη χαρά της γνωριμίας. Και κυρίως μας αποξένωνε από χρήσιμες συναντήσεις, και μας στερούσε την άμεση συνομιλία, που γίνεται γέφυρα, μιας βαθύτερης πνευματικής επικοινωνίας.

Και ήρθεν ο Ιούλιος του 1995, για να λάβω στα χέρια μου εντελώς απρόσμενα, και καθυστερημένα, σε ανάτυπο από τη *«Λεσβιακή Παροικία»*, το καλογραμμένο και αποκαλυπτικό για μένα η *«Οδός Μαιάνδρου»* (ο πίσω - μπρός μαχαλάς μας), με μια θερμή αφιέρωση. Το τελευταίο ίσως γραφτό του. Τότε άδραξα την ευκαιρία, να το προσέξω ιδιαίτερα, και να ανατρέξω πολύ πίσω, στα πρώτα μαθητικά Γυμνασιακά μου εκείνα χρόνια της Μυτιλήνης, γύρω στα 1934, όπου έμενα στη γειτονιά των Αγίων Θεοδώρων, σαν οικότροφος στο σπίτι της πολύτιμης, μαχητικής και αξέχαστης δασκάλας Καλλιόπης Αργυρίου, δίπλα στο σπίτι του τότε Δ/ντή του Πρακτικού Λυκείου Μυτιλήνης, Λάζου.

Εκεί, στην αυλή της εκκλησίας, παίζαμε τις ελεύθερες ώρες και φεύγαμε προς την Απάνω - Σκάλα, για να νοικιάσουμε ποδήλατα και να 'ρθούμε στην πλατεία των Αγίων Αποστόλων, προς εκμάθηση.

Και βέβαια, δεν μπορώ να μην θυμηθώ, το μικρό δρομάκι, μετά την κεντρική οδό της αγοράς, που με οδηγούσε στο σπίτι και μ' έκανε να βλέπω με περιέργεια και συλ-

λογισμό τους τυπογράφους του "Ταχυδρόμου", που τύπωναν την εφημερίδα σ' ένα παράμερο μικρό τυπογραφείο, με τον μεγάλο πλάτανο μπροστά. Μου το αναφέρει συχνά με συγκίνηση, όταν τύχει να τον συναντήσω, ο παλαίμαχος εκείνος τυπογράφος και ριζιμιός της «Λεσβιακής Παροικίας», ο Γιώργος Πασβούρης.

Αναμνήσεις και αναδρομές που δεν είναι βολετό να ξεχασθούνε ποτές.

Όλα ξαναζωντάνεψαν διαβάζοντας τις σελίδες που μας χάρισεν ο **Αργύρης Αραβανόπουλος** με τις αναμνήσεις του, όπως τις καταγράφει στο έξοχο χρονικό του *«Οδός Μαιάνδρου»*. Ο σεμνός, μοναχικός, αθόρυβος αυτός δημιουργός, που στάθηκεν μακριά από τους ηχηρούς θορύβους της προβολής, και τις φωνασκίες της δημοσιότητας. Έτσι, αναζήτησα να σκιαγραφήσω την προσωπικότητά του, μέσα από τις αναφορές του, στα παιδικά του χρόνια, και να τον γνωρίσω καλύτερα και να γίνω φίλος μαζί του.

Διαβάζω στις σελίδες 11 και 12: *«Όλοι οι Αγιοθοδωρίτες και πιότερο του μαχαλά μας, αποτελούμε ένα σφιχτό σύνολο και η κοινή μας ρίζα - το να είσαι αγιοθοδωρίτης θεωρείται ακόμα σαν απόδειξη μυτιληνιάς γνησιότητας, - μάς δένει με ένα συναισθηματικό κορδόνι, που σε κάνει να αντικρύζεις το γείτονα και πιο πολύ τον παλιό σου γείτονα, με την ανυπόκριτη χαρά και τρυφερότητα ενός παιδιού. Γιατί ξέρεις, κι αν δεν το ξέρει ο νους σου, το ξέρουνε τα σπλάχνα σου, πως είναι αυτός για σένα, κι εσύ γι' αυτόν, ένα μοναδικό στον κόσμο μνημείο γνωριμιάς και σχέσης, που δεν έχεις καμιά δυνατότητα να την επαναλάβεις - ποτέ πια"».*

Σε αυτή την περικοπή, συνοψίζεται νομίζω, η προσωπικότητα και η φυσιογνωμία, ο βαθύτερος ψυχικός κόσμος, ο χαρακτήρας και το ανώτερο ήθος γενικά, που ξεχώριζε το γνήσιο και πρωτότυπο εκείνο δημιουργό, τον ιδιόμορφο της λαογραφίας ποιητή, λαξευτή και λατρευτή της Μυτιληναίϊκιας ντοπιολαλιάς, **Αργύρη Αραβανόπουλο**, σε όλη τη σύντομη έκταση, που χρωμάτιζε το μεγαλείο του έργου του.

Υπήρξε πάντοτε στενά συνδεδεμένος με το περιβάλλον της Λέσβου, που το εξέφραζε μέσα από το εσωτερικό φως του, και το αποτύπωνε, με τον πιο αυστηρό τρόπο, στα επιμελημένα και διακριτικά γραφτά του. Γέννημα και καρπός της επίμονης μοναξιάς του. Για τούτο και τον διέκρινε η ευγλωττία του λιτού λόγου, του μέτρου και της ακριβόλογης διατύπωσης. Είχεν έμφυτο μέσα του το επαρκές τού αληθινά ωραίου, του ελάχιστου, που μας έδινε την έκταση της πνευματικής δωρεάς του. Τα έργα του, *«Τα Ενδόγλυφα»*, τα *«Μυτιληνιά μας»* και «Άρναμους» ως ποιητική γραφή, θα παραμείνουν υπόδειγμα άψογης και απέριττης έκφρασης.

Θα κλείσω τον μεταθανάτιο αυτόν χαιρετισμό μου, με τη φράση του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, ότι: *"Η καλλιτεχνική δημιουργία είναι αυτοβιογράφηση"* όπως την είχα συμπεριλάβει στο σημείωμά μου για την *«Οδό Μαιάνδρου»* (εφημ. «Δημοκράτης» 7, Ιουλίου, 1995). Και υπήρξε πράγματι, το ύστατο αυτό εκ μέρους του χαρακτηριστικό, αυτοβιογραφικό, εξομολογητικό κείμενο και για τον ίδιο το δημιουργό, και για μένα

προσωπικά, που μου έδωσε τη σπάνια, αλλά φεύ απωλεσθείσα ευκαιρία, να τον γνωρίσω και να τον θεωρήσω ως φίλο, μακρυά και πέραν από τη λησμοσύνη του χρόνου.

Αθήνα, 20-5-96

Μήτσος Ν. ΤΣΙΑΜΗΣ*

Η μακρυνή και φευγαλέα συνάντηση στο ξενοδοχείο «Δελφίνια» της Μήθυμνας, 24 - 27 Αυγούστου 1977. Από αριστερά, Αργύρης Αραβανόπουλος, Μήτσος Τσιάμης, ο τότε Δήμαρχος Μήθυμνας Κώστας Δούκας και ο Γιώργος Βαλέτας.

* Ο Μήτσος Ν. Τσιάμης γεννήθηκε το 1919 στην Κατερίνη, πλήν από ενός έτους έζησε στη Μήθυμνα-Λέσβου. Είναι νομικός, ποιητής, συγγραφέας, κριτικός και μελετητής της λογοτεχνίας.

Α΄
«ΕΝΔΟΓΛΥΦΑ»

της Χρυσούλας Χατζηγιαννιού

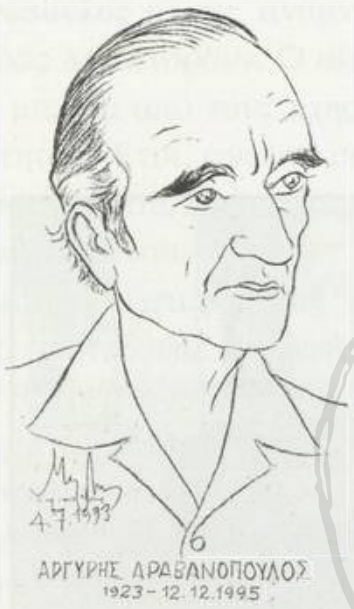

(Σκίτσο του Α.Α. εκ του φυσικού από τον Μίλτη Παρασκευαΐδη)

Η νέα ποιητική συλλογή του Αργύρη Αραβανόπουλου,, «Ενδόγλυφα», είναι μια σειρά από λυρικά, συμβολικά, φιλοσοφημένα ποιήματα που εφραίνουν τον αναγνώστη, με το γλαφυρό τους ένδυμα και το μεστό περιεχόμενο, ενώ συγχρόνως αποκαλύπτουν έναν κόσμο, ψυχής και νου αρμονικά ισοζυγισμένο, ώστε να μην μπορείς να ξεχωρίσεις ποιός υπερτερεί. Εκεί που αναβλύζει το συναίσθημα ολοφάνερο και ξαφνικά τινάζεται ο στοχασμός, άκρως επιγραμματικός.

Στα ποιήματα της συλλογής, δεν κυριαρχεί μήτε ο κάλαμος, μήτε πινέλο, αλλά η σμίλη. Και όπως η έκφραση κατοπτρίζει μια εσωτερική κατάσταση λαξεμένη, γίνεται και κείνη ανάγλυφη με φωτοσκιάσεις, ώστε κάθε φορά να σου δείχνει διαφορές, απόψεις και πτυχές ανάλογη με τη δική σου γωνία λήψεως νοητής και ευαισθησίας.

Δύσκολος και κάποτε κλειστός ο στοχασμός του, ρίχνει ματιές, άλλοτε κατά μέτωπο και σε βάθος κι άλλοτε λοξά, παίζοντας και άλλοτε καλύπτει με άλματα αποστάσεις και φτάνει στο τέρμα του κοντοσύλλαβος, με χαρακτηριστικό του, να δαπανά πολύ απ' το μάρμαρο που κατεργάζεται, για ένα λεπτεπίλεπτο αποτέλεσμα.

Παλιές και νέες τεχνοτροπίες.Ο ποιητής κινείται πολύ μέσα στον εαυτό του και προσφέρει αυτό που απολύτως εποπτεύει. Κάποτε πικρός, κάποτε δεικτικός, με μιαν άνεση συλλογιστική, προσπερνά αφήνοντας αχνάρια και σημεία στον αναγνώστη, που ή τον ακολουθεί, αν συλλάβει το νήμα, ή μένει πίσω, κάνοντας πρόσθεση υποκειμενική, στη δική του αφαίρεση.

Έχει πολλά να πει ο Αργύρης Αραβανόπουλος. Έχει πολύ απόθεμα μέσα του βιωμάτων και εμπειριών, και πετρωμένο καταστάλαγμα φιλοσοφημένου λογιαμού, που του επιτρέπει το λάξεμα.

Εφημ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» (20-2-1984)

Β΄
«ΑΡΝΑΜΟΥΣ»

Η ποιητική συλλογή του Αργύρη Αραβανόπουλου, «Άρναμους» πραγματικά ξαφνιάζει με την πρωτοτυπία του. Είναι χειρόγραφη, και γραμμένη στη Μυτιληναϊκή τοπολαλιά, ενώ το περιεχόμενο είναι άκρως ιστορικό, έξαρση αγωνιστική, εθνική και τοπική, με όλα τα πάθη του ανθρώπου, που αναφύονται ιδιαίτερα ύστερα απ' τις μεγάλες ανατάσεις, τις ορόσημες.

Το περιεχόμενο είναι γεμάτο τραγικότητα. Όχι μόνο, γιατί τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται είναι μια ιστορική σελίδα που κατέληξε σε εθνική συμφορά, διπλή, με την ξένη κατοχή και τον ολέθριο Εμφύλιο, αλλά γιατί, ο τρόπος με τον οποίο δίνεται, έχει μια αμεσότητα που αγγίζει κατ' ευθείαν στην καρδιά.

Αυτό ειναι το μεγάλο πλεονέκτημα στη συλλογή «Άρναμους» του Αραβανόπουλου, όπου ακόμα, η γλωσσική δαπάνη, ειναι αντιστρόφως ανάλογη προς το περιεχόμενο, καθώς, όσο βαθύτερο προχωρεί στην τραγική αναβίωση, τόσο περισσότερο απαλλάσσεται απ' το γλωσσικό ένδυμα.

Καθώς διαβάζεις τα πρώτα μέρη, με τις αντιπροσωπευτικές ερμηνείες των πραγμάτων, με το στρατιώτη, τη μάννα, το γιο, τη μικρή κόρη, παρασύρεσαι στη στιγμή, πως πρόκειται για τραγούδια της λαϊκής μας έκφρασης, περιστασιακά, και ξαφνικά, ρίγος απ' την κρυμμένη τραγικότητα, και απορείς, πώς χώρεσε, σε τόσο λιτά μοτίβα.

Προχωρώντας, συναντάς με χαρακτηριστικές πινελιές, τα κυριώτερα επακόλουθα της πικρής σκλαβιάς και τον ηθικό ξεπεσμό του ανθρώπου, που δίνονται, άλλασυμβολικά κι άλλα κρυμμένα κάτω από φυλλώματα μιας καυστικής σάτυρας, ειρωνείας και χλεύης.

Όμως, το ποίημα που κορυφώνει την όλη σύνθεση, θα πρέπει να πούμε πως είναι «Τα μπλόκια».

Το ποίημα που αφορά στη νυχτερινή προσάραξη των Άγγλων και Ινδιάνων, στο λιμάνι μας, με σκοπό την κατοχή του νησιού μας, που στο δεύτερο μέρος του προκαλεί το ρίγος «των Εστιάδων» του Γρυπάρη, με το οποίο έχει αναλογίες, και που πραγματικά είναι ένα ποιητικό επίτευγμα.

Χρυσούλα ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ*

Εφημ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» (21-2-1986)

---

* Η Χρυσούλα Χατζηγιαννιού γεννήθηκε στη Μυτιλήνη. Φιλόλογος. Ποιήτρια.

«ΑΡΝΑΜΟΥΣ»
ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

του Γιώργου Γιαννουλέλλη

Νάτος πάλι ο Αργύρης μας. Μαντεύαμε την δύναμή του, περιμέναμε απ' αυτόν το αναπάντεχο. Κι όμως μας ξάφνιασε. Μιλούμε για το «Άρναμους» την ποιητική συλλογή του Αργύρη Αραβανόπουλου. Τι ρυθμός, τι πόνος ανοιγμένος σε λεβέντικο χορό μέσα στους στίχους του. Άρναμους, οίστρους, στριφογύρισμα, βούρλισμα, ζάλη, τρέλλα. Ακούστε το τραγούδι του για τη μάνα που περιμένει να γυρίσει ο γυιός της από το μέτωπο της Αλβανίας.

Γέρνου του βραδ' μπρος στ'ν Παναγιά
του μουδιασμένου μ' σώμα
τσι γουνατ'στή ν γι' ανατουλή
μι βρίσκ' α' κλαίγου ακόμα.

Ακούστε και το τραγούδι του στρατιώτη που ξεκομμένος από το νησί του σε ξένους τόπους, λέει:

Στικόμαστι στ'ν ακρουγιαλιά
βλέπουμι - ώρις - πέρα
τ' θάλασσα, ως πέρα, τ' θάλασσα
ίσαμι α σβησ' η μέρα.

Τι νοσταλγία, τι θλίψη. Φανταστείτε τους ξεκομμένους φαντάρους όρθιους στην ακρογιαλιά να βλέπουν το δειλινό πέρα μακρυά ως τον ορίζοντα, έχοντας στο νου το αγαπημένο τους νησί, με τα προσφιλή τους πρόσωπα.

Ετσι προχωρούν οι στίχοι μέσα στο χρόνο ανιστορώντας τα πάθη του Ελληνα, στα χρόνια της Γερμανικής κατοχής και της απελευθέρωσης.

Η μαστοριά στη χρήση του Μυτιληναϊκού ιδιώματος δείχνει τη μακροχρόνια άσκησή του στην τέχνη του λόγου. Μεταχειρίζεται τη γλώσσα όπως ο βιολιστής τις χορδές του βιολιού του. Φυσικά η κατάλληλη χρήση του ιδιώματος εμπλουτίζει τη γλώσσα, μπορούμε να πούμε διπλασιάζει τις δυνατότητες έκφρασης και πλάσιμου ποιητικού ρυθμού. Πολλοί ποιητές μας άντλησαν από τη ακένωτη πηγή της γλώσσας μας, θεωρούμενης σα μια ενότητα, από τα Ομηρικά χρόνια ως σήμερα, και χρησιμοποιούν τις λέξεις όλων των εποχών για να κάνουν τις χορδές των αισθημάτων μας να πάλλουν. Ας πάρουμε ένα παράδειγμα από το «Χριστός γεννάται» του Αργύρη.

Δε ξαμάνια π' λάχαμι
Ξ'τούγιννα σκουλάδις
χώρις γέλιου τσι χαρά
φ'νίτσα, μελ' λουκμάδις.

Αν οι στίχοι γράφονταν στην «κοινή νεοελληνική» δεν θα είχαν πια ρυθμό. Η αναγωγή τους στην «κοινή» ισοδυναμεί με μετάφραση από ξένη γλώσσα. Κι αυτό ίσως νάναι το μόνο μειονέκτημα, αφού δεν μπορούν να χαρούν την ποίηση του Αργύρη όλ' οι Ελληνες. Να κάνω την ευχή, να του να γυρίσει Άρναμους του Αργύρη και ν' αποδώσει τους Μυτιληναϊκούς στίχους του στην «κοινή νεοελληνική»;

Ας πούμε όμως και λίγα λόγια για την παρουσίαση της ποιητικής του αυτής συλλογής, που δείχνει μεράκι κι αβαρεσιά ασύγκριτα. Οι στίχοι γραμμένοι με το χέρι του, είναι σαν κέντημα. Κάθε γράμμα κι ένα στολίδι. Οσοι δεν έχουν τη χρειαζούμενη παιδεία για να χαρούν τους στίχους του, ας χαρούν τη γραφή του. Είναι κι αυτή ποίηση - χειροποίηση στην περίπτωση της γραφής.

Γιώργος ΓΙΑΝΝΟΥΛΕΛΛΗΣ*

Αθήνα, Δεκ. 1985

Εφ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» (7-1-1986)

Μικρό καί βεργολίγερο νά σέ στοχάζομαι
καί νά διαμάζομαι
κι ὅταν ἄλλοι τά χέρια τῶν Τυράννων γλύφανε,
ἐσύ, πεῖφανε,
στό μετερίζι τῆς τιμῆς μέ πεῖσμα ἀκίνητος
πάντα ἀπροσκύνητος
τῆς Λευτεριᾶς ναναπυγᾶς, ἔτσι δά τώκρινα,
τἄλικα ἀνδρόκρινα.

* Ο Γιώργος Γιαννουλέλλης (1915-1999) ήταν αρχιτέκτων. Ασχολήθηκε με την ποίηση. Ερευνητής - μελετητής των γλωσσικών ιδιωμάτων. Συγγραφέας.

ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ «ΤΑ ΕΝΔΟΓΛΥΦΑ»

του Κλεάνθη Παλαιολόγου

Κλεισμένος στο δικό του κόσμο ένας Μυτιληνιός, που αποφεύγει τον θόρυβο, τις εμφνίσεις, τις παρουσιάσεις. Είξερα λίγα ποιήματά του σκορπισμένα σε εφημερίδες και περιοδικά, είξερα τα απολαυστικά σατιρικά του σε Μυτιληνιά ντοπιολαλιά, πραγματικά αριστουργήματα. Με τον τόμο που κυκλοφορεί τώρα «Τα ενδόγλυφα», γνωρίζω τον αληθινό ποιητή Αργύρη Αραβανόπουλο. Και είναι αλλοιώτικος, γεμάτος ενδοσκόπηση και αυτοσυγκέντρωση, που γράφει και πάλλεται, συγκλονίζεται, φωνάζει δυνατά και συνεπαίρνει, ή μιλά με τον εαυτό του και τότες η φωνή του γίνεται ήπια, σχεδόν παραπονιάρικη και τα τραγούδια του γεμάτα ανθρωπιά, αίσθηση ρυθμού, μελωδικά. Υπάρχει μέσα στην ποίησή του ρομαντισμός, αισιοδοξία και φυσιολατρεία, λουλούδια και φεγγάρια, γέλιο, αιθρία εαρινή, πολλή αγάπη, υπάρχει και χειμώνας, πίκρα, απογοήτευση και ο θάνατος, αλλά παντού υπάρχει το τραγούδι.

«υπάρχει η μέρα
υπάρχει η νύχτα
υπάρχει η ανατολή
υπάρχει το τραγούδι»

Θυμούμαι την κουβέντα του Ζορμπά του Καζαντζάκη. Ο μερακλής ο Ζορμπάς δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα στην αφήγηση, σφίγγεται, κομπιάζει, στεναχωριέται. Κάποια στιγμή πετιέται ολόρτος, ξεσπά. «Να σου το χορέψω αφεντικό;».

Ο δικός μας ο Αργύρης και τώρα που περνά στης νέας ποιητικής τεχνοτροπίας τις μορφές, κρατά τις μελωδίες και τους ρυθμούς, τα χορεύει τα τραγούδια του...

«δεν το περπατώ
μα το χορεύω με ρέζιγα τσαλίμια και φιγούρες...»

Τούτη η ποιητική προσφορά του αγαπητού Αργύρη Αραβανόπουλου έχει τις διαστάσεις της ολοκλήρωσης, της βαθειάς ωριμότητας, της μεγάλης έμπνευσης. Πραγματικά ο ποιητής «ένδον σκάπτει», προσεχτικός, σοβαρός, μετρημένος. Κρατά το μαστορικό του καλέμι, τη «γλυφίδα» και σμιλεύει, «ενδογλυφεί» και πότε γίνεται συγκλονιστικός, πότε μακάριος μέσα στη «Γαλήνη» του την απόλυτη.

...«μνήσθητε
κάποιες καρδιές που τυλιγμένες φύλλα - φύλλα
σιωπή
προσεχτικά
πλησιάζουν μια σκιά που υφαίνει
για μια απαλάμη μοναξιά

για ένα πιατάκι του καφέ
γαλήνη».

Δε θα αναφερθώ χωριστά στα ποιήματα της συλλογής του, γιατί δεν μπορώ να τα ξεχωρίσω. Όμως θα σας πω, πως μέσα στη συλλογή υπάρχουν διαμάντια σκορπισμένα, άστρα που πέσαν απ' τον ουρανό, φεγγάρια, υπάρχει η ανεμώνα, το τέλι, ο Γκέντερ Σνάϊντερ που σου κόβει την ανάσα, η Ερεσός, τα λύτρα, η Κόμη, τα κάγκελα, η άνοιξη, το πευκοβέλονο, ο μάης, η πολιορκία, το μήνυμα απ' το νησί, το τραγούδι των στραυροφόρων, τα βώδια, ο χορός. Ναι, υπάρχει και «ο χορός». Είναι για μένα το κορυφαίο τραγούδι της πολύτιμης αυτής συλλογής. Σούρχεται να σαλτάρεις απάνω, να σηκώσεις τα χέρια ψηλά, όπα...

«ώχου! μεράκι και σεβντάς
κι ώχ! ταβατούρι, σαματάς
μεσ' στη μικρή απανωσκαλιώτισσα ταβέρνα
την περασμένη Κεριακή!

Βάνε κρασί, βάνε ρακί
ν' ακούει και να κοντοστέκεται όποιος περνά...».

Φίλε Αργύρη Αραβανόπουλε, γέμισαν τα μάτια μου δάκρυα. Με μεράκλωσες.

(Εφ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» 23-9-1983)

ΑΡΝΑΜΟΥΣ (ποιήματα) 1985

Ναι, πρέπει να το πω, να το φωνάξω απ' την αρχή. Αλλοίμονό μας, αλλοίμονό στην ιστορία μας, στο όνομά μας, στη φύτρα μας, αλλοίμονο στη ζήση μας, αν τούτο το μικρό βιβλιαράκι, τα ποιήματα του Αργύρη Αραβανόπουλου, με την επιδέξιαν, εξέχουσα και όμορφη χειρογραφή, δεν «καταλάβουν» μια ξεχωριστή θέση ανάμεσα στα πιο πολύτιμα πράματα που έχει σήμερα το κάθε μυτιληνιό σπίτι, αλλοίμονό μας αν κάθε Μυτιληνιός δεν μπορέσει να στείλει ένα η περισσότερα βιβλία πεσκέσι πολύτιμο σε συγγενείς και φίλους στην Αθήνα, στην Αμερική, στην Αυστραλία, στην Ευρώπη.

Τούτο το ποίημα του Αργύρη Αραβανόπουλου είναι το ΕΠΟΣ του νησιού μας, έπος γι' αντρειωμένους, σπαραγμός, πόνος και πάθος για τα πάθια των ανθρώπων, φαρμάκι για τις μάνες, πίκρα για τα παιδιά, απελπισία, δυστυχία, ξεπεσμός, όλεθρος για τον άνθρωπο, την ανθρώπινη υπόστασή του, την ψυχή, τα αισθήματά του.

Να τούξιρα πους πρέπ' μαθέ
για ναρτς, μουρέλι' μ' πίσου,
χαζίρ' είμ', γιόκα μ', τσι τ'ν καρδιά μ'
α'τή μ' να't' ξικουλλήσου.

(Από το ποίημα «Η μάνα», σελ. 16)

Το επικό αυτό ποίημα - κατοχική σύνθεση το λέει ο συγγραφέας - άρχισε να γράφεται με τον Αργύρη παλικαρόπουλο, και τέλειωσε τώρα με τον Αραβανόπουλο μεσόκοπο. Είναι μια μεγάλη ενότητα - εγώ επιμένω να το λέω ΕΠΟΣ - σε επτά μέρη: α)η κατάρρευση, β) η διάλυση, γ) η ζούγκλα, δ) το σκέλεθρο, ε) η ψυχόλυση, στ) το τίναγμα, ζ) ο μακρύς δρόμος, αλλά το κάθε κεφάλαιο έχει δικά του τιτλοφορημένα ποιήματα ο στρατιώτης, η μάνα, ο εννιάχρονος γυιός, η εξάχρονη κόρη, έρανος για τη ναύλωση καϊκιού, καρσί στς κουλώνις, Χριστός γεννάται, νεκρικός χορός, υποθήκες, τα μπλόκια κ.ά.

Η ποιητική επίδοση του αγαπητού μας φίλου Αργύρη Αραβανόπουλου είναι γνωστή και η ειδικότητά του στην απόδοση της Μυτιληνιάς ντοπιολαλιάς αναγνωρισμένη και μοναδική. Εδώ όμως είμαστε μπροστά στο κατόρθωμα να χρησιμοποιείται, για πρώτη φορά καθώς γνωρίζω, η Μυτιληνιά διάλεχτο, όχι πιά για μονο την ευκολοαπόδοτη σάτιρα, αλλά για λόγο συγκλονιστικό, για ποίημα σπαραχτικό, για ποίηση επική και δραματική, για απόδοση αισθημάτων πόνου και πάθους για εκρήξεις ψυχικές, ανατάσεις, τινάγματα.

Τσι τότις, Θε μ', αυτός ι κόσμους απ' τ' Λαγκάδα
πιρνά απ' του Δίστουμου, απ' τ'ν Αθήνα, απ' ούλι τ'ν Ιλλάδα
-απ' τ'ν Α'λαμάνα, α'πί τ' Αρκάδ', απί τ' Χιρώνεια-
τσ' απ' τα προυτ'νά πιρνά μεσ' στα μιλλούμινα τα χρόνια
τσι τρεχ(ι), τσι τρεχ(ι), σαν τ'ν ίδια τ' Λιφτιριά, να γίν(ι)
μύθους μεσ' στα κιτάπια, που Χριστούγιννα
σκόρπ'σι στουν άνιμου αραπάδις τσι πλιούμινα
η Μυτιλήν (ι).

(Από το ποίημα «Τα μπλόκια», σελ. 70)

Κάποτε θα στήσουν κάποιο μνημείο στα μπλόκια και τότες απάνω του θα λαξέψουν στίχους του Αργύρη Αραβανόπουλου.

Πρδκ. «ΛΕΣΒΙΑΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ» (τεύχ. 91/1985) Κλεάνθης ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ*

* Κλεάνθης Παλαιολόγος (1902-1990). Συγγραφέας πολυγραφότατος.Λεσβολάτρης. Κήρυκας και μορφή του Διεθνούς Ολυμπιακού Αθλητισμού.

ΑΡΓ. ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ «ΤΑ ΜΥΤΙΛΗΝΙΑ ΜΑΣ»

του Γιώργου Κακαδέλλη

Ο πειρασμός δεν μ' αφίνει, κι έτσι ενώ ίσως δεν θάπρεπε (αφού κάπως στον σκιτσογραφικό τομέα πες πως βοήθησα λιγάκι), καταπιάνουμε με την καινούργια (καίτοι παληά) πνευματική εργασία του Αργύρη Αραβανόπουλου.

Το θαυμάσιο βιβλίο του «Τα Μυτιληνιά μας» με τον ενδεικτικό τίτλο του, ευθύς αμέσως υποδηλώνει τον ιδιαίτερο στόχο του συγγραφέα, στόχο που με αφορμή μερικά αριστουργηματικά σε Μυτιληνεϊκή ντοπιολαλιά τραγούδια - παρλάτες και λιανοτράγουδα, προσφέρει ένα κατά τη γνώμη μας σοβαρό στοιχείο για την επιβίωση του γνήσιου - παρθένου Μυτιληνιού ιδιώματος στη γλώσσα, που όμως είναι γνωστό κάθε μέρα μπαστardεύει και χάνεται.

Έτσι ο σπινθηροβόλος στοχαστής και σε μεγάλο βαθμό πεισματάρης δουλευτής της Μυτιληναϊκής ντοπιολαλιάς και γενικότερα του λόγου, βάλθηκε να μας συναρπάση, και μας παρουσιάζει στην πραγματικότητα μια σοβαρή επιστημονική εργασία η οποία τοποθετεί το καλαίσθητο σε εμφάνιση και ωραίο σε περιεχόμενο και νοήματα βιβλίο του, κοντά στις εργασίες των τόσων και τόσων μεγάλων του λεσβιακού πνεύματος που δοξάζουν το ιστορικό νησί μας.

Είναι αδύνατο κάθε Μυτιληνιός μα και κάθε Λέσβιος - γιατί σ' αυτούς ανήκει το βιβλίο του Αργύρη - να μην το αγαπήση σαν τ' ανοίξει κι' αρχίσει να το διαβάζη.

Θα χαρή το δίχως άλλο, τη ζωντανή παράδοση, τον γνήσιο τύπο του Μυτιληνιού, τη λεβεντιά του, τα μεράκια του και

θα νοιώση να «αποκαθίσταται» στη συνείδησή του ο πραγματικός Μυτιληνιός, ο τετραπέρατος, ο πονηρός, ο ευκολοπροσαρμοζόμενος, ο φιλότιμος, ο είρων, σαρκαστής και φιλόσοφος.

Στις τέσσερις παρλάτες, *τανγκό, γράμμα 'πι Γιανν', θ'τση μας δλειά, και ι γάδαρους*, δίνει ο συγγραφέας ολοζώντανους αρσενικούς και θηλυκούς τύπους της Μυτιληνεϊκής γειτονιάς. Παρουσιάζει χαρακτήρες που και σήμερα συναντάμε κατ' επίφαση προσαρμοσμένους στο κίβδηλο πνεύμα της εποχής και μας αναγκάζει να νοσταλγήσουμε - οι παληοί εμείς - την απλοϊκή προγερμανική Μυτιλήνη με τις χαρές και τα βάσανά της.

Αλλά και τα δέκα λιανοτράγουδα του Αργύρη είναι περίφημα. Νομίζω πως εκείνοι που θα τα διαβάσουν, θα δικαιώσουν το γνήσιο ταλέντο του που με τη λιτότητα του ύφους και το συμπύκνωμα του νοήματος, με το κάθε τι στη θέση του χωρίς αδυναμίες, προσφέρει θαυμάσιες εικόνες γεμάτες λυρισμό και λεσβιακή άνοιξη.

Τελειώνοντας δεν μπορώ να μην επισημάνω ακόμα μια φορά τη σοβαρότητα της προσφοράς του Αργύρη στα λεσβιακά γράμματα. Ανάγλυφη παρουσιάζεται εξ' άλλου και στις σελίδες που αφιερώνονται στον πρόλογο, το γλωσσάρι, και τις πολύτιμες πληροφορίες για τη Μυτιληνεΐκη ντοπιολαλιά.

Τέλος, ακόμα ένας πειρασμός με παρακινεί να προτρέψω στους επίδοξους αναγνώστες του θαυμάσιου βιβλίου, να σταθούν στη σελίδα 90. Εκεί πιο εύκολα θα ... ανακαλύψουν τον συγγραφέα και το πνεύμα του.

Εφ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» (23-12-1975)

Γιώργος ΚΑΚΑΔΕΛΛΗΣ*

ФОМ 1977

Ψόφ'σι ί γάδαρους τς Μαρίγιας

* Γιώργος Κακαδέλλης (1912-1997). Πολυτάλαντος άνθρωπος και σκιτσογράφος, που με αξιοσύνη απαθανάτισε με τα σκίτσα του την παλιά και σύγχρονη ζωή της Μυτιλήνης.

ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ «ΤΑ ΕΝΔΟΓΛΥΦΑ», ΠΟΙΗΜΑΤΑ

του Στράτου Χατζηγιάννη

Πιάνοντας στο χέρι τούτο το νέο βιβλίο του κ. Αργύρη Αραβανόπουλου, πριν καν το ξεφυλλίσεις, με το πρώτο-πρώτο κοίταγμα του τίτλου του, προϊδεάζεσαι ότι θα πρέπει να είναι έργο λεπτό, προσεγμένο, λαξευμένο στίχο προς στίχο με επιμονή, μαστοριά, γνώση και προπαντός περισσό μεράκι. Μάρτυρας αυτών ο τίτλος του: «ΤΑ ΕΝΔΟΓΛΥΦΑ». Έχουμε να κάνουμε εδώ με μια, σκόπιμα και προσεχτικά διαλεγμένη από το λεπτολόγο και μερακλή συγγραφέα, λέξη σύνθετη, ωραιότατη, ζουμερή, φορτωμένη νόημα και αρχαιόπρεπο μεγαλείο. Γιατί το πρώτο συνθετικό «ένδον» είναι μια λέξη από τις γωνιόπετρες, απ' τις παλαιότερες λέξεις της γλώσσας μας, σε χρήση μεγάλη όταν ήκμαζε η προσωκρατική ιωνική φιλοσοφική σκέψη. Πρόκειται για έναν όρο που χρησιμοποίησε ο ιωνικός στοχασμός, έναν όρο που προϊδεάζει για ανησυχίες υπαρξιακές, για ενδοσκόπηση, για ανασκαλέματα βαθύτερα, μέσα στους χώρους του νου και της ψυχής. Αλλά και το δεύτερο συνθετικό της λέξης είναι αρχαιότατης προέλευσης λέξη και μαρτυρεί ακριβώς τα ίδια. Γιατί το αρχαίο ρήμα «γλύφω» σημαίνει: σκαλίζω με μυτερό όργανο. Απ' το ρήμα τούτο ξεπετάχτηκαν οι Παρθενώνες και οι Καρυάτιδες. Απ' το ρήμα τούτο ξεπετιέται το μεράκι, που δεν είναι τίποτ' άλλο, παρά η «εν παντί» επίμονη αναζήτηση, επιδίωξη και πραγμάτωση της τελειομορφίας. Θα μας δηλώσει την τάση του αυτή, αμέσως κιόλας και κατηγορηματικά, ο ποιητής, με το ποίημά του «Το τέλι» στη σελίδα 9η

Εκείνοι που με βλέπουνε να περπατώ
στο καθημερινό μου τεντωμένο τέλι
που είταν γιοφύρι κι έγινε μεράκι·
Εκείνοι που με βλέπουνε δεν ξέρουν
πως είμαι πια ένας αλκοολικός του ιλίγγου
και μέρα με τη μέρα αλλάζω τέλι
όσο που βρέθηκα πάνω σ' αυτό
το μι
του μαντολίνου....

Όπως βλέπουμε μπορεί να γράφει ένας δόκιμος συγγραφέας, σαν τον Αραβανόπουλο, και μοντέρνα ποίηση, που είναι όμως βατότατη και προσιτότατη σ' όλα τα μυαλά, που απευθύνεται, σ' όλες τις ψυχές, ακόμα και σ' αυτές που δεν έχουν ίχνος ιδεαλισμού κι είναι τελείως άβαθες, μαρμάρινη πλάκα. Γιατί η ποίηση του δόκιμου συγγραφέα δε χρειάζεται υπομνηματισμούς, εξηγήσεις και υποσημειώσεις, μιλά από μόνη της και πάντα όλο και κάτι έχει να μας πει. Δε χρειάζεται μαθηματικές σαφήνειες, όταν η ποίηση είναι τέχνη αληθινή, όπως ετούτη του Αργύρη Αραβανόπουλου, και όχι απλό στοίβαγμα κραυγαλέων λέξεων και πομποδών φράσεων. Πρέπει να τονίσουμε οτι οι

πέπλοι των αχνών και κάπως θολών νοημάτων στη μοντέρνα ποίηση δεν απωθούν. Αντίθετα σε μαγνητίζουν, ως αναγνώστη, σε καλούν να τους σχίσεις, να τους διαπεράσεις, για να δεις τι κρύβεται βαθύτερα και πίσω απ' αυτούς. Στη μοντέρνα ποίηση, εξάλλου, κυρίαρχο ρόλο στην ποιητική μέθεξη και βίωση ασκεί προσωπική ερμηνεία. Και η στοχαστική ώριμη και πολυεδρική ποίηση του Αραβανόπουλου σ' αφήνει τέτοια περιθώρια και μάλιστα ευρύτατα.

Αλλ' εκεί όπου πράγματι μεγαλουργεί ο εκλεκτός Λέσβιος ποιητής είναι όταν γράφει παραδοσιακή ποίηση. Τότε δεν είναι μόνο ο δημιουργός της καμπανιστης, της άψογης ρίμας του κρουστού, λυρικού και υποβλητικού ποιητικού λόγου· του λεπτεπίλεπτου και αρμονικού στίχου· αλλά και του νοηματικά γεμάτου και ζεστού· του κατάφορτου με στοχασμό εννοιολογικά πυκνού. Είναι τότες το άθωρο αηδόνι κρυμμένο στην παρόχθια βλάστηση της ποταμιάς, στις μουσικές εξάρσεις και στα τσακίσματά του, στις τρίλλιες του:

«Σ' αναβαστώ με λογιασμένο πάθος σαν πουλί
και δεν ορίζω
και τρέμω, τρέμω σα νιογέννητο πουλί
κι είμαι σαν από διάφανο γυαλί
και λέω ραγίζω...»

(«Το κανελλί λάφι», σελ. 29)

Η τέχνη όμως του Αργύρη Αραβανόπουλου γίνεται φωτεινός πίδακας στ' αριστούργημά του «Ο χορός» (σελ. 39-41), που είναι ένα τελειότατο, υψηλόπνοο, ποιητικό δημιούργημα, ένα ποιητικό επίτευγμα εκρηκτικής λυρικότητας και σπαρταριστής ζωντάνιας, τεχνουργημένο στις θειότερες ώρες του δημιουργού του. Στο ποίημα τούτο εκθειάζεται η νεανική αλκή, το μεράκι του μπόεμη και γλεντζέ, το διονυσιακό εκρηκτικό στοιχείο του ανθρώπου πάνω στο γλεντοκόπι, κι όλα τούτα μας δίνονται με μιαν άψογα ανάγλυφη αναπαράσταση των δρώμενων, έτσι που να τα 'χουμε ολοζώντανα μπροστά μας, και σαν ατμόσφαιρα, και σαν ήχο και σαν κίνηση. Εδώ, το λαϊκό μεράκι λαξεύεται τόσο τέλεια και περίτεχνα, που νομίζεις ότι μεταβάλλεται από τον ποιητή σ' έναν εξαίσιο γλύπτη, στο οποίο εικονίζονται, με τη μεγαλύτερη δυνατή ζωντάνια και ενάργεια οι ρυθμικές κινήσεις, οι χορευτικοί ρυθμοί, τα ξεσπάσματα.

Το ποίημα τούτο το θεωρώ σαν ένα από τα καλύτερα της Νεοελληνικής μας Ποίησης και το εντάσσω στις πρώτες - πρώτες δεκάδες της:

«Ωχ..., και πετιέται απάνου εφτύς
ο Γιακουμής ο χορευτής
αλυγαρόβεργα χελιδονοσπαθάτη
γυρίσματα, τσακίσματα
Χέρια απλωμένα - δυο φτερά
σπίθα το μάτι...»

Και είναι η ποίηση του Α.Α. υψηλή, γιατί ο δημιουργός δεν τελμάτωσε σαν άλλους, δεν έμεινε γαντζωμένος στα χαμηλά επίπεδα του ωμού περιγραφικού του φτηνού πραγ-

ματιστή, υλιστή και χρησιμοθήρα και μόνο. Ο Α.Α. σ' όλο το φάσμα της συγγραφικής δημιουργίας του, φαίνεται ποιητής του Ονείρου και της Ιδέας, της Ανθρωπιάς. Γνωρίζει να φτερώνεται και να πετά ψηλότερα από τις πνιγερές οσμές ενός ξετσίπωτου και ωμού ρεαλισμού, ενός πνιγερού και δύσοσμου χώρου, που προτιμούν πολλοί σημερινοί «απελευθερωμένοι», «ανανεωτικοί», «επαναστατικοί», «προοδευτικοί» και κουροφεξαλάτοι σημερινοί «συγγραφείς» και «ποιητές».

Αυτό το πέταγμα του νου πολύ πιο πέρ' απ' τις ανθρώπινες μικρότητες, ασημαντότητες και αθλιότητες (όρα τέτοιες άφθονες σ' ένα πανάθλιο βιβλίο «Οι Λωτοφάγοι» του Βασίλη Βασιλικού), πολύ πιο πέρα από τα ευτελή και φευγαλέα, στους χώρους όπου μπορεί να φτερώσει το πνεύμα της υπαρξιακής αναζήτησης, για να φιλοσοφήσει και από κει ν' αγναντέψει τους λυτρωτικούς ορίζοντες που οδηγούν στη Γαλήνη, το βλέπουμε στο στοχαστικό του ποίημα «Η στιγμή», σελ. 42

«Μην τους ακούς τους κίβδηλους και τους μικρόψυχους

.....

Μην τους ακούς!... Μόνο τις νύχτες τις παγκόσμιες
όταν βραχνάς το ασφυκτικό μηδέν σε πνίγει
τα χέρια σου ύψωσε με περηφάνεια ως πρέπει σου,
Σ' ένα, η ψυχή σου που όνειρο και πράξη σμίγει
και άπελπα κράξε αψά, ως θά'κραζαν και οι ήρωες
πως μέθυσες το αφάνταστο θεϊκό μεθύσι
και τη μεγάλη τη στιγμή την αναστάσιμη
την άφθαρτη στιγμή, τη Μιά, πως έχεις ζήσει.

Μην τους ακούς τους πήλινους και τους ανήμπορους
που αγνάντια στην καρδιά τους στήνουν μετερίζι.
Εσύ κι εγώ το ξέρουμε, ψυχή αδελφούλα μου,
αυτή η στιγμή το πόσο αξίζει».

Και ο Αραβανόπουλος, ως συγγραφέας, ως άνθρωπος, ποτέ δεν υπήρξε «πήλινος», «ανήμπορος». Προοδευτικότατος στις πολιτικές πεποιθήσεις του, φρόντισε πρώτα να τις τοποθετήσει σε πολύ στέρεο και ψηλό βάθρο Ανθρωπιάς. Νηφάλιος, ιδανιστής, βαθύς ανθρωπιστής, μακριά από πεζότητες και ακρότητες, γράφει δημιουργήματα που θ' αντέξουν στο χρόνο. Γιατί οραματίζεται τον Άνθρωπο και το μερακλήδικο «κόσμο» του πολύ πιο πάνω από τα σεξουαλικά συμπλέγματα και τις ρυπαρογραφίες «Λωτοφάγων», οπωσδήποτε πιο πάνω από την ευτέλεια, το ποταπό πάθος και το ωμό ένστικτο των λογής - λογής «απελευθερώσεων» που έγιναν φτηνά αιτήματα των ημερών μας, για να θριαμβεύει, αχαλίνωτο πια, το ένστιχτο και ο παραλογισμός. Γιατί είναι ποιητής της Λογικής και της Ανθρωπιάς.

Στράτος ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗΣ*

Εφημ. «ΛΕΣΒΙΑΚΗ ΦΩΝΗ» (30-9-1983)

---

* Στράτος Χατζηγιάννης (1929-1985). Εκπαιδευτικός. Συγγραφέας. Λαογράφος. Ερευνητής της Λεσβιακής Γραμματείας.

Α. ΑΡΑΒΑΝΟΥ
«ΠΛΑΤΟΣ Β...ΜΗΚΟΣ Α...»

της Σίτσας Μπάχμαν - Καραϊσκάκη

Μερικά πράγματα μοιάζουν σαν το κρασί που πρέπει να μείνει για ν' αποκτήσει το άρωμά του και να φτάσει στην τέλεια εξέλιξη της γεύσης του. Επεσκέφτηκα μια φορά στην πόλι του Ρήνου στο Κόμπλεντζ την παραγωγή της περίφημης μάρκας σαμπάνιας Μούργκεφ. Δέκα πατώματα κάτω από την επιφάνεια της γης, ωριμάζει η σαμπάνια Μούργκεφ. Ενα χρόνο μένουν πλαγιασμένα τα μπουκάλια σε κάθε πάτωμα. Κι' όλο ανεβαίνουν, ως που νάρτουν στο επάνω πάτωμα το ισόγειο δηλαδή, οπότε είναι το κρασί κατάλληλο για πιόσιμο.

Σαν τη σαμπάνια έπρεπε να μείνει και το βιβλίο τον Αραβάνου, Αργύρη Αραβανόπουλου, με τα παράξενά του ποιήματα για να γίνει μέσα στη νόησή μου ο μούστος των ο δυνατός, κρασί κατάλληλο για πιόσιμο.

Ο τίτλος του βιβλίου ακατανόητος για τον καθένα που δεν βυθίζεται στη σκέψη και δεν λύνει αινίγματα. Πλάτος Β, μερικά νούμερα, Μήκος Α και πάλι νούμερα. Και όμως αυτό είναι κάτι δικό μας. Είναι το γεωγραφικό πλάτος και μήκος της θέσεως της Λέσβου. Φυσικά όχι συνειθισμένος τίτλος, μα σε κάνει να χαίρεσαι, όταν ανα-καλύψεις το χαριτωμένο σου νησί κάτω από αυτά τα κρύα και τα ακατάληπτα νούμερα. Ένας πρωτότυπος τίτλος από μια πρωτότυπη σκέψη και μια αγάπη για τη μι-κρή πατρίδα. Έπειτα ας ξέρουμε οτι ο συγγραφέας είναι και μηχανικός. Έχει λοιπόν τα νούμερα φαγοπότι του.

Μα δεν είναι μόνο αυτό το παράξενο στο βιβλίο του. Όλα σ' αυτό είναι παράξενα και ασυνείθιστα. Αν δεν ήξερε και δεν έβλεπε κανείς τον άνθρωπο συγγραφέα μέσα από τις γραμμές του, θα έλεγε ότι θέλει να εντυπωσιάσει. Μα δεν είναι έτσι. Ο άνθρωπος Αράβανος είναι ένας εσωτερικός άνθρωπος που κατεβάζει το κεφάλι του αν λάχει κανείς και του πει κάποιον έπαινο για την πνευματική του υφή.

Δώδεκα φύλλα- χαρτονάκια, σαν φέϊγ-βολάν βαλμένα σ' έναν μικρό λευκό χαρτοφύλακα. Μια λύρα και της Σαπφως ένα στιχάκι αρχαιόπρεπα γραμμένο: «Ομμε-μείχμενον θαλίοισιν νέκταρ οινοχόαισον» που σήμερα θα το λέγαμε «Κέρνα νεχτάρι μ' ευφροσύνη ανάμειχτο». Πολύ Λέσβος μέσα σ' αυτό το βιβλίο. Από τον τίτλο ως τη Σαπφώ, από το ωραίο σονέτο «μαούνες» ως το χορό του Γιακουμή. Ένα ποί-ημα - τραγούδι γεμάτο χάρη και μουσική ήλιο και λαϊκή ψυχή:

Φλουρί θα ρίξω στο τσαρσί
να πέσει να λαλήσει.
Ωχού μεράκι και σεβντάς
κι ώχ ταβατούρι, σαματάς
μεσ' τη μικρή απανωσκαλιώτισσα ταβέρνα
την περασμένη Κεριακή
βάνε κρασί, βάνε ρακί
η αποκριά μας έγνεψε, όντας πέρνα.

Και πάει πέρα το τραγούδι, γλυκό κι ανάλαφρο για να τελειώσει με μια σκέψη που έχει μέρα της το πικρό αψέντι:

Σαν να μου στέλνει μήνυμα το πρώτο σύνορο
με ντέφια και κουδούνια.
μα τότε χόρευαν και οι πέτρες, είμουνα βλέπεις εικοσιενός ετών.
Και πίσω-πίσω η απελπισμένη φωνή του ποιητή
Θέε μου... κάποτε είμουνα εικοσι ενός ετών.

Ενα τραγούδι με τα ούλα του. Μέσα του τραγουδεί θλιμένη η φωνή του κάθε ανθρώπου για το πέρασμα των είκοσί του χρόνων.

Μ' αυτό το ποίημα αρχίζει, καθώς φαίνεται, η πρώτη εποχή του ποιητή Αράβανου.

Ο χορός του Γιακουμή είναι σίγουρα ένα από τα τραγούδια της πρώτης περιόδου, γιατί αργότερα γίνεται φιλοσοφικός και συμβολιστής. Παίρνει γερά στα χέρια του πράγματα και γεγονότα και τα ντύνει με το φόρεμα του συμβόλου.

Ο «Νέγρος» του είναι μια φιλοσοφία άριστα και αξιόπρεπα ντυμένη με τη συμβολική του πορφύρα. Το ζήτημα είναι να μπορέσει κανείς να λύσει το αίνιγμα, που μας δίνει ο ποιητής. Να πηδούμε από λιθάρι σε λιθάρι που μας βάζει για να μη βουτηχτούμε στα νερά, όπως έλεγε ο ίδιος, σε μια διάλεξή του για τον Γιώργο Σεφέρη, αναφέροντας την αφαίρεση του φορέως του Νόμπελ.

Η ποίηση του Αράβανου δεν είναι τόσο αφηρημένη όσο συμβολική. Παίζει στα δάχτυλά του το σύμβολο σαν μαγική λύρα. Οι χορδές της ξεπετούν κάτι άγνωστες μελωδίες, που μας κάνουν να κλείνουμε τα μάτια για να τις αντιληφθούμε. Σαν νάρχονται από πολύ μακρυά. Οποιος μπορεί να συλλάβει τους απόκρυφους αυτούς μακρυνούς τόνους θα νοιώσει πολλή χαρά. Το «κανελλί λάφι», «το πρόβλημα», «το σύννεφο» καλά τραγούδια κι άξια να μπουν στη σειρά της μοντέρνας συμβολικής ποίησης. Ο Μάκης λακωνικός και μόλα ταύτα με μια συμπυκνωμένη περιεκτικότητα.

Τόσα παιδιά, τόσες κοπέλλες,
τόση νιότη!
Ο Μάης
Είναι ένας εμπρηστής
Βάζει φωτιά στις παπαρούνες
και τις καίει.

Κάποιο πνεύμα δροσάτο και μια σπάνια μορφή στο μικρό αυτό επίγραμμα στο Μάη. Ολόκληρο το βιβλίο έχει μια αρχαιόπρεπη αρχοντιά σαν χειρόγραφο πάνω σε πέτρα ή σε διφθέρα.

Σίτσα ΜΠΑΧΜΑΝ - ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ*

Εφημ. «ΛΕΣΒΙΑΚΟΣ ΚΥΡΗΞ» (19/20-5-1965)

---

* Σίτσα Μπάχμαν - Καραϊσκάκη (1897-1987). Δημοσιογράφος. Ποιήτρια. Συγγραφέας.

ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ «ΤΑ ΕΝΔΟΓΛΥΦΑ»

του Δ. Π. Λεοντή

Και σαν διανοητής και σαν ποιητής και σαν άνθρωπος ο Αργύρης Αραβανόπουλος, είναι μια ξεχωριστή φυσιογνωμία, μέσα στον κόσμο των γραμμάτων, μια παρουσία αξιοσημείωτη που πρωτοφάνηκε στο πνευματικό στερέωμα με τον πρώτο τόμο των τραγουδιών του το 1964. Έπειτα, με τα περίφημα «Μυτιληνιά μας» που εκδόθηκαν στη ντοπιολαλιά το 1975, μας κατέπληξε και μας έκανε να νοιώσουμε βαθύτερα την αγάπη μας προς τον ευφυέστατο λαό μας, στα σπλάχνα του οποίου μεγαλώσαμε και μεστώσαμε, απολαμβάνοντας τη γοητευτική σοφία του.

Με τούτη τη συλλογή του, που φέρνει τον παράξενο τίτλο «Τα ενδόγλυφα» παράξενο αλλά εναρμονισμένο απόλυτα προς το περιεχόμενό της, μας συγκίνησε και μας ενθουσίασε περισσότερο, καθώς οι αρμονικοί του στίχοι, γεμάτοι από αίσθημα και ιδεαλισμό, δονούν την καρδιά του αναγνώστη. Όσο διαβάζεις τις στροφές του κάθε τραγουδιού, τόσο πιο πολύ εκστασιάζεσαι από τον κόσμο των αντικειμένων του και τις εμπνεύσεις και εκλάμψεις της ιδιοσυγκρασίας του.

Ο κ. Αραβανόπουλος είναι προικισμένος με το έμφυτο χάρισμα να εισχωρεί βαθιά προς ό,τι τον εντυπωσιάζει και τον συγκεντρώνει. Οι στίχοι του είναι ύμνοι ψυχής γύρω στην ουσία και αρμονία της ζωής, ύμνοι που ξεχύνονται από μια λεπτόηχη λύρα, έπειτα από αβρή ενδοστρέφεια προς τα αντικείμενά του.

Τα αριστουργήματά του διαβάζονται άνετα και δημιουργούν αισθηματικούς κραδασμούς είτε από το «φεγγάρι που χαμογελά στον ουρανό και λάμπει» είτε από τις γενιές που έρχονται και φεύγουν για «νάρθουν κι άλλες» είτε από το λιτό τραγούδισμα της νύχτας ή της μέρας που καταυγάζει τη φύση μέσα στην ανοιξιάτικη αιθρία. Ο «Μάης» που σαν «εμπρηστής βάζει φωτιά στις παπαρούνες και τις καίει» και η «Άνοιξη» είναι δυο ιδιαίτερα υπέροχα στιχουργήματα. Και παράλληλα πάνω απ' όλα ξεχωρίζει ο «Γκύντερ Σνάϊντερ» το αληθινό αυτό αριστούργημα, που και μόνο του φτάνει για να καταξιώσει τον ποιητή σαν δεξιοτέχνη σμιλευτή μορφών και πραγμάτων. Αλλά και από τα άλλα τραγούδια ποιο να διαχωρίσει κανείς και να υμνήσει σαν καλύτερο; Όλα φέρνουν τη δροσιά και τη χάρη μιας βαθιάς έμπνευσης που σε κυριεύει, σε σκλαβώνει.

Χωρίς να θέλω να πω πως ο κ. Αραβανόπουλος είναι επηρεασμένος από την Καβαφική Ποίηση, κάπου-κάπου οι ελεύθεροι στίχοι του, αγνής προσωπικής δημιουργίας, γεννούν την αίσθηση της αντιπαράθεσης προς την Καβαφική στιχουργία.

Εκείνοι που με βλέπουνε
να περπατώ
στο καθημερινό μου τεντωμένο τέλι
που ήταν γιοφύρι κι έγινε
μεράκι·
Εκείνοι που με βλέπουνε
δεν ξέρουν
πως είμαι πια ένας αλκοολικός
του ιλίγγου...

Σφίγγω το χέρι του ποιητή με θερμή αγάπη προς το νέο του, ιδανικό, έργο. Τα τραγούδια του αντιφεγγίζουν τη στιχουργική του μαεστρία, τη διανοητική του αξία και την υπέροχη ανθρωπιά του. Και θάθελα κι άλλα να πω, αν είχα χώρο.

Εφημ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» (27-9-1983)

ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ «ΑΡΝΑΜΟΥΣ»

Με ωραία ευκολοδιάβαστη γραφή, ιδιόχειρη και ιδιόμορφη, σε κλισέ εμφανισμένη, αντίστοιχη της ορθωμένης βυζαντινής γραφής του Φώτη Κόντογλου και με τον τίτλο «Άρναμους» έφτασε στα χέρια μου, το νέο ποιητικό έργο του λογοτέχνη Αργύρη Αραβανόπουλου, έργο σφαιρικό και άρτιο διαποτισμένο από μελαγχολικό στοχασμό και πλούσιο χυμό του καθοσιωμένου ταλέντου του.

Ο συγγραφέας λανσαρισμένος από τα περίφημα «Μυτιληνιά μας» τα αριστοτεχνικά «Ενδόγλυφα» και τις άλλες πνευματικές εργασίες του, που τον επέβαλαν στο ύψος της σύγχρονης γραμματολογικής πυραμίδας, πέτυχε να προσδώσει μια ισχυρή μοναδικότητα και στο νέο βιβλίο του, που το χαρακτηρίζουν τρία κύρια γνωρίσματα. Το σπιθοροβόλημα του ποιητικού του ενστίκτου, η απαλότητα, βαθύτητα και φυσικότητα του στιχουργικού του λόγου και η έξοχη συστατικότητα της ασίγαστης ψυχοπνευματικής ιδιοσυγκρασίας του.

Ο Αργύρης Αραβανόπουλος καλλιεργημένος υμνητής της ζωής του λαού μας, από την οποία δεν παρεξέκλινε ποτέ, με οποιαδήποτε αντιφατική στιχουργική παράθεση, κατέχει πέρα ως πέρα το Μυτιληνιό γλωσσικό ιδίωμα και γίνεται μ' αυτό φλογερός τραγουδιστής των συγκλονιστικών αισθημάτων, ροπών και σκέψεων των ανθρώπων του, ώστε να δικαιολογείται απόλυτα ο τίτλος του βιβλίου. Την άκουγα τη λέξη από τα μικράτα μου, την άκουγα από το στόμα του λαού μας: «Άρναμους τουν ήρτι...». Από ξαφνικό δηλαδή συμβάν συγκλονίστηκε ο τάδε άνθρωπος. Σωστός λοιπόν και ταιριαχτός ο τίτλος της έκδοσης, όπως ερμηνεύεται και στο γλωσσάρι.

Το έργο είναι στοιχειωμένο με ραφινάτη συνθετική μαστοριά και φροντισμένη διαδοχική σειρά των λεπτοσμιλεμένων στίχων, στους οποίους κυριαρχεί ένας συναρπαστικός συγκερασμός γνήσιας έμπνευσης, φιλοσοφικής ενόρασης και δραματικής αισθησιακής αποκορύφωσης. Δονούν την καρδιά όλα τα τραγούδια του βιβλίου και ξέχωρα ως τα τρίσβατα της ψυχής «Η μάνα», «Ο εννιάχρονος γιός», «Ο νεκρικός χορός», «Το Χριστός γεννάται» και «Τα μπλόκια», που τα ζήσαμε με οδύνη παραμονή Χριστουγέννων σαν άγρια βεβήλωση της Γέννησης του Θεού της ειρήνης.

Ο Αραβανόπουλος έχει στην πέννα του τη μαγική δύναμη να έλκει και να σέρνει τον αναγνώστη του στο διάφωτο χώρο της ποιητικής του δημιουργίας και να τον κάνει εμβριθή κοινωνό της ουσίας της. Παρορμημένος από τη μεγάλη του αγάπη προς τη λαϊκή ψυχή εισχωρεί στα κατάβαθά της, τραγουδεί τους καημούς και τους πόθους της και μεταρσιώνει σε αρμονική στιχουργία τα αισθηματικά της τραντάγματα, με όλα τα καίρια στοιχεία της ιδιοσυστασίας της. Ο στίχος του είναι λιτός, κατανοητός, κρυστάλλινος και κελαρυστός χωρίς εμφαντικούς εντυπωσιασμούς.

Ο «Άρναμους» πρωτότυπο της ντοπιολαλιάς αρχιτεκτόνημα είναι από τα έργα εκείνα που αντέχουν στο χρόνο, από τα έργα που μένουν αταλάντευτα και αξεπέραστα σαν τα κλασσικά όλων των αιώνων. Και σ' αυτό ίσια - ίσια συνοψίζεται η μεγάλη, η τεράστια θα λέγαμε επιτυχία, στον έμμετρο ιδιωματικό λόγο του συγγραφέα, που με την εμπνοή του ταλέντου του και τα άλλα, εξαιρετικής ολκής, εφόδια που διαθέτει, λυτρώνεται από τα κεντρίσματα του ποιητικού του πάθους, τη βαθιά αίσθηση της ζωής των συνανθρώπων του και τη σύλληψη των ονειρικών αντικειμένων του.

Το νέο αριστουργηματικο βιβλίο του Αραβανόπουλου, δεν πρέπει να λείψει από καμμιά βιβλιοθήκη και ιδιαίτερα από εκείνους που έχουν «Τα Μυτιληνιά» με τα οποία κρικελώνεται στη ντοπιολαλιά.

Δ.Π. ΛΕΟΝΤΗΣ*

Εφημ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» (5-12-85)

---

* Δ.Π. Λεοντής (1910 - 2000). Δημοσιογράφος. Συγγραφέας. Μελετητής - ερευνητής της Λεσβιακής Γραμματείας.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΔΕΚΑΟΧΤΩ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΡΓΥΡΗ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟ

του Κώστα Γ. Μίσσιου *

Αργύρης Αραβανόπουλος
1923-1995
Φωτογραφία, «μονταρισμένη» από τον Μίλτ. Παρασκευαΐδη

■ Τον γνώρισα από κοντά τον Απρίλιο του 1981. Ως τότε, δεν πρέπει να είχα επικοινωνήσει μαζί του ούτε και δι' ανταλλαγής βιβλίων. Τα δικά του, παλαιότερα της πιο πάνω χρονιάς, δηλαδή τα: «*Ερασιτέχνες*» (1969), «*Τα Μυτιληνιά μας*» (1975), και «*Γνωριμία με τον Ελύτη*» (1978), βλέπω τώρα από τις αφιερώσεις να μου τα έχει χαρίσει στις 1 Ιουνίου 1981 και εκείνο του 1964 με το ψευδώνυμο **Α. Αραβάνος**: «*Πλάτος Β - Μήκος Α*», τον Μάρτιο του 1983. Δεν πρέπει να του έστελνα και τα δικά μου, δεν είχα άλλωστε και πολλές "*δοσοληψίες*" με τους Μυτιληνιούς λογοτέχνες ως το 1980[α], αν και εκτιμούσα ιδιαιτέρως ό,τι έγραφε, στα «*Αιολικά Γράμματα*» και στη «*Λεσβιακή Παροικία*» και όσα πιο παλιά είχα διαβάσει στα «*Ημερολόγια*» του Σαμάρα και στο «*Λόγο*» του Χατζηναγνώστου. Δεν βρήκα ούτε μια καρτούλα, λήψης έστω - τυπικής ήγουν απάντησης - στα χαρτιά μου.

Δύο μήνες πιο μπροστά, το Φεβρουάριο του 1981, ο **Αραβανόπουλος** είχε παραιτηθεί από την υπηρεσία του[β]. Δυσκολεύτηκε - καθώς είχε και κάποιες προϋπηρεσίες που απαιτούνταν να αποδειχθούν με διάφορα πιστοποιητικά - να συγκεντρώσει τα δικαιολογητικά κι έτσι με τα χαρτιά στα χέρια ήρθε στις 6 Απριλίου 1981 στην Υπηρεσία Συντάξεων, ζητώντας ... βοήθεια. Ομολογώ πως δεν θυμάμαι πια αν ήρθε κατευθείαν σε μένα, σταλμένος από κάποιον που ήξερε ότι εργαζόμουν εκεί - και το ξέρανε αρκετοί, και ήμουν... αποδέκτης συμπατριωτών μας που είχαν πάρε - δώσε με συνταξιοδοτικά θέματα. Το σίγουρο είναι ότι γνώριζε καλά τον συνάδελφο και φίλο Γιώργο Θωμαδάκη, που τότε, είμασταν μαζί - τμηματάρχες- στην ίδια διεύθυνση και στο ίδιο γραφείο.

Ο Θωμαδάκης είχε κάνει εφτά χρόνια στη Μυτιλήνη, στην εκεί υπηρεσία μας των «*Εντελλομένων Εξόδων*», νομίζω από το 1966 ως το 1973 - είναι παντρεμένος μάλιστα με Μυτιληνιά - και ήξερε όλους τους εργαζόμενους στη Νομαρχία[γ]. Με τον Αργύ-

* Ο Κώστας Γ. Μίσσιος γεννήθηκε το 1938 στη Μυτιλήνη. Ποιητής. Συγγραφέας. Ασχολείται συστηματικά με τη γραμματολογική και βιβλιογραφική μελέτη και έρευνα της Λεσβιακής Γραμματείας.

ρη είχε πολύ καλές σχέσεις. Είναι κι αυτός άνθρωπος με χιούμορ, χαμηλών τόνων, όπως και ο Αργύρης, τα πηγαίνανε θαυμάσια - ταιριάζανε. Έτσι, η συνάντηση στο γραφείο της Κάνιγγος 29, είχε περίπου πανηγυρικό χαρακτήρα. Αργύρης και Θωμαδάκης θυμηθήκανε ιστορίες υπαλληλικές πάμπολλες από τη συνύπαρξή τους, εγώ ρωτούσα για φίλους που πίστευα ότι θα τους ήξερε ο Αργύρης, φυσικά είπαμε και για τα δικά μας τα ποιητικά.

Την άλλη μέρα, πάλι πρωί - πρωί, ο Αργύρης εκεί μ' ένα κουτί γλυκά και δύο βιβλία - τι άλλο αλήθεια θα πρόσφερε ένας λόγιος; Το κουβεντολόγι έδωσε και πήρε, για τη Μυτιλήνη μας, για την ντοπιολαλιά που χάνεται, αλλά και για τη διαφαινόμενη νίκη της «*Δημοκρατικής*» παράταξης. Την περίμεναν την «*αλλαγή*» με αγωνία όλοι οι αριστεροί, έστω και αν κρατούσαν επιφυλακτική στάση στα «*αβανταδόρικα*» συνθήματα του «*σοσιαλιστικού*» ΠΑΣΟΚ. Ο Αργύρης δε φαινόταν να τα πολυπίστευε[δ], είχε πάντως την ελπίδα για κάτι καλύτερο. Μιλούσε ανοιχτά, ήξερε βλέπετε καλά τον Θωμαδάκη, εγώ ποτέ δεν έκρυψα τις πολιτικές μου θέσεις - όταν αξίζει να το κάνω, όταν δηλαδή διαβλέπω ότι υπάρχει πεδίο για μια συζήτηση υποφερτή.

Τον ξαναείδαμε στις 10 Απριλίου, που ήταν έτοιμη η συνταξιοδοτική του πράξη. Τρέξαμε λίγο με τον Θωμαδάκη - την προωθήσαμε. Συμβαίνουν αυτά. Κι ύστερα ήταν η δεδομένη καθυστέρηση, υπήρχε μια δικαιολογία. Ήταν πανευτυχής που ξέμπλεξε γρήγορα. Είπαμε λίγα ακόμα και συμφωνήσαμε να συναντηθούμε το Πάσχα στη Μυτιλήνη. Δεν τα καταφέραμε, με δικιά μου ευθύνη - ας πω. Μετά άρχισε η αλληλογραφία μας, πυκνή στην αρχή με τη φυσιολογική αραίωση στη συνέχεια. Τον ξανασυνάντησα δύο ή τρείς φορές στο νησί, όχι όμως όπως λογαριάζαμε και οι δύο, κατά μόνας. Πάντοτε όταν κατεβαίνω στο νησί οι συναντήσεις με φίλους γίνονται προβληματικές, λίγες οι μέρες, μόλις προλαβαίνω ελάχιστες κουβέντες να πω με κάποιους.

Και φυσικά, εκείνος που έχασε ήμουν εγώ. Ο Αργύρης ήταν ένας άνθρωπος όχι μόνο με «*ίσιες*» κουβέντες,[ε] αλλά και με υψηλό ποιοτικό υπόβαθρο. Ο συνομιλητής του έβγαινε πάντα κερδισμένος. Στις λίγες φορές που τον είδα, αυτή ήταν η διαπίστωσή μου. Όπως πιστεύω το ίδιο βγαίνει και από τα 18 γράμματα που παρουσιάζω εδώ. Γράμματα, που δείχνουν βέβαια τον «*χιουμοριστικό*» λόγο του, αλλά που σε πολλά φαίνεται το υψηλό επίπεδό του, το ήθος του, οι σταθερές αξίες που πρέσβευε και μαζί η δυνατότητά του να κατανοεί. Αυτό το τελευταίο είναι ολοφάνερο στην «*τριβή*» που προέκυψε μεταξύ μας από την έκδοση του βιβλίου μου «*44 ποιητικές φωνές από την Λέσβο*». Διαβάστε προσεκτικά, τα σχετικά δικά του και δικά μου - νομίζω πως θα συμφωνήστε με αυτό που λέω.

Τα γράμματα παρουσιάζονται με τη σειρά που τα πήρα. Οι σχολιασμοί, υποσημειωματικώς, είναι διευκρινιστικοί λίγες φορές και ουσιαστικοί. Στα περισσότερα, παρεμβάλλονται και οι δικές μου απαντήσεις. Κρατούσα τότε αντίγραφα που αρκετά

από αυτά έχουν διασωθεί στ. Μου φαίνεται πως οι παρεμβολές αυτές βοηθούν σε μια καλύτερη εικόνα, έπρεπε να μπούν. Αν τώρα τα λεγόμενα σε αυτά θα είναι χρήσιμα στο μελλοντικό ερευνητή της λεσβιακής γραμματείας, ας το κρίνουν σήμερα οι αναγνώστες, αύριο ο εν λόγω ερευνητής. Θέλω να σημειώσω, ακόμα, ότι τα γράμματα του Αργύρη είναι γραμμένα πολυτονικώς, τα δικά μου με την προωθημένη γραφή του Μεσημβρινού (άτονη η λήγουσα που τονίζεται, τα δίψηφα φωνήεντα με β κ.λ.π. ξ. Αν ο Περικλής Μαυρογιάννης θα κρατήσει τις γραφές αυτές - όπως τον προτρέπω - και μαζί το μονοτονικό παραδεδεγμένο πλέον κ.λπ. που γράφεται η εισαγωγή και οι λοιπές σημειώσεις, δεν το ξέρω - και γι' αυτό, τούτα εδώ.

■ Ο **Αργύρης Αραβανόπουλος** εμφανίστηκε στα γράμματα το 1944 από τις στήλες του περιοδικού «*Λεσβιακά Γράμματα*» που έβγαζε το Ε.Α.Μ. διά του Μίλτη Παρασκευαΐδη, με ποίηση. Την ίδια περίοδο, έδωσε στην «*Ελεύθερη Λέσβο*», στον «*Αντιφασίστα*» και αλλού σατυρικούς στίχους στην ντοπιολαλιά, της οποίας ήταν ένας από τους βαθύτερους γνώστες και θεωρητικούς όπως έδειξε με τη μελέτη του που δημοσιεύτηκε στο βιβλίο του «*Τα Μυτιληνιά μας*» (1975), όπου και εκλεκτά ποιήματα στην ντοπιολαλιά. Αργότερα (1947-1952) στο περιοδικό «*Ποιητική Τέχνη*» του φίλου και συμμαθητή του Φρίξου Ηλιάδη, δημοσιεύτηκαν μερικά πολύ καλά ποιήματά του, όπως και στο περιοδικό «*Λόγος*» (Τ. Χατζηαναγνώστου) (1952-1954), όπου θα βρούμε κάμποσα κριτικά σημειώματά του, που δείχνουν την οξύνοιά του και τη βαθύτατη γνώση των ποιητικών παραμέτρων. Συνεργάζεται επίσης, με τα «*Ημερολόγια*» του Πάνου Σαμάρα. Το 1964 τυπώνει 18 ποιήματά του με το ψευδώνυμο **Α. Αραβάνος**, σε λυτά φύλλα και με γραφή καλλιτεχνικά δοσμένη. Τίτλος «*Πλάτος Β΄ - Μήκος Α΄*». Το 1969 η «*Χορωδία*» του βγάζει τα ποιήματα που είχε γράψει για το «*σκηνικό παιχνίδι*» που ανέβασε, με τίτλο «*Ερασιτέχνες*». Έγραψε κι άλλες τέτοιες «*σκηνές*» σε διάφορες επιθεωρήσεις και το θεατρικό έργο «*Η Ρουδιά*», το 1988, που το πρωτόπαιξε ο ΦΟΜ στις 21/11/88 στην Α΄ «Συνάντηση» Ερασιτεχνικών Θιάσων Αιγαίου, στη Μυτιλήνη - όλα στην ντοπιολαλιά. Ενδιαμέσως γράφει κάποιες λίγες μελέτες για τον Ελύτη και τον Πρωτοπάτση - που τον έξησε από κοντά στα δύσκολα χρόνια του - στα «*Αιολικά Γράμματα*» κι ένα αναθυμητικό των ανθρώπων της γειτονιάς του στη «*Λεσβιακή Παροικία*», που το τυπώνει με τον τίτλο «*Οδός Μαιάνδρου*» την άνοιξη του 1995 - πλην με χρονολογία 1984, με αυτήν που γράφτηκε. Ήταν έστω και έτσι, το κύκνειο άσμα του. Πιο μπροστά, θα μας αφήσει δύο ακόμα συλλογές ποιημάτων του, τις: «*Τα ενδόγλυφα*» (1983) καί «*Άρναμους*» (1985).

Αυτό ήταν το έργο του. Ελάχιστο σε όγκο. Όπως μικρή ήταν και η συμμετοχή του σε ντόπια λογοτεχνικά περιοδικά, τουλάχιστον μετά το 1954 - δύσκολα εγώ εν πάση περιπτώσει, βρήκα συνεργασίες του ίσως και να μην έτυχε να δω, αλλά αυτό εν τέλει

δεν «*διορθώνει*» την κατάσταση. Όσο όμως και αν ήταν φειδωλή η εμφάνισή του, η ένταση της φωνής του ήταν πλούσια, το βελησνεκές το ποιητικό, μεγάλο. Ό,τι άφησε ο **Αραβανόπουλος** προσθέτει - αξίζει. Ο στίχος του είναι προσεγμένος, δουλεμένος, υψηλόπνοος. Συντελεί, στο να αγαπάς την ποίηση, να την χαίρεσαι. Είναι ένας από τους πολύ καλούς ποιητές της γενιάς του - που μας έδωσε αρκετούς σημαντικούς [η] - αλλά και όχι μόνο αυτής. Σίγουρα οι επερχόμενοι, θα σταθούν, στην ποίηση του, δεν θα την ξεχάσουν [θ].

Σημειώσεις

α Επικοινωνούσα, φυσικά, με αρκετούς. Άλλωστε, με κάποιους είχα επαφή από τα χρόνια που ζούσα στο νησί - έστω και αν τότε το ποδόσφαιρο και το μπάσκετ μονοπωλούσαν τα ενδιαφέροντά μου, και βέβαια η ενασχόλησή μου με τον «*Ταχυδρόμο*», το «*Στέμμα*» και το «*Λεσβιακό Κήρυκα*». Από το 1980 πάντως, που άρχισα τις καταγραφές, η επικοινωνία μου έγινε στενή.

β Ήταν υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών και αποχώρησε με το βαθμό του Διευθυντή στις 12 Φεβρουαρίου 1981. Υπηρέτησε στην ΤΥΔΚ Ν. Χίου από 30 Οκτωβρίου 1951 μέχρι 10 Μαΐου 1954, στην όμοια του Ν. Λέσβου, από 1 Ιουνίου 1954 μέχρι 20 Μαρτίου 1963 και εν συνεχεία, ώσπου παραιτήθηκε, στην αρμόδια διεύθυνση της Νομαρχίας Μυτιλήνης. Είχε σπουδάσει στη Σχολή Υπομηχανικών του Πολυτεχνείου Αθηνών.

γ Και όχι μόνον αυτούς. Είχε φίλους πολλούς Μυτιληνιούς. Και καθώς η γυναίκα του είναι δικιά μας, είναι πάντοτε ενήμερος των όσων γίνονται στο νησί. Από αυτόν μαθαίνω διάφορα.

δ Γίνεται φανερό και από τα γράμματά του, όπου σκωπτικά αντιμετωπίζει εξαγγελίες κλπ. του ΠΑΣΟΚ.

ε «*Μάθε να λές ίσιες κουβέντες*» είναι ο πρώτος στίχος του ποιήματος «*Το πρόβλημα*». Συνήθιζε να τον επαναλαμβάνει - και να τον τηρεί. Παραλλαγμένο το στίχο - τον χρησιμοποίησε η λογία - δημοσιογράφος Ντόρα Πολίτη σε συνέντευξη που πήρε από τον Αργύρη και την δημοσίευσε στον «*Δημοκράτη*» (α.φ. 11606, Δευτέρα 6/6/1994). Σε αυτήν ο ποιητής έλεγε πολλά για πολλά: για την αριστερά, για τη πολιτική και τους πολιτικούς, για τον τότε δήμαρχο Μυτιλήνης, τον Νότη Παναγιώτου, για τους λογοτέχνες μας και τη λεσβιακή λογοτεχνία, για τον Ελύτη. Κάπου, στα περισσότερα, η γνωστή του παραδοξολογία και το χιούμορ του μου φαίνεται πως μάλλον τον οδηγούσαν σε άδικες τοποθετήσεις. Διέγραφε - ας σταθώ μόνο στα λογοτεχνικά - σύμπασα τη λεσβιακή λογοτεχνία, πλην του Προκόπη Πανταζή και της Χρυσούλας Χατζηγιαννιού, έλεγε ότι όλοι αλληλοαντιγράφονται, ότι δεν υπάρχουν αξιόλογοι πνευματικοί άνθρωποι, ότι όσοι βγάζουν βιβλία το κάνουν για τα λεφτά και άλλα τέτοια. Ομολογώ πως μου φάνηκαν περίεργα όλα αυτά. Ο Αργύρης έλεγε ίσιες κουβέντες, αλλά ποτέ δεν γινόταν πικρός. Έτσι, αν και δεν το συνηθίζω, έκατσα και έγραψα ένα γράμμα στον «*Δημοκράτη*» σαν απάντηση ... υπερασπιζόμενος την εν καρποφορία «*Λεσβιακή Άνοιξη*». Πρίν το στείλω όμως το είχα κιόλας μετανοιώσει. Δεν θέλησα να ξαναβρεθώ ... αντιμέτωπος με τον Αργύρη από στήλες εφημερίδος, έστω αν και αυτά που έγραψα ήταν απλές διαπιστώσεις, όπως εγώ τις πίστευα σαν τέτοιες. Τώρα όμως που ο Αργύρης δεν είναι εδώ- από τις 12 Δεκεμβρίου 1995 - θα περάσω το γράμμα αυτό σαν σημείωση, έτσι για την ... ιστορία, τη λογοτεχνική. Έγραφα: «...Αιγάλεω 14 Ιουνίου 1994, Αγαπητέ «*Δημοκράτη*», Διάβασα χθες (13 Ιουνίου λόγω ταχύτατης εξυπηρέτησης των ΕΛΤΑ) στο φύλλο σου της Δευτέρας 6 Ιουνίου την συνέντευξη που έδωσε στην Ντόρα Πολίτη, ο εκλεκτός λογοτέχνης **Αργύρης Αραβανόπουλος**. Είμαι από εκείνους που αγαπούν την ποίησή του - και το ξέρει - και τον εκτιμώ βαθύτατα. Δεν είχα δυστυχώς την τύχη να τον ζήσω από κοντά. Τον συνάντησα όλες και όλες δύο - τρεις φορές. Όταν συνταξιοδοτήθηκε και πέρασε από το γραφείο μου ένα - δύο πρωινά και στη Μυτιλήνη μια - δυο φορές πολύ γρήγορα - στις όχι και τόσο συχνές παρουσίες μου στην πόλη μας. Ξέρω όμως καλά τον ποιητή - και τα γραφτά του καθενός, τον προσδιορίζουν. Ύστερα, για ένα διάστημα ανταλλάξαμε κάποια γράμματα, όχι απλώς τυπικά - είπαμε πολλά σε αυτά. Ιδιαιτέρως εκτιμώ ακόμα και την κριτική του διαύγεια - τουλάχιστον

όπως την είχε εκφράσει, πριν από τέσσερις δεκαετίες, στο περιοδικό «*Λόγος*» που έβγαινε στη Μυτιλήνη και όπου οι κριτικές του για λογοτεχνικά βιβλία ήταν δοκίμια - είχαν πληρότητα και άποψη τεκμηριωμένη. Ήταν δηλαδή κριτικές ουσίας και όχι βιβλιοπαρουσιάσεις όπως π.χ. τα δικά μου σημειώματα στα «*Αιολικά Νέα*», στις δικές σου σελίδες και σε άλλα έντυπα.

Όμως ας μου επιτρέψει να έχω τις αντιρρήσεις μου στα όσα λέει - στην όντως ενδιαφέρουσα συνέντευξή του - για τη σύγχρονη πνευματική ζωή του νησιού μας. Είναι πιστεύω, πολύ απόλυτος και γι' αυτό και άδικος. Και ασφαλώς η δογματική ρήση του: «*Αυτή είναι η προσωπική μου γνώμη και ας παρεξηγηθεί όποιος θέλει*», δεν προσδιορίζει την ουσία της τοποθέτησής του, καθώς αφήνει ατεκμηρίωτες τις ενστάσεις του με μοναδικό σημείο αναφοράς του το ανυποστήριχτο: «*όλοι αλληλοαντιγράφονται*».

Τί και ποιόν αντέγραψε π.χ. ο Θανάσης Παρασκευαΐδης; Έχει διαβάσει ο Αργύρης πολλά βιβλία του επιπέδου των: «*Το μυθιστόρημα της Μυτιλάνας*», «*Βόρειο μέτωπο*», «*Το μήνυμα του τζίτζικα*»; Ή μήπως ο νεότερος Νάσος Θεοφίλου δεν μας έχει βγάλει «*ασπροπρόσωπους*» με τα : «*Ο Ερημόπολις*», «*Καταδυόμενη Αφροδίτη*», «*Ιστορίες του Καζαμία*»; Και ο Τάκης Χατζηαναγνώστου με τα: «*Καμπάνες*», «*Ζωή*», «*Φυγή*», «*Ψαρόγιαννος*», «*Ένα νησί ταξιδεύει*» κ.ά. δεν είπε τίποτα; Η αλήθεια ο πολυμεταφρασμένος Κώστας Βαλέτας με τα: «*Στον Ταμπάκη τον καφενέ*»,«*Το Σινικό τείχος*», «*Οι Μέτοικοι*», «*Ο δικηγόρος του διαβόλου*» κ.ά., δεν έχει προσφορά στη νεοελληνική λογοτεχνία;

Αν αγαπητέ «*Δημοκράτη*» είχες περιθώρια χώρου θα μπορούσα να σου υπενθυμίσω ακόμα τα βιβλία πολλών Μυτιληνιών λογοτεχνών - που ζουν στο νησί ή στην Αθήνα - με λαμπρή προσφορά: του Νικολαΐδη, του Σωτήρχου, του Τσιάμη, του Νικορέτζου, του Καρτέρη, του Καραμβάλη, του Δημάσου, του Αναστασέλλη, του Λαγκαδιανού κ.π.ά. Για να μην αναφερθώ και στους ερευνητές: ιστορικούς, λαογράφους, γραμματολόγους κ.ά., των οποίων η συνεισφορά δεν συγκρίνεται με καμιά άλλη παλαιότερη δικών μας και άλλης περιοχής. Ο Μυριβήλης ασφαλώς ήταν ο μεγαλύτερος Λέσβιος λογοτέχνης. Και αυτός που περισσότερο από κάθε άλλον ήταν η αφορμή να προβληθεί η πνευματική ζωή του νησιού, ο κορυφαίος μας. Το δέχομαι και το κατάθεσα γραπτώς και προφορικώς πολλές φορές. Και μαζί του ο Πρωτοπάτσης. Αλλ' ασφαλώς η λογοτεχνία της Λέσβου δεν τελειώνει σε αυτούς. Η «*Λεσβιακή Άνοιξη*» όχι μόνο εξακολουθεί να υπάρχει αλλά είναι «*εν καρποφορία*». Το μαρτυρούν τα δεκάδες βιβλία που βγαίνουν κάθε χρόνο στο νησί και στην Αθήνα - από Μυτιληνιούς λογοτέχνες. Πολλά ίσως είναι μέτρια, άλλα ασήμαντα. Όλα όμως δείχνουν την αγωνία μας για τον κόσμο ετούτο και την αγάπη μας στα γράμματα. Και βγαίνουν όλα με μεράκι - και μόχθο οικονομικό. «*Θέλουν να βγάλουν λεφτά*» λέει ο Αργύρης, γι' αυτό «*βγάζουν βιβλία*». Ας διαγραφεί αυτό - δεν ακούγεται και ως παραδοξολογία.

Και πότε στο νησί -και έξω από αυτό - είχαμε τόσα πολλά λογοτεχνικά και ερευνητικά περιοδικά, που κι αυτά δείχνουν - προφανώς, ας πω- την πνευματική άνθιση; Να τ' απαριθμίσω; Θα γκρινιάζει ο Γιώργος ο Σκούφος ότι του πιάνω χώρο - υποθέτω ότι τα ξέρει κι ο Αργύρης, ας μην τον κουράζω κι αυτόν κι ας τελειώνω εδώ. Ο τόπος τούτος αγαπητέ μου «*Δημοκράτη*», από τα βάθη των αιώνων, διακρίθηκε ιδιαιτέρως σ' ένα πράγμα: στα γράμματα. Είναι ό,τι πολυτιμότερο και σπουδαιότερο είχε. Και εξακολουθεί να το έχει. Και νομίζω πως κανείς δεν «*επιτρέπεται*» να αμφισβητεί - ας γίνω και εγώ δογματικός - την πορεία του αυτή, ακόμα και από «*μικροπαραξενιά*» ή «*ιδιομορφία*» όπως ίσως το έκανε και ο αγαπητός **Αργύρης Αραβανόπουλος.**

Με αγάπη Κώστας Γ. Μίσσιος...».

στ Παλαιότερα ήταν μόνιμη, η δια καρμπόν, διατήρηση των γραμμάτων που έστελνα. Σε μια όμως από τις αναμορφώσεις που έκανα του αρχείου μου, τα ....εξαφάνισα σχεδόν όλα, με το σκεπτικό ότι δεν τα είχε ανάγκη κανένας. Τα για τον Αργύρη, βλέπω τώρα, ότι τα κράτησα - σχεδόν όλα· γιατί, ομολογώ δεν ξέρω. Πάντως σήμερα, βοηθούν λίγο, στην όλη παρουσίαση, νομίζω.

ζ Οι ... διαστροφές μου ... εναντίον της γλώσσας, ήταν ποικίλες, από τα γυμνασιακά μου χρόνια. Εν τέλει μεγαλώνοντας, συντηρικοποιήθηκα - δυστυχώς. Αλλ' αυτό, βέβαια, είναι το λιγότερο· ο Παντελής Αργύρης, αν και δεν ενομιμοποιείτο να το κάνει, με ...εγκάλεσε κάποτε και για εγκατάλειψη ιδεολογικών θέσεων - για τη γλώσσα θα συζητάμε τώρα;

η Συνομήλικοι ή κοντά του, εν πάση περιπτώσει, ήταν οι: Μήτσος Τσιάμης, Τάκης Χατζηαναγνώστου, Χρυσούλα Χατζηγιαννιού, Μαρία Αγιασώτου, Νότης Παναγιώτου, Στράτος Χατζηγιάννης, Γιώργος Χαμχούμης κ.ά.

θ Εδώ βέβαια πρέπει να σημειώσω ότι δυστυχώς η σεμνότητα του ποιητή ή η ιδιομορφία του, κατ' άλλους, εν κατακλείδι η απομόνωση του ως επιλογή του, ασφαλώς και δεν βοηθά στη συντήρηση της ποίησής του. Όταν και στο χώρο σου δεν διατηρείς την όποια επαφή - πώς αυτό το έργο θα μείνει; Στη Μυτιλήνη - όπως καλά το ξέρω - «ξεχάσανε» τον Αργύρη την μέρα που η σωρός του όδευε προς την τελευταία κατοικία της, θα τον θυμηθούνε αργότερα; Μακάρι. Παραέξω, δυστυχώς, ο Αργύρης δεν είναι γνωστός. Τα θαυμάσια ποιήματά του, κανείς - ή ελάχιστοι ίσως - δεν τα ξέρει. Ποιός θα μιλήσει γι' αυτά στο μέλλον; Που πρέπει. Γιατί αυτό είναι το ζητούμενο απ' όσους αγαπούν την ποίηση. Να διασώζεται η καλή ποίηση. Πλην πώς να διασωθεί, όταν αγνοείται; Και φυσικά - στην προκειμένη αλλά και σε άλλες περιπτώσεις - το ερώτημα μένει: ως πού είναι ανεκτά τα όρια της σεμνότητας ενός άξιου ποιητή; Μήπως εν τέλει η τέτοια στάση, συντελεί ώστε να επιπλέουν οι μετριότητες; Αλλ' αυτό είναι μια ιστορία που δεν τελειώνει με σημειώσεις.

***

[Γράμμα 1] *Μυτιλήνη 1.6.81*

Φίλε Κώστα,

Να που η τεθλασμένη καταντά συντομότερη της ευθείας προς δόξαν του Ευκλείδη και των άλλων ...σοφιστών. Εδώ δεν κατάφερα να σε δω κι όλο αναρωτιόμουνα αν ήρθες ή όχι. Και ξάφνου μαθαίνω ότι ναι, ήσουνα αλλά εκρύβεσο από χωρίου εις χωρίον [1]*. Γερός να είσαι. Το θέμα είναι αν πέρασες καλά. Διότι κι ένας γνωστός μου σαν πήγε να κάνει πριν αρκετά χρόνια την ίδια δουλειά - φαίνεται το έχουν οι Κωστήδες - δεν πέρασε καθόλου ευχάριστα. Τόσο που όταν ξανάρθε κατά τρόπον στιγμιαίο παραλίγο να πέσει στα τέσσερα και να φιλήσει το υπέδαφος της θετής του μεν, πολύφερνης δε πατρίδος. Ας είναι* [2]*.*

Ωστόσο έστω κι έτσι χάρηκα που είχα νεώτερά σου.

Η διεύθυνση του Λιάκου είναι: Γιώργο Λιάκο, Ανθίου 15, Αθήνα ΤΤ 309, Τηλ. 34.66.746.

Σου στέλνω και δύο βιβλία του [3] *που είχα ρεζέρβα, για να σου φύγει το μεράκι, μαζί με κάτι δικές μου αταξίες* [4] *για να σου αυξήσουν τον πονοκέφαλο σε συνεργασία με το νέφος.*

Σημείωσε ότι το δοκίμιο για τον Ελύτη γράφτηκε πριν το Νόμπελ.

Χαιρετισμούς στην οικογένεια και στο Γιώργο.

Με αγάπη

Αργύρης [5]

Παραπομπές

1 Ήμουν εκείνο το Πάσχα με ένα ζευγάρι φίλων και σχεδόν καθημερινώς γυρίζαμε στις εξοχές του νησιού. Πού να δω τον Αργύρη «*...Τον μόνο που μπόρεσα να δω* - του έγραψα στο γράμμα της 26/5/1981 εκ του οποίου και οι ... πληροφορίες του - *ήταν ο άτυχος ο Στρατής ο Καρίπης. Πολύ με συγκίνησε η συνάντηση αυτή, και η πίκρα έγινε πιο έντονη, όταν στην Αθήνα πια, έμαθα το θάνατο του...*» (βλ. για τη συνάντηση αυτή: «*Στρατής Καρίπης*» περιοδικό «*Αιολικά Γράμματα*» τεύχος 74, Μάρτιος - Απρίλιος 1983, σελ.95-101 και μονογραφία μου στο βιβλίο μου «*Μυτιληνιοί λόγιοι και λογοτέχνες*», (1994), σ. 382-385)

2 Κατανοητόν, υποθέτω, ποιόν εννοεί.

3 Με το Λιάκο - αν και τους χώριζε μια 12ετία - πρέπει να ήταν φίλοι. Εκτιμούσε, εν πάση περιπτώσει την ποίηση του. Υπήρξαν και οι δύο συνεργάτες της «*Ποιητικής Τέχνης*» (1947-1954) του Φρίξου Ηλιάδη.

4 Πρόκειται για τα ποιήματα από την θεατρική παράσταση «*Ερασιτέχνες*» που είχαν τυπωθεί από τη «*Χορωδία*». Για το ανάτυπο του άρθρου του «*Γνωριμία με τον Ελύτη*» από το περιοδικό «*Αιολικά Γράμματα*» (τευχος. 43, Γεν. - Απρ. 1978) και το φωτοτυπημένο ανάτυπο των άρθρων του «*Ο Σεφέρης του Αιγαίου*», «*Ο ενταφιασμός*» του Μπεγιάζη και η «*ταφή*» του Πρωτοπάτση και η «*Πατρότητα της ταφής*» κι αυτά απο το ίδιο περιοδικό. Έχοντας, ανέκαθεν, την άποψη ότι τα κάθε είδους γραφτά, πρέπει να παίρνουν τη μορφή του βιβλίου, του έγραψα: (9/6/1981) « *...Η γνώμη - μου είναι ότι πρέπει να μαζεφτούν και να τυπωθούν σε βιβλίο, όλα τα κριτικά - σου ή όπως θες πες τα, κομμάτια - σου. Στα περιοδικά - χάνονται, όταν περάσουν τα χρόνια. Μένουν μόνο για τους ερεβνητές κι αφτό το είδος είναι πολύ σπάνιο και σιγά σιγά εξαφανίζεται. Το βλέπω και το καταλαβαίνω - είσαι δύσκολος. Όμως πάλι νομίζω δεν πρέπει να φτάνουμε στην υπερβολή.* Τι έμεινε για μας τους πιο νέους, από τον Στρατή τον Παρασκευαΐδη; *Είχα την τύχη να τον γνωρίσω το '58 στον «Ταχυδρόμο» και να ζήσω, ως το '61 που έφυγα από την Μυτιλήνη, κάμποσο κοντά - του. Αν δεν υπήρχε αφτή η προσωπική επάφη θα λοξοκοιτούσα τώρα όποιον μου μιλούσε για τον «Παράξενο». Γιατί δεν υπάρχει τίποτα που να μου δίνει την ευκαιρία της άμεσης δικαίωσής - του. Κι όσο θα λιγοστέβουν οι άνθρωποι που τον ξέρανε, τόσο και θα σβήνει από τις πιθανές αναφορές - μας. Μα θα μου πεις, αναγάγω τις ανθρώπινες υπάρξεις σε ... Desibel αναφοράς από τρίτους; Όχι βέβαια, μετρώ κάπως διαφορετικά την δικαίωση - τους, όμως πώς να το κάνουμε ο πνεβματικός άνθρωπος, είναι «τυμβωριχίσιμος» θα έλεγα και νομίζω ότι έχει υποχρέωση να κουβαλά μαζί - του (και στον τάφο του) κάποιες «τινές» αποδείξεις του είδους - του!...*»

5 Μαζί με το γράμμα είχε και τούτο το απόκομμα εφημερίδας, με μια δίλεξη ερώτησή του: «ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ, ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Προκειμένου, το Υπουργείο Οικονομικών, να προβεί στη σχετική προεργασία ώστε αμέσως μετά την ψήφιση του νομοσχεδίου να εκδοθούν οι απαιτούμενες πράξεις αναπροσαρμογής, παρακαλούνται οι ενδιαφερόμενοι να υποβάλλουν, μετά την 1η Ιουνίου 1981(!!) σχετική αίτηση στην αρμόδια 11η Διεύθυνση της Υπηρεσίας Συντάξεων του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους (οδός Κάνιγγος 29, Αθήνα), που θα συνοδεύεται και από παράβολο 50 δραχμών. Οι ενδιαφερόμενοι να μην λησμονήσουν να αναγράψουν στις αιτήσεις τους τον αριθμό μητρώου τους. «*Να κάνω;...*» Του έγραψα στο ίδιο μου γράμμα: «*...ξεμπερδέβω πρώτα με το συνταξιοδοτικό. Η τρελή ανακοίνωση που διάβασες δεν σε αφορά. Ο νόμος που ... θα ψηφισθεί από την Βουλή, έχει βέβαια σχέση και με σένα, πλην όμως σε καλύπτει με οίκοθεν δικές - μας ενέργειες - όπως σου είχαμε πει, όταν βρισκόσουν, στο πάλαι ιοστεφές άστυ. Το όλο πνέβμα της ανακοίνωσης είναι «πρακτικό», από Υπουργικής πλεβράς. Δεν υπάρχει ακόμα νόμος, ενδεχομένα το νομοσχέδιο που έχει κατατεθεί να υποστεί κάποιες τροποποιήσεις και στέλνουν τους συνταξιούχους να κάνουν αιτήσεις, διαβεβαιώνοντας - τους, ότι τον Σεπτέμβρη, θα πάρουν λεφτά. Κι όλα αφτά εν αγνοία των αρμοδίων Διευθύνσεων και ξέροντας ότι θα κινηθούν, τουλάχιστον 30.000 φάκελοι. Θάβμα....*». Το όλο πνεύμα της ανακοίνωσης, ήταν βέβαια καθαρά... προεκλογικό... Μην ξεχνάτε ότι διανύαμε την τελευταία περίοδο της Νεοδημοκρατικής Κυβέρνησης Γ. Ράλλη, που απεγνωσμένα προσπαθούσε να κρατηθεί με τετοιου είδους ... αστειότητες.

Αγ. Φανουήλ 3 24278

ΑΡΓΥΡΗΣ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΓΡΑΒΙΑΣ 8 - ΜΥΤΙΛΗΝΗ - ΤΗΛ. 22278

10.7.81

Αγαπητέ μου Κώστα,

Σου γράφω καθυστερημένα – δεν ξέρω πώς – γιατί ήθελα πάρα πολύ να μάθω τα νέα σου – και τον αδελφό σου και τον Θεόφιλο και γενικά όλους μας φίλους – δηλαδή την Μεγάλη Αρχιτεκτονική του Σκεπαστού (βέβαια και σχετικά βιβλιογραφία. Τελευταία θέλω να ξαναδουλέψω).

Σου στέλνω σήμερα τον δεύτερο τόμο της «Παραδοσιακής Τέχνης» με την αριθ. 3851Α/10.7.81 (για να μπω ξεχωριστά και τα δικαιώματά) βεβαίωση αναστήλωσης. Δώσ' της να καταλάβει με τις χέρια.

Ο Μίμης έχει δίκιο για το χωριό. Είναι, βλέπεις, πολύ-πολύς. Όμως είναι ένα πολιτισμικό επίπεδο να έπαιρνε το μουσειακό του (καλύτερα: αποστεωμένο σκέτο) αλλά δημοκρατικά, όπου υπήρχε το χωριό αυτό καθώς και ο πύργος της ... 4ης Αυγούστου, ελαφρώς (δηλαδή βαρείας) διαβρωσμένη και ο Μίμης, πάω να πω, τότανε θα πολύ μικρός να εκφράσει

ταλέντο. Δηφρώ τιὼ τὸ καταλάβει, χειρότερα κι ἀπὸ μένα, νὰ καταντήσει Χημικὴ Μηχανικὴ ἀντὶ ... καταφύκιος. Ἄδικα τωὰ... (ξεχάκιος). Στὰ «Χρι-στούγεννα ΑΗ» τὰ ἴχεν τὸ φορτώσανε στὸν Ἀνεῖλιο (ἐπιφορτεῖ μίχει σήμερα τὸ σωλήνα κι δὲ κείτεται δὲ νταπολαλὰ νὰ τὸ κατοδείνουν στὰ Ἀναστελλάρια ἢ δὲ κάτσουν ἄλλοι ἀμμιαύτη. (Καλύτερα νὰ σοῦ βρεῖ τὸ ὄνομα τωρὰ τὶ φάτσα). Τὶ δὲ μὲ φέρεις στὴ θέση. Ἡ παρέα τάκει, ἔμεις, θέλατε στὸν σωλήνα σε λεπτὸν τὴ Μαγνησία. Στοῦ τοὺς ἄλλους ἴχαμε καταλάβει ἐξ ἀρχῆς, μόζη κὶ φύγανε οἱ Γερμανοί. Στὸ τελάρι, ταχυδακτυλικὴ σκέψη μᾶς ὑπενθύμισε θυμάσαι μόζη, στὴν πλατεῖα ὅλο τὸ ΕΑΜ κὶ τὸ ἔπαθε, στὴ σκιὰ ἡ θέα τοῦ Μίτη νὰ ἀλαλάζει κὶ στὸ παραθυράκι ἐκεῖ (ἐκεῖ ἀσφαλῶς). Θάλεγα — ἔτσι θὰ ἔλεγαμε... Μετὰ ποιὸς εἶχε δυὸ κιλὰ... νὰ διεκδικήσει τὴν παρέα, ἀλλὰ βλέπεις οἱ Γερμανοὶ τοῦ Ἰβύκου...

Γειὰ σου κὶ πολλὰ-πολλὰ χαιρετισμοὺς στὸ... Γερμανὸ κὶ στὴν... ἀτσαλντάμ σου Γιώργο.

Δ. Χριστιάνη

[Γράμμα 2] *Μυτιλήνη 10.7.81*

Αγαπητέ μου Κώστα,

Σου γράφω καθυστερημένα λόγω «Πανελληνίων» - στις οποίες έλαβα μέρος μέσω του υιού μου - και πού κεφάλι και νους. Ευτυχώς τα καταφέραμε αμφότεροι μάλλον λίαν καλά - δόξα τω Μεγάλω Αρχιτέκτονι του Σύμπαντος (όρα και σχετική βιβλιογραφία Τσαρούχα στη νυν «Ελευθεροτυπία»). Σου έστειλα σήμερα τους δύο τόμους της «Ποιητικής Τέχνης»[6] με την αριθ. 3851Α/10.7.81 (για να μην ξεχνούμε και τα υπηρεσιακά) απόδειξη συστημένου. Δώσ' της να καταλάβει με τις XEROX.

Ο Μίμης έχει δίκιο για το τραγούδι[7]. Είναι βλέπεις παθός - μαθός. Ήταν στη μαθητική ΕΠΟΝ και έπαιξε το μονόπρακτό μου (καλύτερα: παρατεντωμένο σκετς) «Οι Δημοκρατικοί», όπου υπήρχε το τραγούδι αυτό καθώς και ο ύμνος της ... 4ης Αυγούστου, ελαφρώς (δηλαδή πολύ βαρέως) διασκευασμένος και ο Μίμης, μάτια μου, τόπαιξε με πολύ μπρίο και εκπληκτικό ταλέντο. Απορώ πώς τα κατάφερε, χειρότερα κι από μένα, να καταντήσει Χημικός Μηχανικός αντί ... Κατράκης. Άδικη ζωή (Ξαρχάκος). Στα «Χριστούγεννα 44»[8] που έχεις το φορτώσανε στον Ανεζίνο. Επικρατεί μέχρι σήμερα η συνήθεια κάθε κείμενο σε ντοπιολαλιά να το αποδίνουν στον Αναστασέλλη ή σε κάποιον άλλον Αγιασώτη[9] (καλύτερα να σου βγεί το όνομα παρά το μάτι). Τι δεν μου 'φερες στη θύμιση. Η παράσταση, ξέρεις, δόθηκε στην αίθουσα τελετών της Μασονικής Στοάς, την οποία είχαμε καταλάβει εξ' εφόδου, μόλις και φύγανε οι Γερμανοί. Στο ταβάνι, ζωγραφισμένος σκούρος μπλέ ο έναστρος ουράνιος θόλος, στην πλατεία όλο το ΕΑΜ και η ΕΠΟΝ, στη σκηνή ο θίασος του Μίμη να αλλαλάζει και στο παρασκήνιο εγώ (εκ του ασφαλούς) - Θάβμα - όπως θα τόγραφες[10]... Μετά ποιός είχε δύο κώ... να διεκδικήσει την πατρότητα[11], αλλά βλέπεις οι γερανοί του Ιβύκου[12]...

Γειά σου και πολλούς - πολλούς χαιρετισμούς στον ... γερανό και στον ... απεναντίας σου Γιώργο[13].

Αργύρης

6 Του είχα ζητήσει, στο γράμμα μου της 9/6/1981, φωτοαντίγραφα των τευχών: 2,3,4,5 και 23,24,25,26,27 που δεν είχα βρει στα παλαιοπωλεία ή τους δύο τόμους του περιοδικού να φωτοτυπούσα εγώ τα μη υπάρχοντα τεύχη. Προτίμησε το δεύτερο.

7 Η ... παρεμβολή του Μίμη (Σαραντάκου) δείχνει ότι πρέπει να του είχα γράψει άλλο ένα γράμμα, όπου θα του έλεγα - προφανώς - ότι ο εν λόγω, θα μου μίλησε για την θεατρική παράσταση των ΕΠΟΝιτών - με κείμενα του **Αραβανόπουλου** - στην οποία και το τραγούδι «Του ΙΑΜ, του ΙΑΜ τσι γι' ΙΠΟΝ» που είναι δικό του φυσικά - και που αποδίδεται στον Ανεζίνο. Ο **Αραβανόπουλος** το χάρηκε, όπως φαίνεται και από τα γραφόμενά του, γι' αυτό και νομίζω πως οφείλω εδώ να το μεταφέρω ολόκληρο, να το ξέρουμε πλέον πως είναι δικό του:

«Του ΙΑΜ, του ΙΑΜ τσι γ'ΙΠΟΝ»

1

Του ΙΑΜ, του ΙΑΜ τσι γ'ΙΠΟΝ
μας ανοίξαν τα μάτια λοιπόν
τσ' οτ να κάνιτι, ρε γκμπαρ
δε μας βάζιτι σαμάρ
στις ικλουγές θα μας βρήτι απόν!

Ρε Γιώργου βασλέ μας
για ρίξι μπρούς τνη γη κουμάτ του βλέμας.
Η βασλές του κλουτσιάρκου του μλαρ
δεν του πήρι ακόμα χαμπάρ
τσ έστλι του Παπαντριγιά
τσι τς Αράπδις ντ γκουπριγιά
να μας βάλιν τσινούργιου σαμάρ.

Φουνιάδις φασίστις
αγήτε μη σας στείλουμι στς ακσίστις.

Μα κσπάσαν τα μλάρια
πιτάξαν απ τς κατίνις τα σαμάρια.

2

Κατ' αγριγιαθρώπ μας φέραν
τσ είπαν να τς γυμνάσιν θέλαν.

Θέλαν να μας ξεγιλάσιν
τσι στου νύπνου να μας πιάσιν.

Να μας βάλιν του σαμάρ
πριν του πάρουμι χαμπάρ.

Μα πους τς φέραν για σαβούρα
ε ντνη πήραμι ντ' μαγκούρα (1).

Σαν ισκώσαμι τς μαχαιρις
κάναν να σνιφέριν μέρις

Τσ απ ντ ντριμούλα τσ απ του φόβου
ρίξαν τουν «Αϊτό» στου μόλου (2).

Πίσου πίσου τα σμαζώξαν
τα χισμένα τουν τσι κόψαν.

Ήμπαμι μες στα στραβά σας
φάτι τόρα τα σκατά σας.

8 Πρόκειται για την μπροσούρα της εφ. «*Ελεύθερη Λέσβος*», «*Μυτιλήνη. Χριστούγεννα 1944 ή πώς εμποδίστηκε η απόβαση των Εγγλέζων. Μυτιλήνη Μάρτης 1945*» με κείμενα των: Κώστα Φριλίγγου, Στρατή Παρασκευαΐδη, Κώστα Μάκιστου, Στρατή Παπανικόλα, Ηλία Παρασκευαΐδη, Γιώργου Σίμου, Παναγιώτη Βουλαλά και Στρατή Αναστασέλλη, όπου μαζί με το προηγούμενο τραγούδι και τα «*Έδγιου θα κάτσου*», «*Ξτουγινιάτικα Πισκέσα!*», και «*Νίκησες Λαέ*».

9 Μάλλον έχει δίκιο.

10 ...Καρφί, για την εμμονή μου, να γράφω, τότε, τα δίψηφα φωνήεντα, έτσι.

11 Αλλά ο σεμνός **Αραβανόπουλος,** δεν ...διεκδίκησε και μετά την πατρότητά του και -εκτός λάθους - και πέραν των αναφερομένων εδώ, δεν ξαναμίλησε. Γι' αυτό, αποδίδοντας τα του Καίσαρος τω Καίσαρι, πιο πάνω, δημοσιεύω το τραγούδι.

12 Οι γνωστοί της μυθολογίας μας, που εδώ εννοεί ότι λειτούργησαν υπέρ αυτού, μεταμφιεσμένοι σε...Μίμη Σαραντάκο, όπως αμέσως εν συνεχεία τον προσδιορίζει, στέλνοντάς του χαιρετισμούς.

13 Το Γιώργο Θωμαδάκη, που γράφω προλογικώς.

Εδώ θα μπορούσαμε να δημοσιεύσουμε την **ιστορική φωτογραφία «Το χωνί»** του αξέχαστου Λέσβιου μεγάλου καλλιτέχνη - φωτογράφου **ΣΙΜΟΥ Δ. ΧΟΥΤΖΑΙΟΥ** (1873 - 1967), στην οποία ο Αρ. Αραβανόπουλος συμπαραστέκεται στο έργο του σύντροφου «Εκφωνητή» κατά τις ημέρες της Απελευθέρωσης της Μυτιλήνης (Οχτ. 1944).

Δυστυχώς, οι σημερινοί κληρονόμοι του «Αρχείου» του Σ. Χ. δεν μας επέτρεψαν τη δημοσίευση της εν λόγω φωτογραφίας, επικαλούμενοι τον κομψό μύθο των «πνευματικών δικαιωμάτων»...

Δια την ιστορία σημειώνουμε, οτι ο ΦΟΜ - Πολιτιστικός Όμιλος μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, καταθέτει, εδώ και εικοσιέξι χρόνια, την όποια προσφορά του στα πολιτιστικά μας πράγματα, αφιλοκερδώς.

Δυστυχώς, ο tempora, ο mores!..

η «Μ»

[Γράμμα 3] *Μυτιλήνη 14.12.81,*

Αγαπητέ Κώστα,

Καλά Χριστούγεννα κι ευτυχισμένη η «στενωπός» του 1982. Από τότες που πήγες στη Μόσχα - Κίεβο και Βλαδιβοστόκ, σέ έχω χάσει[14]*. Περιττό να σου πω πως η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ βρίσκεται εδώ από τον Αύγουστο.*

Τι νέα; Θα τα πάρουμε καμιά φορά τα 37,8/45; Ακόμα με λογαριάζουνε με τα 41/50. Ρίξε καμιά ματιά. Και με τα νέα μέτρα που εξαπολύονται κατά δέσμες σαν τα κατιούσκα τι γίνεται; Φαντάζομαι το μπέρδεμά σας [15]*.*

Καλή δύναμη
Γειά σου
Αργύρης

14 Του είχα γράψει (1/8/1981) για το ταξίδι μας στην, τέως, Σοβιετική Ένωση - και μάλιστα με ...προφητική -αλλοίμονο - οπτική γωνία: «...*δυστυχώς, η καλοκαιριάτικη άδεια δεν θα συνδυαστεί με ταξίδι στη Μυτιλήνη. Ας όψονται και τα ... μεταφορικά (20.000 σχεδόν, με τον «Λιάκο» - το αυτοκίνητό μας - το πήγαιν' έλα) και ένα «πέταγμα» (11 ημερο) Μόσχα, Λένινγκραντ, Κίεβο. Ας πάμε, είπαμε, τώρα, ποιός ξέρει αργότερα τι μπορεί να συμβεί! Έτσι μεθάβριο απόγεβμα ξεκινούμε για 2,1/2 βδομάδες στον Κότρωνα της Πελοποννήσου, όπου θα μένουμε σε ... σκηνές, για περισσότερη φυσική ζωή και ... οικονομία και μετά θα πάμε στη Χαχολία!...*»

15 Με τα 37,8/45, εννοεί, την αύξηση της σύνταξής του. Η κυβέρνηση, τότε, της λεγόμενης «*Αλλαγής*» είχε καθιερώσει 35/35 για τους νέους συνταξιούχους και είχε υποσχεθεί να υπαχθούν και οι παλιοί συνταξιούχοι στο μέτρο αυτό. Για λόγους δημοσιονομικούς η υπαγωγή γινόταν σταδιακώς και ο **Αραβανόπουλος,** φυσιολογικά, ανησυχούσε. Όμως τα 37,8/45 ήδη τα είχε δικαιωθεί, όπως του γράφω στο από 30/3/1982 γράμμα μου - καθυστερημένη, βέβαια, απάντηση, στο παραπάνω δικό του. Το παραθέτω ολόκληρο: «...*μου έγραψες Χριστούγεννα, σου απαντώ το Πάσχα. Τηρουμένων των αναλογιών, ας υποθέσουμε, μεταξύ προγραμματικών υποσχέσεων και εφαρμογή - τους, ακόμα και για Κυβέρνηση Αλλαγής, δεν είμαι και καθυστερημένος! Υπομονή, και θάρθουν και καλύτερες μέρες. Εδώ βέβαια, που τα λέμε, είχα και το σχετικό πνίξιμο· όμως, από κεί εώς το να φτάσω, να σου απαντήσω μετά τρίμηνο, πραγματικά δεν δικαιολογιέμαι. Και τα τρένα του Ο.Σ.Ε., κάποτε ανταποκρίνονται στα δρομολόγιά - τους. Λοιπόν, φαντάζομαι ότι θα πήρες την αφξημένη σύνταξη. Έχει βγει η αριθ. 14940/81 πράξη, που σου έδοσε τα 45/45 ή 37.8/45 ή 672/1000 αντί των 656 που έπαιρνες. Σύντομα, που σημαίνει χρήμα υπάρχει, θα επεκταθούν και τα 35/35 σ' όλους τους συνταξιούχους. Ήδη, έχουν γίνει εισηγήσεις θετικές, στο λέω από πρώτο χέρι (η «Αλλαγή», με μετακίνησε στη Νομοπαρασκευαστική Διέφθυνση του Γ.Λ.Κ)...*»

[Γράμμα 4] *Μυτιλήνη 15 τ' Απρίλη '82,*

Βρε παιδάκι μου Κώστα,

Οι επί του πιεστηρίου τελευταίες πληροφορίες πρίν από την εξαφάνισή σου, έλεγαν πως τραβάς με σκηνές και κουνουπιέρες στον (Κολο)κότρωνα της Πελοποννήσου και στη συνέχεια πως θα μετέφερες την Ολυμπιακή φλόγα να θερμάνει τη στέππα

κάπου ανάμεσα Κίεβο - Μόσχα - Στάλινγκράντ. Και ακριβώς εκεί εξαφανίστηκες σαν τη στρατιά του Φον Πάουλους και του άλλου Μεγάλου προκατόχου του Ναπολεόνε Μπουοναπάρτε - βλέπεις κι οι δυό τους είχαν το ψώνιο να μεταφέρουν σώνει και καλά σ'αυτό το παγωμένο τρίγωνο, ο ένας τη φλόγα των SS τρούπεν του εθνικοσοσιαλιστικού φασισμού κι ο άλλος την αυτοκρατοροποιημένη φλόγα των γαλλικών Θερμιδώρ. Πού να κρατήσει όμως η φλόγα τη φλόγα της εκεί, σε μείον 45 Κέλσιους γκράντεν. Ας είναι.

Περιμένοντας λοιπόν την αλλαγή της 18 του Οχτώβρη και πριν γρουσουζέψουμε την ευδαιμονία μας κάνοντας ποδαρικό από την αρχή της στενωπού, σούγραψα τα Χριστούγεννα με σταθερήν απόφαση πως αν δε σε βρω ίσαμε τις δεκαοχτώ του Απρίλη της στενωπής, να σε αναζητήσω μέσω Ίντερπολ ή Ερυθρού Σταυρού κάπου μεταξύ Αζοφικής - Βλαδιβοστόκ και Γιαρουζέλσκι. Όμως, δόξα τω Θεώ, βγήκα από την έννοια με το προχτεσινό σου σημείωμα το γεμάτο με περισσότερα από 37,8 αισιόδοξα μηνύματα και σ'ευχαριστώ. Θέλοντας όμως να διευκρινίσω σε ποιό πενταετές σχέδιο θα γίνουν όλ' αυτά, και για να μην σου γίνομαι συνέχεια φόρτωμα, απευθύνθηκα σ'έναν ημισύντροφο της κλαδικής των συνταξιούχων και τον ρώτησα σχετικά. Σου παραθέτω την απάντησή του για να κατατοπιστείς και συ, μια που - κακά τα ψέμματα - το πρώτο χέρι έπαψε να μετρά μπροστά στο πρώτο νύχι [16]. Λοιπόν:

ΕΡΩΤΗΣΗ: Σε ποιό πενταετές προγραμματίζετε να ενταχθούν τα /35;

ΑΠΑΝΤΗΣΗ: Είναι σαφές ότι περνούμε μια περίοδο κάθετης αναδιαρθρωποίησης του μεταβατικού - οριακού συνταξιοδοτισμού στην επιλεκτική δομή του συνταξιακού κατισχυμένου δικαιώματος σε μια καινούργια προσδιοριστική παράσταση από τον σύγχρονο εργαζόμενο, της φασματοποίησης του συνολικού προβλήματος με όλες τις περιεκτικές παράμετρες για τη ρυμούλκιση στην ολοκληρωτική συναντίληψη από την αποστασιοποιημένη συνείδηση του προωθημένου λαϊκοελλαδικού δυναμικού όταν υπάρχει η σύγχρονη εμπειρία της αποστασιοποίησης σε χώρους διάφορης πολιτιστικής και κοινωνικής διαμόρφωσης, σαν συνέπεια της οριζόντιας αποκέντρωσης από τις καταστημένες βασικές έννοιες για την ελεύθερη συνθετοποίηση της νέας αυτοεκφραζόμενης επικοινωνιακής διεργασίας με στόχο την ανατομία και την διαφορική ανασύνθεση του προτσές της καθημερινής ολόπλευρης πάλης για να ανήκουν πια οι συντάξεις στους συνταξιούχους και η Ελλάδα στους Έλληνες.

Μετά από αυτήν τη διευκρινιστική και σαφή απάντηση, φρονώ ότι το πολύ στο πέμπτο ή έκτο πενταετές τα /35 θα είναι πια μια χειροπιαστή και καταξιωμένη συνδικαλιστική κατάχτηση των συνταξιούχων -εφόσον βέβαια το συνολικό τους εισόδημα, με σύζυγο και δύο παιδιά, δεν ξεπερνά τις 400.000 δρχ ανά πενταετία.

Γειά σου και καλό Πάσχα

Αργύρης [17, 18]

16 Εύστοχη, νομίζω, χιουμοριστική τοποθέτηση απέναντι στα συμβαίνοντα, όπως και η εν συνεχεία ερωτο-απάντηση, καταπέλτης στην «ξύλινη» γλώσσα που τότε κυριαρχούσε

17 Χριστούγεννα - Πάσχα - Χριστούγεννα, τα γράμματά μου. Καθώς από το Πάσχα που μου γράφει δεν απαντώ, παραμονές Χριστουγέννων πέρνω μια καρτούλα του «*Καλά Χριστούγεννα κι απεγνωσμένες ευχές για το επερχόμενο έτος, έτος του Όργουελ.* **Αργύρης.** *Τι σου συμβαίνει;*»

18 Του στέλνω τότε, το παρακάτω γράμμα (20/12/1982): «*...λογάριαζα πως θα μ' έχεις ξεγράψει, έτσι αμελής που είμαι στην αλληλογραφία - μου ή για να πω καλύτερα, που με κατάντησε η «Αλλαγή» - μια και (αλήθεια) πριν από αφτήν, είμουν δεινός αλληλογράφος. Χιλιάδες ώρες ξόδεψα «μουτζουρώνοντας λευκά αθώα χαρτιά», ίσως, προς δυστυχίαν των ταλαίπωρων παραληπτών, πλην όμως με επιμονή τέτοια, που τί να κάνανε, με ανεχόντουσαν. Και τώρα μ.α. (μετά την αλλαγή) ούτε γραμμή να μην μπορώ να χαράξω - αλλά πώς να το κάνουμε, να μένω και εφχαριστημένος; αν κάπου αλλού δεν είχαμε «αλλαγή» να που την υφίσταμαι ο ίδιος. Ξέρεις, με τα υπηρεσιακά μπλεξίματα, τι τραβώ. «Νομοθέτης» γαρ, τουτέστιν άμεση επαφή με την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου. Σήκω, κάτσε, έλα, τρέξε, γράψε, δόσε ΕΔΩ και ΤΩΡΑ. Ούτε ωράριο, ούτε ξεκούραση. Και νά 'χω και τον ΟΣΕ από κοντά, με συμβούλια, όπου 7 άνθρωποι «βυζαντινολογούνε» χωρίς ... αιδώ. Το μόνο που ελπίζω για να γλυτώσω, είναι η επάνοδος της «Νουδούλας» - η οποία αναμφισβήτητα θα με εξαποστείλει στο «πυρ, το εξώτερον» - ως «πρασινοφρουρόν». Πάντως θα σου έγραφα αφτές τις μέρες, μια και χρειάζομαι σε κάτι την βοήθειά - σου κι οπωσδήποτε η καρτούλα - σου μου έδοσε κάποια άνεση, γιατί στ' αλήθεια το σκεφτόμουνα το πράγμα. Δουλιά - δουλιά, αλλά δυο αράδες διάβολε, δεν είναι τίποτα, έλεγα - άντε τώρα, γράψε του Αργύρη, αν σου ...βαστά. Αχ, κακούργα «αλλαγή».*

Λοιπόν από καιρό (π.α.) άρχισα να ανθολογώ την Λεσβιακή ποίηση των δυο τελεφταίων αιώνων. Στόχος - μου, αν τα καταφέρω και μέσα στο '83 να την τυπώσω σε ένα ή δυο τόμους, με την προϋπόθεση ότι θα βρώ εκδότη, - μια και η δαπάνη είναι μεγάλη. Δύσκολο βέβαια, γιατί, έστω και αν έχουμε καλή ποίηση, ο εκδότης μετράει το χρήμα - του και στην περίπτωσή - μας, θα δει πρώτα, τι κόσμος θα την αγοράσει και μετά θα κάνει το βήμα. Και δεν βλέπω, φυσικά, ποιό αναγνωστικό κοινό μπορεί να ενδιαφερθεί, πέρα απ' το Λεσβιακό και μερικά «ψώνια» - άσκημη λέξη, αλλά αναγκαία - της ποίησης. Εν πάση περιπτώσει, από συλλογές, περιοδικά και άλλα έντυπα, έχω συγκεντρώσει δουλιά 120 περίπου συμπατριωτών ποιητών. Νομίζω, ότι διάλεξα καλά ποιήματα, όμως δεν είναι εκεί το πρόβλημά - μου. Μου λείπουν στοιχεία βιογραφικά. Δεν ενδιαφέρομαι για λεπτομέρειες. Μου φτάνουν ο τόπος γέννησης και το έτος γέννησης (και θανάτου για όσους έχουν αφήσει τον μάταιο τούτο κόσμο). Σαν Μυτιληνιούς (Λέσβιους γενικά) λογαριάζω όσους γεννήθηκαν στο νησί, ή γεννήθηκαν αλλού, αλλά από Λέσβιους γονείς, ή γεννήθηκαν στα απέναντι παράλια και κατάγονταν από το νησί ή ζήσανε πολλά χρόνια σ' αυτό.

Σου στέλνω έναν κατάλογο, για όσους δεν έχω κάποια από αφτά τα στοιχεία και ότι ...«προσφέρετε, δεκτόν» - δίπλα σημειώνω και σε ποιά περιοδικά τους βρήκα ή τι συλλογές έχουν γράψει. Δεν χρειάζεται φυσικά να γίνεις ... ντεντέκτιβ, αν ξέρεις κάτι συγκεκριμένο, έχει καλώς.

Αυτά, κι ελπίζω το καλοκαίρι και να τα πούμε από κοντά. Φέτος, σίγουρα θα ρθώ. Ένα ταξίδι αστραπή που έκανα στις Δημοτικές (έχω ακόμα τα εκλογικά μου δικαιώματα εκεί) μου αναζωογόνησε, την αγάπη μου...."

[Γράμμα 5] *Μυτιλήνη Φώτα 1983,*

Αγαπητέ μου Κώστα,

Καλά το κατάλαβα πως κάτι σου συμβαίνει. Ή κατέφυγε στο Άγιον Όρος, έλεγα, ή έγινε νομοθέτης ή τώριξε στα μπουζούκια ή στην ποίηση. Βλέπεις πάντα ο νους του ανθρώπου πάει απ' το κακό στο χειρότερο. Και ιδού εσύ αναδυόμενος και κρατώντας δύο από τα τέσσερα ενδεχόμενα, ανά ένα εις έκαστο χέρι σου. Ποσοστό επιτυχίας μου

50% που βέβαια με ικανοποιούν αν σκεφτείς ότι άλλοι έπεσαν 150% από τις προβλέψεις τους[19]. Ας είναι.

Στον κατάλογό σου σημείωσα ό,τι ήξερα[20]. Τους πιό πολλούς από σένα τους πρωτακούω, την «Αιγαιοπελαγίτικη Ανθολογία» δεν έτυχε να την δω[21]. Έκανες καλά που έγραψες στον Αλφόνσο Δελή - κάτι τέτοια τα μαζεύει[22]. Και ο Βαλέτας δεν θα σου πει όχι - αρκεί να πας να του ζητήσεις (όχι να γράψεις). Επίσης, μπορεί να σου φανεί χρήσιμος και ο Κλεάνθης Παλαιολόγος της Αθήνισι Λεσβιακής Παροικίας Πρόεδρος.

Όσο για μένα, τέλειωσε - νομίζω - το κοσκίνισμα των αμαρτιών μου κι ελπίζω να τις σουλουπώσω σε ένα βιβλιαράκι μέσα στο '83[23].

Ούτως είη ο Θεός ημών βοηθός και το Ιερόν Αυτού Ευαγγέλιον.

Κουράγιο

Ο Αργύρης

19 Φυσικά εννοεί όσους πίστεψαν στο «σοσιαλιστικό» πρόσωπο του ΠΑΣΟΚ

20 Ο κατάλογος περιείχε 36 ονόματα. Οι πληροφορίες του **Αραβανόπουλου** ήταν ελάχιστες και γενικόλογες - άλλωστε στην αμέσως επόμενη φράση του παραδέχεται ότι πρώτη φορά ακούει για τους πιο πολλούς - πράγμα που μου δίνει την ευκαιρία - στο από 17/1/1983 γράμμα μου να σημειώσω: «...σ' εφχαριστώ για τις πληροφορίες. Λίγες μεν, χρήσιμες δε. Φαίνεται πάντως, από την απάντησή - σου, ότι αξίζει τον κόπο να προχωρήσει η προσπάθειά - μου, μια και, ακόμα και μείς - οι Μυτιληνιοί -αγνοούμε τους συμπατριώτες - μας ποιητές, πολλοί απ' τους οποίους έχουν γράψει αξιόλογη ποίηση...»

21 Την προσδιόριζα, στη σημείωσή μου για τον Νικόλα Κάλλας, γράφοντας ότι ο Σιμόπουλλος, σ' αυτήν, φέρει τον ποιητή ως Μυτιληνιό. Το καταγράφω γιατί με την «Αιγαιοπελαγίτικη ανθολογία» υπήρξε συνέχεια.

22 Φαίνεται πάντως, πως το σχετικό γράμμα μου δεν έφτασε στον Αλφόνσο Δελή. Δεν πήρα απάντηση.

23 Προαναγγελία της συλλογής «Ενδόγλυφα». Του γράφω - στο ίδιο, της σημ. 20, γράμμα μου: «...καιρός πια να τελειώνεις και σύ με το ξεκαθάρισμα. Προσωπικά όσα ποιήματα σου διάβασα στην «Ποιητική Τέχνη», στον «Λόγο», στα «Αιολικά Γράμματα», στα «Γράμματα» ή και αλλού, τα βρήκα θαβμάσια. Μην το παρακάνεις με την αφτοκριτική (και τα στελέχη του ΚΚΕ την έχουν περιορίσει). Α, ναι και η «Αιγαιοπελαγίτικη Ανθολογία» του Η. Σιμόπουλου, έχει δυο ποιήματα σου - (σε μένα έχει κάνει σκόντο μου έβαλε 1½!)...».

[Γράμμα 6] *4 του Φλεβάρη '83*

Αγαπητέ Κώστα,

Και βέβαια αξίζει τον κόπο να προχωρήσει και να ολοκληρωθεί η προσπάθειά σου, παρόλο που ξέρω ότι το «υλικό (ας πούμε) κόστος» για σένα θα είναι πολύ μεγάλο κι' από το όφέλος είναι ζήτημα αν θα σου πέσει ένα 5% - και δεν μιλώ για χρήματα - και στους άλλους το 95%. Είμαι ωστόσο βέβαιος πως έχεις σταθμίσει όλες τις σχετικές παράμετρους, που λένε. Κουράγιο.

Για τον Αργύρη Κόρακα δεν ξερω τίποτα. Μάλλον Πολυχνιάτης θα'ναι[24]. Για τον Φρίξο Ηλιάδη. Γεννήθηκε στη Μυτιλήνη το 1923. Συμμαθητής μου. Γύρω στα 1936 μετακόμισαν στην Αθήνα όπου και τέλειωσε το Γυμνάσιο. Σπούδασε θέατρο στη Δραματική Σχολή της Κοτοπούλη. Μετά την κατοχή έβγαλε το περιοδικό «Ποιητική

Τέχνη» - τα ξέρεις τα σχετικά. Μετά το γύρισε στη σκηνοθεσία κι' έκανε την ταινία «Νεκρή Πολιτεία», τη «Ριρίκα», το «Γραφείο Συνοικεσίων» κ.α. που δεν θυμάμαι - ευτυχώς. Μετά έγινε δημοσιογράφος στον «Ελεύθερο Κόσμο» και στα διάφορα περιοδικά «Φαντασία», «Βεντέτα» και τα τέτοια. Έγραψε, από όσο ξέρω μια ιστορία «Ο Ελληνικός Κινηματογράφος 1906 -1960», τύπωσε το 1959 ένα τομίδιο της Ελληνικής Ανθολογίας 800-550 π.Χ. όπως λέει το εξώφυλλο ή 800 - 330 π.Χ. όπως λέει μέσα. Συνέχεια δεν είδα - δηλαδή δεν ξέρω. Αυτά.

Για τον Α. Αραβάνο[25]*. Γεννήθηκε το 1923 στη Μυτιλήνη. Συμμαθητής μου στο Δημοτικό και στο Λύκειο, που το βγάλαμε μαζί. Όταν ήρθα στην Αθήνα για σπουδές εκείνος έμενε στη Μυτιλήνη απ' όπου με βομβάρδιζε συνέχεια με σχόλια καθόλου κολακευτικά για την επαγγελματική μου επιλογή. Έχει γίνει ο αμείλικτος κριτικός της ποίησής μου, με κίνητρά που φοβάμαι πως δεν είναι και τόσο καλοπροαίρετα παρ' όλες τις αντίθετες διαβεβαιώσεις του. Το 1964 μου βούτηξε 18 ποιήματα και τα τύπωσε με τ' όνομά του δικαιολογούμενος πως θέλοντας να διαφυλάξει το κύρος μου πήρε την αμαρτία απάνω του για να μην εκτεθεί ως δημόσιος υπάλληλος. Από τότε έγινα πιο προσεχτικός και το 1975 τύπωσα τα «Μυτιληνιά μας» χωρίς να του πω τίποτα. Αντέδρασε στο γεγονός με καγχασμούς και πλήθυνε την κριτική του ώσπου με έφτασε σε ένα σημείο κυριολεκτικά βασανιστικό και δεν μπορώ δυστυχώς να τονε στείλω στο διάολο γιατί όπως «ήδη θα το κατάλαβες» αυτός κι' εγώ είμαστε το ίδιο πρόσωπο.*

Γειά σου
Αργύρης

Υ.Γ. Ποια κομμάτια μου επέλεξε ο Ηλ. Σιμόπουλος; Αν στο νομικό κατασκευαστικό σας εργαστήρι διαθέτετε αυτά τα υπέροχα φωτοαντίγραφικά μηχανήματα μη φειστείς τα κόπια και κάνε μου μια κόπια[26].

24 Πολύ αργότερα διαπίστωσα ότι ο Αργύρης Κόρακας ουδεμίαν σχέση είχε με το νησί, πλην του ότι συνεργάστηκε με το περιοδικό «Χαραυγή». Ήταν από την Ξάνθη (βλ. και άρθρο μου *«Ο Θρακιώτης ποιητής Αργύρης Κόρακας και η συνεργασία του με το Μυτιληνιό περιοδικό «Χαραυγή»* (1910-1914), περιοδικό *«Ενδοχώρα»*, τεύχος 36, Ιουνιος - Ιούλιος 1994, σελ. 57-60, που περιέχεται και στο βιβλίο μου *«Η Λεσβιακή άνοιξη εν καρποφορία»* (1994) σελ. 124 - 128).

25 Για τον «**Αραβάνο**» πρέπει μάλλον τηλεφωνικώς να του είπα, δεν βλέπω στα γράμματά μου να τον ρωτώ, εκτός και αν υπάρχει και κάποιο που δεν το κράτησα. Του έγραψα πάντως, στις 10/2/1983, τούτα: *«...σ' εφχαριστώ για τις πληροφορίες, τις σχετικές με τον Ηλιάδη - έμενα με την εντύπωση ότι ξεπερνούσε τα 70. Για τον «Αραβάνο» πριν μου γράψεις είχα διαπιστώσει την ταφτότητά του - όταν βρήκα σ' ένα αντίτυπο που μου είχες στείλει (Η «Ταφή» κλπ.) φωτοτυπίες ποιημάτων - του. Μου είχαν διαφύγει ολότελα. Βέβαια, αφού έκανες το λάθος και το σημείωσες, πρέπει τώρα να σου ζητήσω ένα αντίτυπο των ποιημάτων - του. Κι' αν δεν έχεις παραπανίσια, ξέρεις την μέθοδο. Μου στέλνεις, επί επιστροφή, για φωτοτύπηση.*

Σου έβγαλα φωτοτυπίες απ' την «Ανθολογία», που δυστυχώς - ενώ πράγματι έχουμε θαβμάσια

μηχανήματα - δεν είναι και τόσο καλές (φταίει η παρτίδα του χαρτιού). Άσε που έπεσα έξω και στον αριθμό των ποιημάτων. Σου έχει βάλει μόνο ένα ο Σιμόπουλος...».

26 Την ανταπόκρισή μου βλ. πιο πάνω σημ.25, τελευταία παράγραφο. Φυσικά, και ο Αργύρης ανταποκρίθηκε στην παράκλησή μου να έχω την συλλογή του... **Αραβάνου.** Όταν την πήρα του έγραψα (12/4/1983): *«...σ' εφχαριστώ για το αντίτυπο της ποιητικής - σου συλλογής που μου'στειλες. Μου' δωσες την ευκαιρία να διαβάσω λίγη καλή ποίηση, πράγμα που δεν είναι και τόσο εφκολο σήμερα, παρά το γεγονός ότι κυκλοφορούν εκατοντάδες ποιητικές συλλογές. Και φυσικά, το ότι η ποίησή - σου - θα βρίσκεται στη βιβλιοθήκη, αφτό μου δίνει ιδιαίτερη χαρά.*

Άργησα κάπως να σου απαντήσω - ξέρεις όμως τους λόγους. Είναι οι ίδιοι πάντα, χωρίς άμεση προοπτική να αλλάξουν και δυστυχώς, χωρίς αφτό να σημαίνει, ότι πάμε και για κάποια «αλλαγή». Το Πάσχα, και για μια βδομάδα - αν όλα πάνε καλά - θα είμαι στο νησί. Θα σου τηλεφωνήσω να βρεθούμε, να τα πούμε από κοντά...»

[Γράμμα 7] *Μάης 17. 83,*

Αγαπητέ μου Κώστα,

με την παρέλευση και της λαμπροβδομάδας σιγουράρισα πια πως δεν πρόκειται να σε δω. Και τόθελα πολύ [27]*. Το βιβλιογραφικό σου μελέτημα - δοκίμιο στην «Παροικία» είναι πολύ καλό*[28]*. Αυτό τουλάχιστο συνάγεται από τα δημοσιευμένα υπόλοιπά του. Σε ευχαριστώ που μου τόστειλες - πρώτα, βέβαια, που τόγραψες - και για τις αναφορές σου σε μένα. Ακόμα χάρηκα ανακαλύπτοντας το κοινό μας χόμπυ της αντιγραφής ποιημάτων. Τι τα θες. Όποιος αντιμετωπίζει κάπως σοβαρά την ποίηση και δεν ξέρει τις δυνατότητες που του παρέχει αυτό το εργαλείο προσέγγισής της, βρίσκεται στην εξωτερική γραμμή και στην ίδια ευθεία με τον εσωτερικό. Ωστόσο με κατέχει η περιέργεια να μάθω τι και πόσο περικόψανε, αν και υποθέτω πως ό,τι πέρσευε σε ένα ορισμένο μήκος στήλης των 20 τετραγώνων. Απλά πράματα. Θυμάμαι στην ηρωική εποχή «του ΙΑΜ, του ΙΑΜ, του ΠΟΝ...», μια μέρα δεν έκλεινε η πρώτη σελίδα της «Ελεύθερης Λέσβος» και μου ζήτησαν ένα ποίημα για να καλυφτεί το κενό. - Τι ποίημα θέλετε; ρώτησα. - Να, περίπου τόσο· και μούδειξαν ένα μέγεθος με τον αντίχειρα και το δείκτη. Σκέφτομαι ότι στο δοκίμιό σου θά'γινε το αντίθετο. Θα περίσσευε «περίπου τόσο» και απλώς τό'βγαλαν. Μια φορά και όσο απόμεινε ανταποκρίνεται με πληρότητα στο θέμα σου. Προσωπικά οι μισοί τουλάχιστον, που αναφέρεις, μου είναι άγνωστοι. Αντίθετα δεν αναφέρεις κάποιον γνωστότατο που, απο μιαν ωρισμένη σκοπιά, μπορεί να θεωρηθεί σαν γέννημα και σαν εκφραστής του κλάδου εκείνου του λεσβιακού πνεύματος, που ανακαλύπτοντας - πριν από τον Μαξ - τον 3ο, νομίζω, κανόνα της διαλεκτικής, προώθησε την παραγωγή σε μεγάλες ποσότητες, με την ελπίδα ή την πονηρή σκέψη της αυτόματης μετατροπής της σε ποιότητα.*

Έτσι που να λέμε πια τα σύκα: σύκα και τη σκάφη: σκάφη.

Κι' έτσι που να χαμογελάνε οι άλλοι και να λένε: «Τέτοια ποιήματα σου φτιάχνουμε εκατό την ώρα». Αυτό θέλουμε και εμείς. Γιατί εμείς...κλπ....κλπ. (Το καπνισμένο τσουκάλι.)

Βέβαια δεν μιλώ για τον Ρίτσο, γιατί κανείς δεν το δέχεται πως είναι Λέσβιος,

αλλά για τον Αρμάνδο Δελαπατρίδη, πριν βέβαια μας εκπροσωπήσει στο πανελλήνιο ως παλαβός. Έχει τυπώσει το 1924 ένα βιβλίο με ποιήματα, που: «Έδωσα στον πρώτον τόμον μου τον τίτλον «Λεσβολογία», λέξις πρωτότυπος βεβαίως. Με την λέξιν όμως «Λεσβολογία» υπονοώ τα εξής:

1ον. Διότι τα διάφορα περιεχόμενα έργα ενεπνεύσθησαν και συνεγράφησαν εν Λέσβω.

2ον. Τιμής ένεκεν προς την ωραίαν Νήσον του Αιγαίου την από παλαιοτάτων χρόνων εστίαν αναδείξεως μεγάλων ποιητών.

3ον. Διότι ολίγα εκ των έργων μου αφορούν την Λέσβον και

4ον. Δια να φέρω εις φως την λέξιν «Λεσβολογία» η οποία δεν υπήρχε και να προσθέσω εις την ελληνικήν γλώσσαν μίαν εισέτι λέξιν καθ' όλα καλήν».

Δεν ξέρω που θα πάει ο νους σου, αλλά ο τίτλος που μου ζητάς να σου αποκρυπτογραφήσω [29] *, δεν είναι ούτε σημαδιακές ημερομηνίες για μένα ή για κανέναν, ούτε τίποτα κρυφό. Είναι το πεζότατο γεωγραφικό στίγμα της Λέσβου και ακριβέστερα της Μυτιλήνης κι ακόμα ακριβέστερα του φάρου της Φυκιότρυπας. Το έχουν όλα τα ναυτικά εγχειρίδια. Κάτι περίπου σαν τη ... «Λεσβολογία».*

Γειά σου και χρόνια πολλά

Αργύρης

27 Δεν θυμάμαι τώρα αν το Πάσχα του 1983 κατέβηκα στη Μυτιλήνη. Δεν υπάρχει δική μου απάντηση στο γράμμα του που να μιλά για την εμφάνισή μου ή όχι εκεί. Όμως, δυστυχώς, τα ... συνηθίζω κάτι τέτοια, δηλαδή να μην ανταποκρίνομαι πλήρως σε κάποιες επαφές με ανθρώπους που αξίζει να τους συναντάς. Και ο Αργύρης, ήταν ένας από αυτούς. Πάλι, στην πόλη μας, οι μέρες που βρίσκομαι είναι μετρημένες, συνήθως δεν προλαβαίνω να δω μερικούς που το θέλω. Και οι γιορτές τις κάνουν ακόμα λιγότερες.

28 Επρόκειτο για καταγραφή των Λεσβίων ποιητών, που όμως δημοσιεύτηκε με πολλές παραλείψεις παραγράφων - άγνωστο για ποιό λόγο - γι' αυτό και τα εν συνεχεία γραφόμενά του.

29 Πρόκειται για τον τίτλο της υπό το ψευδώνυμο **Α. Αραβάνος** συλλογής του «Πλάτος Β. 39/519,12 Μήκος Α. 26/35/2,12» που ζητούσα να αποκρυπτογραφήσει, εν υστερογράφω της επιστολής μου της 12/4/1983.

[Γράμμα 8] *8.3.'84*

Αγαπητέ Κώστα,

Πήρα το ΠΡΟ-ΚΑΤ και σ' ευχαριστώ. Διαφωνώ, βέβαια, με τον τίτλο του, πλην όμως νομίζω πως καλά έκανες να ξεχωρίσεις αυτά σου τα ποιήματα και να τα δώσεις σε μια συλλογή. Κέρδισαν σε λειτουργικότητα και το κάθε ένα και στο σύνολό τους, καθορίζοντας μια καθαρή συνισταμένη που δείχνει, σαν τους δρομοδείχτες προς ανάλγητα σε πρόδωσε, ο κομπιούτερ (hypocrite lecteur - mon semblable - mon frere)

Αφήνουν μια στυφή γεύση και ένα αίσθημα σαν την «Πυγμή» του Καρυωτάκη τη «σιδερένια, που δε συντρίβει, μα τιμωρεί και αδιάκοπα πιέζει». Αν παραμερίσεις το φρικαλέο ΠΑ-ΠΙ, αδιάκοΠΑ - Πιέζει - στον τελευταίο στίχο, ο ευλογημένος - η ενάρ-

γεια της εικόνας είναι αξιοπρόσεχτη. [30]

Να σου ευχηθώ μια πιο αισιόδοξη συλλογή, αφού περάσουμε «αβρόχοις ποσί» το έτος Όργουελ. Σου εύχομαι από καρδιάς.

Με αγάπη
Αργύρης

30 Η αιώνια τελειομανία του καλού φίλου. Και, βέβαια έχει δίκιο.

[Γράμμα 9] *Μυτιλήνη 4.3 '85*

Αγαπητέ Κώστα,

Πολλά πολλά ευχαριστώ για το βιβλίο σου «Οι δικοί μου άνθρωποι». Χαριτωμένο και πολύ διαβαστικό. Το πήρα μονορούφι, έτσι όπως τα γράφεις απλά, ακριβολογημένα και πολύκλωνα - όπως είναι πράγματι το κουβάρι της Ζωής. Κι' αυτό αποτελεί την αλήθεια του που πάνω από όλα το χαρακτηρίζει. Υπέρτατη αρετή.

Με τους θερμούς χαιρετισμούς μου και στους δικούς μου, πια, ανθρώπους τη Χριστίνα και τη Μάρω.

Σε φιλώ
Αργύρης

Υ.Γ. Οι ιστορικές σου αναμνήσεις ενδιαφέρουνε πάρα πολύ τον φίλο μου Αρίστο Πολυχρονιάδη - τον τελευταίο Γραμματέα της ΕΠΟΝ - που μαζεύει υλικό για την εποχή της αντίστασης. Αν σου περισσεύει κανένα αντίτυπο, στείλε του, στη διεύθυνση: Στοά Βεκρέλλη - Μυτιλήνη. [31]

31 Το έστειλα. Οι αναμνήσεις μου βέβαια, από συμβάντα της Κατοχής, στα Δεκεμβριανά της Μυτιλήνης και στην Αγία Παρασκευή, κατά την διάρκεια της Παλλεσβιακής σύναξης ΕΑΜ - ΕΛΛΑΣ - δεν μπορούν να θεωρηθούν ως επιβεβαιωτικά τεκμήρια γεγονότων, καθώς προέρχονται από ένα πεντάχρονο παιδί, που σίγουρα δεν είναι δυνατόν να θυμάται καλά και ασφαλώς, μεταγενεστέρως «πλάθει» μια εικόνα και εξ' εκείνων που άκουσε και διάβασε. Σωστά ο Αρίστος Πολυχρονιάδης αργότερα, μου είπε ότι, έτσι ακριβώς δεν γίνανε, όσα γράφω.

[Γράμμα 10] *Μυτιλήνη 10 του Γενάρη 1986,*

Αγαπητέ Κώστα,

σήμερα πήρα το από 3-1-86 γράμμα σου.[32] *Για τις περί Νταλάκα - Ντελαπατρίδη φαιδρότητες θα τα πούμε παρακάτω - τώρα άλλα με καίνε.*

Θέλω να σου πω απερίφραστα ότι η «ιδέα» του κ. Θεοφίλου ήταν ολέθρια και οι «44 ποιητικές φωνές» δεν έπρεπε σε καμιά περίπτωση να εκδοθούν. Δεν ξέρω τι αντιδράσεις αντιμετωπίζεις εκεί, αλλά εδώ να δεις τι γίνεται.

Όταν από την «ΠΡΩΤΗ λεσβιακή ανθολογία» λείπουν: Εφταλιώτης, Καμπάς, Λεφ-

κίας, Μυριβήλης, Θρ. Σταύρου, Κ. Κόντος, Ελύτης και άλλα «καντέμια» της Λεσβιακής άνθισης - που εσύ τα ξέρεις καλύτερα - πώς είναι νοητό να προβάλλουμε εμείς, της τρίτης και τέταρτης γενιάς, με τόσην έπαρση κι αυθάδεια; Δεν είναι ανεπίτρεπτη ασέβεια;

Αν δεν αρκούσαν τα λεφτά - που πράγματι δεν αρκούσαν - δεν βγάζαμε το έργο μέχρι τον αιώνα τον άπαντα, ώσπου να μαζευτούν. Το πολύ - πολύ να δίνονταν για φιλανθρωπικούς σκοπούς, ή το πιο απλό, να επιστρέφονταν μειωμένα κατά το «κατά κεφαλήν» κόστος - ταχυδρομικά κ.λπ.

Πώς έγινε και με μια «ιδέα» ΕΝΟΣ από τη συμμετοχική (;) «πρωτοπορεία», αναποδογυρίστηκαν όλες οι αρχικές προϋποθέσεις και πήρες αυτήν τη φοβερή ευθύνη απάνω σου;

Κατανοώ το ότι βρίσκεσαι στην ανάγκη να υπενθυμίζεις και να εξηγείς πως «πάντοτε μιλούσα για την «ανθολογία των ποιητών» - που σημαίνει: όχι επιλογή των καλυτέρων, με τα, κατά τον ανθολόγο, καλύτερα ποιήματα - αλλά συμμετοχή ό λ ω ν , με τα, πάντα κατά τον ανθολόγο, καλύτερα ποιήματα».

Αυτό το τετράκις υπογραμμισμένο «όλων», τι σημαίνει στην υπαρκτή του πρακτική εφαρμογή; Μα τούτο δω: «να εκδόσω δηλαδή, με τα χρήματα που είχα μια «μικρή ανθολογία» - με ποιήματα όσων είχαν προεγγραφεί». Αυτή, τελικά ήταν η «ιδέα» του κ. Θεόφιλου: ό σ ω ν - μηδενός εξαιρουμένου.

Αλλά σ' αυτή την περίπτωση, Κώστα μου, έπρεπε να ρωτήσεις ΟΛΟΥΣ τους «όσους», αν συμφωνούσαν με αυτήν τη νέα και άγνωστή τους άποψη ή όχι. Και αυτό, δεν το έκανες. Ότι «δεν το έκανες διότι....κ.λπ.», δεν αντέχει σε τίποτα. Η προσωπική μου εντύπωση είναι ότι δεν το έκανες διότι δεν ήθελες να το κάνεις, εν όψει μιας άρνησης, ή γιατί το θεώρησες περιττό -«τέτοια κουτάβια που είναι»...ή γιατί «ο κανονισμός λεει ομοιόμορφα και όχι ομοιόχρωμα» και «μια και είχα δεχτεί την ιδέα της Ανθολογίας», πάλι «Ανθολογία» βγάλαμε. Τί Λωζάννη, τί Κοζάνη...-εφεδρικά επιχειρήματα για «εκ των υστέρων» χρήση[33].

Εγώ, Κώστα μου, διαφωνώ ριζικά με όλη αυτήν τη μεθόδευση και διαχωρίζω κατηγορηματικά τη θέση μου. Το γεγονός αυτό δεν το δέχομαι έστω και τετελεσμένο. Στο σημερινό «Δημοκράτη» έγραψα [34] τις απόψεις μου, που σου τις επισυνάπτω, για να μην τις μάθεις από άλλους, αλλά από μένα τον ίδιο. Το καταλαβαίνω πως θα στεναχωρεθείς, όσο τουλάχιστον στεναχωρέθηκα και εγώ.

Προσπάθησα - όσο μπορούσα - να βρω μια φόρμουλα όσο γινότανε πιο «από σπόντα», γιατί παρ' όλα αυτά, σε θεωρώ πάντα φίλο. Κρατώ τις απόψεις μου, κρατάς, ενδεχομένως, τις απόψεις σου και η διαφωνία - διαφωνία [35]. Δεν θα διαταράξουμε όμως τις ανθρώπινες σχέσεις επειδή ο Νίκος είναι δεξιός ... Σ' αυτό συμφωνούμε απόλυτα - αλλά στην επόμενη έκδοση σε παρακαλώ να με αγνοήσεις.

Για τον Νταλάκα - Ντελαπατρίδη δεν φαντάζομαι να αντιμετωπίζεις το θέμα πέρα από την ευθυμολογική του πλευρά;...Όσο για τη «Λεσβολογία» του με την προμετωπίδα:

Ποιός είμαι
Φυτεύω...φαιδρύνω...φωτίζω...φημίζω
φιλώραιος φίλος και φαύλους φοβίζω
ΑΡΜΑΝΔΟΣ ΝΤΕΛΑΠΑΤΡΙΔΗΣ

και την: ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ
Ιούνιος
Αφιέρωσα τον τόμον εις την κόρη π' αγαπώ
Γιατί 'κείνη μ' έχ' εμπνεύσει τον ποιητικό καρπό

Νεωτέρα παραλλαγή
Ιούλιος
Εις την νέα που λατρεύω μ' αίσθημα ευγενικό
Αφιέρωσα τον πρώτο τόμο μου ποιητικό.
ΑΡΜΑΝΔΟΣ ΝΤΕΛΑΠΑΤΡΙΔΗΣ

και «τράβα κορδέλλα», νομίζω ότι μόνο ως σκωληκοειδής απόφυση μπορεί να αντιμετωπιστεί. Ιστορική μεν, απόφυση δε. Γι' αυτό και θα χαρώ πολύ να έχω ένα αντίγραφο του άρθρου από το περιοδικό του κ. Νικορέτζου.

Όσο για το βιβλίο, που από το γράμμα σου πληροφορήθηκα πως είναι το μοναδικό που υπάρχει, θα πάω να το καταθέσω προς φύλαξιν σε καμιά Τράπεζα για να το εξασφαλίσω, αφού προηγουμένως βεβαιωθώ για το είδος της υποδοχής που θα μου επιφυλάξει ο κοινός μας φίλος κ. Δαμδούμης, μόλις του αποκαλύψω το σκοπό μου για την φωτο - αντιγραφή του «δημοτικαίς δαπάναις» - ογδόντα σελίδες, και με πανεθνική λιτότητα. Αυτό όμως δεν μπορεί να γίνει τώρα - και εδώ - διότι έχω τεθεί παλι σε «κατ' οίκον» αυστηρό περιορισμό, από τον επιλοχία μου Χειμώνα. Ζητώ λοιπόν παράταση προθεσμίας:

ώσπου να κάνει ξαστεριά κι ώσπου να Απριλίσει
για να ανεβώ στον - πιθανώς - αν - Ομαλο
και τη σκάλα του μουρμούρη.

Αμήν
Αργύρης

32 Δεν έχω αντίγραφο, δεν θυμάμαι τι έγραψα.

33 Σε όλ' αυτά, μια καταρχήν απάντηση του έστειλα με το από 15/1/1986 γράμμα μου: *«...νομίζω ότι με αδικείς, όταν μου καταλογίζεις πρόθεση στην - όντως - παράλειψή μου, της μη ενημέρωσης, για την «τροποποίηση» της «μορφής» της ανθολογίας. Και βέβαια φαντάζομαι, πως και εσύ το πιστεύεις, ότι δεν αντέχει σε τίποτα η εντύπωσή σου πως μπορεί να πέρασαν από το μυαλό μου - όσο έχω- σκέψεις του είδους: «τέτοια κουτάβια που είναι» «τι Λωζάννη, τι Κοζάνη», «ο κανονισμός λέει ομοιόμορφα και όχι ομοιόχρωμα».*

δεν κουβεντιάσαμε, δια ζώσης - όπως λένε - πολλές φορές μαζί, όμως νομίζω ότι η ανταλλαγή αρκετών βιβλίων και γραμμάτων - πιο πολύ - έδωσε και στους δυο τη δυνατότητα να «ξέρουμε», με τι «είδος» ανθρώπου, έχει να κάνει ο καθένας μας.

γι' αφτό, ομολογώ ότι ξαφνιάστηκα με τη βεβαιότητα που διατυπώνεις τη θέση σου. Δεν θα επικαλεσθώ φυσικά, «εφεδρικά επιχειρήματα για (την) εκ των υστέρων χρήση» απλά και μόνο, θα σε δια-

βεβαιώσω ότι δεν το έκανα σκόπιμα - και γιατί άλλωστε; ελπίζοντας σε κάποια ηθική - ή μήπως υλική - ανταμοιβή; Η όποια καταξίωση στο συγκεκριμένο χώρο - που λίγο με κόφτει, όπως θα έχεις διαβάσει και στο βιβλίο μου « Οι δικοί μου άνθρωποι» - δεν θα έρθει από τις «44 ποιητικές φωνές» κι από όσες ακολουθήσουν ακόμα.

ας είναι. Σου στέλνω και ένα φωτοαντίγραφο απάντησης που έστειλα στο «Δημοκράτη» - με κάποιες απόψεις μου, και για τις θέσεις σου και για το θέμα, και για να τις έχεις από πρώτο χέρι και γιατί, ίσως, ο Γιώργος Σκούφος, να μη τις δημοσιεύσει - πιάνουν πολύ χώρο.

φυσικά - χωρίς το «παρ'όλα αφτά» - σε θεωρώ πάντα φίλο.

Περιμένω τα φωτοαντίγραφα - όταν μπορέσεις - του βιβλίου του Δελαπατρίδη (και τα εξώφυλλα, παράκληση, να φωτοτυπηθούν - δε θα πέσει έξω ο Δήμος) «Ιστορική» - φυσικά - η αντιμετώπιση.

34 Είχε τίτλο: «Μιά «Μικρή» ανθολογία» και έλεγε: «... Θα πρέπει να αναγνωρίσουμε πως έπιασε τόπο η περίεργη κατ'αρχήν, απόφαση του κ. Κώστα Γ. Μίσσιου να εκδόσει τις «44 ποιητικές φωνές από τη Λέσβο» ενώ είχε ζητήσει, πριν από ένα χρόνο περίπου, την προεγγραφή μας για την έκδοση από μέρος του μιας «Ανθολογίας Λεσβίων Ποιητών» των δύο τελευταίων αιώνων που ήταν έτοιμη για τύπωμα.

Με τις 44 προεγγραφές που κατόρθωσε να εξασφαλισει - 35.000 δρχ - ήταν των αδυνάτων αδύνατο να εκδοθεί αυτό τό έργο τέτοιων διαστάσεων καί τόσο μεγάλης σημασίας για τη Λέσβο. Γι' αυτό και αποφάσισε χωρίς να ανακοινώσει τίποτα, να εκδόσει αντί τη μεγάλη, μια μικρή ανθολογία που θα περιλάμβανε ποιήματα μόνο όσων είχαν πληρώσει την προεγγραφή τους και εξακολουθούσαν να παραμένουν ζωντανοί - μέχρι τον περασμένο Οκτώβρη - Λεσβίων ποιητών και ποιητριών. Είναι το βιβλίο που κυκλοφόρησε με τον παραπάνω τίτλο. Οποιοσδήποτε Λέσβιος και οποιαδήποτε Λέσβια είχαν πληρώσει την προεγγραφή αποκτούσαν το δικαίωμα να ανθολογηθούν, να καταχωριστούν στο βιβλίο και να εκπροσωπούν από δω και πέρα τη Λεσβιακή ποίηση... Αυτά πληροφορηθήκαμε κατάπληκτοι όταν πήραμε τις *«44 ποιητικές φωνές»* από μια σημείωση στη σελ.72. Όμως όπως διαπιστώνουμε από μια προσεκτική ανάγνωση η ουσία του πράγματος μάλλον θα πρέπει να βρίσκεται αλλού.

Ο κ. Μίσσιος είχε την ψυχή και το σθένος να αντικρύσει κατάματα την πνευματική μας πραγματικότητα και να μας την παρουσιάσει ολόγυμνη με τον πιο ρεαλιστικό τρόπο μήπως συνέλθουμε επιτέλους και συνειδητοποιήσουμε το τέλμα του σημερινού μας *«Λεσβιακού χειμώνα»* όπου τσαλαβουτούμε και παραδέρνουμε ανυποψίαστοι και εναβρυνόμενοι ότι συνεχίζουμε την περικλεή μας παράδοση.

Οι *«44 ποιητικές φωνές από την Λέσβο»* όπως προβάλλονται συγκεντρωμένες ταυτόχρονα μάς αποκαλύπτουν ένα πρωτοφανές στην υποβάθμισή του επίπεδο έκφρασης άγνωστο μέχρι τώρα στα χρονικά μας και εντελώς απαράδεκτο. Το πρωτόλειο, η κενόλογη φλυαρία και ο ερασιτεχνισμός μαζί με την απαραίτητη συνθηματολογική κονσέρβα συμπαρασύρουν τα πάντα και δεν αφήνουν τίποτα όρθιο. Ακόμα και κάποια στοιχεία ποιητικού λόγου που υπάρχουν εδώ κι' εκεί εξουθενώνονται μέσα σε τούτο το ασφυχτικό νέφος. Ελπίζω ότι η αρνητικότητα της εικόνας που είχε το θάρρος και την ειλικρίνεια να βάλει μπρος τα μάτια μας ο κ. Μίσσιος θα ξεκουνήσει ορισμένες συνειδήσεις δημιουργών αλλά και κριτικών για τις ευθύνες που έχουν απέναντι στον τόπο και την παράδοσή μας. Κάποτε πρέπει να αρχίσουμε να λέμε τα σύκα και τη σκάφη με το όνομά τους...».

35 Και η διαφωνία παρέμεινε, έστω και αν ο Αργύρης στο επόμενο γράμμα του δεχότανε τις διαβεβαιώσεις, θεωρώντας την επιστολή μου στον «Δημοκράτη» - δημοσιεύθηκε στις 3/2/1986 - ως *«πολύ καλή»*. Ιδού τι έγραψα: *«...Αγαπητέ Δημοκράτη», υπάρχουν κάποιες «εντάσεις» από τη μεριά μου, σχετικά με τα όσα έγραψε ο αγαπητός φίλος* ***Αργύρης Αραβανόπουλος****, για τις «44 ποιητικές φωνές από τη Λέσβο» - και δημοσίευσες στο φύλο σου της 10/1/86. Θα μου επιτρέψεις λοιπόν να κάνω χρήση των στηλών σου, προσπαθώντας να είμαι όσο γίνεται πιο σύντομος αν και, εδώ που τα λέμε, πολλά από αυτά που θίγει, σηκώνουν μεγάλη συζήτηση.*

Σίγουρα έχει δίκιο, στα όσα γράφει για την προϊστορία και την ιστορία της έκδοσης. Ξεκίνησα με στόχο το τύπωμα της «Ανθολογίας Λεσβίων ποιητών των δύο τελευταίων αιώνων» και κατάληξα στο επίμαχο βιβλίο, χωρίς πράγματι να το ανακοινώσω σε όσους είχαν «προεγγραφεί». Ήταν παράλειψη,

γιατί έτσι στερούσα από κάποιους τη δυνατότητα να αρνηθούν να συμμετάσχουν, σε μια έκδοση διαφορετική από εκείνη που λογάριαζαν. Πίστευα όμως, ότι η κοινή επιθυμία θα ξεπερνούσε τις όποιες αντιρρήσεις - όποιας - «συνεμφάνισης». Έπεσα έξω και δέχομαι, την μη διατυπωμένη - πλην σαφή - πικρία του φίλου **Αργύρη Αραβανόπουλου** για την «αναγκαστική» συμμετοχή του.

Ας δούμε τώρα και τις «ενστάσεις» μου: (α) ποτέ δεν ισχυρίστηκα ότι οι «44» εκπροσωπούν την Λεσβιακή ποίηση. Αφτό το δείχνει και ο τίτλος του βιβλίου και η σημείωση της σελ. 72 - όπου καθαρά λέω ότι παρουσιάζεται μόνο το 1/5 των ποιητών μας. Η «έτοιμη για τύπωμα» ανθολογία μου, είναι ανθολογία ποιητών - που σημαίνει: όχι επιλογή των καλυτέρων, κατά τον ανθολόγο, με τα καλύτερα - πάντα για τον ανθολόγο - ποιήματά τους, αλλά συμμετοχή όλων, με τα - κατά τον ανθολόγο - καλύτερα ποιήματα. Τούτο δεν είναι, εκ των υστέρων, τοποθέτησή μου προς δικαιολογίαν, αλλά - για να μεγαλοστομήσω - «διακηρυγμένη» αρχή μου, σε ανύποπτο χρόνο, δηλαδή από τότε που δημοσίεβα στα περιοδικά «Λεσβιακή Παροικία» (τ.76, Μάρτ. 83 και τ.77, Απρ. 83) και «Τα Ψαρά» τ.40 - 41 - 42, Οκτ. - Νοεμ. - Δεκ. 83) τη «βιβλιογράφηση των Λέσβιων ποιητών των δύο τελεφταίων αιώνων», όπου κατάγραφα πάνω από διακόσιους (200). Όλοι τους περιλαμβάνονται στην ανθολογία μου. Και περιλαμβάνονται, γιατί όπως γράφει και ο Βάιος Παγκουρέλλης στο περιοδικό «Διαβάζω» (τ.117, 24.4.85) σχολιάζοντας το βιβλίο μου « Από την πνευματική ζωή της Μυτιλήνης», «η σημασία του εγχειρήματος έγκειται πιο πολύ στο «αγνώστων» παρά στο «γνωστών», αφού αποδεικνύεται έτσι ότι ο Μυριβήλης και ο Ελύτης (για να αναφερθούν οι δύο γνωστότερες μορφές μυτιληναϊκής καταγωγής) δεν είναι μεμονωμένες περιπτώσεις, μα τα χαρακτηριστικότερα βλαστάρια ενός μεγάλου λιβαδιού...» Αφτή είναι και η δικιά μου πρόθεση. Όχι μόνο η ελίτ - όλοι· και ο καθένας βγάζει τα συμπεράσματά του. Το ίδιο έγινε και στις «44 ποιητικές φωνές». Μπήκαν όλοι. Γιατί όλοι θα έμπαιναν και στην ανθολογία.

β) δε χρειαζόταν οπωσδήποτε «εφψυχία και σθένος» - έτσι, μου τα ... καταλογίζει ο **Αργύρης Αραβανόπουλος** - για να αντικρύσω και να παρουσιάσω «ολόγυμνη» την πνεβματική μας πραγματικότητα, γιατί - ειλικρινά - δεν πιστέβω ότι διανύουμε «χειμώνα». Ούτε και «άνοιξη» διανύουμε βέβαια, όπως λένε κάποιοι. Νομίζω πάντως ότι έχουμε δυνάμεις, αξιόλογες και ελπιδοφόρες. Δεν δήλωσα ποτέ κριτικός της λογοτεχνίας, δεν έγραψα ποτέ τη γνώμη μου για βιβλίο, όχι σε εφημερίδα ή περιοδικό αλλά ούτε και σε γράμμα - όμως τουλάχιστον εδώ και εφτά χρόνια, έχοντας έστω και φυλλομετρήσει, χιλιάδες σελίδες Λέσβιων λογοτεχνών, μπορώ να πω, ότι συγκριτικά με άλλες περιοχές της Ελλάδας, πάμε καλά - έχουμε ένα κάποιο επίπεδο. Δεν έχουμε τον Εφταλιώτη, τον Καμπά, τον Μυριβήλη, το Λέφκια, το Βενέζη, τον Θ. Σταύρου κ.ά. - δεν μπορούμε να έχουμε κάθε λίγο και λιγάκι τέτοιους, και ας μην αναφέρω - για να μην αδικήσω - πόσοι αξιόλογοι υπάρχουν υψηλής στάθμης, **ουσιαστικά** στις πρώτες σειρές της νεοελληνικής λογοτεχνίας **τυπικά** παρά πίσω, λόγω των **«γνωστών ομάδων προβολής»** που λυμαίνονται τον χώρο.

γ) οι δυο παραπάνω τοποθετήσεις μου καλύπτουν και την τρίτη και τελευταία «ένστασή» μου που έχει να κάνει με τους συμμετέχοντες - όμως θα σημειώσω δυο λόγια ακόμα. Σίγουρα στις «44 ποιητικές φωνές...» συνυπάρχουν διαφορετικών επιπέδων ποιητές, αλλά η κατάσταση δεν είναι τόσο τραγική, όπως την περιγράφει, με την πάντα σφριγηλή πένα του ο **Αργύρης Αραβανόπουλος**. Ίσως η επιλογή ποιημάτων να μην ήταν καλή, από μεριά μου - το υποκειμενικό στοιχείο, δε λείπει, σε όποια κρίση - αλλά αναμφίβολα με την πλήρη ισοπέδωση και ο αγαπητός **Αργύρης Αραβανόπουλος**, ξεφεύγει από την αντικειμενικότητα. Και θα πρέπει να παραδεχτεί ότι έτσι αδικεί, πάρα πολούς από τους «43», εγώ δε μετράω.

Τέλος με τις «ενστάσεις». Θέλω όμως αγαπητέ «Δημοκράτη», να πω και κάτι άλλο. Ας δουν οι πνεβματικοί άνθρωποι της Μυτιλήνης και σαν ένα ερέθισμα το παραπάνω βιβλίο, για να ασκήσουν κάποιες πιέσεις, όπου δει, για την έκδοση ανθολογιών και ποίησης και πεζογραφίας. Είναι απαραίτητες για το νησί, και μόνο «φορείς» μπορούν να ανταπεξέλθουν με τα οικονομικά βάρη. Από τη μεριά μου, είμαι στη διάθεση οποιουδήποτε, για οποιαδήποτε βοήθεια, διαθέτοντας (και ανώνυμα) ό,τι υλικό έχω. Επειδή τέλος, με όλα αφτά διαπίστωσα ότι και αφτό το σχήμα - συμπαρουσίασης ποιητών -προκαλεί το ενδιαφέρον θα το συνεχίσω, και «όσοι πιστοί προσέλθετε» «εν γνώσει των ...συνεπειών», ας πω.

Και, κάτι ακόμα - που δεν έχει σχέση με τον ***Αργύρη Αραβανόπουλο****, όπως άλλωστε και η προηγούμενη παράγραφος. Ασχολιέμαι τα τελεφταία χρόνια (σε βάρος της προσωπικής μου αυτοδημιουργίας) με «καταγραφές» και «βιβλιογραφήσεις» του Λεσβιακού χώρου, σε μια προσπαθεια «διάσωσης» του έντυπου υλικού του νησιού μας, πράγμα που αλλού, στο εξωτερικό φυσικά, γίνεται συστηματικά, όχι από άτομα, αλλά από πανεπιστήμια κ.λπ., γιατί το θεωρούν - και είναι το Α και το Ω, του μελλοντικού ερεβνητή.* ***Αποτέλεσμα****: επαινετικά σχόλια από μη Μυτιληνιούς. Γκρίνιες, μεμψιμοιρίες, από τους δικούς μας -κάποτε μάλιστα ενοχλήθηκαν που έγραψα δυο καλά λόγια - που το αξίζει - σε συμπολίτη μας. Γιατί αλήθεια να είμαστε τόσο «δύσκολοι»;*

Αφτά και ελπίζω αγαπητέ «Δημοκράτη» - να μου συγχωρέσεις την κατάχρηση - που έκανα τελικά - του χώρου σου. Νομίζω ότι εν πάση περιπτωσει, είπα «ίσιες κουβέντες ... την πέτρα, το νερό, το στάρι ... (και) πως όλο κι όλο αυτό είναι το πρόβλημα».

[Γράμμα 11] *Μυτιλήνη 24.1.86*

Φίλε Κώστα,

το γράμμα σου -15.1 - ήρθε κανονικώτατα στις 20.1, παρ' όλους τους πρόσθετους και ακριβούς κινητήρες που σε υποχρέωσαν να επικολλήσεις στο φάκελλο για την ταχύτερη προώθησή του[36]. Απλώς κολλήθηκαν αλλά δεν κουνήθηκαν - όπως επιτάσσει η μόδα της καινούργιας σαιζόν.

Τα νέα σου ήταν ευχάριστα και η επιστολή σου στο «Δημοκράτη» πολύ καλή. Αποσαφηνίζει και ξεκαθαρίζει την κατάσταση μια κι' όξω και με ίσιες κουβέντες. Δεν νομίζω πως θα πιάσει ανεπίτρεπτο χώρο. Κάλλιστα θα μπορούσε να δημοσιευτεί στο τετρασέλιδο φύλλο της Δευτέρας.

Κατά τα λοιπά θέματα, μου αρκεί η διαβεβαίωσή σου ότι «η εντύπωσή μου δεν αντέχει σε τίποτα» και τη δέχομαι μετά χαράς.

Γειά σου
Αργύρης

36 Εννοεί την αποστολή του ως «express».

[Γράμμα 12] *Αγαπητέ Κώστα*[37]

Ευχαριστώ για τις 56 φωνές και για την τιμητική αναφορά σου σ' εμένα[38]*. Έχω γράψει για τον Λεφκία («Αιολικά Γράμματα», τεύχος 30, σελ. 486): «Μέσα στα χαρτιά του Θείελπη Λεφκία - Βρανά - Μπεγιάζη, ενός από τους δυό ή τρεις πιο σημαντικούς, μετά τη Σαπφώ, λέσβιους ποιητές...»*

Εξακολουθώ να το πιστεύω και αν το επαναλαβαίνω τώρα είναι για να φρεσκάρω τη μνήμη μας.

Και πάλι ευχαριστώ
Αργύρης

37 Κάρτα με ημεροχρονολογία: 16/8/1986

38 Απλώς, σημείωνα ότι θεωρεί τον Λεφκία ως τον λυρικότερο, μετά τη Σαπφώ, ποιητή της Λέσβου.

[Γράμμα 13] *Μυτιλήνη 24-10-86*

Φίλε Κώστα,

μια που οι συμποιητικές μας ανταλλαγές κατέληξαν σε Ρέυκιαβικ[39] (αλήθεια πήρες τη «Λεσβολογία»;) αποτείνομαι τώρα στη Νομοτεχνική σου πλευρά και στη Γενικολογιστηριακή σου γνώση και πείρα, για να σε ρωτήσω αν η αναγνώρισή μου ως αγωνιστή της Εθνικής μας Αντίστασης, είναι δυνατόν να έχει κάποια θετική ή αρνητική επίπτωση στη συνταξιοδοτική μου ευημερούσα λιτότητα [40].

Με αγάπη πάντα

Αργύρης

39 Πρέπει τότε, αν δεν κάνω λάθος, να είχε γίνει μια σύνοδος κορυφής στο Ρέυκιαβικ, ή συνάντηση τέλος πάντων, ανάμεσα στον Ρήγκαν και στον Γκορμπατσώφ - λίαν αποτυχημένη - κι ο Αργύρης, με το λεπτό του - πάντοτε - χιούμορ ... παραλληλίζει με αυτήν τα συμβάντα με τις *«44 ποιητικές φωνές»*.

40 Είχε ξεκινήσει τότε η εφαρμογή του ν. 1543/1985 *«περί Εθνικής Αντίστασης κ.λπ.»* που τον χρόνο συμμετοχής στην Εθνική Αντίσταση, θεωρούσε και συντάξιμο. Ο Αργύρης μου έστειλε το πρακτικό - δεν είχε εκδοθεί ακόμα το πιστοποιητικό - όπου φαινόταν χρόνος συμμετοχής του, από 30/6/ 1941 έως 1/9/1943 ως μεμονωμένος αγωνιστής και από 30/9/1943 έως 1/9/1944 ως μέλος της Ε.Π.Ο.Ν. Ο χρόνος αυτός (3 χρόνια, 1 μήνας και 4 μήνες) αύξανε ιδιαιτέρως σημαντικά τη σύνταξή του - και γι' αυτό η... αγωνία του και η αναφορά του στην ... ευημερούσα λιτότητα. Του έδωσα σχετικές πληροφορίες επισημαίνοντας ότι απαιτείται πιστοποιητικό, δια του αγαπητού φίλου Νίκου Δαμδούμη, που ήταν τότε στην Αθήνα - όπως ολ' αυτά φαίνονται από το εν συνεχεία γράμμα του.

[Γράμμα14] *Μυτιλήνη 18/11/86*

Αγαπητέ Κώστα,

Ο κοινός μας φίλος μου τηλεφώνησε αμέσως μόλις γύρισε από την Αθήνα και με ενημέρωσε λεπτομερέστατα πάνω στο θέμα, ήδη απο τις 31 του περασμένου Οχτώβρη, και συνεπώς ανακηρύσσεται άξιος και ανεπίληπτος καθ' όλα [41].

Όσο για μένα, δυστυχώς, δεν μου παρέχεται η δυνατότητα ούτε να βιαστώ ούτε να μην βιαστώ (με την επιταχυντική έννοια της λέξης).

Φαίνεται ότι ο χρόνος της Πρωτοβαθμίου Επιτροπής Κρίσεως, κυλά με το ημερολόγιο του Άρη που ώς γνωστό το έτος του συμπληρώνεται σε 687 μέρες - ακριβέστερα 686 ημέρες 23 ώρες και 31 πρώτα λεπτά ακριβώς. (Σκέψου τι θα γίνεται στον Άρη με τους δημόσιους υπαλλήλους. Για να κλείσουν πλήρη υπηρεσιακή 35ετία θα χρειάζονται 65 χρόνια δικά μας και 11 μήνες επίσης δικούς μας. Ούτε ψύλλος στον κόρφο τους).

Κάθομαι λοιπόν και περιμένω να βγεί η απόφαση. Το πότε άγνωστο. Το βέβαιο είναι ότι θα βγει. Και μόλις βγει και περάσει ο ανάλογος χρόνος για την δακτυλογράφηση και την επικύρωση και φωτοαντίγραφα θα βγάλω, και χαρτόσημα θα κολλήσω, και αίτηση θα υποβάλλω - μια ζωή διαρκώς υποβάλλω - και μετά ίσα στο ταχυδρομείο για εξπρές αποστολή.

Δεν φαντάζομαι πως θα χρειαστεί περισσότερο από ένα (γήϊνο) έτος για όλ' αυτά, το πολύ δύο [42]*. Απο κεί και πέρα «Είη ο Θεός ημών βοηθός και το ιερόν Αυτού Ευαγγέλιον».Αμήν*

Με ευχαριστίες και αγάπη
Αργύρης

41 Πρόκειται για τον Νίκο Δαμδούμη, όπως γράφω στη σημ.40

42 Εν τέλει το πιστοποιητικό εκδόθηκε 7/4/1987, αλλά ήδη η αρμόδια δ/νση της Υπηρεσίας Συντάξεων, των πολιτικών συντάξεων, στην οποία «*ανήκε*» ο Αργύρης ως πολιτικός συνταξιούχος, είχε δεχθεί ότι και από τα πρακτικά μπορούσε να γίνει αύξηση, κι έτσι στις 12/3/1987 εκδόθηκε η αριθ. 8153/1987 πράξη, που μόλις την πήρε μου έστειλε (16/5/1987) τούτην την καρτούλα: «*...Φίλε Κώστα, χθες πήρα το δισέλιδό σου μήνυμα κι ευχαριστώ βαθύτατα. Πρόκειται περί αριστουργήματος. Και ως ιδέα κι ως εκτέλεση αγγίζει τα όρια της τελειότητας...*».

Και πάλι ευχαριστώ
Αργύρης»

[Γράμμα 15] Μυτιλήνη 22-5-87

Αγαπητέ Κώστα,

χρόνια πολλά, ευτυχισμένα, γόνιμα και ειρηνικά ευχόμαστε επί τη ονομαστική σου εορτή σε σένα προσωπικά και σε όλους τους δικούς σου ανθρώπους.

Σωστά μάντεψες για το δισέλιδο (μήνυμά σου, όπως το θεωρώ) ασχέτως αν εκδόθηκε από την 10 Δ/νση του Γ.Λ.Κ. Με τέτοια διαγραμματική γλύκα που διοχετεύεται κατ' ευθείαν στο πορτοφόλι, πώς να μην φθάνει στα όρια της τελειότητας και πώς να μην μ' εντυπωσιάσει; Εδώ δα, 1% η ΑΤΑ και κάνουμε - αμάν πότε θα την πάρουμε - για καλύτερες νύχτες. Βάλε και τ' αναδρομικά από τον επόμενο μήνα της αρχικής αίτησης; Πρόκειται περί θριάμβου [43]*. Με τα Ταμεία τώρα τι γίνεται; Μάλλον θα μου γυρεύουν τα μαλλιοκέφαλά μου.*

Στο ετεροχρονισμένο (κόλλησες κι' εσύ) γράμμα σου, που το έλαβα αυτούσιο και μετά χαράς, μου έθεσες ένα πολύ απλό πρόβλημα σχετικά με τα βιβλία που αναζητούσες και στην αρχή το πήρα αψήφιστα [44]*. Δοκιμάζοντας όμως να βρω την άκρη διεπίστωσα πως είναι δυσκολώτατο και περίπου άλυτο - για εδώ. Στη Μυτιλήνη δεν υπάρχουν, ούτε στο Μόλυβο, ούτε στην Πέτρα - υπάρχει μια μικρή κοινοτική βιβλιοθήκη. Βάσιμες ελπίδες δίνει μόνο η βιβλιοθήκη του Γυμνασίου Μυτιλήνης που όμως είναι εφτασφράγιστη και κανείς δεν μπορεί να την κοντέψει.*

Πέρσι το καλοκαίρι, ο Βαγγέλης Καραγιάννης επί ώρες και μέρες προσπαθούσε να τον αφήσουν να πάρει στοιχεία από κάτι παλιά (1910) μαθητολόγια και ούτε τα κλειδιά βρισκότανε ούτε ο υπεύθυνος που τα κρατούσε - τάχα μου. Εντόπισα δυό βιβλία του Φώτη Δήμου (έχει βγάλει αρκετά βιβλιαράκια) στα χέρια του Αρίστου Πολυχρονιάδη. Αυτό είναι σίγουρα. Για τ' άλλα όμως;

Με τον νεομάρτυρα και νεοαείμνηστο Αλέκο Αντωνιάδη - Γιανακό (Θεός σ'χωρέσ'τον) τα πράγματα είναι πιο απλά [45]. *Σε μια κορύφωση του ενθουσιασμού του για Λέσβο, ντοπιολαλιά και Ειρήνη, μου πρότεινε να.... συνεργαστούμε και... να γράψουμε, να σκηνοθετήσουμε και να «ανεβάσουμε», μέσα στο καταχείμωνο ένα ... υπαίθριο συμβολικό λεσβιακό σκετς τεραστίων διαστάσεων και στόχων, όπου οι ηθοποιοί θα συμμετείχανε κατά μάζες - α λα «Αϊνζενστάιν»- με πλήθος συμβολισμών, μηνυμάτων και άλλων τινών. Φυσικά εγώ πανικοβλήθηκα και έδωσα έντρομος αμέσως την παραίτησή μου. Για να σχηματίσεις κάποια ιδέα σου εσωκλείω ολόκληρο το γράμμα του στο πρωτότυπο* [46].

Γεια και χαρά σου
Αργύρης

43 Δεν είχε και άδικο, με τον ενθουσιασμό του. Η αύξηση, όπως γράφω και πιο μπροστά, ήταν μεγάλη, κι ας μην ξεχνάμε ότι από το 1985 είχαν αρχίσει να εφαρμόζονται - τα συνεχόμενα ως σήμερα -μέτρα λιτότητας.

44 Δεν υπάρχει αντίγραφο του γράμματος μου. Πρέπει μάλλον να του ζητούσα πληροφορίες για τα βιβλία συμπατριωτών μας, που δεν υπήρχαν σε βιβλιοθήκες και δεν είχα στοιχεία της ταυτότητάς τους για να τα καταγράψω στην ετοιμαζόμενη τότε «βιβλιογραφία» μου.

45 Μου είχε γράψει (14/1/1986) ο Αντωνιάδης - Γιανακός: *«...Κάτι τέτοιο είχα προτείνει πρόπερσι στον **Αργύρη Αραβανόπουλο**, να ξεπετάξουμε μαζί ένα «Ποιητικό Λεσβιακό χορό» (είδος Διαλόγου με κέφι...) κι ας οραματιζόταν κείνος τις κορυφές και εγώ την αιώνια λαχτάρα μου: να πατήσω λεσβιακό χορό (ακριβώς όπως δυο χορευτές στο ζεϊμπέκικο - όπου η ατομικότητα δεν σβήνει...) Δυστυχώς όμως δεν το θέλησε...»* και λίγο μετά (27/1/1986): *«...ολότελα συμπτωματικά είχα αναφερθεί στον «Αργύρη μας» (είναι μια ιστοριούλα παλιά ανάμεσά μας, που ξεκινάει από τα... Μπλόκια) μα σαν διάβασα το γραφτό του στον «Δημοκράτη» (10/1) αληθινά.. μ' ήρτι Άρναμους...»* Αυτά, χωρίς δυο - τρεις αράδες - κατανοητόν ποιές - μετέφερα (με το από 19/5/1987 γράμμα μου) στον Αργύρη συν τούτα: *«...Του ζήτησα να μου γράψει την ιστορία από τα «Μπλόκια» (προφανώς εννοεί τα «Δεκεμβριανά»). Θα μου την έλεγε, είπε, όταν περνούσα από το στέκι του, να τον δω. Δεν τα κατάφερα. Το ξέχασα. Τώρα, προσπαθώντας κάτι να γράψω γι' αυτόν, το ξαναδιάβασα. Φαντάζομαι ότι θα έχει να κάνει με τα τραγούδια «ντοπιολαλιάς» που την περίοδο εκείνη έδιναν και έπαιρναν, αφού το συνδυάζει και με τον «Ποιητικό Λεσβιακό Χορό» που σου είχε προτείνει να «ξεπετάξετε». Σου θυμίζει τίποτα; Έχεις διάθεση να μου το γράψεις; Καλό θα είνει να υπάρχει, για την ιστορία (αχ αφτή η ιστορία)...»* Η απάντηση σε δυο δόσεις. Εδώ, και στο επόμενο γράμμα του.

46 Παραθέτω το γράμμα του Αντωνιάδη, ολόκληρο, όπως και το *«Σχέδιο»* του για το *«πανηγυργιώτικο λεσβιακό σκετς»* - που κατατρόμαξε τον Αργύρη - να μείνουν, για την... ιστορία που επικαλούμαι και πιο μπροστά: *«...Αθήνα 3.2.84, Αργύρη μου, Χωρίς να περιμένω την απάντησή σου στην από 23.1. 84 επιστολή μου σε βομβαρδίζω με άλλα τινά: την έμπνευσή μου σε σχέδιο πρακτικής εφαρμογής και δείγμα γραφής μου στα λεσβιακά. Αλλά έχω και συγκεκριμένες προτάσεις να σου κάνω: Οι Αποκριές έρχονται γοργά φέτος - τι θάλεγες λοιπόν για μια κοινή περιοδία μας στα κέντρα της Αποκριάτικης σαρκαστικής έκφρασης (Αγιάσο - Παλαιόκηπο) για να αναβαθμιστούμε μέσα στα νάματα της σύγχρονης λεσβιακής αίσθησης; Πρακτικά: συνταξιούχος είμαι, το ίδιο και συ καθώς έμαθα από τον «Τάκη μας». - Μπορείς να με φιλοξενήσεις για μια βδομάδα στο σπιτικό σου; (Δηλαδή μόνο για την παρέα - συντροφιά - έξαρση της ψυχής σε ποιητικό στερέωμα). Πόσα έχουμε να πούμε - υποβοηθώντας την Διαίσθηση να καταλάβει πιότερα - εμείς οι δυό; Ν' απομονωθώ σε ξενοδοχείο δεν το μπορώ, να μείνω σε συγγενικό σπίτι, δεν καταβαίνουν ... και σκορπιέμαι. Όσο για «ρόδα» - αν δεν έχεις - θα βρούμε, έχω έναν*

ανιψιό εκεί, που διαθέτει...Θέλω μαζί να κάνουμε μια πραγματογνωμοσύνη του σύγχρονου λεσβιακού γίγνεσθαι (ανταλλάζοντας απόψεις) ώστε η γραφή μας νάναι σαν ώριμος καρπός από κοινή πηγή - έστω και αντιθετική!..

Έχεις υπόψει τους σοβιετικούς σατιρογράφους «Κουκρινίξι»; Μια συλλογική υπογραφή (είναι τρεις κι' έπιασαν τα 80 γράφοντας πάντα μαζί, με ελευθερία αλλά και αμοιβαίο έλεγχο). Εμείς έχουμε τα ντούμπλεξ ***άλφα μας****. Να λοιπόν η υπογραφή μας στο Λεσβιακό πανηγυριώτικο σκετς. «Άλφα - Άλφα». Ο Στρατής Παπανικόλας (που μ' αγαπούσε πολύ) θάναι ο αόρατος συνδετικός μας κρίκος. Βέβαια έχω τα αρθριτικά μου, μα - θα το πιστέψεις; - όταν με σέρνει κάποιο* ***όραμα****, όλα μου συντονίζονται με αυτό! Δεν θέλω η γραφή μας νά'ναι εγκεφαλική, μα σε κάθε τσάκισμα ο στίχος μας...να στάζει αίμα! (Γελάς; Κάνει καλό). Α.Α*

ΣΧΕΔΙΟ

Για πανηγυριώτικο λεσβιακό Σκετς

<σε ανοιχτό χώρο> Τίτλος: «Ο ΔΙΘΥΡΑΜΒΟΣ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ»

ΙΔΕΑ: Όπως στην αρχαιότητα γίνονταν τα «*Καλλιστεία*» στα ΜΕΣΑ του Κόλπου Καλλονής - ναός της Αφροδίτης ... Όπως πριν κάμποσα χρόνια γινόταν τα πανηγύρια στα χωριά μας .. .Όπως γίνονταν οι Καρνάβαλοι Αγιάσο - Παλαιόκηπο ... Όπως οι βοσκοί με προπομπό τον τραγοπόδη Πάνα κατέβαζαν τό ζευγάρι Δάφνις- Χλόη να σπάσουν το Μυτιληνέικο αρχοντικό κατεστημένο....Όπως κατέβηκαν οι χωριάτες για να αποκρούσουν τους «*Μαύρους*» - Χριστούγεννα '44...

Να, μια σύνθεση σ' όλα αυτά θάναι κάτι ξεχωριστό για φέτος το καλοκαίρι στη Μυτιλήνη - σαν λαϊκή προσφορά στον Αγώνα για Ειρήνη.

ΕΚΤΕΛΕΣΗ: Στην Πλατεία της Αγίας Ειρήνης κόσμος πολύς για κάποια γιορτή, γύρω απ' την Ορχήστρα (σε εξέδρα) που παίζει τα γνωστά Μυτιληνιά μας (απ' το «τρανό χουριό» μέχρι «ξ'πάσαν τα μ'λάρια»). Ξαφνικά έρχονται ένα ένα τα χωριάτικα συγκροτήματα - το καθένα με το φολκλορικό του χρώμα, τα μουσικά του όργανα (νταούλια κ.λπ.) το ειδικό χορικό του άσμα κ.ά. Να, πρόχειρα, πως βλέπω τη λεσβιακή χωριάτικη παρουσία στη Χώρα.

1) ΒΑ τμήμα με κυρίαρχο στοιχείο τους Μανταμαδιώτες (Άγιου - Στράτ'γους) - λεβέντικη αντρίκια παρουσία.

2) Τα «Πλουμάρια μας» - προεξέχει η ναυτική ιδιότητα, άντρες και γυναίκες ισόβαθμη εκπροσώπηση.

3) Οι Κόλποι. Σε δυο κανάλια που σμίγουν στα ΜΕΣΑ του νησιού ... Υπερτερούν οι γυναίκες μ' επικεφαλής το Διόνυσο σταφυλο -στεφανωμένο (Βάκχες!).

4) Η Αγιάσος με τον Καρνάβαλο και τα σατιρικά...

5) Οι απόδημοι (Αθήνα) που επιστρέφουν στο νησί με τα κωμικά τους παρατράγουδα.

6) Καθυστερημένοι πάντα οι διανοούμενοι (ΒΔ τμήμα από Ερεσό μέχρι Μόλυβο). Μπροστά μια αρχαιοπρεπής τριάδα: Ο Τέρπανδος με την κιθάρα (λύρα του Ορφέα), η Σαπφώ με την άρπα κι ο Αρίονας με τον αυλό - καβάλα σε δελφίνι ... Πίσω ο «*συρφερτός*» των λογιωτάτων Δασκάλων - ων ουκ έστι αριθμός...

(Θέμα που τους απασχολεί: πώς θα ενωθεί ξανά η λύρα του Ορφέα - Άντισα - με το κεφάλι του - (Μυτιλήνη) δηλ. η Μουσικη με την Διανόηση, στον αγώνα για την Ειρήνη).

Ίσως και ένας Λεσβιακός γάμος μπορεί ν' αναπαρασταθεί, για ν' ακουστούν νυφιάτικα και γαμπριάτικα τραγδέλια από τον καιρό της Σαπφώς, ζωντανά ως σήμερα στα χείλη του Λεσβιακού λαού.

Φυσικά οι μαζικοί φορείς πρέπει να οργανώσουν κατά τόπους την κίνηση αυτή - και εμείς οι ποιητάρηδες να γράψουμε με τη ψυχή μας. Αθήνα 3/2/84. Αντωνιάδης - Γιαννακός

[Γράμμα 16] *12.6.'87*

Αγαπητέ Κώστα,

Περιμένοντας την Υπηρεσιακή Βεβαίωση, έλαβα και τα πρωτότυπα του Γιανακού (από ιδέες έσκιζε ο μακαρίτης, έτσι;) [47].

Όσο για - μεταξύ των δυο μας - «τριβή» τον Δεκέμβρη 1944 στα Μπλόκια, μάλλον απίστευτο μου φαίνεται. Μεστωμένος άντρας τότε εκείνος και ανώτερο κομματικό στέλεχος στην Περιφερειακή Επιτροπή Αιγαίου, κι εγώ νεαρός κι ονειροπαρμένος Επονίτης, τι σόι«τριβή» θα είχαμε; Άσε που μέσα σε όλην αυτή την εκρηκτική ένταση δεν υπήρχαν περιθώρια για τέτοιες πολυτέλειες. Ούτε κατά διάνοια.

Δεν ξέρω τι ακριβώς έχεις υπ' όψη σου από τα γραφτά του, αλλά όσο και αν ανασκαλεύω τις «Μνήμες» μου δεν βρίσκω τίποτα σχετικό [48].

Γειά σου και χαρά σου

Αργύρης

47 Πρέπει μάλλον να είναι το «Σχέδιο» της προηγούμενης σημείωσης, δεν θυμάμαι, καθώς δεν έχω αντίγραφο του γράμματός του.

48 Κρίμα που δεν θυμόταν ο Αργύρης. Δεν μπορεί ο Αντωνιάδης να μου έγραψε τα για τα «Μπλόκια», δίχως κάτι να είχε συμβεί. Υποθέτω, πως ίσως η διαφορά θα λυθεί, τώρα που ενδεχομένως, θα συναντηθούν...

[Γράμμα 17] *Αγαπητέ Κώστα,*

Πολλά ευχαριστώ για το βιβλίο σου, μια πραγματική προσφορά που κανένας πια δεν την επιχειρεί. Συγχαρητήρια και πάντα άξιος.

Καλό Πάσχα [49].

Αργύρης

49 Χωρίς χρονολογία, μάλλον το Πάσχα του 1990, όταν θα πήρε τη «Βιβλιογραφία» μου.

[Γράμμα 18] *Αγαπητέ Κώστα,*

Ευχαριστώ για την εξαίρετη «Ορδή των Βασιβουζούκων». Τέτοιες βροντερές ορδές από τον κολοφώνα των Βασιβουζούκων, εκτίναξαν τη Λεσβιακή Άνοιξη στα πέρατα της γης και στην αθανασία του Νόμπελ. Και πάλι ευχαριστώ.[50]

Αργύρης

50 Το 1990 προφανώς, μετά τη λήψη του μνημονευομένου βιβλίου μου. Και βέβαια με το σχετικό «δαγκωτό» χιούμορ του.

Κώστας Γ. ΜΙΣΣΙΟΣ*

---

* Ο Κώστας Γ. Μίσσιος γεννήθηκε το 1938 στη Μυτιλήνη. Ποιητής. Συγγραφέας.
Ασχολείται με τη γραμματολογική και βιβλιογραφική έρευνα της Λεσβιακής Γραμματείας.

Αργύρης Αραβανόπουλος σε σκίτσο εκ του φυσικού Αντ. Πρωτοπάτση

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΑΡΓΥΡΗΣ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Τρία ανέκδοτα ποιήματά του

του Φρίξου Ηλιάδη*

«Ο καλός πάει κι ο χρυσός ο άνθρωπος»
ΧΑΪΝΕ

Κλείνει χρόνος από την ημέρα που (13 Δεκεμβρίου 1995) έφυγε από κοντά μας ο Αργύρης Αραβανόπουλος. Ποιητής ευαίσθητος, άνθρωπος με σπάνιο ήθος, ευφυόλογος με σαρδόνιο χιούμορ και προπαντός, πνευματικός άνθρωπος με υψηλό επίπεδο καλλιέργειας, αποτελούσε χαρακτηριστικό υπόδειγμα της αιολίδας γης.

Το κενό που άφησε θα προσμετρηθεί βέβαια από το μόνο αδέκαστο κριτή το χρόνο, μα η οδύνη του χαμού του, γίνεται μεγαλύτερη, καθώς τόσο λίγοι πια, μείνανε σ' αυτό τον τόπο να συνεισφέρουνε στον άλλοτε μεγάλο, πνευματικό τον πλούτο.

Σαν ελάχιστη προσφορά στη μνήμη του δίνουμε εδώ, τρία από τα ανέκδοτα ποιήματα που μου είχε εμπιστευθεί. Το ένα είναι σ' ένα «δάσκαλο» της πνευματικής ζωής του τόπου, τον Αντώνη Πρωτοπάτση, μια από τις λαμπρές μορφές της Λεσβιακής Άνοιξης, άξιος επίγονος της οποίας ήταν, ο Αργύρης Αραβανόπουλος.

Είναι νωρίς να αποτιμηθεί το έργο του Αργύρη στο σύνολό του. Μπορούμε όμως να πούμε οτι η παρουσία του στην πνευματική ζωή του τόπου, υπήρξε έντονη και καταλυτική.

Εφημ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» (4-12-1996)

ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΡΩΤΟΠΑΤΣΗΣ

Η θύμισή σου που αχτιδοβολάει
αγνός και καθαρός σαν το κρουστάλλι
έλαμπες, διαμαντένιο δροσοστάλι
μεγάλος και στων πιο τρανών το πλάϊ!

Σπάζει η καρδιά μου κι η φωνή, έτσι αγάλι
το μοιρολόϊ να σου πιάσει ως πάει!
Νάναι μου αδύναμη η καρδιά και σπάει
για, τάχα, νάναι η λύπη μου μεγάλη;

Ό,τι καλό μες στην ψυχή σου ανθούσε
και το διπλό που κράταγες κοντύλι
ευγένεια πάντα κι ομορφιά σκορπούσε.

κι όταν ευλόγα, κι όταν πολεμούσε!
Κι αν σε θάψαν οι οχτροί, σε υμνούνε οι φίλοι,
της ανθρωπιάς, ως ανέσπερο καντήλι.

(17 - 4- 1947)

---

* Φρίξος Ηλιάδης, γεννήθηκε το 1938 στη Μυτιλήνη. Κριτικός θεάτρου και κινηματογράφου. Δημοσιογράφος, συγγραφέας.

ΜΠΑΛΛΑΝΤΑ

Στον ίσκιο για στον ήλιο βγάλ' το πέπλο πιά!
Δεν σ' έχω ιδεί, γλυκειά μου,
αφότου γνώρισες την φλογερή μου επιθυμιά,
που κάθε άλλη μου διώχνει απ' την καρδιά μου.

Όσο τη συλλογή μου κράταα μυστικιά,
που μ' έχει πια το νουν απονεκρώσει,
την όψη σου έβλεπα καλοσυνάτη, ευσπλαχνικιά.

Μα μιας κι η Αγάπη πήγε να με φανερώσει
σκεπάστηκαν τα ολόχρυσα μαλλιά,
το βλέμμα κρύφτηκε κι αυτό τ' αγαπημένο!

Αυτό που πιο αγαπούσα μού'ρεινε στερημένο
Αχ! ναι, το βέλο πια με κυβερνά,
που - λες για να με θάψει - ή καλοκαίρι ή χειμωνιάζει
το γλυκοφώς στα όμορφά σου μάτια σκιάζει.

ΣΕ ΜΙΑ ΘΛΙΜΕΝΗ

Σαν κάποιας Σφίγγας πέτρωσεν ωραίας το πρόσωπό σου
και γράφτηκαν στα μάτια σου, στον άφωνό σου αγώνα.
Τα μουσκεμένα δειλινά ανεφόπνιχτου χειμώνα.
Τα δειλινά που επλάνεψαν σιμά τους τ' όνειρό σου.

Τρίκλωνη ανάβρα μυστική του πόθου μου του τόσου.
Ω! σε θυμάμαι αξέχαστα μια ωρώθλιβη Μαντόνα.
Ασύγκριτη ραφαηλικήν ιστορισμένη εικόνα.
Ως έμνεσκες στ' απόβραδο κλεισμένη στον εαυτό σου...

Δωσ' μου, ω ναι! δως μου τη θανή. Στο πέλμα σου από κάτω.
Ας σιγοτρέξει αχνίζοντας του αιμάτου μου φλογάτο
το ρυάκι, ρόδα αμάραντα ν' ανθίσουνε στη γη σου!

Μη δεν είσαι η μετάδοση για μένα Εσύ μονάχα.
Η ελπίδα κάθε μου όνειρου, οπού τραβάς μαζί σου.
Δεν είσαι κι η ανυπέρβλητη - η λατρεμένη τάχα;

Αργύρης ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΡΓΥΡΗΣ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
«ΙΣΙΕΣ ΚΟΥΒΕΝΤΕΣ ΓΙΑ ΣΤΡΑΒΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ»

Η μοναδική και αποκλειστική συνέντευξη του Λέσβιου Λογοτέχνη

στη Ντόρα Πολίτη *

.....

«Είμαι ίσως λίγο κομπλεξικός και πολύ μοναχικός. Όμως η μοναξιά εμπνέει...»
Ένας λεπτός άνθρωπος και στο παρουσιαστικό και στην έκφραση.

.....

Με άκακες **ιδιομορφίες** και **μικροπαραξενιές** που και ο ίδιος τις ομολογεί με χαμόγελο κατεργάρικου παιδιού.

Και με την **άνεση** και το **δικαίωμα** που του δίνουν **οι εμπειρίες μιας ριζικά αλλιώτικης ζωής που «καμιά σχέση δεν έχει με το ξεχαρβαλωμένο σήμερα...»**

«ΕΓΩ ΤΕΛΕΙΩΣΑ»

Ο Αργύρης Αραβανόπουλος γεννήθηκε το 1923 σε μια παραδοσιακή Μυτιληνιά οικογένεια.

Η προσφορά του στα **Λεσβιακά γράμματα**, την **ποίηση**, **λαογραφία** και **ηθογραφία** είναι από τις πιο αξιόλογες σ' ένα χώρο που ευτύχησε να αναδείξη ονόματα σπουδαία.

Άποψη εκείνων που ξέρουν, είναι ότι ο Αργύρης Αραβανόπουλος είναι ο καλύτερος γνώστης και χειριστής της Λεσβιακής διαλέκτου. «Δείγμα γραφής» το βιβλίο του **«τα Μυτιληνιά μας»** που εκδόθηκε το 1975 στη ντοπιολαλιά με λιανοτράγουδα, παρλάτες, ποίηση, κι ένα άψογο **γλωσσάρι** που κάποτε θ' αποτελέσει **«οδηγό στο παρελθόν»** για τη Μυτιληνιά διάλεκτο που σβήνει.

Μιλώντας με τον Αργύρη Αραβανόπουλο είχα την αίσθηση ότι παρακολουθούσα απ' την οπτική γωνία ενός πολύ τυχερού παρατηρητή, το τέλος μιας εποχής:

«Κάτι με τσιμπούσε, κι έγραφα. Έδινα βάρος στην πρέπουσα Λέξη. Έψαχνα, και διόρθωνα μέχρι και τριάντα φορές. Χτυπούσε ένα καμπανάκι μέσα μου κι' άρχιζα, αλλά πάντα η έμπνευσή μου ήταν η Μυτιλήνη. Υπήρξε η μεγάλη μου αγάπη και δεν μπορώ να ζήσω πέρ' απ' αυτή.

Τώρα εγώ τέλειωσα. Έφτασα πιο στη ηλικία του Στοπ... Πιστεύω ότι και οι πολιτικοί όπως και οι άνθρωποι του λόγου πρέπει να ξέρουν πότε να σταματήσουν. Αλλιώς και λέμε και γράφουμε σαχλαμάρες...»

«ΑΣ ΠΑΡΕΞΗΓΗΘΟΥΝ»

Η γνώμη του Αργύρη Αραβανόπουλου είναι πως η «Λεσβιακή Άνοιξη» τέλειωσε για πάντα.

«Για μένα - μας λέει - **ο Μυριβήλης ήταν ο μεγαλύτερος εκπρόσωπος του Λεσβιακού πνεύματος απ' τους σύγχρονους λογοτέχνες.**

Ο Πρωτοπάτσης μια άλλη τρομερή φυσιογνωμία με πολύπλευρη προσφορά μ' έβαλε στο επίπεδο και στη ρότα που ακολούθησα. Αυτοί που μας βγάζουν ακόμη ασπροπρόσωπους είναι ο Προκόπης Πανταζής στη Πεζογραφία και η Χρυσούλα Χατζηγιαννού στην ποίηση, και στη

---

* Η Ντόρα Πολίτη κατάγεται από τη Μυτιλήνη. Δημοσιογράφος. Τη συνέντευξη αυτή πήρε από το Α. Α., και τη δημοσίευσε στην εφημ. «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗ» (Μυτιλήνη, 6/6/1994)

ζωγραφική ο Μανώλης Καλλιγιάννης. Από κει και πέρα δε βλέπω τίποτα σημαντικό. Όλοι αλληλοαντιγράφονται. Για μένα δεν υπάρχουν νεώτεροι αξιόλογοι πνευματικοί άνθρωποι. Αυτή είναι η προσωπική μου γνώμη, κι ας παρεξηγηθεί όποιος θέλει...»

Ο Αργύρης Αραβανόπουλος πιστεύει πως οι άνθρωποι άλλαξαν γιατί άλλαξαν οι καιροί:

«Φταίνε οι κοινωνικές συνθήκες. Όταν υπήρχαν αυτοί οι άνθρωποι που προανάφερα υπήρχε το μεράκι και το φιλότιμο. Τώρα βγάζουν βιβλία για να βγάλουν λεφτά. Ο έρωτας της δουλειάς αυτής έγινε σκέτο επάγγελμα, κι έτσι από βραδύς γράφουν ένα βιβλίο και την επομένη το τυπώνουν, έτσι ελαφρά τη καρδία...»

«ΙΣΙΕΣ ΚΟΥΒΕΝΤΕΣ» ΓΙΑ ΣΤΡΑΒΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

«Το πρόβλημα» είναι ο τίτλος ενός απ' τα ποιήματα του Αργύρη Αραβανόπουλου απ' τη συλλογή του τα «Ενδόγλυφα».

Τον εκφράζει στο φέρσιμό του και στη ζωή του γιατί απλός και **«ίσιος»** όπως είναι, άλλο δεν του πέρασε απ' το νου παρά να λέει **«ίσιες κουβέντες»**:

«Μάθε να λες ίσιες κουβέντες./Μάθε την πέτρα, το νερό, το στάρι,/ μάθε να λες: ζεμπίλι, λάδι, φρύγανο,/ κι ακόμα μάθε πως όλο κι όλο είν' το πρόβλημα».

Ο Αργύρης Αραβανόπουλος που λατρεύει τη Μυτιλήνη θεωρεί πως ένα απ' τα προβλήματά της είναι **«το ότι κάναμε Δήμαρχο διανοούμενο. Τον εκτιμώ απεριόριστα το Νότη Παναγιώτου. Έχει ήθος, έχει πέννα καλή, αλλά δεν έκανε για Δήμαρχος. Είναι παραπάνω ρομαντικός, ζει στο δικό του κόσμο και δεν μπορεί ν' ασχοληθεί μ' αυτά που αφορούν την πόλη...»**

Για τη λεγόμενη **«ελληνοτουρκική φιλία»** ο λογοτέχνης κρίνει με το νου κι όχι με την καρδιά:

«Απ' τη μέρα που γεννηθήκαμε η ιστορία και η παιδεία μας διδάσκουν πως δεν υπήρξε και δε θα υπάρξει ποτέ κάτι τέτοιο. Η γείτονας θα είναι πάντα ο μεγαλύτερος κίνδυνος γιατί έχουν πλυθησμιακή και γεωγραφική πλειοψηφία. Στη συνείδησή μου έχω αμφισβήτηση γι' αυτούς, γιατί ποτέ δεν υπήρξε παράδοση καλής πίστης από μέρους τους...»

Το πνεύμα του απαγοητευμένου και πικραμένου Έλληνα που έδωσε, που μοιράστηκε, που πίστεψε και προδόθηκε ξυπνά στα λόγια του Α. Αραβανόπουλου:

«Είναι όλα πολύ θολά. Κάποτε υπήρχαν φίλοι ή λέγαν πως ήταν φίλοι. Τότε που θυσιαζόμασταν στα πεδία των μαχών. Τώρα που δεν υπάρχει πεδίο θυσίας μας ξέχασαν και περιμένουν το επόμενο... θυσιαστήριο. Σ' αυτό συμμετέχει και η δική μας πολιτική με αποτέλεσμα ένα ξεχαρβαλωμένο σήμερα και ένα αβέβαιο αύριο. Αυτοί που μας κυβερνούν έχουν τα χάλια τους. Δεν υπάρχει ούτε πίστη ούτε ειλικρίνεια. Πρέπει να φύγουν επιτέλους οι γηράσαντες εν αμαρτίαις να πάρουν σειρά και οι νεώτεροι. Καλύτεροι μπορεί να μην είναι αλλά ας τους δοθεί η ευκαιρία να δείξουν τι μπορούν να κάνουν».

«Ίσιες κουβέντες» είχε και για τ' άλλα κόμματα ο Α. Αραβανόπουλος και πιο πολύ απ' τις κουβέντες, αυτό που μας εντυπωσίασε ήταν το **συναίσθημα** που τον διακατείχε στην έκφρασή του: **«Φταίμε εμείς οι Έλληνες που δεν είμαστε ενωμένοι. Κάποτε είμασταν. Υπήρχε όμως τότε μια συνέπεια κι ένα φιλότιμο. Τώρα υπάρχει μόνο το συμφέρον... Η αντιπολίτευση νομίζω ότι κάνει τη δουλειά της όσο μπορεί, αλλά πιάνεται κι από μικρά θέματα και αναλώνεται σ' αυτά και χάνει την ουσία.** Το κόμμα Σαμαρά; **«Μεγάλη γλύστρα. Υπήρχε ένα συμπαγές κόμμα και πήγε να το διαλύσει. Αυτό δεν έπρεπε να γίνει... Υπάρχει τρόπος να πιαστεί αυτό το κόμμα του Σαμαρά κάποτε αλλά δεν το βλέπω να είναι στα χαρτιά για πολλά χρόνια»...**

«Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΚΑΠΟΤΕ...»

Ακόμα κι όταν μιλούσε σκληρά και πικραμένα, ο συνομιλητής μας συγγραφέας, ποιητής καταξιωμένος άνθρωπος των Λεσβιακών Γραμμάτων είχε μια γλυκύτητα που πήγαζε απ' την ευαισθησία και τα προδομένα οράματα:

«Ανήκα στην Αριστερά κάποτε. Τώρα είμαι τελείως αντίθετος. Οι εξελίξεις φανέρωσαν πως διαλύθηκε το προπύργιο του κουμμουνισμού κι όποιος δε θέλει να το καταλάβει, τον εαυτό του καροϊδεύει και κανέναν άλλον. Οι σημερινοί «αγωνιστές» τι αγώνες έχουν κάνει; Όλα τα βρήκαν έτοιμα. Κάπου βολεύτηκαν και δεν το κουνάν. Φωνάζουν για ιδέες και αγώνες, για τους οποίους δεν αγωνίστηκαν ποτέ. Έχουν πεθάνει πια τα ιδεώδη του κομμουνισμού. Παλιά υπήρχε ένα κίνημα κι ένα ιδανικό. Ύστερα άρχισαν να παρουσιάζονται «ρωγμές» και μετά τα της Τσεχοσλαβακίας άρχισαν να κουνιούνται επικίνδυνα οι «κολώνες». Μετά άλλαξαν όλα...»

«ΕΝΝΟΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ»

Όσο δεμένος κι αν είναι με το παρελθόν ο Α.Αραβανόπουλος νοιάζεται για το σήμερα και προβληματίζεται:

«...Κάθε λίγο έχει διακοπές η ΔΕΗ. Άντε να ξεμπερδέψεις. Αφού δεν έγιναν ιδιωτικοποιήσεις, η ΔΕΗ έγινε πλουτοφόρος, και τώρα ξαφνικά έχει έλλειμμα!... Τρομερή και απερίγραπτη η γκάφα με το Αιολικό Πάρκο. Μια βλακεία κάποιου «περιβαλλοντολόγου» πέταξε έξω ανέξοδη και καθαρή ενέργεια. Δηλαδή εσείς που τα ξέρετε πιο καλά εξηγήστε μου, πώς θα χαλάσει το περιβάλλον με το που...θα γυρίζουν οι μύλοι;»

Και για την **παιδεία** ο αειθαλής συνομιλητής μου έβαλε τον δάχτυλον επι τον τύπον των ύλων και ξεκαθάρισε το πρόβλημα με δυο λόγια:

«Κι' απ' την πολιτεία κι από τους διδάσκοντες υπάρχει εξέλιξη...προς τα πίσω. Τότε οι δάσκαλοι ήταν δάσκαλοι. Κάθονταν στην έδρα όσες ώρες χρειάζονταν, και μας μάθαιναν γράμματα. Τώρα οι δάσκαλοι είναι συνδικαλιστές κι επιχειρηματίες. Μαθαίνεις γράμματα απ' αυτούς;...»

Το 1977 σε ανύποπτο χρόνο ο Γ. Βαλέτας ζήτησε απ' τον Α. Αραβανόπουλο να γράψει κάτι για τον Οδυσσέα Ελύτη στα «Αιολικά Γράμματα».

Τό'γραψε. Μεταφράστηκε στις γλώσσες του κόσμου. Και λίγο αργότερα ήρθε το Νόμπελ του ποιητή. Κι ο Αραβανόπουλος έχει ενθύμιο το γράμμα της εκτίμησης από τον Ελύτη:

Ο ΕΛΥΤΗΣ ΣΤΟΝ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟ

2 Δεκεμβρίου 1978

Αγαπητέ κύριε κ. Αραβανόπουλε,

Το κείμενο σας - απ' όλα όσα είχε το αφιέρωμα των «Αιολικών Γραμμάτων», ήταν εκείνο που με συγκίνησε περισσότερο. Απροσδόκητο, ειλικρινές, έντιμο, αυθόρμητο. Προτιμώ κάτι τέτοια ξεσπάσματα της καρδιάς από τα εγκεφαλικά και περισπούδαστα μελετήματα. Γι' αυτό και χάρηκα που λάβατε τον κόπο να βγάλετε ξεχωριστά ανάτυπα. Και σας ευχαριστώ που μου τα στείλατε. Ίσως η γραμμή της ποίησής μου να μην ήταν και να μην είναι στο μέλλον πάντοτε όπως την προσδιορίσατε και θα την θέλατε. Αλλά υπάρχουν για τον ποιητή στιγμές που αναγκάζεται να αντιμετωπίζει άλλου είδους προβλήματα. Το σημαντικό είναι να γίνονται κι εκείνα, ποίηση.

Νά σαστε καλά και να ξέρετε ότι εκδηλώσεις σαν τη δική σας, μου είναι απαραίτητες. Με εγκαρδιώνουν και με βοηθούν να ολοκληρώσω την προσπάθειά μου.

Με τους φιλικούς μου χαιρετισμούς.

Ελύτης

Τα έργα του Αργύρη Αραβανόπουλου **τιμήθηκαν ιδιαίτερα** από τον Μυτιληνιό λαό. Επιθεωρήσεις, θέατρα, παρλάτες, ποίηση, έφεραν ψυχαγωγία και πολιτιστική δροσιά στον τόπο μας. Αλλά για το δημιουργό του «Άρναμου» της «Ρουδιάς» των «Μυτιληνιών» των «Ερασιτεχνών» υπάρχει μόνο ΕΝΑ έργο που το θεωρεί ως έργο της ζωής του: Τα **«Ενδόγλυφα»**.

«Τα πέρασα - λέει - **από πολύ «Τουλμπάνι»΄ κι ό,τι έμεινε απ' το «σούρωγμα» είναι η ψυχή μου»!..**

Ντόρα ΠΟΛΙΤΗ

Σημείωση της «Μ»: Για ορισμένες απαντήσεις του στην παραπάνω συνέντευξη, ο Α. Αραβανόπουλος δεν συμφώνησε έτσι όπως τελικά δημοσιεύθηκαν στην εφημ. «Δ». Γι' αυτό έστειλε το παρακάτω γράμμα του (22-6-94) προς δημοσίευση. Ο «Δημοκράτης» δεν το δημοσίευσε.
Εμείς, βρήκαμε ετούτο το «Γράμμα» του Α.Α., στο «αρχείο» του, και για την ιστορία το δημοσιεύουμε.
(Βλ. σχετικά και σ. 186 πργ. ε΄ του παρόντος τόμου: Κ. Μίσσιου «18 Γράμματα» στον Α.Α.)

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΑΡΓ. ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Αγαπητέ «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗ» 22-6-94

Περίμενα να καταλαγιάσει κάπως ο κουρνιαχτός και τα ρίχτερ των ευρω-εκλογών της καθίζησης, για να διευκρινήσω ορισμένα πράγματα - μαζί με τις ευχαριστίες μου για το τρίστηλο ολόκληρης σελίδας που μου χορηγήσατε στην συνέντευξη με την κ. Ντόρα Πολίτη. Πανέξυπνη και άξια δημοσιογράφος μόνο που υπερέβαλε εαυτήν σε δικές της απόψεις που τις μετακύλισε στον γράφοντα.

Για τον Δήμαρχό μας είπα: Τον εκτιμώ απεριόριστα τον Νότη, έχει ήθος και μας συνδέει φιλία από τα θρανία του Λυκείου και την Αντίσταση, μισού αιώνα και κάτι. Νομίζω όμως πως δεν έχει τη στόφα του Δημάρχου, κι αυτό το έχω πει στον Νότη στην επόμενη μέρα της εκλογής του. Τριάντα τόσα χρόνια νταραβεριζόμουν με τους Δήμους και τις Κοινότητες στη Λέσβο, στη Χίο, στην Κρήτη κι έχω μιαν εμπειρία για το τι τραβούν οι άνθρωποι της αυτοδιοίκησης.

Τα υπόλοιπα που γράφτηκαν δεν είναι δικά μου, ούτε τα περί ελληνο-τουρκικής φιλίας και άλλα τινά. Από εξωτερική πολιτική είμαι αναλφάβητος. Όταν ρωτήθηκα για την αποχώρηση του κ. Σαμαρά, απάντησα: «μεγάλη γλύστρα» και τίποτα άλλο. Το ότι ανήκα στην Αριστερά κάποτε - κατοχή, ΕΠΟΝ, ΕΑΜ - το ξέρουν όλοι οι πέραν των 50 ετών συναγωνισταί. Το ότι «τώρα είμαι τελείως αντίθετος» είναι μεγάλα λόγια που δεν με αφορούν. Απλά είμαι απελευθερωμένος είτε από τα κόμματα είπε από τις ποδοσφαιρικές ομάδες είτε από τους πολιτιστικούς ομίλους. Ούτε ξέρω αν έχουν πεθάνει ή όχι τα ιδεώδη του κομμουνισμού. Οι ρωγμές όμως με τον Τίτο κι υστερώτερα της Τσεχοσλαβακίας είναι υπαρκτές και καθοριστικές για τον χάρτη της Ευρώπης σήμερα.

Το «κλου» όμως της συνέντευξης που μόλις πρωτοσυστηθήκαμε με την κ. Πολίτη - ούτε τη γνώριζα ούτε με γνώριζε - η πρώτη φράση που φέρεται οτι της είπα, είναι πως «είμαι...κομπλεξικός». Αν είναι δυνατόν. Ούτε ερυθρόδερμος θα τόλεγε αυτό.

Με πολλή αγάπη
Α. ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Δόθηκε στον «Δημοκράτη» στις 24 Ιουνίου
Δεν δόθ δημοσιεύθ. Μου τ' είπε ο Σκούφος μι τ' τηλέφωνο στις 4 Ιουλίου

Εισήγηση - παρουσίαση του έργου του ζωγράφου Μανώλη Καλλιγιάννη

του Αργύρη Αραβανόπουλου

Σκίτσο του Α.Α. από τον Μανώλη Καλλιγιάννη (τέλος της γραφής του «Άρναμου»)

Το παρακάτω κείμενο γράφτηκε σε ανύποπτο χρόνο, σαν ομιλία - εισήγηση στην αναδρομική έκθεση που οργάνωσε προς τιμή μου ο Δήμος Μυτιλήνης το 1981.

Ξαναδιαβάζοντάς το σήμερα, το βρίσκω πολύ πιο κατατοπιστικό για τον γενικό τρόπο προσέγγισης της δουλειάς και της ζωής μου από οποιαδήποτε βαθυστόχαστη ανάλυση των «ειδικών περί την Τέχνην». Για τον λόγο αυτό το παραθέτω, αν όχι σαν την καλύτερη εισαγωγή σε τούτη την έκθεσή μου, αλλά τουλάχιστον, σαν την λιγότερο βαρετή για τον αναγνώστη.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΑΛΛΙΓΙΑΝΝΗΣ

Πριν από την λιγόλογη εισήγησή μου στα σημερινά μας εγκαίνια θάθελα να σας παρακαλέσω να μου επιτρέψετε μια εξομολόγηση ή διευκρίνηση.

Θέλω να είμαστε εξηγημένοι. Με τον ζωγράφο που τιμούμε σήμερα, το Μανώλη Καλλιγιάννη, με συνδέουν πολύχρονοι και πολύ δυνατοί δεσμοί. Από τα χρόνια του θρανίου μέχρι σήμερα. Μισό αιώνα περίπου - δυστυχώς και για τους δυό μας.

Αυτά τα λέω για γνωρίζετε μιας εξαρχής και να ρυθμίσετε ανάλογα τις αντιδράσεις σας, σε όσα θα ακούσετε απόψε από μένα. Γιατί, όσοι τυχόν ξέρουν ποια είναι η στάθμη και το ευρωπαϊκό επίπεδο του Καλλιγιάννη, τι και πόσα έχουν γραφτεί για το έργο του και ποια είναι η θέση του στο χώρο της ζωγραφικής σε διεθνή κλίμακα, ίσως νομίζουν ότι τον αντικρύζω μικρόψυχα, αφού θα αποφύγω να μιλήσω γι' αυτόν με τον ενθουσιασμό, που μιλάνε από το 1956 και δώθε, βαρειά ονόματα της κριτικής και της αισθητικής ανάλυσης, όπως στο Παρίσι, οι Julien Alvar, R. V. Gintertael, Charles Estienne, Waldemar George, Dora Vallier, Christian Zervos, στο Λονδίνο οι Denys Sutton, Rosine Raoul, Antony Cox, Terence Mullaly, στη Νέα Υόρκη οι John Canaday, John Rewald και άλλοι, για να ακολουθήσουν - όπως γίνεται πάντα στην Ελλάδα - ο Γιώργος Πηλιχός, η Βεατρίκη Σπηλιάδη, ο Μιλτής Παρασκευαΐδης, ο Γιώργος Πετρής, ο Φραντζής Φραντζέσκάκης, η Ντόρα Ρογκάν, ο Κώστας Λιναρδάτος, ο.., ο.., ο.., και δε συμμαζεύεται.

Μου είναι πολύ οικείος ο Μανώλης για να χρησιμοποιώ υπερθετικά και η ειδικότητά μου στη ζωγραφική είναι όση και του καθενός εδώ μέσα, ώστε να μην υπάρχουν

περιθώρια για τολμήματα διατύπωσης προσωπικών απόψεων και ακόμα πιο πολύ για ανεύθυνες κρίσεις.

Θα περιοριστώ λοιπόν σε ορισμένα περιστατικά, που μιλούν μόνα τους για τον Καλλιγιάννη και το έργο του, που οπωσδήποτε δεν τα ξέρουν οι κριτικοί του - και αυτό ίσως να είναι καλύτερο , γιατί μπορεί να αφαιρεί ένα κάποιο ερμηνευτικό βάθος, αλλά προσθέτει αντικειμενικότητα στην κρίση τους.

Η εφηβεία και η άνδρωσή του, είναι φορτισμένη με πολλές και γερές περιπέτειες. Δεκατεσσάρω - δεκαπέντε χρονών άρχισε τα ζωγραφικά του πρωτόλεια. Στα δεκάξι του θητεύει στο εργαστήρι του μεγάλου δασκάλου Αντώνη Πρωτοπάτση και μέσα σε ενα - δυο χρόνια, αρχίζει να βγαίνει έργο από τα χέρια του.

Στους πρώτους μήνες της κατοχής, φεύγει για τη Μέση Ανατολή. Κατατάσσεται στην - με την άδειά σας - ιπτάμενη αεροπορία, και όταν τελειώνει ο πόλεμος ξαναφεύγει, αυτή τη φορά στη Ν. Αφρική για να καταλήξει λίγο μετά στο Παρίσι, όπου αρχίζει ο μεγάλος αγώνας.

Την εποχή εκείνη, τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, έχουν κατακλύσει το Παρίσι όλοι οι επίδοξοι ζωγράφοι, προσφέρουν τα έργα τους σε βιτρίνες, σε μαγαζιά, σε μικρομάγαζα, στα πεζοδρόμια, στις όχθες του Σηκουάνα. Που νάβρεις τόπο να σταθείς κι ίσκιο για να ακουμπήσεις;... Και δεν είναι μόνο το πλήθος, είναι και ο καλλιτεχνικός, ιδεολογικός ανεμοστρόβιλος. Τα πειράματα παίρνουν και δίνουν και η σύγχυση για το τι είναι Τέχνη και τι δεν είναι, έχει κορυφωθεί. Κινήματα καλλιτεχνικά, αντικινήματα, συνδυασμοί κινημάτων και απίθανα έργα δημιουργούν κομφούζιο. Κάπου στο βάθος -ή στο προσκήνιο- καραδοκούν και οι έμποροι της Τέχνης, που κρατούν τα σπαγγάκια της αγοράς και της μόδας. Δημιουργήματά τους, αστέρια της μιας μέρας που λάμπουν και μεσουρανούν κι εξαφανίζονται την επαύριο από άλλα αστέρια, άλλου στημένου ουρανού, που τους παίρνουν τη θέση. Φυλάγω τα γράμματά του αυτής της εποχής που σου φέρνουν μελαγχολικές σκέψεις.

Πολύ γρήγορα ο Μανώλης διαπιστώνει, ότι το Παρίσι δεν είναι παίξε - γέλασε και ότι για να επιβιώσει κανείς σ' αυτόν τον κατακλυσμό δεν του φτάνει ούτε η Κιβωτός του Νώε. Το προσωπικό του πρόβλημα αρχίζει να παίρνει πολύ μεγάλες διαστάσεις αλλά και η πίστη του σ' αυτό που έχει συνειδητοποιήσει, σ' αυτό που ξέρει ότι είναι, σ' αυτό που έχει στο αίμα του κληροδοσιά από την καλή Λεσβιακή παράδοση, το μερά-

κι για το γνήσιο και το δύσκολο, με την επίμονη πεισματική δουλειά, τη διαρκή αναζήτηση και προβληματισμό, για το «ένδον σκάπτε» και δώσε ολόκληρη την ψυχή σου και το είναι σου επιδιώκοντας την τελειότητα με ασταμάτητη δουλειά και μόχθο, με ειλικρίνεια και εντιμότητα, ξεγράφοντάς τα όλα για το έργο σου - αυτή η πίστη τον κρατά όρθιο να παλεύει χωρις ανάσα.

Και περνά το στεφάνι με τις φλόγες. Η ποιότητά του επιβάλλεται και αναγνωρίζεται.

Τι σημασία έχει αν ξεκίνησε στη Μυτιλήνη και αν καθιερώθηκε σαν αφηρημένος ή σαν εμπρεσιονιστής ή εξπρεσιονιστής κι αν έκανε τον κύκλο και ξαναγύρισε στο σημείο που ξεκίνησε περνώντας, επί σαράντα χρόνια, απ' όλα τα φίλτρα κι απ' όλους τους λαμπίκους, και τους εκφραστικούς του μηχανισμούς δηλαδή το νου, την καρδιά και το μεδούλι των κοκκάλων του.

Αυτά ίσως να έχουν ένα νόημα, ένα μεγάλο νόημα, για την κριτική και τις επιμέρους αισθητικές αναλύσεις και συμπεράσματα από την απάντηση που έδωσε το πολύπλαγκτο αισθητήριο του Καλλιγιάννη στις τελικές του επιλογές. Όμως το βασικό στοιχείο της αξίας του είναι άλλο και κάπως άσχετο με όλα αυτά.

Κοιτάξτε: Υπάρχει μια τάση να διαιρούν τους καλλιτέχνες σε ομάδες και κατηγορίες ων ουκ έστιν αριθμός, σε ιδεαλιστές, σε ρεαλιστές, σε φορμαλιστές, σε περιγραφικούς, σε ρομαντικούς, σε νατουραλιστές, σε πριμιτίφ και λοιπά και λοιπά. Προσωπικά δεν τους πολυπιστεύω όλους αυτούς τους τεμαχισμούς, γιατί το πνεύμα είναι ενιαίο και αδιαίρετο και σε κάθε τέτοια κατηγορία ενυπάρχουν και όλες οι άλλες στον ολοκληρωμένο καλλιτέχνη.

Πιο παραδεκτή και πρόσφορη κατάταξη είναι νομίζω, αυτή που χωρίζει τους καλλιτέχνες και γενικά τους πνευματικούς ανθρώπους, σε δύο βασικές κατηγορίες, με τη σχετική ποσοτική κλιμάκωσή τους στην κάθε μια: Στους βατράχους των μεγάλων βάλτων από τη μια και στους βατράχους των μικρών βάλτων από την άλλη.

Υπάρχουν οι μεγάλοι και οι μικροί βάτραχοι των μεγάλων βάλτων και οι αντίστοιχοι των μικρών βάλτων. Η διαφορά τους είναι ότι οι βάτραχοι της πρώτης κατηγορίας είναι λίγοι, αλλά το μέγεθος τους είναι τεράστιο σε σχέση με τους βατράχους των μικρών βάλτων, που το πλήθος τους είναι πολύ, αλλά το μέγεθός τους ελάχιστο. Γι' αυτό, κι όταν παίρνει τον λόγο ένας οποιοσδήποτε βάτραχος των μεγάλων βάλτων, οι μικροί σωπαίνουν ή ο ορυμαγδός τους παύει να ακούγεται.

Δεν ξέρω κι ούτε μπορώ να προσδιορίσω το μέγεθος του Μσνώλη Καλλιγιάννη. Αυτό όμως που διαπιστώνει κανείς με την πρώτη ματιά είναι ότι ανήκει στους μεγάλους βάλτους. Καιρός λοιπόν να σωπάσω. Ευχαριστώ.

Μυτιλήνη, 1981

Αργύρης ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΥΘΟΣ - ΙΣΤΟΡΙΑ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
Ολυμπιακοί Αγώνες, 1896 - Ολυμπιάδα «Αθήνα 2004»

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ
Σφραγίδες οκτώ βυζαντινών Επισκόπων Μυτιλήνης

Αρχιμ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
Οι 10 Αρχαίοι - Νέοι Πατέρες της Λέσβου

ΜΑΚΗΣ ΑΞΙΩΤΗΣ
Ο Ταξιάρχης του Παππάδου

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Σ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ
Το ναυπηγείο της Μυτιλήνης

ΣΤΡΑΤΗΣ Ι. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ
Η Λέσβος του 1858, σύμφωνα με μια προξενική έκθεση του Charles Roboly

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΟΥΜΑΡΕΛΑΣ
Δυο ιστορημένα Βυζαντινά οχυρώματα στην είσοδο του Κόλπου της Καλλονής

ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΙΣΓΙΡΗΣ
«Φάραγγας», η τραγική γενέτειρα του Αγίου Ιγνατίου

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΝΤΟΣ
Ο «Κώδηξ» της Αγίας Παρασκευής για την απελευθέρωση της Λέσβου

ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ
Η Μυτιλήνη του 1913 και 14, μέσα από τα επίσημα δελτία και τις ΦΕΚ της εποχής

ΑΝΤΩΝΗΣ Π. ΠΛΑΤΩΝ
Οι εκλογές του 1920 στη Λέσβο

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΚΛΗΜΗΣ
Αναμνήσεις από το 1944-46

ΦΟΜ 1977

Ο πολιτισμός του αθλητισμού

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ
ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ, ΤΟ 1896
ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ
ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ «ΑΘΗΝΑ 2004».

Οι έλληνες καλλιτέχνες
με επίκεντρο την επαναφορά
των αρχαιοελληνικών αξιών και αρετών,
δημιούργησαν σημαντικά έργα τέχνης.

Οι εναρκτήριες τελετές
των Ολυμπιακών Αγώνων πραγματοποιήθηκαν
υπό τους ήχους, ενός νέου ύμνου,
που συνέθεσε ο **Σπύρος Σαμάρας**
σε ποίηση του **Κωστή Παλαμά**:

Το «Αρχαίο πνεύμα αθάνατο».

Αρχαίο πνεύμα αθάνατο, αγνέ πατέρα
Του ωραίου, του μεγάλου και τ' αληθινού,
Κατέβα, φανερώσου, κι άστραψ' εδώ πέρα
Στη δόξα της δικής σου γης και τ' ουρανού.

Στο δρόμο και στο πάλαιμα και στο λιθάρι,
Στων ενγενών αγώνων λάμψε την ορμή
Και με τ' αμάραντο στεφάνωσε κλωνάρι
Και σιδερένιο ηλιάσε και άξιο το κορμί.

Κάμποι βουνά και πέλαγα φέγγουν μαζί σου
Σαν ένας λευκοπόρφυρος μέγας ναός
Και τρέχει στον ναόν εδώ προσκυνητής σου,
Αρχαίο πνεύμ' αθάνατο, κάθε λαός.

ΦΟΜ 1977

Από το βιβλίο του John F. L. Ross «Ολυμπιακοί Αγώνες», επιστροφή στην κοιτίδα. Εκδ. EXPLORER, Αθήνα, 2004

Ιωάννης Κ. Μουτζούρης Δρ. Θ. *

ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ ΟΚΤΩ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

Όσοι ασχολούνται με την ιστορία του Βυζαντίου συχνά συναντούν την ευρύτατα διαδεδομένη χρησιμοποίηση των σφραγίδων από τους αυτοκράτορες και αξιωματούχους της πολιτικής, της στρατιωτικής και της εκκλησιαστικής διοικήσεως δηλ. από τους πατριάρχες και τους επισκόπους. Οι σφραγίδες που χρησιμοποίησαν οι τελευταίοι αυτοί, έφεραν συνήθως την εικόνα του Χριστού ή της Θεοτόκου ή κάποιου αγίου και μια σύντομη επιγραφή επικλήσεως.

Η σημασία των σφραγίδων αυτών είναι μεγάλη για τη συμπλήρωση άλλων πηγών της Βυζαντινής ιστορίας.

Τέτοιες σφραγίδες πολύ αξιόλογες οκτώ βυζαντινών επισκόπων Μυτιλήνης βρήκαμε στο έργο του V. Laurent, Le corpus des sceaux de l' Empire Byzantin, τομ. 5 (Paris 1963) και τομ.5β (Paris 1965).

Οι έξι από τις οκτώ αυτές σφραγίδες είναι εξαιρετικά σημαντικές, γιατί ανήκαν σε έξι άγνωστους επισκόπους Μυτιλήνης, για τους οποίους δεν έχουμε πληροφορίες από καμμιά ιστορική πηγή.

Οι υπόλοιπες δύο άλλες σφραγίδες επιβεβαιώνουν και συμπληρώνουν τις ιστορικές πληροφορίες, που έχουμε για δυο άλλους επισκόπους Μυτιλήνης.

Παραθέτουμε παρακάτω τα ονόματα των οκτώ κατόχων των σφραγίδων επισκόπων Μυτιλήνης, τις εξεικονίσεις των σφραγίδων των και τις πληροφορίες, που έχουμε γι αυτούς.

1. Χριστόδουλος (7ος-8ος αι.)

Το όνομα του άγνωστου αυτού αρχιερέα Μυτιλήνης απαντά σε σφραγίδα του 7ου-8ου αιώνα, που έφερε την παράσταση της Θεοτόκου και την επιγραφή: *«Χριστοδούλου αρχιεπισκόπου Μυτιλήνης»* [1].

Στο όνομα της Θεοτόκου, την παράσταση της οποίας έφερε η σφραγίδα, ήταν αφιερωμένος ένας ιστορικός ναός της Μυτιλήνης κατά τα χρόνια αυτά[2].

Τον τίτλο του αρχιεπισκόπου χρησιμοποίησαν κι άλλοι επίσκοποι Μυτιλήνης στα χρόνια του Χριστοδούλου ή πριν απ' αυτόν.

2. Θωμάς (10ος αι.)

Το όνομα του άγνωστου αυτού αρχιερέα Μυτιλήνης απαντά σε σφραγίδα του 10ου αιώνα που εξεικόνιζε τη Θεοτόκο και την επιγραφή: *«Θωμά μητροπολίτη Μετοιλήνης»* [3].

Ο Θωμάς είναι ο πρώτος γνωστός σε μας αρχιερέας, που υπογράφει με τον τίτλο του μητροπολίτη [4].

3. Ηλίας (πρώτο μισό 11ου αι.)

Το όνομα του άγνωστου αυτού αρχιερέα Μυτιλήνης απαντά σε σφραγίδα του πρώτου μισού του 11ου αι., που εξεικόνιζε τη Θεοτόκο με την επιγραφή: *«Θεοτόκε, βοήθει Ηλία μητροπολίτη Μιτυλήνης»* [5].

4. Ιωάννης (δεύτερο μισό 11ου αι.)

Το όνομα του άγνωστου αυτού αρχιερέα απαντά σε σφραγίδα του δεύτερου μισού του 11ου αι., που έφερε την παράσταση του αγίου Ιωάννου Προδρόμου και την επιγραφή: *«Ομωνυμού-*

---

* Ο Ιωάννης Κ. Μουτζούρης Δρ. Θ. Ιστορικός, γεννήθηκε το 1914 στο Μεγαλοχώρι Λέσβου. Συγγραφέας.

ντα πρωτοσύγκελλον (;) σκέποις το πρόδρομον φως Μιτυλήνης ποιμένα» [6].

5. Στέφανος (11ος ή 12ος αι.)

Το όνομα του άγνωστου αυτού αρχιερέα είναι χαραγμένο σε σφραγίδα του 11ου ή 12ου αι. με την παράσταση της αγίας Θεοδώρας και την επιγραφή: *«Στεφάνου ποιμένος Μιτυλήνης»* [7].

Στο όνομα της αγίας μάρτυρος Θεοδώρας, την παράσταση της οποίας έφερε η σφραγίδα, ήταν αφιερωμένος ο μητροπολιτικός ναός της Μυτιλήνης το 843 [8].

6. Κωνσταντίνος (12ος αι.)

Το όνομα του άγνωστου αυτού αρχιερέα απαντά σε σφραγίδα του 12ου αι., που έφερε την εικόνα της αγίας Θεοδώρας και την επιγραφή: *«Κωνσταντίνου σφράγισμα του Μητυλίνης»*[9].

7. Μιχαήλ (μέσα 9ου αι.)

Μια άλλη σφραγίδα των μέσων του 9ου αι. ανήκε στον αρχιερέα Μυτιλήνης Μιχαήλ και έφερε την παράσταση της αγίας Θεοδώρας και την επιγραφή: «Μιχαήλ επισκόπω Μιτυλήνης»[10].

Ο επίσκοπος Μιχαήλ είναι γνωστός και από άλλες ιστορικές πηγές. Η αρχιερατεία του σχετίζεται στενά με την πρώτη πατριαρχία του μεγάλου Φωτίου (857-867), ο οποίος συνδεόταν με φιλία μαζί του και αλληλογραφούσε. Μετά την εκθρόνιση του Φωτίου εκθρονίσθηκε και ο Μιχαήλ, όπως και όλοι, που ήταν φίλοι του Φωτίου και χειροτονήθηκαν απ' αυτόν[11].

8. Πόθος

Το όνομα, του γνωστού και από άλλες ιστορικές πηγές αρχιερέα Πόθου, απαντά σε σφραγίδα, που έφερε την παράσταση της Θεοτόκου και την επιγραφή: *«Πόθου σφράγισμα Μιτυλήνης ποιμένος»* [12].

Ο Πόθος έλαβε μέρος στη σύνοδο του έτους 1166, επί πατριάρχου Λουκά Χρυσοβέργη και αυτοκράτορος Μαν. Κομνηνού, η οποία αντιμετώπισε τη θεολογική έριδα για τη σχέση του Υιού της Αγίας Τριάδος προς τον Πατέρα. Υπογράφει δε σ' αυτήν: *«Ο ευτελής μητροπολίτης Μιτυλήνης Πόθος ορίσας υπέγραψα»* [13].

Το όνομα του Πόθου απαντά επίσης και σε μια πατριαρχική πράξη του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' το 1173 [14].

Κρίνοντας τα ιστορικά στοιχεία, που μας προσφέρουν οι ανωτέρω επισκοπικές σφραγίδες, διαπιστώνουμε την συμβολή των στον εμπλουτισμό του επισκοπικού καταλόγου Μυτιλήνης.

Τον κατάλογο αυτό, που αποτέλεσε μέλημα της ιστορικής έρευνάς μας από τα νεανικά μας ακόμη χρόνια, εμπλουτισμένο τώρα με τα ιστορικά στοιχεία των επισκοπικών σφραγίδων, παρουσιάζουμε στη νέα υπό έκδοση μελέτη μας, που φέρει τον τίτλο: *«Επισκοπικός ιστορικός κατάλογος Μυτιλήνης»*.

(Αθήνα, 1 Μαρτίου 1995)

Ιωάννης Κ. ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ

Σημειώσεις:

1 Laurent, Le corpus des sceaux, τ. 5 σελ. 574
2 Για τον ναό της Θεοτόκου βλ. Ι. Φουντούλη, Οι όσιοι αυτάδελφοι Δαβίδ, Συμεών και Γεώργιος οι ομολογηταί, Αθην. 1961, σελ. 49, 50, 51.
3 Laurent ε.α. τ. 5 σελ. 575
4 Κατά τον Laurent (έ. α. σ. 573) τον τίτλο χρησιμοποιεί ο Μυτιλήνης κατά τα έτη 850-900.
5 Laurent έ.α. τ. 5 σελ. 127-128
6 Laurent έ.α. τ. 5 σελ. 576
7 Laurent έ.α. τ. 5 σελ. 577 - Του ιδίου περ. «Ελληνικά» τ. 6 (1932) σελ. 89
8 Βλ. Ι. Φουντούλη ε. α. σελ. 50, 58, 59, 70. - Μητρ. Ιακώβου Κλεομβρότου, Mytilena Sacra τ. Γ΄ σελ.113
9 Laurent έ.α. τ. 5 σελ. 578
10 Laurent έ.α. τ. 5 σελ. 127
11 Σ. Αριστάρχου, Του εν αγίοις πατρός ημών Φωτίου, Λόγοι και ομιλίαι, τ. Α΄. Κωνστ. 1900, σελ. οζ'.
12 Laurent, έ.α. τ. 5 β σελ. 128
13 Mansi τ. 22 σ.11 - Ράλλη και Ποτλή, Σύνταγμα θείων και ιερών κανόνων τ. 5 σελ. 95
14 Les régestes, τευχ. 3 σελ.128

Αρχιμ. Νικόδημος Παυλόπουλος *

ΟΙ 10 ΑΡΧΑΙΟΙ - ΝΕΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ

Άχρι του 1981 εορτάζοντο υπό της αγίας ημών Μητρός Εκκλησίας εις κινητάς εορτάς, καθ' ημέραν Κυριακήν μόνον, οι θεοφόροι Πατέρες της Α' εν Νικαία Οικουμενικής Συνόδου, τη Κυριακή προ της Πεντηκοστής τη επιλεγομένη των «Αγίων Πατέρων», της Δ' εν Χαλκηδόνι Οικουμενικής Συνόδου, τη Κυριακή μετά την 11ην Ιουλίου, και της Ζ' εν Νικαία και πάλιν, Οικουμενικής Συνόδου, τη Κυριακή μετά την 12ην Οκτωβρίου.

Τω 1981 έτει, ότε εώρτασεν η αγία μας Ορθοδοξία τα 1600 έτη από της συγκροτήσεως της Β' εν Κωνσταντινουπόλει Οικουμενικής Συνόδου, ο μέγας Υμνογράφος της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας αείμνηστος Μοναχός Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης συνέθεσε και την ακολουθίαν των 150 αγίων και θεοφόρων Πατέρων της ως άνω ιεράς Συνόδου, και η Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος έθεσεν αυτήν εις κυκλοφορίαν εις δίχρωμον πολυτελή έκδοσιν.

Ο δε απαράμιλλος αγιολόγος μακαριστός Μητροπολίτης Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος Ευστρατιάδης εν τω περισπουδάστω αυτού έργω «ΑΓΙΟΛΟΓΙΟΝ», εκδοθέν ωσαύτως υπό της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος τω 1935, αναφέρει τας ακινήτους εορτάς απασών των Οικουμενικών Συνόδων εχούσας ώδε:

Α' εν Νικαία Οικουμενική Σύνοδος, τη 28η Μαΐου,
Β' εν Κωνσταντινουπόλει Οικουμενική Σύνοδος, τη 22α Μαΐου,
Γ' εν Εφέσω Οικουμενική Σύνοδος, τη 9η Σεπτεμβρίου,
Δ' εν Χαλκηδόνι Οικουμενική Σύνοδος, τη 13η Ιουλίου,
Ε' εν Κωνσταντινουπόλει Οικουμενική Σύνοδος, τη 25η Ιουλίου,
Στ' εν Κωνσταντινουπόλει Οικουμενική Σύνοδος, τη 14η Σεπτεμβρίου,
ΠΕΝΘΕΚΤΗ εν Τρούλλω Οικουμενική Σύνοδος, τη 18η Σεπτεμβρίου,
Ζ' εν Νικαία Οικουμενική Σύνοδος, τη 11η Οκτωβρίου.

Τούτους τους άγιους Πατέρας « τα μυρίπνοα άνθη του Παραδείσου», ως εν τω Παραδείσω ανθήσαντας και εις οσμήν ευωδίας πνευματικής του άκρου Αρχιερέως Χριστού το υπερουράνιον θυσιαστήριον κυκλώσαντας, τιμά και γεραίρει συλλήβδην και εξατομικεύσουσα η αγία μας Εκκλησία εις τακτάς και εκτάκτους του ενιαυτού ημέρας προσφέρουσα την οφειλουμένην τιμήν εις τους ήρωας της πίστεως, ανθ' ων υπέρ της ευσεβείας ειργάσαντο, συνελθόντες και συγκροτήσαντες τας Αγίας επτά Οικουμενικάς Συνόδους, καθελόντες τους δυσεβείς αιρεσιάρχας και αναθεματίσαντες αυτούς, και τους τούτοις ομόφρονας, και συντάξαντες τους όρους της πίστεως, ήτοι τα Σύμβολα της ευσεβείας και τα δόγματα τα Ορθόδοξα, παραδόντες ασινή και ανόθευτον την πίστιν ην παρά του Χριστού παρέλαβον.

Εις τούτους τους παμπληθείς πατέρας και ομολογητάς συγκαταλέγονται και δέκα (10) Ιεράρχαι των παλαιφάτων και ιστορικών Μητροπόλεων της νήσου Λέσβου, των Μητροπόλεων Μυτιλήνης και Μηθύμνης, υπό του Σταύρου Καρυδώνη εν τω περισπουδάστω αυτού έργω: «Τα

* Ο Αρχιμ. Νικόδημος Παυλόπουλος γεννήθηκε το 1941 στην Κόρωνο της Νάξου. Θεολόγος - Φιλόλογος. Ηγούμενος της Ι. Μονής Λειμώνος Λέσβου, από το 1967 μέχρι σήμερα. Συγγραφέας - Ιεροκήρυξ Ι. Μητροπόλεως Μηθύμνης.

εν Καλλονή Πατριαρχικά και Σταυροπηγιακά Μοναστήρια Λειμώνος και Μυρσινιωτίσσης» εν Κωνσταντινουπόλει, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου 1900, εις ον κατάλογον αναγράφονται τα ονόματα μόνον 7 (επτά) (4 εκ της ιεράς Μητροπόλεως Μηθύμνης και 3 εκ της Ιεράς Μητροπόλεως Μυτιλήνης) και μόλις από του 1987 και δη του 1991 γνωστοί γενόμενοι παρά του ιστοριοδίφη και πολυγραφωτάτου θεολόγου κ. Ιωάννου Μουτζούρη, επιτίμου επιθεωρητού μέσης εκπαιδεύσεως, εκδόσαντος το περισπούδαστον αυτού έργον «Η Μητρόπολη Μηθύμνης Λέσβου: Περιφέρεια και έδρα της (Ανάτυπον εκ της «Κληρονομίας», τόμος 19, τεύχος Α-Β 1987, Θεσσαλονίκη 1991).

Ο ως άνω ιστοριοδίφης εν τη υποσημειώσει της σελίδος 169, και υπό του κυρίου Σπυρίδωνος Κοντογιάννη, καθηγητού της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών επικουρούμενος, ενετόπισαν εις πρακτικά των Οικουμενικών Συνόδων εκδόσεως MANSI τας υπογραφάς δύο Ιεραρχών Λέσβου συμμετασχόντων εις την Α' Οικουμενικήν Σύνοδον μετά των 318 Θεοφόρων Πατέρων αυτής και συνυπογραψάντων τα επτά πρώτα άρθρα του Συμβόλου της Πίστεως: πρόκειται περί των Μητροπολιτών Γρηγορίου (πρώτου ασφαλώς αγίου Μυτιλήνης), Επισκόπου Μυτιλήνης και Ανδρέου (δευτέρου μετά τον άγιον Αλέξανδρον, αγίου Μηθύμνης) επισκόπου Μηθύμνης.

Όντως μεγάλη και θαυμαστή η ιστορική έρευνα τούτε κυρίου καθηγητού και του κ. επιθεωρητού εφόσον ανέσυραν από τα βάθη των αιώνων τους αγνώστους μέχρι πρότινος αγίους των ιστορικών και παλαιφάτων Μητροπόλεων της Λέσβου και ανήγαγον την τοπικήν εκκλησιαστικήν ιστορίαν μεμαρτυρημένως πλέον εις τας αρχάς του 4ου μ.Χ αιώνος, ου μην αλλά και επλήθυναν την ιεράν χορείαν των Αγίων της Λέσβου, της την πρώτην θέσιν εν Ελλάδι κατεχούσης εξ επόψεως αγιολογικής και απο πλευράς αριθμού αγίων 47 ήδη τον αριθμόν.

Ούτοι λοιπόν οι άγιοι οι «Μαρτυρηθέντες δια της πίστεως και ήδη κομίσαντες την επαγγελίαν του Θεού περί ημών κρείττονι προβλεψαμένου» ανασυρθέντες δήλον ότι από τα βάθη των αιώνων και από την αφάνειαν και την αγνωσίαν των ανθρώπων, εις την επιφάνειαν της δόξης των τέκνων του Θεού είναι οι κάτωθι:

α) Της Ιεράς Μητροπόλεως Μυτιλήνης

1. Γρηγόριος (MANSI JOANNES DOMINICUS SANCTORUM CONCILIORUM NOVA ET AMPLISSIMA COLLECTIO T. 2 1960) στ. 697.

2. Ιωάννης: «Ούτος έλαβε μέρος εις την Γ' Οικουμενικήν Σύνοδον εν Εφέσω τω 431 υπογράψας «Επίσκοπος Λέσβου και Προσελήνης» (Σταύρου Καρυδώνη «Τα εν Καλλονή της Λέσβου Ιερά Σταυροπηγιακά Μοναστήρια του Αγίου Ιγνατίου, Αρχιεπισκόπου Μηθύμνης» Εν Κωνσταντινουπόλει 1900 εκ του Πατριαρχικού τυπογραφείου, σελ.217.

Σπ. Κοντογιάννη, επισκοπικοί κατάλογοι, Αθήναι 1986, σελ. 190. Ούτος ο άγιος είναι εις εκ των 318 πατέρων της Α' Οικουμενικής.

3. Φλωρέντιος: «Μετέσχε της Δ' Οικουμενικής Συνόδου εν Χαλκηδόνι τω 451 υπογράψας «Επίσκοπος Λέσβου, Τενέδου, Προσελήνης, Αιγιαλών» (Ενθ' ανωτ. σελ.218).

4. Ευέλπιστος, ο και υπογράψας τα πρακτικά της Δ' Οικουμενικής εξ ονόματος του κυριάρχου αυτού Μητροπολίτου Φλωρεντίου: «Φλωρέντιος επίσκοπος Λέσβου, Τενέδου, Προσελήνης, Αιγιαλών υπέγραψα δια **Ευελπίστου** χωροεπισκόπου μου δια το υπότρομον έχειν υπ' αρρωστίας την χείρα». (Ιωάννου Μουτζούρη: Επισκοπικός ιστορικός κατάλογος Μυτιλήνης. Ανάτυπον εκ της «Κληρονομίας» τομ. 25 τεύχη Α-Β, 1993, Αθήναι 1995 σελ. 184).

5. Γρηγόριος ο Β': «Υπογράψας εις την Στ' Οικουμενικήν Σύνοδον εν Κωνσταντινουπόλει Επίσκοπος Μυτιληνέων πόλεως των Λεσβίων, 681» (Ενθ' ανωτ. σελ 218).

β) Της Ιεράς Μητροπόλεως Μηθύμνης

1. Ανδρέας: «Ανδρέας, ελέω θεού επίσκοπος της Μεθυμνείων πόλεως της των Λεσβίων νήσου, ορίσας υπέγραψα» τα πρακτικά της Α' Οικουμενικής Συνόδου τω 325 (Ιωάννου Μουτζούρη: « Η Μητρόπολη Μηθύμνης Λέσβου: Περιφέρεια και έδρα της (Ανάτυπον εκ της «Κληρονομίας» Τόμος 19, τευχη Α-Β 1987 Θεσ/νικη σελ.169).

2. Χριστόδωρος: «Ήκμασεν επι πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Επιφανίου (520-535). Εις τι γράμμα της εν Κωνσταντινουπόλει Ε΄ Συνόδου υπογράφει «και ο Χριστόδωρος ελέω θεού Επίσκοπος Μηθύμνης της νήσου Λέσβου» (Ε. Δρακ. και Σταύρου Καρυδώνη, ενθ' ανωτ. σελ.328).

3. Ανδρέας ο Β': «Έλαβε μέρος εν τη ΣΤ' εν Κωνσταντινουπόλει Οικουμενική Συνόδω υποφαινόμενος εν τοις Πρακτικοίς «Ανδρέας ελέω θεού επίσκοπος της Μηθυμναίων πόλεως Λέσβου» και εν αυτή « Ανδρέας επίσκοπος Μεθύμνης είπεν έπομαι ταις αναφοραίς του αγιωτάτου πάπα Ρώμης Αγάθωνος και ταις Χρήσεσι ταις εν αυταίς εγκειμέναις των αγίων πατέρων· και ούτω πιστεύω, και ούτω ομολογώ δύο φύσεις, δύο θελήματα και δύο ενεργείας επί του ενός της Αγίας Τριάδος Κυρίου ημών Ιησού Χριστού του αληθινού Θεού ημών» (Ε. Δράκου εκδοθ.1899 ίδε πατριαρχικά Πρακτικά και Σταύρου Καρυδώνη ενθ' ανωτ.228).

4. Θεοφύλακτος: «Λαβών μέρος εις την εν τρούλλω Σύνοδον. Αναφέρεται εν τη εν Κωνσταντινουπόλει πενθέκτη συνόδω (692) ως παρών ο Θεοφύλακτος ελάχιστος επίσκοπος της Μηθυμναίων» (Σταύρου Καρυδώνη ενθ' ανωτ. 229).

5. Ευστράτιος: «Παρών εν τη Ζ' Οικουμενική Συνόδω 787 Ευστράτιος επίσκοπος Μηθύμνης (ίδε πατριαρχικά πρακτικά τομ.Δ'σελ.112,272 (και Ταρασίου πατριαρχεύοντος Ευστράτιος ανάξιος επίσκοπος Μηθύμνης έτος 783) (Σταύρου Καρυδώνη ενθ' ανωτ.σελ 229).

Περί των ανωτέρω Αγίων Ιεραρχών Μηθύμνης ωμίλησεν ο Παναγιώτατος Οικουμενικός Πατριάρχης κύριος Βαρθολομαίος, τη 27η Οκτωβρίου 1994, εις την πλατείαν Καλλονής Λέσβου ειπών:

> *«Αισθανόμεθα δε ως να ευρισκώμεθα εν τω οίκω ημών, αναλογιζόμενοι τους κρίκους της χρυσής αλύσεως των αοιδίμων αρχιερέων της επαρχίας ταύτης, οίτινες ακλινώς εν τη ορθοδόξω πίστει εμμείναντες έλαβον μέρος εις Αγίας Οικουμενικάς Συνόδους, και δια του λόγου και της υπογραφής αυτών εβεβαίωσαν και διετράνωσαν την αληθή πίστιν, ως κατά την παράδοσιν ο εν αγίοις Αλέξανδρος εις την εν Νικαία, ο Χριστόδωρος εις την Ε', ο Θεοφύλακτος εις την Πενθέκτην και ο Ευστράτιος εις την Ζ'»**

* (Περιοδικόν ο «Ποιμήν» Μυτιλήνη έτος ΝΘ, Νοέμβριος 1994 αρ. 11 σελ 247 και περιοδικόν Δελτίον, «Η Οδός του Κυρίου», αριθ.264-265, σελ.51).

Αρχιμ. Νικόδημος ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Μάκης Αξιώτης *

Ο ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΠΑΠΠΑΔΟΥ

Ο Παππάδος είναι το κεντρικό χωριό της Γέρας. Η ύπαρξή του μέσα στο χρόνο υποσημαίνεται από τον 17ο αι. Δεν αναφέρεται στο αρχαίο κτηματολόγιο της εποχής του Διοκλητιανού[1] ούτε στον χαμένο Μητροπολιτικό Κώδικα του 16ου αι.[2]. Έτσι, ο πρώτος του πυρήνας, καλυμμένος από το λόφο του «Πνατσ» δεν φαινότανε από τα νερά του κόλπου. Σίγουρα το μικρό Μεσαιωνικό Κάστρο στο λόφο της *Αγίας Παρασκευής*[3] θα είχε πάψει να υπάρχει προ πολλών ετών, αφού η αρχή του χάνεται στα βυζαντινά χρόνια, μαζί με το πολύ μεγαλύτερο Παλιόκαστρο[4]. Τα παλιότερα σπίτια του χωριού βρίσκονται γύρω από την εκκλησία του *Ταξιάρχη*.

Η παλιά πλατεία ήταν διαμορφωμένη διαφορετικά, με δυό καφενεία στο μέσον, που άφηναν γύρω τους σοκκάκια. Εκεί κι ο μεγάλος πλάτανος, που τώρα είναι κουτσουρεμένος. Ένα από τα παλαιότερα σπίτια, ξύλινο εξ' ολοκλήρου, βρισκότανε πιο κάτω (τώρα πια δεν υπάρχει) και στο στενό, απέναντί του, υπήρχε το παλιό παρθεναγωγείο (του 18ου αι.) που τώρα έχει μετασκευαστεί σε κατοικία. Αρκετά από τα σπίτια έχουν διακοσμημένα ταβάνια και ανήκουν στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20 αι[5,6]

Στοιχείο ιστορικό του παλιού χωριού αποτελεί η *μαρμάρινη βρύση* της αγοράς [7]. Τώρα την βλέπουμε σε μια γωνιά δίπλα στον πλάτανο. Ο διάκοσμός της είναι υπέροχος, και την καλύπτει ολόκληρη. Ανάγλυφα φυτικά μοτίβα, ρόδακες και δυο κυπαρίσσια αναδείχνουν ένα έργο μοναδικής τέχνης. Είναι κατασκευασμένη στα 1795, όπως φανερώνει η ημερομηνία στο επάνω της άκρο. Εκεί έχει και το σταυρό. Ήταν η βρύση της εκκλησίας, γιατί πριν βρισκότανε στον μπροστινό περίβολο που χώριζε την αυλή του ναού από το δρόμο.

Αυτός ο μικρός πρόλογος χρειάζεται, για να γίνει γνωστός ο περίγυρος του *Ταξιάρχη*.

Ο σημερινός ναός είναι μια μεγάλη τρίκλιτη βασιλική (24x13x10μ)[8] φτιαγμένη από λαξευμένη κίτρινη μαλακόπετρα (ο νάρθηκας) και από αλάξευτη ασβεστόπετρα η υπόλοιπη. Το κεντρικό κλίτος είναι καμάρα ενώ τα πλάγια φέρουν από επτά σταυροθόλια. Γενικά είναι ένας από τους ωραιότερους ναούς του νησιού, έργο του Ανεμωτήσιου αρχιμάστορα *Στρατήγη Καρέκου*, ο οποίος ως γνωστόν έδωσε αξιόλογα κτίσματα στη Λέσβο του 19ου αιώνα. Ο αρχιμάστορας έβαλε την «υπογραφή» του στο στρογγυλό φεγγίτη της πρόσοψης, όπου και γράφει: ΚΑΡΕΚΟΥ ΚΑΛΦΑ ΣΤΡΑΤΗΓΗ, και δεξιά του σε μια πέτρα αναφέρει το έτος που κτίστηκε: 1838.[5,8]

Η παράδοση αναφέρει ότι στη θέση του σημερινού ναού υπήρχε άλλος μικρότερος. Οι διαστάσεις του πρέπει να είχαν το πλάτος του ωραίου *ξυλόγλυπτου τέμπλου* που θεωρείται ότι ανήκε σ' αυτόν. Μάλιστα οι προσθήκες στα δυο του άκρα είναι χωρίς ξυλόγλυπτο διάκοσμο. Σ' αυτόν το ναό πρέπει να ανήκαν και οι *εικόνες* του Αγίου Χαραλάμπου (1751), του Αγίου Νικολάου (1760), του Αγίου Γεωργίου (1746) που κοσμούν το τέμπλο, και του Αγίου Αντωνίου (1761). Γι' αυτόν το ναό πρέπει να φτιάχτηκε και η μαρμάρινη βρύση. Το πότε χτίστηκε αυτός ο ναός είναι άγνωστο.

---

* Ο Μάκης Αξιώτης γεννήθηκε το 1950 στον Παππάδο Λέσβου. Συγγραφέας. Ερευνητής - μελετητής θεμάτων αρχαιολογικού κ.ά. ενδιαφέροντος. Εκδίδει τη σατυρική φυλλάδα «Μασέλα ή Ναύς», με δικά του σκίτσα.

Η εικόνα του Ταξιάρχη

Ανάμεσα στο κεντρικό και στο νότιο κλίτος του ναού, δίπλα στο Δεσποτικό θρόνο στέκεται ένα υψηλό προσκυνητάρι με ωραιότατο ξυλόγλυπτο διάκοσμο, παρομοίας τέχνης με του τέμπλου. Αυτό φιλοξενεί την «εικόνα» του *Ταξιάρχη*, η οποία ως το 1994 ήταν σκεπασμένη με μεταλλικό επικάλυμα, που είχε φτιαχτεί το 1928. Ακάλυπτα έμεναν μόνο το πρόσωπο και ο τράχηλος. Από το τμήμα αυτό φαινότανε ότι η εικόνα ήταν φτιαγμένη σε σοβά. Και έτσι, ο αείμνηστος Μητροπολίτης Ιάκωβος Κλεόμβροτος στο MYTILENA SACRA (τομ.Δ' σελ. 145) έγραφε για την εικόνα, ότι *«αποτελεί τμήμα αγιογραφίας ειλημμένης προφανώς εκ του νοτίου τοίχου του παλαιού ναού»*.

Ο εφημέριος του ναού Ε. Κωσταντάρας (ο οποίος έκανε και μια σωστή συντήρηση του τέμπλου) για να καθαρίσει το προσκύνημα, αφαίρεσε το επικάλυμμα και αποκαλύφθηκε η *τοιχογραφία*. Αποφασίστηκε, με τη σύμφωνη γνώμη του Μητροπολίτη Ιακώβου (Φραντζή), να μείνει όπως έχει, και να κληθεί ειδικός συντηρητής για την αφαίρεση των επιζωγραφίσεων. Η επιφάνεια της τοιχογραφίας είναι 1,80 (ύψος) x 1,56 μέτρα (πλάτος). Αρκετές τρύπες φανερώνουν τη θέση των καρφίδων, απ' όπου κρέμαγαν τα αφιερώματα. Το πρόσωπο το οποίο μάλλον είναι το αυθεντικό, ανήκει σε μια ωραία εικόνα βυζαντινής τέχνης. Στη δεξιά κάτω γωνία διακρίνεται το πρόσωπο, ο τράχηλος και οι πτέρυγες *αγγέλου* της πρώτης εικόνας, παρόμοιας τεχνοτροπίας. Εκατέρωθεν δε του μικρού *αγγέλου*, διακρίνουμε το IC XP. Επίσης, το ένα τμήμα του βραχίονα του *αρχαγγέλου*, που κρατά τη σπάθη, φανερώνει το ροζ χρώμα και τις γραμμοσκιάσεις της βυζαντινής εικόνας. Όλη η υπόλοιπη επιφάνεια ήταν επιζωγραφισμένη από λαϊκό τεχνίτη, και ίσως περισσότερες από μια φορές, όπως φανερώνουν τα στρώμματα επάνω από την αγιογραφία (από το βάθος διαδοχικά κόκκινο, μπλέ, πράσινο). Ο φωτοστέφανος κάτω από την κίτρινη επιζωγράφιση ήταν με φύλλα χρυσού (οι παρατηρήσεις έγιναν το 1995, πριν από οποιαδήποτε επέμβαση στην εικόνα).

Είναι, λοιπόν, μια *τοιχογραφία βυζαντινής τέχνης*. Το ερώτημα είναι σε *ποιό ναό ανήκε*. Σύμφωνα με τον Ιάκωβο Κλεόμβροτο, ήταν τοιχογραφία του *προηγούμενου ναού*, που την πήραν από το νότιο τοίχο του (ειλημμένης ...). Εδώ, λοιπόν, θα γίνουν μερικές διαπιστώσεις. Ο «παλαιός ναός» είχε το πλάτος του τέμπλου, εάν υποθέσουμε ότι αυτό του ανήκε. Το ξυλόγλυπτο τμήμα του επεκτείνεται πολύ πιο πέρα από το εικονοστάσι του Ταξιάρχη. Γι' αυτό και δεν ήταν εκεί ο νότιος τοίχος του προηγούμενου ναού, που θα μπορούσε να φέρει την τοιχογραφία. Το ερώτημα είναι λοιπόν, εάν είχαν τη δυνατότητα να μεταφέρουν την τοιχογραφία αυτήν την εποχή, και εάν γινότανε αυτό. Η απάντηση είναι μάλλον αρνητική. Δεν υπήρχε η τεχνική δυνατότητα να γίνει κάτι τέτοιο. Και έπειτα, όλες οι μεγάλες τρίκλιτες βασιλικές του νησιού μας σίγουρα θα χτιστήκανε στις θέσεις των μικρών μονόκλιτων δρομικών βασιλικών, που όπως φαίνεται από τις λίγες σωζόμενες[9] φιλοξενούσαν αρκετές τοιχογραφίες. Δεν διατηρήθηκε καμιά από αυτές, στους ναούς που τις διαδέχτηκαν. Ήταν πιεστικό το πρόβλημα της έλλειψης

χώρου και η δυσκολία εξασφάλισης του φιρμανιού από την οθωμανική κυβέρνηση για την ανέγερση μεγάλου ναού. Έτσι, οι «τοιχογραφίες» περνούσαν σε δεύτερη μοίρα.

Τι συνέβη όμως στον Παππάδο; Η άποψή μου είναι, ότι η *τοιχογραφία με τον αρχάγγελο και τον μικρό άγγελο* ήταν όντως *μέρος* μιας σύνθεσης του νότιου τοίχου κάποιου ναού. Όχι όμως του προηγούμενου (κατά τη γνώμη μου, δεύτερου στη σειρά), ο οποίος πρέπει να είχε το «προσκύνημα» στην ίδια θέση, και ίσως με το ίδιο ξυλόγλυπτο εικονοστάσι. Η τοιχογραφία, η οποία προς τα κάτω διακόπτεται απότομα και προϋποθέτει συνέχεια, ήταν *στο νότιο τοίχο του πρώτου ναού*, μάλλον μιας μικρής ολόγραφης δρομικής βασιλικής, που η ύπαρξή της χάνεται στις απαρχές του χωριού.

«Είναι γνωστή η ύπαρξη μικρότερου ναού, πριν από τον σημερινό. Πριν από αυτόν όμως, ισως και πριν από την ίδρυση του χωριού, υπήρχε σύμφωνα με την παράδοση άλλος μικρότερος στην ίδια θέση. Κατέβαινες με σκαλιά για να μπεις μέσα, και γύρω του ήταν κτισμένα κελλιά που κατοικούντο από μοναχούς. Από αυτούς πήρε και το χωριό το όνομά του».[10]

Όμως, αυτή η «παράδοση» έγινε γραπτή μαρτυρία. Στο κατάστιχο «ελεών» υπέρ του Παναγίου Τάφου, του έτους 1653 αναφέρεται και ο *Παπάδων Ταξιάρχης*[11]. Είναι ο μικρός ναός του 17ου αι. ο πρώτος, που έφερε την τοιχογραφία στο νότιο τοίχο του. Αυτή που διατηρήθηκε σαν σεβαστό προσκύνημα και ενσωματώθηκε (ο τοίχος) σε εικονοστάσι του *δεύτερου ναού*. Κάτι που συνεχίστηκε στον τρίτο και σημερινό ναό (1838) του «αρχιμαΐστορα Στρατήγη Καρέκου του Ανεμωτήσιου». Το ίδιο έχει συμβεί και με την τοιχογραφία του Ταξιάρχη (πάλι) στο Καγιάνι[12]. Ίσως και με το ανάγλυφο "προσκύνημα" του Μανταμάδου.

Είναι λοιπόν η «εικόνα» του *Ταξιάρχη* στον Παππάδο ένα πολύτιμο κομμάτι της ιστορίας του χωριού, που χάνεται στις αρχές της ίδρυσής του, ίσως γύρω από την προϋπάρχουσα αγιογραφημένη μικρή εκκλησία. Το δάπεδό της σίγουρα θα βρισκότανε πιο κάτω από αυτό του σημερινού ναού και έτσι "*ο άρχων Μιχαήλ*" θα απεικονιζότανε ολόσωμος και επιβλητικός.

Η ευαισθησία του Εφημερίου και του Μητροπολίτη να αποκαλύψουν την εικόνα είναι άξια συγχαρητηρίων.

Μάκης ΑΞΙΩΤΗΣ

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Γιάννης Κοντής: «Η Λέσβος και η Μικρασιατική της παραλία», 1975
2. Σταυράκης Αναγνώστης : «Λεσβιάς Ωδή», 1850
3. Μάκης Αξιώτης: Περ. "Γέρας" Τεύχος ΙΙ , 1982, Περ. «Αιολικά Φύλλα» τεύχος 2, 1986 και στα βιβλία του: παραπ.[5,6] Στη θέση του κάστρου του Παππάδου ανακαλύφθηκαν ίχνη προϊστορικής θέσης της Πρώιμης Χαλκοκρατίας (εφ. «Αιολικά Νέα»: Μάκης Αξιώτης: 26/9/96)
4. Μάκης Αξιώτης: Περ. «Γέρα» Τεύχος 3,1981, Περ. «Αιολικά Φύλλα» τευχ. 2, 1 986 και στα βιβλία του:παραπ.[5,6].
5. Μάκης Αξιώτης: «Στα χνάρια τα παληά», 1987
6. Μάκης Αξιώτης: «Περπατώντας τη Λέσβο», τομ. Β', 1992
7. Μάκης Αξιώτης: «Βρύσες στη Λέσβο», 1994
8. Μητροπολίτου Ιακώβου Κλεομβρότου: MYTILENA SACRA, τομ. Δ΄
9. Γιάννη Μουτζούρη: Μεταβυζαντινές εκκλησίες της Μητροπόλεως Μηθύμνης, μελέτη: ΜΥΤΙΛΗΝΗ (ΦΟΜ), τομ. Α' 1981 σελ.9
10. Μάκης Αξιωτης: «Στα χνάρια τα παληά», 1987
11. Τους Κώδικες έχει ο συνάδελφος Κωνσταντίνος Κώστας, ιστοριοδίφης, και τον ευχαριστώ για την αποστολή τμημάτων τους σε εμένα.
12. Μητροπολίτου Ιακώβου Κλεομβρότου: MYTILENA SACRA, τομ. Δ΄

ΦΟΜ 1977

Παναγιώτης Σ. Παρασκευαΐδης *

ΤΟ ΝΑΥΠΗΓΕΙΟ ΤΗΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

Η Μυτιλήνη κατά την αρχαιότητα μετείχε στην Αθηναϊκή Συμμαχία προσφέροντας πλοία, και όχι πληρώνοντας χρήματα, όπως έκαναν τα περισσότερα άλλα μέλη της. Είχε δηλαδή από τότε ναυτικό που ήταν μάλιστα υπολογίσιμο.

Την απαιτούμενη για τη ναυπήγηση του στόλου της ξυλεία παρείχε άφθονη το «Πυρραίων όρος πιτυώδες», το σημερινό Τσαμλίκι. Ναυτικό δεν μπορούσε να υπάρξει χωρίς κοντινό δάσος, όσο τα πλοία γίνονταν από ξύλο.δηλ. ως τον περασμένο αιώνα.

Κάθε κράτος, που ήθελε να κυβερνά τα κύματα, έπρεπε να έχει εξασφαλισμένη τη σχετική ξυλεία, και τα δασωμένα νησιά ήταν οι ιδεωδέστεροι ναύσταθμοι. Στα ναυπηγεία τους εύκολα κατασκευαζότανε νέα πλοία ή επισκευαζότανε και συντηρούνταν τα παλιά.

Στη Μυτιλήνη, η ναυπηγική τέχνη ήταν γνωστή από την αρχαιότητα και ναυπηγείο υπήρχε και στους βυζαντινούς χρόνους. Εφόσον μπορούσε να διασφαλιστεί από επιδρομές και αρπαγές των ναυπηγούμενων πλοίων του, αυτό σαν οχληρό και θορυβοποιό εργοτάξιο βρισκόταν έξω από την πόλη, που δεν έχουμε λόγους να μη το τοποθετήσουμε εκεί που το είχαν και οι Τούρκοι, δηλ. στο νότιο λιμάνι.

Ασκώντας την επεκτατική τους πολιτική και για να αντιμετωπίσουν τους στόλους των Ενετών, Γενοβέζων και Ιωαννιτών, οι Τούρκοι ενίσχυσαν τα ναυπηγεία των κατακτημένων περιοχών και γι'αυτό, όταν έχασαν όλο τους το στόλο στη ναυμαχία της Ναυπάκτου το 1571, μπόρεσαν μέσα σε έξι μήνες με σύντονη εργασία όλων των ναυπηγείων τους να το ξαναφτιάξουν.

Το ναυπηγείο βρισκόταν στη νότια παρυφή της Μυτιλήνης, στην περιοχή του «Μεγάλου περιβολιού» που σήμερα ορίζεται από τον ναό του Αγίου Θεράποντος (απέναντί του, στο παρελθόν ήταν το «Ξενοδοχειό») το εστιατόριο GOODYS (παλιότερα καφενείο Γιαμουγιάννη), το λιμάνι, τη Νομαρχία, το φούρνο Παπαδέλλη (παλιά ζαχαροπλαστείο Καμβυσέλλη) και την οδό Βουρνάζων (παλιά ποταμό Αλυσίδας).

Οι διάφορες εγκαταστάσεις του και οι ναυπηγικές σχάρες του ήταν στο σημερινό Δημοτικό Κήπο. Η σχάρα καθέλκυσης ξεκινούσε από αυτόν και κατέβαινε με μικρή κλίση κάθετα προς την παραλία του λιμανιού, που στην αρχή της ήταν αβαθής, και έτσι έμεινε μέχρι τη δεκαετία του 1930, και μετά έπαιρνε βάθος, ώστε το ναυπηγημένο πλοίο να γλυστρήσει ομαλά και να βρεθεί μέσα στην υδάτινη αγκάλη για την υπόλοιπη ετοιμασία του (τοποθέτηση ιστών, ιστίων, κανονιών, κ.λπ.) για το ταξίδι της ζωής του. Ζωής που ήταν θάνατος για τα άλλα καράβια, αφού στο ναυπηγείο της Μυτιλήνης συνήθως κατασκευαζότανε πολεμικά πλοία.

Το 18ο αιώνα κατασκευάζονται σ'αυτό μεγάλα πολεμικά, τα «γαλιόνια», καθώς και άλλα μικρότερα. Ο χώρος του ήταν οργανωμένος και φυλασσόμενος. Το 1780 μάλιστα ο Χασάν Πασάς Τζετζάερλη, που είχε ιδιαίτερη αδυναμία στη Μυτιλήνη - και σημαντική περιουσία σ'αυτή- έφτιαξε στο Ναυπηγείο κτίρια για στρατωνισμό και εκπαίδευση των «γαλιοντζήδων» δηλ.

---

* Ο Παναγιώτης Σ. Παρασκευαΐδης γεννήθηκε το 1933 στη Μυτιλήνη. Φιλόλογος - πρ. Λυκειάρχης. Ιστορικός. Συγγραφέας. Πρόεδρος της Εταιρείας Αιολικών Μελετών.

των ναυτών του πολεμικού στόλου, οι οποίοι έτσι αμέσως επάνδρωναν τα πλοία που ναυπηγούνταν.

Γι' αυτό, το Ναυπηγείο ήταν απαγορευμένος χώρος για τους «μη έχοντας εργασίαν». Για να μπει κανείς σε αυτό, όπως και στο κάστρο, χρειαζόταν ειδική άδεια, αφού ήταν στρατιωτικής φύσης και σημασίας περιοχή.

Ο Γάλλος περιηγητής Ζιρωντώ διηγείται ότι οι φρουροί τον πετροβόλησαν και αμόλυσαν εναντίον του τα σκυλιά τους για να τον απομακρύνουν απ' αυτό. Χρειάστηκε να ξαναπάει με το Γάλλο Πρόξενο Μυτιλήνης, για να του επιτρέψουν την είσοδο. Κι αυτά το 1837, όταν το Ναυπηγείο βρισκόταν σε φανερή παρακμή, που μόλις μπορούσε μέσα σε 10 χρόνια να φτιάξει μια κακή φρεγάτα για το Σουλτάνο, όπως λεει ο ίδιος ο περιηγητής.

Πάντως τον προηγούμενο αιώνα, τον 18ο και ίσως και παλιότερα, η ναυπηγική δράστηριότητα ήταν από τις πιο σημαντικές στη Λέσβο. Αποτελούσε το «μεγαλύτερο εμπόριο για τους κατοίκους», μας λέγει ο Άγγλος περιηγητής Ποκόκ, που επισκέφτηκε τη Μυτιλήνη το 1739.

Ένας ολοκληρος κόσμος ζούσε από αυτή. Υλοτόμοι, μεταφορείς ξυλείας, ξυλοσχίστες, τρυπανιστές, καρφωτές, ρητινοσυλλέκτες, κατραμοπαραγωγοί κ.λπ. Κοντά σε αυτούς ένα άλλο πλήθος εργαζομένων χρειαζόταν για τη λειτουργία του ναυπηγείου. Εγγράμματοι για την απαραίτητη αλληλογραφία, την τήρηση κατάστιχων, τους υπολογισμούς, τις πληρωμές, και φυσικά μηχανικοί και επιστήμονες της ναυπηγικής. Αυτοί οι τελευταίοι συνήθως ερχότανε από την Κωνσταντινούπολη, όπου υπήρχε Ναυπηγική σχολή. Το 1821 ένας τέτοιος ναυπηγός έφτιαχνε στο ναυπηγείο της Μυτιλήνης μια φρεγάτα του Ισμαήλ Κουλαξίζη «και φαινόταν πολύ κατατοπισμένος στην τέχνη του», μας λέει ο άγγλος περιηγητής Slade. Κάποτε έφερναν και ευρωπαίους μηχανικούς, όπως κάποιο Γάλλο Larois, που δούλεψε στο Ναυπηγείο στα τέλη του 18ου αιώνα.

Την εποπτεία και τον έλεγχό του είχε ο ίδιος ο καπετάν Πασάς και αλοίμονο στο μηχανικό εκείνο και οποιονδήποτε άλλο βέβαια, που δεν έκανε καλά την δουλειά του. Ολιγωρία και αποτυχία στην εκτέλεση των καθηκόντων συνεπαγόταν και απώλεια της κεφαλής του.

Στο Ναυπηγείο δούλευαν φυσικά και πολλοί Χριστιανοί. Κάποιοι, που ασφαλώς είχαν ειδικές γνώσεις και ικανότητες ήταν αμειβόμενοι με 4 γρόσια μεροκάματο, όταν το λάδι είχε 3 γρόσια η οκά και το ψωμί 32 παράδες. Άλλοι δούλευαν αγγαρεία, κι αυτοί φυσικά ήταν οι περισσότεροι.

Στο «Μεγάλο Τζουλούσι» του Μαίου του 1821, οι Τούρκοι οργισμένοι απ' την ανατίναξη του δικρότου τους στην Ερεσό αναζήτησαν και στο Ναυπηγείο ανυποψίαστα θύματα από τους αγγαρεμένους εκεί Χριστιανούς. Δυο Μοριανοί, μας λέγει ο Κ. Σταματέλλης στις «Ιστορικές σημειώσεις Μόριας», ο Μπίθας και ο Τάκας κρύφτηκαν στο κύτος ναυπηγούμενου σκάφους και σώθηκαν.

Ναυπηγούμενα σκάφη υπήρχαν και το 1771, όταν ήρθαν για δεύτερη φορά στη Μυτιλήνη οι Ρώσοι του Ορλώφ. Την πρώτη, το 1770, αφού έκαψαν τον Τούρκικο στόλο στον Τσεσμέ, αποχώρησαν άπρακτοι από τη Μυτιλήνη, και φαίνεται το Ναυπηγείο δεν είχε τίποτα το αξιόλογο. Μετά από αυτήν την καταστροφή του στόλου τους οι Τούρκοι άρχισαν αμέσως την προσπάθεια της ανακατασκευής του. Έτσι μέσα σε ένα χρόνο, το φθινόπωρο του 1771, στο Ναυπηγείο της Μυτιλήνης στήνονταν τρία πλοία.

Αυτή η τρόπον τινά μαζική παραγωγή επιτυγχανόταν με τη δημιουργία ειδικών συνεργείων.

Καθε ένα εργαζόταν σε ένα τμήμα του πλοίου, όπως την καρίνα, τα στραβόξυλα, τα πετσώματα κ.λπ., και όταν τέλειωνε τη δουλειά του ενός σκάφους πέρναγε στο επόμενο με αποτέλεσμα να ναυπηγούνται ταυτόχρονα περισσότερα του ενός πλοία.

Οι Ρώσοι το 1771 βρήκαν στο Ναυπηγείο της Μυτιλήνης τα τρία πλοία. Τα δύο ήταν μεγάλα πολεμικά, από τα οποία το ένα καθ' όλα έτοιμο για καθέλκυση. Το τρίτο ήταν μικρότερο και ημιτελές.

Ο παλιός Δημοτικός Κήπος Μυτιλήνης

Ο Αντιναύαρχος των Ρώσων Γρέϊγ ανέλαβε να καθελκύσει και να συναποκομίσει το έτοιμο πλοίο. Παρά τις προσπάθειές του όμως δεν τα κατάφερε και το καράβι έμεινε ακλόνητο στη σχάρα του. Για να μην τ'αφήσει στα χέρια των Τούρκων το γέμισε μ' εύφλεκτες ύλες και το περιέλουσε με λάδι απ' το άφθονο που βρήκε στη διαρπαγμένη απ' τους στρατιώτες του πόλη. Το ίδιο έκανε και στα δύο άλλα πλοία, και τους έβαλε φωτιά. Η φωτιά απλώθηκε σ' όλο το Ναυπηγείο και έκαψε και μερικά αρχοντικά Τούρκων, που βρισκότανε κοντά του.

Μετά την αποχώρηση των Ρώσων από το Αιγαίο και την υπογραφή της συνθήκης του Κουτσούκ Καναϊρτζή το 1774, το Ναυπηγείο της Μυτιλήνης επισκευάστηκε και ξαναλειτούργησε κανονικά.

Το 1776 ανατίθεται στο Ναζίρη της Λέσβου να φτιάξει σ' αυτό ένα πολεμικό καράβι. Ο Πρόξενος της Γαλλίας στη Μυτιλήνη Dumesnil σε αναφορά του στην προϊσταμένη του αρχή λέγει «ότι το καράβι αυτό ναυπηγείται πάνω από ένα χρόνο» και για πρόσθετη ξυλεία είχαν σταλεί εργάτες από τη Λέσβο να φέρουν από τη Μικρά Ασία, όπως μας πληροφορεί σε εργασία του ο κ. Στρ. Αναγνώστου.(Λεσβιακά 12', 1999)

Το Ναυπηγείο συνέχισε τη λειτουργία του ομαλά και το 1783, το 1790 και 1796 ναυπήγησε πολεμικά γαλιόνια.

Η ναυμαχία του Ναυαρίνου το 1827 ήταν η τελευταία που έγινε με ιστιοφόρα και οριοθέτησε το τέλος των πλοίων αυτών. Από τη 10ετία του 1830 στην Ευρώπη κατασκευάζονταν αρχικά τροχήλατα και μετά ελικοφόρα ατμόπλοια που μεσα σε έναν αιώνα εκτόπισαν απ' τις θάλασσες τα ιστιοφόρα.

Τα παλιά ναυπηγεία αναγκαστικά υποβαθμίζονται και καταργούνται. Την παρακμή του μεγάλου Ναυπηγείου της Μυτιλήνης πρέπει να τοποθετήσουμε στα μέσα του 19ου αιώνα, και την κατάργησή του στις τελευταίες 10ετίες του.

«Εν τω Ναυπηγείω της Μυτιλήνης», γράφει το «Ημερολόγιο της Νομαρχίας Λέσβου» το 1886, «κατασκευάζονται φορτηγίδες λέμβοι και περάματα και τσερνίκια 7-8 τόννων. Και το Ναυπηγείον είναι κατάλληλον, και ικανοί εργάται υπάρχουν προς κατασκευήν μεγαλυτέρων πλοίων».

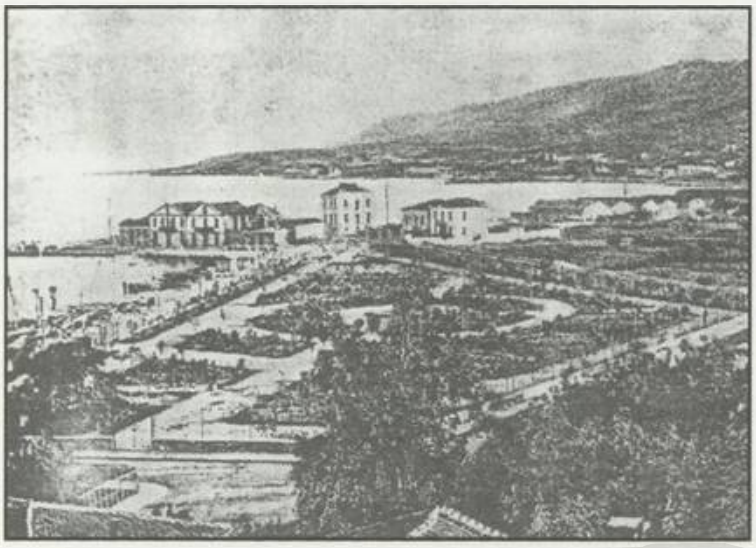

Το ναυπηγείο βρισκόταν στο «μεγάλο περιβόλι», όπου αργότερα ο «Ταρσανάς» και ο «Δημοτικός Κήπος» (νότια παρυφή Μυτιλήνης)

Μεγαλύτερα πλοία όμως δεν φτιάχτηκαν. Εκείνο που έγινε, ήταν η περιοχή του να μεταβληθεί σε βιομηχανική της Μυτιλήνης, η οποία αρχίζει να μετακινείται προς τα εκεί. Χτίζεται και ελαιοτριβείο εκεί που σήμερα είναι χτισμένη η Τράπεζα Ελλάδος, οι τοίχοι του οποίου σώζονται μέχρι τη δεκαετία του 1940. Χτίζονται επίσης επιμήκεις ελαιαποθήκες και σαπωνοποιεία, που ενώνουν το δρόμο της αγοράς με το λιμάνι. Τέτοιας χρήσης κτίρια πρέπει να ήταν τα πρώην καφενεία «Πανελλήνιο», «Κρυστάλ» και άλλα καταστήματα.

Η ανάγκη για αποβάθρες φόρτωσης των εξαγομένων προϊόντων ήταν έντονη και ο Δήμαρχος Μυτιλήνης πήρε την άδεια από τον Τούρκο Διοικητή να τις φτιάξει στο νότιο λιμάνι με έξοδα της ελληνικής κοινότητας αφήνοντας όμως με αβαθή παραλία το προ του Ναυπηγείου τμήμα για τράβηγμα στην ξηρά των μικρών σκαφών, αλιευτικών και άλλων.

Η ευρύτερη περιοχή του Ναυπηγείου έχει οικοπεδοποιηθεί και χτίζονται σ' αυτή ωραία αρχόντικα νεόπλουτων Μυτιληνιών (κτίριο πρώην Στρατολογίας, οικία Κουρτζή κ.λπ.). «Ταρσαναδιώτες» τους ονομάζουν οι παλιοί, εννοώντας ότι τα οικόπεδά τους ήταν σε υποβαθμισμένη περιοχή.

Στον κυρίως χώρο του «Ταρσανά» χτίστηκε το Δημαρχείο και το 1901 ο Δήμαρχος Καβέτσος φύτεψε το Δημοτικό Κήπο, που μαζί με το «Μακρύ Γιαλό» έγινε «τσ' Μυτιλήν'ς γι' αφαλός» κατά το τραγούδι. Εκεί έκανε και την πρώτη Βεσπασιανή, τη «Χρειά του Ταρσανά». Για πολλά χρόνια ο «Ταρσανάς» ήταν γεμάτος σκουπίδια που καθάριζε το χειμώνα ο ποταμός της Αλυσίδας, όταν αποφάσιζε να... βοηθήσει τους Δημάρχους, και της ελεύθερης ακόμα Μυτιλήνης.

Μπροστά σ' αυτόν (Ταρσανά) άραζαν μαούνες και βάρκες και εκεί σύχναζαν οι αλήτες του, τα «γατζάλια», όπως τους λέγανε, μέχρι τις δυό πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Σαν κατάλοιπο του παλιού Ναυπηγείου και μέσα στην περιοχή του, μέχρι τη 10ετία του 1940 κατασκευαζότανε καΐκια απ' το μηχανουργείο η «Σοφία», σήμερα σούπερ μάρκετ. Η ναυπηγική κλίνη βρισκόταν απέναντι από τους παλιούς κινηματογράφους, στη σημερινή πλατεία των ΚΤΕΛ. Για την καθέλκυση των ναυπηγούμενων σκαφών τα έσερναν πάνω σε δοκάρια ως την κοντινή θάλασσα, που «έγλυφε» το Μηχανουργείο και εκεί τα έριχναν στο νερό. Οι γλύστρες της καθέλκυσης περνούσαν ανάμεσα από τα σημερινά πολυκαταστήματα και «Λέσβος Μάρκετ».

Τα τελευταία πλοία που καθελκύσθηκαν εκεί ήταν το «Πέργαμος» και το «Σοφία», που ήταν φυσικά, πετρελαιοκίνητα καΐκια.

Μετά, κάθε ναυπηγική δραστηριότητα σταμάτησε στον παλιό Ταρσανά και μεταφέρθηκε στο

μικρότερο ναυπηγείο, που υπήρχε παράλληλα με το μεγάλο, στην Επάνω-Σκάλα, κάτω ακριβώς από το Φρούριο. Εκεί κυρίως γινόταν η συντήρηση των καραβιών. Όταν αυτό έγινε το μοναδικό Ναυπηγείο της Μυτιλήνης άρχισε να ναυπηγεί και μεγαλύτερα καΐκια εκτός από τις συνηθισμένες βάρκες. Ένα δεύτερο μικρό ναυπηγείο στήθηκε, και λειτουργεί μέχρι και το 1999, στον αριστερό αρχαίο λιμενοβραχίονα του λιμανιού της Επάνω-Σκάλας στο πρώην «Εργοστάσιο Καλαμάρη», προσπαθώντας με υποτυπώδη τρόπο, να συντηρήσει ό,τι σώζεται και επιβιώνει από την παλιά τέχνη της ναυπηγικής των ξύλινων πλοίων, με τα οποία ας μην ξεχνάμε ανακαλύφτηκε και επικοινώνησε όλος ο κόσμος.

Παναγιώτης Σ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΙΔΗΣ

Στον παλιό Ταρσανά

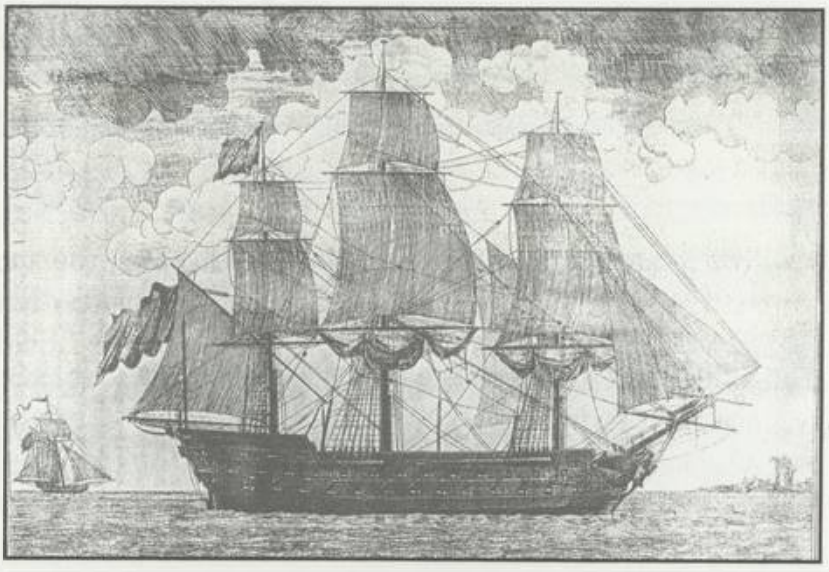

Ιστιοφόρο

Στρατής Ι. Αναγνώστου *

Η ΛΕΣΒΟΣ ΤΟ 1858 ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΜΙΑ ΠΡΟΞΕΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ CHARLES ROBOLY

Από τις αρχές του 18ου αιώνα οι Μεγάλες Δυνάμεις και πρώτη απ' όλες η Γαλλία, όπως προκύπτει από τα μέχρι στιγμής υπάρχοντα στοιχεία, ιδρύουν υποπροξενεία ή προξενικά πρακτορεία στη Λέσβο και συγκεκριμένα στην πόλη της Μυτιλήνης. Στόχος τους είναι αρχικά η οικονομική εκμετάλλευση του νησιού που βρισκόταν σε νευραλγικό σημείο των εμπορικών δρόμων της εποχής, δηλ. στο μέσον του εμπορικού διαύλου Κωνσταντινούπολης - Σμύρνης - Αλεξάνδρειας και Κωνσταντινούπολης - Σμύρνης -Ευρώπης. Η οικονομική αυτή εκμετάλλευση υλοποιήθηκε κυρίως από τους Γάλλους, οι οποίοι ήδη από τα τέλη του 17ου αιώνα ίδρυσαν εμπορικούς οίκους στη Μυτιλήνη και προώθησαν την απευθείας εξαγωγή μεγάλων ποσοτήτων λεσβιακού ελαιολάδου στην εμπορική αγορά της Μασσαλίας. Με την πάροδο όμως των χρόνων και τη σταδιακή παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γινόταν ολοένα και πιο φανερός ο συνδυασμός των οικονομικών συμφερόντων των Δυνάμεων με την επεκτατική πολιτική που εφάρμοζαν στο χώρο της ανατολικής Μεσογείου. Κάτω απ' αυτό το διπλό πρίσμα πρέπει να εξετασθεί η περίπτωση της ύπαρξης πολλών αναλογικά με τον πληθυσμό και τη σπουδαιότητα της Λέσβου προξενείων στο νησί.[1] 'Ολα τα παραπάνω πρέπει να έχει υπόψη του ο μελετητής των εγγράφων των προξενείων των Μεγάλων Δυνάμεων στη Λέσβο, προκειμένου να μη βγάλει λανθασμένα συμπεράσματα σχετικά με πολλά από τα γραφόμενα των προξένων. Στα 1859, σύμφωνα με τον Γεώργιο Αρχοντόπουλο, η Ρωσία, η Αγγλία, η Γαλλία, η Αγγλία, η Αυστρουγγαρία, τα βασίλεια της Σαρδηνίας και της Νεαπόλεως, καθώς και η Ελλάδα διατηρούσαν στη Λέσβο υποπροξενεία ή προξενικά πρακτορεία[2]. Προξενικός πράκτορας της Γαλλίας κατά την ίδια χρονική περίοδο ήταν ο Charles Roboly, ο οποίος έχει διοριστεί στις 29-8-1843[3] Η παρουσία του στη Λέσβο ήταν μακροχρόνια. 'Ενα Ημερολόγιο της Νομαρχίας Αρχιπελάγους που έχει τυπωθεί στα 1884, τον αναφέρει ακόμα ως προξενικό πράκτορα της Γαλλίας[4]. Στα 1850 ο Roboly ασκεί παράλληλα και τα καθήκοντα του υποπροξένου της Νεαπόλεως,[5] ενώ το 1858 και στα 1884 ασκεί επίσης και τα καθήκοντα του υποπροξένου της Αγγλίας[6]. Η παρούσα προξενική έκθεση έχει συνταχθεί στη γαλλική γλώσσα και πρέπει να τη χρονολογήσουμε, σύμφωνα με την προξενική πρακτική, στα τέλη του 1858 ή στις αρχές του 1859. Προέρχεται από το αρχείο του Foreign Office με την ένδειξη F.O. 198/13 (Trade Reports).

Η πολύ σημαντική αυτή έκθεση για το νησί μας, λόγω του πλήθους των οικονομικών, κοινωνιολογικών και λοιπών στοιχείων παρουσιάζεται στη συνέχεια αυτούσια και σε μετάφραση δική μου, με τη διευκρίνιση ότι ένα πολύ μικρό τμήμα της, που αφορά κυρίως στατιστικά στοιχεία, έχει δημοσιευθεί από την κ. Ευρυδίκη Σιφναίου στις μνημονευθείσες στην υποσημείωση 3 μελέτες της. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι την ίδια προξενική έκθεση ο Roboly κοινοποιεί και στις δύο προϊστάμενες διπλωματικές αρχές που υπηρετεί το 1858, δηλ. και της Γαλλίας και της Αγγλίας.

---

* Ο Στρατής Ι. Αναγνώστου γεννήθηκε το 1962 στη Μυτιλήνη. Εκπαιδευτικός. Ιστορικός. Συγγραφέας.

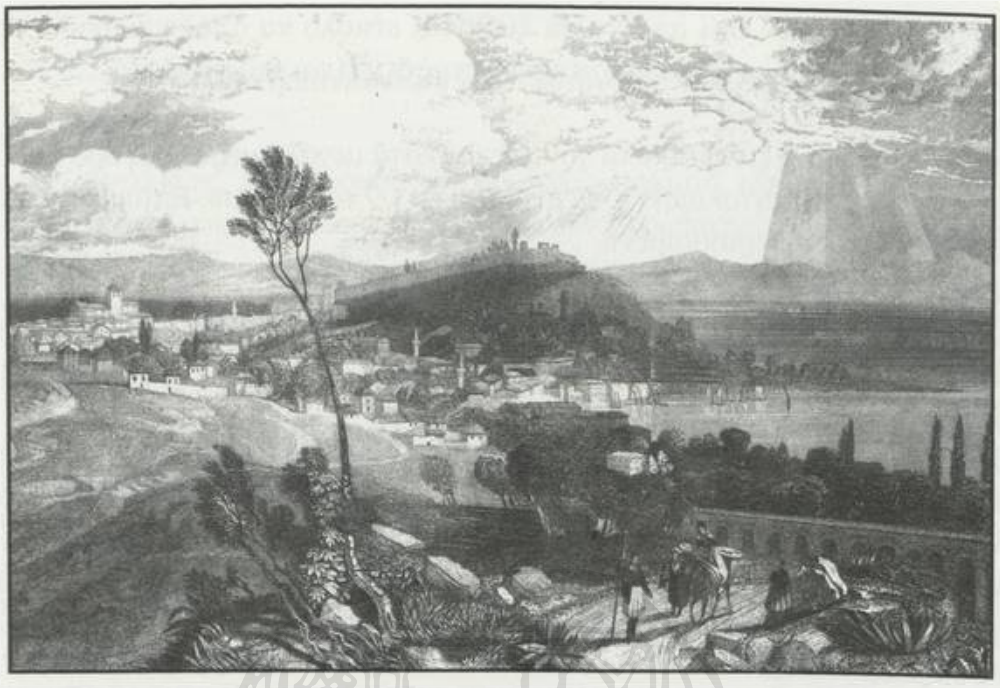

ΕΚΘΕΣΗ 5 ΕΤΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ (1854-1858)

ΜΕΡΟΣ Α'

Φυσική κατάσταση του νησιού της Μυτιλήνης

Γεωγραφική θέση

Το νησί της Μυτιλήνης, η αρχαία Λέσβος, στο Αιγαίο πέλαγος, κείται απέναντι από τη Μικρά Ασία, μεταξύ του κόλπου του Αδραμυττίου βόρεια και αυτού της Σμύρνης νότια. Ανατολικά το νησί χωρίζεται από την ακτή της Ανατολίας από ένα κανάλι, του οποίου το πλάτος ποικίλλει από 7 ως 15 μίλια περίπου. Δυτικά η πιο κοντινή ξηρά είναι τα νησιά Σκύρος, Σκιάθος και Σκόπελος, απέναντι από τη Θεσσαλία.

Η όψη του νησιού είναι ορεινή και παρουσιάζει τον τύπο ενός τριγώνου. Τα πιο ψηλά βουνά βρίσκονται στο νότιο μέρος, ο 'Ολυμπος, του οποίου το ύψος είναι 3.070 πόδια, προς τα βόρεια ο Λεπέτυμνος με ύψος 2.782 πόδια και δυτικά ο 'Ορδυμνος με ύψος 1.780 πόδια. Αυτό το νησί έχει περίμετρο 50 λεύγες, μήκος 16 λεύγες και πλάτος 12 λεύγες[7]. Διαθέτει καμιά εξηνταριά χωριά, μερικά από τα οποία είναι πυκνοκατοικημένα, και μία πρωτεύουσα.

Χωριά

Τα χωριά σχηματίζουν τρεις καζάδες[8], δηλ. στο κέντρο τον καζά του Κάστρου[9], στα βόρεια του Μολύβου και νότια αυτού της Καλλονής.

Πρωτεύουσα

Η πρωτεύουσα, η Μυτιλήνη, η οποία γενικά ονομάζεται από τους κατοίκους Κάστρο, κείται στα βορειοδυτικά [10], πέντε μίλια από το ακρωτήριο της Αγίας Μαρίας[11], αρχαιότερα ακρωτήριο Μαλέας, σε μια μικρή χερσόνησο. 'Εχει δύο λιμάνια, ένα στο βόρειο και ένα στο νότιο.

Κλίμα

Το κλίμα το νησιού της Μυτιλήνης είναι εύκρατο και πολύ υγιεινό. Εν τούτοις στις πεδιάδες της Γέρας και της Καλλονής, που βρίσκονται στο κέντρο και στα νότια του νησιού, υπάρ-

χουν μερικά έλη, που ήταν εκεί από παλιά και είναι εύκολο να αποξηρανθούν. Το καλοκαίρι είναι συχνοί οι ελώδεις πυρετοί, όμως γενικά αυτοί δεν είναι θανατηφόροι.

'Εδαφος

Το έδαφος του νησιού είναι αρκετά γόνιμο και κατά μεγάλο μέρος εύφορο και ασβεστούχο. Τα καλλιεργήσιμα εδάφη καταλαμβάνουν περίπου το 1/7 του νησιού. Επίσης η καλλιέργεια των δημητριακών είναι πολύ περιορισμένη.

Ποταμοί

Υπάρχουν μερικά μεγάλα ρυάκια που ξεραίνονται από το μήνα Απρίλιο. Δεν υπάρχουν στο νησί αξιόλογα ποτάμια. 'Ομως οι πηγές νερού αφθονούν και είναι εξαιρετικής ποιότητας.

Μεταλλικά 'Υδατα

Υπάρχουν επιπλέον στο νησί θερμές πηγές, οι κυριότερες των οποίων είναι: α) οι πηγές της Θερμής, δύο λεύγες από την πόλη, που θεωρούνται ως θειούχες-σιδηρούχες και φτάνουν κατά μέσο όρο στους 30 βαθμούς R. β) οι πηγές της Γέρας, σε απόσταση 1 1/2 λεύγας από την πόλη, που θεωρούνται ως αλκαλικές. Η θερμοκρασία τους είναι συνήθως 24 βαθμοί R. Τέλος αυτές του Πολιχνίτου, 6 λεύγες από την πόλη, θεωρούνται ως θειούχες - σιδηρούχες και φτάνουν συχνά τους 80 βαθμούς R.

Δάση

Τα πεύκα είναι τα μόνα δέντρα που υπάρχουν στα δάση του νησιού, μια ορισμένη έκταση των οποίων αποκαλείται Τσαμλίκ και βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα του νησιού.[12] Αυτό το δάσος έχει περίπου 7 λεύγες περίμετρο (περιφέρεια). Το εγγύτερο προς τη θάλασσα τμήμα του απέχει 1 1/2 λεύγα από αυτήν.

Φυσικά προϊόντα

Το κυριότερο προϊόν του νησιού είναι οι ελιές. Μπορούμε μάλιστα να πούμε ότι τα ελαιόδενδρα καλύπτουν τελείως αυτό τον τόπο.[13] Εξάλλου το αμπέλι, η συκιά, η πορτοκαλιά, η αμυγδαλιά, η αχλαδιά, η καστανιά, η κυδωνιά, η λεύκα και γενικά όλα τα κοινά δένδρα των μεσημβρινών χωρών φύονται όσο και τα δημητριακά, οι πατάτες κ.λ.π. Αλλά όλα αυτά τα δέντρα, καθώς και τα δημητριακά δεν καλλιεργούνται στο νησί, παρά μόνο σε μικρή έκταση. Οι νησιώτες ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με την καλλιέργεια των ελαιόδενδρων.

Μεταλλεία

Το νησί διαθέτει μερικά ορυχεία σιδήρου, γαιάνθρακα, σμύριδας και αντιμονίου. Δυστυχώς αυτά τα μεταλλεία, σύμφωνα με τις έρευνες που έγιναν από την κυβέρνηση, είναι κατώτερης ποιότητας και η εξαγωγή τους δεν συμφέρει.

Αλιεία

Τα ψάρια αφθονούν, τόσο στις ακτές αυτού του νησιού, όσο και μέσα στους κόλπους του και είναι πολλών ειδών. Τα κυριότερα είναι η ρέγκα, το μπαρμπούνι, ο τόνος και η σαρδέλα.

'Αγρια ζώα

Τα άγρια ζώα (μαστοφόρα) του νησιού είναι το ελάφι, η αλεπού, το ζαρκάδι, ο λαγός και ο σκίουρος. Τα κυριότερα πουλιά είναι ο γύπας, ο αετός, το γεράκι, ο ερωδιός, η αγριόπαπια, η κόκκινη πέρδικα, το τριγώνι της Τουρκίας και το κοράκι.

ΜΕΡΟΣ Β'

Τωρινή κατάσταση του νησιού της Μυτιλήνης

Πόλη της Μυτιλήνης

Η πόλη της Μυτιλήνης, πρωτεύουσα του ομώνυμου νησιού, τόπος διαμονής του Διοικητή, του 'Ελληνα Μητροπολίτη, και των υποπροξένων των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, είναι χτισμένη σε μια χερσόνησο, στην άκρη της οποίας ορθώνεται ένα κάστρο, που χρονολογείται από την εποχή της γενουατικής κυριαρχίας. 'Εχει δύο λιμάνια, το ένα στα βόρεια, που είναι υπερπλήρες και το άλλο στα νότια, που δεν είναι προσιτό σήμερα παρά σε πλοία 100 τόννων. Ο πληθυσμός αυτής της πόλης μαζί με τα προάστιά της, ανέρχεται περίπου σε 10.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 2.000 είναι μουσουλμάνοι, οι 7.000 χριστιανοί και οι 800-900 ξένοι διαφόρων εθνικοτήτων. Η Μυτιλήνη διαθέτει ένα παζάρι, 6 τζαμιά, 6 ελληνικές εκκλησίες, μία καθολική εκκλησία[14], έναν μενδρεσέ (τουρκικό ιεροσπουδαστήριο), ένα νοσοκομείο και ένα ελληνικό κολλέγιο (γυμνάσιο). Επειδή καταστράφηκε σχεδόν ολόκληρη από την πυρκαγιά του Αυγούστου 1851[15], αυτή η πόλη είναι σήμερα ξαναχτισμένη κατά μεγάλο μέρος. Πέτρινες κατασκευές με αρκετά ωραίο στυλ, οι οποίες αντικατέστησαν αυτές που καταστράφηκαν από τη φωτιά και δρόμοι λίγο ευθύγραμμοι, χάρη στις προσπάθειες της κυβέρνησης, θα έδιναν σ' αυτό τον τόπο μια χαρούμενη όψη, αν δεν υπήρχε η πολύ μεγάλη βρωμιά της δημοσίας οδού.

Χωριά

Τα πιο μεγάλα χωριά αυτού του νησιού είναι το Πλωμάρι, η Αγιάσος, η Καλλονή και ο Μόλυβος. 'Ολα τα χωριά είναι γενικά καλοκατασκευασμένα και συγκριτικά με τα χωριά των άλλων τουρκικών περιοχών, δίνουν την εικόνα της ευπορίας. Υπάρχει σε κάθε χωριό μια εκκλησία και ένα ελληνικό σχολείο. Στα χωριά, που οι μουσουλμάνοι είναι πολλοί σε αριθμό, υπάρχει επίσης ένα μικρό τζαμί.

Αγκυροβόλια

Εκτός από ένα μεγάλο αριθμό αγκυροβολίων, περισσότερο ή λιγότερο ασφαλών, το νησί διαθέτει τρία υπέροχα λιμάνια[16] και τα τρία στη νότια πλευρά του, ένα στο μέσον, τα άλλα στα δύο άκρα αυτής της πλευράς. Δηλαδή στο δυτικό μέρος του νησιού, το λιμάνι Σίγρι, στο μέσο σχεδόν της νότιας πλευράς, το λιμάνι Longone ή Καλλονή και τέλος το λιμάνι Olivier (Γέρα), ένα από τα καλύτερα του Αιγαίου, στην ανατολικά άκρη της νότιας πλευράς, δηλ. στο νοτιοανατολικό σημείο του νησιού.

Φάροι

Υπάρχουν όλοι κι όλοι τρεις φάροι στο νησί, ο ένας ορθώνεται στο βόρειο άκρο και οι άλλοι δύο είναι τοποθετημένοι στην είσοδο του νότιου λιμανιού της πόλης της Μυτιλήνης. Κακοσυντηρημένοι και μ' ένα σύστημα αναποτελεσματικό, αυτοί οι φάροι είναι ορατοί μόνο από μια πολύ κοντινή απόσταση.

Κάστρα

Το νησί διαθέτει δύο κάστρα χτισμένα στην ακτή της θάλασσας. Το ένα στο Σίγρι, το άλλο στη Μυτιλήνη. Χρονολογούνται και τα δύο από την εποχή της γενουατικής κυριαρχίας.[17] Αυτά τα κάστρα είναι καλά συντηρημένα και καλά εφοδιασμένα. Σ' αυτά υπηρετούν 500 άνδρες, ενταγμένοι στην τοπική φρουρά και διοικούνται από εναν συνταγματάρχη. 'Ολως διόλου ακατάλληλα σε μια επίθεση από τη θάλασσα, είναι πολύ καλά χτισμένα για να καταστέλλουν τοπικές ταραχές.

Πληθυσμός

Ο πληθυσμός του νησιού ανέρχεται περίπου σε 80.000, από τους οποίους οι 20.000 είναι μουσουλμάνοι και οι 60.000 'Ελληνες. Δεν έγινε ποτέ μια απογραφή στο νησί.[18]

Θρήσκευμα

Τα αναγνωρισμένα θρησκεύματα σ' αυτό το νησί είναι ο ισλαμισμός και ο χριστιανισμός της Ανατολικής Εκκλησίας. Οι Καθολικοί, ξένοι στην πλειοψηφία τους, είναι πολλοί λίγοι σε αριθμό. 'Ολες οι θρησκευτικές λατρείες είναι τελείως ελεύθερες στην άσκησή τους και απολαμβάνουν εκ μέρους των οθωμανικών αρχών την πιο αποτελεσματική προστασία.

Διοίκηση

Το νησί της Μυτιλήνης αποτελεί μέρος της Γενικής Διοικήσεως του Οθωμανικού Αρχιπελάγους, του οποίου πρωτεύουσα είναι η Ρόδος. Διοικείται από έναν καϋμακάμη (πολιτικό υποδιοικητή), που διορίζεται από την Πύλη. Από αυτόν τον υπάλληλο εξαρτώνται όλες οι αρχές. Οι απολαβές του καϋμακάμη είναι αρκετά υψηλές και δυσανάλογες. Ως εντολοδόχος του Σουλτάνου, παραλαμβάνει τις διαταγές της κυβερνήσεως, για να τις διαβιβάσει προς εκτέλεση στους υφισταμένους του. Είναι συγχρόνως πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου, εισαγγελέας και διαχειριστής των προσόδων του στέμματος. Η δικαιοσύνη απονέμεται από τα Διοικητικά Συμβούλια που αντιστοιχούν σε πρωτοδικεία. Υπάρχουν τρία Διοικητικά Συμβούλια σ' αυτό το νησί, ένα σε κάθε πρωτεύουσα καζά, στο Κάστρο, στην Καλλονή και στο Μόλυβο. Το Διοικητικό Συμβούλιο του Κάστρου προεδρεύεται από τον καϋμακάμη και τα άλλα δύο από τους αντίστοιχους μουδίρες τους. Τα Συμβούλια απαρτίζονται από έναν καδή ή ναϊμπ[19], από έναν μουφτή, έναν 'Ελληνα μητροπολίτη, τρεις αντιπροσώπους από τον ελληνικό πληθυσμό και τρεις αντιπροσώπους από το μουσουλμανικό πληθυσμό. Λειτουργούν με βάση το Κοράνι και τις διαταγές της Πύλης. Εκδικάζουν πρωτόδικα πολιτικές και εγκληματικές πράξεις, δεν μπορούν όμως να επιβάλλουν αυστηρές ποινές, όπως θανάτους, χωρίς τη συγκατάθεση του Ανωτάτου Συμβουλίου του Κράτους. Είναι επίσης επιφορτισμένα με την τοπική διοίκηση, όπως π.χ. με τη συλλογή των φόρων και δασμών, με την πώληση σε δημόσιο πλειστηριασμό του δικαιώματος του τελωνείου, της δεκάτης κ.λ.π. Είναι εύκολο να διαπιστώσουμε πως αυτή η διοικητική αρχή των τόσο σημαντικών αρμοδιοτήτων βλάπτει πολύ τις δημόσιες εργασίες.

Υπάρχει επίσης σε κάθε καζά ένα mehkeme (συμβολαιογραφείο), όπου επιπλέον αποδεικνύονται οι τίτλοι της ακίνητης ιδιοκτησίας, εκδίδονται διαθήκες κ.λ.π. και εκδικάζονται πολιτικές υποθέσεις μεταξύ μουσουλμάνων.[20] Τα mehkeme υπάγονται στους καδήδες ή ναϊμπ, που διορίζονται από την Πύλη και δικάζουν πρωτόδικα και αποκλειστικά με βάση το Κοράνι. 'Ενα εμποροδικείο ιδρύθηκε πριν από μερικά χρόνια στην πρωτεύουσα του νησιού. Αποτελείται από εμπόρους διαφόρων εθνικοτήτων. Αυτό το πολύ χρήσιμο ίδρυμα δεν θα μπορέσει να ανταποκριθεί παρά μόνο κατά ένα μέρος στο στόχο της κυβερνήσεως, διότι οι εμπορικοί νόμοι δεν έχουν ακόμα κοινοποιηθεί στην Αυτοκρατορία.

Τόσο στον Μόλυβο, όσο και στην Καλλονή, πρωτεύουσες των ομώνυμων καζάδων, διαμένει ένας μουδίρης (πολιτικός διοικητής). Διορίζονται από τον καϋμακάμη της Μυτιλήνης. Αυτοί οι υπάλληλοι, των οποίων οι απολαβές, συμπεριλαμβανομένου και του βασικού μισθού, δεν ξεπερνούν τα 6 σελλίνια το μήνα, έχουν τα ίδια ακριβώς καθήκοντα με τον εντολοδόχο τους.

Τα χωριά βρίσκονται κάτω από την επίβλεψη ενός zabtiye (αστυνομικού οργάνου), ο οποίος είναι επιφορτισμένος με τη φύλαξη των αγρών και ασκεί χρέη ειρηνοδίκη.

Εισοδήματα

Σύμφωνα με τα ευνοϊκότερα δεδομένα, πρέπει να υπολογίσουμε κατά μέσο όρο τα αγροτικά και τα βιομηχανικά έσοδα του νησιού σε 250.000 λίρες στερλίνες το χρόνο. Αυτός ο αριθμός περιλαμβάνει κυρίως την αξία του λαδιού και του σαπουνιού (250.000 λίρες). Το υπόλοιπο ποσό των 50.000 λιρών αντιπροσωπεύει την αξία διάφορων δευτερευόντων προϊόντων όπως δημητριακών, κρασιού, ρακιού, βαλανιδιών, μεταξιού, φρούτων, προβάτων, τυριών, μαλλιού κ.λ.π.

Φόροι και δασμοί

Έσοδα - Εισπράξεις

1.Verghi (έγγειος φόρος)	το χρόνο	πιάστρα(γρόσια)	90.000
2.Bedelat Askerie (στρατιωτικός φόρος)	«	«	650.000
3.Gumruk (τελωνείο) κατά μέσο όρο	«	«	1.000.000
4.Rougan Zeit Uchuru (δεκάτη ελαιών)	«	«	2.100.000
5.Yazi Uchuru (δεκάτη καλοκαιριού, που επιβάλλεται σε όλα τα προϊόντα εκτός από τις ελιές) κατά μέσο όρο	το χρόνο		500.000
6.Intissab ve Sair oufak roussoumat (χαρτόσημο, φόρος καφέ, αλιείας, αλυκών κ.λ.π.) κατά μέσο όρο	το χρόνο		180.000
7.Karantina Roussoumali (υγειονομικά δικαιώματα) κατά μέσο όρο	το χρόνο		40.000
Σύνολο		πιάστρα (γρόσια)	5.370.000

Έξοδα

Μισθός διοικητή (καϊμακάμη)	το χρόνο	πιάστρα	60.000
Μισθός του maliye muduri[21]	«	«	18.000
Μισθός του zabtiye (αρχηγού της αστυνομίας)	«	6.000	
Μισθοδοσία των κατωτέρων αστυνομικών υπαλλήλων	«	168.000	
Μισθοδοσία και σιτηρέσιο των πυροβολητών των κάστρων του νησιού	το χρόνο		180.000
Μισθοδοσία και σιτηρέσιο του πληρώματος του πολεμικού πλοιαρίου	το χρόνο		48.000
Μισθός των υγειονομικών υπαλλήλων και σχετικές δαπάνες της Υπηρεσίας	το χρόνο		30.000
Σύνολο		πιάστρα (γρόσια)	510.000

Το καθαρό κέρδος που εισπράττει η κυβέρνηση, είναι λοιπόν 4.860.000 πιάστρα δηλαδή 40.500 λίρες στερλίνες. Εκτός από το Bedelat Askerie (στρατιωτικό φόρο) που καταβάλλεται μόνο από τους χριστιανούς, οι υπόλοιποι φόροι βαρύνουν όλους τους Οθωμανούς υπηκόους χωρίς διάκριση φυλής.

Αστυνομία

Η αστυνόμευση του νησιού ασκείται από 280 έκτακτους αστυνομικούς, των οποίων ο διοικητής διορίζεται από το Διοικητικό Συμβούλιο του Κάστρου. Η αστυνομία έχει ως σκοπό να εμποδίζει και να αντιμετωπίζει τα εγκλήματα και τα κακουργήματα και δεν ασχολείται υπ' ουδενί λόγω με πολιτικές υποθέσεις. Συγκροτείται από ανθρώπους, των οποίων αγνοείται συχνά ο πρότερος βίος. Αυτοί κακοπληρώνονται και δεν υπάγονται στη στρατιωτική πειθαρχία. Η αστυνομία δεν δίνει καμιά ηθική εγγύηση. Είναι επίσης πραγματικά εκπληκτικό να βλέπουμε να βασιλεύει στο νησί η πιο μεγάλη ασφάλεια.

Η λιμενική αστυνομία διαθέτει ένα μικρό πολεμικό πλοίο, που σταθμεύει μέσα στο λιμάνι της Μυτιλήνης. Αυτό το πλοιάριο είναι οπλισμένο με τέσσερα μικρά κανόνια και με πλήρωμα καμιά εικοσαριά άνδρες.

Φυλακές

Οι φυλακές διαιρούνται σε δυο κατηγορίες. Αυτές που προορίζονται για τους χρεώστες και για άλλα μικροαδικήματα, δεν διαφέρουν καθόλου από τα δωμάτια των λαϊκών κατοικιών αυτού του τόπου. Το μόνο άσχημο που έχουν, είναι ότι δεν είναι πολύ ευρύχωρες, εξαιτίας του αριθμού των φυλακισμένων. Αυτές που προορίζονται για τους εγκληματίες, είναι πραγματικές φυλακές. Είναι υγρές, σκοτεινές και αρρωστιάρικες.

Τοπική διοίκηση

Η τοπική διοίκηση μεταβιβάζεται στα διοικητικά συμβούλια, για τα οποία μιλήσαμε. Εκτός από τον καθορισμό και τη συλλογή των φόρων της κυβέρνησης, αυτά τα συμβούλια δεν μπορούν να απαιτούν από τον πληθυσμό κανένα φόρο, τόσο για τη συντήρηση των δρόμων, οδών, ύδρευσης κ.λ.π., όσο και για τα έξοδα των δημόσιων σχολείων. Συμπεραίνεται ότι δεν υπάρχουν σ' αυτό το νησί κοινοτικές εκπτώσεις φόρων, που να επιτρέπονται από την κυβέρνηση. Η λειτουργία της τοπικής διοίκησης θα ήταν σχεδόν μηδαμινή, αν οι ελληνικές κοινότητες σε συμφωνία με την πλειοψηφία των χριστιανών δεν αποφάσιζαν στο να επιβάλλουν έναν ελαφρύ φόρο στα αγροτικά, βιομηχανικά και εμπορικά εισοδήματα των ομοθρήσκων τους, για να δημιουργήσουν μερικά έσοδα, τα οποία, αν προστεθούν στις δωρεές, αρκούν για τη συντήρηση πολλών δημόσιων σχολείων και ενός νοσοκομείου.

Το τελωνείο του νησιού εκμισθώνεται με δημόσιο πλειστηριασμό κάθε δυο χρόνια. Υπάρχει κατά συνέπεια εποπτεία για τον υπολογισμό της εκμίσθωσης, πάντοτε σύμφωνα με τον αυτοκρατορικό πίνακα διατιμήσεων που ισχύει. Ελλείψει επαρκούς εποπτείας, το λαθρεμπόριο αναπτύσσεται εδώ σε μεγάλη έκταση και πλήττει πολύ τα συμφέροντα των τίμιων εμπόρων.

Κλήρος

Υπάρχουν εδώ δύο θρησκείες που επικρατούν, όπως επίσης και δύο κλήροι, ο μουσουλμανικός και ο ελληνικός.

Ο μουσουλμανικός κλήρος είναι μικρός σε αριθμό, αποτελείται από καμιά τριανταριά ιμάμηδες, των οποίων το έργο συνίσταται στο να προσεύχονται καθημερινά στις 5 η ώρα και στο να μαθαίνουν στα μικρά παιδιά να συλλαβίζουν. Λίγο μορφωμένη, η πλειονότητα των ιμάμηδων ξέρει να ψέλνει τα συνηθισμένα εδάφια του Κορανίου, συχνά χωρίς να τα καταλαβαίνει. Επειδή δεν μισθοδοτούνται από το κράτος, οι ιμάμηδες ζουν αθλίως. Οι απολαβές τους περιορίζονται κατά ένα μεγάλο μέρος στα έσοδα του τζαμιού, στο οποίο υπηρετούν και σε μερικούς καλούς ανθρώπους του ποιμνίου τους. Είναι γενικά λιτοί, φιλάνθρωποι και καλής συμπεριφοράς.

'Οσον αφορά τον ελληνικό κλήρο, αυτός αποτελείται από έναν μητροπολίτη που εδρεύει στο Κάστρο, έναν επίσκοπο στην Καλλονή και 300 περίπου ιερείς. Κανένας δεν πληρώνεται από το κράτος ή την εθνότητα. Ο μητροπολίτης και ο επίσκοπος συντηρούνται από τα εισοδήματα των ακινήτων που κληροδοτούνται στις εκκλησίες των επαρχιών τους. Αυτά τα εισοδήματα είναι αρκετά σημαντικά, όπως λέγεται, 1.200 λίρες στερλίνες για το μητροπολίτη Μυτιλήνης και 500 για τον επίσκοπο της Καλλονής. Όμως στάθηκε αδύνατο να μάθουμε τον ακριβή αριθμό τους. Εισπράττουν εξάλλου κάποιους φόρους, λιγότερο ή περισσότερο σημαντικούς, ανάλογα με τη θέση του ατόμου, το οποίο προσέτρεξε στη Μητρόπολή τους για γάμο, βάπτιση ή κηδεία. Εισπράττουν επίσης ένα τέλος 10 σελλινιών το χρόνο από κάθε ιερέα για τη θέση που κατέχει ο κάθε ιερέας στις επαρχίες τους. Όσον αφορά τους απλούς ιερείς, αυτοί ζουν από την εκκλησία τους και οι απολαβές τους είναι συνήθως τόσο μικρές, που μόλις αρκούν για την πιο

μέτρια διαβίωση. Εκτός από μερικά μέλη του ανώτατου κλήρου του νησιού, με λύπη πρέπει να διαπιστώσουμε ότι η πλειονότητα των ιερέων είναι βυθισμένη στην άγνοια, γνωρίζει ατελώς τη γλώσσα της και είναι εξίσου ακατάλληλη για τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Αυτή η κατάσταση είναι τόσο δυσάρεστη, και είναι χωρίς αμφιβολία η κυριότερη αιτία του θρησκευτικού φανατισμού, που φτάνει μέχρι τη γελοιότητα στις κατώτερες τάξεις του πληθυσμού αυτού του νησιού.

Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση είναι πολύ περιορισμένη μεταξύ του μουσουλμανικού πληθυσμού. Υπολογίζονται μόλις 40 εγγράμματοι στους 1.000 ανθρώπους. Υπάρχουν εντούτοις σ' αυτό το νησί καμιά εικοσαριά σχολεία, που διευθύνονται από ιμάμηδες. Σ' αυτά τα σχολεία τα νέα παιδιά των δύο φύλων με 5 πέννες το μήνα μαθαίνουν λιγότερο να διαβάζουν και περισσότερο να ψέλνουν μερικά εδάφια από το Κοράνιο. Η ανώτατη εκπαίδευση έχει ανατεθεί στους mouderisse. Εννοούμε μ' αυτό το όνομα τα μέλη του κλήρου, τα οποία, αφού ολοκλήρωσαν τις σπουδές των Αραβικών, είναι οι ίδιοι σε θέση να καταλάβουν και να διδάξουν το Κοράνι. Αυτοί οι καθηγητές, υψηλής σχετικά τάξης, μισθοδοτούνται από το κράτος και λαμβάνουν συχνά υψηλά εισοδήματα, ανάλογα με τη θέση που κατέχουν. Το μέρος, όπου διδάσκουν τα μαθήματά τους ονομάζεται Medresse (ιεροδιδασκαλείο). Δεν υπάρχει παρά μόνο ένας μενδρεσές σ' αυτό το νησί. Βρίσκεται στη Μυτιλήνη και έχει 5-6 σπουδαστές. Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης ένα δωμάτιο και δυο - τρία γεύματα την εβδομάδα προσφέρονται δωρεάν στους μαθητές του μενδρεσέ. Τα ήδη πολύ δύσκολα λόγω της πλουσιότητας της αραβικής γλώσσας μαθήματα γίνονται ακόμα πιο δύσκολα, σύμφωνα με τα λεγόμενα των αρμοδίων, λόγω της μπερδεμένης και ρουτινιάρικης εκπαίδευσης. Αυτή είναι ίσως η αιτία για το μικρό αριθμό των σπουδαστών αυτού του μενδρεσέ. Πέντε χρόνια σπουδών μόλις αρκούν σε έναν επιμελή μαθητή για να φτάσει στο στόχο του δηλ. να μπορεί να διαβάζει και να καταλαβαίνει το Κοράνι. Στη Μυτιλήνη η πλειονότητα των σπουδαστών, αποθαρρυμένη από αυτές τις χρονοτριβές, εγκαταλείπει ύστερα από λίγα χρόνια τον μενδρεσέ, ικανοποιημένη που έμαθε μερικά εδάφια και είναι ικανή να καταλάβει μια θέση ιμάμη σε κάποιο χωριό. Από τα παραπάνω φαίνεται επίσης ότι σ' αυτό το νησί η μουσουλμανική εκπαίδευση είναι αποκλειστικά θρησκευτική και δεν περιλαμβάνει ούτε τις πιο χρήσιμες και διαδεδομένες επιστήμες, όπως την ιστορία, τη γεωγραφία και την αριθμητική.

Η τόσο περιορισμένη εκπαίδευση μεταξύ των μουσουλμάνων του νησιού, καθημερινά συνεχώς εξαπλώνεται μεταξύ των Ελλήνων. Σε λίγο δεν θα υπάρχει ούτε ένας χριστιανός στο νησί, που να μην ξέρει να διαβάζει και να γράφει. Δεν υπάρχει χωριό ή συνοικισμός, που να μην έχει ένα ελληνικό σχολείο. Υπολογίζουν σε 69 τα ελληνικά σχολεία στο νησί, συμπεριλαμβανομένων και των σχολείων των θηλέων. Στα σχολεία των χωριών η εκπαίδευση περιλαμβάνει ανάγνωση, γραφή και τους στοιχειώδεις υπολογισμούς. Στα πιο σπουδαία χωριά, όπως στην Αγιάσο, Μόλυβο, Καλλονή και Πλωμάρι διδάσκονται τα νέα ελληνικά, η γεωγραφία, η ιστορία και η στοιχειώδης αριθμητική. Τέλος στη Μυτιλήνη, ένα οικοδόμημα με το όνομα "Το μεγάλο σχολείο", που χτίστηκε εδώ και καμιά εικοσαριά χρόνια[22] με έξοδα της ελληνικής κοινότητας αυτής της πόλης, προσφέρει όλα τα εφόδια για την ανώτερη εκπαίδευση. Αυτό το ίδρυμα διαθέτει μία βιβλιοθήκη, μία αίθουσα φυσικής και ένα μικρό μουσείο, όπου βρίσκονται εκτεθειμένες οι αρχαιότητες που βρέθηκαν στο νησί. Στον κο Grenville, γενικό πρόξενο της Μεγάλης Βρετανίας στην Οδησσό, οφείλουν οι νησιώτες την ευτυχή ιδέα της δημιουργίας του μουσείου. 'Εξι καθηγητές είναι τοποθετημένοι στο Μεγάλο Σχολείο. Οι μαθητές διδάσκονται

εκεί τα αρχαία ελληνικά, τα νέα ελληνικά, τα λατινικά, τα γαλλικά, την αριθμητική, τη γεωγραφία, την ιστορία και τη φιλοσοφία. Όπως και για τους μουσουλμάνους η εκπαίδευση είναι δωρεάν για όλους τους Έλληνες του νησιού, παρ' ότι το κράτος δεν επιχορηγεί κανένα απ' αυτά τα σχολεία. Εθελοντικές δωρεές και ελαφρείς φόροι θεσπίζονται από τις κοινότητες επί των κληρονομιών και επί του τελικού ύψους του ποσού των εμπορικών και βιομηχανικών εισοδημάτων των χριστιανών του νησιού και προσφέρουν τα απαραίτητα χρήματα για τη δημόσια εκπαίδευση.

Θρησκευτικά ιδρύματα

Οι Τούρκοι διαθέτουν στο νησί πέντε μικρούς τεκέδες (μοναστήρια) των μεβλεβήδων δερβισών. Αυτά τα ιδρύματα εξαιτίας της κακής διαχείρισης των εισοδημάτων που κληροδοτούνται για τη συντήρησή τους, σωριάζονται σε ερείπια και είναι ακατοίκητα[23] Ένα μόνο που βρίσκεται στη Μυτιλήνη, μόλις επισκευάστηκε σύμφωνα με μια επιγραφή. Διαθέτει 5-6 δερβίσες, των οποίων το έργο συνίσταται στο να ψέλνουν δημοσίως μία φορά την εβδομάδα προσευχές υπό τους ήχους φλογέρας, εκτελώντας ένα είδος θρησκευτικού χορού, που όμως είναι πολύ κουραστικός.[24]

Όσον αφορά τους "Ελληνες, αυτοί έχουν δύο μοναστήρια, που βρίσκονται στα προάστια της Καλλονής.[25] Στο ένα μονάζουν τώρα γύρω στους 100 μοναχούς και στο άλλο άλλες τόσες μοναχές. Αυτά τα μοναστήρια είναι φτηνές κατασκευές, τα μισά φτιαγμένα από πέτρες και τα άλλα μισά από ξύλο. Χτίστηκαν ή επισκευάστηκαν τον 15ο αιώνα, από τον Ιγνάτιο, αρχιεπίσκοπο Μηθύμνης. Μέσα στο μοναστήρι των γυναικών υπάρχει μια ωραία εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Ιγνάτιο, της οποίας η εσωτερική διακόσμηση είναι πολύ αξιόλογη, τόσο λόγω της πλουσιότητάς της, όσο και λόγω των θρησκευτικών αγιογραφιών, πολύ καλής βυζαντινής τεχνοτροπίας. Αυτό το μοναστήρι διαθέτει επίσης μια πολύ καλή βιβλιοθήκη, που έχει, όπως λέγεται, αρχαία ελληνικά χειρόγραφα. Οι μοναχοί, όπως και οι μοναχές αυτών των μοναστηριών, είναι ελάχιστα μορφωμένοι. Ο χρόνος τους κατανείμεται ανάμεσα στην προσευχή, τις αγροτικές εργασίες και την κατασκευή μάλλινων καλτσών. Τα σημαντικά εισοδήματα, που προέρχονται από αγροτικές ιδιοκτησίες και από μερικά κοπάδια, ευλαβή κληροδοτήματα των χριστιανών, υπεραρκούν για την κάλυψη των εξόδων αυτών των μοναστηριών.

Καραντίνα

Η καραντίνα επιβλήθηκε σ' αυτό το νησί, στα 1836. Το κεντρικό υγειονομικό γραφείο βρίσκεται στο Κάστρο, όπου επίσης υπάρχει ένα λαζαρέτο[26], αναγκαίο σε περίπτωση πανώλης ή μεταδοτικής ασθένειας στο νησί. Έτσι οι υγειονομικοί κανονισμοί της Αυτοκρατορίας δεν επιτρέπουν σε πλοία με ύποπτη προέλευση να παραμένουν στη Μυτιλήνη υπό καθεστώς καραντίνας. Η διεύθυνση της υγειονομικής υπηρεσίας έχει ανατεθεί σ' έναν Τούρκο υπάλληλο και σ' έναν Ευρωπαίο γιατρό. Δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι αυτό το ίδρυμα ελάχιστα ευεργέτησε το νησί. Από την επιβολή της καραντίνας όχι μόνο δεν καταπολεμήθηκε στον τόπο η πανώλη, αλλά ακόμα δυο φορές που επέπεσε στο νησί χολέρα τύπου Morbus, τα υγειονομικά μέτρα δεν απέδωσαν.

Καλλιέργεια και άρδευση

Ο τρόπος που καλλιεργούν το έδαφος στο νησί είναι τελείως πρωτόγονος. Τα εργαλεία που χρησιμοποιούν για να οργώσουν τη γη, είναι το άροτρο, που σύρεται από βόδια, το φτυάρι και η σκαπάνη. Τα εδάφη που προορίζονται για καλλιέργεια δημητριακών, δεν κοπρίζονται ποτέ, αλλά αφήνονται σε αγρανάπαυση ένα με δυο χρόνια. Το λίπασμα που χρησιμοποιούν οι νησιώ-

τες, είναι η κοπριά των αλόγων, των προβάτων και της κατσίκας. 'Οπως ήδη ελέχθη στις πρώτες σελίδες αυτής της αναφοράς, δεν υπάρχουν ποταμοί στο νησί. Για να αρδεύσουν τα χωράφια και τις νέες φυτείες των ελαιόδενδρων, πρέπει αναγκαστικά να καταφύγουν σε κοινά πηγάδια και σε πηγάδια με τροχό. Αυτά τα τελευταία δίνουν πολύ νερό, αλλά χρειάζονται την απασχόληση ενός αλόγου. Τα αρτεσιανά πηγάδια είναι άγνωστα εδώ. Από όλα τα παραπάνω βλέπουμε ότι οι νησιώτες είναι πολύ καθυστερημένοι στις αγροτικές καλλιέργειες. Εντούτοις η ευφορία του εδάφους είναι τέτοια, που το ετήσιο εισόδημα των αγροτικών καλλιεργειών δεν είναι μικρότερο από 5-6% .

Προϊόντα και κατάσταση των δασών

'Ολα τα δάση του νησιού ανήκουν στο κράτος. Τελείως εγκαταλειμμένα στη φύση, δεν τα φροντίζουν καθόλου. Τα μόνα δέντρα που βλέπουμε, είναι πεύκα μεσαίου μεγέθους. Η εκμετάλλευση αυτών των δασών παραχωρείται σε ιδιώτες αντί ενός ποσού, που δεν ξεπερνά τις 100 λίρες στερλίνες.

Αλιεία

Δεν χρειάζεται να μιλήσουμε με λεπτομέρειες για την αλιεία σ' αυτό το νησί. Οι ρέγκες και οι σαρδέλες που εμφανίζονται το φθινόπωρο στον κόλπο της Γέρας και στον κόλπο της Καλλονής, είναι τα μόνα ψάρια αυτών των τόπων, κατάλληλα να παστωθούν. Συνθέτουν μια αλιεία καλής ποιότητας, αλλά λίγο προσοδοφόρα. Η κυβέρνηση επιδικάζει κάθε χρόνο το δικαίωμα της αλιείας της ρέγκας και της σαρδέλας σ' αυτούς τους κόλπους αντί του ποσού των 80-100 λιρών στερλινών.

Ζώα

Ελλείψει εκτεταμένων βοσκοτόπων, τα μεγάλα ζώα (άλογα, γαϊδούρια κ.λ.π.) είναι λίγα σ' αυτό το νησί. Τα κατάλληλα για τις αγροτικές δουλειές υπολογίζονται σε 3.000 το πολύ. Τα βόδια που προορίζονται για σφαγή, εισάγονται από τη Μικρά Ασία. Ο αριθμός των προβάτων ανέρχεται σε 25.000, όμως το μαλλί τους είναι κατώτερης ποιότητας. Το κρέας των ντόπιων προβάτων χαίρει άκρας εκτίμησης, γιατί δεν βγάζει την άσχημη μυρουδιά, που είναι κοινή για τα πρόβατα της Ανατολής. Οι κατσίκες, άλλοτε πολυάριθμες, εξορίσθηκαν από το νησί εδώ και 5-6 χρόνια εξαιτίας των καταστροφών που προκαλούσαν στις νέες φυτείες των ελαιόδενδρων. Υπολογίζονται εντούτοις γύρω στις 6.000-7.000. Παράγουν λίγο γάλα και το τρίχωμά τους είναι κοντό και πυκνό. Οι επιζωοτίες είναι πολύ σπάνιες στο νησί.

Δρόμοι και μέσα μεταφοράς

Δεν υπάρχει αμαξιτός δρόμος στο νησί. Οι οδοί για την εσωτερική επικοινωνία είναι απροσπέλαστοι το χειμώνα. Ούτε η κυβέρνηση, ούτε οι κοινότητες ενδιαφέρονται γι' αυτό το σπουδαίο τομέα της τοπικής διοίκησης. Τα μόνα μέσα μεταφοράς είναι τα μουλάρια. Το αντίτιμο της μεταφοράς είναι 5-7 πέννες η λεύγα στην ξηρά.

Εισαγωγικό εμπόριο (έτη 1854-1858)

Το εισαγωγικό εμπόριο του νησιού απαρτίζεται από σιτάρι, κριθάρι, φάβα, αραβόσιτο, ρύζι, καπνό της Ανατολής, ζάχαρη, καφέ, βούτυρο Ρωσίας, νάτρον, σόδα, ρούμι, γαλλικά δέρματα, μόλυβδο, αγγλικό και ρωσικό σίδηρο, προϊόντα μανιφακτούρας, όπως τσόχα και βαμβακερά υφάσματα, αγγλικά και γερμανικά, έπιπλα, όπλα, ναρκωτικά κ.λ.π. 'Ολα τα προϊόντα της Ευρώπης, εκτός από τη ζάχαρη, καφέ, έπιπλα και φιαλίδια,που εισάγονται κατευθείαν από τη Μασσαλία, όλα αυτά, νομίζω, αγοράζονται από τους εμπόρους του τόπου στη Σύρα, Σμύρνη και Κωνσταντινούπολη τοις μετητοίς, γιατί τα αποκτούν σε τιμές πιο χαμηλές από τον τόπο παραγωγής τους.

Το νησί δεν παράγει, τις καλύτερες χρονιές παρά μόνο τη μισή ποσότητα των δημητριακών που χρειάζονται για την ντόπια κατανάλωση. Αυτό το προϊόν αντιπροσωπεύει το 1/4 του ύψους της αξίας των εισαγωγών κάθε χρονιάς και έχει ως εξής:

Εισαγωγές

Έτος 1854, Λίρες στερλίνες 150.000 • 1855 λίρ. 114.000 • 1856 λιρ. 129.366 • 1857 λίρ 201.295,80 σελλίνια • 1858 λίρ.180.436,12 σελλίνια

Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι εδώ και τρία χρόνια επανεξάγονται στην Ανατολία το 1/5 του ύψους των εισαγωγών της κάθε χρονιάς. Οι εξαγωγές απαρτίζονται από ελαιόλαδο, σαπούνια, βαλανίδια, ξερά κουκούλια μεταξιού, δέρματα από κατσίκες και πρόβατα, μαλλί, μετάξι, σύκα, φρέσκα φρούτα, πρόβατα, τυριά, οινόπνευμα (ρακί).[27] Το λάδι εξάγεται στην Τουρκία, στη Γαλλία και λιγότερο στην Αγγλία και στην Αυστρία, τα βαλανίδια στην Τεργέστη, τα κουκούλια μέρος στη Γαλλία, μέρος στην Τουρκία. Τα άλλα προϊόντα, όπως φρέσκα φρούτα, σύκα, μετάξι, σαπούνια, μαλλί, πρόβατα, τυριά, ρακί, κ.λ.π. στα τουρκικά λιμάνια.

Το λάδι και το σαπούνι, τα μόνα σπουδαία προϊόντα του νησιού, αντιπροσωπεύουν τα 3/4 του ύψους της αξίας των εξαγωγών της κάθε χρονιάς ως εξής:

Εξαγωγές

Έτος 1854 Λίρες στερλίνες 98.453 • 1855 λιρ. 83.632 • 1856 λιρ. 112.476,6 σελλ. • 1857 λιρ. 114.309,4 σελλ. • 1858 λιρ. 143.233,6 σελλ.

Η γνησιότητα των αριθμών των ετήσιων εισαγωγών και εξαγωγών δεν θα μπορούσε να επιβεβαιωθεί απόλυτα και ελλείψει επίσημων εγγράφων, βασίστηκε στις πληροφορίες που συλλέξαμε από τους μεγαλύτερους εμπόρους του τόπου. Όσον αφορά την προοδευτική αύξηση των εξαγωγών κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων ετών, ερμηνεύεται από τη διαδοχική βελτίωση της απόδοσης των ελαιών, οι οποίες έπαθαν ζημιά το δριμύ χειμώνα του 1849.

Τιμές της αγοράς

Οι τιμές των εδώδιμων, που είχαν διπλασιαστεί κατά την εποχή του Κριμαϊκού πολέμου, δεν σημείωσαν αισθητές διακυμάνσεις από τότε:

Οκά ψωμιού, δηλ. 2 1/3 λίμπρες: 4 πέννες • βοδιού: 8 πέν. • κατσίκας: 6 πέν. • αρνιού:1σελλίνι • ψαριών:10 σελλ. • πατατών: 2 σελλ. • κρεμμυδιών: 2 σελλ. • ξηρών λαχανικών: 4 σελλ. • φρέσκων λαχανικών : 2 σελλ. • κρασιού: 8 σελλ. • λαδιού: 1 σελλ. • βούτυρου: 3 σελλ. • γάλακτος: 6 σελλ. • Μία κότα: 1 σελλ. • Ενας διάνος: 5 σελλ.

Ναυσιπλοΐα εμπορικών ιστιοφόρων

Είναι αδύνατο, εξαιτίας της αταξίας των καταγραφών του τελωνείου και του υγειονομικού γραφείου, να μπορέσουμε να προσδιορίσουμε επακριβώς την κίνηση της ναυσιπλοΐας των ιστιοφόρων στα λιμάνια αυτού του νησιού κατά τη διάρκεια των ετών 1854-1858. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που πήραμε απ' αυτά τα γραφεία και από τα υποπροξενεία αυτού του τόπου, ο αριθμός των ιστιοφόρων, μεγάλων και μικρών, που εισήλθαν στα εν λόγω λιμάνια κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ανέρχεται σε 4.814. Από τα ιστιοφόρα αυτά 8 ήταν αγγλικά, 28 γαλλικά, 19 αυστριακά, 8 ναπολιτάνικα, 4 σαρδηνιακά, 1 δανικό, 1 σουηδικό, 2 ολλανδικά, 921 ελληνικά, 3.822 οθωμανικά, τα οποία συνολικά αντιπροσωπεύουν 351.400 τόννους.

Ναυσιπλοΐα εμπορικών ιστιοφόρων

Ο αριθμός των ατμοπλοίων, που αγκυροβόλησαν σ' αυτά τα λιμάνια κατά την ίδια περίοδο ανέρχεται σε 1440. Από τα ατμόπλοια αυτά 892 ήταν αυστριακά, 403 γαλλικά, 82 τουρκικά και 63 ρωσικά. Το τοννάζ αυτών των ατμοπλοίων είναι άγνωστο στα αντίστοιχα πρακτορεία τους στη Μυτιλήνη.

Ναυπηγεία

Υπάρχουν στο νησί τρία ναυπηγεία, στο Κάστρο, στο Μόλυβο και στο Πλωμάρι. Κατασκευάζουν κάθε χρόνο καμιά εικοσαριά μικρά πλοιάρια, δυναμικότητας από 10-60 τόννους το καθένα. Αυτά τα πλοία απολαμβάνουν καλής εκτιμήσεως και κατασκευάζονται εδώ και πολλά χρόνια για να εξυπηρετούν τα γύρω λιμάνια. Η ξυλεία η οποία χρησιμοποιείται για την κατασκευή τους, λαμβάνεται κατά μεγάλο μέρος από τη Μικρά Ασία. Η κυβέρνηση δεν δίνει την απαραίτητη άδεια για να κατασκευαστεί ένα πλοίο στο νησί, παρά μόνο ύστερα από τη διαβεβαίωση ότι θα φέρει την οθωμανική σημαία.

Εμπορικό ναυτικό

Το νησί διαθέτει 4 μπρίκια, από 120-180 τόννους το καθένα και 800 μικρά πλοία, από 10-60 τόννους το καθένα. Αυτά τα τελευταία χρησιμοποιούνται σε ακτοπλοΐα μικρής απόστασης. Είναι γενικά κομψά ιστιοφόρα και κρατούν καλά στη θάλασσα. Ο μέσος όρος του πληρώματός τους είναι 4 άτομα.

Χαρακτήρας των κατοίκων

Όπως όλοι οι 'Ελληνες, οι χριστιανοί νησιώτες είναι έξυπνοι και ειδικά επιδίδονται στο εμπόριο. Είναι ειρηνικοί, οικονόμοι, με πνεύμα εμπορικό και καθόλου επιρρεπείς στις ένοπλες ληστείες, στις αρπαγές και στις πειρατείες. Όμως είναι τελείως ανειλικρινείς και ελάχιστοι προσιτοί σε υψηλά αισθήματα και διακατέχονται από τον πιο αποκρουστικό εγωισμό. Επίσης βλέπουμε καθημερινά εδώ άτομα, τα οποία ενεργούν σύμφωνα με ευτελή συμφέροντα, κυρίως χρηματικά, και παραγνωρίζουν τους πιο ιερούς δεσμούς της οικογένειας και της εθνικότητας. 'Οσον αφορά τους Τούρκους του νησιού, έχουν όλα τα ελαττώματα των χριστιανών, χωρίς να έχουν τα προτερήματά τους.[28]

Μικρό εμπόριο

Το μικρό εμπόριο του νησιού αποτελείται από φρέσκα τυριά, λαχανικά και φρούτα, παστωμένες ελιές, παραδοσιακή κεραμική και πρόβατα. Αυτά τα προϊόντα εξάγονται κυρίως με τα ατμόπλοια στην Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και Σύρα. Εξαιτίας της φύσης τους και της μικρής ποσότητάς τους δεν είναι πολύ σημαντικά.

Βιομηχανία

Η παρασκευή του ελαιολάδου και του σαπουνιού αποτελεί, όπως είπαμε, τη μόνη βιομηχανία του τόπου. Και οι δυο είναι ελλιπείς σε όλα. Επίσης το λάδι και το σαπούνι είναι πολύ χαμηλής ποιότητας. Κατά τα άλλα οι νησιώτες, προσκολλημένοι στις συντηρητικές τους ιδέες, φαίνονται δύστροποι στο να αποδεχτούν τις νέες μεθόδους.

Τέχνες

Οι χριστιανοί του νησιού φημίζονται στην Ανατολή για την οικοδομική, την ξυλουργική, το σουβάντισμα και τον ελαιοχρωματισμό. Υπολογίζουν περίπου σε 4.000 αυτούς τους εργάτες, από τους οποίους οι μισοί μεταναστεύουν κάθε χρόνο στη Σμύρνη και στην Κωνσταντινούπολη, για να βρουν δουλειά.

Τιμές εργατών και γεωργών.

Τα ημερομίσθιο των εργατών και των γεωργών από το 1854 ως το 1858 έχει αυξηθεί σημαντικά, όπως φαίνεται παρακάτω:

Ημερομίσθιο	**1854**			**1858**		
Καλαφάτη	3	σελλίνια		5	σελλίνια	
Ξυλουργού	3	«		4	«	2 πέννες
Οικοδόμου	1	«	10 πέννες	3	«	
Σουβατζή	3	«		4	«	2 «
Μπογιατζή	2	«	4 πέννες	4	«	
Τεχνίτη			10 πέννες	1	«	6 «
Γεωργού	1	«	4 πέννες	2	«	
Ελαιοσυλλέκτη			5 πέννες			8 «
Θεριστή	1	«	6 πέννες	2	«	4 «

Μανιφακτούρες

Το νησί στερείται τελείως καταστημάτων μανιφακτούρας. Εντούτοις δεν υπάρχει ούτε ένα ελληνικό κατάστημα, στο οποίο να μη βλέπεις την τέχνη του κλώστη και του υφαντή. Την τέχνη αυτή μεταχειρίζονται οι γυναίκες για να υφάνουν βαμβακερά και μάλλινα υφάσματα για δική τους χρήση. Αυτά τα υφάσματα, πολύ πυκνά, φτάνουν σε τιμές πιο υψηλές απ' αυτά της ίδιας ποιότητας που εισάγονται από τη Ευρώπη. Είναι αλήθεια ότι έχουν μεγαλύτερη διάρκεια ζωής, γεγονός που εξηγεί την προτίμηση που απολαμβάνουν εκ μέρους των νησιωτών.

Αρχαία ιστορία και αρχαιότητες

Πράγματι αρχαιότητες στο νησί δεν βρίσκονται, παρά μόνο θραύσματα περισσότερο ή λιγότερο ταλαιπωρημένα από το χρόνο και τους ανθρώπους. Τα υδραγωγεία της κοιλάδας της Μόριας σε απόσταση μιας λεύγας από την πόλη της Μυτιλήνης είναι αξιομνημόνευτα. Αυτά τα υδραγωγεία που χρονολογούνται από τους ρωμαϊκούς χρόνους, είναι όρθια και αρκετά καλά διατηρημένα.

Κατάσταση στην οποία μπορεί να φτάσει το νησί της Μυτιλήνης

Μέσα για να φτάσει σ' αυτή την κατάσταση

Από τη θέση της και τις φυσικές πηγές

Από στρατιωτική άποψη το νησί της Μυτιλήνης που γειτονεύει με τις δασώδεις ακτές της Μικράς Ασίας, διαθέτει μερικά δάση από πεύκα και ένα [φυσικό] λιμάνι μεγάλο και ασφαλές, τον κόλπο της Γέρας. Προσφέρει όλα τα αναγκαία μέσα για μια ναυτική, πολεμική βάση. Γι' αυτό θα αρκούσε να μεγαλώσει λίγο το στόμιο του κόλπου της Γέρας και να τεθούν κάτω από μια κατάλληλη διοίκηση τα δάση τόσο του νησιού, όσο και της απέναντι μικρασιατικής ακτής.

Από εμπορική άποψη αυτό το νησί, εξαιτίας της γεωγραφικής του θέσης, μια και καθημερινά φτάνουν σ' αυτό ατμόπλοια διαφόρων εταιριών και ναυσιπλοϊών, τείνει να γίνει για ένα μέρος της Μικράς Ασίας η αποθήκη των προϊόντων που εισάγονται από την Ευρώπη. Αλλά για να μπορέσει η αποθήκευση αυτών των προϊόντων να γίνει σε μεγαλύτερη έκταση, θα ήταν αναγκαίο να φροντίσουν τα λιμάνια της πόλης της Μυτιλήνης, και ειδικά το νότιο, που είναι σχεδόν πλήρες και δύσκολα προσσεγγίζεται από πλοία χωρητικότητας 100 περίπου τόννων. Μια εργασία μερικών μηνών, η δαπάνη της οποίας δεν θα ξεπερνούσε τις 7.000 λίρες στερλίνες, θα έδινε αυτό το αποτέλεσμα.

Από τα προϊόντα της

Τέλος σε ό,τι αφορά τη βιομηχανία, είναι αδιαμφισβήτητο, ότι με έξυπνες μετατροπές που θα εισάγονταν στην παρασκευή του ελαιολάδου, του κυριότερου προϊόντος του νησιού, θα μπορούσε εύκολα να επιτευχθεί η παραγωγή ελαιολάδου ανώτερης ποιότητας από το υπάρχον, που είναι κακής ποιότητας, γεγονός που ασφαλώς θα διπλασίαζε τα έσοδα αυτού του νησιού.

Με τις αναγκαίες βελτιώσεις, εκτός από την αύξηση των εσόδων, και οι κάτοικοι θα διευκολύνονταν και πολλά θα μπορούσαν να γίνουν σ' αυτό τον τόπο. Για να διορθωθεί αυτή η κατάσταση, θα αρκούσε η σύνταξη κοινοτικών προϋπολογισμών. Χωρίς την απαραίτητη αυτή βοήθεια, η συντήρηση και ο φωτισμός των δρόμων θα είναι αδύνατοι και το νησί θα διαθέτει δρόμους απροσπέλαστους.

Αναποτελεσματικότητα των κυβερνητικών αλλαγών - Αναγκαιότητα βελτίωσης της ηθικής υπόστασης των νησιωτών

Από την επιβολή του Χάττι Χουμαγιούν, η Πύλη δεν προχωρεί στην πραγματοποίηση των διατάξεων που έχουν ως στόχο να επιβάλουν την ισότητα απέναντι στο νόμο των Οθωμανών υπηκόων, χωρίς διάκριση φυλής και θρησκείας. Αυτές οι ευτυχείς νομικές διατάξεις, αντί να είναι ένα νεκρό γράμμα στο νησί, έγιναν από την αρχή όλως διόλου αποδεκτές. Πουθενά ίσως σε όλη την αυτοκρατορία η εκτέλεσή τους δεν συνάντησε τόσο λίγες δυσκολίες. Η εγγύτητα της πρωτεύουσας από τη μια μεριά και από την άλλη ο μικρός αριθμός των μουσουλμάνων που κατοικούν στο νησί, συγκριτικά με τους 'Ελληνες, εξηγούν αυτή την κατάσταση. 'Ομως η δικαιοσύνη δεν αποδίδεται πάντοτε αμερόληπτα από τα δικαστήρια του τόπου, επειδή οι φόροι δεν είναι κατανεμημένοι αναλογικά και βαρύνουν περισσότερο το φτωχό παρά τον πλούσιο.

Το ατόπημα δεν βρίσκεται ούτε στις διατάξεις, ούτε στα όργανα της κυβέρνησης, αλλά στους εκπροσώπους του λαού στα διοικητικά συμβούλια. Εκλεγμένοι από τους συμπατριώτες τους για να φροντίζουν για την εκτέλεση των νόμων και τη δίκαια κατανομή των φόρων, αυτοί οι άνθρωποι επωφελούνται από τη δύναμή τους και προστατεύουν τους συγγενείς και τους φίλους τους, καταπατώντας ακόμα και τα πιο νόμιμα συμφέροντα. Με μια λέξη είναι το πνεύμα του κομματισμού που βασιλεύει πάνω στο νησί και όχι αυτό της δικαιοσύνης. Το κακό γίνεται ακόμα μεγαλύτερο, γιατί δεν υπάρχει ούτε ένας εκπρόσωπος του λαού που να ενεργεί διαφορετικά. Εντούτοις η αιτία του κακού είναι εύκολο να καταπολεμηθεί. Είναι η απουσία κάθε αισθήματος τιμιότητας, η οποία θα έπρεπε να υπάρχει μεταξύ των νησιωτών. Πώς θα μπορούσε να είναι διαφορετική η αιτία; Η εκπαίδευση, όπως ήδη ελέχθη στην αρχή αυτή της έκθεσης, είναι αρκετά διαδεδομένη μεταξύ των Ελλήνων, στους οποίους συναντάται περισσότερο αυτό που ειπώθηκε παραπάνω. Αν και μέσα στα σχολεία τους μαθαίνουν τις γλώσσες και τις επιστήμες, η ηθική δεν διδάσκεται ούτε εκεί, ούτε από τις οικογένειές τους. Ο κλήρος, τόσο ο ελληνικός, όσο και ο μουσουλμανικός, βυθισμένος μέσα στην άγνοια και ανίκανος να παρεμβάλλει υγιώς τα θρησκευτικά διδάγματα, είναι περισσότερο ικανός να διαδώσει το θρησκευτικό φανατισμό μεταξύ των νησιωτών, αντί να αναπτύξει τα αισθήματα της χρηστότητας και της εντιμότητας, χωρίς τα οποία οι μεγαλύτερες πολιτικές συγκροτήσεις καταλήγουν μόνο σε σκανδαλώδεις καταχρήσεις.

Ch. Roboly

Διαχειριστής του Βρετανικού υποπροξενείου Μυτιλήνης

Στρατής Ι. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Για τα προξενεία της Λέσβου, τους σκοπούς και τον τρόπο λειτουργίας τους βλ. τις μελέτες μου *Η Λέσβος κατά το 18ο αιώνα μέσα από μια γαλλική προξενική αλληλογραφία*, Μυτιλήνη 1999 (ανάτυπο από τον ΙΖ' τόμο των Λεσβιακών) και *Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 και ο αντίκτυπός του στη Λέσβο*, Μυτιλήνη 1997, σ.46-56.

2. Γεωργίου Αρχοντοπούλου, *Σύντομος τοπογραφία της νήσου Λέσβου ή Μιτυλήνης*, Σμύρνη 1859, σ.9.
3. Ρούρα Σιφναίου, "Η Λέσβος το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα μέσα από τις προξενικές αλληλογραφίες", *Λεσβιακά*, Δελτίον της Ε.Λ.Μ., τόμος ΙΓ', Μυτιλήνη 1991, σ. 287 και της ίδιας, *Λέσβος. Οικονομική και κοινωνική Ιστορία (1840-1912)*, Αθήνα 1996, σ.79.
4. *Ημερολόγιον της Νομαρχίας Αρχιπελάγους του έτους 1301*, σ.96. Η ακριβής χρονολόγηση των στοιχείων που καταγράφονται στα εν λόγω ημερολόγια καθίσταται δυσχερής, από το γεγονός ότι αρκετά από τα στοιχεία αυτά επαναλαμβάνονται επί σειρά ετών, χωρίς τις αλλαγές που επήλθαν με την πάροδο του χρόνου.
5. Σταυράκη Αναγνώστη, *Η Λεσβιάς Ωδή*, Σμύρνη 1850, σ.120.
6. Αυτό προκύπτει από την παρούσα εκθεσή του και από το *Ημερολόγιον της Νομαρχίας Αρχιπελάγους* του έτους 1301, ό.π.
7. Οι υπολογισμοί αυτοί πρέπει να έχουν γίνει με τα μέσα της εποχής, γι' αυτό και δικαιολογούνται οι σημαντικές αποκλίσεις από την πραγματικότητα.
8. Επαρχίες
9. Κατά την εποχή αυτή η πόλη της Μυτιλήνης εξακολουθεί να αποκαλείται λαϊκά "Κάστρο", λόγω της ύπαρξης του επιβλητικού κάστρου της, το οποίο κατά το παρελθόν αποτελούσε το διοικητικό κέντρο της πόλης.
10. Είναι βέβαια λάθος.
11. 'Ετσι ονόμαζαν οι ξένοι το ακρωτήριο της Αγριλιάς.
12. Φυσικά τα πεύκα δεν είναι τα μόνα δέντρα που απαντώνταν στα δάση του νησιού. Φαίνεται πως ο Roboly αγνοούσε τα υπόλοιπα είδη που απαντώνται π.χ. στην ευρύτερη περιοχή της Αγιάσου. Πάντως το γνωστό μας "Τσαμλίκι" , αν αυτό εννοεί ο Roboly, βρίσκεται στο κέντρο του νησιού.
13. Και αυτή η πληροφορία δεν είναι αληθής, καθόσον την εποχή αυτή όλο σχεδόν το δυτικό μέρος του νησιού καλύπτονταν από δάση δρυών. Ενισχύεται συνεπώς η υπόθεση ότι ο Roboly δεν είχε επισκεφθεί το σύνολο των περιοχών της Λέσβου.
14. Για την καθολική εκκλησία της Μυτιλήνης βλ. σχετικά Χάρη Κουτελάκη, "Οικόσημα του κάστρου και της πόλεως Μυτιλήνης", *Δελτίον Εραλδικής και Γενεαλογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, αριθμ.6, Αθήνα 1986, σ.45-50.
15. Για την πυρκαγιά του 1851 βλ. σχετικά Στρατή Αναγνώστου, "Η πυρκαϊά του 1851 στη Μυτιλήνη και στο Παρθεναγωγείο", περ. *Πρωτο-Πορεία* (Μυτιλήνης), αρ. 2, Μάιος 1999, σ.26-27.
16. Εννοεί φυσικά λιμάνια.
17. Ο Roboly περιέργως δεν αναφέρει το κάστρο του Μολύβου, ενώ το κάστρο του Σιγρίου κατασκευάστηκε στα 1757.
18. Αυτό είναι εν μέρει αληθές. Είχαν γίνει παλαιότερα τουλάχιστον δύο απογραφές, μία στα 1830 και μια στα 1840, οι οποίες όμως δεν είναι απολύτως ακριβείς, γιατί έγιναν για λόγους φορολογικούς. [βλ. σχετικά Στρατή Αναγνώστου, Ο ελληνοτουρικός πόλεμος του 1897 και ο αντίκτυπός του, Μυτιλήνη 1997, σ.20 και *Γεωργίου Αριστείδη*, Τετραλογία Πανηγυρική, Αθήνα 1863, σ.163-167.]
19. Αναπληρωτής του καδή δηλ. του δικαστή.
20. Πρόκειται για δικαστήριο. Την εποχή αυτή τα δικαστήρια ήταν αρμόδια και για την έκδοση τίτλων ιδιοκτησίας.
21. Οικονομικός επιθεωρητής
22. Πρόκειται για το ιστορικό Γυμνάσιο Μυτιλήνης που θεμελιώθηκε στις 4-6-1840. Τα εγκαίνιά του έγιναν το Νοέμβριο του 1841 από το μητροπολίτη Μυτιλήνης Μελέτιο Φωτίου.
23. Δεν πρέπει να μας ξενίζει το γεγονός αυτό, μια και οι μεβλεβήδες δερβίσες δεν θεωρούνταν πιστά μέλη του Ισλάμ, αλλά οπαδοί μουσουλμανικής αίρεσης. 'Ετσι πρέπει να θεωρείται πολύ φυσική η έλλειψη παντός είδους αρωγής προς αυτούς εκ μέρους του επίσημου οθωμανικού κράτους, τουλάχιστον κατά την εποχή που εξετάζουμε.
24. Στις αρχές του 20ου αιώνα ο τεκές των δρεβισών της Μυτιλήνης βρισκόταν στο Κιόσκι, εκεί όπου σήμερα υπάρχουν τα κτήρια του πρώην κτηνιατρείου. Για τους περιστρεφόμενους δερβίσες βλ. ενδεικτικά το ανέκδοτο έργο του Βλαδίμηρου Μιρμίρογλου, *Οι δερβίσαι*, Αθήνα χ.η.
25. Ο Roboly, καταγράφει μόνο τις μονές Λειμώνος και Μυρσινιώτισσας, παραβλέποντας τα υπόλοιπα μοναστήρια του νησιού. 'Αλλωστε, όπως και ο ίδιος ομολογεί, δεν έχει καν επισκεφθεί ούτε αυτά τα ίδια τα μοναστήρια που ο ίδιος καταγράφει.
26. Αναρρωτήριο για την περίθαλψη των ατόμων, που έπασχαν από μολυσματικές ασθένειες.
27. Μάλλον εννοεί το ούζο.
28. Το γεγονός ότι η ιδιοσυγκαρσία των ξένων, περιηγητών ή προξένων, ήταν διαφορετική από τη δική μας, είναι ο κυριότερος ίσως λόγος για τις αρνητικές κρίσεις τους. Ανάλογες ήταν και οι επικρίσεις των υποπροξένων της Αγγλίας στη Μυτιλήνη Newton (1852/1854) και του υποπροξένου της Αυστρουγγαρίας Th.Bargigli (1873). Βλ. σχετικά Ch. Newton, *Travels and discoveries in the Levant*, τόμος 1ος, Λονδίνο 1865, και Στρατή Αναγνώστου, *«Η Λέσβος των ετών 1863-1876 στη σμυρναϊκή εφημερίδα Αμάλθεια»*, *Λεσβιακά*, Δελτίον της Ε.Λ.Μ., τόμος ΙΘ΄, Μυτιλήνη 2002, σ. 18-21.

Βασίλης Κ. Κουμαρέλας *

ΔΥΟ ΙΣΤΟΡΗΜΕΝΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΟΧΥΡΩΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΤΟΥ ΚΟΛΠΟΥ ΤΗΣ ΚΑΛΛΟΝΗΣ

Γύρω στις αρχές του έτους 1334, ο ηγεμόνας της Φώκαιας γενοβέζος Domenico Andreolo Cattaneo γίνεται αυθέντης της Λέσβου, καταλαμβάνοντας όλα τα κάστρα της, πλην εκείνων της Μήθυμνας και της Ερεσού. Ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος, πληροφορούμενος με οργή το γεγονός, αρχίζει αμέσως τις προετοιμασίες για να εκδιώξει τους επιδρομείς, και περί τις αρχές του θέρους του ιδίου έτους αποπλέει από την Κωνσταντινούπολη επικεφαλής ισχυροτάτου στόλου, από 84 πολεμικά πλοία. Ο αυτοκρατορικός στόλος μετά από ολιγοήμερη στάθμευση στην Καλλίπολη, κατευθύνεται πρός τη Λέσβο. Ο Cattaneo, πληροφορηθείς τα περί της επικειμένης επιθέσεως, σπεύδει αποστέλλων πέντε καράβια, να εφοδιάσει με σιτάρι το κάστρο της Καλλονής και να ενισχύσει την άμυνα της περιοχής, ο ίδιος δε με τα υπόλοιπα πλοία έμεινε στο λιμάνι της Μυτιλήνης.

Ο βασιλικός στόλος προσωρμίστηκε αρχικά στο Μόλυβο και ακολούθως στην Ερεσό, για να ευχαριστήσει ο βασιλεύς τους κατοίκους των δύο πόλεων για την πίστη που επέδειξαν προς αυτόν. Στη συνέχεια απέπλευσε από την Ερεσό με κατεύθυνση προς την Χίο, οπότε συνέβη ένα περιστατικό, το οποίο έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην περαιτέρω έκβαση της εκστρατείας. Το αναφέρει ο σύγχρονος των γεγονότων ιστορικός Ιωάννης Καντακουζηνός: [1]

* Ο Βασίλης Κ. Κουμαρέλας γεννήθηκε το 1952 στη Ξάνθη. Είναι γιατρός, ριζωμένος εδώ και 20 χρόνια στη Μυτιλήνη. Ερευνητής - μελετητής θεμάτων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.

«βασιλεύς δέ ἅμα παντί τῷ στόλῳ ἦλθεν εἰς Ἐρεσσόν· ἐπαινέσας δέ Ἐρεσσίους τῆς εἰς αὐτόν εὐνοίας ἕνεκα, καί προνοίας ὅσης ἐδέοντο ἀξιώσας, ἄρας ἐκεῖθεν ἔπλει ἐπί Χίον. ἀπό σκοπιᾶς δέ τις μεγαβοῶν ἐπυνθάνετο περί στόλου ὅτων εἴη. ἀποκριναμένων δέ, ὡς εἴη βασιλέως, αὐτός τε πάρεστιν ὁ βασιλεύς. «αἱ δέ ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Καλλονῆς» ἔφη «τριήρεις τίνος;» ἐκ τοῦ λόγου δέ συνείς ὁ βασιλεύς ἐκ τῶν εἰς Μιτυλήνην οὐσῶν εἶναι φρουρούσας Καλλονήν, ἀναστρέψας ἤλαυνεν ἐπ' ἐκείνους».

Πλησίαζε η νύχτα όταν οι βυζαντινοί εισέβαλαν στον κόλπο, κυρίευσαν αμαχητί τα καράβια του Cattaneo και κατεδίωξαν τους λατίνους στρατιώτες, οι οποίοι προσπάθησαν να διαφύγουν μέσα από το παρακείμενο δάσος, σκοτώνοντας τους περισσότερους. Ο Ανδρόνικος αφήνει στρατιωτικές δυνάμεις πεζικού και ιππικού, υπό την αρχηγία του στρατηγού Αλεξίου του Φιλανθρωπηνού και αναχωρεί για την Φώκαια. Ο Φιλανθρωπηνός καταλαμβάνει τα κάστρα του νησιού και πολιορκεί από στεριά και θάλασσα τη Μυτιλήνη, η οποία απελευθερώνεται τελικά γύρω στα τέλη του 1334.

Τα παραπάνω γεγονότα καταγράφει ο Ιωάννης Δελής[2], βασιζόμενος στις μαρτυρίες των βυζαντινών ιστορικών Ι. Καντακουζηνού και Νικηφόρου Γρηγορά[3], καθώς και στη σχετική αναφορά του γάλλου βυζαντινολόγου Lebeau. Θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στο περιστατικό του διαλόγου μεταξύ του σκοπού και του βασιλικού στόλου και θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να αναζητήσουμε την πιθανή θέση, όπου βρισκόταν η σκοπιά.

Για το συγκεκριμένο συμβάν ο Ι. Δελής γράφει:

«...ὁ βασιλεύς, ἄνευ λόγου κατά τόν παλαιόν τοῦ Βυζαντίου γάλλον ἱστορικό *Lebeau*, ἐξ Ερεσοῦ κατηυθύνθη εἰς τήν Χίον. Ἡ θάλασσα ἦτο ἤρεμος καί οἱ ναῦται εἶχαν ἐστραμμένα τά βλέμματα πρός τάς ἐπί τῆς νοτίας παραλίας τῆς Λέσβου κώμας, ἀφ' ἧς δέν ἀπεῖχον πολύ, ὅτε ἀπό ὑψηλῆς σκοπιᾶς παρά τόν κόλπον τῆς Καλλονῆς φρουρός τις ἠρώτησε στεντορεία τῇ φωνῇ «τίνος ἐστίν ὁ στόλος;» Ἀποκριναμένων δέ τῶν ναυτῶν, ὅτι τοῦ βασιλέως εἶναι, πάλιν ἠρώτησεν αὐτούς «τίνος, εἰσί τά ἐν τῷ κόλπῳ ναυλοχοῦντα πλοῖα;» Ἐκ τῆς δευτέρας ἐρωτήσεως ἐννοήσαντες οἱ ἐν τῷ στόλῳ, ὅτι πλοῖα τοῦ Κατάνη ἦσαν ἠγκυροβολημένα ἐν τῷ κόλπῳ εἰσῆλθον ἐντός αὐτοῦ».

Από το σχετικό χωρίο του Καντακουζηνού είναι σαφές πως το συμβάν διαδραματίστηκε μετά τον απόπλουν των βασιλικών καραβιών από την Ερεσό για τη Χίο. Ο Γρηγοράς λέγει ότι ο βασιλεύς απέπλευσεν από την Κωνσταντινούπολη «Τούγε μην ἔτους ἤδη μετά τάς τοῦ κυνός ὄντος ἐπιτολάς, ὅτε δή καί ἀφθονώτερα τά ἀρκτικά πνεύματα ες τήν κάτω χέονται θάλατταν...» δηλαδή κατά μήνα Ιούνιο, οπότε αρχίζουν να πνέουν οι βόρειοι άνεμοι. Άρα το ταξίδι από Ερεσό προς τη Χίο πρέπει να τοποθετηθεί χρονικά μέσα στο καλοκαίρι του 1334.

Η αρχική πορεία θα περιελάμβανε τον παράπλουν μέρους των νοτίων παραλίων της Λέσβου, η θάλασσα των οποίων είναι ήρεμη όταν φυσούν μελτέμια και στη συνέχεια, κάπου ανοιχτά της εξόδου του κόλπου Καλλονής, στροφή προς Ν-ΝΔ για τη Χίο, πορεία την οποία και σήμερα θα ακολουθούσε, λίγο ως πολύ, ένα μεγάλο ιστιοφόρο καράβι. Στη λογική αυτή θεώρηση βασίζεται προφανώς η πιο πάνω εξιστόρηση του γεγονότος από τους Δελή- Lebeau. Επομένως η εν λόγω σκοπιά θα πρέπει να βρισκόταν σε παραλιακή θέση μεταξύ της Ερεσού (δηλ. της σημερινής Σκάλας Ερεσού) και των περιοχών παρά το στόμιο του κόλπου της Καλλονής, πιθανότατα δε όχι στα προς την Ερεσό μέρη αυτής της ζώνης, αφού οι πιστοί στο βασιλιά Ερέσιοι θα τον είχαν ήδη πληροφορήσει σχετικά, αν γνώριζαν την ύπαρξη καραβιών του Cattaneo στον κόλπο. Η ερώτηση του φρουρού «αἱ δέ ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Καλλονῆς τριήρεις τίνος;» αφήνει να εννοηθεί, ότι η σκοπιά θα βρισκόταν κοντά στην έξοδο του κόλπου κι οπωσ-

δήποτε όχι μακριά από τα ναυλοχούντα πλοία, αφού θα ήταν μάλλον απίθανο μακρινές σκοπιές να γνώριζαν τον ελιμμενισμό των καραβιών του Cattaneo. Γι' αυτό, το συμπέρασμα του Ι. Δελή, «από υψηλής σκοπιάς παρά τόν κόλπον της Καλλονής» κρίνεται πειστικό.

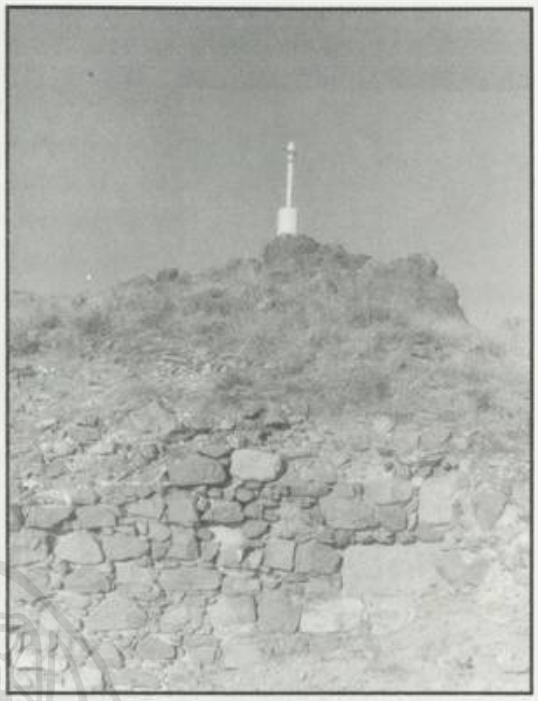

Γαρμπιάς. Το τείχος κοντά στην ακτή.

Όπως προκύπτει από τη μελέτη ναυτικών χαρτών, τα θαλάσσια βάθη της παραλιακής ζώνης, από την Ερεσό μέχρι την παραλία των Βατερών δεν επιτρέπουν ασφαλή διέλευση καραβιών σε μικρή απόσταση από τις ακτές, ώστε να είναι δυνατή η πραγματοποίηση συνομιλίας. Το μόνο ίσως μέρος, που μπορεί να πλησιάσει καράβι σε απόσταση ικανή για διάλογο, είναι η παρά τό στόμιο του κόλπου νησίδα Γαρμπιάς, στην οποία και επικεντρώσαμε το ερευνητικό μας ενδιαφέρον.

Ο Γαρμπιάς είναι ένας πελώριος μακρόστενος βράχος με κρημνώδεις ακτές. Καταλαμβάνει έκταση γύρω στα 5 στρέμματα και κορυφώνεται σε ύψος 15 περίπου μέτρα πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Η ονομασία προέρχεται πιθανότατα από τον άνεμο Γαρμπή, λέξη αραβική που μπήκε στην γλώσσα μας ενδεχόμενα μέσω της βενετσιάνικης και της ισπανικής ναυτικής γλώσσας και πρέπει να δόθηκε στα μεσαιωνικά χρόνια, προφανώς λόγω της θέσεως της νησίδας αμέσως ΝΔ του κόλπου. Σε παλιούς χάρτες (C.Gouffier 1780, Ι Κορωναίου 1849) σημειώνεται ως Σανδάλιον. Δεν γνωρίζουμε αν αυτή ήταν η ονομασία της νησίδας κατα τους αρχαίους χρόνους, αφού απουσιάζουν σχετικές ιστορικές μαρτυρίες.

Στο ερημονήσι ζουν χιλιάδες πουλιά, γλάροι, πετροχελίδονα και άγρια περιστέρια. Στο κάθε βήμα του επισκέπτη ξεπετάγονται μέσ' απ' τα αγριόχορτα σαύρες και τυφλοπόντικες. Είναι ένας σπουδαίος βιότοπος γι' αυτά τα ζωντανά, όμως τόπος τραχύς κι αφιλόξενος για να τον κατοικήσουν οι άνθρωποι. Μόνο τσοπάνηδες αφήνουν πότε-πότε μικρά κοπάδια αρνιών για λίγο διάστημα. Από παλιά έρχονται κάθε τόσο Καλύμνιοι βουτηχτάδες και το 'χουν σαν ορμητήριο για να μαζεύουν σφουγγάρια, ίσως και γιούσουρι[4] από τα βαθιά νερά της περιοχής. Λένε πως έρχονταν και Ίμβριοι ψαράδες και κυνηγούσαν ροφούς.

Μικρός, κάπως ομαλός ορμίσκος στο Β-ΒΑ άκρο της νησίδας αποτελεί το μοναδικό μέρος, όπου μπορούν να προσεγγίσουν μικρά μόνο πλεούμενα. Διακρίνεται εκεί παλιός μώλος βυθισμένος στη θάλασσα. Λίγα μέτρα από την ακτή, στην αρχή βατής πλαγιάς, σώζονται υπολείμματα τείχους, μήκους γύρω στα 15 μ. και πάχους 1,5 μ. Έχει κτιστεί κυρίως από μικρού έως μετρίου μεγέθους πέτρες, σπασμένα κεραμικά και ασβεστοκονίαμα. Πρόκειται για κατασκευή των υστεροβυζαντινών χρόνων, όμως μέρος του οικοδομικού υλικού φαίνεται πως έχει ξαναχρησιμοποιηθεί, προερχόμενο από αρχαιότερες φάσεις. Στη βάση του τείχους διατηρείται τμήμα χτισμένο με τον ισόδομο τρόπο των ελληνιστικών χρόνων και υπάρχουν εκεί κοντά διάσπαρτοι ορθογώνιοι λιθόπλινθοι, μερικοί από τους οποίους φέρουν εγκοπές για συνδέσμους. Η ισχυρή τοιχοποιΐα και η θέση του στη μόνη ευάλωτη πλευρά του νησιδίου, απ' όπου μπορεί κάποιος να πατήσει στην κορυφή, δείχνουν πως πρόκειται για οχυρωματικό έργο.

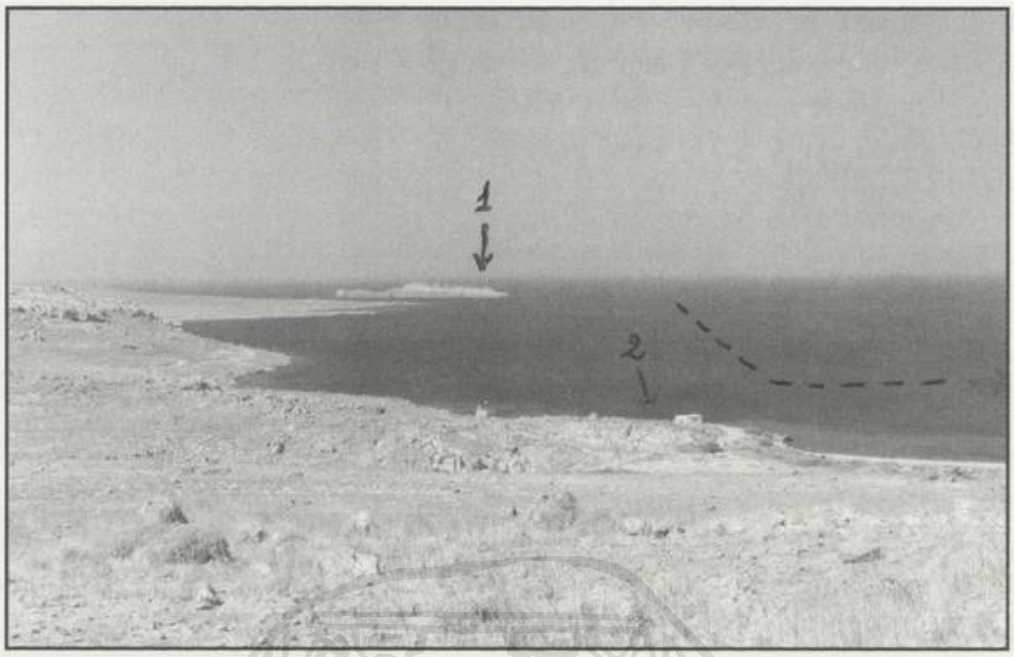

(1) Γαρμπιάς (2) Αμμούδι....υποχρεωτική πορεία εισόδου καραβιών στον κόλπο.

Στην παρακείμενη πλαγιά και στο πλάτωμα της κορυφής φαίνονται θεμέλια κτισμάτων, σωροί οικοδομικού υλικού και πλάι στο σύγχρονο φάρο διατηρείται σε καλή κατάσταση λιθόχτιστη δεξαμενή νερού διαστάσεων 13,5Χ5Χ2, που φαίνεται πως ήταν επενδυμένη εσωτερικά με κονίαμα. Τα κεραμικά κατάλοιπα στο χώρο των ερειπίων περιλαμβάνουν όστρακα αγγείων κτενωτά των μεσοβυζαντινών χρόνων, εφυαλωμένα των υστεροβυζαντινών και της Τουρκοκρατίας και λίγα της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής. Ο Ι. Κοντής, στους χάρτες του συγγράματός του «Λέσβος και η Μικρασιατική της περιοχή» σημειώνει τα λείψανα στον Γαρμπιά, ως « other buildings» χωρίς ιδιαίτερο χαρακτηρισμό και τα χρονολογεί από την κλασσική μέχρι την βυζαντινή περίοδο.

Από την κορυφή της βραχονησίδας, όπου βρίσκονται τα ερείπια που καταγράψαμε, η θέα είναι άπλετη. Φαίνονται, όλη η περιοχή του στομίου, τμήματα περιοχών στο εσωτερικό του κόλπου, μέρος των Ν.Δ και Ν. παραλίων της Λέσβου και το ανοιχτό πέλαγος. Όταν η ατμόσφαιρα είναι διάφανη φαίνεται πολύ καθαρά το βόρειο μέρος της Χίου και η νήσος Ψαρά. Για να εισέλθει ένα καράβι στο στόμιο του κόλπου παραπλέει τη βόρεια ακτή του Γαρμπιά, όπου τα νερά είναι βαθιά και μπορεί να πλησιάσει σε μικρή απόσταση από το φάρο. Η από τα νότια της νησίδας δίοδος προς το στόμιο είναι στενή και δύσκολη για μεγάλα πλεούμενα.

Η σύνθεση των ανωτέρω παρατεθέντων στοιχείων, προϊόντων επιτόπιας έρευνας, οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι τα χαλάσματα στον Γαρμπιά πρέπει να ανήκουν σε οχυρή βίγλα των βυζαντινών χρόνων και της Τουρκοκρατίας, στην οποία θα διέμενε μικρή μόνιμη φρουρά.

Μπορούμε δε να πιθανολογήσουμε αμυντική χρήση του, ακατάλληλου για οίκηση, μέρους και κατά την αρχαιότητα[5]. Η θέση της νησίδας και ιδίως του βορείου τμηματός της, όπου και τα ερείπια, ήταν ιδιαίτερα στρατηγική, αφού μπορούσε να εξασφαλίσει τον έλεγχο των διερχομένων καραβιών, καθώς και την άμεση ειδοποίηση, με το άναμα της φωτιάς (φρυκτώριον) των κατοίκων του πλούσιου και πολυάνθρωπου κόλπου, σε περιπτώσεις πειρατικών - εχθρικών επιδρομών. Και νομίζουμε ότι η οχυρή βίγλα του Γαρμπιά θα μπορούσε να ταυτιστεί με την σκοπιά, στην οποία έγινε ο αναφερθείς διάλογος. Φαίνεται βέβαια παράδοξη η δεύτερη ερώτη-

ση του σκοπού, που πρόδωσε την ύπαρξη καραβιών του Cattaneo μέσα στον κόλπο, αφού ο τελευταίος θα είχε οπωσδήποτε τοποθετήσει έμπιστους ανθρώπους του σε μια τόσο σημαντική σκοπιά. Πόσο έμπιστοι όμως θα μπορούσαν να είναι οι Λέσβιοι φρουροί, στους οποίους χωρίς άλλο, θα στηριζόταν κατά κύριο λόγο ο Γενοβέζος, αφού οι δικές του δυνάμεις δεν επαρκούσαν για την αμυντική κάλυψη του τόσο μεγάλου νησιού της Λέσβου; Και μάλιστα μπροστά στη θέα του πανίσχυρου αυτοκρατορικού στόλου, η άφιξη του οποίου στο Μόλυβο και στην Ερεσό θα είχε ήδη διαδοθεί ευρέως, αναπτερώνοντας το ηθικό των Λέσβιων και σπείροντας πανικό στις τάξεις του Cattaneo; Είναι χαρακτηριστικό ότι οι λατίνοι εγκατέλειψαν αμαχητί τα πέντε καράβια τους και έτρεξαν να διασωθούν στο παρακείμενο δάσος, προφανώς στο πευκοδάσος παρά την σημερινή τοποθεσία της Αχλαδερής, καταδιωκόμενοι από τους βυζαντινούς. Ο Γρηγοράς αναφέρει, πως άλλοι κατάφεραν να φτάσουν στη Μυτιλήνη κι άλλοι έπεσαν σε δύσβατα μονοπάτια και εξοντώθηκαν από τους Λέσβιους. Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα, πατριωτικής θα λέγαμε ευφορίας, θεωρούμε δικαιολογημένη την, εκ προθέσεως χωρίς άλλο, ερώτηση του φρουρού, η οποία σηματοδότησε την απαρχή της εκδίωξης του γενοβέζου αυθέντη από τη Λέσβο.

Το γεγονός ότι ο Cattaneo, μόλις πληροφορήθηκε την κάθοδο του αυτοκρατορικού στόλου φρόντισε να ενισχύσει αμυντικά το κάστρο και την περιοχή της Καλλονής, δείχνει κατά τη γνώμη μας, την καίρια σημασία του κόλπου στην όλη αμυντική διάρθρωση της Λέσβου. Την άποψή μας ενισχύει η ύπαρξη ερειπίων από πλήθος οχυρωματικών έργων της βυζαντινής περιόδου στην ευρεία γύρω από τον κόλπο ζώνη, τα οποία πέραν της προστασίας των τοπικών πληθυσμών, πιστεύουμε πως πρέπει να αποτελούσαν τμήμα ενός ευρύτερα οργανωμένου αμυντικού δικτύου. Και ιδιαίτερη σημασία σε ένα τέτοιο δίκτυο θα είχε οπωσδήποτε ο έλεγχος της περιοχής του στομίου του κόλπου. Ο Γαρμπιάς βρίσκεται κοντά στην αρχή ενός στενού θαλάσσιου καναλιού, το οποίο διατρέχει το στόμιο και αποτελεί αναγκαστική πορεία για τα πλεούμενα, προκειμένου να εισέλθουν στα ενδότερα του κόλπου, αφού δεξιά και αριστερά υπάρχουν

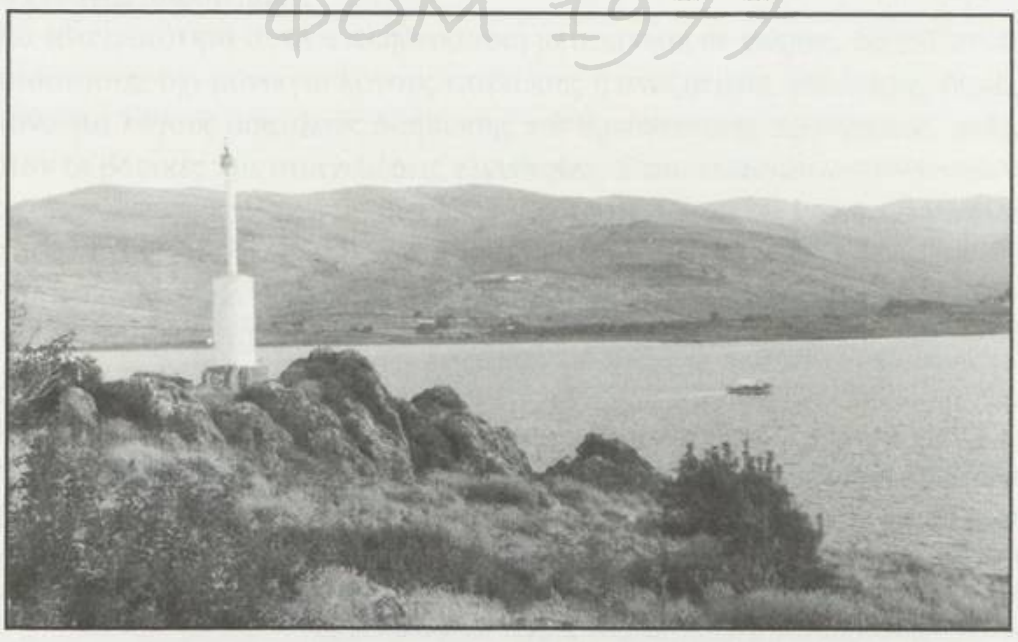

Γαρμπιάς. Κοντά στον φάρο διακρίνεται η κτιστή δεξαμενή νερού. Στο βάθος τα Μάκαρα.

επικίνδυνες ξέρες. Το κανάλι, μήκους γύρω στα 2 μίλια, τελειώνει περίπου στο ύψος της παραλιακής τοποθεσίας Αμμούδι-Αγ. Νικόλαος, στην ανατολική ακτή του στομίου, όπου πάνω σε παράκτια βραχώδη έξαρση, επισημάναμε τα ερείπια άλλου οχυρωματικού έργου των Βυζαντινών χρόνων και της Τουρκοκρατίας. Πρόκειται πιθανότατα για οχύρωμα, που έλεγχε το τέλος του υποχρεωτικού καναλιού και είχε άμεση οπτική επαφή με τη βίγλα του Γαρμπιά.

Τον αμυντικό χαρακτήρα της εγκατάστασης στο Αμμούδι ενισχύουν δυο στοιχεία από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Πρόκειται για τον χάρτη του 1780, του Choiseul Gouffier, ο οποίος στη συγκεκριμένη τοποθεσία έχει την ένδειξη Observatoire, δηλ.. παρατηρητήριο και για τον χάρτη της Υδρογραφικής υπηρεσίας του Αγγλικού Ναυαρχείου του 1860, όπου στην ίδια περιοχή σημειώνεται η λέξη magazine, που σημαίνει αποθήκη πυρομαχικών [6]. Το ενδιαφέρον της Υψηλής Πύλης για την φρούρηση των παραλιών του κόλπου φαίνεται και σε φιρμάνι του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, εκδοθέν το 1550, το οποίο μεταξύ άλλων αναφέρει: «*...η τάξη των χωρικών δεν πηγαίνει στην εργασία της όποτε πηγαίνουν να εκτελέσουν υπηρεσία και να βρίσκονται σε σκοπιά για τους παράνομους κουρσάρους, αλλά κάπου τριανταπέντε άτομα του χωριού (αναφέρεται στο χωριό Fesleke, τα σημερινά Βασιλικά) εκτελούν καθήκοντα φρουρών με τα άλογά τους και τα όπλα τους, εκεί όπου παράνομοι (πειρατές) πιθανόν να εμφανιστούν*»[7].Τέλος, ενδεικτικό της στρατηγικής σημασίας που είχε η περιοχή του στομίου στην αμυντική οργάνωση του κόλπου και γενικότερα της Λέσβου είναι κι ένα γεγονός, το οποίο διασώζει η προφορική παράδοση στα χωριά του κόλπου. Λένε πως τα παλιά χρόνια οι Τούρκοι, για να εμποδίσουν την είσοδο «ιταλικών» (;)[8] καραβιών, αγγάρεψαν τους κατοίκους της περιοχής να φράξουν το στενότερο μέρος του καναλιού, ποντίζοντας βράχους. Η προσπάθεια δεν είχε αποτέλεσμα. Είναι πιθανόν το γεγονός να σχετίζεται με κάποια από τις, κατά τον 16ο αιώνα, ναυτικές επιχειρήσεις των Βενετών να καταλάβουν την Λέσβο.

Βασίλης Κ. ΚΟΥΜΑΡΕΛΑΣ

ΦΟΜ 1977

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Ι. Καντακουζηνού: «Ιστορικών βιβλία τέσσαρα», τομ.Α' εκδ. Βόννης 1828, σελ. 479
2. Γιάννη Δελή: «Οι Γατελούζοι εν Λέσβω» Μυτιλήνη 1901, ανατύπωση ΕΝΤΕΛΕΧΕΙΑ 1997
3. Νικηφόρου Γρηγορά, «Ρωμαϊκή Ιστορία», τομ. Α', εκδ. Βόννης 1829, σ. 529
4. Χ. Καρατζάνου «Πολυχνιάτικα Ιστορήματα» Μυτιλήνη 1984, σ.86
5. Η αρχαιότερη (ισόδομη) φάση του τείχους στον Γαρμπιά θυμίζει την τοιχοποιΐα των ελληνιστικών οχυρών-πύργων της Ερεσίας. Τρεις τέτοιοι πύργοι έχουν εντοπιστεί (Koldewey-Κοντής) στη δυτική μεριά του στομίου του Κόλπου και συγκεκριμένα στις περιοχές Αποθήκας και Μακάρων, που έχουν στενή γεωγραφική συνάφεια με τον Γαρμπιά. Σημειώνουμε την άμεση οπτική επαφή των τριών οχυρών με το οχύρωμα της νησίδος.
6. Στον ίδιο χάρτη σημειώνεται magazine και στην περιοχή της Αποθήκας, ακριβώς απέναντι από το Αμμούδι. (Πληροφορία του φίλου γιατρού Σάββα Κωφόπουλου)
7. Τάκη Παπουτσάνη:«Φορολογικά του 19ου αιώνα για την Λέσβο», Λεσβιακά ΙΒ'. Μυτιλήνη 1989,σ.242
8. Καρατζάνος, ο.π., κάνει λόγο για εγγλέζικα καράβια

Στρατής Μισγίρης *

ΦΑΡΑΓΓΑΣ

Η τραγική γενέτειρα του Αγ. Ιγνατίου

Η έρευνα για τα χωριά της Καλλονής που χάθηκαν, γίνεται κυρίως για να κατανοήσουμε τους γενικούς κανόνες που συντέλεσαν στη δημιουργία τους και στη συνέχεια στους λόγους και τις αιτίες που τα εξαφάνισαν, αφού διέγραψαν, μέσα στο χρόνο της πολυκύμαντης πορείας τους, μια αξιόλογη και αξιοπρόσεκτη τροχιά ανάπτυξης. Παρόλο που στους καιρούς αυτούς οι συνθήκες διαβίωσης ήταν απλούστερες και οι δυνάμεις ανταγωνισμού ασθενέστερες, τα πληθυσμιακά μεγέθη διακυμαίνονταν, εξαιτίας διοικητικών μεταβολών και κατά κύριο λόγο θρησκευτικών καταπιέσεων.

Η περιοχή της Καλλονής, επειδή δεσπόζει κυριαρχικά στο κέντρο της Λέσβου, απλωμένη στο γόνιμο και παραγωγικό κάμπο της και στεριωμένη οικιστικά στο μυχό του πλούσιου σε ποικίλα αλιεύματα Κόλπου της, αλλά κυρίως επειδή βρίσκεται στον κυρίαρχο συγκοινωνιακό κόμβο, που συνδέει σχεδόν τα περισσότερα χωριά και τις κωμοπόλεις του νησιού, για τους λόγους αυτούς ασφαλώς παίζει ρόλο ρυθμιστικό στην όλη αναπτυξιακή δομή, που αφορά την οικονομική κατά πρώτο λόγο, κατάσταση και κατά δεύτερο λόγο επηρεάζει πολύπλευρα την πολιτιστική ανέλιξη. Έτσι συμβάλλει ουσιαστικά στη δημιουργία τρόπου ζωής σ' όλους τους τομείς της ανθρώπινης ενεργητικότητας, είτε αυτή είναι πολιτική ή θρησκευτική, είτε εμπορική ή συγκοινωνιακή, είτε επιστημονική ή παραγωγική.

Βέβαια αυτές οι δραστηριότητες αναπτύσσονταν αρχικά σε μικρούς οικισμούς και η εμβέλειά τους ήταν περιορισμένης δυναμικής. Όμως με τον καιρό συμπτύσσονταν και συνενώνονταν οι οικισμοί αυτοί σε χωριά, τα οποία δημιουργούσαν συνισταμένες αυξημένης δημιουργικότητας και έντονης παρουσίας[1].

Ήταν μια αναγκαιότητα αυτή η πληθυσμιακή μετακίνηση σε χώρους δεσπόζουσας οικιστικής μετεγκατάστασης, όχι μόνο για λόγους επιβίωσης ή αναζήτησης καλύτερης τύχης, αποκλειστικά και μόνο για λόγους ασφαλούς διαβίωσης και θρησκευτικής προστασίας, αλλά και γιατί καταπιέζονταν οι βασικές και στοιχειώδεις ελευθερίες. Έτσι, οικισμοί αγροτοποιμενικής απασχόλησης απομονωμένοι και περιορισμένοι και καταπιεσμένοι από την κυριαρχική επιβολή των κατακτητών στην περίοδο της μακρόχρονης τουρκοκρατίας, εγκαταλείφθηκαν και απορροφήθηκαν από πλησιέστερα χωριά, πολυάνθρωπα και οργανωμένα κοινωνικά.

Ένα με ενάμισυ χιλιόμετρο βόρεια της Καλλονής, αριστερά του δρόμου προς την Πέτρα και λίγο πιο πάνω απ' τη διακλάδωση που φέρνει στο Μοναστήρι της Μυρσινιώτισσας, ήταν χτισμένος ο οικισμός Φάραγγας.

Πότε ιδρύθηκε είναι άγνωστο, γιατί σε κανένα αρχαίο ή παλαιό κείμενο δεν εμφανίζεται και δεν αναφέρεται σε κανένα πολεμικό ή οποιοδήποτε άλλο γεγονός.

Είναι όμως γνωστό ότι μετά την καταστροφή της Πύρρας, ύστερα από τον καταστροφικό σεισμό του 231 π.Χ., κατά τον οποίο ένα μεγάλο της τμήμα καταποντίστηκε στη θάλασσα του

---

* Ο Στρατής Μισγίρης γεννήθηκε στην Καλλονή της Λέσβου. Λόγιος. Δάσκαλος - παιδαγωγός. Συγγραφέας.

Κόλπου, από καθίζηση του εδάφους και μετά τη διάλυση της Αρίσβης κατά τον πολεμικό όλεθρο με τους Μηθυμναίους, τα απομεινάρια των πόλεων αυτών σκορπίστηκαν και εγκαταστάθηκαν σ' όλη την έκταση του Κάμπου, κατά οικογένειες και ίδρυσαν μικρούς οικισμούς που αποτέλεσαν τον πυρήνα των κατοπινών χωριών[2].

Έτσι εξηγείται το φαινόμενο των πολυάριθμων οικισμών, που ήταν διάσπαρτοι στον Κάμπο και στους γύρω λόφους. Απομεινάρια θεμελίων τους και λατρευτικά κατάλοιπα, καθώς και τοπωνύμια αποδείχνουν την αναμφισβήτητη ύπαρξή τους.

Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε πως κάποια οικογένεια από τούτες, εγκαταστάθηκε στις παρυφές του βορεινού αυτού λόφου, του Φάραγγα, που πήρε τ' όνομά του απ' το επιτόπιο φαράγγι. Σπίτωσε και ρίζωσε η πρώτη τούτη γενιά κι έκανε σταύλους και μαντριά και γεννοβόλησαν ύστερα τα παιδιά και από γενιά σε γενιά πλήθυναν και στήθηκαν πιότερα σπίτια και νοικοκυριά.

Τα χρόνια κυλούσαν κι έφευγαν δίχως κανένα σημαντικό γεγονός και χωρίς κανένα ιδιαίτερο περιστατικό που να επισημαίνει την ύπαρξη του οικισμού. Ο καιρός περνούσε ήρεμα και γαλήνια και οι αιώνες στιβάζονταν ο ένας πάνω στον άλλο μέχρι την πτώση της Βασιλεύουσας. Οπότε κάποιος βλαστός απ' την πολύκλαδη γενιά των Αγαλλιανών ήρθε και εγκαταστάθηκε στο Φάραγγα.

Οι Αγαλλιανοί στην Κωνσταντινούπολη ήταν πλούσιοι και "κατήγοντο εκ παλαιάς οικογενείας εν τη βασιλευούση των πόλεων διαμενούσης"[3]. Οι ρίζες τους φτάνουν μέχρι τον 8ο αιώνα.

Διακρίθηκαν σαν συγγραφείς και αξιωματούχοι του Οικουμενικού Πατριαρχείου και «ανήκον εις την λογίαν εκκλησιαστικήν τάξιν της βυζαντινής κοινωνίας των τελευταίων ετών[4]»

Από τον Αγαλλιανό τούτον προήλθε ο Ιγνάτιος Αγαλλιανός που γεννήθηκε στο Φάραγγα, έγινε ο κτίτορας των Μοναστηριών Λειμώνα και Μυρσινιώτισσας και κατόπιν επίσκοπος της Μητρόπολης Μηθύμνης - Καλλονής.

Επόμενο ήταν να γίνει γνωστή η γενέτειρα του φωτισμένου Ιεράρχη και Αγίου και να επισημανθεί η ύπαρξη του χωριού Φάραγγας.

Στα 1492 που γεννήθηκε ο Άγιος Ιγνάτιος, ο Φάραγγας βρισκόταν στην ακμή του, αφού τα παιδικά του χρόνια ο Ιγνάτιος, κατά κόσμο Ιωάννης, έμαθε γράμματα, μαζί με άλλα συντοπίτικα παιδιά, πιθανόν σε κρυφό σχολειό, με δάσκαλο τον πατέρα του παπα-Μανουήλ, μια και οι Τούρκοι κατακτητές δεν επέτρεπαν τη λειτουργία σχολείων[5].

Και υπήρχε ακόμα στα χρόνια αυτά οργανωμένη ενορία και εφημεριακός ναός του Αγίου Δημητρίου, πράγμα που διαπιστώνεται από την επιστολή του Επισκόπου Μηθύμνης - Καλλονής Ιγνατίου προς τον εφήμερο του χωριού και η οποία φυλάγεται στο Μοναστήρι του Λειμώνα[6]. Αναφέρει η επιστολή:

> *«Ευλαβέστατε παπά κυρ-Γεώργιε, ο ψάλλων τον Φάραγγα. Ο παρών Κανδήλης ανέφερε τη ημετέρα ταπεινότητι πως έχει τινα διένεξιν με τον κυρ Αγαλλιανόν τον ράπτην και με την γυναίκα του...»* [7].

Και αν δεχτούμε ότι ο "ράπτης" δεν είναι επώνυμο αλλά κάποιος επαγγελματίας ράφτης, μπορούμε να πούμε ότι το χωριό είχε ακμαίο πληθυσμό, ώστε οι ανάγκες του στη ραπτική να απαιτούσαν ειδικό επαγγελματία.

Αλλά και σε χοτζέτι (έγγραφο) του 1540 του ιεροδικαστή Μυτιλήνης, σε πωλητήριο του 1549

και σε καταγραφή ονοματεπώνυμου του 1591 και σε άλλα χειρόγραφα[8] του αρχείου του Λειμώνα, ο Φάραγγας εμφανίζεται συχνά.

Κι ακόμα στο βιβλίο *«Τα εν Καλλονή της Λέσβου Μοναστήρια»* (1900) του Σταύρου Καρυδώνη αναφέρεται καταγραφή ονοματεπώνυμου του 1538 "εκ Φάραγγος" (σελ 246), τοπωνυμιακή αναφορά του ως "χωρίον, νυν θέσις" (σελ 213) και στη σελ. 161 γράφει

«Κατά τον περιηγητήν Ντάππερ, λέγει ο Κεραμεύς, το χωρίον Καλλονή έκειτο ένθα ο Φάραγγας".

Όμως το υγιεινό κλίμα του και οι ευημερούντες κάτοικοί του, που ήταν εργατικοί και νοικοκύρηδες προκάλεσαν το ενδιαφέρον των κατακτητών, οι οποίοι, για να αποφύγουν την Καλλονή, το κλίμα της οποίας ήταν νοσηρό, άρχισαν να τον κατακλύζουν και να εγκαθίστανται μόνιμα στο Φάραγγα.

Ο Μητροπολίτης Μηθύμνης - Καλλονής Γαβριήλ Σουμαρούπα, που ποίμανε την επαρχία κατά το πρώτο μισό του 17ου αιώνα, έγραψε την "Περιγραφή της Λέσβου", όταν βρισκόταν στη Ρώμη, ύστερα από παραίτησή του από τον επισκοπικό θρόνο.

Βέβαια η περιγραφή δεν αφορά όλο το νησί, παρά μόνο την Επαρχία του, χωρίς να έχει γραπτές πηγές, αλλά ό,τι θυμόταν από τις επισκέψεις του κατά την ποιμαντική του περίοδο.

Το κείμενο, που είναι φυλαγμένο στη Βαρβερινή βιβλιοθήκη του Βατικανού, βρήκε και έφερε στη δημοσιότητα ο ιστορικός ερευνητής, συγγραφέας και πανεπιστημιακός καθηγητής Γιάννης Φουντούλης, ο οποίος και προσδιορίζει τη συγγραφή μεταξύ των ετών 1636-1641[9].

Αναφέρεται λοιπόν στην παράγραφο 23 ότι

«πλησίον μικρού φάραγγος λεγομένη Φάραγξ έχουσα την κλήσιν εκ του τόπου έχει ναόν ένα των Αρχαγγέλων, οίκους χριστιανών εικοσι πέντε, αγαρηνών ομοίως»[10].

Εδώ ο Γαβριήλ κάνει λάθος για το ναό. Δεν θυμάται σωστά. Γιατί είναι αναμφισβήτητο ότι ο ενοριακός ναός του Φάραγγα ήταν του Αγίου Δημητρίου[11].

Ο πληθυσμός όμως άρχισε να αλλοιώνεται απ' την εγκατάσταση των Τούρκων. Οι κατακτητές ασκούσαν εξισλαμική βία και οι Φαραγγιώτες ένας ένας εγκατέλειπαν τον τόπο τους φεύγοντας άλλοι για την Πέτρα, όπου το προσκύνημα της Παναγίας τους προστάτευε κι άλλοι, οι περισσότεροι, προς την Καλλονή και τα χωριά της, όπου έβρισκαν ασφάλεια κοντά στο Μητροπολίτη και τα Μοναστήρια Λειμώνα και Μυρσινιώτισσας[12].

Και φαίνεται ότι ασκήθηκε μεγάλος εξισλαμικός καταναγκασμός γιατί οι κάτοικοι έφυγαν από το χωριό τους σε μικρό σχετικά χρονικό διάστημα[13]. Κυρίως δε η απομάκρυνσή τους έγινε πιο έντονη μετά το θάνατο του επισκόπου Αγίου Ιγνατίου (1568). Στην ερείπωσή του ασφαλώς συντέλεσαν και οι επιδρομές των πειρατών, που εκείνη την εποχή βρίσκονταν σε έξαρση[14].

Ήταν γνωστό ότι ο παραγωγικός κάμπος γέμιζε πλούσια τα σπίτια με άφθονα γεννήματα. Σκαρφαλωμένο το χωριό στην πλαγιά του λόφου με θέα προς τη θάλασσα του κόλπου, προκαλούσε τους πειρατές. Συχνά έκαναν επιδρομές και λεηλατούσαν τα χωριά της Καλλονής, χωρίς να αφήνουν και το Φάραγγα. Έτσι το 1662 αναφέρεται σαν ερειπωμένο χωριό[15].

Πλήθος θεμελειόπετρες και κομμάτια από αμέτρητα κεραμίδια κατακλύζουν την περιοχή. Μόνο ο εφημεριακός ναός του Αγίου Δημητρίου, σαν ξωκκλήσι πια, ξαναχτισμένος το 1954 από εισφορές των μελών του συλλόγου "Ζωοδόχος Πηγή" Καλλονής[16] δεσπόζει στις παρυφές του λόφου, για να θυμίζει το Φάραγγα, γενέτειρα πατρίδα του Αγ. Ιγνατίου, του φωτισμένου

Ιεράρχη, του θερμού ζηλωτή των γραμμάτων, του θεόσταλτου κτίτορα των περίλαμπρων και ιστορικών μοναστηριών Λειμώνα και Μυρσινιώτισσας

Στρατής ΜΙΣΓΙΡΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ι.Δ. Κοντή: «Λέσβος και η Μικρασιατική της περιοχή» Εισαγωγή σ.21
2. Σ. Μισγίρη: «Ιστορία της Καλλονής» σ.30
3. Ι. Μουτζούρη: «Οι Αγαλλιανοί και αι Μοναί...Καλλονής» σ.7
4. Χρ. Πατρινέλλη: « Ο Θ. Αγαλλιανός...και οι ανέκδοτοι λόγοι του» σ.25 υποσ.
5. Στρ. Μισγίρη: «Τα μοναστήρια Καλλονής» Εφημ. «Καλλονή» τεύχος 46
6. Ι.Μ. Λειμώνα: Ερμάριο «Εκκλησιαστικά έγγραφα», Φάκελλος Α'» έγγρ. 3
7. Νικόδ. Παυλόπουλου: «Ο Άγ. Ιγνάτιος Αγαλλιανός» 1972 σ.47
8. Ι.Μ. Μηθύμνης-Καλλονής: «Δελτίον» τεύχος 4,σ.92
9. Ι.Μ. Φουντούλη: «Γαβριήλ Μητρ. Μηθύμνης - Περιγραφή της Λέσβου» 1960, σ.22
10. Ι.Μ. Φουντούλη: «Γαβριήλ Μητρ. Μηθύμνης - Περιγραφή της Λέσβου» 1960, σ.35
11. Ι. Μουτζούρη: « Η Καλλονή και τα χωριά της» 1983, σ.10
12. Φ. Δήμου: « Ιστορία της τουρκοκρατούμενης Λέσβου» 1931 τ.Α' σ.9
13. Π.Σ. Παρασκευαΐδη: « Η Λέσβος κατά την τουρκοκρατία» 1991, σ.23-30
14. Π.Ι. Σαμάρα: «Επιδρομές στη Λέσβο» 1934 σ.26
15. Στ. Καρυδώνη: «Τα εν Καλλονή της Λέσβου Μοναστήρια» 1900. σελ.24 υποσ.
16. Εφημ. «Δημοκράτης» 20-10-1994, σ.4

ΦΟΜ 1977

Δημήτρης Γ. Μαντός *

Ο «ΚΩΔΗΞ...» ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ

Α' Εισαγωγικά

Στα εκπαιδευτήρια της Αγίας Παρασκευής διασώθηκε ένα πολύτιμο γραφτό ντοκουμέντο με καταγραφές που ενδιαφέρουν όχι μόνο την εκπαίδευση και την κοινωνία αυτής της μεγάλης κοινότητας της Λέσβου, αλλά και την ιστορία του νησιού τα τελευταία πενήντα χρόνια του 19ου αιώνα και τα πρώτα 15 του 20ού. Ο πλήρης τίτλος του είναι:

«Κώδηξ της Ελληνικής Σχολής Αγίας Παρασκευής, εν ω έστι καταγεγραμμένη η Βιβλιοθήκη αυτής, καταγράφονται δε και κατ' έτος πάντα τα αφορώντα αυτήν, εις γνώσιν των επερχομένων γενεών περι της καταστάσεως της παιδείας εν τη Κωμοπόλει ταύτη. 1864 Μην Σεπτέμβριος»

Τον *«Κώδηκα»* εγκαινιάζει ο μαθητής του Σταυράκη Αναγνώστη, σχολάρχης, φιλόλογος και εθνοδιαφωτιστής Γεώργιος Αριστείδης Πάπης (Αγ. Παρασκευή 1819-Κυδωνίες 1891)[1]. Καλύπτει τις σελίδες 1-46 με την καταχώρηση της βιβλιοθήκης[2] και τα πολύ σημαντικά κείμενά του *«Σκέψεις αυτοσχέδιοι περί της προαγωγής της Παιδείας εν τη πατρίδι μου Αγία Παρασκευή»*[3] (1867) και *«Σχέδιον περί συστάσεως Φιλεκπαδευτικής Εταιρείας (ή Αδερφότητος) εν Αγία Παρασκευή*[4] *1867)»*

Ακολουθεί η καταγραφή του 1886-87 από τον σχολάρχη Δ. Χατζηβασιλείου, τον μεγάλο λέσβιο δάσκαλο και κληρικό[5], όμως πολύ συνοπτική και φειδωλή σε πληροφορίες. Ο εντόπιος σχολάρχης Χρήστος Παρασκευαΐδης[6] κάνει νέα καταχώρηση της βιβλιοθήκης και νέα ταξινόμηση και μας δίνει μεγάλης σημασίας εκπαιδευτικά κοινωνικά και άλλα γεγονότα ετών 1891 - 1905 (με εξαίρεση τα 1893-94 και 1894-95 που σχολάρχησε ο Σπύρος Αναγνώστου). Οι καταγραφές του Χρ. Παρασκευαΐδη διακρίνονται για την επιμέλεια, τη μεθοδικότητα, την ακρίβεια και την ευαισθησία απέναντι στα γεγονότα[7] αποκαλύπτοντας την ψυχοσύνθεση ενός πραγματικού πνευματικού ηγέτη. Ο Χρ. Παρασκευαΐδης τήρησε με ευλάβεια τους κανόνες που έθεσε για τους σχολάρχες απέναντι στον *«Κώδηκα»* ο εμπνευστής του Γ.Α. Πάπης.

Τα έτη 1905-6, 1907-8, 1908-9 σχολαρχεύει ο Ευστράτιος Κουκουντής, φοιτητής τότε της Φιλοσοφικής Αθηνών από τον Πολυχνίτο. Επανέρχεται ο Χρ. Παρασκευαΐδης και μας δίνει τις τελευταίες καταγραφές του στα 1909-10 και 1910-11[8]. Ακολουθεί και πάλι ο Σπ. Αναγνώστου[9] (1910-11) με λεπτομερειακή έκθεση συμβάντων. Από τα 1911 κ.ε. σχολάρχης είναι ο Παναγιώτης Μακρής που μας δίνει αξιόλογες μαρτυρίες για τα ιστορικά γεγονότα της απελευθέρωσης της Λέσβου και των διωγμών των Ελλήνων της Μικράς Ασίας από τους Τούρκους (1914). Η σχολαρχία του Μακρή τερματίζεται στα 1917. Από το έτος αυτό, ως τα 1934 που τελειώνουν οι καταγραφές του *«Κώδηκα»*, τα πληροφοριακά στοιχεία είναι χωρίς σημασία, ανυπόγραφα, έχουν «εκφυλιστεί». Οι υποθήκες των μεγάλων δασκάλων Πάπη και Χρ. Παρασκευαΐδη εγκα-

* Ο Δημήτρης Γ. Μαντός γεννήθηκε το 1939 στη Μυτιλήνη. Παιδαγωγός. Εχει δημοσιεύσει πολλά άρθρα, μελέτες, δοκίμια κ.ά. Πρώην σχολικός σύμβουλος α/θμιας εκπ/σης.

ταλείπονται. Με άλλη μορφή κι άλλη «φιλοσοφία» κάποιες καταγραφές συνεχίζονται ως «υπηρεσιακές» πια στα σχολικά έντυπα και βιβλία. Είναι το τέλος μιας χρυσής για την παιδεία της Λέσβου εποχής.

Ο *«Κώδηκας»* της Αγίας Παρασκευής συμπίπτει και παρακολουθεί μια λαμπρή περίοδο στην εκπαιδευτική και κοινωνική ιστορία του νησιού μας, αυτήν που στην περιοχή της πρωτεύουσας χαρακτηρίζεται ως εκπαιδευτική έκρηξη, ανασύνταξη πνευματικών δυνάμεων του υπόδουλου λεσβιακού λαού, με επικεφαλής τους σοφούς γυμνασιάρχες και δασκάλους, τους φωτισμένους και φιλόμουσους κληρικούς του. Από τη μια το περιώνυμο στην Αιολίδα γυμνάσιο της Μυτιλήνης κι από την άλλη οι «Σχολές» της Αγίας Παρασκευής δίνουν στην ιστορία του νησιού την πνευματική ομοιογένεια, αυτή που απολήγει στον κοινό πόθο για ελευθερία και αποκατάσταση.

Ο *«Κώδηκας»* είναι αναμφισβήτητα ένα κείμενο με εθνική σημασία, *«εις γνώσιν των επερχομένων...»* όπως τον προόρισε ο εμπνευστής του. Η ιστορική μαρτυρία που αποσπώ και παρουσιάζω εδώ προέρχεται από την καταγραφή του έτους 1911 και 1912 επί σχολαρχίας Παν. Μακρή. Ήταν τότε τελειόφοιτος της φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών κι εχρημάτισε πιο παλιά σχολάρχης της Λειμωνιάδας Σχολής Καλλονής. Στην Αγία Παρασκευή εκτός από σχολάρχης εκτελούσε και χρέη δεξιού ιεροψάλτη στην εκκλησία των Ταξιαρχών της κοινότητας, όπως συνηθιζόταν τότε, αφού όλα τα λατρευτικά βιβλία της εκκλησίας και η βυζαντινή μουσική και υμνολογία συνιστούσαν μέρος του σχολικού προγράμματος. Ο ίδιος έζησε από κοντά τα συγκλονιστικά γεγονότα της απελευθέρωσης της Λέσβου κι οι καταγραφές του στον *«Κώδηκα»* έχουν την αξία της άμεσης μαρτυρίας. Εκτεταμένες και λεπτομερειακές, ξεχειλίζουν από δικαιολογημένο άλλωστε ενθουσιασμό που εκφράζεται με εξεζητημένη συχνά ωραιολογία. Δεν είναι μικρό πράγμα να ζήσει κανείς το πολυπόθητο ξημέρωμα της ελευθερίας ύστερα από τετρακόσια πενήντα χρόνια σκλαβιάς (1462-1912).

Ο Μακρής είναι από αυτήν την άποψη ένας προνομιούχος της τύχης σχολάρχης: βλέπει ώριμους τους καρπούς που με τόση υπομονή και αφοσίωση ετοίμασαν οι μεγάλοι βάρδοι του νησιού, αυτοί που πίστευαν πως με τα σχολεία και την παιδεία είναι δυνατόν να γκρεμίσουν τελικά τον τούρκο δυνάστη.

Β΄ Προδρομικά γεγονότα

Την περίοδο 1911-12, λίγο πριν ξημερώσει η ελευθερία στο νησί, ο Μακρής την χαρακτηρίζει *«λίαν αξιοσημείωτον και σπουδαιότατον δια τα χρονικά έτος...»* και δηλώνει *«...θα αναφέρωμεν εν δυνατή περιλήψει και συντομία, αλλά και σαφηνεία, τα υπό άλλας επόψεις αξιοσημείωτα, και ιδίως υπό πολιτικήν άξια αναγραφής»*.

Είναι η περίοδος που η Ιταλία έχει κηρύξει τον πόλεμο εναντίον της Τουρκίας. Οι Ιταλοί καταλαμβάνουν τη Ρόδο. Οι σκλαβωμένοι Λέσβιοι αρχίζουν να τρέφουν κρυφές ελπίδες για ελευθερία, όπως κάποτε είχαν ελπίσει με τους Ρώσους, χωρίς να λογαριάσουν τις συνέπειες. Ο Μακρής δεν παρασύρεται από έναν τέτοιο ενθουσιασμό, τον συγκρατεί η νηφάλια σκέψη του που την διατυπώνει με διαύγεια κι εκπληκτική ευθυκρισία στον *«Κώδηκα»*. Για τις κυοφορούμενες ιστορικές και πολιτικές εξελίξεις και τον ιταλο-τουρκικό πόλεμο σημειώνει:

«Ιδία μετά την κατάληψιν της Ρόδου υπό των Ιταλικών στρατευμάτων η ελπίς περί της απελευθερώσεως ημών υπό του τουρκικού ζυγού, εφάνη προς στιγμήν ότι θα πραγματοποιηθεί. Και δεν ηδύνατο μεν τις να προϊδη τας συνεπείας τοιαύτης τίνος μεταπολιτεύσεως, το αληθές είναι ότι πολλοί, οι πεζότεροι και επιπολαιότεροι και αβαθέστεροι περί τα εθνικά ζητήματα, αγωνιωδώς ανέμενον τον ελευθερωτήν ιταλικόν στρατόν, ίνα απαλλαχθώσι επιτέλους του τουρκικού άγους του μιαίνοντος τον ευρωπαϊκό πολιτισμόν και καταστρέφοντος πάσαν εθνική πρόοδον και πνευματικήν ανάπτυξιν, ουδεμίαν προσοχήν και σημασίαν δίδοντες εις τας σκέψεις και τα επιχειρήματα των ολιγοτέρων μεν, βαθύτερον όμως και κρητικότερον εξεταζόντων τα πράγματα και πολλώ κρείττονα τύχην των ελληνικωτάτων νήσων αναμενόντων. Η υπό των Ιταλών κατοχή της νήσου ημών, παρά τους πόθους ως είπομεν των πλειόνων, ευτυχώς δεν επραγματοποιήθη. Είθε να αποβή τούτο προς μέγα όφελος του ελληνισμού.»

Από τις παραπάνω γραμμές φαίνεται η ξεκάθαρη πολιτική κρίση του: το ζήτημα για τη Λέσβο και τα άλλα νησιά του Αρχιπελάγους δεν ήταν να φύγουν οι Τούρκοι και να έρθουν οι Ιταλοί. Το ζήτημα είναι, μια χωρίς τέτοιες ιστορικές μεταλλάξεις ενσωμάτωσή τους στον εθνικό κορμό.

Με την κήρυξη του ιταλοτουρκικού πολέμου, ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις των Τούρκων στη Λέσβο συγκεντρώθηκαν στο εσωτερικό του νησιού (Μάϊος 1912) εκεί που ήταν ευνοϊκή γι' αυτούς ζώνη άμυνας. Στην Αγία Παρασκευή ήταν ο πυρήνας των συγκεντρώσεων. Η πρώτη κωμόπολη της επαρχίας μετατρέπεται σε ένα τεράστιο στρατόπεδο. Οι Τούρκοι κάνουν επίταξη κατάλληλων χώρων και κτιρίων. Τα παλιά ελαιοτριβεία, το «ελληνικό» σχολείο και το παρθεναγωγείο γίνονται καταυλισμοί και αποθήκες πολεμικού υλικού. Αγγαρεύουν ανθρώπους και υποζύγια για τις μεταφορές των εφοδίων. Η σκέψη των κατοίκων πάει στο κακό που πρόκειται να συμβεί στο φιλήσυχο χωριό τους. Οι γυναίκες, πιο ευάλωτες, οσφραίνονται δυνατά τον κίνδυνο και ξεσπούν σε θρήνους. *«Από καταβολής αυτής η κωμόπολις της Αγίας Παρασκευής δεν είδεν αναμφιβόλως τοιούτον θέαμα».*[10]

Οι Τούρκοι, πάνω από χίλιοι άνδρες, οχυρώνονται γύρω από το χωριό, ιδιαίτερα στην θέση «Καυκάρα». Είναι τα φυσικά οχυρά που διαφεντεύουν τα χαμηλά και τους δρόμους προσπέλασης πρός την καρδιά του λεκανοπεδίου της Καλλονής. Παράλληλα οι Τούρκοι οργανώνουν και την δεύτερη γραμμή άμυνας στα υψώματα του Κλαπάδου. Μεταφέρουν εκεί δυνάμεις και πολεμοφόδια *«διότι κατά την κρίσιν των αξιωματικών, ο Κλαπάδος εθεωρήθη το καταλληλότερον μέρος προς αντίστασιν των μελλόντων να αποβιβασθώσιν Ιταλών».*

Για να ενισχύσουν τις δυνάμεις τους οι Τούρκοι στρατολογούν τους χριστιανούς από τα γύρω χωριά. Αυτοί για να αποφύγουν την οδυνηρή δοκιμασία να πολεμήσουν με τους αλλόπιστους, εξαγοράζουν τη θητεία τους όσο-όσο, δίνοντας υπέρογκα σε αξία ανταλλάγματα. Πολεμική ατμόσφαιρα παντού:

«Μέχρι της ημέρας καθ' ην γράφομεν την παρούσαν έκθεσιν, οι τούρκοι εξακολουθούσι παραμένοντες εις τα ρηθέντα μέρη, γυμναζόμενοι, παρελαύνοντες δια των οδών της κωμοπόλεως μετ' ασμάτων πολεμικών και εμβατηρίων σαλπισμάτων, και προσδίδοντες εις την άλλοτε ήρεμον κωμόπολιν όψιν πολυταράχου και θορυβώδους και αεικινήτου στρατοπέδου».

Η Λέσβος κρατεί την ανάσα της και περιμένει με αγωνία.

Γ΄ «...το ονειρώδες και απαράμιλλον...έτος»

Τελικά οι Ιταλοί δεν θα έρθουν. Η ελευθερία έρχεται χωρίς όρους με τον ελληνικό στόλο του αρχιπελάγους και τον Κουντουριώτη. Μεταφέρω εδώ αυτούσια αποσπάσματα της ιστορικής μαρτυρίας του σχολάρχη Μακρή από τον «*Κώδηκα*» που μας μεταφέρουν στις αλησμόνητες εκείνες στιγμές της λεσβιακής ελευθερίας.

> *«Το σχολικόν έτος 1912-13 αποτελεί σπουδαιότατον, βαρυσταθμότατον και αλησμόνητον ιστορικόν σταθμόν, όχι μόνον δια την σχολήν ημών, όχι μόνον δια την μεγάλην κωμόπολιν της Αγίας Παρασκευής, όχι μόνον δι' όλην την νήσον Λέσβον αλλά και δια μέγιστον και εξόχως αξιομνήμονευτον ιστορικόν σταθμόν δια πληθυσμόν δύο και ημίσεως εκατομμυρίων σταναζόντων και υποδούλων αδελφών...Το έτος 1912 και ιδία το δεύτερο ήμισυ έτους τούτου είναι το ονειρώδες και απαράμιλλον και ασύγκριτον εις ευτυχίαν του Ελληνισμού έτος, είναι το πανευκλεές και τρισένδοξον και αθάνατον έτος της εθνικής αναστάσεως της πολιτικής αναγεννήσεως και της ελληνικής παλιγγενεσίας 2,1/2 εκατομμυρίων δουλευόντων Ελλήνων... Είναι το έτος κατά το οποίον το εξουθενημένον και εξευτελισμένον και περιφρονημένον εκείνο ράκος το οποίο ονομάζεται τουρκική ημισέληνος, και το οποίον μόνον αίματα και σφαγάς και εξόντωσιν και καταστροφήν υπενθυμίζει...καταβιβάζεται από των επάλξεων των φρουρίων της ελληνικοτάτης πατρίδος του σοφού Πιττακού και της ευλάλου δεκάτης Μούσης, και κατακρημνίζεται υπό των ημιθέων ηρώων του Ελληνικού στόλου και Στρατού εις τα ανήλια βάθη της αβύσσου...μη δυνάμενον πλέον να ατενίση τον γαλανόν και αστερόφωτον της πολυθελγήτρου και αφνειάς Λέσβου ουρανόν, μηδέ τα αφροστεφή του Ελληνικωτάτου Αιγαίου γαλανά ύδατα.»*

Αλλά στις 9 Σεπτεμβρίου έχουν στο μεταξύ αρχίσει τα μαθήματα όπως σε σπίτια και μαγαζιά *«υπό τους αναστεναγμούς και τα αναθέματα και τας κατάρας των μαθητών και διδασκάλων και δημογερόντων κατά των μυσαρών και βλελυρών τυράννων.»* Στις 20 Σεπτεμβρίου και ύστερα από τηλεγραφική διαταγή ο τουρκικός στρατός αναχωρεί για τη Μυτιλήνη αφήνοντας πίσω του *«την ανυπόφορον δυσωδία του, τα βρωμερά ούρα και κόπρανα των εν αυτή τη σχολή και την τελευταίαν ανάμνησιν της εν τη κωμοπόλει ημών ποταπής, χαμερπεστάτης και ιοβόλου διαγωγής των.»*

Και αυτά *«μεχρι της αγιωτάτης και θεοπέμπτου και ονειρώδους εκείνης ημέρας της 8ης Νοεμβρίου, καθ' ην ο Ελληνικός στόλος...παρέσχεν εις ημάς το μεγαλοπρεπέστατον και ουράνιον θέαμα της εκδιώξεως εξ αυτής του αιμοβόρου τυράννου.»* Όμως οι Τούρκοι κι από τον Κλαπάδο που είναι εγκλωβισμένοι εξακολουθούν να απειλούν σοβαρά την ύπαιθρο:

> *«...ουχί ολίγον φόβον και τρόμον έσπειρεν εις πάντας τους κατοίκους της επαρχίας Μηθύμνης, ιδιαιτέρως εις την κωμόπολιν ημών, εις την δυστυχή Πέτραν, εις τον Μανταμάδον, Μεσότοπον και Τελώνια κ.λπ.»*

Τις λεπτομέρειες για τις ασχημίες των Τούρκων την περίοδο αυτή δίνει ο Μακρής σε δεκαέξι επιστολές, *«ων εκάστη απετελείτο από μίαν ολόκληρον κόλλαν της πόστας»*, που έστειλε στον πρώην σχολάρχη Χρ. Παρασκευαΐδη που βρισκόταν τότε ως καθηγητής στο *«Πρότυπο Παρθεναγωγείο Διαμαντοπούλου»* στη Σμύρνη.[11]

«Μετά την 8ην Νοεμβρίου υποθέτοντας και ημείς, όπως όλοι οι άλλοι, ότι ο Ελληνικός στρατός θα προήλαυνεν αμέσως προς απελευθέρωσιν όλης της νήσου, εκλείσαμεν την επομένην και μεθεπομένην ημέραν 9ην και 10ην Νοεμβρίου (Παρασκευήν και Σάββατο) τα σχολεία και αναμένομεν την άφιξιν του ελευθερωτού Στατού. Μάταια ελπίς! Την 9ην Νοεμβρίου περί την 10ην ώραν βλέπομεν αίφνης να διέρχονται διηρημένοι εις διάφορα μικρά τμήματα εκ διαφόρων οδών της κωμοπόλεως ημών και έξωθεν αυτής κατηφείς και απελπισμένοι, αλλά και με τον ιόν της λύσσης και της εκδικήσεως εξωγραφισμένον εις το πρόσωπον και το βλέμμα, οι εκ Μυτιλήνης εκδιωχθέντες Τούρκοι στρατιώται, εις απερίγραπτον αγωνίαν και φόβον εμβαλόντες ημάς».

Την Τρίτη 13 Νοεμβρίου στις 10 το πρωΐ εκατόν πενήντα Τούρκοι με επικεφαλής τον «απαίσιον» ανθυπολοχαγό Κεμάλ, πολιορκούν αιφνιδιαστικά την Αγία Παρασκευή με κακές διαθέσεις και με την πρόφαση πως οι κάτοικοι ύψωσαν στο χωριό τις ελληνικές σημαίες και γι' αυτό είναι «φεσατζήδες» (επαναστάτες). Οι Τούρκοι μπήκαν στο χωριό και ζήτησαν την άμεση παράδοση των σημαιών, ανταρτών, οπλισμού. Απειλούν να βάλουν φωτιά και να σκοτώσουν τους κατοίκους. Όμως όλοι οι εντόπιοι κράτησαν θαρρετή στάση και οι Τούρκοι στην απελπισία τους έπιασαν τους δημογέροντες Α. Γιαννακέλλη, Π. Σαρίκα και Ε. Χατζητσακύρη και μερικούς άλλους και δέρνοντάς τους και υβρίζοντάς τους τους έσυραν στην Καλλονή. Εκεί με την παρέμβαση του Μητροπολίτη και των αρχών της Μυτιλήνης οι όμηροι ελευθερώθηκαν. Η πολιορκία λύθηκε αλλά πολλοί Τούρκοι έμειναν ταμπουρωμένοι στα γύρω υψώματα.

«Η 4η Δεκεμβρίου ειναι η μέρα καθ' ην ο Ελληνικός στρατός, θριαμβευτής και τροπαιούχος, αφού κατά πρώτον ενίκησε εις τρεις μάχας τους Τούρκους, ων σπουδαιοτέρα η της Φεράνας, εισήλασεν ακολούθως εις την κωμόπολιν μας, ης άπαντες αναιξερέτως οι κάτοικοι μετά των ιερέων, τα λαμπρότερα ιερά άμφια ενδεδυμένων και τα Ευαγγέλια, τους Σταυρούς και άλλας εικόνας εις τας χείρας των κρατούντων, μετά των μαθητών και διδασκάλων, ψαλλόντων την ακολουθία της Αναστάσεως, υπεδέχθησαν αυτόν, ραίνοντες με άφθονον όρυζαν, σίτον, ροδέλαιον και άνθη, και ανύψωσαν πλέον, πραγματικώς ελεύθεροι, το ιερόν σύμβολον της ελευθερίας και απολυτρώσεως...»

Την ίδια μέρα ο ελληνικός στρατός συγκρούστηκε με τους Τούρκους στην ιστορική θέση «Κατσαρά» από τις 11 π.μ. ως τις 3 μ.μ. Ανάτρεψε τον εχθρό και προχώρησε ακάθεκτος πια για Καλλονή και Δάφια όπου στρατοπέδευσε. Στο σχολείο της Αγ. Παρασκευής έμεινε ισχυρό ελληνικό απόσπασμα ως φρουρά. Μέχρι την 8η Δεκεμβρίου έγιναν αλλεπάλληλες μάχες γύρω στον Κλαπάδο που κατέληξαν στη συντριβή και την αιχμαλωσία των Τούρκων.

«Προ των εορτών δε των Χριστουγέννων είχε εκκενωθεί το σχολείον και είχον επαναληφθεί πάλιν τακτικώς τα μαθήματα, υπό την κραταιάν πλέον προστασίαν, την άμαχον βοήθειαν και την ισχυράν αντίληψιν πατρικής φιλοστόργου και μυριοποθήτου κυβερνήσεως».

Στις 30 Ιανουαρίου 1913 έφθασε από τη Μυτιλήνη στην Αγία Παρασκευή ισχυρό τμήμα ελληνικού στρατού με επικεφαλής τον Ι.Ζήρα.

«...ήρχοντο να κατασκηνώσωσι και να παραμείνωσιν εν τη κωμοπόλει ημών εκείνοι οίτινες απέδοσαν εις ημάς το μέγιστον των ανθρωπίνων αγαθών, την ανεκτίμητον ελευθερίαν. Άπαντες ανεπόλησαν αμέσως τους προ ενός και ημίσεως έτους εις

απελπιστικόν αποτροπιασμόν, απερίγραπτον οδύνην και ανεξάλειπτον φόβον δια της κατασκηνώσεως και παραμονής αυτών ενταύθα εμβάλοντας ημάς θηριώδεις Τούρκους. Μήπως η θεία Πρόνοια απέστελε τώρα τον Ελληνικόν στρατόν δια να αποδώσει εις τας ψυχάς των κατοίκων το δίκαιον αντιστάθμισμα ευφροσύνης, ηδονής και ανακουφίσεως, δι' όσα υπέστησαν δεινά και πιέσεις οι κάτοικοι...επί πέντε μήνας υπό των απίστων...Η χαρά δε πάντων ήταν τοσούτω μεγαλυτέρα, καθ' όσον αντί ενός λόχου ήλθον χίλιοι περίπου στρατιώται... και οίτινες μόλις έφθασαν, νέαν πρωτοφανή διεσκόρπισαν ζωήν, κίνησιν και τέρψιν εις πάντας οίτινες άπαντες σχεδόν, πλην των αξιωματικών, ήσαν τέκνα της ενάνδρου, της πολυτέκνου και καλλιτέκνου, της ιμερτής και αφνείας Λέσβου...Παρεξέβημεν κάπως εις το ζήτημα τούτο της παραμονής του στρατού εν τη κωμοπόλει ημών, πρώτον μεν...και δεύτερον διότι ουδεμιάς άλλης γραπτής πλην ταύτης μαρτυρίας περί της ιστορικής και αξιοσημειώτου ταύτης διατριβής του ελλ. στρατού της Λέσβου εν τω μέλλοντι σωζομένης, το γεγονός θα περιήρχετο εις τελείαν λήθην.»

Πραγματικά ο Μακρής εκθέτει με κάθε λεπτομέρεια τα σχετικά με την παραμονή εδώ του ελληνικού στρατού, για τα γυμνάσια, τον ενθουσιασμό του, τα εμβατήρια, τις παρελάσεις του, την άμεμπτη διαγωγή των ανδρών του, την υποδοχή του απ' τους κατοίκους. Είναι ένας αληθινός έπαινος. Ο δίκαιος και οφειλόμενος έπαινος στους ελευθερωτές.

«Καθ' όλην την Αγίαν και Μ. Εβδομάδα ο στρατός ήρχετο τακτικώτατα εις την εκκλησίαν πολλοί εκ των στρατιωτών όντες διδάσκαλοι και ψάλται, ελάμβανον μέρος εις την ακολουθίαν, κατά την κατανυκτικοτάτην εσπέραν του Επιταφίου έψαλαν την Γ' στάσιν των εγκωμίων εν τετραφωνία, άλλοι εκράτουν επ' ώμων τον Επιτάφιον κατά την περιφοράν του, κατά δε τη νύκτα του Πάσχα και κατά την τελετήν της Β' Αναστάσεως, η λαμπρότης, η ωραιότης και η μεγαλοπρέπεια υπερέβησαν πάσαν προσδοκίαν. Όταν έβλεπε τις να ίστανται 300-400 στρατιώται εν τω μέσω του ναού εις ευθείας γραμμάς, κατ' αντίστοιχον διζυγίαν με απαστραπτούσας επί των όπλων λόγχας, ακίνητοι ευθυτενείς, ευσταλείς, αγαλματώδεις, φαιδρότατοι, με την ακτινοβολούσαν εκείνην ζωηρότητα εις τους οφθαλμούς και με το σφριγηλόν εκείνο καθ' όλον το σώμα μένος, το οποίον εκβλαστάνει η ανθοβολούσα νεότης, τότε ελησμόνει ότι ευρίσκεται εν Αγία Παρασκευή, υπέθετε ότι ευρίσκεται εις σπουδαίαν μεγαλόπολιν, πρωτεύουσαν τουλάχιστον νομού. Πολλάκις εξήρθησαν, επηνέθησαν και εγκωμιάσθησαν πρεπόντως εν αμφοτέραις ταις Μυτιληναϊκαίς εφημερίσι «Σάλπιγγι» και «Λέσβω»... υπό του γράφοντος τας γραμμάς ταύτας, άπαντα ταύτα τα προτερήματα των πρώτων νεαρών λεσβίων στρατιωτών η άμεμπτος αυτών διαγωγή, η φιλομάθεια, η φιλοπονία και ο διάπυρος ζήλος των προς το μέγιστον των καθηκόντων, το του υπερμάχου της πατρίδος, αι διάφοροι επιπονώταται ασκήσεις, αι μακραί οδοιπορίαι...»

Φτάνοντας σε λυρικούς τόνους η εγκωμιαστική καταγραφή του σχολάρχη, ξεκινά ωστόσο από μια συγκλονιστική εμπειρία που επιφύλαξε η μοίρα στους τυχερούς της: εκείνο το πρωινό της 8ης Νοεμβρίου, ύστερα από 450 χρόνια, ο έλληνας στρατιώτης που πατεί στο νησί, είναι ο νόμιμος και αυτοδίκαιος διάδοχος του βυζαντινού στρατιώτη. Αποκατάσταση της Ιστορίας.

Δημήτρης Γ. ΜΑΝΤΟΣ

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Πολλοί Λέσβιοι έχουν ασχοληθεί με το ενθοδιαφωτιστικό έργο του Γ.Α.Πάπη, πνευματικού τέκνου του Σταυράκη Αναγνώστη. Ενδεικτικά σημειώνω τους: Γ. Βαλέτα στην ανατύπωση του έργου του Πάπη *«Τετραλογία Πανηγυρική»* Αθήνα 1972, Κ. Μίσσιο *«Λόγιοι λογοτέχνες της Αγ. Παρασκευής Λέσβου»*, Μυτιλήνη 1993, Π. Αργύρη *«Ο λόγιος Γ. Αριστείδης Πάπης»* περιοδ. *«Μνήμη και παράδοση»* τομ. Α' Αθήνα 1986, Μίλτη Παρασκευαΐδη *« Η πολιτιστική ανάπτυξη της Αγ. Παρασκευής Λέσβου»* στα *«Λεσβιακά»* τομ. Γ' 1987 Δ. Μαντό*«Ο Γ.Α. Πάπης»* 'α μέρος στο περιοδικό *«Ηχώ της Αγίας Παρασκευής Λέσβου»* τευχ. 87, 1992 κ.α.
2. Τα βιβλία αυτής της περιόδου προέρχονται από τη βιβλιοθήκη του λόγιου Μητροπολίτη Μηθύμνης Ιακ. Παλαιολόγου που τα παραχώρησε στην Κοινότητα για δάνειο χρηματικό που είχε συνάψει. Βλ. Χρ. Παρασκευαΐδη *«Η παλαιά Αγ. Παρασκευή»* 1992, σελ. 56.
3. Βαρυσήμαντο κείμενο με προωθημένες και προοδευτικές θέσεις: την αρχή του ενιαίου της εκπαίδευσης, της κατάρτισης ικανών δασκάλων, της μεγιστοποίησης της εκπαιδευτικής προσπάθειας με περικοπή του χρόνου σπουδών, αύξησης των δαπανών για την παιδεία, των μη επεμβάσεων στην επιλογή δασκάλων, της συγκρότησης αδιάβλητου εκλεκτορικού σώματος, της γενικής παιδείας για όλα τα παιδιά, της παροχής βοήθειας και υποτροφιών στους άπορους μαθητές, του υψηλού κοινωνικού κύρους του δασκάλου, της αισθητικής καλλιέργειας των μαθητών κ.α.
4. Το δεύτερο βαρυσήμαντο κείμενό του στον *«Κώδηκα»* που αποτέλεσε το καταστατικό της Αδερφότητας, ενός φορέα που διαδραμάτισε αξιοθαύμαστο ρόλο στην παιδεία της Κοινότητας. Κάτι ανάλογο με τα *«Φιλανθρωπικά και Εκπαιδευτικά Καταστήματα»* Μυτιλήνης. Η αδερφότητα ιδρύθηκε το 1882 και μέχρι τα 1907 πραγματοποίησε έργο που δικαίωσε τον οραματιστή και εμπνευστή της (Χρ. Παρασκευαΐδη, ο.π. σελ. 8-11).
5. Από την Αγιάσο (1860-1942) αργότερα έγινε κληρικός και είναι γνωστός ως Μεθόδιος Κουρκουλής. Υπηρέτησε ως πρωτόπαπας στη Ν. Υόρκη Αμερικής και προσέφερε αξιόλογες υπηρεσίες στον ελληνισμό της διασποράς και την εκπαίδευση εκεί. Είναι ιδρυτικό μέλος του «Παλλεσβιακού Συλλόγου Αμερικής».
6. Λαμπρός εκπαιδευτικός, άξιος διάδοχος των μεγάλων προκατόχων του Σταυράκη Αναγνώστη και Γ.Α. Πάπη. Είναι ο πατέρας του Μίλτη και του Θανάση Παρασκευαΐδη που τιμούν τα λεσβιακά και εθνικά μας γράμματα.
7. Μας άφησε σπουδαίες πληροφορίες για την απόδοση της γεωργικής παραγωγής, την απογραφή του πληθυσμού (1905) την εξωτερική μετανάστευση (Αμερική), τα ονόματα των αποδήμων Αγιοπαρασκευωτών, τα ονόματα των οικογενειών της Κοινότητας, το στρατολογικό νόμο των τούρκων, τον κομήτη του Χάλεϋ κ.α.
8. Φεύγει από την Αγ. Παρασκευή και διδάσκει στη Σμύρνη (1910-1920) κι ύστερα στα Γυμνάσια της Μυτιλήνης. Μας άφησε 2 σπουδαία του έργα *«Αλκαίου και Σαπφούς τα σωζόμενα»*. Μυτ. 1935 και η *«Παλαιά Αγ. Παρασκευή»* Μυτ. 1936. Πέθανε το 1937. Δεν είναι τυχαίο ότι ο γιός του Θανάσης ασχολήθηκε και αυτός με τη Σαπφώ (Ψάπφα αγαπάτα), με το γνωστό του πάθος για την ποιήτρια και την ευαισθησία του.
9. Σπουδαίος λόγιος, δάσκαλος και συγγραφέας. Μας έδωσε μια *«Περιγραφή της Λέσβου»* (1885), τα *«Λεσβιακά, ήτοι συλλογή λαογραφικών περί Λέσβου πραγματειών»* (1903, βραβείο Γλωσσικής Εταιρείας Αθηνών) το *«Δύο λέξεις εκ της λεσβιακής διαλέκτου»* (Αθήνα 1913), το *«Λέξεις εκ του λεσβιακού ιδιώματος»* (Αθήνα 1916), βλ. Γ. Βαλέτα, *«Αιολική Βιβλιογραφία»*,1939.
10. Στην Αγία Παρασκευή δεν ζούσαν Τούρκοι, ήταν μόνο περαστικοί «χάριν αργυρολογίας» όπως σημειώνει ο Γ.Α. Πάπης στην *«Τετραλογία»* του σελ.142. Ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Γαβριήλ Σουμαρούπα στην *«Περιγραφή»* του γράφει *«...οίκους χριστιανών ογδοήκοντα, αγαρινών μόλις δέκα»*. Αυτά βέβαια γύρω στα 1630 (σελ. 27-28, εκδ. Ιερ. Μητρ. Μυτιλήνης Ι. Φαντούλη, 1993)
11. Μέχρι σήμερα, από ό,τι ξέρω δεν έχει γίνει λόγος για τις πολύτιμες αυτές επιστολές. Ρώτησα σχετικά τον αείμνηστο Μίλτη Παρασκευαΐδη. Δεν γνώριζε.

Κλεομένης Π. Οικονομόπουλος, Δρ.Ν. *

Η ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΤΟΥ 1913 ΚΑΙ ΤΟΥ 1914 ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΠΙΣΗΜΑ ΔΕΛΤΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ Φ.Ε.Κ. ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

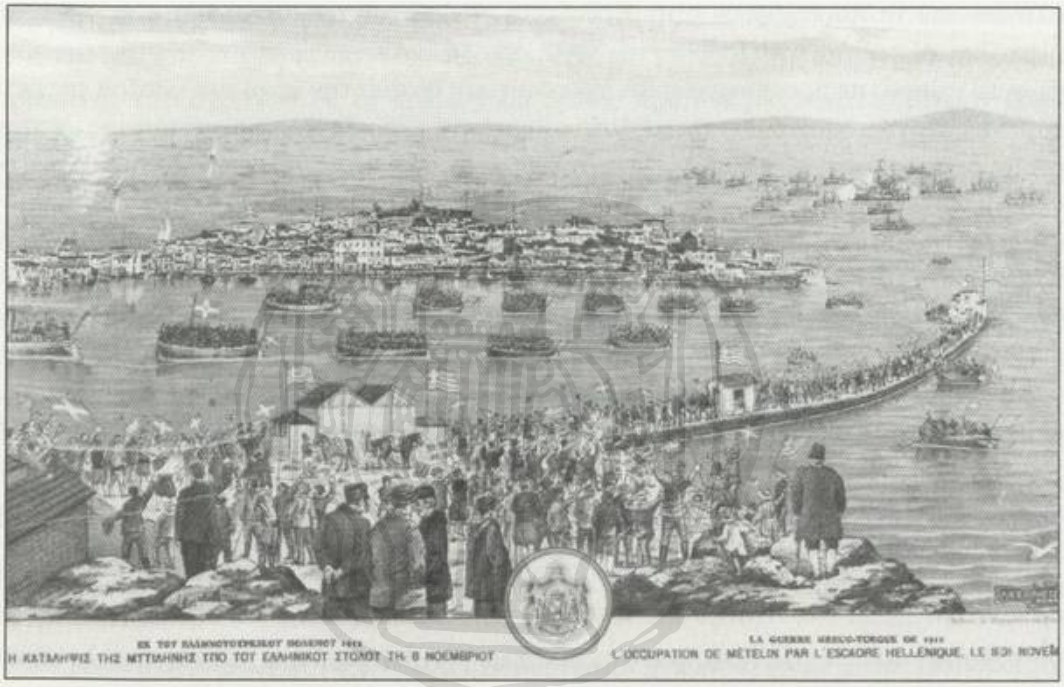

Η ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ ΤΗ 8 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ

L'OCCUPATION DE MÉTELIN PAR L'ESCADRE HELLÉNIQUE, LE 8(21) NOVEM

Είναι πολύ ενδιαφέρον και συγκινητικό να μελετά κανείς τα «Επίσημα Δελτία της Γενικής Διοικήσεως των υπό του Ελληνικού Στόλου και του Στρατού καταληφθεισών Νήσων του Αιγαίου» και τις «Εφημερίδες της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος» που αφορούν το «Παράρτημα» το «Εκδιδόμενον εν Μυτιλήνη» του 1913 και του 1914, γιατί ξαναζεί μια ανεπανάληπτη ιστορική εποχή, της αναγεννήσεως του Ελληνικού Έθνους.

Παραθέτω ωρισμένα εξ' αυτών, με την σκέψη, ότι είναι μια προσφορά και συμβολή στην εν γένει ιστορία της Μυτιλήνης.

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΤΕΤΑΡΤΗ 16 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1913. ΑΡΙΘΜΟΣ 3

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ Αριθμος 42 ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί του τρόπου της εκδικάσεως των μικροδιαφορών και μικροπταισμάτων».

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΤΡΙΤΗ 29 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1913. ΑΡΙΘΜΟΣ 5

Αριθμος 235. ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. Γενική Διοίκησις των καταληφθεισών νήσων του Αιγαίου. Ορίζει τον «Τόπον συνεδριάσεων των εν Μυτιλήνη εδρευόντων Δικαστηρίων το απέναντι

* Ο Κλεομένης Π. Οικονομόπουλος γεννήθηκε το 1934 στη Μυτιλήνη. Διδάκτωρ της Νομικής του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου. Δικηγόρος. Ερευνητής - μελετητής εθνικών, ιστορικών θεμάτων κ.ά.

του Διοικητηρίου δημόσιον οίκημα».
Αριθ. 234...«Προς θεραπείαν των κατεπειγουσών αναγκών της οδοποιΐας» και «ΑΓΓΕΛΙΑΣ ΑΦΟΡΩΣΑΣ ΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣ. ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ».

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΠΕΜΠΤΗ 28 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ1913. ΑΡΙΘΜΟΣ 10
Αριθ.... ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. Η Γενική διοίκησις των υπό του Ελληνικού Στόλου και του Στρατού καταληφθεισών νήσων του Αιγαίου. ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί επιθεωρητού αγροτικής ασφαλείας. Προς συμπλήρωσιν της υπ' αριθμόν 408 αποφάσεως ημών δημοσιευθεισής εν τω υπ' αριθμ. 8 φύλλω του επίσημου Δελτίου. Αριθ. 684... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί αναβολής Δημογεροντιακών εκλογών» Αριθ. 685... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί υποδιαιρέσεως της Διοικήσεως Χίου» και «ΑΓΓΕΛΙΑΣ ΑΦΟΡΩΣΑΣ ΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ».

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΠΕΜΠΤΗ 14 ΜΑΡΤΙΟΥ 1913 ΑΡΙΘΜΟΣ 12
Αριθ.1034....ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί ορισμού των θέσεων και των βαθμών και μισθών των δημοσίων υπαλλήλων και υπηρετών εις διάφορους υπηρεσίας».

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΤΡΙΤΗ 2 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1913 ΑΡΙΘΜΟΣ 13
Αριθ. 1157...ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί συστάσεως Ειρηνοδικείων εν Λέσβω». Αριθ. 1173... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί συνεδριάσεως Ειρηνοδικείων Χίου και Ικαρίας εκτός της έδρας των» Αριθ. 1256... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί της έδρας και του τόπου συνεδριάσεων του Πρωτοδικείου Χίου» Αριθ. 1335... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί ορισμού έδρας και περιφέρειας και περι συγκροτήσεως του δικαστηρίου των εν Χίω Πρωτοδικών». Αριθ. 1432... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί παύσεως της ισχύος των εις τον νόμον ΔΡΛΔ' αντικειμένων αποφάσεων» Αφορά «την εφαρμογή του οργανισμού των Ελληνικών δικαστηρίων» κλπ. «ΑΓΓΕΛΙΑΣ κλπ.»

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΣΑΒΒΑΤΟΝ 27 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1913 ΑΡΙΘΜΟΣ 14
Αριθ. 1601... ΑΠΟΦΑΣΙΣ:«Περί συστάσεως Ειρηνοδικείων εν Χίω» Αριθ. 1572... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί εποπτείας, φυλάξεως κλπ. των δασών». Αριθ. 2082... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί υγειονομικής υπηρεσίας». Αριθ. 1319... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί της έννοιας του νόμου ΔΡΛΔ' περί διοικήσεως των στρατιωτικώς κατεχομένων χωρών καθ' όσον αφορά εις τας αποζημειώσεις των απεσπασμένων δημοσίων υπαλλήλων» Αφορά «τας Διοικητικάς, Δικαστικάς, Οικονομικάς και Ταμειακάς Αρχάς των υφ' ημάς Νήσων». Αριθ. 2002... «Περί της έννοιας του αρ.4 του νόμου ΔΡΛΔ' ως προς τας αποζημιώσεις των ταχυδρομικών και τηλεγραφικών υπαλλήλων». Αφορά «τους διευθυντάς των Ταχυδρομικών και Τηλεγραφικών γραφείων».

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 30 ΙΟΥΝΙΟΥ 1913 ΑΡΙΘΜΟΣ 15
Αρ. Πρ. 2704 Αρ. Εγκ. 54 Απευθύνεται «Προς τας Δικαστικάς, Διοικητικάς, Αστυνομικάς και Κοινοτικάς Αρχάς των Νήσων». Αρ. 3167 Εγκυκλ. 57... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί απορρίψεως των μέχρι τούδε υποβλειθεισών αιτήσεων περί παροχής αδειών προς μεταλλευτικάς ερεύνας». Αρ. 3167 Εγκυκλ. 61...ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί της καταβλητέας εις τους ταχυδρομικούς και τηλεγραφικούς υπαλλήλους αποζημιώσεως». Αφορά «τους κ.κ. Διευθηντάς των Ταχυδρομικών και Τηλεγραφικών Γραφείων». Αρ. Πρ. 3515 Αρ. Εγκ. 64... Ο Γενικός Διοικ. Επίτροπος. Απευθύνεται προς «άπασας τους υπ' αυτήν» δηλ. της Γεν. Διοικ. «Αρχάς».

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 3 ΙΟΥΛΙΟΥ 1913 ΑΡΙΘΜΟΣ 16

Αρ. 4325 Εγκυκλ. 61... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί βεβαιώσεως του κτηματικού φόρου του έτους 1913». Αριθμ. Εγκ. 63 Πρωτ. 3785. Ο Γενικός Διοικ. Επίτροπος των υπό του Ελλ. Στόλου και του Στρατού καταληφθεισών Νήσων του Αιγαίου. Απευθύνεται «Προς τους ανά τας νήσους Σεβάσμ. Μητροπολίτας» και «Προς τους κ.κ. Προέδρους Πρωτοδικών και τους υφ' υμάς λοιπάς Δικαστικάς Αρχάς». Αρ. Πρ. 4547 Αρ. Εγκ. 72. Απευθύνεται «Προς τους κ.κ. Διοικητικούς Επιτρόπους». Αριθμ. 2796. Απευθύνεται «Προς τον Διοικητήν Χίου». Αρ. Πρ. 4550 Αρ. Εγκ. 73. Απευθύνεται «Προς τους κυρίους Διοικητικούς Επιτρόπους και τας Αστυνομικάς και δημοτικάς Αρχάς «Περί του τρόπου εισπράξεως των αποκτήσεων των δήμων». Αρ. Πρ. 4561 Αρ. Εγκ. 75. Απευθύνεται «Προς τους κ. Διοικ. Επιτρόπους». Αρ. Πρ. 4615... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί ιδρύσεως Διοικητικού Συμβουλίου παρά τη Διοικήσει Λέσβου».

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 12 ΙΟΥΛΙΟΥ 1913 ΑΡΙΘΜΟΣ 17

ΑΡΙΘ. 1522. (Ανατύπωσις εκ του κατά καιρόν εκδοθέντου εντύπου). Απευθύνεται «Προς τας Δικαστικάς, Δημαρχιακάς και Κοινοτικάς Αρχάς των Νήσων». Αριθ. 1934.... Απευθύνεται «Προς τους Προϊσταμένους των υφ' ημάς υπερεσιών». Αριθμ. 2751 Εγγκυκλ. 53. Απευθύνεται «Προς τους υφ' ημάς Οικονομικούς Επιτρόπους και τους εκτελούντας χρέη τοιούτων Διοικητάς ή άλλους Υπαλλήλους« και «Κοινοποιουμένης και προς τας Διοικητικάς Αρχάς». Αριθμ. 2871...Ο Γενικός Διοικ. Επίτροπος κλπ. Απευθύνεται «Προς τας υπ' αυτήν Διοικητικάς, Οικονομικάς και Αστυνομικάς Αρχάς». Αριθ. Πρ. 2405. Απευθύνεται «Προς τους Ταμίας και τους εκπληρούντας Ταμιακά καθήκοντα». Αρ. Πρ. 3080 Εγκυκλ. 59. Απευθύνεται «Προς τους κ.κ. Προέδρους και Εισαγγελείς των Πλημελειοδικών και τους Ειρηνοδίκας των Νήσων»

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 20 ΙΟΥΛΙΟΥ 1913 ΑΡΙΘΜΟΣ 18

Αρ. Πρωτ. 379. (Ανατύπωσις εκ του κατά καιρόν εκδοθέντου εντύπου). Απευθύνεται «Προς τους κ. Διοικ. Επιτρόπους των νήσων του Αιγαίου». Αριθμ. Πρωτ. 486. Απευθύνεται «Προς τας Διοικητικάς και Οικονομικάς αρχάς των κατηληφθεισών νήσων του Αιγαίου». (Ανατύπωσις) κλπ... (Ανατύπωσις) κλπ... «Κανονισμός περί φορολογίας των σφαζομένων ζώων». Αριθ. 1002... Απευθύνεται «Προς τους υφ' υμάς Οικονομικούς Επιτρόπους ή τους εκτελούντας τα καθήκοντα τούτων υπαλλήλους». (Ανατύπωσις) κλπ. «Κανονισμός της βεβαιώσεως και εισπράξεως φόρου αιγοπροβάτων». Αρ. Πρ. 1761 Εγκ. 70... Απευθύνεται «Προς τους υφ' υμάς Διοικητικούς Οικονομικούς Επιτρόπους» «Περί εισπράξεως του στρεμματικού επί μεταλλείων και λατομείων φόρου». Αρ. Πρωτ. 2887. Απευθύνεται «Προς τον Διοικητικόν Επίτροπον Ικαρίας». Αρ. Πρ. 4504 Εγκ. 71...Απευθύνεται «Προς τους κ.κ. Διοικητικούς Επιτρόπους και Αστυνομικάς Αρχάς». Αρ. 2894... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί καθορισμού τελευταίας προθεσμίας εναποθήσεως καπνών παρελθούσης εσοδείας εν τας αποθήκας της εταιρείας του Μονοπωλείου των Καπνών εν τη νήσω Λέσβω»

Αρ. 4348 αρ. Εγκ. 79... «Περί ατελούς εισαγωγής χημικών λιπασμάτων» Απευθύνεται «Προς τας υφ' ημάς Τελωνειακάς Αρχάς». Αριθ. 4349. Εγκ. 80... «Περί μη παροχής αδειών φορτώσεως ωρισμένων ειδών δια τας παλαιάς επαρχίας». Απευθύνεται «Προς τας υφ' ημάς Τελωνειακάς, Λιμενικάς και Υγειονομικάς Αρχάς». Αριθμ. 4611. Αρ. Εγκ. 77... «Περί των εν Τελωνείοις εισπραττομένων τελών υπερημερίας ή αποταμιεύσεως (αρδιέ)». Απευθύνεται «Προς τας υφ' ημάς Τελωνειακάς αρχάς». Αριθμ. 486... Απευθύνεται «Προς τας Διοικητικάς και Οικονομικάς

Αρχάς των καταληφθεισών νήσων του Αιγαίου» Αριθ. 2331. Απευθύνεται «Προς τας υφ ημάς Διοικητικάς και Αστυνομικάς Αρχάς».

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 2ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1913 ΑΡΙΘΜΟΣ 19

Αρ. Πρ. 5653. Εγκ. 100... «Περί της Εταιρείας του Μονοπωλείου των Καπνών και λαθρεμπορίου του καπνού». Απευθύνεται «Προς τας υφ' ημάς Διοικητικάς, Δικαστικάς, Οικονομικάς και Αστυνομικάς Αρχάς»

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 20 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1913 ΑΡΙΘΜΟΣ 20

Αρ. Πρ. 4459. Εγκ. 76... Απευθύνεται «Προς τας υπ' αυτήν Διοικητικάς και Οικονομικάς Αρχάς» Αρ. 4366. Αρ. Εγκ. 78... «Περί ατελείας βιομηχανικών προϊόντων». Απευθύνεται «Προς τας υφ' ημάς τελωνειακάς αρχάς» «(Κοινοποιουμένης και προς τα Διοικητικάς τοιούτας)». Αρ. 36162 Απευθύνεται προς τας «Τελωνειακάς αρχάς Παλαιών Χωρών». Αριθμ. 4790. Εγκ. 84... Απευθύνεται «Προς τας Διοικητικάς, Δικαστικάς, Δημοτικάς και Αστυνομικάς Αρχάς». Αρ.Πρ.4945 Εγκ.85... Απευθύνεται «Προς τας ανά τας Νήσους Δικαστικάς Αρχάς». Αρ. 5115. Αρ. Εγκ. 86... «Περί του χρόνου της πληρωμής τόκων επί των δόσεων του ενοικίου της δεκάτης». Απευθύνεται «Προς τους υφ' υμάς Ταμίας και τους εκτελούντας καθήκοντα τοιούτων Οικονομικούς Επιτρόπους ή άλλους υπαλλήλους». Αρ. 5352. Εγκ. 92... ΑΠΟΦΑΣΙΣ:«Περί του τρόπου της λύσεως των τελωνειακών αμφισβητήσεων». Απευθύνεται «Προς τας Τελωνειακάς Αρχάς». Αρ. Πρ. 5455. Εγκ. 98...Απευθύνεται «Προς τας Διοικητικάς, Οικονομικάς, Δικαστικάς, Αστυνομικάς και λοιπάς Αρχάς της Νήσου Λέσβου». «Περί κοινοποιήσεως αποφάσεώς μας δια την απαγόρευσιν υλοτομίας και εξαγωγής δασικών προϊόντων». Αρ. 5455... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί υλοτομίας δασικών προϊόντων και απαγορεύσεως εξαγωγής τοιούτων». Αρ. Πρωτ. 3167, 3848. Εγκ. 101... Απευθύνεται «Προς τους κ. Διοικητάς των Νήσων». Αριθμ. 3167, 3848... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί απορρίψεως και ετέρων υποβληθεισών αιτήσεων περί παροχής αδειών προς μεταλλευτικάς ερεύνας»

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ. ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 13 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1913 ΑΡΙΘΜΟΣ 23

Αρ. 8390 ... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί των Δημαρχιών, των Δημογερόντων και των Σχολείων». Αρ. 8374 ... ΑΠΟΦΑΣΙΣ: «Περί αποταμιεύσεως, εμπορευμάτων εν τοις τελωνείοις Μυτιλήνης και Χίου». «ΑΓΓΕΛΙΑΣ» κλπ.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 2 ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΤΗ 5 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1913

Περιέχει τα εξής:

• Απόφασιν περί εισαγωγής προς νόμιμον ισχύν των διατάξεων του υπ' αρ. ΓΥΚΖ Νόμου περί οδοποιΐας. • Απόφασιν περί εισαγωγής του διαστίγματος περί κατεδαφίσεως επισφαλών οικοδομών μετά των αναγκαίων τροποποιήσεων. • Απόφασιν περί απαγορεύσεως της κυκλοφορίας ξένων νομισμάτων. • Απόφασιν περί χορηγήσεως πιστώσεως δια την συντήρησιν των κυριωτέρων αρτηριών της Νήσου Λέσβου. • Απόφασιν περί χορηγήσεως τοιαύτης δια την ανακαίνησιν των στρατώνων φρουρίου. • Απόφασιν περί χορηγήσεως τοιαύτης δια την επισκευήν του εν Χίω οικήματος χρησιμεύοντος ως φυλάκειον του Τελωνείου. • Απόφασιν περί συστάσεως Επιτροπής προς συλλογήν εράνων υπέρ των εν Μυτιλήνη προσφύγων και περίθαλψιν αυτών. • Εγκύ-

κλιον περί υπηρεσιακής αλληλογραφίας. • Εγκύκλιον περί υποβολής καταστάσεων. • Εγκύκλιον περί λαθρεμπορίου καπνού. • Εγκύκλιον περί συντάξεως πρωτοκόλλων επιθεωρήσεως των διαφόρων Ταμείων. • Κλητήρια θεσπίσματα. • Αγγελίας αφορωσών την Δημόσιαν Υπηρεσίαν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 6 ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 12 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1914

Περιέχει τα εξής:

1. Απόφασιν περί ορισμού ημερών αργίας των Σχολείων. 2. Απόφασιν περί εισαγωγής του Νόμου ΓΧΛΗ (υπ'' αριθ. 3638) περί ακτημόνων οφειλετών του Δημοσίου. 3. Απόφασιν περί εισαγωγής διατάξεων του Νόμου ΓΦΚΔ (3524) της 18ης Ιανουαρίου 1910 προς συμπλήρωσιν του Οθωμ. Νόμου περί Μεταλλείων. 4. Απόφασιν περί εισαγωγής των άρθρων 42, 43 και του 45 του Νόμου ΥΛΣΤ'. 5. Αγγελίας αφορωσών την Δημόσιαν υπηρεσίαν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 7 ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 19 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1914

Περιέχει τα εξής:

1. Απόφασιν περί οργανώσεως Αγροφυλακής. 2. Εγκύκλιον περί αλληλογραφίας των υπηρεσιών της Γεν. Διοικήσεως προς Αρχάς και ιδιώτας εκτός της περιφερείας της. 3. Προκήρυξιν του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Μυτιλήνης. 4. Αγγελίας αφορωσών την Δημόσιαν υπηρεσίαν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 7 ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 30 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1914

(ίδιος αρ. φύλλου, υπό διαφορετικήν ημερομηνίαν)

1. Απόφασιν περί εισαγωγής εις τας Νήσους του εν Ελλάδι ισχύοντος κληρονομικού δικαίου περί της εξ αδιαθέτου διαδοχής. 2. Απόφασιν περί εισαγωγής των άρθρων 31 και 33 του νόμου ΓΩΟΒ της 3ης Αυγούστου 1911 περί μεταρρυθμίσεως των περί εισπράξεως των δημοσίων προσόδων και των αφορόντων εις την Ταμιακήν υπηρεσίαν του Κράτους Νόμων». 3. Απόφασιν περί εκδόσεως χρηματικών ενταλμάτων επί αποδόσει λ/σμού. 4. Αγγελίας αφορωσών την Δημόσιαν Υπηρεσίαν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 9 ΕΝ ΜΥΤΙΛΗΝΗ, 3 ΜΑΪΟΥ 1914

Περιέχει τα εξής:

1. Πρόσκλησιν κατατάξεως εις το σώμα της Αγροφυλακής.2. Περί εισαγωγής από 1ης Μαΐου εις τους λιμένας Μυτιλήνης και Χίου Λιμενικών Διατάξεων. 3. Εγκύκλιον αφορώσα τον καθορισμόν της τιμής της οκάς του άλατος από 1ης Ιουνίου. 4. Αγγελίας αφορωσών την δημόσιαν υπηρεσίαν.

Τέλος αναφέρω την «Κοινοποίησιν προσωρινού κανονισμού της Ταμιακής και Λογιστικής Υπηρεσίας των εκ του Γενικού Διοικητικού Επιτρόπου των καταληφθεισών νήσων του Αιγαίου Πελάγους εξαρτομένων υπηρεσιών».

Υπ' αριθ. 294 Μυτιλήνη τη 1 Φεβρουαρίου 1913 του ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ, ΧΑΡΑΛ. ΒΟΖΙΚΗ.

Κλεομένης Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ, Δρ. Ν.

Αντώνης Π. Πλάτων *

ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1920 ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ

Η Ελλάς των 5 θαλασσών και των 2 ηπείρων.
Το όραμα που έγινε πραγματικότητα.
(Από την Πολιτική Ιστορία της Νεοτέρας Ελλάδος του Σπ. Μαρκεζίνη)

Η νεότερη ιστορία του νησιού μας αρχίζει πριν 91 χρόνια. Ήταν το πρωΐ της 8ης Νοεμβρίου του 1912, όταν ο ελληνικός στόλος αγκυροβόλησε στα παράλια μας και αγήματά του που αποβιβάστηκαν, κατέλυσαν τις Τούρκικες Αρχές και προσάρτισαν την Λέσβο στο Ελληνικό Κράτος.

Η Πολιτική ιστορία του νησιού μας αρχίζει 2 1/2 χρόνια μετά, πιο συγκεκριμμένα στις 31 Μαΐου 1915. Τότε διενεργούνται Εθνικές εκλογές στις οποίες ο νομός Λέσβου λαμβάνει μέρος και εκλέγει τους βουλευτές του. Είναι η πρώτη φορά που αντιπρόσωποι της Λέσβου εισέρχονται στο Ελληνικό Κοινοβούλιο.

Το ιστορικό των εκλογών, ο περιπετειώδης βίος της Βουλής που εξ αυτών προήλθε, η καταργησή της, η διενέργεια νέων εκλογών μέσα στον ίδιο χρόνο 6 Δεκεμβρίου 1915, η αναβίωσή της (γι' αυτό και έμεινε στην ιστορία ως η Βουλή των Λαζάρων) εκτέθηκαν σε συνέχειες σε προηγούμενο δημοσίευμά μου.

Μια μικρή περίληψη όμως κρίνω πως είναι απαραίτητη για να μπορέσει ο καινούργιος ανα-

* Ο Αντώνης Π. Πλάτων, γεννήθηκε το 1935 στη Μυτιλήνη. Ερευνητής - μελετητής της λεσβιακής δημοσιογραφίας, εντύπων - περιοδικών - εφημερίδων και ιστορικοκοινωνικών θεμάτων.

γνώστης να συνδεθεί με τα προηγούμενα.

Ο Νομός Λέσβου, την εποχή εκείνη δεν είχε την σημερινή του σύνθεση. Εκτός της Λέσβου της Λήμνου και του Αγ. Ευστρατίου (σημερινή μορφή) περιελάμβανε ακόμα τρία νησιά, την Ιμβρο, την Τένεδο και την Σαμοθράκη και εξέλεγε 12 βουλευτές. Εντούτοις στις εκλογές της 31.5.1915 αλλά και της 6.12.1915 και επειδή οι εκλογικοί κατάλογοι των νησιών Ίμβρου και Τενέδου δεν ήταν έτοιμοι, ο Νομός μας εξέλεξε 11 βουλευτές. Οι επιτυχόντες κατά σειρά επιτυχίας ήταν:

Εκλογές 31.5.1915

1. ΒΑΜΒΟΥΡΗΣ Γρηγόριος
2. ΠΑΡΙΤΣΗΣ Νικόλαος
3. ΜΗΤΡΕΛΙΑΣ Αλέξανδρος
4. ΚΑΡΑΜΗΤΣΑΣ Ιωάννης
5. ΣΙΦΝΑΙΟΣ Απόστολος
6. ΒΟΣΤΑΝΗΣ Παναγιώτης
7. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Αντώνιος
8. ΚΑΛΔΗΣ Γεώργιος
9. ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗΣ Χρήστος
10. ΚΑΡΑΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γεώργιος
11. ΣΑΛΤΑΣ Μιχαήλ

Όλοι οι ανωτέρω ήταν Λέσβιοι και άνηκαν στο κόμμα των Φιλελευθέρων.

Εκλογές της 6.12.1915

1. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ Γρηγόριος
2. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ Ιωάνης
3. ΒΑΡΚΑΣ Ευστράτιος
4. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ Λάζαρος
5. ΔΟΥΒΑΛΕΤΕΛΛΗΣ Ευστράτιος
6. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ Νικόλαος
7. ΑΡΑΠΟΓΛΟΥ Βασίλειος
8. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Απόστολος
9. ΚΑΛΑΜΑΡΗΣ Ιωάννης
10. ΚΑΡΑΝΤΖΙΔΗΣ Δημήτριος
11. ΣΑΚΚΗΣ Θεόφιλος

Εκτός του Ι. Καλαμάρη που ήταν Χιώτης και η επιχειρηματική του δραστηριότητα τον είχε φέρει στο νησί μας και του Α. Παπαδόπουλου που ήταν Ίμβριος, οι υπόλοιποι ήταν Λέσβιοι. Πολιτικά ανήκαν οι περισσότεροι στο κόμμα των Εθνικόφρονων του Δημητρίου Γούναρη και μερικοί σε μικρότερα κόμματα που όμως αντιπολιτεύονταν τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Πρέπει να σημειωθεί πως στις εκλογές αυτές δεν συμμετείχε το κόμμα των Φιλελευθέρων και ο αρχηγός του είχε ζητήσει από τους οπαδούς του να μη λάβουν μέρος στην ψηφοφορία, εντολή που εισακούστηκε.

Πριν κλείσω τούτη τη περίληψη, πρέπει να αναφερθώ με δυό λόγια στο εκλογικό σύστημα που ίσχυσε στις εκλογές του 1915 και που θα ίσχυε και για τις εκλογές που είχαν προκηρυχθεί και θα γινόταν την 1 Νοεμβρίου του 1920. Το εκλογικό σύστημα ήταν το «πλειοψηφικόν με σφαιρίδιον». Η βασική διαφορά με την σημερινή πραγματικότητα ήταν ότι σ'αυτό το εκλογικό σύστημα δεν υπάρχουν ψηφοδέλτια κι ακόμα σε κάθε εκλογικό κέντρο δεν υπήρχε μια κάλπη αλλά τόσες όσες ήσαν και οι υποψήφιοι που λάμβαιναν μέρος στις εκλογές. Η κάλπη ήταν εσωτερικώς χωρισμένη στα δύο και εξωτερικώς βαμμένη η μισή μαύρη με την ένδειξη ΟΧΙ και η μισή άσπρη με την ένδειξη ΝΑΙ. Πάνω από την κάλπη υπήρχε μια χοάνη που επικοινωνούσε με το εσωτερικό της και εκεί ο ψηφοφόρος έβαζε το χέρι του και έριχνε το σφαιρίδιο αριστερά ή δεξιά αναλόγως τι ήθελε, να υπερψηφίσει ή να καταψηφίσει τον υποψήφιο. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβανόταν μπροστά σε όλες τις κάλπες. Ο επηρρεασμός του ψηφοφόρου ήταν άμεσος αφού πίσω απο καθε κάλπη στεκόταν ο αντιπρόσωπος του υποψήφιου ο οποίος πολύ εύκολα μπορούσε να διακρίνει που εστρέφετο το χέρι του ψηφοφόρου και να αντιληφθεί τι ψήφιζε.

Παρότι δεν υπήρχαν ψηφοδέλτια τα κόμματα κατάρτιζαν συνδυασμούς τους οποίους δημοσίευαν στις εφημερίδες και τοιχοκολούσαν στην πόλη. Επειδή οι υποψήφιοι ήσαν πολλοί γινόταν μάχη ποιοι από αυτούς θα συμπεριλαμβάνονταν στον επίσημο συνδυασμό του κόμματος που είχε την έγκριση του Αρχηγού του. Αυτό είχε μεγάλη σημασία γιατί τότε ο υποψήφιος είχε το δικαίωμα πάνω στην κάλπη του εκτός από το όνομά του και την φωτογραφία του να τοποθετήσει και το έμβλημα του Κόμματος, που για τα δυο μεγάλα Κόμματα ήταν η ΑΓΚΥΡΑ για τους Φιλελευθέρους του Ελ. Βενιζέλου και ο ΚΛΑΔΟΣ ΕΛΑΙΑΣ για τους Εθνικόφρονες του Δημ. Γούναρη.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
(1893 - 1920)

Ως άνθρωπος απέθανε νεώτατος και κάτω από τραγικές συνθήκες. Ως εστεμμένος όμως απέθανε ως βασιλεύς της Μεγάλης Ελλάδος. Επί των ημερών της βασιλείας του ο «Αβέρωφ» αγκυροβόλησε στην Κωνσταντινούπολη, κι ο Ελληνικός Στρατός εισήλθε στην Ανδριανούπολη, στους Αγίους Σαράντα, στη Ραιδιστό και στην Καλλίπολη. Επίσης επί των ημερών του απελευθερώθηκε η Ιωνία και η Σμύρνη.

(Από την Πολιτική Ιστορία της Νεοτέρας Ελλάδος του Σπ. Μαρκεζίνη)

ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1920

Ποτέ και κανένα άλλο εκλογικό αποτέλεσμα δεν συζητήθηκε τόσο πολύ και σε τόση διάρκεια, όσο αυτό των εκλογών της 1ης Νοεμβρίου 1920. Μέχρι σήμερα αναλύσεις γίνονται και άρθρα γράφονται για το πόσο διαφορετικά θα ήταν τα πράγματα αν οι Φιλελευθεροι ήταν οι νικητές της αναμέτρησης. Όμως η ιστορία δεν γράφεται με υποθέσεις αλλά με πραγματικά γεγονότα.

Το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν δυσμενές για τον Ελ. Βενιζέλο. Πέρα από την πίκρα των Φιλελευθέρων για την ήττα και την χαρά των οπαδών της «Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως» για τον θρίαμβο, αυτό τούτο το αποτέλεσμα κρίθηκε τότε απροσδόκητο και έξω από κάθε λογική εξήγηση. Ας δούμε για ποιο λόγο.

Απο το 1909, χρονιά που ο Ελευθέριος Βενιζέλος εμφανίζεται στην πολιτική σκηνή της Ελλάδος και για ολόκληρη την επόμενη δεκαετία η πολιτική του κυριαρχεί. Στο εσωτερικό η φωνή των αντιπάλων του δεν είχε καμιά απηχηση στο λαό.

Στο εξωτερικό η γνώση του και η διαπραγμετευτική του ικανότητα έχουν εκτιμηθεί από τους Αγγλογάλλους που στο πρόσωπό του βλέπουν τον πιστό και ειλικρινή σύμμαχο. Οι επιλογές του, οι σχεδιασμοί και οι αποφάσεις του φέρνουν θριάμβους στην πατρίδα. Η Ελλάς από «πτωχή και έντιμος» με σύνορα στη Μελούνα, τετραπλασιάζεται σε έκταση και πληθυσμό. Το μεγάλο όνειρο που εξέθρεψε γενεές Ελλήνων, η Ελλάς των 5 θαλασσών και των 2 Ηπείρων με την συνθήκη των Σεβρών γίνεται πραγματικότητα. Αλήθεια τι περισσότερο προσδοκούσαμε ως έθνος;

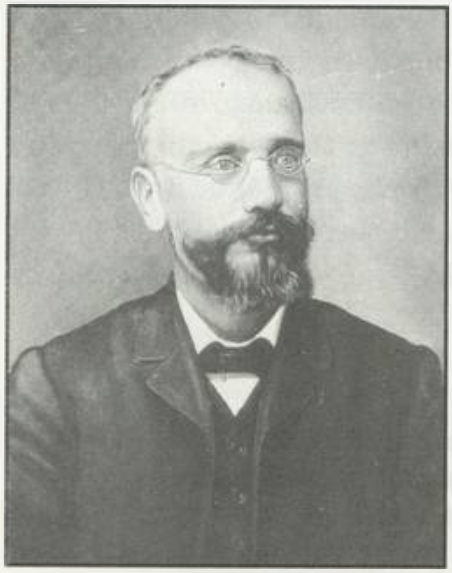

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ σε φωντογραφία του 1909, τότε που εκλήθη από την Κρήτη να κυβερνήσει την Ελλάδα.

Ηταν ο μεγάλος ηττημένος των εκλογών του 1920.

(Από την Πολιτική Ιστορία της Νεοτέρας Ελλάδος του Σπ. Μαρκεζίνη)

Σήμερα με την άνεση που μας δίνει η χρονική απόσταση, χωρίς φανατισμούς, με νηφαλιότητα και με μοναδική προσπάθεια να δώσουμε μια λογική εξήγηση στα γεγονότα, μπορούμε να πούμε πως η ήττα των Φιλελευθέρων στην εκλογική εκείνη αναμέτρηση, διαφαινόταν αν όχι σίγουρη τουλάχιστον πολύ πιθανή.

Οι αντίπαλοι του Ελ. Βενιζέλου δεν διέθεταν ούτε το ανάστημά ούτε το κύρος του. Ηγέτες μικρών πολιτικών ομάδων, χωρίς καινούργιες ιδέες χωρίς όραμα, χωρίς φλόγα δημιουργική, αντιπροσώπευαν την άρνηση, τον παλαιοκομματισμό και την συντήρηση. Από όλους ξεχώριζε ο Δημήτριος Γούναρης, αρχηγός του κόμματος των Εθνικοφρόνων. Ήταν σχετικά νέος, με άριστες σπουδές στην Γερμανία, διδάκτωρ Νομικής και με παιδεία στην πολιτική αφού καταγόταν από οικογένεια των Πατρών με μεγάλη ιστορία στην πολιτική. Εντούτοις και παρά τις περγαμηνές του κι αυτός δεν ξέφευγε από την μετριότητα. Το κόμμα του ήταν το μεγαλύτερο απο όσα αντιπολιτευόταν τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Γύρω από αυτόν συνασπίσθηκαν οι υπόλοιποι ηγέτες των μικροτέρων κομμάτων και δημιούργησαν την «Ηνωμένη Αντιπολίτευσιν» που στις επικείμενες εκλογές θα ήταν ο βασικός αντίπαλος του κόμματος των Φιλελευθέρων, για την διεκδίκηση της Εξουσίας. Παρά την έλλειψη ικανού αρχηγού και μεγαλόπνοου προγράμματος που θα έπειθε τον λαό να την υπερψηφίσει, η «Ηνωμένη Αντιπολίτευσις» διέθετε εν τούτοις τα όπλα της για την επερχόμενη αναμέτρηση. Πρώτον είχε την εύνοια του Κωνσταντίνου, ο οποίος μαζί με τον διάδοχο Γεώργιο είχε εξοριστεί και ζούσε εκτός Ελλάδος. Ο Κωνσταντίνος επέβαλε την προσωπικότητά του και αγαπήθηκε από τον ελληνικό λαό πριν ακόμα γίνει Βασιλεύς, ως διάδοχος. Αρχιστράτηγος των Ενόπλων Δυνάμεων, με κυβερνήτη τον Ελευθέριο Βενιζέλο, η χώρα γνώρισε μόνο νίκες στις μάχες και θριάμβους στο Διπλωματικό πεδίο. Οι αγαθές σχέσεις των δύο ανδρών και η αγαστή συνεργασία τους διακόπηκε, όταν διαφώνησαν πάνω στην εξωτερική πολιτική που έπρεπε να ακολουθήσει η Ελλάδα. Από το 1916 που η διαφωνία τους έφτασε στην κορύφωση της, οι Έλληνες χωρίστηκαν σε δυο αλληλομισούμενες και αλληλοσπαρασσόμενες παρατάξεις, τους Βενιζελικούς και τους Κωνσταντινικούς.

Το δεύτερο ισχυρό όπλο στη φαρέτρα της Ηνωμένης Αντιπολίτευσεως για να κερδίσει τις εκλογές ήταν το σύνθημά της που κυριαρχούσε ολόκληρη την προεκλογική περίοδο.

Αποστράτευση και επιστροφή των στρατευμένων στις εστίες τους. Οι Έλληνες βρισκόταν υπό τα όπλα σχεδόν δέκα χρόνια. Η κόπωσή τους ήταν φανερή, τα κρούσματα ανυπακοής και λιποταξίας στις Στρατιές της Μικράς Ασίας και της Θράκης ήταν συχνά. Η εξαγγελία της αποστράτευσης έφερνε ανακούφιση και ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο.

Στη Λέσβο η καταγραφή της δύναμης των πολιτικών Κομμάτων είχε γίνει στις εκλογές του 1915, όπου το 90% του εκλογικού σώματος είχε ψηφίσει τους υποψήφιους των Φιλελευθέρων. Μετά την πάροδο μιας πενταετίας τίποτα δεν έδειχνε πως ο συσχετισμός των δυνάμεων θα

άλλαζε. Οι υποψήφιοι των Φιλελευθέρων δεν ανησυχούσαν για την επικράτησή τους έναντι των αντιπάλων τους. Η μόνη φροντίδα τους ήταν πως θα κατόρθωναν να έχουν την έγκριση του Αρχηγού τους για να είναι υποψήφιοι του επίσημου συνδυασμού του κόμματος.

Ο επίσημος συνδυασμός θα απαρτιζόταν απο 12 υποψηφίους, αφού τόσους βουλευτές θα εξέλεγε ο Νομός μας. Σε αυτόν την πρώτη θέση θα είχαν, αυτοδικαίως, οι πρώην βουλευτές που παράλληλα θα προωθούσαν τους ευνοουμένους τους. Η κατάσταση για τους υπόλοιπους υποψηφίους ήταν δύσκολη και τα περιθώρια στένεψαν περισσότερο όταν ο Γεώργιος Παπανδρέου, ανακοίνωσε την πρόθεσή του, να κατέβει στις εκλογές και να διεκδικίσει και αυτός μια θέση για την υποψηφιότητά του.

Η γνωριμία του Γεωργίου Παπανδρέου με τον λαό της Λέσβου, έγινε τον Φεβρουάριο του 1915, όταν από την κυβέρνηση Βενιζέλου διορίσθηκε Νομάρχης μας. Έμεινε πολύ μικρό διάστημα αφού τα γνωστά γεγονότα οδήγησαν στην παραίτηση του Βενιζέλου και ακολούθως όλων των στελεχών του από τις υπεύθυνες θέσεις τους. Επανήλθε τον Σεπτέμβριο του 1916, ως Κυβερνητικός Επίτροπος, αλλά και πάλι πολύ σύντομα μετακινήθηκε στην Χίο από όπου άσκησε τα νέα του καθήκοντα. Εν τούτοις και παρά την βραχύχρονη παραμονή του στο νησί μας είχε κατορθώσει να κατακτήσει τους Μυτιληνιούς, αποκτώντας πολλούς και αφοσιωμένους φίλους. Η απόφασή του να εκτεθεί υποψήφιος στις εκλογές θα' πρεπε να γίνει αποδεκτή με χαρά από το σύνολο του Φιλελεύθερου κόσμου. Συνέβει ακριβώς το αντίθετο. Οι αντιδράσεις άρχισαν από την πρώτη στιγμή, στην αρχή υποτονικές, όσο πλησίαζε η ημερομηνία των εκλογών οξύτερες. Η εφημερίδα «ΣΑΛΠΙΓΞ» ήταν το όργανο που αντιστρατεύτηκε την υποψηφιότητα Παπανδρέου και μέσα από τις στήλες της ο ιδιοκτήτης της Νικόλαος Παρίτσης ασκούσε δριμύα κριτική εναντίον του. Αντίθετα με την «ΣΑΛΠΙΓΓΑ» η άλλη μεγάλη φιλελεύθερη εφημερίδα ο «ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΛΟΓΟΣ» στάθηκε φιλική προς τον Παπανδρέου. Η γραμμή δεν άλλαξε ακόμα κι όταν οι οικονομικοί υποστηρικτές της κι ο αρχισυντάκτης της (Γρηγόριος Βαμβούρης, Γεώργιος Καλδής, Αντώνιος Παπαγεωργίου και Μανώλης Βάλλης) διεφώνησαν και αποχώρησαν απογυμνώνοντάς την. Από δω και πέρα τον αγώνα για την προβολή της υποψηφιότητας Παπανδρέου τον ανέλαβε σχεδόν καθ' ολοκληρίαν ένας νεαρός συντάκτης, ο Αντώνης Πρωτοπάτσης.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΟΥΝΑΡΗΣ

Ο μεγάλος νικητής των εκλογών της 1.11.1920, αρχηγός του κόμματος των Εθνικοφρόνων που αποτελούσε τον κορμό της «ΗΝΩΜΕΝΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΕΩΣ». Σ' αυτές τις εκλογές στην προεκλογική του ομιλία στην γενέτειρά του, στην Πάτρα, μετονόμασε το κόμμα σε «ΛΑΪΚΟΝ». Από τότε και για τα επόμενα 30 χρόνια τα κόμματα «ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ» και «ΛΑΪΚΟΝ» θα εναλάσσονται στην εξουσία.

(Από την Πολιτική Ιστορία της Νεοτέρας Ελλάδος του Σπ. Μαρκεζίνη)

Η ενδοκομματική διαμάχη των Φιλελευθέρων με την πάροδο των ημερών λάμβανε μεγαλύτερες διαστάσεις, όταν ένα θλιβερό γεγονός έλαβεν χώραν. Ο νεαρός Βασιλεύς Αλέξανδρος κάνοντας τον περίπατό του στο κτήμα του στο Τατόϊ, δαγκώθηκε από έναν πίθηκο. Το τραύμα στο πόδι του, φάνηκε επιπολαιο, όμως τις επόμενες μέρες μολύνθηκε από στρεπτόκοκο κι ο Βασιλεύς απέθανε παρά τις φροντίδες των Γάλλων γιατρών που είχαν ήδη μετακληθεί. Η δια-

Η σαφής τοποθέτηση του αρχηγού, δεν στάθηκε ικανή να αποθαρρύνει τον Γ. Παπανδρέου. Παρά τις συμβουλές των φίλων του, που τον επίεζαν να περιμένει τις επόμενες εκλογές, εκείνος επέμεινε στην υποψηφιότητά του, προκαλώντας κατ' αυτόν τον τρόπο μεγαλύτερο χάσμα στις σχέσεις του με το κόμμα του και με τον ίδιο τον Ελ. Βενιζέλο. Μετά το κλείσιμο του επίσημου συνδυασμού, οι υποψήφιοι του οποίου, είχαν δικαίωμα πανω στην κάλπη τους να τοποθετήσουν την ΑΓΚΥΡΑ που ήταν το έμβλημα των Φιλελευθέρων, πολλοί Φιλελευθεροι υποψήφιοι είχαν μείνει εκτός. Το ενδιαφέρον του Παπανδρέου στρέφεται προς αυτούς, στους οποίους προτείνει να συνεργαστούν μαζί του και να συγκροτήσουν έναν καινούργιο συνδυασμό. Παράλληλα, καταθέτει ως έμβλημα του υπο δημιουργία συνδυασμού του την εικόνα του Ε. Βενιζέλου. Οι ελιγμοί του Γ. Παπανδρέου, όμως δεν εστέφθησαν απο επιτυχία. Κατ' αρχήν το Υπουργείο Εσωτερικών επενέβει και απαγόρευσε την χρησιμοποίηση φωτογραφιών Βασιλέων, Πρωθυπουργών και του Αντιβασιλεως ως εμβλήματα συνδυασμών.

Ακόμα οι εκτός συνδυασμού Φιλελεύθεροι υποψήφιοι δεν εδέχθησαν να συμπράξουν μαζί του, προτιμήσαντες να εκτεθούν υποψήφιοι με «ορφανήν κάλπην».

Οι κατερχόμενοι στις εκλογές θέτοντες «ορφανήν κάλπην» δεν ήσαν ανεξάρτητοι.

Απεναντίας, διατηρούσαν την κομματική τους ταυτότητα (Φιλελευθεροι, Λαϊκοί κλπ.) είχαν την έγκριση του κόμματός τους να πολιτευθούν δεν είχαν όμως την υποστήριξή του, αφού το κόμμα ενδιαφερόταν να αναδείξει βουλευτές, τους υποψηφίους που συγκροτούσαν τον επίσημο συνδυασμό του. Παρά το βασικό αυτό μειονέκτημα, πολλοί κατά καιρούς που διέθεταν κύρος και συμπάθειες μέσα στις κοινωνίες που ζούσαν είχαν κατορθώσει να εκλεγούν βουλευτές.

Οι Φιλελεύθεροι υποψήφιοι που είχαν μείνει εκτός συνδιασμού και έθεσαν «ορφανή κάλπη» στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου του 1920 ήσαν: Ο φαρμακοποιός και πρώην δήμαρχος Μανδαμάδου (ο Μανδαμάδος ήταν τότε Δήμος) Δημήτριος Γεροντέλλης, ο γιατρός από την Πέτρα Αθανάσιος Ζαφειρέλλης, ο επίσης γιατρός, Διευθηντής στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Μυτιλήνης, Ευριπίδης Τζαννετής από την Αγιάσο, ο έμπορος Μιλτιάδης Τσακίρης από τον Μανδαμάδο, ο δικηγόρος και δημοσιογράφος Αριστείδης Σαμαρίδης από τον Πολιχνίτο και οι Μυτιληνιοί Αντώνιος Κατσάνης και ο Αλέξανδρος Καμπούρης. Δύο ακόμα υποψήφιοι έθεσαν «ορφανή κάλπη» και εδήλωναν Φιλελευθεροι, ο Ίμβριος γιατρός, υφηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Απόστολος Παπαδόπουλος και ο συνταξιούχος γυμνασιάρχης Απόστολος Καραπαναγιώτης από την Αγία Παρασκευή, δεν είχαν όμως την έξωθεν καλή μαρτυρία. Και οι δύο παρά την εντολή του Ελ. Βενιζέλου οι Φιλελευθεροι να απόσχουν από τις εκλογές της 6.12.1915 είχαν εκτεθεί υποψήφιοι, και ο Παπαδόπουλος είχε εκλεγεί βουλευτής με τους εθνικόφρωνες!

Τρεις ακόμα μεμονωμένοι υποψήφιοι κατήλθαν στις εκλογές ως Ανεξάρτητοι ο δικηγόρος Γεώργιος Λαζανάς, ο τραπεζίτης και αντιπρόεδρος του Εμπορικού Επιμελητηρίου Μυτιλήνης Κωνσταντίνος Χατζηχριστόφας και ο λόγιος Παναγιώτης Χατζηβασιλείου από τον Μεσαγρό.

Οι συντονισμένες προσπάθειες του Γ. Παπανδρέου και η επιμονή του να παρουσιασθεί στις εκλογές ηγούμενος συνδυασμού, τελικά καρποφόρησαν. Ο συνδυασμός με έμβλημα το «γαρύφαλον» συγκροτήθηκε και παρ' ότι ελλειπής, απαρτιζόταν από προσωπικότητες, που αντιπροσώπευαν όλα τα διαμερίσματα του Νομού και διέθεταν στις περιφέρειές τους κύρος και επιρροή. Εκτός από τον ίδιο περιελάμβανε τον Δημ. Ακάκιο, δικηγόρο από την Λήμνο, τον Σεβαστό Δεληγιάννη, έμπορο από τον Πολυχνίτο, τον Ευστράτιο Αθανασιάδη από το Πλωμάρι, που είχε εκθέσει υποψηφιότητα και στις εκλογές του 1915 και είχε έλθει πρώτος επιλαχών. Ακόμα υποψήφιος του συνδυασμού, ο Τιμόθεος Παπαδόπουλος απο την Άντισα, τυπογράφος αλλά και συντάκτης

λυθείσα βουλή συνεκλήθει και συνεδρίασε εκ νέου, ορίζοντας Αντιβασιλέα τον Παύλο Κουντουριώτη. Επίσης μετέθεσε τις εκλογές κατά μια βδομάδα, αντί της 25ης Οκτωβρίου θα γινόταν την 1 Νοεμβρίου.

Η εβδομαδιαία αυτή αναβολή, έδωσε την ευκαιρία στον Απόστολο Σιφναίο να προσπαθήσει μήπως συμβιβάσει τις δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις, που είχαν δημιουργηθεί μέσα στο κόμμα. Η οικογένεια Σιφναίου είχε συνδεθεί στενά με τον Γεώργιο Παπανδρέου κι ο Απόστολος Σιφναίος ήταν ο μόνος εκ των παλαιών βουλευτών που έβλεπε με ευμένεια την υποψηφιότητά του. Επρότεινε και έγινε ομόφωνα δεκτό όλοι οι Φιλελεύθεροι υποψήφιοι να συγκεντρωθούν στο εκλογικό Κέντρο του κόμματος που ήταν το καφενείο Χάφτα στην Προκυμαία, και να ανταλάξουν τις απόψεις τους μήπως και βρεθεί λύση. Η βασική επιδίωξη του Σιφναίου, όπως η υποψηφιότητα Παπανδρέου συμπεριληφθεί στον επίσημο συνδυασμό του κόμματος, δεν έγινε αποδεκτή και η συγκέντρωση διαλύθηκε. Οι παλαιοί βουλευτές προχώρισαν στον καταρτισμό του συνδυασμού αποκλείοντας τον Παπανδρέου.

Γνωστοποίησαν την απόφασή τους στην Αθήνα στους επιτελείς του κόμματος και στον Αρχηγό πιέζοντας να μην επιφέρουν αλλαγές. Τελικά ο Βενιζέλος επείσθη, απέστειλε δε τηλεγράφημα το οποίο εδημοσιεύτηκε με μεγάλα γράμματα στη «ΣΑΛΠΙΓΓΑ» - κατέλαβε ολόκληρη την πρώτη σελίδα της - με το οποίο ετίθετο τέρμα στο ολο θέμα.

Το πλήρες κείμενο του τηλεγραφήματος το οποίο έφερε την υπογραφή του ιδίου του Βενιζέλου είχε ως εξής:

«Υποψηφιότητα Κου Παπανδρέου απολύτως αποκρούω, διότι ως ηδη τα πράγματα αριδήλως απέδειξαν ήτο βάσιμος η κατηγορία ότι ασκήσας ανώτατον δημόσιον λειτούργημα εν Μυτιλήνη και ύστερον εν Χίω ως Γενικός Διοικητής απέβλεψεν εις Δημιουργίαν κόμματος χάριν εμφανίσεως αυτούς ως Φιλελευθέρου. Βεβαίως δικαίωμα του Κου Παπανδρέου είναι να πολιτευτεί αλλα εκπροσωπει ιδίας πολιτικάς αρχάς και επομένως δεν δύναται να ζητεί να ψηφισθεί υπό τους Φιλελευθέρους.

Βενιζέλος»

Η τελεσίδικη άρνηση του Ε. Βενιζέλλου να εγκρίνει την υποψηφιότητα του Γ. Παπανδρέου, διαμόρφωσε οριστικά το σκηνικό μέσα στη Φιλελευθερη παράταξη. Από εδώ και στο εξής οι παλαιοί βουλευτές και η εφημερίδα «ΣΑΛΠΙΓΞ» θα αποτελούσαν το μοναδικό κέντρο αποφάσεων που θα χάρασσε την πολιτική γραμμή του κόμματος στη Λέσβο. Από τους 11 βουλευτές που είχαν εκλεγεί στις εκλογές της 31 Μαϊου 1915, τρεις (Μ. Σάλτας, Γ. Καραπαναγιώτης, Ι. Καραμήτσας) δεν υπήρχαν πια στην ζωή και ο Παναγιώτης Βοστάνης εδήλωσε οτί δεν επιθυμούσε να ξαναπολιτευτεί. Ένας ακόμα, ο Α. Σιφναίος αφού ταλαντευτηκε επί αρκετό διάστημα, αν θα έπρεπε να υποστηρίξει τον στενό του φίλο Γ. Παπανδρέου, ερχόμενος σε ανοικτή σύγκρουση με το κόμμα του και τον αρχηγό του, αποφάσισε τελικά να μην θέσει υποψηφιότητα προφασιζόμενος ασθένεια.

Οι υπόλοιποι έξι (Βαμβούρης, Παρίτσης, Μητρέλιας, Παπαγεωργίου, Καλδής, Βασιλακάκης) αποτέλεσαν τα πρώτα ονόματα στον επίσημο συνδιασμό του κόμματος, ο οποίος συμπληρώθηκε από τον Δημήτριο Σάλτα (αδερφός του αποθανόντος Μιχαήλ Σάλτα) τον Ορέστη Κυπριανό, τον Δημήτριο Σάββα, τον Μανώλη Βάλλη, δάσκαλο και δημοσιογράφο από τον Πολυχνίτο, τον Μαλλιάκα Λαίλιο, από το Πλωμάρι που παλιότερα είχε διατελλεσει δήμαρχος στην πόλη του και τον Αντώνιο Μαραγκό, έμπορο από την Λήμνο.

στις εφημερίδες της εποχής.

Για τον Τιμόθεο Παπαδόπουλο πρέπει να προστεθεί πως ήταν ένας πρωτοπόρος του εργατικού κινήματος. Υπήρξε ο πρώτος πρόεδρος του Πανεργατικού Κέντρου και εκδότης της εφημερίδας το «ΜΕΛΛΟΝ» που αναφερόταν μόνο στα εργατικά θέματα.

Ο συνδυασμός έκλεισε με την υποψηφιότητα του Ιωάννη (Βάνια) Σιφναίου, που οι στενες σχέσεις της οικογένειας Σιφναίου με τον Γ. Παπανδρέου τον έπεισαν πως έπρεπε να συμπαρασταθεί τον φίλο του στην προσπάθειά του. Η συνδρομή δεν ήταν μόνο ηθική, αλλά και υλική. Μια από τις επιχηρηματικές δραστηριότητες των Σιφναίων, ήταν και ο εφοπλισμός. Από τον επιβατικό τους στόλο διέθεσαν το πλοίο «Ζαννέτα» με το οποίο ο Γ. Παπανδρέου ταξίδεψε και περιόδευσε τα νησιά Λήμνο, Ίμβρο και Τένεδο. Επίσης η «Ζαννέτα» αγκυροβόλησε και στο λιμάνι του Αϊβαλιού. Στις εκλογές του 1920 ψήφισαν και οι στρατιώτες γι' αυτό ο Παπανδρέου στα πλαίσια της προεκλογικής του περιοδείας επισκέφτηκε το Αϊβαλί καθώς πολλοί Λέσβιοι υπηρετούσαν στην στρατιά της Μικράς Ασίας.

Ήταν η πρώτη και μοναδική φορά που Έλληνας πολιτικός εκφώνησε λόγο στην μικρασιατική γη. Οι επισκέψεις στα χωριά, οι ομιλίες και γενικά οι δραστηριότητες των υποψηφίων, όσο πλησίαζαν οι εκλογές έπαιρναν εντονότερο ρυθμό καθώς και η διαμάχη και οι αντεγκλίσεις μεταξύ των Φιλελευθέρων και των πολιτευτών του συνδυασμού Παπανδρέου.

Ο βασικός αντίπαλος που ήταν το κόμμα της «Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως» δεν απασχολούσε κανέναν. Όπως ήδη αναφερθηκε οι Λέσβιοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν Φιλελευθεροι. Η δύναμη των αντιπάλων τους ήταν μικρή, ουσιαστικά ανύπαρκτη. Με πολύ δυσκολία δημιουργούσαν συγκεντρώσεις προεκλογικές και εκφωνούσαν λόγους. Σύνηθες ήταν το φαινόμενο η ομιλία να μην ολοκληρωθεί και η συγκέντρωση να διαλυθεί από επεισόδια. Η επέμβαση της Αστυνομίας ήταν συχνή άλλωτε για να σταματήσει, άλλωτε για να προλάβει χειρότερες καταστάσεις. Η επίσκεψη των υποψηφίων στα χωριά ήταν προβλήματική, καθώς στις εισόδους των χωριών τους περίμεναν οι Φιλελευθεροι οπαδοί που τους προπηλάκιζαν.

Η μικρή δύναμη που διέθετε η «Ηνωμένη Αντιπολίτευσις» ήταν συγκεντρωμένη κυριως στην πόλη της Μυτιλήνης και σε δύο κεφαλοχώρια στο Μανδαμάδο και στην Αγιάσο, που στα κατοπινά χρόνια έγιναν και μέχρι σήμερα παραμενουν προπύργια της Αριστεράς.

Επίσης δύναμη διέθεταν σε μερικά μικρά χωριά που ζούσαν πολλοί Τούρκοι, οπως το Υψηλομέτωπο, το Μπαλτζίκι και το Σίγρι.

Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε το κόμμα της «Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως» στη Μυτιλήνη, η μεγαλύτερη των οποίων ήταν η έλλειψη επαφής με τον λαό, ο συνδυασμός που συγκροτήθηκε και κατέβηκε στις εκλογές ήταν αξιόμαχος, περιελάμβανε δε προσωπικότητες σεβαστές στη Λεσβιακή κοινωνία. Επικεφαλής ο Γρηγόριος Ευστρατιάδης από τον Μανδαμάδο, νομικός και δημοσιογράφος, που ήταν εγκατεστημένος στην Αθήνα.

Εξέδιδε εκεί την εφημερίδα «ΣΚΡΙΠ» μια από τις υπεύθυνες εφημερίδες της Αντιβενιζελικής παράταξης. Επειδή στη Λέσβο η εφημερίδα «ΝΕΟΣ ΚΗΡΥΞ» που υποστήριζε την «ΗΝΩΜΕΝΗ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΙΝ» δεν είχε ούτε το κύρος ούτε την αναγνωσιμότητα της «ΣΑΛΠΙΓΓΟΣ» και του «ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΛΟΓΟΥ» που υποστήριζαν αντίστοιχα τους Φιλελευθέρους και τον Γ. Παπανδρέου, το «ΣΚΡΙΠ» έρχοταν καθημερινά από την Αθήνα και μοιραζότανε στο κόσμο δωρεάν. Ο Γ. Ευστρατιάδης είχε εκλεγεί βουλευτής Λέσβου στις εκλογές της 6.2.1915, όπως και ο Ευστρ. Βάρκας από τον Μεσαγρό που παλιότερα διετέλεσει και δήμαρχος Γέρας (τότε η Γέρα ήταν Δήμος). Οι δύο πρώην βουλευτές πλαισιώθηκαν απο τον Ίμβριο έμπορο Δαμοκλή Γαρτα-

γάνη, τον Μυτιληνιό γιατρό Θεοδόσιο Θεοδοσιάδη (θείος του τέως βουλευτού της Ν.Δ. Γιάννη Γιαννέλη - Θεοδοσιάδη) τον Νεοκλή Καζάζη από την Μήθυμνα, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, δύο λόγιους τον Μυτιληνιό Δημήτριο Λεοντή και τον Πλωμαρίτη Αλέξανδρο Μεταξά, δύο πρόσφυγες (από τον πρώτο διωγμό του 1914) τον κτηματία Ηλία Ηλιόπουλο και τον γιατρό Γεώργιο Θάλη, τον δικηγόρο από την Αγιάσο Ευστ. Τζαννετή και τον Αθανάσιο Τούντα. Δωδέκατος του συνδιασμού, αλλά όχι τελευταίος, ο αντισυνταγματάρχης που είχε διατελέσει και στρατιωτικός διοικητής Λέσβου, Ελευθέριος Βερνάρδος.

Ο Ελευθέριος Βερνάρδος άφησε την σφραγίδα του στην νεώτερη ιστορία της Λέσβου, αφού αυτός μαζί με τον Κωνσταντίνο Μελά υπέγραψαν από την ελληνική πλευρά το πρωτόκολλο παράδοσης του Τούρκικου Στρατού, μετά την ήττα του στην μάχη του Κλαπάδου. Το πλήρες κείμενο του ιστορικού εγγράφου έχει ως εξής:

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ

Μεταξύ των κ.κ Κ. Μελά, υποπλοιάρχου, στρατιωτικού Διοικητού Μυτιλήνης και του λοχαγού Ε. Βερνάρδου, επιτελάρχου του Στρατού Κατοχής Μυτιλήνης ως αντιπροσώπων του Αρχηγού Στρατού της Κατοχής και των κ.κ. Αχμέτ Χασάν Βέη, στρατιωτικού ιατρού, και Κεμάλ Βέη, υπομοιράρχου της Χωροφυλακής ως αντιπροσώπου του Οθωμανικού Στρατού Μυτιλήνης συνήφθη το εξής πρωτόκολλον.

1) Οι αξιωματικοί του αμυνθέντος Οθωμανικού Στρατού αφίενται ελεύθεροι επί της νήσου Μυτιλήνης, τηρούντες τα ξίφη των επί τω λόγω της τιμής των ότι δεν θα λάβωσι του λοιπού τα όπλα των ούτε κατά της Ελλάδος ούτε κατά των συμμάχων.

2) Ο αιχμάλωτος τουρκικός Στρατός συμποσούμενος εκ 1500 ανδρών θα παραδώσει τα όπλα και τα πολεμοφόδια και το λοιπόν υλικόν θεωρούμενα ως λεία πολέμου και θα διατραφεί δαπάναις της Ελλ. Κυβερνήσεως.

3) Ο αμυνθείς τουρκικός στρατός θα συγκεντρωθεί εν Μυτιλήνη τη φροντίδι του στρατού της κατοχης εντός του Φρουρίου της πόλεως Μυτιλήνης υπό την προστασίαν του Ελλ. Στρατού. Οι εντόπιοι έφεδροι και εθνοφρουροί δικαιούνται να μεταβώσι εις τα χωρία των μετά την αποκατάστασιν της τάξεως και με σχετική άδειαν του Στρ. Διοικητού.

4) Ο Στρατός της Κατοχής θα αναλάβει την νοσηλείαν των τραυματιών οίτινες μετά την ίασιν των θα συγκεντρωθώσι, εις το Φρούριον.

5) Αι οικογένειαι των αξιωματικών θα μεταβώσιν όπου θέλουσιν.

6) Αι λεπτομέρειαι της μεταφοράς των αιχμαλώτων εις Μυτιλήνην, των όπλων και λοιπού παντοειδούς υλικού κανονισθήσεται δι' ειδικής διαταγής του αρχηγού του στρατού.

Το παρόν πρωτόκολλον συνταχθήσεται διπλούν το μεν Ελληνιστί το δε Τουρκιστί υπεγράφη παρά πάντων των αντιπροσώπων και το μεν Ελληνικόν πρωτότυπον ετηρήθη υπό του Αρχηγού του Τουρκικού Στρατού το δε Τουρκικόν υπό του Αρχηγού του Ελλ. Στρατού.

Ύψωμα Πετσοφά, νοτιοανατολικώς Κλαπάδου, ογδόη Δεκεμβρίου ημέρα Σάββατον ώρα 11 π.μ. ευρωπαϊστί χίλια εννιακόσια δώδεκα.

Κ. ΜΕΛΑΣ
Ε. ΒΕΡΝΑΡΔΟΣ

Οι λίγες μέρες πια που απέμεναν για την αναμέτρηση, χρωματίστηκαν από τις τελευταίες προσπάθειες των υποψηφίων να προσελκύσουν νέους οπαδούς, ούτως ώστε να αυξήσουν τις πιθανότητες εκλογής τους. Συνεχείς επισκέψεις στα χωριά και καθημερινές ομιλίες στις διάφορες γειτονιές της πόλης ήταν μέσα στο ημερήσιο πρόγραμμά τους.

Η κεντρική ομιλία της «Ηνωμένης Αντιπολίτευσεως» στο καφενείο «Κέντρο» επί της Προκυμαίας, δεν τελείωσε γιατί ο Γρ. Ευστρατιάδης, που ήταν ο ομιλητής είχε την κακή έμπνευση να ρίξει το σύνθημα «Κάτω ο Βενιζέλος». Αμέσως ένα έξαλλο πλήθος οπαδών των φιλελευθέρων που παρακολουθούσαν την συγκέντρωση για να προπηλακίσουν τους αντιπάλους τους, εισόρμησε στην αίθουσα για να επακολουθήσουν φοβερά επεισόδια. Η επέμβαση της Αστυνομίας διέσωσε τον Ευστρατιάδη και τους άλλους παρισταμένους υποψήφιους του κόμματος από άγριο ξυλοδαρμο. Αντίθετα η ομιλία του Γ. Παπανδρέου στο κινηματογράφο «Πάνθεον» γνώρισε μεγάλη επιτυχία. Κοσμοπλυμμήρα μέσα και έξω από την αίθουσα και ο ομιλητής διακοπτόταν συνεχώς από ζητωκραυγές και χειροκροτήματα. Στο τέλος οι οπαδοί του τον εσήκωσαν στα χέρια και τον μετέφεραν στο ξενοδοχείο της Μ. Βρετάννιας όπου διέμενε.

Η κόντρα μεταξύ Φιλελευθέρων και Παπανδρέου συνεχιζόταν με αμείωτη ένταση. Καθημερινά άρθρα των παλαιών βουλευτών στην «ΣΑΛΠΙΓΓΑ» στηλίτευαν την ανυπακοή του Παπανδρέου προς τον Ελ. Βενιζέλο, όταν αυτός του ζήτησε να μην πολιτευτεί. Τον κατηγορούσαν ακόμα ως διασπαστή, που το μόνο που τον ενδιέφερε ήταν να ιδρύσει στην Λέσβο δικό του κόμμα το «Παπανδρεϊκόν».

Ο Παπανδρέου απάντούσε από τον «ΕΛ. ΛΟΓΟ». Δεν αναφερόταν βεβαίως καθόλου για τη στάση του έναντι του αρχηγού του, αλλά καταφερόταν εναντίον των παλαιών βουλευτών για την ανικανότητα που είχαν επιδείξει κατά την διάρκεια της θητείας τους στην προηγούμενη Βουλή και ως εκ, τούτου η εκπροσώπιση της Λέσβου έπρεπε να γίνει από νέους ανθρώπους. Το αίτημα της ανανέωσης στην πολιτική που στις μέρες μας διαβάζεται και ακούγεται καθημερινά ήταν από τότε εν χρήσει. Στον προεκλογικό του αγώνα ο Παπανδρέου εφάρμοσε και μια καινοτομία. Στο ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρεταννια», όπου διέμενε εδέχετο καθημερινώς Προέδρους ή μέλη των Διοικητικών Συμβουλίων των επαγγελματικών σωματείων για να του αναφέρουν τα προβλήματά τους τα οποία υποσχόταν να επιλύσει όταν θα εκλέγοταν βουλευτής. Η πρακτική αυτή που για τους σημερινούς πολιτικούς αποτελεί ρουτίνα, εκείνη την εποχή αναμφισβήτητα ήταν ένας νεωτερισμός.

Η τελευταία προεκλογική ομιλία ήταν του συνδιασμού των Φιλελευθέρων, έγινε στο καφενείο «ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΝ» και στέφτηκε από μεγάλη επιτυχία. Αυτό που από την αρχή του προεκλογικού αγώνα διαφαινόταν, γινόταν πια ξεκάθαρο. Ο αγώνας για την επικράτηση θα παιζόταν μεταξύ του συνδιασμού των Φιλελευθέρων και του Γεωργίου Παπανδρέου.

Τα πρώτα αποτελέσματα που έγιναν γνωστά ήταν από τα εκλογικά τμήματα της Μυτιλήνης και έφεραν νικητή τον Γ. Παπανδρέου.

Όταν όμως συγκεντρώθηκαν όλα τα αποτελέσματα το αρχικό αποτέλεσμα ανατράπηκε και ο Γ. Παπανδρέου περιορίστηκε, πρώτος επιλαχών στη 13η θέση. Τις 12 πρώτες θέσεις κατέλαβαν οι υποψήφιοι του επίσημου συνδυασμού του κόμματος των Φιλελευθέρων και εκλέχτηκαν βουλευτές.

Οι 12 βουλευτές του Ν. Λέσβου στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου του 1920, με την σειρά επιτυχίας τους ήταν οι ακόλουθοι:

1. ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗΣ Χρήστος	15.397	7. ΛΑΙΛΙΟΣ Μαλλιάκας	13.663
2. ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ Ορέστης	14.494	8. ΒΑΛΛΗΣ Εμμανουήλ	13.377
3. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Αντώνιος	14.491	9. ΜΑΡΑΓΚΟΣ Αντώνιος	13.206
4. ΣΑΛΤΑΣ Δημήτριος	14.379	10. ΚΑΛΔΗΣ Γεώργιος	13.051
5. ΒΑΜΒΟΥΡΗΣ Γρηγόριος	13.736	11. ΜΗΤΡΕΛΛΙΑΣ Αλέξανδρος	12.936
6. ΣΑΒΒΑΣ Δημήτριος	13.705	12. ΠΑΡΙΤΣΗΣ Νικόλαος	12.733

Των 12 βουλευτών που εκλέχθησαν ακολουθούν οι επιλαχόντες

13. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Γεώργιος	10.996	28. ΤΣΑΚΙΡΗΣ Μιλτιάδης	5.431
14. ΣΙΦΝΑΙΟΣ Ιωάννης	9.932	29. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ Γρηγόριος	5.368
15 ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ Ευστράτιος	9.218	30. ΤΟΥΝΤΑΣ Αθανάσιος	5.079
16. ΑΚΑΚΙΟΣ Δημήτριος	8.337	31. ΤΖΑΝΝΕΤΗΣ Ευστράτιος	4.942
17. ΚΑΡΑΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Απόστολος	7.845	32. ΘΑΛΗΣ Γεώργιος	4.815
18. ΚΑΜΠΟΥΡΗΣ Αλέξανδρος	7.840	33. ΘΕΟΔΟΣΙΑΔΗΣ Θεοδόσιος	4.769
19. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ Σεβαστός	7.489	34. ΒΕΡΝΑΡΔΟΣ Ελευθέριος	4.431
20. ΚΑΤΣΑΝΗΣ Αντώνιος	7.234	35. ΒΑΡΚΑΣ Ευστράτιος	4.317
21. ΛΑΖΑΝΑΣ Γεώργιος	7.014	36. ΚΑΖΑΖΗΣ Νεοκλής	4.316
22. ΣΑΜΑΡΙΔΗΣ Αριστείδης	6.912	37. ΛΕΟΝΤΗΣ Δημήτριος	4.218
23. ΤΖΑΝΝΕΤΗΣ Ευριπίδης	6.392	38. ΜΕΤΑΞΑΣ Αλέξανδρος	4.178
24. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Τιμόθεος	6.310	39. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Ηλίας	4.175
25. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Απόστολος	6.073	40. ΓΑΡΤΑΓΑΝΗΣ Δαμοκλής	4.011
26. ΓΕΡΟΝΤΕΛΛΗΣ Δημήτριος	6.054	41. ΧΑΤΖΗΧΡΙΣΤΟΦΑΣ Κω/νος	3.941
27. ΖΑΦΕΙΡΕΛΛΗΣ Αθανάσιος	5.440	42. ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Παναγ.	3.461

Στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου του 1920 στο νομό Λέσβου ψήφισαν 19.020 ψηφοφόροι. Ενδεικτικό του φρονήματος του Λεσβιακού λαού είναι το γεγονός ότι οι υποψήφιοι της «Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως» έπονται όλων των Φιλελευθέρων, εντός ή εκτός των συνδυασμών. Προηγούνται μόνο του Παναγιώτη Χατζηβασιλείου, ο οποίος έθετε υποψηφιότητα από χόμπυ και όχι από ειλικρινή διάθεση να ασχοληθεί με την πολιτική και του Κωνσταντίνου Χατζηχριστόφα, ο οποίος μερικές μέρες προ των εκλογών εδήλωσε ότι δεν υποστηρίζει την υποψηφιότητά του. Επειδή όμως η κάλπη του δεν είχε αποσυρθεί από όλα τα εκλογικά τμήματα γι' αυτό ψηφίστηκε από μερικούς.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αποτελέσματα στις στρατιωτικές μονάδες, τα οποία ακυρώθηκαν γιατί καταγγέλθηκαν μεγάλες ατασθαλίες. Στην αρχή αποφασίστηκε να επαναληφθούν, τελικά εκλογές δεν ξανάγιναν και τα αποτελέσματα έμειναν ως είχαν. Για την ιστορία και μόνο αναφέρω τους ψήφους που πήραν από τους στρατιωτικούς οι 12 βουλευτές και οι επικρατέστεροι των δύο άλλων συνδυασμών. Στη στρατιά της Μικράς Ασίας έψήφισαν 3.543 και στη στρατιά της Θράκης 98.

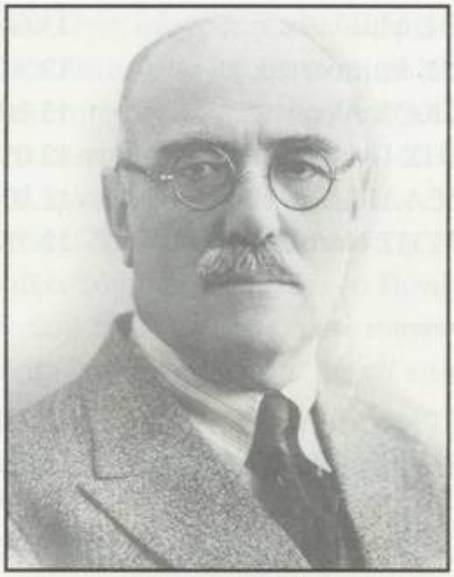

ΟΡΕΣΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ
(1879 - 1943)

Γιατρός από την Καλλονή. Εξελέγη τρεις φορές βουλευτής Λέσβου και μια Γερουσιαστής. Διετέλεσε και αντιπρόεδρος της Γερουσίας. Στενός φίλος του Δ. Σάββα και συνυποψήφιος στον επίσημο συνδυασμό.

Εις αντιδιαστολή είχε αποκληθεί: Η «νοτία αλώπηξ».

(Η φωτογραφία ευγενώς προσεφέρθει από την εγγονή του κ. Σούλα Δελή)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΑΒΒΑΣ
(1872-1970)

Διαπρεπής νομικός από την Μήθυμνα, είχε εκλεγεί πριν από την απελευθέρωση βουλευτής και είχε εκπροσωπήσει τη Λέσβο στο Τουρκικό Κοινοβούλιο. Από αυτή την εποχή είναι η φωτογραφία.

Ήταν υποψήφιος του επισ;ημου συνδυασμού του κόμματος των φιλελευθέρων στις εκλογές του 1920. Λόγω της εμπειρίας του περί τα εκλογικά και της οξυδερκείας του είχε αποκληθεί η «βόρεια αλώπηξ».

(Η φωτογραφία ευγενώς προσεφέρθει από τις 2 θυγατέρες του)

ΦΟΜ 1977

Συνδυασμός «ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ»

	Στρ. Μ. Ασίας	Στρ. Θράκης
1. ΒΑΜΒΟΥΡΗΣ Γρηγόριος	3.410	88
2. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Αντώνης	3.410	88
3. ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ Ορέστης	3.409	85
4. ΣΑΛΤΑΣ Δημήτριος	3.407	83
5. ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗΣ Χρίστος	3.403	87
6. ΚΑΛΔΗΣ Γεώργιος	3.383	84
7. ΣΑΒΒΑΣ Δημήτριος	3.374	83
8. ΠΑΡΙΤΣΗΣ Νικόλαος	3.349	85
9. ΒΑΛΛΗΣ Εμανουήλ	3.343	84
10. ΛΑΙΛΙΟΣ Μαλλιάκας	3.327	81
11. ΜΗΤΡΕΛΙΑΣ Αλέξανδρος	3.303	84
12. ΜΑΡΑΓΚΟΣ Αντώνιος	3.293	81

Συνδυασμός «Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ»

	Στρ. Μ. Ασίας	Στρ. Θράκης
1. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Γεώργιος	826	22
2. ΣΙΦΝΑΙΟΣ Ιωάννης	360	4
3. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ Ευστράτιος	261	19
4. ΑΚΑΚΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	120	19

Συνδυασμός «Ηνωμένη Αντιπολίτευσις»

	Στρ. Μ. Ασίας	Στρ. Θράκης
1. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ Γ.	531	36
2. ΤΟΥΝΤΑΣ Αθανάσιος	499	33

Οι εκλογές για το νομό Λέσβου δεν τελειώνουν εδώ, γιατί σε δύο νησιά, στον Άγ. Ευστράτιο και στην Σαμοθράκη δεν έγιναν. Λόγω καιρικών συνθηκών οι αντιπρόσωποι δεν είχαν παρουσιαστεί στα τμήματά τους. Στον Αγ. Ευστράτιο οι εκλογές είχαν γίνει στις 25 Οκτωβρίου, αφού, λόγω ελλείψεως τηλεγραφείου και συγκοινωνίας οι ψηφοφόροι και οι αντιπρόσωποι δεν είχαν ειδοποιηθεί για την μετάθεσή τους κατά μια εβδομάδα. Τελικά ύστερα από πολλές αναβολές οι εκλογές έγιναν στην Σαμοθράκη στις 29 Νοεμβρίου και στον Άγιο Ευστράτιο στις 17 Ιανουαρίου 1921.

Παρά το γεγονός, ότι οι υποψήφιοι των δύο αυτών τμημάτων δεν θα επηρρέαζαν το εκλογικό αποτέλεσμα, το Πρωτοδικείο ανεκύρηξε βουλευτές του νομού Λέσβου, τους επιτυχόντες, μετά το πέρας των εκλογών και στα δύο νησιά, δηλαδή την 21ην Ιανουαρίου του 1921.

Αντώνης Π. ΠΛΑΤΩΝ

ΦΟΜ 1977

Αριστείδης Ν. Κλήμης *

ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ - ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1944-46 ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ

Στα βιβλία του "αριστερού" (παλαιότερα «βασιλικού») και γενικότερα αγαπητού στους ανθρώπους της Λέσβου, «δάσκαλου» Αποστ. Αποστόλου, στο βιβλίο του Π. Κεμερλή και Α. Πολυχρονιάδη, στα βιβλία του νεότερου Δημ. Σαραντάκου για τους αγαπητούς συναδέλφους μου (κατά την κατοχή καί λίγο έπειτα) στο υπ/μα της ΑΤΕ, τον Χαρ. Κανόνη και τον Νικ. Σαραντάκο (τον ποιητή Άχθο Αρούρη) καθώς και σε άλλα βιβλία και σκόρπια κείμενα σε έντυπα, δίδονται πολλές πληροφορίες για την «εθνική αντίσταση» στη Λέσβο (και μερικά για την Χίο και αλλού), για γεγονότα και πρόσωπα. Λίγα όμως από όλα τα δημοσιευόμενα στηρίζονται σε γραπτές και άλλες αποδείξεις, τα πολλά είναι αναμνήσεις των συγγραφέων, των συγγενών και ομοϊδεατών τους.

Είναι ακόμα γνωστό ότι κατά την περίοδο εκείνη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου συνεργαζόταν οι «κεφαλαιοκράτες» της Αγγλίας, Αμερικής και οι σύμμαχοί τους, με τους «κομμουνιστές» της Σοβιετικής Ενώσεως του «πατερούλη» κλ.π. Στάλιν, εναντίον των «φασιστών» της Γερμανίας, Ιταλίας και των συμμάχων τους. Η σκληρή αυτή πολεμική διαμάχη (με ανάμιξη και θύματα και άλλων λαών - κρατών της Ασίας, Αφρικής, Αυστραλίας κλ.π) φαινόταν βέβαια τότε ότι ήταν ο αγώνας της «ελευθερίας και του ανθρωπισμού», εναντίον του «φασισμού» και της «τυραννίας», στην πραγματικότητα όμως ήταν αγώνας για το ποιός τελικά θα είναι ο πραγματικός νικητής και ισχυρός στο τέλος του πολέμου που θα μπορεί να δυναστεύει και να εκμεταλλεύεται τους άλλους Λαούς και κυρίως τον πλούτο των αποικιών στην Ασία, Αφρική κλπ. («ζωτικός χώρος»). Και αυτή η τελική (κρυφή τότε) επιδίωξη δεν ήταν μόνο ανάμεσα στα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα αλλά και ανάμεσα στα μέλη του κάθε συνασπισμού.

Στον Ελληνικό Λαό (που είχε το 1940 - 41 μεγάλη νικηφόρα ανάμιξη πολεμική και πλήρωσε τελικά με τις τόσες καταστροφές εξαιτίας των εχθρών αλλά και των συμμάχων) υπήρχε βέβαια τότε η γενική (σχεδόν) αντίθεση ή και εντονότερη αντίσταση εναντίον των κατακτητών και η συμπάθεια για τους συμμάχους. Αλλά και το κάθε άτομο είχε τις ιδιαίτερες συμπάθειές του (ιδιαίτερες ακόμα και σε άτομα της ίδιας οικογένειας) για τον Α ή Β ή Γ Λαό - Κράτος - Ηγέτη, ανάλογα με την προηγούμενη ιδεολογική τοποθέτηση του, τις συνθήκες που έζησε και ζούσε κατά τον πόλεμο 40-41 και τα χρόνια της Κατοχής (Κρατικές, ατομικές κλπ.), την ιδιοσυγκρασία του, τα συμφέροντά του (υλικά ή άλλα) και τις προβλέψεις του και επιδιώξεις του για το μέλλον. Άλλοι πίστευαν και πρόσφεραν στους Άγγλους και τον Τσώρτσιλ (και πλήρωσαν για αυτό με τη ζωή τους και στη Λέσβο ή κέρδισαν κάτι από αυτό), άλλοι πίστευαν και πρόσφεραν στους κομμουνιστές και τον Στάλιν (και πλήρωσαν ή κέρδισαν αντίστοιχα), άλλοι ήταν

---

* Ο Αριστείδης Ν. Κλήμης γεννήθηκε το 1915 στο Πλωμάρι Λέσβου. Σπούδασε νομικά - οικονομικά. Το 1998 αναγορεύτηκε σε Επίτιμο Διδάκτορα του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Συγγραφέας.

περισσότερο ανεξάρτητοι. Και οι πολλοί ακατατόπιστοι, ακολουθούσαν θεληματικά το κάθε φορά ρεύμα ή υποτάσσονταν σε πιέσεις και γίνονταν τυφλά κινούμενά τους.

Το ΕΑΜ με τον γενικό ελκυστικό τίτλο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο ήταν τότε η «πολυσυλλεκτική» Οργάνωση που συγκέντρωνε άτομα διαφόρων ιδεολογικών πεποιθήσεων και τάξεων (από κληρικούς, δεσποτάδες, αξιωματικούς, έως πολίτες (πατριώτες, πεινασμένους, μορφωμένους κλπ.) όπου όμως κύριος δυναμικός πυρήνας ήταν μέσα του (χωρίς να φαίνεται πολύ, τουλάχιστον στην αρχή) το ΚΚΕ και «κινούσε τα νήματα» μέσα στη μυστικότητα των Οργανώσεων και όλες τις συνθήκες της εποχής.

Ας επανέλθουμε στους συγγραφείς των κειμένων για τη Λέσβο. Παρόλο που πρέπει να αναγνωρίζουμε την καλή τους πίστη, δεν είναι δυνατόν να μην υπάρχουν επιφυλάξεις για την ακρίβεια μερικών από τα γραφόμενά τους. Και αυτό κυρίως επειδή:

Αριστείδης Ν. Κλήμης
Σχίτσο του Μίλτη Παρασκευαΐδη
εκ του φυσικού

1) Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν αφοσιωμένοι κομματικά στην μαχητική αριστερά, υπόφεραν πολλά αυτοί και οι συγγενείς - ομοϊδεάτες επί δεκαετίες από το νόμο για το ιδιώνυμο και έπειτα (4η Αυγούστου, κατοχή, και αργότερα στον «εμφύλιο» και μετά από αυτόν), άσκησαν για κάποιο καιρό κάποια εξουσία μέσα σε ανώμαλες συνθήκες και μάλιστα ως εμπόδιο στην ύπαρξη της νόμιμης Κυβέρνησης και των οργάνων της, τις Συμφωνίες (Λιβάνου, Βάρκιζας κλπ.) και τους Νόμους, σύμφωνα με τις αντιλήψεις τους (από τα ελάχιστα που γνώριζαν τότε για την εσωτερική και κυρίως την εξωτερική πραγματικότητα και αυτήν στα εσωτερικά του σοβιετικού μπλόκ και την διανομή του κόσμου (και της Ελλάδας) από τους Τσώρτσιλ - Στάλιν - Ρούζβελτ.

2) Με την έλλειψη αρκετών γραπτών στοιχείων στα κείμενα λόγω των διώξεων σε βάρος τους και όλης της συνωμοτικής (με την καλή έννοια) δράσης τους, οι περισσότεροι από τους ενήλικες τότε συγγραφείς στηρίχθηκαν κυρίως στη μνήμη τους που δεν ήταν δυνατό να είναι απόλυτα καθαρή με το πέρασμα τόσων δύσκολων δεκαετιών με τόσο πολλά γεγονότα. Και οι νεότεροι σε διαβάσματα και ακούσματα. Με το προσεκτικό διάβασμα των κειμένων τώρα ο αντικειμενικός μελετητής (και όχι βέβαια ο βιαστικός ή με παρωπίδες συναισθηματικών - κομματικών δεσμών αναγνώστης) βρίσκει αρκετές διαφορετικές διατυπώσεις για το ίδιο γεγονός ή τον ίδιο άνθρωπο ή την ίδια εποχή. Και ακόμα βρίσκει στα κείμενα να υπάρχουν και γνωστοί δογματικοί χαρακτηρισμοί της τότε εποχής με τους διάφορους χαρακτηρισμούς για όσους δεν αποδεχόταν τις αντιλήψεις της παράταξής τους.

Για να ξεκαθαρίσει λοιπόν ιστορικά κάπως η κατάσταση για γεγονότα και πρόσωπα χρειάζεται κοπιαστική εργασία από αντικειμενικούς ειδικούς ερευνητές που να στηριχθούν σε αξιόπιστα στοιχεία ή πολύ διασταυρωμένες πληροφορίες και μάλιστα σε κλίμα χωρίς τις γνωστές παλαιές αντιπαραθέσεις (που δυστυχώς έχουν και σήμερα τις κάποιες συνέχειές τους, παρόλο που άλλαξε ριζικά ο κόσμος όλος και, λίγο ή πολύ, οι νικημένοι βρίσκονται σήμερα σε πολύ

καλύτερη κατάσταση από ότι οι νικητές (οι Άγγλοι, Γάλλοι κλπ. «κεφαλαιοκράτες» χάσανε σχεδόν όλες τις αποικίες που απομυζούσαν, οι κομμουνιστές στην Ρωσία, Βαλκάνια κλπ. χάσανε σχεδόν τα πάντα και αντιμετωπίζουν τόσα βασικά προβλήματα).

Και για μεν τα βασικά γεγονότα και εκείνα που αφορούν μεγάλους πρωταγωνιστές γίνεται κάποια έρευνα που την επιτρέπουν οι σημερινές δυνατότητες σε αρχεία κλπ. Αλλά για τα τοπικά και μικρά δεν φαίνεται δυνατό να ξοδευτούν δυνάμεις επιστημονικές σε τέτοιες έρευνες, να γίνουν αναζητήσεις με κόπους και έξοδα αλλά και ανασκαφή παθών, όταν μάλιστα όλοι, λίγο πολύ, καταλαβαίνουμε ότι έχουμε ξεγελαστεί σε πολλά από όσα μας έλεγαν ή πιστεύαμε τότε και γενική επιθυμία είναι (πρέπει να είναι) να υπάρξει η μεγαλύτερη δυνατή ενότητα ανάμεσά μας για αντιμετώπιση των τόσων σκληρών σημερινών προβλημάτων (από την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, την Αμερική, τη μεγάλη ανεργία, τον καταναλωτισμό, κλπ) που δεν επιτρέπουν καλήν εικόνα για το μέλλον της ανθρωπότητας.

Έτσι «ό,τι έγινε έγινε;», «ό,τι γράφτηκε γράφτηκε;», «ό,τι καθιερώθηκε ως αληθινό θα μείνει έτσι, έστω και αν υπάρχουν αμφιβολίες;».

Ο εκλεκτός συγγραφέας Παναγιώτης Παρασκευαΐδης είχε θέσει το ερώτημα (βλ. κείμενό του στα Αιολικά Νέα 16/10/1995) με τίτλο *«Η σιωπή της Δεξιάς»*). Οι αριστεροί συγγραφείς και διανοούμενοι (έγραψε), μίλησαν, εξήγησαν, δικαιολόγησαν και υπερασπίστηκαν την ιδεολογία τους και τα έργα τους... πέτυχαν ο *«Συμμοριτοπόλεμος»* να γίνει *«Ανταρτοπόλεμος»*, *«Εμφύλιος Πόλεμος»*... Οι αντίπαλοί τους όμως; (γράφει στην συνέχεια πολλά σωστά που δεν υπάρχει χώρος να μεταφερθούν εδώ). Και προσθέτει: *«Κατά παράδοξο τρόπο η Δεξιά Διανόηση ... σιωπά ή και αποδέχεται αυτή την ιδεολογική εξέλιξη και έκθεση των γεγονότων και έτσι κάποιος πρέπει να είναι ο «δικηγόρος του διαβόλου» για να επέλθει κάποια ιστορική ισορροπία...»* Βέβαια νομίζω ότι ο Παν. Παρασκευαΐδης μίλησε γενικά και όχι στενά για τα της Λέσβου. Οπωσδήποτε όμως η απορία και το ερώτημα αφορούν και τη Λέσβο.

Δεν είμαι βέβαια αρμόδιος να μιλήσω για τη στάση της «Δεξιάς Διανόησης» αφού δεν υπήρξα ποτέ «δεξιός», από μαθητής του Γυμνασίου θαύμαζα γενικότερα τον Ελευθέριο Βενιζέλο (και δημοσίευσα και υμνητικούς στίχους κατά τον θάνατό του στην εφημερίδα *«Νέος Κόσμος»* Αθηνών, φ. 25.3.1936) και ειδικότερα για τη Λέσβο από μαθητής συμπαθούσα τον Γεώργιο Παπανδρέου (μέσα στις γνωστές για τότε στη Λέσβο ενδοβενιζελικές αντιπαλότητες) με επίδραση βέβαια και της φιλίας του πατέρα μου με τον Τερπ. Αναστασιάδη. Υπήρξα πάντα κεντρώος δημοκρατικός, έξω όμως από τις κομματικές μάντρες. Αλλά και οι σπουδές μου και το συγγραφικό κλπ. έργο μου [1] δεν με κάνουν αρμόδιο για «επιστημονική ιστορική έρευνα» στον χώρο αυτό. Ούτε μπορώ να κάνω, στην προχωρημένη τώρα ηλικία μου, «τον δικηγόρο του διαβόλου».

Όμως έζησα στην Λέσβο ως κάποια οντότητα την περίοδο από καλοκαίρι 1938 έως άνοιξη του 1940 και μετά τη στράτευση, από καλοκαίρι 1941 έως και Μάρτιο 1946. Και έχω προσωπική ανάμιξη σε μερικούς τομείς της τότε εποχής και κάποιο σχετικό αρχείο. Και συνεπώς έχω την δυνατότητα να προσφέρω μερικά στοιχεία και αναμνήσεις (όπως μου συνιστούν μερικοί αξιόλογοι φίλοι).

---

1. Βλ. αναλυτικά στοιχεία στο βιβλίο της Ολ. Κλήμη - Καμινάρη «Αναφορές στο έργο του Αριστ. Κλήμη, 1934-1998» Αθήνα 1998. (Γενικά ενημερωτικά στοιχεία. Το συγγραφικό έργο στους τομείς Συνεταιρισμών και Αγροτικής Οικονομίας. - Το έργο στην λογοτεχνία και τον Κοινωνικό πολιτισμικό τομέα - Η τιμητική τελετή των Ινστιτούτων ΙΣΕΜ και ΙΑΓΕ του 1998 - Η Αναγόρευσή του σε Επίτιμο Διδάκτορα του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών).

Παλαιότερα είχα σκεφτεί να δώσω μερικά από τα τότε, με μορφή λογοτεχνική (ιστορικών διηγημάτων ή μυθιστορήματος) σε συνέχεια των 3 άλλων ιστορικολογοτεχνικών βιβλίων μου για την ζωή των παλαιότερων εποχών της Λέσβου, της Μικράς Ασίας, της Ελλάδας γενικότερα ως περίπου την κατοχή. Αυτό όμως δεν έγινε, προτίμησα τελικά να τα έδινα (αν τα έδινα κάποτε γραπτά) ως γεγονότα.

Το κείμενο λοιπόν τούτο (που γράφηκε ειδικά έπειτα από την πρόσκληση του ΦΟΜ δια του αγαπητού προέδρου κ. Περ. Μαυρογιάννη) μπορεί να θεωρηθεί ως εισαγωγή σε μια πιο αναλυτική μελλοντική αναφορά στην εποχή 1941-46, σε μερικούς τομείς που τους γνωρίζω από προσωπική ανάμιξη.

Οι τομείς για τους οποίους μπορώ να μιλήσω είναι κυρίως:

1ον) Διάφορα γενικότερης σημασίας από την τότε ζωή, με βάση το Υποκατάστημα της ΑΤΕ (όπου υπηρετούσα τότε με μετάθεση από την Αθήνα το καλοκαίρι του 1938), στο οποίο Υποκατάστημα είχα έλθει με μικρό ακόμα βαθμό της ιεραρχίας αλλά με κάποια επιστημονική και συγγραφική οντότητα και στη συνέχεια είχα ανάμιξη σε διάφορα για τα οποία δεν είναι δυνατόν να γίνει τώρα εδώ λόγος. Σημειώνω ότι στο υποκατάστημα διευθυντής ήταν ο Δ. Κουρκουτάκης (για τον οποίο γίνεται άδικα πολύς υποτιμητικός λόγος στα 2 βιβλία του Δημ. Σαραντάκου), υπηρετούσαν δε εκεί και οι Χαρ. Κανόνης και Νικ. Σαραντάκος (ο ποιητής Άχθος Αρούρης), εκλεκτοί και αγαπητοί και με συνεργασία μας συνάδελφοι, γνωστά δε ονόματα για την τότε δραστηριότητά τους στα γεγονότα της εποχής 1944-1946.

2ον) Διάφορα από την τότε ζωή μου στο Ναυτικό (με «μυθιστορηματικό τρόπο» ονομαστική ανάκλησή μου στην ενέργεια) τη σχετική με γενικότερα γεγονότα της τότε εποχής.

3ον) Διάφορα από την τότε ανάμιξή μου στην ΕΔΕΛ (Εθνική Δημοκρατική Ένωση Λέσβου) και κυρίως με αρθρογραφία στα δημοσιογραφικά όργανα της, «Δημοκρατία» με Διευθυντή τον σεβαστό φίλο Τέρπανδρο Αναστασιάδη και «Κυριακάτικο Δελτίο».

Για κάθε ένα από τα δύο πρώτα χρειάζονται αρκετές δεκάδες σελίδες,και περισσότερες για το 3ο, όπου πρέπει να αναδημοσιευτούν τα διαφωτιστικά και ειρηνευτικά κείμενά μου και άλλα μαχητικά λόγω της εποχής.

Εισαγωγικά δίνω τώρα κατάλογο σχετικών κειμένων μου της τότε εποχής και μερικών νεοτέρων σχετικών με τα τότε. Στα κείμενα αυτά μπορούν να ανατρέξουν οι τυχόν ενδιαφερόμενοι. Επίσης σημειώνω μερικά άλλα στοιχεία ή και κείμενα τρίτων που είχαν σχέση με την υπό εξέταση περίοδο (για τους παραπάνω τομείς).

Κείμενά μου:

- Κατοχική Επιθεώρηση που γράφτηκε και παίχτηκε τον Αύγουστο του 1942 με διδασκαλία της δασκάλας αδερφής μου για ενίσχυση (από τα εισιτήρια κλπ.) του παιδικού συσσιτίου που φρόντιζαν οι κληρικοί της Λέσβου (κυρίως ο πατέρας μου παπα-Νικόλας). Το κείμενο κλπ. βλ. στη «Λεσβιακή Παροικία», Οκτ.1987. Σε αυτή υπήρχε συνεργασία (κείμενα) και του ζεύγους Νικ. και Ελ. Σαραντάκου. ■ Ο θεσμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης «Ελεύθερη Λέσβος» 8.10.1944 ■ (Δεύτερο κείμενο δόθηκε ως συνέχεια με τον ίδιο τίτλο, αλλά δεν είμαι βέβαιος αν δημοσιεύτηκε). ■ Δημοκρατία: Περιεχόμενο και έννοια, "Δημοκρατία", πρώτο φύλλο της 30.10.1944. ■ Δημοκρατία (συνέχεια του παραπάνω), «Δημοκρατία» 1.11.1944 ■ Κοινωνία -

Κράτος - Δημοκρατία, «Δημοκρατία» 3.11.1944 ■ 8 Νοεμβρίου 1912 και 1944, «Δημοκρατία», 8.11.1944■ Αλλέως χαθήκαμε, «Δημοκρατία» 17.4.1945. ■ Ο σκοπός της εκδόσεως, «Κυριακάτικο Δελτίο ΕΔΕΛ», τ. 1/1 -7.7 .1945. ■ Αι εκλογαί της Αγγλίας, «Κυριακάτικο Δελτίο ΕΔΕΛ» τ. 4/ 29.7-4.8.1945. ■ Εσύ πλούσιε, «Κυριακάτικο Δελτίο ΕΔΕΛ» τ.5 /5-11.8 1945. ■ Ο θρίαμβος του 1940/41, «Κυριακάτικο Δελτίο ΕΔΕΛ» τ. 7/ 26.8- 1.9. 1945. ■ Τα προβλήματα της γεωργίας μας, «Κυριακάτικο Δελτίο ΕΔΕΛ» τ.8/ 26.8-1.9. 1945. ■ 10 Σεπτεμβρίου 1944, «Κυριακάτικο Δελτίο ΕΔΕΛ» τ.9/ 2-15.9.1945. ■ Εαμικές παρακρούσεις. Πέρισυ και εφέτος. «Κυριακάτικο Δελτίο ΕΔΕΛ», τ.9 2-15.9.1945. ■ Το χωριό και οι χωρικοί, «Κυριακάτικο Δελτίο ΕΔΕΛ», τ.9/ 2-15.9.1945. ■ Η καταισχύνη του 1941-44, «Κυριακάτικο Δελτίο ΕΔΕΛ», τ.9 /2-15.9.1945. ■ Η βιτρίνα μας: Σημειώματα σε διάφορα τεύχη του Κυριακάτικου Δελτίου (με αφορμή την απρέπεια στη βιτρίνα του Περέλλη για τον Τ. Αναστασιάδη). ■ Τέρπανδρος Αναστασιάδης. 25 χρόνια απο το θάνατό του. Αναμνήσεις και αξιολογήσεις για την προσωπικότητά του. Εφημ. «Δημοκράτης», φ. 6/11/95 και 7.11.95. ■ Τα 70 χρόνια του Δημοκράτη. Ο Τέρπανδρος Αναστασιάδης (fax της 4.12.1998 «Δημοκράτης»).

Μερικά άλλα κείμενα για την τότε εποχή:

■ Υπόμνημα του Γ. Παπανδρέου στην Κυβέρνηση της Μεγάλης Βρεταννίας, 21.4.1944, Εφημ. «Ελλάς», 30.7.1945. ■ Προσωπικές επιστολές στον Αριστ. Κλήμη του Δ. Κουρκουτάκη, Νικ. Σαραντάκου, Χαρ. Κανόνη. ■ Τιμή στην μνήμη του Τέρπανδου Αναστασιάδη από τον Ροταριανό Όμιλο Μυτιλήνης. Ομιλία Αλφόνσου Δελή, «Δημοκράτης», 10.12.1970 (και για περίοδο 1944). ■ Στα 50 χρόνια του «Δημοκράτη», (φ. 7.8.1978) μαζί με το σύντομο (αλλά με κάποια στοιχεία) ιστορικό της ζωής της εφημερίδας, δημοσιευμένες πολλές ευχές Αρχών και προσώπων. Χαρακτηριστικό το κείμενο του Δημάρχου Απ. Αποστόλου για την προσφορά του Τ. Αναστασιάδη (που άλλοτε τον έβριζαν, «Ελεύθερη Λέσβος» και η βιτρίνα του Περέλλη). ■ Αντ. Πλάτωνος, οι γιατροί που γνώρισα (σχετικά και με την ΕΔΕΛ, 1944/1946), «Δημοκράτης», 19.12.1994. ■ Διάφορα σχετικά έγγραφα από την ΑΤΕ, το Ναυτικό κλπ . ■ Τα 70 χρόνια του «Δημοκράτη». Ιστορία και συγχαρητήρια - ευχές. «Δημοκράτης». 28.11.1998 και 30.11.1998 και 18.12.1998.

> Ως βασική γεύση για την τότε αρθρογραφική μου ανάμιξη δίνω στη συνέχεια το πρώτο ενυπόγραφο κείμενό μου που δημοσιεύθηκε στο πρώτο φύλλο της εφημερίδας "ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ" 30.10.1944. Είναι το ακόλουθο (δίνεται τώρα μονοτονικά). Η συνέχειά του δημοσιεύθηκε στο φύλλο 2 της 1.11.1944.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Περιεχόμενον και Έννοια

Δημοκρατία! Είναι η λέξις που στο διάβα των αιώνων υπήρξε το προσκύνημα κάθε ευγενικής καρδιάς, η λέξις που ξεπετάχθηκε από τη σκέψη των μεγάλων διανοητών και το σύμβολο για το οποίο αγωνίσθηκαν αναρίθμητες στρατιές μέσα στις χιλιάδες των ετών που οι ανθρώπινες κοινωνίες ζουν πάνω στη γη.

Ανοίγουμε το βιβλίο της ιστορίας και μελετούμε στις σελίδες του τις αδιάκοπες προσπάθειες του λαού ενάντια στην ολιγαρχία, τον αγώνα της Δημοκρατίας ενάντια στον ποικιλόμορφο φασισμό, την πάλη της αλήθειας ενάντια στο σκοτάδι.

Δυνάμεις σκοτεινές, δυνάμεις μοχθηρές, αντιστάθηκαν πάντα στη Δημοκρατία. 'Ενας ισχυρός αγώνας γίνεται χιλιάδες χρόνια τώρα γύρω στις δημοκρατικές αρχές, και ο λαός, το ευρύτερο εθνικό σύνολο, διαρκώς κερδίζει όλο και πιο σταθερό έδαφος.

Έτσι δημιουργούνται ανθρωπινότερες κοινωνίες, έτσι το άτομο γίνεται πραγματικά «άνθρωπος».

Γιατί όμως κάθε τόσο το υπέροχο σύστημα της Δημοκρατίας κατακρημνίζεται και τη θέση του καταλαμβάνει το βδέλυγμα της δικτατορίας; Γιατί η φωνή του λαού πνίγεται απο την δύναμη των ολίγων; Φαινομενικά οι λόγοι είναι πολλοί. Φαινομενικά κάθε δημοκρατία έπεσε εξ' αιτίας ενός ιδιαίτερου λόγου.

Άλλοτε η δύναμις στρατοκράτη και αρπακτικού γείτονος κατέφαγε τας ειρηνικάς Δημοκρατίας. Διότι ο εχθρός υποδουλώνων το κράτος, θέλει εντοπίους προδότας να τους αναθέση μονοπωλιακά και δικτατορικά την αντιπροσώπευση και δεν εμπιστεύεται στη δημοκρατική διακυβέρνηση από τους εκλεκτούς της πλειοψηφίας του λαού, έστω και υποδούλου.

Άλλοτε αι Δημοκρατίαι πίπτουν εξ' αιτίας των παθών των αλληλομαχομένων μερίδων αι οποίαι υπερβαίνουν τα όρια της πραγματικής ελευθερίας, υποσκάπτουν τα θεμέλια του καθεστώτος και δίδουν την ηθική δικαιολογία εις τους ολίγους ή και εις τον ένα να επιβάλη δικτατορικά, προς όφελος δήθεν των πολλών, τη θέλησή του.

Αλλά προσεκτική μελέτη ολοκλήρου της ιστορίας των εθνών και ιδιαίτερα της ιστορίας των δύο τελευταίων αιώνων, μας πείθει πέρα για πέρα ότι η πτώσις των δημοκρατιών οφείλεται σε μια και μόνο βασική αιτία. Το Δημοκρατικόν πολίτευμα, το πελώριο αυτό και καταπράσινο δένδρο που υψώνεται περήφανο σαν αλήθεια και έχει ακίνητες ρίζες στο δίκιο του λαού, το κατατρώγει στη βάση του η πλήρης σύγχυσις που επικρατεί όσον αφορά την πραγματική του έννοια, την αληθινή του υπόσταση.

Υπάρχει στους περισσότερους πλήρης σύγχυσις ανάμεσα στις έννοιες της πολιτικής Δημοκρατίας και της κοινωνικής Δημοκρατίας, ανάμεσα στις έννοιες της Δημοκρατίας ως πολιτεύματος και της Δημοκρατίας ως κοινωνικής και οικονομικής καταστάσεως. Τις έννοιες αυτές θα αναπτύξουμε στο επόμενο. Σήμερα η Δημοκρατία χρειάζεται συνειδητούς αγωνιστάς.

Δημοκρατία είναι ο ίδιος ο ανθρωπισμός, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η δικτατορία και ο φασισμός είναι χαρακτηριστικόν κατωτέρων όντων, ως συστήματα δε ρίπτουν την ανθρωπότητα εις το σκότος και τον μεσαίωνα οτιδήποτε και αν φαίνεται ότι επιτυγχάνουν υπέρ του λαού.

Αριστείδης Ν. ΚΛΗΜΗΣ

Στέλιος Ευαγγελινός *

Σατυρική ποίηση σε Γεραγώτικη ντοπιολαλιά

ΡΑΝΤΙΣΜΑΤΑ - ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΕΣ κ.λ.π..

Κατά που πάμι μουναχοί
θ' απουμείνουμι πα στ' γη
έδγιτς όμους μηδι στου Παράδσου
δεν αξίζ'γ ὐ άθριπους να ζη.

Φτο του λέγαν οι παληοί μας
τσι γι' αυτό είνι σουστό
για ουλ(η) την γη την οικουμένη
σ' ούλ(οι) τσ' αθρώπ' είνι γνουστό.

Χουρίς πανίδα τσι χλουρίδα
δεν μπουρεί κανείς να ζησ'
τσ' άμα τσι συμβεί κατ τέτγιου
σίγουρα τσ' αυτός θα σβήσ'.

Τσ' άμα σβήσ' χανόντιν ούλα
τσι Ὑ Θγιός τότι θα σβήσ'
γιατί θα μείν(η), χώμα τσι πέτρις
τσι τότι πγιός θα τουν προυσνήσ';

Θ' απουμείν'(η) Χρόνους τσ' Ὑ Χάρους
π' θα τσηνγιώντιν σα τς τρελλοί,
γιατί του μίσους π' έχιν οι δγιό ντουν
θανάσιμου ειν' τσι σταζ χουλή.

Ὑ Χάρους θα τρω τν ουρά τού Χρόνου
μα αυτή δεν θα τιλειών(η)
γιατί μοιαζ μι τσ' κουλουσάφρας
π' άμα κουπή φτη ξαναφτρών(ει).

Γέρα, 22 - 11 - 2003

* Ο Στέλιος Ευαγγελινός γεννήθηκε το 1928 στον Παππάδο Λέσβου. Λαογράφος. Γράφει σατυρική ποίηση σε γεραγώτικη ντοπιολαλιά. Εκδίδει τη σατυρική φυλλάδα «τσοπ».

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΑΡΑΔΟΣΗ

ΣΤΕΛΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ
Ραντίσματα - Ακτινοβολίες κ.λ.π. (ποίημα)

Π.Δ. ΠΑΝΤΑΖΗΣ
Ο διάλογος στα τραγούδια
και τα έθιμα της Λέσβου

ΜΑΡΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
Διαπόμπευση της γυναίκας στη Λέσβο τον 19ο αι.

Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ
Τσουκαλάδες του Μανταμάδου:
Αναζητώντας τα ίχνη τους στην ιστορία

ΝΙΚΗ ΤΑΤΑ - ΧΟΥΣΟΥ
«Το τζάκι» Η γωνιά των ξωμάχων

ΜΑΡΙΑ ΚΙΑΧΑΓΙΑ - ΤΑΡΣΑΝΗ
Βάγια Βάγια το Βαγιό

ΦΟΜ 1977

Π.Δ. Πανταζής *

Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΣΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ

Αν ο λαϊκός πολιτισμός κάθε λαού αποτελεί μια πηγαία έκφραση της ιδιοσυγκρασίας και των πνευματικών του καταβολών, είναι αναμφισβήτητο ότι μέσα από τα τραγούδια, τα ήθη, τα έθιμα και όλες γενικά τις εκδηλώσεις του λαϊκού πολιτισμού της Λέσβου προβάλλουν όχι μόνο πηγαίες θέσεις απέναντι στη ζωή, αλλά και η αισθητική του καλλιέργεια, καθώς και η κοινωνικότητά του.

Είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι οι κοινωνικές συναναστροφές του λεσβιακού λαού όχι μόνο κατά την τέλεση ορισμένων εθίμων, αλλά και ευκαιριακά συνήθως συνοδεύονται με τραγούδια. Αλλά αυτό που κάνει ιδιαίτερη εντύπωση, είναι ότι τά τραγούδια αυτά πολλές φορές παίρνουν μορφή διαλόγου, προπάντων όταν οι φίλοι κάθονται σε τραπέζια αλλά και με άλλες ευκαιρίες.

Συνήθως έλεγαν το τραγούδι τους ο καθένας με τη σειρά του, οπότε απηχούσαν βέβαια και τον ξεχωριστό ψυχικό κόσμο και την αισθητική καλλιέργεια, ιδιαίτερα όταν ήταν αυτοσχέδια. Άξιζε τότε να ακούς τα «αντικρύσματά» τους. Γιατί συνήθως έπαιρναν απάντηση από αυτόν, στον οποίον απευθύνονταν ή απ' εκείνον που απλώς συγκινήθηκε. Νομίζω ότι αυτός ο διάλογος μαρτυρεί όχι μόνο την ευαισθησία και την ευγένεια, αλλά και τη δημοκρατηκότητα του λαού της Λέσβου και τελικά καλλιεργεί τη δύναμη της προσωπικότητας

Γυρίζου τα ματάκια μου κι βλέπου ένα γύρου
κι βλέπου την παρέα μας να λάμπει σαν τουν ήλιου.

Η ανταπόκριση δεν αργεί:

Αγγελική φουνή άκουσα απ' τη διξά μου μπάντα.
Μακάρι να βρισκόμουνα μι τέτοιους φίλους πάντα

Ίσως ο οικοδεσπότης ή η οικοδέσποινα καλωσορίζουν:

Χίλια καλουσουρίσατι ούλοι μι την αράδα.
Ουσάν τα τριαντάφυλλα τα κόκκινα κι τ' άσπρα.

Ανάλογος χαιρετισμός:

Σαν τα ζουμπούλια τα μαβιά που' νι στου πιριβόλι.
Έτσι κι ημείς θα νά' μαστι αγαπημένοι όλοι.

Πόση απλωχεριά ευγένειας δείχνει κάποιος άλλος
που κάθεται στο τραπέζι!

Την τράπιζά μας τη χρυσή πρέπει να την τιμήσου.
Ρουδόσταμα κι ανθόνιρου να τηνι περιχύσου!

Με ανάλογη ευγένεια έρχεται η απάντηση:

Χαρά στου στόμα που άνοιξι κι είπι του τραγούδι
Παράδεισους μι φάνηκι με τ' άσπρου του ζουμπούλι

---

* Ο Π. Δ. Πανταζής (1921 - 2004) γεννήθηκε στο Μεσαγρό Λέσβου. Φιλόλογος - Παιδαγωγός. Συγγραφέας, δοκιμιογράφος.

Κάνει εντύπωση πάντως ο αντίκτυπος μιας αισθητικής ευφορίας, που δημιουργείται στους ακροατές, όταν ακούσουν ένα καλό ή καλλίφωνο τραγούδι.

Ποιά ήταν που τραγούδησι μι ζαχαρένιου στόμα;
Να την πιρικαλέσουμι να τραγουδήσ' ακόμα.

Παρόμοια αίσθηση εκφράζει και το ακόλουθο δίστιχο:

Ούλου τουν κόσμου γύρισα, Ανατολή κι Δύση
Τέτοια γλυκιά, γλυκόστομη , δεν έχου συναντήσει

Σε ανάλογη περίπτωση τη γλυκιά φωνή ακολουθεί μια ευχή μακροβιότητας ή μάλλον αθανασίας!

Του στόμα που τραγούδησι να μη του φα του χώμα
Μόνο να ζει να τραγουδά σι τούτου τουν ιώνα!

Υπάρχει όμως και η μετριοφροσύνη, που δυσκολεύει την απάντηση.

Τραγούδια κι πινέματα ξέρου κι γώ καμπόσα.
Μα δε μ' αφήνει να τα πω η ταπεινή μου γλώσσα.

Στέκομαι στην περίπτωση που ένας τραγουδιστής επιδιώκει να προκαλέσει την ερμηνεία μιας εύγλωττης σιωπής, φορτισμένης όμως με μια αισθηματική αγωνία, έστω και αν δυο τούρκικες λέξεις βαρύνουν το λεξιλόγιο!

Καρσί μου κάτι ένας γκουτζές* γλυκά που μι κοιτάζει!
Μι παίρνει του παράπουνου που δε μι κουβεντιάζει...

Είναι όμως πολύ χαρακτηριστικό που η απήχηση της αξίας ορισμένων τραγουδιών συντελεί στο ν' αναζητηθεί ο δάσκαλος, που δασκάλεψε τον τραγουδιστή.

Ποιος δάσκαλος ήταν αυτός που σ'έδουσι τη φλάδα
κι λες τα τραγουδάκια σου ούλα μι την αράδα.

Αλλά ο εμπνευσμένος τραγουδιστής είναι εκείνος που ξέρει πως η ποιητική τέχνη δε διδάσκεται, αλλά γεννιέται με ένα ανέκφραστο μυστικό.

Τούτα δεν είνι γράμματα να θέλουνι δασκάλοι.
Τραγούδια' νι κι λέγου τα, να τα μαθαίνιν κι άλλοι...

Τέτοιος διάλογος τραγουδιών γινόταν και στο «Γυργιώνα», που έπαιρνε, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, μορφή διαγωνισμού τραγουδιών. Τυπικά ο γυργιώνας γινόταν όταν σε ένα σπίτι ήταν να κάνουν μια δουλειά, στην οποία έπρεπε να βοηθήσουν πολλοί, π.χ. να κλώσουν μαλλί, να παστρέψουν σιτάρι κλπ. Ετοίμαζαν πολλά φαγητά και γλυκά και καλούσαν όλη τη γειτονιά να βοηθήσει δημιουργώντας συγχρόνως μια μεγάλη κοινωνική συναναστροφή. Κάθονταν όλες ένα γύρω, από αυτό θα πήρε και το όνομα γυργιώνας. Και κρατούσε ολάκερη νύχτα. Και, καθώς όλες οι γυναίκες τριγύρω εργάζονταν, ανέπτυσσαν ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη φιλολογία. Γινόταν δηλαδή διαγωνισμός παραμυθιών, αινιγμάτων και δεν ξέρω τι άλλο. Πάντως εκείνο, που ήταν το σπουδαιότερο και κέρδιζε το γενικό ενδιαφέρον, ήταν τα διαλογικά δίστιχα του τύπου, που παρέθεσα πιο μπροστά. Το ενδιαφέρον όμως των τραγουδιών αυτών

* Μπουμπούκι λουλουδιού

μεγάλωνε ακόμα πιο πολύ, όταν, όπως διηγούνται μερικοί, την ίδια ώρα στο διπλανό δωμάτιο έπινε και διασκέδαζε ανδρική συντροφιά, που ανάμεσά της μπορεί να ήταν και αγαπημένα παλικάρια των κοριτσιών του γυργιώνα. Παράξενο βέβαια είναι πώς, ενώ ήταν δύσκολο ακόμα και να αντικρυστούν οι νέοι των δύο φύλων, ωστόσο να τα καταφέρνουν, δημόσια σχεδόν, να βρίσκονται στό ίδιο σπίτι.

Όπως και νά'ναι, το γεγονός αποτελεί μεγάλο βήμα απελευθέρωσης των φύλων. Και είναι αξιοσημείωτο ότι η μυστικοπαθής ατμόσφαιρα με το αδιαπέραστο χώρισμα των δωματίων γέμιζε χαριτωμένα τραγούδια, που διασταυρώνονταν κατάλληλα.

*

Αλλά διάλογο προκαλεί και η υποβλητική γοητεία της άνοιξης. Τα έντομα ρουφάνε προσεκτικά τα μύρα των λουλουδιών. Με χρυσές κλωστές γλύκας δέθηκαν τα πάντα. Πλημμυρισμένες καθώς είναι οι χορδές της ψυχής από την αρμονία, τις οδηγεί μια διαίσθηση στο μυστήριο της ομορφιάς του κόσμου.

Τόσο τη νιώθουν τη χαρά αυτοί οι άνθρωποι της Λέσβου, ώστε δεν θα ήταν παράξενο σε παλιότερα χρόνια και γριές ακόμα γυναίκες του χωριού να στεφανώνουν την κάτασπρη κόμη τους με στεφανάκια απ' τα χιλιόχρωμα άνθια, που σαν καταρράχτες ομορφιάς ξεχύνονται απ' τα βουνά προς τις θάλασσες, και μαγεμένες να κάθονται μέσα στην πρασινάδα και ν' αρχίζουν διαλογικά δίστιχα, ανάλογα μ' εκείνα που παρέθεσα παραπάνω, γεμάτα έκφραση, ευγένεια και αισθαντικότητα:

Έμμουρφα που καθίσαμι ούλις μας στην αράδα
σαν κάμπους μι τα λούλουδα κι μι την πρασινάδα

Αλλά και στα πανηγύρια, που πολλά γίνονται ιδιαίτερα την άνοιξη, τραγούδια διαλογικά του τύπου που ανέφερα, όταν οι φίλοι κάθονταν σε τραπέζι, κυριαρχούν. Και πολλές φορές απευθήνονται και στο χορό.

Αυτή που σέρνει του χουρό, σέρνει κι τα τραγούδια.
Σέρνει κι καταπόδι της μπαχτσέ μι τα λουλούδια...

Αλλά να πάλι, ακούγονται από μακριά και τραγούδια εκμυστηρευτικά ενός μεγάλου αισθήματος, που μπορεί και να μη συναντούν απάντηση:

Αντίκρυ στα ματάκια μου στέκ' η παρηγουριά μου.
Να τη μιλήσου δεν μπουρώ κι καίγιτι η καρδιά μου

Κι όμως δεν μπορεί να στέκει για πάντα αμίλητος ένας. Μέσα στο κλίμα αυτής της θερμής κοινωνικότητας το λαϊκό αίσθημα απαιτεί εξωτερίκευση:

Μίλα κι δε στου ράψανι του στόμα μι μπρισίμι
κι δεν ιδόθηκι σι σε ουλ' η ταπεινουσύνη!

Αλλά και ο συνδυασμός της άνοιξης με το χαρούμενο γεγονός της Ανάστασης δίνει αφορμές σε τραγούδια φυσιολατρικά και εξυμνητικά της ζωής και της Ανάστασης, που τ' ακούς περισσότερο στις κούνιες.

Χριστός Ανέστη, μάτια μου, έλα να φιληθούμι
κι απά στουν τάφου του Χριστού, στρώσι να κοιμηθούμι.

Κι' αν δεν είναι πάντα διάλογος, όμως θυμίζουν τους χορούς των ψαλτών, καθώς ο κάθε χορός ύστερα από το τραγούδι του δίνει τη σειρά του στον άλλο. Κι ακούμε ένα απρόσμενο συνταίριασμα της Ανάστασης με τον έρωτα.

Χριστός Ανέστη, μάτια μου, έλα να φιληθούμι
του κλήμα πού 'νι στην αυλή να του στιφανουθούμι....

Οι κούνιες κρεμασμένες από μεγάλες ελιές και πλατάνια γράφουν τις πεταχτές κινήσεις τους και το τραγούδι ξεχύνεται μέσα στη λουλουδισμένη φύση

Πάλι στην κούνια έκατσα, πάλι θα τραγουδήσου
ν' ανοίξου τις καρδούλις σας κι να τις λουλουδίσου.

Και τα τραγούδια της κούνιας έχουν ενδιαφέρον, γιατί πρέπει να βρούν ταιριαστά τραγούδια για την καθεμιά που θα κουνήσουν. Και, όπως αναφέρει ο Αναγνώστου στα «Λεσβιακά», αποβραδίς γινόταν διαγωνισμός, για να πετύχουν ένα διαλεχτό πρόγραμμα, καθώς μάλιστα την κούνια θα την παρακολουθούσαν και θεατές. Το σπουδαίο ήταν ότι πολλές φορές έπρεπε να τραγουδήσει η καθεμιά για το κορίτσι που κουνούσαν, οπότε εξέφραζε μ' αυτόν τον τρόπο και τα ατομικά της αισθήματα, που δεν αποκλειόταν, καμια φορά, να μην είναι και φιλικά. Φυσικά, σε τέτοια περίπτωση, το τραγούδι δεν ήταν κατηγορητήριο, αλλά έμμεση επιφυλακτικότητα ή και έξυπνη αποφυγή εξύμνησης. Είναι πάντως αναμφισβήτητο ότι τα τραγούδια έπαιρναν κι εδώ διαλογική μορφή ανάμεσα σ' αυτές που κουνούσαν και αυτές που κουνιούνταν. Και ο κύκλος της μεγάλωνε, όταν η κούνια ήταν «σαν(ι)δόκλα». Διπλή δηλαδή κούνια από σανίδι, κρεμασμένη με διπλά σχοινιά, στην οποία καθόταν αντικριστά δυο κοπέλες αλλά και «αντίκριζε η μια την άλλη», όπως μου είπαν, με ανάλογα τραγούδια.

Παραθέτω μερικά απ' αυτά. Τραγουδούν αυτές που τις κουνούν:

Πάλι στην κούνια έκατσαν τέσσιρα μαύρα μάτια
τέσσιρα μήλα κόκκινα κι δυό κουρμιά δρουσάτα

Η απάντηση από τις κοπέλες της κούνιας:

Κουνίστιργις που μας κουνούν έχουν γυαλένια χέρια
κι δάχτυλα μαλάματα κι νύχια φιλντισένια

Και η συνέχεια του διαλόγου:

Έμουρφ'ις που είστι κι γ' οι δυό σαν του ρουδί μαντήλι
σαν τ' αηδουνάκι που λαλεί του Μα κι τουν Απρίλη.

Η απάντηση:

Να χαίρηστι την γλώσσα σας την αηδουνουλαλούσα
που την ιπήραν τα πουλιά σκουπό κι κιλαηδούσαν

Προσθέτω και δυο δίστιχα της περίπτωσης που είναι μια κοπέλα στην κούνια.

Πάλι στην κούνια έκετσι του μήλου του κνικάτου
κι έλαμψι η γειτουνιά γι απάνου κι γη κάτου.

Τρείς χάρις σ' έδωσ' ου Θιός σαν την Αγιά Τριάδα
στα κάλλη κι στην ουμουρφιά κι στην καλουματάδα.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πολλά από τα τραγούδια αυτά είναι στερεότυπα. Διαπιστώνω όμως ότι μαζί με αυτά υπάρχουν οπωσδήποτε κι εκείνα που δείχνουν την πρωτοβουλία του ατόμου. Είναι η πρωτοβουλία, που καλλιεργεί ο διάλογος και δεν αφήνει το άτομο να χαθεί μέσα στη μάζα, αλλά του δίνει τη δυνατότητα να σταθεί σαν ξεχωριστή ατομικότητα. Έτσι, ακόμα και στην επιβλητική σιωπή της νύφης, που κάθεται ανάμεσα στο νυφοστόλι και την τραγουδούν οι φίλες της, διακρίνω το κλίμα του διαλόγου σε μια φίλη της, που, όπως φαίνεται, άργησε να έρθει, και απευθύνοντας με το τραγούδι το χαιρετισμό της δικαιολογεί και την καθυστέρηση:

Η νύφη μας ειν' έμουρφη σαν τ' άσπρου του λουλούδι!
Ήρτα κι ιγώ απο μακριά να την ειπώ τραγούδι...

Σε ανάλογο τόνο τη χαιρετά μια άλλη:

Ας πω κι εγώ «ώρα καλή» να μιταδιφτιρώσου.
Τη βγινικιά τη νύφη μας αγέρα να τη δώσου.

Κι' όταν τα βιολιά, που συνοδεύουν το γαμπρό, πλησιάζουν στο σπίτι της νύφης για να την πάρουν, ο χορός των τραγουδιών της λέει:

Σήκου, νύφη μ', κι φίλησι της μάνας σου του χέρι
γιατί θα πας στην ακλησιά να κάνεις άλλου ταίρι.

Και η μάνα ανταποκρίνεται:

Σι δίνου, κόρη, την ιφτσή μι ούλη την καρδία.
Να ζήσιτι σαν τα βουνά κι μι πουλλή πλουσία....

Π. Δ. ΠΑΝΤΑΖΗΣ

ΦΟΜ 1977

Μαρία Αχ. Αναγνωστοπούλου *

ΔΙΑΠΟΜΠΕΥΣΗ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

Η διαπόμπευση, δηλαδή η διά «πομπής» (δημόσιος χλευασμός) έκθεση σε κοινή θέα του ενόχου, με σκοπό το δημόσιο εξευτελισμό και την τιμωρία του, κατά τις ιστορικές μαρτυρίες δεν είναι εύρημα των βυζαντινών χρόνων, αλλά έχει την αρχή της σε παλαιότερη εποχή [1].

Όπως δείχνουν τα ιστορικά και λαογραφικά κείμενα, η διαπόμπευση, ως είδος τιμωρίας, συνέχισε να επιβάλλεται στις χριστιανικές κοινότητες των μεταβυζαντινών και νεότερων χρόνων.

Οι λόγοι διαπόμπευσης στη βυζαντινή κοινωνία ήταν πολλοί και ποικίλοι. Πράξεις που αντιβαίνουν στην κοινωνική ηθική, όπως ήταν η μοιχεία, η μαγεία και άλλα τινά, που προκαλούν κοινωνική όχληση και αδικία ή έχουν ως αιτία πολιτική αντιπαλότητα, τιμωρούνταν τότε με δημόσιο διασυρμό, στον οποίο διαπλέκονταν όχι μόνο απλοί πολίτες αλλά και άρχοντες και ιερωμένοι.

Η συνηθέστερη αιτία και αφορμή διαπόμπευσης γυναίκας, τόσο στο Βυζάντιο όσο και στην Ελλάδα της Οθωμανοκρατίας, ήταν η μοιχεία, η παραβίαση της συζυγικής πίστης.

Ο Δημήτρης Καμπούρογλου περιγράφει διαπόμπευση μοιχαλίδος στην Αθήνα του 19ου αιώνα.

> *«Ότε γυνή τις συνελαμβάνετο μοιχευομένη ετίθετο μετά του μοιχού επί όνου, το πρόσωπον έχοντες εστραμμένον προς τα όπισθεν του κτήνους, ούτινος εκράτουν την ουράν.*
>
> *Επί της κεφαλής και του τραχήλου έφερον τα σπλάχνα ζώων (κοιλία - έντερα), παρακολουθούμενοι δε υπό πάσης σχεδόν της πόλεως, των παίδων μάλιστα κραυγαζόντων είρος=γιούχα, και δια της πόλεως όλοι πομπευόμενοι εφέροντο εις την εκκλησίαν της Παναγίας Χρυσοκαστριώτισσας, εις την κορυφήν του Διονυσιακού θεάτρου, όπου εξετίθεντο επί 24 ώρας εις τας επισκέψεις και τα σκώμματα των πολιτών»* [2].

Η μοιχεία, η παρεκτροπή σε εξωσυζυγικές σχέσεις, ήταν από τα χειρότερα ηθικά και κοινωνικά παραπτώματα. Μέσα όμως στα πλαίσια της ανδροκρατούμενης κοινωνίας η γυναίκα συνήθως ήταν που σήκωνε το βάρος της ενοχής και της τιμωρίας.

Στους μητροπολιτικούς και κοινοτικούς κώδικες του 18ου και αρχών του 19ου αιώνα, που έχουμε υπ' όψει μας, ενώ καταγράφονται υποθέσεις μοιχείας δεν αναφέρεται πράξη διαπόμπευσης.

Σε κάποια περίπτωση, που η γυναίκα συλλαμβάνεται επ' αυτοφώρω μοιχευομένη, τιμωρείται από τους προεστούς με φυλάκιση.[3]

---

* Η Μαρία Αχ. Αναγνωστοπούλου γεννήθηκε το 1922 στην Κων/πολη. Μεγάλωσε και κατοικεί στη Μυτιλήνη. Συγγραφέας. Λαογράφος.

Στις υποθέσεις διαζυγίων του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου των τελευταίων δεκαετιών του 19ου αι. αναφέρονται περιπτώσεις διασυρμού μοιχαλίδος, π.χ. στην περίπτωση συζύγου καραγωγέα από το Πλωμάρι, που ζούσε φανερά με τον εραστή της, επεμβαίνει ο Αρχιερατικός Επίτροπος και η ένοχη τίθεται σε περιορισμό. Στη συνέχεια, αφού *«ενεπαίχθη και εξευτελίσθη δημοσία»*, μη μπορώντας πια να σταθεί στην κοινωνία του χωριού, αναγκάστηκε να φύγει.[4] Την ίδια παραδειγματική τιμωρία ζητά η Δημογεροντία Πλωμαρίου για τη Νυμφοδώρα, μητέρα ενός παιδιού, που έπειτα από τρία χρόνια γάμου έδιωξε τον άντρα της και στη θέση του έβαλε τον εραστή της. Κατά τη Δημογεροντία, με την πράξη της αυτή πρόσβαλε τα δημόσια ήθη και έθιμα και γι' αυτό έπρεπε να τιμωρηθεί, *«προς σωφρονισμό των άλλων»* [5].

Και στις δύο περιπτώσεις δεν γνωρίζουμε αν ο δημόσιος εξευτελισμός της γυναίκας πήρε τη μορφή της διαπόμπευσης, όπως την περιγράφει ο Καμπούρογλου.

Ο Εμμ. Σαρέλλης στα λαογραφικά της Πλαγιάς δίνει την παρακάτω περιγραφή διασυρμού μοιχαλίδος χωρίς όμως να αναφέρεται σε συγκεκριμένο γεγονός.

> *«Έβαζαν την γυναίκα επάνω σε γαϊδούρι, ανάποδα, της έκοβαν τα μαλλιά, εξ' ου και «κουριμέν'», υπό τας αράς, τα γιουχαΐσματα, τα φτυσίματα και την σφενδόνισιν σάπιων φρούτων και λαχανικών, ενώ η μαρίδα ωρύετο πίσω της.»*[6]

Το κούρεμα όπως και το μουτζούρωμα με ασβόλη (καπνιά) απαντά στο Βυζάντιο, κυρίως σε περιπτώσεις μοιχείας.[7]

Και οι δύο πράξεις ως γνωστόν άφησαν τα ίχνη τους στη λαϊκή έκφραση *«κουρεμένη»* και *«μουτζουρωμένη»*, αλλά και σε άλλες λέξεις και φράσεις παράγωγά τους[8], που έμειναν να χαρακτηρίζουν την ανήθικη, την άτιμη, ως τα νεότερα χρόνια. Σε μια εποχή που τα μαλλιά αποτελούσαν σύμβολο ευπρέπειας και γυναικείας σεμνότητας, το κούρεμά τους θεωρείτο μεγάλη προσβολή.

Άλλωστε, ως μέσον τιμωρίας και εξευτελισμού χρησιμοποιήθηκε και στα χρόνια μας όταν επεβλήθηκε στις γυναίκες που συνεργάστηκαν, κατά οποιονδήποτε τρόπο, με το Γερμανό κατακτητή, όχι μόνο στον ελληνικό αλλά και στον ευρωπαϊκό χώρο.

Η παρακάτω περίπτωση διαπόμπευσης, που μαρτυρείται στη Λέσβο στα χρόνια της όψιμης Οθωμανοκρατίας, δεν έχει ως αίτιο τη μοιχεία αλλά προφανώς ένα βδελυρότερο κοινωνικό αμάρτημα, την ώθηση σε παρθενοφθορία διά της μαστροπείας, στην οποία διαπλέκεται ως θύτης τούρκος κάτοικος των Λουτρών, χωριού κοντά στη Μυτιλήνη.

Το γεγονός, που ως είδηση δημοσιεύτηκε σε ανταπόκριση από το Δικελί της Μικράς Ασίας στην εφημερίδα της Σμύρνης «Αμάλθεια» της 10ης Αυγούστου 1874 (αρ. φύλ. 2064, σελ.3), έχει ως εξής:

> *«Περί τα μέσα του παρελθόντος μηνός γραία ονομαζομένη Κονίτζα Σάββενα, εκ του χωρίου Λουτρών της Μυτιλήνης, απεπλάνησε νέαν τινά Κοζινήν λεγομένη, εκ του αυτού χωρίου, έφερεν αυτήν εις ευθυμίαν και μετά ταύτα την οδήγησε εις δωμάτιον Οθωμανού, όστις έφθειρεν αυτήν. Αλλ' οι γείτονες εννοήσαντες τα διατρέξαντα ειδοποίησαν την εκεί αρχήν, ήτις έσπευσε να συλλάβη την γραίαν. Μετά σύντομον ανάκρισιν έθεσαν αυτήν επί όνου αντιστρόφως, έδεσαν την κεφαλήν της με την ουρά του όνου και ούτω διεπόμπευσαν αυτήν δι όλου του χωρίου.*

Έπειτα αφέθη ελευθέρα, αλλά μαθούσα ότι την Κυριακήν εσκόπευον να την διαπομπεύσωσιν και πάλιν, αφού προσθέσωσι «σκεμπέ» εις την κεφαλήν, κατώρθωσε να δραπετεύση εις Δικελί.

Η δε Κοζινή πληροφορηθείσα περί της καταισχύνης ήτις εγένετο εις την γραίαν και φοβηθείσα μην πάθει και αυτή τα ίδια έλαβε δηλητήριον και απέθανε. Ήδη, οι γονείς της κινούσιν αγωγήν κατά της Δημογεροντίας του χωρίου ζητούντες αποζημίωσιν δια τον θάνατον της θυγατρός των, επί τω λόγω ότι η Δημογεροντία είναι η αιτία του θανάτου της».

Στις θρησκευτικές κοινότητες της Λέσβου, αν και παρουσιάζεται ως σπάνιο φαινόμενο, ωστόσο καταγράφονται στους κώδικες κάποιες περιπτώσεις άνομων σχέσεων χριστιανών γυναικών με τους αλλόθρησκους κατακτητές, όπως η εγκατάλειψη του συζύγου και η σύναψη γάμου με δυο Αγαρηνούς από τους οποίους μάλιστα η γυναίκα τεκνοποίησε (1756).[9]

Πράξεις αξιοκατάκριτες που προσβάλλουν το θρησκευτικό και κοινοτικό αίσθημα της ηθικής και της τιμής, όμως στις περιπτώσεις αυτές η παραβίαση των ορίων ηθικής ήταν επιλογή της ίδιας της γυναίκας.

Η περίπτωση των Λουτρών αποτελεί γεγονός που πρώτη φορά δημοσιοποιείται στα λεσβιακά χρονικά και προφανώς συντάραξε τη μικρή κοινωνία του χωριού, αφού με την πράξη αυτή μια συγχωριανή τους, ομόθρησκη, συνέβαλε στην αποπλάνηση κόρης Χριστιανής από Οθωμανό, πράγμα που έκανε μεγαλύτερη την προσβολή, όχι μόνο κατά της οικογένειας, αλλά και της ίδιας της χριστιανικής κοινότητας. Προφανώς αυτός ήταν ο λόγος που η κοινή γνώμη απαίτησε και δεύτερη διαπόμπευση, διαλέγεται μάλιστα η Κυριακή, ημέρα αργίας, που έδινε την ευκαιρία και σε άλλους να παρακολουθήσουν το διασυρμό και να χλευάσουν την ένοχη.

Στην ομολογουμένως τραγική περίπτωση της νέας απο τα Λουτρά επισημαίνεται επίσης ότι η ευθύνη για το θάνατό της, που ήταν συνέπεια της τιμωρίας της ενόχου, αποδίδεται από τους γονείς στην επίσημη αρχή του χωριού, τη Δημογεροντία. Δηλαδή η διαπόμπευση ως ποινή ανήθικης πράξης γίνεται με απόφαση των αρχόντων, έτσι ο εξευτελισμός, ως πράξη εθιμικού δικαίου, παίρνει επίσημο χαρακτήρα. Αυτό συνέβαινε και στη βυζαντινή εποχή και όπως δείχνουν τα πατερικά κείμενα δεν φαίνεται να αντιβαίνει στις αρχές και στους κανόνες της Εκκλησίας[10].

Εκείνο που παρατηρούμε, στην προκειμένη περίπτωση, είναι ότι οι γονείς της νέας με αγωγή ζητούν αποζημίωση, προφανώς χρηματική, από τη Δημογεροντία την οποία καθιστούν υπεύθυνη για το χαμό της.

Προφανώς τέτοιου είδους ικανοποίηση συνηθιζόταν τότε. Στο αρχείο του Μητροπολίτη Μυτιλήνης Καλλίνικου, του μετέπειτα Πατριάρχη Αλεξανδρείας (Κωδ. φ. 16α-16β, Ιαν1847) [11] υπάρχει εξωφλητικό γράμμα, «δι ού ο Δημήτριος Μιχαήλ και η σύζυγός του Σωσάννα Ιωάννου αμφότεροι εκ Τζουκαλοχωρίου, έλαβον γρ. 1800 από τον Νικόλαον Χ# Ευστρατίου φονεύσαντα ακουσίως τον υιόν των Μιχαήλον».

Θα πρέπει να προσθέσουμε ότι στην αφήγηση του τραγικού αυτού συμβάντος, όπως παρουσιάζεται μέσα από τη στήλη της «Αμάλθειας», βλέπουμε να επιβιώνουν όλα εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν την ποινή της διαπόμπευσης, όπως μας είναι γνωστή από τα βυζαντινά χρόνια.

Η περιφορά της ενόχου γίνεται επί ζώου, κυρίως όνου, ανάποδα «εξάστροφα», έτσι που να βλέπει την ουρά του ζώου, και να την κρατεί.

Για τη δεύτερη περιφορά ο «εκθεατρισμός» προσχεδιάζεται με το στεφάνωμα της προαγω-

γού με τον «σκεμπέ», τα εντόσθια ζώου, όπως ακριβώς γινόταν και τότε.

Έτσι, η περίπτωση των Λουτρών αποτελεί ακόμα μια μαρτυρία της επιβίωσης και στη Λέσβο, ενός παλιού εθίμου, που διατηρήθηκε αναλλοίωτο στα μεταβυζαντινά και στα νεότερα χρόνια, όπως και στην εποχή της Φραγκοκρατίας, ως ποινή για ανήθικη συμπεριφορά ατόμου που προσβάλλει την κοινωνική ηθική.

Μαρία Αχ. ΑΝΑΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Φαίδων Κουκουλές : *«Βυζαντινών βίος και πολιτισμός»* τ. Γ,' Αθήναι 1949, σελ. 184. - Ν.Γ. Πολίτης «Λαογραφία», τ.Δ', 1912-13, σελ.627.
2. *«Μνημεία της ιστορίας των Αθηνών»*, τ. Α' Αθήναι 1889, σελ. 312-313. Βλ. Κυρ. Σιμόπουλου, *«Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα»*, έκδ. τρίτη, τ. Β' Αθήνα 1981, σελ.155.
3. Κωδ. Μητρ. Μυτιλήνης φ.13β, 1848, Αυγ. 21 (Ιακώβου Κλεομβρότου Πρωτοσ. *«Το ευρεθέν αρχείον του Πατριάρχου Αλεξανδρείας, Καλλινίκου»* (1800-1899) Ανατ. *« Ο Ποιμήν»*, Μυτιλήνη 1938, σελ.36.
4. Ιστορικό Αρχείο Μυτιλήνης, 1395/1936, 7 Φεβρ. 1908.
5. Ιστορικό Αρχείο Μυτιλήνης, 2.1./19/325. - Μαρία Σταματογιαννοπούλου, *«Μακράν κοίτης και Τραπέζης. Οι συζυγικές συγκρούσεις στην Λέσβο του 1900»*, *«Μνήμων»*, αρ. 16, Αθήνα 1994, σελ. 132.
6. Χειρόγραφα εκ Πλαγιάς, Λέσβου, Κ.Λ. Ακαδ., τετράδ. 2246/1957, σελ. 53.
7. Φαίδων Κουκουλές : *«Βυζαντινών βίος και πολιτισμός»*,τ. Β,' Αθήναι, 1949, σελ. 193.
8. Ο.π. σελ. 194-195.
9. Α' Κωδ. Μητρ.Μυτιλήνης, φ.42ν.,1 Ιαν. 1756.
10. Σε σχόλιο του Αβ' κεφαλαίου του Νομοκάνονα του Φωτίου διαβάζουμε: *«μοιχευθείσαν γυναίκα ταις προσηκούσαις υποβαλλομένην ποινάς - εν μοναστηρίω εμβάλλεσθαι»* Βλ. Φωτίου Νομοκάνων, τιτλ. Α,' κεφ.32 (Ράλλη - Ποτλή, *«Σύνταγμα των θείων και Ιερών Κανόνων»*, τ.1, Αθήναι 1852, σελ. 73).
Αλλά και συνοδικές αποφάσεις του Πατριάρχη Αθανασίου Α' (1289-1293, 1303-1309), *«την μοιχαλίδα κουρά και πομπή σωφρονίζεσθαι»* Ράλλη-Ποτλή, Σύνταγμα, τ.5, σελ. 124.
11. Ιακώβου Κλεομβρότου Πρωτοσ. «Το ευρεθέν αρχείον του Πατριάρχου Αλεξανδρείας Καλλινίκου (1800-1899)» Μυτιλήνη 1938, σελ. 38. (Ανάτυπον από τον *«Ποιμένα»*).

ΦΟΜ 1977

Π. Δ. Μιχαηλάρης *

ΤΣΟΥΚΑΛΑΔΕΣ ΤΟΥ ΜΑΝΤΑΜΑΔΟΥ: ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΙΧΝΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η εισήγηση αυτή έγινε στο Μανταμάδο τον Αύγουστο του 1996 κατά τη διάρκεια ημερίδας της Α΄ Παλλεσβιακής Έκθεσης Κεραμικής που οργάνωσε η Κοινότητα του Μανταμάδου.

Όπως δηλώνει ο τίτλος της εισήγησης αυτής θα προσπαθήσω να παρουσιάσω τα σημάδια, τα ίχνη που άφησαν στο πέρασμά τους από τη ζωή οι τσουκαλάδες του χωριού Μανταμάδος της ΒΑ Λέσβου· θα επιχειρήσω με άλλα λόγια να αναζητήσω τους χώρους στους οποίους μπορούμε να συναντήσουμε τα βήματά τους, προκειμένου η δράση τους να αποκτήσει ιστορικότητα, τώρα που η δραστηριότητα αυτή ως πρακτική υποστήριξη κάποιων καθημερινών ενασχολήσεων έχει παύσει ουσιαστικά να υφίσταται και έχει μετατοπιστεί στο χώρο της διακόσμησης και της μόδας.

Το πράγμα αυτό ωστόσο δεν είναι εύκολο επειδή οι αγγειοπλάστες του Μανταμάδου ανήκουν στους «άφωνους» της ιστορίας, σ' αυτούς που περνούν και τελειώνουν τον ταπεινό τους βίο χωρίς εντυπωσιακά περάσματα, χωρίς καθοριστικές πράξεις ενώ στερούνται ακόμα και του ηρωικού θανάτου που θα τους «καταξίωνε» στη συλλογική μνήμη. Γι' αυτούς λοιπόν είναι σήμερα ο λόγος και μαζί μ' αυτούς μπορούμε να στοιχίσουμε και τις άλλες κατηγορίες των προγόνων μας, τους αγρότες, τους βοσκούς, τους τσαγκάρηδες κ.λπ. όλους αυτούς που πέρασαν από αυτόν τον τόπο, από χιλιάδες άλλους τόπους, που δούλεψαν, μεγάλωσαν παιδιά, γλέντησαν, αγάπησαν μίσησαν, χάρηκαν, αρρώστησαν κ.λπ. και στο τέλος άφησαν τη ζωή αυτή σχεδόν ήρεμοι, για ό,τι έπραξαν.

Οι αγγειοπλάστες του Μανταμάδου, όπως ήρθαν τα πράγματα, μπορούμε να πούμε πως είναι από τους τυχερούς της ιστορίας. Τυχεροί, επειδή τώρα, τις τελευταίες δεκαετίες, τα προϊόντα του μόχθου τους, έγιναν μόδα και αυτό έχει ως αποτέλεσμα πολλοί ν' ασχοληθούν μαζί τους, όπως συμβαίνει βέβαια με όλες τις μόδες [1]. Όμως πρέπει να σταθούμε και να προσέξουμε ένα σημείο: όσοι μελετούν τα πράγματα αυτά, τουλάχιστον όσον αφορά τους τσουκαλάδες του Μανταμάδου, μελετούν περισσότερο τα καμίνιά τους, λιγότερο τα τσουκάλια τους, τα λαγίνια τους, τα σταμνιά τους και σχεδόν καθόλου τους ανθρώπους που τα έφτιαξαν και τα φτιάχνουν. Έτσι έχουμε πολλές σελίδες για όλα αυτά τα πήλινα αντικείμενα και τους χώρους όπου φτιάχνονται και ψήνονται και ελάχιστες για τους τσουκαλάδες και την προσπάθειά τους για επιβίωση και οικονομική επάρκεια.

Το πράγμα αυτό οφείλεται σε πολλούς λόγους που φυσικά δεν θα καταγράψουμε εδώ. Ένας από αυτούς πάντως έχει σχέση με το γεγονός ότι οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές της ιστορίας αυτής, όπως και όλοι οι απλοί, οι καθημερινοί άνθρωποι δύσκολα αφήνουν τα ίχνη τους - εννοώ τα ατομικά τους ίχνη - στην ιστορία.

Ωστόσο αφού η εποχή και η συγκυρία το έφερε έτσι εμείς μπορούμε σιγά - σιγά, με κόπο

---

* Ο Π.Δ. Μιχαηλάρης γεννήθηκε το 1948 στην Αθήνα από γονείς που κατάγονται και ζουν στο Μανταμάδο Λέσβου. Είναι Δρ. Φιλοσοφικής Σχ. Πανεπιστημίου Αθηνών, ερευνητής στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών. Συγγραφέας.

βέβαια, να βρούμε κάτι από αυτούς, κάτι από τη ζωή τους και το πέρασμά τους από τον τόπο αυτόν. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η καλύτερη μέθοδος παραμένει πάντα να ρωτάμε «απευθείας» αυτούς που θέλουμε να μελετήσουμε, και όταν αυτοί δεν υπάρχουν πια, να ρωτάμε τα έργα τους, τα πράγματά τους, τα χαρτιά τους, τις πράξεις τους. Αυτό λοιπόν θα επιχειρήσουμε.

Πρώτα - πρώτα τα ονόματα. Είναι γνωστό ότι πολλά επαγγέλματα σιγά - σιγά έγιναν επώνυμα: ο ψαράς (επάγγελμα) έγινε επώνυμο, ο ψωμάς (επάγγελμα) έγινε επώνυμο, ο ψάλτης (επάγγελμα) έγινε επώνυμο και η σειρά πάει μακριά. Κουμαράς, Λαγινάς, Σταμνάς κ.λπ. από ό,τι ξέρω δεν υπάρχει στο χωριό ως επώνυμο. Έχουμε όμως το επώνυμο Τσουκαλάς αρκετά διαδεδομένο. Να λοιπόν η πρώτη μαρτυρία μας: το επάγγελμα αφού δουλεύτηκε λίγο (τα πράγματα αυτά δεν γίνονται αυτόματα) έγινε επώνυμο μπορεί και παρατσούκλι[2]. Αρκεί λοιπόν να βρούμε πότε πρωτοεμφανίζεται στο χωριό μας, για να έχουμε μια αρχή, ένα ξεκίνημα. Αυτό φυσικά με τις σημερινές διαθεσιμότητες δεν είναι εύκολο πράγμα. Δεν είναι εύκολο, επειδή οι απλοί άνθρωποι των περασμένων αιώνων δεν έχουν πολλές ευκαιρίες και δυνατότητες να αφήσουν κάπου το όνομά τους, να γράψουν κάπου το όνομά τους οι ίδιοι, και όταν δεν ξέρουν γράμματα κάποιοι γραμματισμένοι για λογαριασμό τους.

Λίγες φορές έρχονται σε επαφή με τη γραφειοκρατία των τελευταίων αιώνων και πάντως όταν γίνεται αυτό, συνήθως όταν πληρώνουν τους φόρους, πραγματώνεται στο πλαίσιο της τούρκικης διοίκησης. Στα ελληνικά συντάσσονται τα προικοσύμφωνα, οι διαθήκες και άλλα έγγραφα ιδιωτικού δικαίου· αλλά τέτοια έγγραφα συνήθως από το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού δεν γίνονται· αλλά και όταν συντάσσονται - συνήθως από τους μητροπολίτες και ιερωμένους διαφόρων τόπων - αφορούν σε μεγάλες περιουσίες, δηλαδή καταγράφονται περιουσιακά στοιχεία μεγάλης κλίμακας και από ανθρώπους που έχουν ήδη αποκτήσει συνείδηση της ασφάλειας που προσδίδει στην πράξη τους η γραπτή εμμάρτυρη καταγραφή. Έτσι, οι ευκαιρίες που έχουμε από επίσημα χαρτιά να εντοπίσουμε τους τσουκαλάδες, μας είναι ελάχιστες και πάντως πρέπει να φτάσουμε πια στα τέλη του προηγούμενου αιώνα όταν αρχίζουν να εμφανίζονται στα αρχεία της κοινότητάς μας πιο συχνά οι συγχωριανοί μας για διάφορες υποθέσεις τους.

Άλλη προσπάθεια μπορεί να γίνει προς τους χώρους της δραστηριότητας των αγγειοπλαστών, δηλαδή προς τα καμίνια[3]. Για να τα ρωτήσουμε και να πάρουμε απάντηση πρέπει να έχουν πάνω τους ενσωματωμένη την κτητορική πλάκα που συνήθως μπαίνει στα σπίτια και δηλώνει το όνομα του πρώτου ιδιοκτήτη και τη χρονιά που χτίστηκε, στοιχεία πολύ σημαντικά για την προσέγγιση της δραστηριότητας αυτής. Αλλά και εδώ έχουμε ένα σοβαρό πρόβλημα. Δηλαδή, τα καμίνια αυτά που βλέπουμε δεν είναι οι πρώτες κατασκευές που έγιναν για να υποστηρίξουν τις ανάγκες των τσουκαλάδων. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι προϋπήρξε μια απλούστερη αρχική μορφή καμινιού - σπιτιού η οποία έπειτα, ανάλογα με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις που δημιουργεί η ζήτηση του προϊόντος αλλά και η εξέλιξη των συνθηκών ζωής δίνει τη θέση της σ' αυτή που βλέπουμε τώρα και η οποία καλύπτει όλες τις ανάγκες των τσουκαλάδων[4]. Ανακεφαλαιώνοντας λοιπόν υποστηρίζουμε ότι μια μορφή κτίσματος, όπως η σημερινή, που καλύπτει όλες τις ανάγκες των τεχνιτών - ιδιοκτητών του, αν δεν μεταφέρεται αυτούσια από άλλο τόπο, δεν μπορεί να είναι η πρώτη κατασκευή αλλά πρέπει να έχει περάσει από μια ή περισσότερες φάσεις μέσα στο χρόνο. Γι' αυτό και οι χρονιές της κατασκευής τους που έχουν πάνω στους τοίχους τους τα καμίνια, όσα έχουν, ανήκουν στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα ή στις αρχές του 20ού.

Όμως, και αυτά τα στοιχεία είναι ενδιαφέροντα επειδή μας παρουσιάζουν πιθανόν τη δεύτερη και πιο σημαντική φάση της εξέλιξης των αγγειοπλαστών του Μανταμάδου.

Άλλη αξιόπιστη και ουσιώδης προσέγγιση που θα μας έδινε πληροφορίες για τους τσουκαλάδες του Μανταμάδου είναι βέβαια ο διάλογος με τα αντικείμενα που βγαίνουν από τα χέρια τους, από τα τσουκάλια, και τα «κμάρια» και τα λαγίνια και τα κάθε είδους πήλινα αντικείμενά τους. Όμως, εδώ συμβαίνει το εξής. Πρώτα - πρώτα οι κατασκευές αυτές είναι πολύ φθαρτές. Θραύονται με το παραμικρό. Δεν αντέχουν στην κακοτυχία της στιγμής και περισσότερο βέβαια δεν αντέχουν στο χρόνο. Και δεν αντέχουν στο χρόνο επειδή οι άνθρωποι που τα έφτιαχναν και αυτοί που τα αγόραζαν δεν είχαν στο μυαλό τους έννοιες και ανησυχίες, όπως μόδα και διακόσμηση. Δεν τις είχαν γιατί η κοινωνία τους δεν τις είχε ανακαλύψει, αλλά και όταν είχε παρόμοιες αισθητικές ανησυχίες δεν τις ικανοποιούσε βέβαια με τσουκάλια και λαγίνια. Οι άνθρωποι που έφτιαχναν τα πήλινα δεν είχαν τη συναίσθηση ότι ασκούσαν κάποια τέχνη, αλλά κάποια τεχνική. Έφτιαχναν για να καλύψουν τις πρακτικές ανάγκες της ζωής, και κυρίως για να βοηθήσουν τους συμπατριώτες τους να μετακινούν συνεχώς το νερό, το λάδι, το γάλα και τα άλλα υγρά ή να αποθηκεύουν ξηρούς καρπούς ή να βοηθούνται στις άλλες δραστηριότητές τους. Γι' αυτό δεν υπέγραφαν ποτέ τα έργα των χειρών τους· άλλωστε οι παλαιότεροι από αυτούς δεν ήξεραν καν γράμματα. Αλλά και να ήξεραν δεν θα το έκαναν. Δεν θα το έκαναν επειδή είχαν την βεβαιότητα ότι δεν έφτιαχναν κάτι σπουδαίο. Το αντίθετο· ήξεραν ότι έφτιαχναν πήλινα για τους χωριανούς τους και τους παραχωριανούς τους, αλλά και για άλλους έξω από το νησί ανθρώπους. Ανθρώπους που θα τα έπιαναν στα χέρια τους, θα έκαναν τις δουλειές τους και αργά ή γρήγορα θα τους έπεφταν και θα έσπαζαν. Προς τι λοιπόν οι υπογραφές και ο χρόνος και ο τόπος κατασκευής;

Αντιθέτως, τώρα στα χρόνια μας, όσοι φτιάχνουν κεραμικά, συνήθως διακοσμητικά, φροντίζουν να βάζουν και το όνομά τους ή τουλάχιστον το όνομα του τόπου παραγωγής, του χωριού της καταγωγής τους. Τώρα πια τα πήλινα δεν ικανοποιούν πρακτικές ανάγκες αλλά αισθητικές, και έτσι έχουν πολύ μεγάλες πιθανότητες να επιβιώσουν στο χρόνο. Αλλά και οι τεχνίτες που τα φτιάχνουν έχουν αποκτήσει την αίσθηση της τέχνης, της ικανότητάς τους να φτιάχνουν αντικείμενα που οι άλλοι επιθυμούν να αγοράσουν και αυτό γεννά την ανάγκη της υπογραφής, δηλαδή τη δήλωση του ονόματος του ανθρώπου που φτιάχνει τα αντικείμενα, πράγμα που λειτουργεί παράλληλα και ως έμμεση διαφημιστική προβολή.

Η έλλειψη υπογραφής άλλωστε, πρέπει να παρατηρήσουμε, ότι έχει σχέση με τη χρήση των μανταμαδιώτικων πήλινων αντικειμένων: οι τσουκαλάδες του Μανταμάδου εν αντιθέσει προς τους συμπατριώτες τους της Αγιάσου δεν έφτιαχναν αντικείμενα για ψυχαγωγία εκτός απο τα ταπεινά «παγιαβλέλια» και κάπου κάπου καμιά νταρμπούκα[5]. Αυτές ήταν οι μοναδικές παραχωρήσεις τους προς το ψυχαγωγικό αίσθημα και κυρίως η ανάγκη να ικανοποιήσουν την παιδική αθωότητα που τη μέρα του πανηγυριού ζητούσε επίμονα να καλύψει τη χαρά της μέρας με ένα ήχο τεχνητό, τον ήχο που έβγαζαν τα παγιαβλέλια, πριν πέσουν και αυτά από τα παιδικά χέρια και διαλυθούν για πάντα. Τα δημιουργήματα λοιπόν των τσουκαλάδων δεν μας δίνουν πληροφορίες γι' αυτούς αλλά μόνο για την φόρμα τους που αναπαράγεται σταθερά και ανώνυμα μέσα στο χρόνο.

Άλλη δραστηριότητα ίσως και η πιο σημαντική που μπορεί να άφησε τα ίχνη της στο χρόνο είναι εκείνη της εμπορικής διάθεσης των προϊόντων των αγγειοπλαστών, της διάθεσής τους στην αγορά. Αλλά και στην περίπτωση αυτή έχουμε να αντιμετωπίσουμε σοβαρές δυσκολίες επειδή το εμπόριο που πραγματοποιείται με βάση τα προϊόντα αυτά δεν κινείται στην ουσία με τη λογική της οργανωμένης αγοράς. Δεν είναι εμπόριο γραπτό, θα λέγαμε, με χαρτιά, αποδείξεις παραγγε-

λίες κ.τ.ό. αλλά πρωτόγονο ανταλλακτικό εμπόριο με γαϊδούρια, κάρα και πιο συχνά πρόκειται για επιτόπια αγορά απευθείας από τον χώρο παραγωγής, τα καμίνια ή το χωριό, ενώ παράλληλα αυτή η διαδικασία νοθεύεται από την ανταλλακτική μορφή που παίρνει. Τέτοιες πρακτικές θυμόμαστε ακόμα και εμείς που ως παιδιά βλέπαμε στη δεκαετία ακόμα και του εξήντα να κυριαρχούν παρόμοιες «εμπορικές» πρακτικές και εύκολα μπορούμε να υποθέσουμε τις συνθήκες που κυριαρχούσαν παλαιότερα.

Ωστόσο, όσον αφορά την εμπορική διαδικασία, πιστεύω ότι διαθέτουμε περισσότερο αξιόπιστες πηγές για τους Μανταμαδιώτες τσουκαλάδες. Αυτές είναι τα αρχεία των δυο τελωνείων, του Ασπροπόταμου και του Παλιού, μέσω των οποίων διεξάγονταν οι μεγάλες φορτώσεις καϊκιών με σταμνιά που έφευγαν έξω από το νησί. Τα τελωνεία αυτά που υπήρχαν ως την δεκαετία του 50 θα προσφέρουν συγκεντρωτικά στοιχεία που θα μας δώσουν και επιμέρους πληροφορίες για τους τσουκαλάδες που απο κοινού φόρτωναν ένα καΐκι, την κατεύθυνση προς την οποία πήγαιναν, τη συχνότητα των φορτωμάτων και γενικά πιο σοβαρά οικονομικά μεγέθη που θα αποτελέσουν τη βάση για περαιτέρω αναγωγές.

Άλλες πληροφορίες για τους Μανταμαδιώτες αγγειοπλάστες υπό άλλες συνθήκες θα μπορούσαμε να έχουμε από την αγορά των υλικών κατασκευής των αγγείων σε κάθε φάση της παραγωγής τους. Ωστόσο στη συγκεκριμένη διαδικασία η δυνατότητα αυτή απουσιάζει τελείως επειδή όλα τα απαραίτητα υλικά (χώμα, νερό, κλαδιά για το καμίνι) τα παίρνουν χωρίς διατυπώσεις απευθείας από το φυσικό περιβάλλον.

Αφήσαμε τελευταίο τον θάνατό τους, ο οποίος τις περισσότερες φορές είναι επώδυνος αφού οι συνθήκες εργασίας είναι ανθυγιεινές και κατά συνέπεια οι ασθένειες του αναπνευστικού πολύ συχνές. Ωστόσο και ο θάνατός τους υπόκειται στις κανονικότητες μιας τυπικής διαδικασίας που δεν αφήνει τα ίχνη της στα νοσοκομεία, στους γιατρούς, στις συνταγές και στις λοιπές σύγχρονες ιατρικές παρεμβολές, με λίγα λόγια δεν αποτυπώνεται στο χαρτί.

Αυτές είναι οι πιθανές πηγές πληροφοριών που παρακολουθούν τη δράση των αγγειοπλαστών του Μανταμάδου και σ' αυτές οφείλει να προσφύγει όποιος θελήσει να ασχοληθεί συστηματικά με το ενδιαφέρον αυτό κεφάλαιο της ιστορίας της Λέσβου. Φυσικά, κατά την ερευνητική διαδικασία τίποτα δεν αποκλείεται και είναι πιθανόν να προκύψουν πληροφορίες και από άλλες πηγές, που ανακαλύπτονται κατά την πορεία της διαδικασίας αυτής.

Κοντά στις πιθανές πηγές πληροφοριών που θίξαμε υπάρχει όμως και μια βεβαιότητα. Συγκεκριμένα στο δεξιό κλίτος του πιο όμορφου μνημείου που διαθέτει ο Μανταμάδος, δηλαδή της εκκλησίας του Αγ. Βασιλείου, υπήρχε παλαιότερα μια εικόνα του 19ου αιώνα που απεικόνιζε τη γέννηση του Αγ. Ιωάννη του Προδρόμου. Στην εικόνα αυτή υπάρχει η αφιερωματική επιγραφή: *«Δαπάνη του εν Μανδαμάδω συναφίου των τσουκαλάδων 1846 Οκτωβρίου 29»*.

Η πληροφορία που μας δίνει η εικόνα αυτή είναι πολύ σημαντική επειδή μαρτυρεί ότι στο Μανταμάδο το 1846 υπήρχε οργανωμένη συντεχνία αγγειοπλαστών που δαπάνησε για την κατασκευή της εικόνας αυτής. Ωστόσο πέρα από το γεγονός ότι η ημερομηνία αυτή μπορεί να αποτελέσει ένα ασφαλές όριο για τον προσδιορισμό ορισμένων πραγμάτων σχετικά με τους τσουκαλάδες, μας οδηγεί και σε χαμηλότερες ακόμα χρονικές αναγωγές επειδή, όπως είναι λογικό, η επαγγελματική ένωση που εμφανίζεται τη χρονιά αυτή προϋποθέτει την εμφάνιση και δράση των τσουκαλάδων πολύ ενωρίτερα, προκειμένου να δημιουργηθούν όλα εκείνα προαπαιτούμενα που ωθούν τους διάφορους επαγγελματίες να συμπήξουν εσνάφι.

Έτσι και αλλιώς η ύπαρξη οργανωμένων εργαστηρίων σε όλο το μήκος των μικρασιατικών παραλίων μας δημιουργεί την υπόθεση ότι οι δραστηριότητες αυτές μεταφέρθηκαν από την αντίπερα όχθη και στα νησιά του ΒΑ Αιγαίου, καθώς ο χώρος ήταν ενιαίος και οι επαφές συχνές. Ξέρουμε ακόμα ότι στα απέναντι παράλια, και ιδιαίτερα στην περιοχή των Δαρδανελίων με επίκεντρο το Τσανάκ - Καλέ, υπήρχαν πολύ καλοί τεχνίτες πήλινων κατασκευών Έλληνες και Αρμένιοι, ενώ αργότερα η Μικρασιατική καταστροφή και το ρεύμα των προσφύγων έφερε κύμα ανθρώπων στα νησιά μας. Όλες αυτές οι λογικές ωστόσο υποθέσεις χρειάζονται την πλαισίωση πηγών, προκειμένου να καταστούν έγκυρες φωνές και να συμβάλουν στην κατανόηση της ανάπτυξης της δραστηριότητας των αγγειοπλαστών της Λέσβου. Με τον τρόπο αυτό οι ταπεινοί τσουκαλάδες θα έρθουν στο προσκήνιο και οι μελέτες για τους ανθρώπους θα πλαισιώσουν εκείνες για τους τόπους και τις τεχνικές.

Με τη σύντομη αυτή εισήγηση προσπάθησα με μια σειρά προσεγγίσεων να δώσω σχηματικά το πλαίσιο της δράσης των αγγειοπλαστών του Μανταμάδου και συγχρόνως να διατυπώσω ένα υποθετικό προς το παρόν ερευνητικό δρόμο, μια υπόθεση εργασίας για όποιον θα επιχειρήσει να ασχοληθεί σοβαρά με την ιστορία της μανταμαδιώτικης αγγειοπλαστικής και των ανθρώπων της.

Αν εγκύψει κανείς προσεκτικά στο φυλλάδιο που συνόδευε την Παλλεσβιακή Έκθεση Κεραμικής και μελετήσει τα βιογραφικά σημειώματα των ανθρώπων που συμμετείχαν με τα έργα του σε αυτή, πιστεύω ότι μπορεί να αντλήσει ορισμένα έγκυρα και σοβαρά συμπεράσματα για το πρόσφατο παρελθόν, το παρόν και τη μορφή που θα έχει στο μέλλον η δραστηριότητα αυτή μέσα στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας. Οι κεραμιστές, φανερώνουν με τα λόγια τους, τη στάση της σύγχρονης κεραμικής και τη συνέχειά της στο χρόνο σε σχέση πάντοτε με τις ανάγκες της κοινωνίας, που τώρα πια είναι ανάγκες αισθητικές, ανάγκες μόδας και διακόσμησης και ελάχιστα ανάγκες πρακτικές. Προς αυτήν την κατεύθυνση με τις νέες προοπτικές και τις αναγκαίες προσαρμογές νομίζω ότι κινούνται τα πράγματα, και κάθε διάθεση νοσταλγικής προσέγγισης είναι φυσικό να παραμένει ακριβώς εκεί που της αρμόζει, δηλαδή στο χώρο της νοσταλγίας και της ωραίας πλην ανώφελης αναπόλησης περασμένων γεγονότων.

Από την πλευρά του ιστορικού, στέκομαι ωστόσο σε δύο βιογραφικά σημειώματα που αναφέρονται στο παρελθόν της κεραμικής, στο παρελθόν των τσουκαλάδων και μας παρουσιάζουν τα βασικά χαρακτηριστικά της δραστηριότητας αυτής. Πρόκειται για τα βιογραφικά σημειώματα των Μανταμαδιωτών αγγειοπλαστών Στέφανου Παναγιώτη Κουβδή και Ευστρατίου Παναγιώτη Σαμαρά[6]:

Στέφ. Π. Κουβδής: «Γεννήθηκα στο Μανταμάδο στις 4 Γενάρη 1919. Από μωρό βοηθούσα τον πατέρα μου στο καμίνι μαζί με τα άλλα μου αδέλφια. Εκείνος μου έμαθε τη δουλειά του τσουκαλά και όταν πέθανε το 1939 ανέλαβα εγώ και τα αδέλφιά μου το καμίνι στον Άγιο Στέφανο. Επειδή το χειμώνα η δουλειά του τσουκαλά δεν δουλεύεται, μόνο δυο μήνες το καλοκαίρι δούλευα στο καμίνι, και τον υπόλοιπο καιρό έκανα αγροτικές δουλειές. Στη δουλειά με βοηθά και η οικογένειά μου. Φτιάχνουμε κμάρια, λαγίνια, τέστα, φουφούδες, μαγκάλια κ.ά....Το επάγγελμα του τσουκαλά σήμερα σχεδόν έχει σβήσει και μόνο από μεράκι και αγάπη για την τέχνη δουλεύω λίγες μέρες το χρόνο».

Ευστρ. Π. Σαμαράς: «Γεννήθηκα στις 12 Μαΐου το 1943 στο Μανταμάδο. Ασχολούμαι με την αγγειοπλαστική από 13 ετών και είχα δάσκαλο τον πατέρα μου. Το κύριο μου επάγγελμα είναι αγρότης και ψαράς και μόνο από μεράκι ασχολούμαι σήμερα με την αγγειοπλαστική, γιατί οι

δουλειές έχουν λιγοστέψει πάρα πολύ. Βοηθό στη δουλειά μου έχω τη γυναίκα μου. Φτιάχνω κμάρια, τσκάλια, κουτρουμπάτσια, τέστα κ.ά. στο καμίνι μου στον Άγ. Στέφανο. Δουλεύω με ξύλινο ποδοκίνητο τροχό, και έχω παραδοσιακό φούρνο που λειτουργεί με κλαδιά και πυρήνα».

Αυτή είναι, με πολύ σύντομες και αδρές γραμμές, η ιστορία της νεότερης μανταμαδιώτικης κεραμικής, όπως ακριβώς μας την παρουσιάζουν τα σημειώματα δυο παραδοσιακών τσουκαλάδων, από τους ελάχιστους πρωταγωνιστές που υπάρχουν και δουλεύουν ακόμα τα καλοκαίρια στον Άγιο Στέφανο Μανταμάδου. Βέβαια λείπουν αρκετά στολίδια προκειμένου η σύνθεση να είναι επαρκής. Αυτά τα «πλουμιά» όμως μπορεί να βρεθούν και να αποτυπωθούν στο χαρτί προκειμένου η δραστηριότητα αυτή που παρουσιάστηκε και στο χωριό αυτό της ΒΑ Λέσβου να αποκτήσει την ιστορικότητα που της πρέπει. Αλλά και για έναν ακόμα λόγο: επειδή συντηρώντας την ιστορική μνήμη, συντηρούμε την ίδια ύπαρξη του χωριού μας και συγχρόνως δίνουμε τη δυνατότητα στους νεότερους κεραμιστές, συνεχιστές της τεχνικής αυτής, να γνωρίσουν το παρελθόν που κουβαλά η τέχνη τους, δηλαδή η ιστορία της δουλειάς τους, την οποία μπορούν με τον τρόπο αυτό να την μπολιάσουν δημιουργικά στα σύγχρονα έργα τους.

Παναγιώτης Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ

1. Μαρία Βογιατζόγλου, «Παραδοσιακή κεραμεική στη νεώτερη Ελλάδα. Το παράδειγμα του Αγ.Στεφάνου στο Μανταμάδο Μυτιλήνης», *Εθνογραφικά 2* (1979/1980)· Μπέττυ Ψαροπούλου, *Τελευταίοι τσουκαλάδες του Ανατολικού Αιγαίου*, χ.χ., σελ. 165 - 201· Κατερίνα Κορρέ - Ζωγράφου, Τα κεραμεικά του ελληνικού χώρου, Αθήνα 1995, σελ. 279 - 287· Ελένη Σπαθάρη - Μπεγλίτη, *Συμβολή στη μελέτη και καταγραφή της σύγχρονης κεραμικής της Λέσβου*, (φοιτητική εργασία δακτυλογραφημένη, χωρίς χρόνο και τόπο σύνταξης), και Μιμίκα Γιαννοπούλου - Στέλλα Δεμέστιχα, *Τσκαλαριά. Τα εργαστήρια αγγειοπλαστικής της περιοχής Μανταμάδου Λέσβου*, Αθήνα 1998.
2. Ένα άλλο παρατσούκλι που έχει σχέση με το θέμα μας είναι το παρατσούκλι *Γιαλένιος* που προέρχεται από τη χρήση υαλεπιχρίσματος στην κεραμική (βλ. Παλλεσβιακή Έκθεση Κεραμικής, Κατάλογος σελ. 17 όπου βιογραφικό σημείωμα του κεραμίστα Παναγιώτη Ευστρ. Μαχαίρα.)
3. Με την λέξη αυτή δηλώνεται στην τοπική διάλεκτο όχι μόνο ο χώρος όπου γίνεται το ψήσιμο των πήλινων αντικειμένων αλλά και το οίκημα στο οποίο ζουν και εργάζονται οι αγγειοπλάστες και οι οικογένειές τους.
4. Το ίδιο άλλωστε συνέβη και με άλλες αγροτικές κατασκευές λ.χ. με τα αγροτικά καταλύματα που διευκολύνουν τις αγροτικές εργασίες, όπου από την πρώτη μορφή του αγροτικού νταμιού, που ήταν μια ξερολιθιά με στέγη, περάσαμε στις συνθετότερες λιθόχτιστες κατασκευές με εξελιγμένες χρήσεις στις οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις συναντώνται και διπλά ακόμη δωμάτια.
5. *Παγιαβλέλια*: είναι τα πήλινα αντικείμενα που επιτρέπουν με το φύσημα να παραχθεί ένας οξύς ήχος· πολλές φορές μέσα στο κοίλο του παιχνιδιού αυτού υπάρχει η δυνατότητα να προστεθεί νερό, μέσα από το οποίο περνώντας ο αέρας που φυσά το παιδί δίνει τη δυνατότητα να παραχθεί κάπως διαφορετικός ήχος, όπως είναι αυτός που δημιουργείται με την παραγωγή φυσαλίδων. *Νταμπούκες* βέβαια είναι τα απλά κρουστά όργανα που αποτελούνται από δέρμα τεντωμένο πάνω σε πήλινο αντηχείο.
6. Τα βιογραφικά σημειώματα υπάρχουν στον κατάλογο της Παλλεσβιακής Έκθεσης Κεραμικής (Μανταμάδος: 26/7 - 20/8 1996) και στις σελίδες 15 και 18 αντίστοιχα). Δυστυχώς τα σημειώματα έχουν υποστεί φιλολογική επιμέλεια και έχουν αναχθεί από την εξιστόρηση σε πρώτο πρόσωπο στην τριτοπρόσωπη παράθεση. Στην παρουσίασή τους εδώ προσπαθώ αυθαίρετα να τα επαναφέρω σε πρώτο πρόσωπο, προκειμένου να δώσω την αμεσότητα της αφηγηματικής παρουσίασης των πραγμάτων.

Νίκη Τατά - Χούσου *

«ΤΟ ΤΖΑΚΙ»

Η γωνιά των ξωμάχων

Ocak[1], τζάκι, παραγώνι, παραστιά, εστία, όπως και να το ονοματίσεις ένα είναι, ο πρωτόγονος φίλος, ο συντροφος του ανθρώπου όπου η φαμίλια ξετυλίγει καρτερικά στην ανέμη, το νήμα της χειμωνιάτικης ζωής της.

Στη Λέσβο την έλεγαν **γωνιά** και δεν έλειπε από κανένα κονάκι. Έμοιαζε με φάτνη. Μάνα ήταν μ' ορθάνοιχτη αγκαλιά που κράζει τα παιδιά της να κουρνιάσουν μέσα της και να τα κανακέψει. Εκείνη ζεσταίνει το προζύμι, κι' ανεβάζει το ζυμωτό ψωμί το τυλιγμένο μεσ' τα χράμια. Την είχαν σε μεγάλη εκτίμηση. Τις γιορτινές ημέρες τη στόλιζαν όπως καλοντύνονταν κι' οι ίδιοι τα παστρικά, τ' ακράτα, **«ιμείς ασπρίσαμι τσι τ' γουνιούδα μας»**, έλεγαν στα καλέσματα τους, γιατί τότε μόνο ήταν όλα έτοιμα.

Το ράφι της **γωνιάς**, το 'λεγαν γκλουβί, ή πκαρί, και το ρούχο που το ντύνει γκλουβοπάνι ή πκαροπάνι. Αυτό να δεις κεντήδια που είχε. Πισωβελονιά κι ανεβατό, με μουλινέδες ζωηρά κι' αθάνατα χρώματα.

Το χειμώνα την έντυναν με υφαντό χρωματιστό κόκκινο κνικάτο, με πολλή σούρα στο φραμπαλά, και για «τελείωμα» είχαν δαντελίτσες, κι' αντραντέδες[2], κι' όλα απ' τα χέρια της νοικοκυράς. Είχε πιο κάτω απ' το γκλουβοπάνι ένα μεγαλύτερο πανί, το ίδιο κεντημένο που το' λεγαν καπτέλ'. Κάτω απ' αυτό, κρεμούσαν μια χοντρή λινάτσα για να 'ναι ολόρτο, σαν τις βρακούσες που όταν στολίζονταν έβαζαν και το κατωβράκι κάτω απ' την καλή τους βράκα για να'ναι φουσκωτές και καμαρωτές σαν τις πλαδούλες όταν άνοιγαν τα φτερά τους.

Πάνω στο ράφι, ήταν οι φωτογραφίες των ξενητεμένων τους. Ζευγάρια νιόνυμφα με φανταχτερές στολές του γάμου, μέσα σε μεγάλες στολισμένες σάλες, τρανό σημάδι πως καλόπεσαν στα ξένα τα παιδιά τους και χαλάλιζαν το πικρό δάκρυ του αποχωρισμού που αυλακώνει ολημερίς το σκαμμένο τους πρόσωπο. Ήταν ανάγκη να ξενητευτούν, γιατί τα χρόνια κυλούσαν δίσεχτα και τα παιδιά τους έπρεπε να καζαντήσουν[3], να μην έχουν την ίδια τύχη μ' εκείνους **«Σύρι γραμματάκι μου και πέρασε σα σφαίρα κι πάνε στα πιδάκια μου κι πέστα καλημέρα»**. Εκεί πάνω κι' η γυάλινη λάμπα που στο λαμπογυάλι της κρεμόταν μια φουρκέτα για να μην σπάσει απ' την πυράδα τ' αναμμένου φυτιλιού που χοροπηδούσε παιχνιδιάρικα. Πλάι ήταν αραδιασμένες οι χωμάτινες καύκες[4] πλουμισμένες απ' το χέρι του λαϊκού δημιουργού, και τ' ανθογυάλι που γέμιζε με τα μοσχομύριστα της εποχής λουλούδια, μαργαρίτες, λαλέδες και ζουμπούλια. Κατάφυτος όπως είναι ο τόπος της δουλειάς, μοσχοβολά το φρέσκο πράσινο, κι' η λυγαριά που καταράστηκε όποιον περάσει από κοντά της και δεν κόψει κλωνάρι, να χάσει την αγάπη του, αν είναι παλληκάρι. Η λιομαζώχτρα την παίρνει μαζί της για να στολίσει τη ζωή της, που θέλει στόλισμα κι' αυτή.

Σύθαμπα είναι ακόμα, κι' η μάνα όρθια πρώτη απ' το στρώμα, ξεκινά τη μέρα της φαμίλιας με το άναμμα της φωτιάς να ψηθεί το ζεστό για τον κύρη της το δουλευτή και για τα σχολιαρό-

---

* Η Νίκη Τατά - Χούσου γεννήθηκε στη Μυτιλήνη. Ασχολείται με τα πολιτιστικά και ιδιαίτερα με τη λαογραφία.

παιδά της. Παίρνει απ' τη στίβα δυο κομμάτια ξερό βάτο, δύο κούτσουρα από ελιά που θ' αποδιώξουν την πρωινή κρυάδα. Αλλάζει τούτη η κάμαρα σαν σπινθηρίζουν τα ξύλα και φλογίζεται το πρωινό, τότε ζεσταίνεται κι η καρδιά.

Είναι χειμώνας καιρός, το δειλινό πέφτει γρήγορο κι' η νύχτα όπου να' ναι φτάνει. Έφτασε πια κι' η ώρα της σπιτίσιας γαλήνης που θα ξαναφωλιάσει στις ψυχές. Η ώρα που θα γυρίσουν απ' τον τραχύ χειμωνιάτικο μόχθο οι άξιοι ξωμάχοι, να ζεστάνουν τα μουδιασμένα χέρια τους στη θερμή ανάσα του τζακιού. Κι αύριο πάλι μέρα είναι, έχει ο Θεός, θα συνεχίσουν το ευλογημένο μεροδούλι. Σάμπως χωράει και τίποτα άλλο; η μοίρα τους κι' η μοίρα του χωριού ακουμπάει στο χέρι του Θεού και στο δικό τους χέρι.

Για την αγρότισσα μάνα δε λογαριάζεται ξαπόσταμα. Στην παραγούτ[5] πάνω στην τρίποδη σχάρα είναι ανεβασμένο κι'όλας το καπνισμένο τσουκάλι, τώρα τριγυρίζουν όλοι το σοφρά[6] σκεπασμένο με την υφαντή μεσάλα. Ποτέ δεν έστρωναν το μεσάλι κάτω, το 'χουν για κακό να φάνε εκεί που πατούσαν. Το ψωμί, έλεγαν οι γεροντότεροι, είναι ιερό, όταν έπεφτε ένα κομμάτι κάτω, έσκυβαν το 'παιρναν γρήγορα, το φιλούσαν και το 'βαζαν στο στόμα.

Μέσα στη χωμάτινη κούπα που ήταν καταμεσίς, άχνιζε η σούπα με ξερές χάχλες[7]. Κάθονταν κάτω σταυροπόδι. έκαναν το σταυρό τους κι' όλοι μικροί μεγάλοι έτρωγαν απ' την ίδια κούπα. Ζέσταιναν τα μέσα τους, έκαναν καπιράδα[8] τη φέτα από σπιτίσιο ψωμί, την μούλιαζαν στο αγουρόλαδο, άλλοτε έτριβαν και την ελιά πάνω της, στούμπιζαν κι ένα κρεμμύδι, κι' έβρεχαν για καλά τα χείλη τους με τ' ανόθευτο πιοτό. Το λέει και το Ευαγγέλιο, **«άρτος στηρίζει καρδίαν ανθρώπου, οίνος ευφραίνει καρδίαν ανθρώπου»** έλεγε ο παππούς. Έπρεπε να καλοπιάσουν το στομάχι τους που τούτον τον καιρό ίσα-ίσα προλάβαιναν απ' τη βιασύνη του κεχαγιά, να το ξεγελάσουν με το φτωχικό τους προσφάι, γερμένοι στην κουφάλα μιας γέρικης ελιάς, μέσα στην αγριάδα του χειμώνα.

Η αυριανή μέρα θέλει τα δικά της, κι' η μάνα έκανε κουμάντο για να πάρουν γεμάτες τις καστανιές μαζί τους. Το ξύλο τώρα είναι κάρβουνο και θα γίνουν «λουκούμι» οι κάτασπρες καπιανές[9] φασούλες, που βράζαν μέσα στη γραγούδα[10] , θα καψαλιαστεί κι' η ρέγγα. **«Γερό είναι το προσφάι, να 'ταν κι' ομορφότερο».** Σκέψη ήταν και πέρασε, σταυροκοπιούνται **«πρώτα να'μαστε καλά να δουλεύουμε, για να υπάρχει κι' αυτό. Δόξα να 'χει ο Κύριος»**. Καθώς είναι συναγμένοι γύρω από το σοφρά, ο καθένας μαρτυρά ό,τι του 'λαχε η μέρα, όσο ήταν χωρισμένοι.

Στο φως της λάμπας μελετούσαν τα παιδιά, που πήγαιναν στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου. Έμοιαζε κρυφό σχολειό, ο πατέρας γερμένος πάνω στο βιβλίο και τα παιδιά να γράφουν και ν' ακούν όσα τους μάθαινε ο δικός τους δάσκαλος, που κι' εκείνος τα ίδια κολυβογράμματα είχε διδαχτεί, γιατί **«άνθρωπος αγράμματος, ξύλο απελέκητο»**. Να μπορούν να βάλουν την υπογραφή τους εκεί που πρέπει μην τύχει και ξεγελαστούν, να διαβάσουν ή να γράψουν μια επιστολή στους δικούς τους ξενητεμένους ή εκείνων που δεν ήξεραν να σταυρώσουν λέξη. Για παραπάνω δε λογάριαζαν, έπρεπε να βγουν στο χωράφι να μάθουν τη δουλειά γρήγορα, για να φέρνει τη μιαν άκρη με την άλλη ο φαμελίτης.

Ήρθε η ώρα να βάλει τα παιδιά η μάνα τους για ύπνο, και τώρα είναι που αρχίζει το νυχτέρι πλάι στο τζάκι. Στη μοναξιά της έχει συντροφιά τις φλόγες που της μιλούν, της κουβεντιάζουν. Καμιά φορά μαζεύονταν κι' οι γειτόνισσες πότε στης μιανής και πότε στης αλληνής το σπίτι για να «γλεντήσουν» τις τελευταίες ώρες της ημέρας, που ήταν κι' αυτές της δουλειάς. Έλεγαν τραγούδια με γρήγορο σκοπό για να τρέχουν τα δάχτυλα και να βγάζουν πολλή δουλειά. Έπλεκαν τους μαλλένιους σάκους, τις κάλτσες, τις «χέρες»[11] μπάλωναν τις βράκες τους,

κένταγαν τις προίκες των κοριτσιών τους. Η νοικοκυρά είχε ετοιμάσει για τρατάρισμα το χαλβά με φρέσκο λάδι και αλεύρι, που τον έλεγαν μπαζίνα. Ψηνόταν στο τζάκι κι' έπαιρνε τη μυρωδιά τ' αναμμένου ξύλου. Ένα μεγάλο κουτάλι, του έδινε το σχήμα, κι' έτσι τον έβγαζαν στο δίσκο. Άλλοτε είχε μουσταλευριά με το «βράσμα» που φύλαγε γι' αυτές τις ώρες, και μύριζε ο τόπος με την ξυνάδα του σταφυλιού ή του ξερού σύκου. Τ' απόβραδο, πριν ξημερώσει η γιορτινή ημέρα, ήταν αμαρτία να πιάσουν το βελόνι. Τότε έκαναν βεγγέρα οι γυναίκες κι' είχαν και τους άνδρες τους μαζί. Τα τραγούδια, τα παραμύθια, τα νοιώσματα έδιναν κι' έπαιρναν. Πρώτα έλεγαν περιπαιχτικά τραγούδια για να γελάσουν, να 'παν τα φαρμάκια κάτω: **«Όμουρφους πού 'νι παππούς 'ιμ που βαζ' ντ' καναβιτσούδα[12] κι πιάν' ντουν η μάνι 'μ π' του χερ' κι βαζ' ντουν μεσ' ντ' γουνιούδα»**. Τώρα φανερώνεται ο λαϊκός πνευματικός πλούτος και το μεράκι των ανθρώπων της Λέσβου. Ο μερακλής «τραβά» τον αμανέ **«βαρέθηκα τη νιότη μου, θέλω να την πουλήσω, μον θέλω να 'βρω μερακλή, να μην την χαραμίσω»** κι' όλοι κρέμονται απ' το στόμα του. Οι γυναίκες τη Μ. Σαρακοστή λένε το μοιρολόι της Παναγιάς, που **«όποιος το λέει σώνεται κι' όποιος τ' ακούει αγιάζει κι' όποιος το καλαφιγκριστεί, παράδεισο θα λάβει»...**

Νίκη ΤΑΤΑ - ΧΟΥΣΟΥ

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

1. Ocak: Είναι στην τουρκική γλώσσα, είναι η ρίζα της λέξης τζάκι.
2. Λουρίδα πλεγμένη στο βελονάκι.
3. Να επιτύχουν στη ζωή.
4. Φλιτζάνια κεραμικά.
5. Ενα σιδερένιο τετράγωνο χώρισμα στη βάση του τζακιού.
6. Ξύλινο στρογγυλό τραπέζι με πολύ κοντά πόδια.
7. Τραχανάς πλασμένος σε χούφτες.
8. Καψαλιασμένη φέτα ψωμιού.
9. Τα φασόλια από την Κάπη Λέσβου
10. Πήλινη κανάτα ειδική για βράσιμο οσπρίων.
11. Πλεχτά μισά γάντια για το λιομάζωμα.
12. Ύφασμα από καναβάτσο.

Αγρότισσα μπροστά στο «παραχούτι» (τζάκι) στο Κουλουμδάδο της Λέσβου (Νάπη) Σχ. Μίλτη Παρασκευαΐδη, 1941

Μαρία Κιαχαγιά - Ταρσάνη *

ΒΑΓΙΑ ΒΑΓΙΑ ΤΟ ΒΑΓΙΟ

Μεγαλοβδομαδιάτικα έθιμα στην Πελόπη

Παιδικές φωνές, χαρούμενες, μ' όλη την αθωότητα και την υπευθυνότητα των δέκα- δώδεκα χρόνων, ακούς κάθε απόγευμα του Μάρτη στα σοκάκια της Πελόπης της Λέσβου.

- Σένα ρε θα φλάγουμι κάθα μέρα; Άμα λέμι 4 η ώρα, νά 'νι 4...

- Σήμιρα θα πάμι ση Δέσ' , τσ' αύριο στου Σουγιουτέλ'.

Τόπος συγκέντρωσης των παιδιών, η εκκλησιά του χωριού. Μπουλούκια - μπουλούκια, με τον αυθορμητισμό μπροστάρη, πού και πού να πέφτει και καμιά κλωτσιά - έτσι για φασαρία - ξεχύνονται τα παιδιά στις λαγκαδιές. Κι' όχι μόνο τα μικρά, αλλά και τα λίγο μεγαλύτερα, 15χρονα με χνουδιασμένο μουστάκι και χοντροτσιριχτή φωνή - αλλά πιο σοβαρά - ακολουθούν τη δική τους διαδρομή.

Απ' την πρώτη βδομάδα της Μ. Σαρακοστής, αυτά τα παιδιά κουβαλούν έξω απ' την εκκλησία των Παμμεγίστων Ταξιαρχών όγκους ξύλα, τα «κιουτούκια», που προορίζονται για τη φωτιά του Μ. Σαββάτου, για το κάψιμο του «Οβριού».

Πότε με τους ώμους τους και πότε δεμένα με χοντρά σχοινιά, όλα τα παιδιά ιδρωμένα, με κατακόκκινα μάγουλα, και πολλές φορές να στάζει κι η μύτη απ' το κρύο, σέρνουν τους κορμούς. Κουράζονται;... τους βάζουν κάτω. Καθίζουν πάνω τους. Ξεκουράζονται;... ακούγεται από έναν το σύνθημα: - Κιούφ- κιούφ φτού απ' την αρχή! Η χαρά της επιτυχίας σπινθηρίζει στα μάτια τους. Γέλια και χαρές, μαλώματα και μονιάσματα, μέχρι να φτάσουν στο χωριό.

Όσο πιο πολλές πλημμύρες κάνει ο «Τσικνιάς» (ποταμός), τόσο περισσότερα θα 'ναι και τα ξύλα για το έθιμο του Μ. Σαββάτου.

Έθιμο με απροσδιόριστο παρελθόν, και μέλλον δίχως τέλος.

«Θα καεί οπωσδήποτε ο Εβραίος», με μίσος, με πάθος, και με πλήρη συναίσθηση των θρησκευτικών γεγονότων.

Τελευταίοι Χαιρετισμοί, κι όλα είναι έτοιμα για την Εβδομάδα των Παθών.

Πόσοι όμως φέτος είναι οι νιόπαντροι στο χωριό; Όλοι λίγο - πολύ μετρούν και ψιλοκουβεντιάζουν. Από στόμα σε στόμα υπενθυμίζεται στους νιόγαμπρους η υποχρέωσή τους να φέρουν «βάγια» το Σάββατο του Λαζάρου, τους περιμένει η εκκλησία με ανοιχτές πόρτες. Η μοδίστρά μας έχει κάνει κι αυτή το κουμάντο της για το στόλισμα. Κορδέλες χρωματιστές για τα κλωνάρια, και τα πιο ηχηρά κουδουνάκια απ' το κοπάδι του τσοπάνου.

Οι πρόβες αρχίζουν απ' τα παλικάρια:

Σήμερον έρχετ' ο Χριστός
Του κόσμου ο Δεσπότης.
.....

---

* Η Μαρία Κιαχαγιά - Ταρσάνη γεννήθηκε το 1963 στην Πελόπη Λέσβου . Ασχολείται με τη συγκέντρωση λαογραφικού υλικού.

Αντιλαλεί η εκκλησιά και οι γειτονιές. Οι μικρομαμάδες κόβουν κλαδιά βάγιας για να κάνουν μπάνιο τα μωρά τους.

Μοσχομυρίζει όλο το σπίτι. Μοσχομυρίζει Άνοιξη.

Μοσχομυρίζει Πάσχα!

Το πρωί της Κυριακής, μετά τη Θ. Λειτουργία, ο ιερέας ευλογεί τις βάγιες (2 χοντρά δεμάτια, γιατί ο «Τσικνιάς» χωρίζει το χωριό στα δύο) και τα παλληκάρια τραγουδάνε. Βουρκώνουν τα μάτια... Ω, Θεέ μου!

Α	Β	Γ
Σήμερον έρχετ' ο Χριστός *του κόσμου ο Δεσπότης* *και εις την παρουσία Του* *χαίρετ' η ανθρωπότης.*	*Εξαίφνης δε ο Λάζαρος* *εβγήκε δεδεμένος* *κατάχλωμος και πενιχρός* *κατακιτρινισμένος.*	*Καθώς ο Ιησούς Χριστός* *είπε στους Αποστόλους* *οτι θα γίνει παίγνιον* *ο Λυτρωτής του Κόσμου.*
Εχθές με πλήθος μαθητών *ήλθεν εις Βηθανίαν* *επιθυμούσε κι ήθελε* *Λαζάρου την φιλίαν.*	*Νερόν εζήτησεν ευθύς* *να παύσει την πικρίαν* *της γλώσσης και του στόματος* *και την μελαγχολίαν.*	*Σήμερον πάλιν έρχεται* *από την Βηθονίαν* *εις τα Ιεροσόλυμα* *όπου με συνοδεία.*
Τον Λάζαρο τον φίλο του *εύρον απεθαμένον* *και προ τεσσάρων ημερών* *εν μνήματι θαμένον.*	*Τον εξετάζουν να ειπή* *εκείνα όσα είδε* *και τα εθώρησεν εκεί* *στον Άδην όπου πήγε.*	*Καθήμενος εις εν μικρόν* *πολάριον της όνου* *οι Άγγελοι ενόμιζον* *πως ήτο επί θρόνου*
Διδάσκαλε Του λέγουσι *αν ήθελες προφτάσει* *τον φίλον σου τον αγαπητόν* *δεν ήθελες να χάσεις.*	*Είδα πολλά δε δύναμαι* *όλα να τα εκφράσω.* *Με το μαχαίρι στην καρδιά* *θα σας τα περιγράψω.*	*Γέροντες, νέοι και παιδιά* *Αυτόν προϋπαντούσαν* *και ωσαννά Υιέ Θεού* *με ύμνους ευφημνούσαν.*
Η Μάρθα κλαίει θλιβερά *Μαρία αναστενάζει,* *οι μαθηταί εξίστανται* *και ο λαός θαυμάζει.*	*Βλέποντες τα γινόμενα* *οι όχλοι και το θαύμα* *επίστευσαν εις τον Χριστόν* *αθώα εν τω άμα.*	*Κλάδους Βαΐων έστρωναν* *χιτώνας εις τον ρύστην* *τον ποιητήν του ουρανού* *της γης όλης τον Κτίστην.*
Βλέπων όμως ο Κύριος *τον συρφετόν και θρήνον* *προστάζει να του δείξουσι* *Λαζάρου το μνημείον.*	*Άλλοι από τον φόβο τους* *φωνάζουν να Τον δέσουν,* *μετά συκοφαντίας των* *ζητούν να Τον φονεύσουν.*	*Εις όδε να πιστεύσωμεν* *εν πλήρει μετανοία* *τα Πάθη να τιμήσωμεν* *τα πάνσεπτα και Θεία.*
Ευθύς φωνάζει δυνατά *«Λάζαρε δεύρον έξω·* *κι ως παντοδύναμος Θεός* *τον Άδη να εμπαίξω».*	*Οι φθονεροί και δόλιοι* *μάλλον οι Φαρισαίοι* *ζητούν να Τον φονεύσουν* *οι δόλιοι Εβραίοι.*	*Λοιπόν, σε σας ευχόμεθα* *μ' όλην μας την καρδίαν* *την ερχομένην Κυριακήν* *με υγεία κι ευτυχία.*

Πόρτα - πόρτα θ' ακουστεί το κουδούνισμα. Πόρτα - πόρτα θα μοιραστεί το κλωνάρι. Σε κάθε σπίτι θ' αναστηθεί ο Λάζαρος.

- «Παιδιά μην ξεχάσετε στους νιόπαντρους, το καλύτερο, με τα ομορφότερα στολίδια...»

Σε κάθε γειτονιά ακούγεται ο αντίλαλος απ' την άλλη, πότε να ξεμακραίνει και πότε να πλησιάζει. Τα απομεινάρια πια της μαδημένης βάγιας θα πέσουν κι αυτά στα ξύλα για να κάψουν τον Εβραίο.

Μεγάλο Σάββατο-βράδυ: Η «κακάβα» λαμπαδιάζει έξω απ' την εκκλησία. Τα παιδιά συγκεντρωμένα γύρω - γύρω, ντυμένα γιορτινά, με τα κεριά στα χέρια τους χαίρονται. Ίσως είναι η μόνη φορά στη ζωή του ανθρώπου που βλέπει τον κόπο του να γίνεται στάχτη, κι εκείνος γιορτάζει... Χριστός Ανέστη! Στην Πελόπη... Χριστός Ανέστη!.. Για όλο τον κόσμο...

Το παραπάνω «Άσμα των Βαΐων» βρέθηκε σ' ένα μπλόκ με ημερομηνία 1930, και συγκεκριμένα 13 Μαρτίου του 1930.

Μου το 'χε δώσει μια Γριούλα, όταν ήμουν σε ηλικία 9 χρονών περίπου. Είναι χειρόγραφο με καλλιγραφικά γράμματα, γραμμένο με πένα και όνομα Μ. Ε. Π.

Το παιδί της, που το κατέγραψε, πέθανε σε ηλικία 18 χρονών, το θυμόταν πάντα κι έκλαιγε. Το «Άσμα» μού το χάρισε ένα-δύο χρόνια πριν κλείσει τα μάτια της. Θυμάμαι, ερχόταν στο σπίτι μας, και σαν παιδί που ήμουνα την αγαπούσα και τη φώναζα «γιαγιά», κι' εκείνη με γλυκοφιλούσε. Η χειρονομία της αυτή με άγγιξε πολύ σαν παιδί, κράτησα το μπλόκ μαζί με την ευχή της. Και, να που σήμερα, μετά από τόσα χρόνια βγήκε στην επιφάνεια το «Άσμα των Βαΐων» που εγώ προσωπικά στα τόσα μου χρόνια δεν το άκουσα ολόκληρο ποτέ να τραγουδιέται. Απ' ό,τι ρώτησα όμως, και τους γεροντότερούς μου, μέσα στο χωριό τραγουδούσαν συνήθως μόνο τις 3-4 στροφές της αρχής. Η γιαγιά αυτή, Θεός' χωρέστ' ιν, πέθανε το 1974. Θα μπορούσα να μιλώ γι' αυτή τη γυναίκα μέρες ολόκληρες. Άκουσα απ' το στόμα της συμβουλές, ιστορίες, παραμύθια, παραδείγματα πράξεων που κάποια στιγμή πληρώθηκαν άσχημα. Την έβλεπα να σέρνει τα παπούτσια της στραβοπατημένα και να βοηθάει τον κόσμο. Να δείχνει στη μάνα μου πώς θα μπαλώνει και πώς θα ράβει τις πυτζάμες των παιδιών της. Να με παίρνει τη Μ. Παρασκευή το πρωί, να πηγαίνουμε στα χωράφια και να μαζεύουμε μαργαρίτες για τον Επιτάφιο. Να με πηγαίνει στον ποταμό και να ψάχνουμε να βρούμε καβούρια κάτω από τις πέτρες.

Οι «αναμνήσεις», τούτες, με γυρίζουν πολύ πίσω, σε χρόνους και γεγονότα που νοσταλγώ, και σε πρόσωπα που επέδρασαν στο χαρακτήρα μου και στις συμπεριφορές μου. Η ζωή της «γιαγιάς» αυτής έγινε παράδειγμα όχι μόνο σε μένα, αλλά και στους γονείς μου. Γι' αυτό, κι εγώ μέχρι τώρα, προσεύχομαι για την ψυχή της και της κάνω το Τρισάγιο τη Μ. Παρασκευή.

Φέτος, την Κυριακή των Βαΐων γυναίκες της Πελόπης θα τραγουδήσουμε όλο το «άσμα» στην αυλή της Εκκλησίας, μετά τη Θ. Λειτουργία.

Μέσα στο όλο πνεύμα του παραπάνω κειμένου θα μπορούσαμε να εντάξουμε και το «τραγούδι του Αϊ-Γιώργη». Το καταγράφουμε έτσι, όπως χρόνια το έχει διασώσει η προφορική παράδοση του χωριού.

Το τραγούδι αυτό του Αϊ-Γιώργη το τραγουδάνε οι γυναίκες τη Μεγάλη Παρασκευή, ύστερα από την τελετή της «Αποκαθήλωσης», αφού πρώτα τραγουδηθεί το «Μοιρολόι της Παναγιάς». Αναφέρεται στην ιστορία του Δράκοντα και της Βασιλοπούλας και υμνεί την πίστη του Αϊ-Γιώργη, που εξαιτίας της κάνει θαύματα. Τραγουδιέται Μεγαλοβδομαδιάτικα, ίσως, επειδή πολλές φορές η γιορτή του Αγίου πέφτει στη Μ. Εβδομάδα, που ως γνωστόν οι ψαλμωδίες και τα τροπάρια της είναι πένθιμα. Αλλά και ίσως, γιατί το θαύμα του Αϊ-Γιώργη που σκοτώνει το

Δράκοντα και ελευθερώνει τη Βασιλοπούλα, να συμβολίζει κατά ένα τρόπο τα Πάθη μέχρι θανάτου της Μ. Παρασκευής και την Ανάσταση της Κυριακής του Πάσχα...

Γι' αυτό, ίσως οι γυναίκες του χωριού μας τραγουδούν το θαύμα του Αϊ-Γιώργη, κατά τη Μ. Παρασκευή, με τους παρακάτω στίχους:

'Αγιε μου Γιώργη αφέντη μου κι αφέντη καβαλάρη
Αρματωμένος με σπαθί και με χρυσό κοντάρι.
Άγγελος είσαι στη μορφή κι άγιος στη Θεότη
παρακαλώ βοήθα με Άγιε στρατιώτη
από το άγριο το θεριό και δράκοντα μεγάλο
όπου δεν άφηνε άνθρωπο νερό να πιει στη χώρα.
Τα μπουλετιά ερίξανε τίνος θέλαν να τύχουν.
Και τύχανε τα μπουλετιά εις την βασιλοπούλα
όπου την είχε η μάνα της μόνη κι ακριβοπούλα.
Ο βασιλιάς σαν τ' άκουσε πολύ βαρύ του εφάνει.
-Το βιός μου όλο πάρτε το μον' το παιδί μου αφήστε.
Λαός σηκώθη αρίθμητος στο βασιλιά πηγαίνει
- Για δωσ' μας το παιδάκι σου, για παίρνουμε κι εσένα.
- Πάρτε το και στολίστε το και κάντε το νυφούλα
και δώστε το στο δράκοντα να το γλυκομασήσει.
Άϊ - Γιώργης εβουλήθηκε θέλει να την εσώσει
κι από το άγριο θεριό να την ελευθερώσει.
-Άσε με κόρη μ' άσε με λίγο ύπνο να πάρω
κι εγώ σκοτώνω το θεριό κι από κει σε βγάνω.
-Ξύπνα - ξύπνα αφέντη μου και το νερό αφρίζει
κι ο δράκοντας τα δόντια του για μένα τ' ακονίζει.
Άϊ-Γιώργης εσηκώθηκε σαν παραλογισμένος
και το κοντάρι τ' άρπαξε ως ήταν μαθημένος.
Μια κονταριά του έδωσε μες το βαθύ του στόμα
και παρ' ευθύς το ξάπλωσε κάτω στης γης το χώμα.
-Σύρε κόρη μ' στο σπίτι σου, σύρε και στους γονείς σου
και πες τους ποιός σου έσωσε σήμερα τη ζωή σου.
-Για πες μου νέε ένδοξε ποιό είναι τ' όνομά σου;
για να σου κάνω χάρισμα νά ναι της αρεσιάς σου.
- Χαίρε - χαίρε αφέντη μου, χαίρε και το παιδί σου
χαίρε και την κορώνα σου πού 'χεις στην κεφαλή σου.
Θες να σου πω αφέντη μου ποιό είναι το όνομά μου;
Γεώργιο με λέγουνε απ' την Καππαδοκία.
Θέλεις να κάνεις χάρισμα, φτιάξε μια εκκλησία.
Βάλε Χριστό και Παναγιά βάλε και Άγιο Γιάννη
κι απ' τη δεξιά τους τη μεριά βαλ' έναν καβαλάρη
αρματωμένο με σπαθί και με χρυσό κοντάρι.

..... Μαρία ΚΙΑΧΑΓΙΑ -ΤΑΡΣΑΝΗ

ΒΑΝΙΩ

1927 - 2000

ΜΑΝΝΑ. Σινική μελάνη. 49 x 47 cm

---

* Άννα Τριανταφύλλου - Βανιώ. Γεννήθηκε στη Μυτιλήνη. Ζωγράφος, κεραμίστρια με οικολογική εγρήγορση και κοινωνική ευαισθησία.

(Από την έκδοση του Υπουργείου Αιγαίου «ΒΑΝΙΩ» - Απρίλιος 2002)

ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝ «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ»

ΒΑΝΙΩ
Μάννα

ΠΑΝΟΣ ΖΑΜΒΑΚΕΛΛΗΣ
Ο πιο μεγάλος πλάτανος της Λέσβου
Κλεάνθης Παλαιολόγος

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ
Ο Τεριάντ. Ο Ζερβός. Ο Κάλλας και ο Ιόλας.

ΑΛΦΟΝΣΟΣ Α. ΔΕΛΗΣ
Ο Νίκος Μέγκουλας (1868-1909)
και η περιπέτεια του νεοελληνικού θεάτρου

ΣΤΕΛΙΟΣ ΣΥΝΟΔΗΣ
Η φωτογραφική δραστηριότητα στη Μυτιλήνη

ΔΟΜ 1977

Πάνος Ζαμβακέλλης *

Ο ΠΙΟ ΜΕΓΑΛΟΣ ΠΛΑΤΑΝΟΣ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ
Κλεάνθης Παλαιολόγος
(1902 - 1990)

Με πρωτοβουλία των μελών και φίλων της Λεσβιακής Παροικίας Αθηνών, έγιναν τον Αύγουστο του 1993 στη Μυτιλήνη, το τρίχρονο μνημόσυνο, από τότε που έφυγε από κοντά μας ο δάσκαλος Κλεάνθης Παλαιολόγος, καθώς και τα αποκαλυπτήρια της προτομής του, που στήθηκε στο Δημοτικό Κήπο, ωραίο έργο της λέσβιας γλύπτριας Μαρίας Καλλιπολίτη.

Ήταν μια οφειλόμενη τιμή στον ακούραστο αγωνιστή, που ανάλωσε τη ζωή του για το καλό της Νεολαίας και την προκοπή του τόπου. Όσοι είχαν την τύχη να τον γνωρίζουν από κοντά συμφωνούν στο ότι ήταν μια σπάνια προσωπικότητα. Κάθε τι καλό που αποφάσιζε να κάνει έπρεπε να το μελετήσει προσεχτικά, να το νοιώσει βαθιά, να οργανώσει συστηματικά την εκτέλεση, να διαλέξει τα «πρωτοπαλήκαρα» που χρειαζόταν και, μπροστάρης, να ξεσηκώσει τον κόσμο που τον ακολούθησε, σε όλες του τις αξιόλογες προσπάθειες. Αυτό ήταν και το μυστικό της επιτυχίας του.

Σαν αρχηγός και έφορος ανάστησε τον Προσκοπισμό του 1923, που είχε σβήσει ολότελα, ύστερα από μοιραίο ατύχημα. Ξανάφερε τα Μυτιληνόπουλα κοντά στη φύση και στην άσκηση και τα θωράκισε με αρχές και χρήσιμες γνώσεις. Σαν πρωτοπόρος στην ορειβασία μας ανέβαζε τα πρωινά στις βουνοκορφές του νησιού. Καθηγητής Γυμναστικής στο Λύκειο έθεσε σύγχρονες βάσεις στη σχολική σωματική αγωγή, και έδωσε έναν καινούργιο αέρα στους μαθητές του. Την καπνοφυτεία του «Νταρλά» την έκανε στάδιο άθλησης, με προσωπική εργασία μικρών και μεγάλων εθελοντών. Αθλητές δεν υπήρχαν. Επιστράτευσε επαγγελματίες, τον «γέρο» έμπορο λαδιού Στρατή Πραΐδη, τον γαλατά Θύμιο Διαλεχτό, τον ναυτικό Μπούμπα, τον Φιλιό και τους άλλους, για να ακολουθήσουν οι νεότεροι Στρατής Κονάκας, Παναγιώτης Βουσβούνης, Νίκος Καλλικλής, Πάνος Ζάκας, Τάκης Αντωνίου και πολλοί άλλοι που δημιούργησαν το φυτώριο του λεσβιακού αθλητισμού. Τράνεψε το ποδόσφαιρο, με τον «Παλλεσβιακό» που οδήγησε στην ευγενική άμιλλα με τον «Άρη» του Αναστάση Σαρηγιάννη, τη «Νίκη» του Παρταλίδη και τον «Αχιλλέα» των Παπαρισβαίων. Στον υγρό στίβο όλα τα καλοκαίρια γύμναζε κάθε μέρα, δεκάδες παιδόπουλα στο πρωτόγνωρο τότε κρόουλ, και χάρη στο δάσκαλο ξεπήδησαν οι πρωταθλητές Νακέλλης, Μαλλίδης, Κονάκας, Άγγελος Παλαιολόγος, Τσακιράκης κ.λ.π. που χάρισαν στη Μυτιλήνη πανελλήνιες νίκες, φήμη και αξέχαστες μέρες συγκίνησης και δόξας. Καθηγητής και, μετέπειτα, Γενικός Διευθηντής στην ακαδημία σωματικής αγωγής μετέδωσε το πάθος του για τα ιδεώδη της Αθλητικής Παιδείας στους νέους καθηγητές.

Αντιπρόεδρος στη Διεθνή Ολυμπιακή Ακαδημία ξεχώρισε όχι μόνο με την δράση του και τις βαθιές του γνώσεις, αλλά και με τα όσα έγραψε για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Το 1990 στο Δι-

---

* Ο Πάνος Ζαμβακέλλης γεννήθηκε το 1911 στη Μυτιλήνη. Σκιτσογράφος. Ερευνητής - Μελετητής της βυζαντινής ζωγραφικής. Συγγραφέας.

θνές Συμπόσιο του Καναδά για τον εορτασμό των 3.000 χρόνων Αθλητισμού, ο ειδικός τόμος πεπραγμένων αφιερώθηκε στους τρεις γίγαντες του Ολυμπισμού, τον Κλεάνθη Παλαιολόγο, τον Όττο Σίμιτσεκ και τον καθηγητή Νίκο Νησιώτη

Αναδείχτηκε ο άφθαστος υμνητής της Ολυμπίας στην οποία οι αλησμόνητες ξεναγήσεις του τελείωναν πάντα με δάκρυα στα μάτια του ομιλητή και των άλλων ακροατών.

Ο Κλεάνθης Παλαιολόγος το 1930

Δημιούργημά του και η «Λεσβιακή Παροικία» που εκτός από το πολιτιστικό και ενωτικό έργο της οργανώνει πολύ ενδιαφέρουσες μορφωτικές και ψυχαγωγικές εκδρομές, χάρη στις οποίες οι Μυτιληνιοί γνώρισαν και εξακολουθούν να γνωρίζουν όχι μόνο την Ελλάδα, αλλά και πολλές ξένες χώρες, με ελάχιστες δαπάνες.

Υπάρχει όμως και το συγγραφικό έργο του Κλεάνθη Παλαιολόγου. Άφθονο και βραβευμένο. Ήταν από τους πρώτους που ακολούθησαν την πρωτοπορεία των δημοτικιστών. Παρακολουθούσε όλες τις νεότερες εξελίξεις στα Αθλητικά. Από κοντά βρισκόταν και στην πολιτιστική κίνηση και σε όλες τις καινούργιες ιδέες. Πολυσχιδής ήταν η δράση του και δεν περιγράφεται εύκολα. Όλα αυτά ήταν κατορθώματα σε μια εποχή που δεν υπήρχαν τα μέσα και οι επιχορηγήσεις. Χωρίς καμιά αξιόλογη βοήθεια, με μόνο εφόδιο τα οράματά του και με συμπαράσταση την καλοσυνάτη σύντροφό του, την αλησμόνητη Αγλαΐτσα, προχωρούσε για το γενικό καλό, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα «παιδιά» του, όπως χαρακτήριζε τους νέους που τον ακολουθούσαν και ευεργετήθηκαν πολλαπλά απ' τις σοφές του τοποθετήσεις.

Ο Κλεάνθης Παλαιολόγος χάραζε ένα ιδιόρρυθμο σύστημα αγωγής, δικής του επινόησης, που στηριζόταν όχι τόσο στα λόγια και στη διδασκαλία, όσο στη βαθύτερη αλληλοκατανόηση, στην πράξη και κυρίως στο παράδειγμα.

Σαν αητός φύλαγε τα αητόπουλά του. Γι' αυτό δεν είχε συμβεί κανένα σοβαρό ατύχημα σε όσους πέρασαν από κοντά του. Σε μια από τις πολλές προσκοπικές κατασκηνώσεις ένα βράδυ ξέσπασε ξαφνική θύελλα. Αστραπές, βροντές και νεροποντή με δυνατό αέρα απειλούσαν να γκρεμίσουν σκηνές και αντίσκηνα στα οποία κοιμόνταν οι πρόσκοποι. Πετάχτηκε σαν λιοντάρι, ξύπνησε τους βαθμοφόρους και άρχισε ένα κυνηγητό για το στερέωμα των σκηνών. Μέσα στη θύελλα χτυπούσαμε τους πασσάλους στήριξης, τεντώναμε τα σχοινιά, ισορροπούσαμε τους κοντούς,ανοίγαμε υδρορρόες στο χώμα, τινάζαμε τα αντίσκηνα. Μια σκληρή πάλη που τέλειωσε την αυγή με το ουράνιο τόξο. Ο αρχηγός μούσκεμα στον ιδρώτα και στη βροχή, κάθισε αμίλητος για αρκετή ώρα, αποκαμωμένος από την αγωνία και τον αγώνα. Τα προσκοπάκια είχαν φυλαχθεί.

Μια μέρα σε άλλη κατασκήνωση, ύστερα από τη διανομή του συσσιτίου, ένας τόσος δα προ-

σκοπάκος, που είχε καταβροχθίσει γρήγορα το φαγητό του, ήρθε στη σκηνή του αρχηγού και χτυπούσε με το κουτάλι την άδεια καραβάνα του, ζητώντας έτσι συμπλήρωμα που δεν υπήρχε πια. Και ο δάσκαλος μου λέει:

- «Δώσε τη δικιά μου μερίδα», που ήταν στο τραπέζι εκστρατείας

- «Μα τι θα φάτε αρχηγέ»; ήρθε η ερώτηση.

- «Υπάρχουν ψωμί, ελιές και μια ωραία ντομάτα», ήταν η απάντηση και έτσι και έγινε.

Θυμούμαι σε μια εκδρομή Προσκόπων στην Πέτρα, επρόκειτο να ανεβούμε στο βράχο της Μεγάλης Παναγιάς. Τόνισε σε όλους πως πρέπει να πάρουμε πουλόβερ, γιατί εκεί ψηλά θα βρήσκαμε αεράκι. Ένας ενωμοταρχάκος που δεν έδωσε προσοχή σ' αυτό, όταν φτάσαμε στην κορυφή καταϊδρωμένοι, άρχιζε να τουρτουρίζει. Ο αρχηγός, που όλα τα πρόφταινε, έβγαλε το δικό του πουλόβερ και προφύλαξε τον πρόσκοπο του. «Εμένα δεν με πιάνει το κρύο», μας είπε.

Κάποτε ένας άλλος νεαρός πρόσκοπος, έκανε μια σκανταλιά που ξεπερνούσε λίγο τα καθιερωμένα - αυστηρά τότε - όρια του επιτρεπτού. Τον κάλεσε στη σκηνή, τον κάθησε απέναντί του, και καρφώνοντάς τον με εκείνα τα μικρά αλλά τόσο διαπεραστικά μάτια του, τον ρώτησε ήρεμα και με καλοσύνη:

- «Πες μου τώρα, ήταν αντρίκιο αυτό που έκανες»;

Ο προσκοπάκος ένοιωσε τη γη να τρέμει κάτω από τα πόδια του. Ώστε ήταν άντρας και αυτό που έκανε δεν ήταν αντρίκιο; Έμεινε άναυδος και, φανερά συγκινημένος και μετανιωμένος χαιρέτισε προσκοπικά κι έφυγε όλος σκέψη. Αυτό ήταν μάθημα αντρίκιας συμπεριφοράς, με τόσο λίγες λέξεις. Δεν θα το ξεχνούσε σε όλη του τη ζωή.

Ο Παλαιολόγος βοηθούσε τους αδύνατους. Η πορτα του σπιτιού του, το τηλέφωνό του και η καρδιά του ήταν ορθάνοιχτα, μέρα νύχτα, για όσους είχαν την ανάγκη του. Πάρα πολλά είναι τα περιστατικά που θα μπορούσαν να γίνουν γνωστά για να δώσουν μια εικόνα του μετρημένου, αθόρυβου μα πανίσχυρου πρωτοδάσκαλου, του δότη, που εμείς, τα παιδιά του θα θυμόμαστε παντα με αγάπη και ευγνωμοσύνη.

Αυτές τις μέρες ήρθε στο νου μου ότι ο Πρόεδρος της Παροικίας, Τάκης Χατζηαναγνώστου, στον ύστατο χαιρετισμό για τον δάσκαλο, τον χαρακτήρισε Πλάτανο. Αλήθεια, στο νησί μας είχαμε τεράστιους πλάτανους. Της Θερμής, της Καρύνης, της Πλατείας στην Αγιάσο, που στη δροσιά τους ξαπόσταιναν πολλοί στρατοκόποι. Οι ρωμαλαίοι κλώνοι με την πλούσια φυλλωσιά τους άπλωναν τον ίσκιο μέτρα και μέτρα. Ο κορμός τους δεν αγκαλιαζόταν από δέκα αντρίκιες οργιές. Οι γερές, στριφτές ρίζες τους έβγαιναν έξω και βουτούσαν πάλι στη γη για να ξεπροβάλουν πιο μακρυά και ξαναβυθίζονταν στο χώμα για να φανούν ακόμα μακρύτερα. Τέτοιους πλατάνους ξακουσμένους είχε αρκετούς η Μυτιλήνη.

Μα είχε και έναν ακόμα πιο τρανό πλάτανο. Που τον αγκάλιασαν χιλιάδες μαθητές και πρόσκοποι. Στον ίσκιο του προστατεύτηκαν και δροσίστηκαν αμέτρητοι νέοι και αθλητές. Από το θρόϊσμα των πλατανόφυλλων άκουγαν μικροί μεγάλοι, ένα δασκάλεμα για τα «ψηλά, τα ωραία και τα μεγάλα». Οι ρίζες του άρχιζαν στη Μυτιλήνη, βούλιαζαν στο Αιγαίο, ξεπρόβαλαν στην Αθήνα για να βυθιστούν στην Πελοπόννησο και να φυτρώσουν ξανά στην Ολυμπία. Αυτός ήταν ο πιο μεγάλος Πλάτανος της Λέσβου: ο Κλεάνθης ο Παλαιολόγος. Ο Μεγάλος και αξέχαστος Δάσκαλος.

Αθήνα, 29 Οκτ. 1993

Πάνος ΖΑΜΒΑΚΕΛΛΗΣ

Γιάννης Κολοκοτρώνης *

Ο ΤΕΡΙΑΝΤ. Ο ΖΕΡΒΟΣ. Ο ΚΑΛΑΣ ΚΑΙ Ο ΙΟΛΑΣ
ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ ΒΙΟΙ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ **

Στη Λέσβο, την αιολική γη του Βενέζη, τη γενέτειρα των μεγαλοποιητάδων, των μοναδικών κεραμοποιών, των πρωτότυπων ζωγράφων και των εμπνευσμένων διανοητών της τέχνης, ο ελαιώνας της Βαριάς έχει κάτι μεγαλόπρεπο και ιερό, σαν τους ιερούς τόπους της αρχαιότητας. Είναι ένας ισχυρός μαγνητικός τόπος όπως εκείνες οι τοποθεσίες που επέλεγαν στην αρχαιότητα οι πρόγονοί μας να χτίσουν τα ιερά τους. Ίσως να μην είναι τυχαίο που ο Τεριάντ δίπλα στο πρώτο από τα δυο μικρά μουσεία που άφησε στον τόπο του, έχτισε ένα παρεκκλήσι. Ήταν μια πράξη για να δηλώσει ότι τις αιτίες της τέχνης και της θρησκευτικής πίστης πρέπει να τις αναζητήσουμε στη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον.

Στην πρώτη επαφή μου με το εκθεσιακό υλικό του Μουσείου, κατά την προετοιμασία της έκδοσης των κειμένων του Τεριάντ για την τέχνη από τις εκδόσεις Καστανιώτη 1991, ο Μανώλης Καλλιγιάννης φρόντισε να με εισάγει στο καλλιτεχνικό κλίμα μιας άλλης εποχής που ήδη φαντάζει μακρινή στο περίβλημα του μύθου που την περιβάλλει. Τον θυμάμαι με την αστείρευτη διάθεσή του, να διηγείται προσωπικές εμπειρίες και μνήμες για τους καλλιτέχνες του μοντερνισμού που συναναστράφηκε ή άκουσε από τον Τεριάντ κατά την τριαντάχρονη παραμονή του στο μεταπολεμικό Παρίσι. Ο Μανώλης Καλλιγιάννης είναι ένας από τους ελάχιστους έλληνες καλλιτέχνες της γενιάς του που μπορούν να μας πληροφορήσουν από πρώτο χέρι για γεγονότα και καταστάσεις που αποτελούν το προφορικό υλικό και το οποίο ως άγραφο, παραμένει συνήθως η αθέατη πλευρά της ιστορίας της τέχνης.

Στη σημερινή πρόσκληση να παρουσιάσω στο φιλότεχνο κοινό της Μυτιλήνης το νέο, ολοκληρωμένο και εξαιρετικά επιμελημένο από τη ζωγράφο Νίκη Ελευθεριάδη **κατάλογο του Μουσείου**, μου δίνει μια μοναδική δυνατότητα. Να αναφερθώ στους παράλληλους βίους τεσσάρων ξεχωριστών προσωπικοτήτων της τέχνης που έδρασαν στο Παρίσι και τη Νέα Υόρκη την ίδια εποχή, καθένας σε διαφορετικό τομέα: Στους εκδότες καλλιτεχνικών εκδόσεως Κριστιάν Ζερβό και το Στρατή Ελευθεριάδη. Στον κριτικό τέχνης Νικόλα Κάλας και στον έμπορο έργων τέχνης Αλέξανδρο Ιόλα. Αυτοί αποτελούν μία κοσμοπολίτικη τετρανδρία απόδημων Ελλήνων που βρέθηκαν στο επίκεντρο της πνευματικής, της οικονομικής και της καλλιτεχνικής σκηνής στην Ευρώπη και στην Αμερική για περισσότερο του μισού αιώνα. Με το εκδοτικό έργο του Ζερβού και του Τεριάντ, το συγγραφικό του Κάλας και την εμπορική δραστηριοποίηση του Ιόλα έχουμε ίσως τους μοναδικούς κρίκους που συνδέουν την ελληνική τέχνη με τα παγκόσμια τεκταινόμενα για περισσότερο από τα δύο τρίτα του 20ου αιώνα.

Ο Κριστιάν Ζερβός (1889-1970) είναι ο εκδότης των 126 τευχών *Cahiers d' Art* (1926-60) και των μοναδικών αρχαιολογικών λευκωμάτων.

---

* Ο Γιάννης Κολοκοτρώνης γεννήθηκε το 1962 στην Αθήνα. Διδάκτωρ στην Ιστορία της Τέχνης. Κριτικός Τέχνης. Συγγραφέας. Καλλιτεχνικός σύμβουλος και οργανωτής εκθέσεων.

** Διάλεξη στις 13-8-99 στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης Τεριάντ (Βαρειά Μυτιλήνης).

Στρατής Ελευθεριάδης - Teriade
Έργο του Θεόφιλου Χατζημιχαήλ

Ο E. Teriade (1897-1983) είναι ο εκδότης των 37 τευχών *Verve* (1937-60) των 26 *Grands Livres de peintres* (1943-74) πολλών φωτογραφικών λευκωμάτων, καλλιτεχνικός επιμελητής για τα εννέα πρώτα τεύχη του σουρεαλιστικού εντύπου *Minotaure* και της εφημερίδας τέχνης *La Béte Noir.*

Ο Nicolas Calas (1907-1980) που ο Donald Kuspit χαρακτήρισε ως *τον πιο λαμπρό κριτικό του σουρεαλισμού* έγραψε δεκάδες μελέτες κριτικής για την τέχνη και δημοσίευσε σε περιοδικά με διεθνή κυκλοφορία (Art International, Art Forum, Domus, Arts Magazine κ.ά.) μεταξύ 1943-80 και του περίφημου βιβλίου με τίτλο *Εστίες Πυρκαγιάς* που θεωρήθηκε από τον André Breton ως το τρίτο κατά σειρά μανιφέστο του σουρεαλιστικού κινήματος.

Ο Αλέξανδρος Ιόλας (1908-1987) είναι ο μεγαλέμπορος έργων τέχνης για τον οποίον ο σουρεαλισμός ήταν τρόπος ζωής.

Συνηθίζουμε να παραβάλουμε το εκδοτικό έργο του Τεριάντ με του Ζερβού, και αν λάβουμε υπόψη και τη δράση των άλλων δύο, θα διαπιστώσουμε ότι προσέγγισαν με υποδειγματικό τρόπο την εικαστική παραγωγή των ευφυέστερων εκπροσώπων της μοντέρνας τέχνης: George Braque, Pablo Picasso, Henri Matisse, Paul Klee, Giorgio De Chirico, Emil Bonnard, Marc Chagall, Alberto Giacometi, Marcel Duchamp, René Magritte, Wassily Kandinsky, Juan Miro, Jasper Johns, Robert Rauschenberg, Τάκη κ.ά.)

Οι δύο πρώτοι αναδεικνύοντας τα έργα τους μέσα από πολυτελείς εκδόσεις, ο Κάλας γράφοντας μοναδικά κείμενα κριτικής των έργων τους και ο Ιόλας εμπορευόμενος τα ίδια τους τα έργα.

Ο Ζερβός ως θεωρητικός και εκδότης συνέδεσε τα *Cahiers d' Art* με την ιδεολογία του κυβισμού και το έργο του Picasso. Παρακολούθησε από κοντά το ξεκίνημα και την πορεία της αφηρημένης τέχνης. Αφοσιώθηκε στην κατανόηση του έργου του Paul Klee και του Wassilly Kandisky. Στις σελίδες του περιοδικού συγκέντρωσε τις σημαντικότερες πνευματικές δυνάμεις του καιρού του από τον χώρο της εθνολογίας, της αρχαιολογίας και λιγότερο της αρχιτεκτονικής. Στα *Cahiers d΄Art* διαβάζουμε κείμενα που μελετούν την κυβιστική ανάλυση, τη σχέση των μαθηματικών με την αφηρημένη τέχνη, την πορεία του αντικειμένου στη ζωγραφική μέσω των αιώνων και τη σημασιολογική εξέλιξη ανά εποχές, τα χαρακτηριστικά της τέχνης από τις νέες γενιές ζωγράφων. Επίσης διαβάζουμε θεωρητικά κείμενα για τον τρόπο που σχηματίζεται και εξελίσσεται ένα έργο τέχνης. Κείμενα που υποδέχονται και υποστηρίζουν τις νέες προσπάθειες στη ζωγραφική, που επιδιώκουν να ορίσουν το χώρο και τα χαρακτηριστικά ανάμεσα στη μοντέρνα και την κλασική τέχνη.

Κριστιάν Ζερβός

Ο Τεριάντ, τακτικός αρθρογράφος αρχικά στα *Cahiers d' Art* και αργότερα ως καλλιτεχνικός διευθυντής του περιοδι-

κού *Minotaure*, συνδέθηκε με την ιδεολογία του σουρεαλισμού στη γέννησή του, όταν παρουσιάστηκε ως αντιτέχνη του κυβισμού στη διάρκεια της δεκαετίας του '20. Αργότερα πραγματοποίησε τις μοναδικές σε ποιότητα και περιεχόμενο εκδόσεις των *Verve* (Οίστρος) και των 26 *Grand Livres d' artists*. Σε αυτές από αισθητική άποψη, χρησιμοποιώντας στο έπακρο τις δυνατότητες τις τυπογραφίας δημιούργησε ανεπανάληπτα καλλιτεχνικά βιβλία. Η ιδιαιτερότητα του περιεχομένου τους βρίσκεται στο πετυχημένο γάμο της εικαστικής δημιουργίας με τη φιλοσοφία, τη λογοτεχνία, τη ψυχανάλυση, την ποίηση, την εθνολογία και ακόμη τη μουσική. Ιδιαίτερα στα *Grand Livres d' Artists* καθιερωμένοι ζωγράφοι της εποχής του όπως οι Chagall, Laurens, Matisse, Miro, Beaudin, Bonnard, Giacometti, Gris, Le Gorbusier εικονογράφησαν σημαντικά λογοτεχνικά κείμενα της ευρωπαϊκής διανόησης γεγονός που έδωσε την ευκαιρία στον Τεριάντ να αποδείξει πόσο καλά κατείχε τα μυστικά της καλλιτεχνικής τυπογραφίας ώστε να παραμείνει κοντά στην ποιότητα των έργων τους. Το έργο τέχνης και ο δημιουργός του βρίσκονται στο κέντρο των εκδόσεων. Καθώς μάλιστα αφιέρωσε έντεκα από τα τεύχη του *Verve* να αναδείξει την εικαστική αξία των ιστορημένων μεσαιωνικών χειρογράφων, όταν η γαλλική διανόηση στράφηκε στην επαναξιολόγηση ενός παραμελημένου τμήματος της ιστορίας, τη μεσαιωνική παράδοση[1].

Νικόλας Κάλας
(Νίκος Καλαμάρης - Νικ. Ράντος)

Κλασική περίπτωση ουμανιστή ο **Ζερβός**. Ευαίσθητος δέκτης των τεκταινόμενων της εποχής του και των μηνυμάτων της φιλοσοφικής εμπειριοκρατίας ο Τεριάντ. Ο Ζερβός είναι ο λάτρης της θεωρίας που απορρέει από την ανάλυση της εικόνας. Ο Τεριάντ είναι ο θαυμαστής της λυρικότητας των χρωμάτων και της ποιητικής σύλληψης μιας εικόνας. Ο Ζερβός φιλοσοφεί πάνω στο έργο τέχνης με αφορμή τη δημιουργία του από τον καλλιτέχνη. Ο Τεριάντ απολαμβάνει το αισθητικό αποτέλεσμα, την αρμονική σύζευξη των χρωμάτων με το σχέδιο, αφού πιστεύει πως τα *μέσα της ζωγραφικής είναι τα μόνα που μπορούν να εκφράσουν τα ιδανικά του καλλιτέχνη* [2]. Καθόλου τυχαίο το γεγονός οτι ο Ζερβός μέχρι και το τελευταίο τεύχος του *Cahiers d' Art* δημοσιεύει γραπτά αντίθετα από τον Τεριάντ, που σταματά κάθε συγγραφική δραστηριότητα σε ηλικία σαράντα οκτώ ετών για να αφοσιωθεί εξ ολοκλήρου στην έκδοση βιβλίων προτιμώντας να συντονίζει τους συνεργάτες του στη συγγραφή των κειμένων τους.

Αλέξανδρος Ιόλας

Ο τρίτος της πνευματικής παρέας, ο **Νικόλας Κάλας** ή Νίκος Καλαμάρης ή Νικόλας Ράντος, γεννήθηκε το 1907 μια δεκαετία αργότερα απο τον Τεριάντ (1897) και σχεδόν μια εικοσαετία από τον Ζερβό (1889). Είναι ο κατεξοχήν κριτικός της τέχνης στην Ευρώπη και την Αμερική. Δεν ασχολήθηκε με τις εκδόσεις βιβλίων τέχνης. Το σπινθηροβόλο πνεύμα και το εταστικό βλέμμα του τον επέβαλαν με το χαρακτηρισμό της εξαιρετικότερης περίπτωσης κριτικού του Σουρεαλισμού, όχι απλά γιατί άνοιξε το δρόμο εξερευνώντας τον στα άδυτα βάθη

του, αλλά γιατί η κριτική του είναι τόσο σουρεαλιστική στο πνεύμα της όσο το καλύτερο σουρεαλιστικό έργο [3]. Ο Κάλας εδραίωσε σε θεωρητικό πεδίο τις διαφορές ανάμεσα στις εικόνες των σουρεαλιστών, των ζωγράφων της μεταφυσικής ζωγραφικής και των καλλιτεχνών της ποπ αρτ. Μίλησε για τη σχέση της εικόνας με τα όνειρα. Την προσπάθεια του σουρεαλισμού να μπει στην πραγματικότητα με ισχυρές δόσεις ενστικτώδους και τυχαίου [4]. Στα δημοσιευμένα κείμενά του μεταξύ 1943-80, ο αινιγματικός κόσμος των εικόνων συνδιαλέγεται με τα απίθανα παιχνίδια της γλώσσας και τα κρυμμένα νοήματα των λέξεων που συντάσσονται χωρίς κανόνες. Αναφέρω μερικούς τίτλους μόνο, με την παρατήρηση οτι η απόδοση ολοκλήρων των κειμένων στη γλώσσα μας, κάποτε ελαφρύνει την παιχνιδιάρα διάθεσή του και αδυνατίζει τον αποφθεγματικό λόγο του: Miro without Mirror, Games without Rules, Iconolatry and Iconoclasm, Mirrors of the Mind, Art Intervenes - AntiArt Interrupts [5]. Ο Κάλας δημιουργεί ένα αρραγές μέτωπο υποστήριξης της εικόνας. Χρησιμοποιεί τον αρχαίο ελληνικό μύθο πλεγμένο στις υφάνσεις της ψυχολογίας και την αινιγματική πλοκή των λέξεων υποταγμένων στη συστηματική της γλωσσολογίας. Αυτό άλλωστε που βλέπει να είναι ο ρόλος του κριτικού τέχνης που βρίσκεται στην πρώτη γραμμή των εξελίξεων δεν είναι η θεσμοθέτηση αλλά η αποκάλυψη μιας πνευματικής ακαταστασίας. Αυτής, που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για το παιχνίδι των ιδεών [6].

Τέλος ο **Αλέξανδρος Ιόλας** (Αλεξάνδρεια 1908 - Νέα Υόρκη 1987) που έμοιαζε να μη χωρούσε στα μικρά κυβικά του σώματός του και αποζητούσε να ξεπερνά κάθε μέτρο καθημερινής μετριότητας και επαρχιώτικης αστικοποιημένης αντίληψης, συμπληρώνει την κοσμοπολίτικη τετρανδρία των Ελλήνων που έδρασαν στο διεθνή χώρο της τέχνης. Αυτό που ειπώθηκε πως ο Ιόλας υιοθέτησε το σουρεαλισμό ως τρόπο ζωής [7] εξηγείται από την εκρηκτική προσωπικότητά του. Ο προκλητικός τρόπος ζωής του και η ιδιόμορφη συμπεριφορά του προκάλεσε επανειλημμένα πολλές αντιδράσεις στον ελληνικό και λιγότερο στο διεθνή χώρο. Μόλις ξεχύλιζε από το ρεαλισμό της πραγματικότητας μεταπηδούσε στη σφαίρα του σουρεαλιστικού παράδοξου. Καθώς κολυμπούσε στα ηδονιστικά βιώματα της ιδιωτικής του ζωής έβγαινε για να προσκυνήσει με ευλάβεια στη στεριά της ιδεολογικής παράδοσης του ελληνισμού. Κυνικός όσο και συναισθηματικός. Ατομιστής όσο και κοινωνικά ευαισθητοποιημένος. Ανοριοθετημένος. Κάπως έτσι μπορώ να περιγράψω την προσωπικότητά του μέσα από μαρτυρίες καλλιτεχνών που συνεργάστηκαν μαζί του. Θα συμπλήρωνα πως ήταν μια ελληνιστική προσωπικότητα που οι πνευματικές της ρίζες είχαν αποφύγει τα κακοτόπια του εθνικισμού και τα κοινωνικά κλισέ και είχαν προχωρήσει βαθιά στο πνευματικό χωράφι της ελληνικής σκέψης. *«Ο Savinio, ο De Chirico, ο Picasso, ο Ingres, ο Delacroix, ο Fontana είναι Έλληνες γιατί ο ελληνικός πολιτισμός ποτέ δεν αποτέλεσε πρόβλημα για κανέναν, κι ήταν για όλους ένα κοινό σημείο συνάντησης. Πάρε και το dada και την αμερικανική τέχνη, τον Pollock, τον de Kooning τον Rauschenberg, τον Jasper Johns, βάλτους δίπλα - δίπλα και κοίταξε καλά. Την Ελλάδα θα βρεις εκεί μέσα και ιδιαίτερα όλα τα στοιχεία της ελληνικής τραγωδίας. Διεκδικεί η Ελλάδα την αποκλειστική ιδιότητα όλων σχεδόν των κινημάτων της τέχνης του αιώνα μας»* έλεγε σε μια από τις συνεντεύξεις του στο Νίκο Σταθούλη.

Τη δεκαετία του '90 είχαμε την ευκαιρία, κάπως αργοπορημένα, να εμφανιστούν στην ελληνική αγορά ειδικές εκδόσεις για το Ζερβό, το Τεριάντ, τον Κάλας και τον Ιόλα. Αρκεί να αναφέρω ότι ο Κάλας έγραψε τις *Εστίες Πυρκαγιάς* το 1930, στη γαλλική γλώσσα οπότε και δημοσιεύτηκε. Εξήντα έξι χρόνια αργότερα, μόλις το 1996 εκδόθηκε σε ελληνική μετάφραση. Η δι-

θνής βιβλιογραφία για τους τέσσερεις κορυφαίους ανθρώπους της τέχνης, διαρκώς εμπλουτίζεται. Δεν πιστεύω να είμαστε τυχερός σαν λαός να εξάγουμε τέτοιους μεγαλοπαράγοντες του πολιτισμού που στον τόπο μας να μην τους καταλαβαίνουμε ή να αφήνουμε τη μνήμη και την προσφορά τους να φθίνει δίνοντας το δικαίωμα σε άλλους λαούς να γράφουν όπως θέλουν τα κομμάτια της δικής μας ιστορίας. Να σας αναφέρω πως το προσωπικό αρχείο του Κάλας που περιελάμβανε την αλληλογραφία του με εξέχοντες καλλιτέχνες της εποχής του και τα ηχηρά ονόματα της ευρωπαϊκής και ρωσικής διανόησης της εποχής, η βιβλιοθήκη του καθώς επίσης και η συλλογή του με πρότυπα έργα σουρεαλιστών ζωγράφων κληροδοτήθηκαν στο Μουσείο της Σύγχρονης Τέχνης της Κοπεγχάγης.

Κάτι αντίστοιχο θα συμβεί και με τη συλλογή έργων τέχνης του Τεριάντ αφού το γαλλικό κράτος έχει φροντίσει ποικιλοτρόπως για την υστεροφημία του.

Η **Κεφαλλονιά** είναι ένα μεγάλο νησί, αφού γέννησε το **Ζερβό**. Το ίδιο και η Λέσβος για τον **Τεριάντ**. Εξίσου και η **Σύρος** που ανέθρεψε τον **Κάλας** και ο ελληνισμός της **Αλεξάνδρειας** για τον **Ιόλα**. Η σημερινή έκδοση είναι ένα λιθαράκι στο κτίσιμο της εικαστικής μας συνείδησης. Γραμμένο από Γάλλους συνεργάτες του Τεριάντ, μας ενημερώνει με λεπτομέρειες για το εκδοτικό του έργο. Επιβεβαιώνοντας την ορθότητα των επιλογών του για τους καλλιτέχνες, αναδεικνύει την ποιητική διάσταση της προσωπικότητάς του.

Γιάννης ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. E. TERIADE: Κείμενα σ.139-52
2. Minotaure No 7, 1935
3. Callas: Transfigurations, xixiv
5 Ο Μιρό χωρίς καθρέπτη. Παιχνίδια χωρίς κανόνες. Εικονολατρία και Εικονοκλασία. Καθρέπτες της σκέψης. Η Τέχνη μεσολαβεί - η ΑντιΤέχνη διακόπτει.
6. Callas: Transfigurations: 6
7. L. de Coppet A. Jones. The Art Dealers: 9

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δεληγιώργη Αλεξάνδρα. Α - ΝΟΣΤΟΝ ΗΜΑΡ- Οδοιπορικό της σκέψεις του Κάλας (Αθήνα: Άγρα, 1997)
- Ζερβός Κριστιάν. Τετράδια Τέχνης (Αθήνα Καστανιώτης, 1990)
- Κάλας Νικόλας. Η Τέχνη την εποχή της διακύβευσης (Αθήνα: Άγρα, 1997)
- Κάλας Νικόλας. Εστίες Πυρκαγιάς (Αθήνα Guttenberg, 1996)
- Σταθούλης Νίκος. Αλέξανδρος Ιόλας (Αθήνα: Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, 1994)
- Τεριάντ Ε. Κείμενα για την Τέχνη (Αθήνα: Καστανιώτης, 1991)
- Callas, Nicola. Transfigurations: Art Critical Essays on the Modern Period (NY: UMI, 1985) de Coppet, L& A. Jones. The Art Dealers (NY: Clarkson N. Potter, 1985)

Αλφόνσος Α. Δελής *

Ο ΝΙΚΟΣ ΜΕΓΚΟΥΛΑΣ
(1868 - 1909)
και η περιπέτεια του νεοελληνικού θεάτρου

Σκληρή, δύσκολη η περιπέτεια του νεοελληνικού θεάτρου. Καμιά εξασφάλιση για τον ηθοποιό. Κάθε βδομάδα ένα καινούργιο έργο. Καμιά φορά και δύο. Στις περιοδείες, σχεδόν καθημερινά, αλλαγή έργου. Πρωί και απόγεμα πρόβες. Κυριακές και γιορτές το ίδιο. Καμιά κρατική ενίσχυση. Και το κυριότερο. Έλλειπε η συστηματική διδασκαλία. Δραματική σχολή δεν υπήρχε. Το 1900 ιδρύθηκε η λιγόζωη σχολή του Θωμά Οικονόμου.

Ο Δημήτριος Κοτοπούλης (πατέρας της Μαρίκας) ένας από τους πιο αξιόλογους ηθοποιούς, έλεγε χαρακτηριστικά πως «η μεγάλη και μοναδική σχολή ήταν το σανίδι και μόνο».

Αφετηρία και ορόσημο για το ελληνικό θέατρο, οι τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Τότε άρχισαν να διαμορφώνονται οριστικά θίασοι και θέατρα στην πρωτεύουσα και στις επαρχίες. Είναι αξιοπρόσεχτο πως η Μυτιλήνη ήταν ανάμεσα στις καλύτερες πιάτσες. Την συμπεριλαμβάνανε στις περιοδείες τους οι επικρατέστεροι ηθοποιοί όπως: Ο Δημοσθένης Αλεξιάδης με την Πιπίνα Βονασέρα, ο Νίκος Λεκατσάς, η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου, ο Διονύσιος Ταβουλάρης, η Αικατερίνη Βερώνη με το Γιώργο Γεννάδη, ο Δημήτριος Κοτοπούλης, ο Χρηστομάνος με τη Νέα του Σκηνή. Ο Θωμάς Οικονόμου, ο Νίκος Μέγκουλας.

Συχνά έρχονταν μελοδραματικοί θίασοι ιταλικοί και ελληνικοί που έκαναν τους προγόνους μας, σε μια εποχή που δεν υπήρχε ούτε γραμμόφωνο, να αγαπήσουν το μπελ κάντο αλλά και τις βιεννέζικες οπερέτες. Η αλλαγή τρόπου ζωής, περισσότερο από την απόσταση του χρόνου, κάνει πρόσωπα και καταστάσεις να φαντάζουν μυθικά.

Κάνοντας πράξη μια παλιά μου επιθυμία, ανοίγω για λίγο την αυλαία για να παρουσιάσω ένα «ιερό τέρας» του παλιού ελληνικού θεάτρου που αγάπησε την πόλη μας περισσότερο από την πατρίδα του. Πρόκειται για τον κορυφαίο πρωταγωνιστή Νίκο Μέγκουλα.

Η Σύρα ήταν το μοναδικό μέρος στην Ελλάδα που από τα πρώτα επαναστατικά χρόνια, ερασιτέχνες της σκηνής, αγωνίζονταν με επιμονή να γίνουν επαγγελματίες και μαζί θεμελιωτές. Από το 1830 στην πρωτεύουσα των Κυκλάδων, υπήρχε θίασος που διεύθυναν ο Γ. Ματζουράνης και ο Γ. Καλόγνωμας και έπαιζαν ο Θ. Ελευθεριάδης, ο Γ. Παΐζης και ο συμπατριώτης μας Θεόδωρος Αλκαίος που ήταν ένα σημαντικό κεφάλαιο του θεάτρου, και έξω από τον ελλαδικό χωρο.

Στην Αθήνα αργότερα θα εμφανισθεί ο Θ. Ορφανίδης με το θίασο του να παίζει τις Κυριακές και τις εορτές μονάχα. Στη Σύρα σημειώνεται μια οικονομική και πολιτιστική άνθηση, και καθώς οι Συριανοί ήταν προοδευτικοί άνθρωποι, ανέπτυξαν παράλληλα με το εμπόριο και τα γράμματα. Έτσι, θεμελιώθηκε η παράδοση του νεοελληνικού θεάτρου.

Σ' αυτό το νησί γεννήθηκε το 1868 ο Νίκος Μέγκουλας. Λένε πως ήταν ωραίος έφηβος σαν

---

* Ο Αλφόνσος Α. Δελής γεννήθηκε το 1930 στη Μυτιλήνη. Λογοτέχνης. Ερευνητής - μελετητής ιστορικοφιλολογικών κ.ά. θεμάτων.

τον Απόλλωνα, και οι συμπατριώτες του τον καμάρωναν και τον θαύμαζαν. Αρκετοί Συριανοί είχαν πατήσει και σταθεί στη σκηνή, στο θίασο του Δ. Αλεξιάδη που ήταν σοβαρός, αξιαγάπητος, εργατικός και συγκρατημένος. Εκεί βρισκόταν και ο φίλος του Μέγκουλα, και διακεκριμένος πρωταγωνιστής, ο Αντώνης ο Νίκας που τον αγάπησε και τον προστάτεψε σαν αδερφό του.

Ο Μέγκουλας διαψεύδοντας τα όνειρα του πατέρα του (που ήθελε να γίνει ράφτης) ακολούθησε το θίασο του Αλεξιάδη το 1886.

Ηφαιστειακό ταμπεραμέντο από τα πρώτα του κιόλας βήματα, ανάγκασε τους συναδέρφούς του να τον προσέξουν ιδιαίτερα. Όλοι πίστευαν πως ήταν μια μεγάλη ελπίδα. Η ψυχή και η ζωή του δένεται οριστικά με το θέατρο. Ύστερα από μερικά χρόνια αποχωρίζεται από το θίασο του Αλεξιάδη, και με άλλους θιάσους εκτός από την Ελλάδα γυρίζει και στα υπόδουλα ελληνικά μέρη μ' ένα πλούσιο ρεπερτόριο: «Γυναίκα» του Δημητρακόπουλου, οι «Άτιμοι» του Ροβέτα, «Μάγδα» του Σούντερμαν, «Νεφέλες» του Αριστοφάνη, «Χωρικοί», του Σαρντού, «Η Κόμησσα Ρωμάνη» του Δουμά, «Ιφιγένεια εν Ταύροις» του Γκαίτε, «Φοίνισσες» του Ευριπίδη, «Το Ημέρωμα της Στρίγγλας» και «Οθέλλος» του Σαίξπηρ, «Νικηφόρος Φωκάς» και «Φαύστα» του Δ.Ν. Βερναρδάκη, το «Στοιχειό του Πύργου» του Γκριλμπάρτσερ, και πλήθος άλλα έργα.

Παντού συναρπάζει με την αγγελική μορφή και την ωραία δραματική φωνή του.

Τελειώνοντας ο 19ος αιώνας, βρίσκει τον Μέγκουλα στο μεσουράνημά του. Με τον ερχομό του 20ου, η καινούργια πνοή που φύσαγε στα καλλιτεχνικά κέντρα της Ευρώπης άρχισε να φυσά και στην Αθήνα, με τις 250 χιλιάδες ψυχές. Στη χώρα μας την μετέφεραν ένας δραματιστής και ένας δάσκαλος της νεώτερης σκηνικής δημιουργίας. Ο Κωνσταντίνος Χρηστομάνος και ο Θωμάς Οικονόμου.

Την εποχή αυτή ο Μέγκουλας παντρεύτηκε τη σπουδαία ηθοποιό Σαπφώ Αλκαίου.

Ο στόμφος χτυπήθηκε αλύπητα στο αμόνι της αλήθειας. Ο Οικονόμου που είχε θητεύσει με επιτυχία στη σχολή του Μονάχου και στα θέατρα της Βιέννης, γύρισε στην πατρίδα του με πολλές γνώσεις και μεγάλα όνειρα.

Αρχικά τον κάλεσαν για διευθυντή της σχολής του Βασιλικού Θεάτρου (τότε είχε πρωτολειτουργήσει) με υπόσχεση να αναλάβει και πρώτος σκηνοθέτης όταν θα άρχιζε τις παραστάσεις του το θέατρο.

Καινούργιος τρόπος διδασκαλίας, νέοι ηθοποιοί, ανάμεσά τους ελάχιστοι από τους παλιότερους. Εκείνοι που είχαν περισσότερο ταλέντο και μπορούσαν να ακολουθήσουν τα καινούργια ρεύματα.

Νίκος Μέγκουλας
(Ερμούπολη 1868 - Μυτιλήνη 1909)

Ο Νίκος Μέγκουλας ήταν από τους πρώτους που με την παρουσία του λάμπρυνε την περίοδο εκείνη του Βασιλικού μας Θεάτρου, αργότερα Εθνικού.

Στην «Ορέστεια» του Αισχύλου που παίχτηκε το Νοέμβρη του 1903, διακρίθηκε στο ρόλο του Ορέστη. Ήταν η παράσταση εκείνη που προκάλεσε αιματηρά γεγονότα, καθώς ο γλωσσάμυντορας Μιστριώτης, αντέδρασε δυναμικά, φανατίζοντας ομάδες φοιτητών, για τις παραστάσεις εκείνης της περιόδου, και ο δύσκολος - συχνά έφτανε στα όρια της άρνησης - κριτικός Φώτος Πολίτης έγραψε πως ήταν αληθινό μάγεμα, καθώς κάτω από τη φροντίδα του Οικονόμου, παρουσιάζονταν οι πιο άρτιες παραστάσεις που μπορούσαν να γίνουν. Ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, συνήθως φειδωλός στα εγκώμια - ύστερα από την παράσταση των «Ισαύρων» του Ραγκαβή, θα γράψει: «ο κ. Μέγκουλας μπορεί να καυχιέται πως διέπλασε ένα ρόλο ανώτερο των προσδοκιών του συγγραφέα και του κοινού»

Ο ηθοποιός που θυμηθήκαμε ήταν απο τη στόφα των μεγάλων καλλιτεχνών. Το πρόσωπό του είχε το χάρισμα της καταπληκτικής μιμικής. Εξέφραζε και απεικόνιζε ολόκληρους εσωτερικούς κόσμους. Ξεχώριζε ανάμεσα σε διαπρεπείς συναδέρφούς του.

Το θέατρο με την παρουσία του Μέγκουλα, γινόταν πολλές φορές ναός τέχνης.

Οι άνθρωποι της εποχής του μακάριζαν τους εαυτούς τους όταν έβλεπαν στη σκηνή τον καλλιτέχνη. Η ανάμνησή του, τους συντρόφευε και πέρα από το θέατρο, σαν κάτι αγαπημένο και θεϊκό. Η διάλυση του Βασιλικού Θεάτρου, που δεν άργησε να συντελεστεί, είναι μια ιστορία θλιβερή γεμάτη αμαρτήματα.

Οι εκλεκτοί ηθοποιοί του σκορπίστηκαν· άρχισαν τον αγώνα για την επιβίωσή τους στην ελληνική επαρχία, στην Ανατολή, στην Αίγυπτο, στη Ρωσσία, στις παραδουνάβιες χώρες. Παρόλες τις μεγάλες δυσκολίες που αντιμετώπιζε το ελεύθερο θέατρο, ο Μέγκουλας, άνοιξε τα μεγάλα του φτερά, σ' όλα τα κέντρα του ελληνισμού. Πήγε πρώτα στην Κωνσταντινούπολη, την εποχή που το «νεοτουρκικό Σύνταγμα» είχε χαρίσει υποκριτικά σημαντικά δικαιώματα στους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το πέρασμά του εκείνη τη χρονιά στάθηκε θριαμβευτικό φινάλε στην καλλιτεχνική του σταδιοδρομία. Μια μοιραία βραδιά που γιόρταζε τα καλλιτεχνικά του χρόνια με μια «τιμητική», δέχτηκε τα πρωτα πλήγματα της υγείας του. Αυτός ο γίγαντας σωριάστηκε πάνω στη σκηνή.

Στη θεατρική του εκείνη γιορτή έπαιζε το ρόλο του Γιαρομίρ, στο έργο του Γκριλμπάρτσερ η «Προμάμμη», που ήταν ένας μεγάλος θρίαμβος από τα παλαιότερα χρόνια. Με τη δραματική του φωνή μετέδιδε ένα ρίγος στους θεατές, που όρθιοι χειροκροτούσαν συνεχώς.

Τώρα η φωνή του ακουγόταν σβησμένη, υπόκωφη.

Ο προνομιούχος καλλιτέχνης βρίσκεται πεσμένος, χλωμός με τη σφραγίδα του ετοιμοθάνατου στην αγγελική του μορφή. «Γιαρομίρ, Γιαρομίρ», του φωνάζουν οι συνάδελφοι και ο κόσμος. Και ο Γιαρομίρ τους απαντά σαν να έπαιζε παντομίμα, μ' ένα χαμόγελο αποχαιρετισμού...

Με την ελπίδα πως στο νησί μας, που ιδιαίτερα είχε αγαπήσει, θα ξανάβρισκε την υγεία του, έρχεται να μείνει εδώ κοντά μας στην πόλη μας. Εδώ, άφησε την τελευταία του πνοή.

Το ελληνικό προξενείο τον έθαψε με όλες τις τιμές που του άξιζαν και η κοινωνία της Μυτιλήνης, που αγαπούσε εξαιρετικά το θέατρο και τον Μέγκουλα, του ανταπέδωσε την αγάπη του.

Όπως επιθυμούσε, πήρε μαζί του στον τάφο, μια ελληνική σημαία.

Ο διακεκριμένος συγγραφέας, οικονομολόγος και πολιτικός Σπύρος Λοβέρδος έγραψε σ' ένα του άρθρο, «ο Μέγκουλας ανεδείχθη ηθοποιός όχι μόνο της έμπνευσης αλλά της μόρφωσης και της λεπτής τέχνης. Ήτανε πρωταγωνιστής με ισχυρό ταλέντο. Με τη μεγάλη του πνοή ενσάρκωνε Σαιξπηρικούς και Ιψενικούς ήρωες, όπως και ήρωες των ελληνικών έργων».

Ο Μέγκουλας ήλπιζε να ιδρύσει καλλιτεχνική σχολή και να μεταδώσει τη μέθοδο της τέχνης του.

«Οταν θα αρχίσω να γερνώ» έλεγε «θα φύγω από το θέατρο. Αλλά θέλω να έχω τη συγκίνηση στο πρόσωπο των μαθητών μου. Επιθυμώ η άνοιξη της ζωής των να συγκεράσει το χειμώνα της δικής μου ζωής».

Το χειμώνα της ζωής του δεν πρόφτασε να συναντήσει. Το ωραίο του όνειρο έσβησε μαζί του πρόωρα.

Στα προπολεμικά χρόνια ένας επιφανής δημοσιογράφος και συγγραφέας ο Μιχάλης Ροδάς, με γράμμα του στον Μητροπολίτη Μυτιλήνης Ιάκωβο τον Α΄, ζήτησε να πληροφορηθεί για την τύχη του τάφου του Μέγκουλα.

Ο Δεσπότης μας τον έφερε σε επαφή με τον γνωστό καθηγητή και λογοτέχνη Γιώργο Βαλέτα, που του απάντησε πως ο τάφος του υπάρχει και περιμένει την ευλογημένη ώρα που θα στηθεί μια προτομή από πεντελικό μάρμαρο.

Όμως η αδιαφορία διαδέχτηκε το ενδιαφέρον. Οι νεώτεροι λησμόνησαν το είδωλο μιας περασμένης εποχής.

Πιστεύοντας πως η μορφή του Μέγκουλα στέκεται πάντα ολόφωτη στην ιστορία του ελληνικού θεάτρου προσπάθησα πριν 35 περίπου χρόνια να εντοπίσω το σπίτι που έμενε στη Μυτιλήνη. Με την πολύτιμη συνδρομή του αξέχαστου φίλου Νίκου Πασσαλή πληροφορήθηκα πως το σπίτι αυτό βρισκόταν στη γωνία της οδού Βυζαντίου. Τάφος δεν υπήρχε πια.

Το 1976 με ανάλογη εισήγησή μου, το Δημοτικό μας Συμβούλιο δέχθηκε να δώσει το όνομά του στο δρόμο αυτό. Οι πρέπουσες ενέργειες έγιναν. Το Υπουργείο είπε πως δεχόταν να ονομαστεί ένας καινούργιος δρόμος, όχι όμως να μετονομαστεί ένας παλιός. Αυτό έγινε πραγματικότητα. Τ' όνομα τού Νίκου Μέγκουλα, δόθηκε σ' ένα δρόμο της Καλλιθέας Μυτιλήνης.

Αλφόνσος Α. ΔΕΛΗΣ

Στέλιος Συνόδης *

Η ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΑ STUDIO - ΠΟΡΤΡΑΙΤΟΥ

Θαμπές μνήμες από τις δεκαετίες που μας πέρασαν

Ας αρχίσουμε από πολύ παλιά, περιληπτικά. Στη Μυτιλήνη από την αρχή του 20ου αι. λειτουργούσε φωτογραφείο του **Φριτς Μαρς** με φωτογραφικό ρεπορτάζ και φωτο-Studio. Καθώς και ο **Σίμος Χουτζαίος**. Σώζονται πολλές καρτ ποστάλ της Απελευθέρωσης της Λέσβου, και πολλά φωτογραφικά τοπία. Και ο Σίμος Χουτζαίος είχε τραβήξει εξωτερικά εικόνες, και όχι μόνο. Ιδιαίτερα τοπία, αλλά και με αγροτικές σκηνές και διάφορες δραστηριότητες, μεμονωμένους τύπους κ.λ.π. Ο γιος του συνέχισε τη δράση του, και εξέδωσε τόμο - Λεύκωμα - μέχρι το «αντάρτικο» της Λέσβου.

Ο Σίμος Χουτζαίος διατηρούσε Studio στη Μυτιλήνη για εσωτερικές λήψεις, και έχω δει ολόσωμες φώτο, επιζωγραφισμένες με λάδι ελαφρώς, ύψους ένα μέτρο, που απ' ό,τι πληροφορήθηκα, είχαν πληρωθεί 50 χρυσές λίρες. Τέλεια εργασία.

Εν συνεχεία, πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν εδώ στη Μυτιλήνη. (1914 - 1922). Η **οικογένεια Βασιλείου**, ο πατέρας φωτογράφος του δρόμου. Οι δυο γιοί του ανοίξανε το '25 ένα μεγάλο φωτογραφείο και τραβούσανε με φως ημέρας στην αρχή (οροφή τζάμι και παράθυρα, ειδικά φτιαγμένα πολύ μεγάλα, ανταλακλαστήρες και κουρτίνες, τα πρώτα εφόδια, και αργότερα με προβολείς, πλάκες γυάλινες 13X18 - 10X15 km 6X9). Πολλά φόντα και σκηνικά. Από το 1932 προσέλαβαν ένα Γερμανό τεχνίτη ως το '39, που τους έμαθε όλα τα μυστικά φωτογραφίας Studio. Είχαν ωραιότατα πορτραίτα στις βιτρίνες τους, μεγεθύνσεις εξαιρετικής τέχνης. Θίασοι εκλεκτοί έρχονταν από την Αθήνα να παίξουνε τα έργα τους, που θα ανεβάζανε μετά στο κέντρο, και να φωτογραφηθούν εδώ: «Η ΜΑΝΤΡΑ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚ» Μυράτ - Παπάς, οι αδελφές Καλούτα, ο Βεάκης, η Κοτοπούλη, δηλαδή τα "ιερά τέρατα" θεάτρου της εποχής. Τόσο δε, ήταν ποιοτικά ανεβασμένο το θεατρόφιλο κοινό της Μυτιλήνης, σαν ακροατήριο, και τόσο πολύ το εκτιμούσανε οι καλοί θίασοι, που εάν εδώ δεν άρεσε το έργο, δεν το ανεβάζανε στην Αθήνα. Αλλά ας επανέλθω στους αδελφούς Βασιλείου. Ως γνωστόν, ο μεγάλης ηλικίας πια Γερμανός **Φριτς Μαρς** έφυγε πριν το ελληνοϊταλικό πόλεμο, ίσως και λόγω γήρατος. Ήτανε πότης, και μεθούσε πολύ. Μια μέρα πήρε φωτιά στο κρεβάτι του, παραλίγο να κατακαεί. Πρόλαβαν και τον έσωσαν με πολλά εγκαύματα. Η μητέρα των Βασιλείου, με μια αλοιφή που ήξερε εμπειρικά, τον έσωσε και επούλωσε τις πληγές του.

Όταν ήρθαν οι Γερμανοί (Κατοχή '40) ύστερα από λίγες μέρες, ο αρχηγός της Γκεστάπο επισκέφθηκε το φωτογραφείο Βασιλείου και τους είπε, ότι ο άνθρωπος που σώσανε ήταν πεθερός του, και θέλοντας να δείξει την ευγνωμοσύνη του έφερε στη Μυτιλήνη από τη Θεσσαλονίκη ένα φορτίο φωτογραφικά χαρτιά - φιλμ - χημικά, από λεηλατημένες αποθήκες Εβραίων. Έδωσε δε εντολή στο Στρατό να βγαίνουν φωτογραφίες στου Βασιλείου.

Την εποχή αυτή εγώ ήμουν - 14 χρονώ. Είχα από δώρο μια Kodak - κουτί και αγόραζα φιλμ

---

* Ο Στέλιος Συνόδης γεννήθηκε το 1928 στη Μυτιλήνη. Είναι φωτογράφος και δημιουργός έργων τεχνικής Gemeaux.

ανταλλάσσοντάς τα με λάδι που έκλεβα απ' το σπίτι μου, τόση ήταν η αγάπη μου για τη φωτογραφία. Μόλις τέλειωσε ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος, οι **Αφοί Βασιλείου** πήραν, από το σχέδιο Μάρσαλ 300 χιλ. δρχ. Ξεκίνησαν εκ θεμελίων ένα καινούργιο Studio, πάνω από 400 M^2, μελετημένο και φτιαγμένο για φωτογραφείο, με 3 - 4 σκοτεινούς θαλάμους - εμφανιστήρια, στεγνωτήρια, με κινηματογραφικούς προβολείς, με πολλές γωνίες πλατό και ανεξάρτητα φωτιστικά, τεχνητές σκάλες για φωτογραφίσεις μεγάλων γκρουπ κ.λ.π.

Έχω δει φωτό, συλλόγων π.χ. δικηγόρων 40 ατόμων, και γάμων και όχι μόνο με Φλυτ φωτισμό από μεγάλα κρεμαστά τύμπανα, αλλά με προβολείς για να δημιουργούν εφέ, εκεί που χρειαζότανε, και μιλάω γι' αυτά τα πολυπρόσωπα γκρουπ.

Το Φωτο - Βασιλείου διέθετε 10 εξωτερικούς φωτογράφους εκπαιδευμένους.Από αυτούς, 3 τεχνίτες «Σκοτεινού Θαλάμου», ζωγράφο για το Retus που γινότανε ελαφρότερο, τελικώς δυσδιάκριτο. Καυχιότανε και το άξιζε, ότι ήταν το καλύτερο Studio των Βαλκανίων με φουλ δουλειά από Πορτραίτα - Γάμους (μια Κυριακή του Θωμά είχε τραβήξει 36 γάμους Studio), βέβαια άλμπουμ, εκκλησίες κ.λ.π. Οι ίδιοι Βασιλείου δεν κάνανε εξωτερικά, μόνο το προσωπικό τους πήγαινε. Είχανε από Laika - Linxof καμιά 10αριά Roleiflex - Kodak, την μεγάλου Φόρμα, που οι φακοί της το βράδυ κλειδωνότανε σε χρηματοκιβώτιο. Αρχείο με νούμερα στους φακέλους και βιβλία που φυλάγονταν σε ειδικό δωμάτιο, με ντουλάπια τεράστια. Το φωτογραφείο των Αφών Βασιλείου έκλεισε το 1975 με τον θάνατο και των δυο. Ο μεγάλος Στέλιος το '67 και ο Βαγγέλης το '75. Όλο το τεράστιο αρχείο, πετάχτηκε στη χωματερή του Δήμου, το ίδιο και οι φωτογραφίες! Ήρθαν από την Αθήνα και αγοράσανε αντί πινακίου φακής όλον τον εξοπλισμό. Πολιτισμός, σου λέει ο άλλος...

Την ίδια εποχή με τους Βασιλείου λειτουργούσανε άλλα δύο φωτογραφεία στη Μυτιλήνη, του **Μιχάλη Ζούζια, (Ζούζη)** που όταν πρωτοήρθε από τη Θεσσαλονίκη δούλεψε σαν υπάλληλος στο φωτογραφείο Χουτζαίου, που το διηύθηνε τότε ο **Κεμερλής**, γαμπρός του Χουτζαίου. Ύστερα από δυο χρόνια έφυγε και άνοιξε δικό του με την αδελφή του, το γνωστό **«Φωτο-Ζούζη»**, μέχρι το '85. Καλός φωτογράφος με ευρύτερα πολιτιστικά και κοινωνιολογικά ενδιαφέροντα. Μπροστά στον κολοσσό, του Βασιλείου, ο «Ζούζης» περιοριζότανε σε λίγη πελατεία, εκλεκτή, και επιβίωνε. Δουλειά καθαρή και καλή, Studio πολύ μικρό.

Παρέλειψα να αναφέρω για την ιστορία, ότι για μικρό χρονικό διάστημα ασχοληθήκανε με τη Φωτό και οι **Αδελφοί Χατζηδανιήλ**, πολύ παλιά, πριν τους Βασιλείου. Είχανε τραβήξει εμπορικές καρτ - ποστάλ, μετά όμως ασχοληθήκανε με βιβλία, ανοίξανε δύο βιβλιοπωλεία και διέπρεψαν. Το ένα ακόμη λειτουργεί μέχρι σήμερα με τον γιο Χατζηδανιήλ (Γιάννη, και την κόρη του Κλειώ).

Εκτός των οργανωμένων φωτογραφείων εργάζονταν παράλληλα και πέντε **φωτογράφοι με μηχανές «πουλάκι»**, από το 1915 έως το 1940. Επέζησε ένας, έως και το 1980, ο **Γρηγόρης**. Από τους πέντε οι δυο εργάζονταν στο προαύλιο της Μητροπόλεως, και οι άλλοι τρεις στο Δημοτικό Κήπο, με «φόντα» όλοι, και είχανε αρκετή δουλειά, πηγαίνοντας και στα πανηγύρια των χωριών. **Ένα απ' αυτά τα «φόντα» ήτανε έργο του Θεόφιλου.** Παρίστανε ένα αρχοντικό με σκάλες και βεράντα, διπλό σεντόνι μουσαμαποιημένο, με την τεχνική Θεόφιλου. Αυτό αγοράστηκε από συλλέκτη ζωγράφο Μυτιληνιό, και πρόσφατα βγήκε σε πλειστηριασμό του Σόθμπις, στην Ελλάδα, και πουλήθηκε 160 εκατομμύρια δρχ. Πού να το φαντάζονταν οι δυο γέροι φωτογράφοι του Κήπου! ...

Και έρχομαι στη δική μου φωτογραφική ιστορία. Εξ' απαλών ονύχων μου άρεσαν γενικά οι καλές τέχνες (η μητέρα μου είχε διδαχτεί ζωγραφική από τον καθηγητή Γυμνασίου, τον ζωγράφο Μαρίνο Κωνσταντινίδη. Είχε δημιουργήσει μια συλλογή από έργα με κάρβουνο και σφομίλι αξιόλογα. Σώζονται έργα της και τα έχουμε στη συλλογή μας, εγώ και ο αδελφός μου).

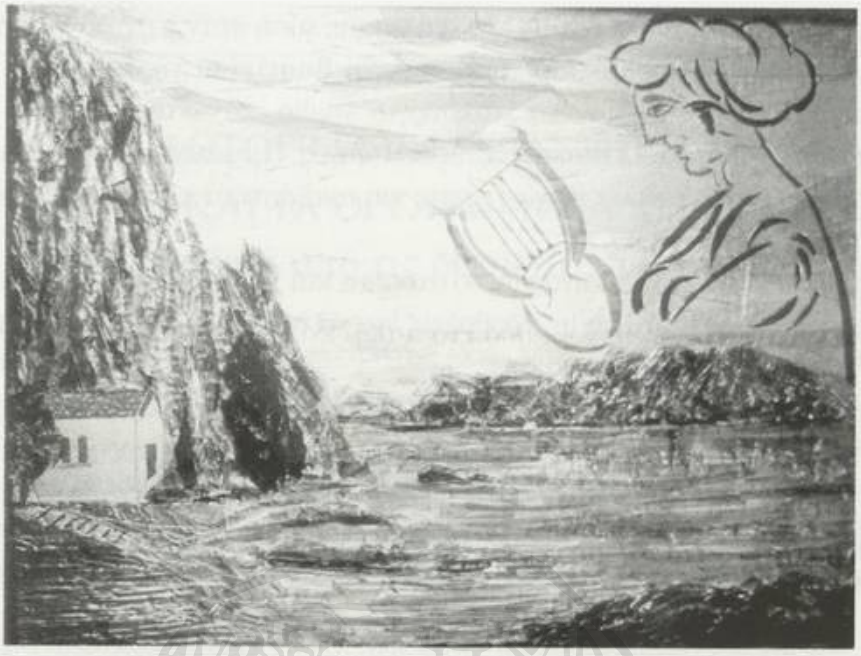

Σαπφώ - Ερεσσός ***Στέλιου Συνόδη, φωτογράφου***
Artiste Peintre de GEMEAUX

Από το 1936, (9 χρονώ) μου αγόρασαν την πρώτη μηχανή, κουτί, και άρχισα να τραβώ φωτογραφίες. Στο Γυμνάσιο, 16 χρονώ μου ανέθεσε ο γυμνασιάρχης Παν. Σαμάρας μια εργασία που δημοσιεύτηκε στο πρώτο «Ημερολόγιο» βιβλίο του που τυπώθηκε: «Η Λέσβος». Η μελέτη ήτανε βρύσες με τούρκικες επιγραφές σε διάφορα μέρη της πόλης, αλλά και στα Πάμφυλα. Οι βρύσες ήτανε ασπρισμένες και οι επιγραφές δεν διαβάζονταν, απέτυχαν να τις φωτογραφήσουν και οι Βασιλείου και ο Χουτζαίος. Εγώ επινόησα μια δική μου «τεχνική», και βγήκανε ολοκάθαρες. Αυτή ήταν η πρώτη μου φωτογραφική δουλειά, 16 ετών. Αμέσως μετά τον πόλεμο άρχισα να τραβώ Slides από τους πρώτους στη Λέσβο, και μέσω της «Περιηγητικής Μυτιλήνης» να οργανώνω προβολές με ηχογραφημένα κείμενα. Στην αρχή τραβούσα στη Λέσβο, μετά σ' όλη την Ελλάδα και εν συνεχεία στο εξωτερικό.

Από το 1949 έως το '59 ασχολιόμουν ερασιτεχνικά με τη Φωτογραφία. Σ' αυτό το χρονικό διάστημα είχα αποσπάσει «αναρτίσεις» σε διεθνείς εκθέσεις, επαίνους, βραβεία, μετάλλια από την Ε.Φ.Ε. και την F.I.A.P., πήρα μια υποτροφία για την Agfa το '55, που δεν την αξιοποίησα.

Μελετούσα Ιστορία Τέχνης και σπούδαζα στο εργαστήρι του κ. Τάσου Μουσταφέλου, τότε καθηγητού Καλών Τεχνών στην Ακαδημία Μυτιλήνης, σχέδιο - χρώμα - ζωγραφική. Το 1959 φεύγω για το Παρίσι για μια προβολή Slides μου, με τίτλο «Άνοιξη στη Λέσβο», μεταφρασμένη στα γαλλικά και ηχογραφημένη από την ΕΡΤ, με έξοδα του Δήμου και με συστατικά «Γράμματα» του Μιχάλη Γούτου, καθηγητού σε δύο πανεπιστήμια της Ευρώπης και του μόνου ενδιαφερόμενου τότε για την ανάπτυξη της Λέσβου. Η εκδήλωση έγινε παρουσία και του Γούτου, με εκλεκτούς προσκεκλημένους, Γάλλων προσωπικοτήτων. Επίσης παρευρίσκετο και ο τότε πρόεδρος της F.I.A.P. Van de Verk. Η προβολή ήταν 15 λεπτών. Το στόρι: Ήταν σα να στέλνω ένα γράμμα σε φίλους μου στο Παρίσι, που προσκαλώ στην Ελλάδα. Και άρχιζε τη γνωριμία της Ελλάδας, από την Κέρκυρα, μετά βλέπανε τα μνημεία της Θεσσαλονίκης, τους Δελφούς, την Αθήνα με την Ακρόπολη, τη Ρόδο, και με μουσική του Χατζηδάκη άρχιζε η άνοιξη στη Λέσβο, με χελιδόνια και μια ανεμώνα σ' ένα ξερό βράχο. Τοπία, Κόλπος Γέρας, ακρογιαλιές, πύργους, αρχοντικά, Μόλυβος, Ερεσός, πανηγύρια,

ελαιώνες με ποιήματα Μπωντλαίρ, και τελείωνε με την ανάσταση στη Μητρόπολη Μυτιλήνης, κουδουνοκρουσίες και βεγγαλικά. Θυμάμαι, όταν τέλειωσε, τόσο είχε αρέσει που όλοι ζητήσανε να τη ξαναδούνε από την αρχή, ο δε πρόεδρος της F.I.A.P., μου έκλεισε ραντεβού και ανέλαβε τις σπουδές μου, με καθηγητές τον Robert Dimini του Στούντιο Valua των Amson και των Misel de Vasal.

Μετά από δύο χρόνια σπουδές, και στα κενά του χρόνου, παράλληλα παρακολουθούσα μαθήματα της Τεχνικής των Gemeaux: φωτεινοί πίνακες κατασκευασμένοι εξ' ολοκλήρου με έγχρωμα σε πολλαπλά χρώματα κρύσταλα, στη Beax-arts.

Στη Μυτιλήνη, όταν επέστρεψα, νοίκιασα ένα παλιό Σαπουνοποιείο, 270 τ.μ. (όροφο συν είσοδο διάδρομο και βιτρίνα κάτω) για να το μετατρέψω (με σχέδια μηχανικών - ντεκοράτερ κ.λ.π.) σε ένα σύγχρονο φωτογραφείο, που μου κόστισε μια ολόκληρη περιουσία! Όλα τα μηχανήματα, προβολείς κ.λ.π. τα έφερα από το Παρίσι με την υπόδειξη του καθηγητού μου Dimini. Και με το νέο χρόνο, το 1961, έκανα τα εγκαίνια του νέου Φωτογραφείου στη Μυτιλήνη, έχοντας ανταγωνιστές τους Αφούς Βασιλείου και όλους τους άλλους που ασχολούνταν με τη φωτογραφία. Εξακολούθησα παράλληλα να τραβάω Slides, δημιουργώντας συλλογές απ' όλη την Ευρώπη, όλες τις Μεσογειακές χώρες και από την Άπω Ανατολή.

Επισκέφθηκα σχεδόν όλα τα μουσεία και τις πινακοθήκες της Ευρώπης, και μελέτησα πολλούς γνωστούς και μεγάλους ζωγράφους.

Αργότερα, πήρα τον τίτλο καθηγητού Φωτογραφίας από την Γαλλία, στέλνοντας ένα πορτφόλιο Φωτογραφιών με πορτραίτα επεξεργασμένα με τη δική μου τεχνική με χημικά, και μου προτάθηκε να διδάξω στη Θεσσαλονίκη ως επίκουρος καθηγητής της τεχνικής των GEMEAUX. Ίσως είμαι μοναδικός στην Ελλάδα σ' αυτήν την τεχνική. Στην Μπιενάλε το '86 Διεθνή, κάθε χώρα συμμετείχε με 4 Slides, τα 2 από τα 4, στην ελληνική συμμετοχή, ήτανε δικά μου. Στα 40 χρόνια που εργάζομαι έχω «τραβήξει» όλη την κοινωνία της Μυτιλήνης και πολλές προσωπικότητες: στρατηγούς, ιερωμένους, την Πρυτανεία του Πανεπιστημίου Τεριάντ, Τσοπέη, Τσαρούχη, Βουγιουκλάκη, Αντζολετάκη, πλήθος ηθοποιών, συγγραφέων, βουλευτών κ.λ.π., 3.500 χιλιάδες γάμους, μόνο στο Studio, αρχίζοντας από πορτραίτο της Romi Snainde που τράβηξα στο Παρίσι και το δημοσίευσε στο εξώφυλλο του περιοδικού STERN. Επίσης, ο εκδοτικός οίκος «Μέλισσα» εξέδωσε στη σειρά «Τα νησιά του Αιγαίου» το Λεύκωμα «Η Λέσβος», με δικές μου φωτογραφίες. Για εκτύπωση παραμένει το «Νεοκλασικά Λέσβου», μια μελέτη δυο καθηγητών του Πολυτεχνείου που «τράβηξα» πρόσφατα, κ.ά.

Τελειώνοντας σημειώνω το ευχάριστο γεγονός ότι από μια ομάδα εραστών της τέχνης της φωτογραφίας ιδρύθηκε το 1980 και η δυναμική σε δράση μέχρι σήμερα **Φωτογραφική Εταιρεία Μυτιλήνης,** με εμψυχωτές τους **Στρατή Τσουλέλλη, Θαν. Καραγκούνη, Θεόδωρο Δουκάκη, Μάκη Αξιώτη, Βαγγέλη Σάκκη, Γιάννη Αναγνώστου, Μπάμπη Στυλιανίδη και πολλούς άλλους** παθιασμένους φίλους της φωτό. Οι πολλαπλές ωραίες καλλιτεχνικές εκθέσεις τους διασώζουν τη λεσβιακή ομορφιά του σήμερα, παρακαταθήκη για τους επιγόνους. Επίσης, στην Αθήνα, διαπρέπει μέχρι σήμερα και ο Μυτιληνιός φωτογράφος - συγγραφέας **Στέλιος Β. Σκοπελίτης** με εκθέσεις και εκδόσεις φωτογραφικών άλμπουμ.

Όλα τα παραπάνω τα καταθέτω σαν θύμησες απλές και αγάπες μιάς ζωής. Η Μυτιλήνη μας, μέσα από το φωτογραφικό φακό, κρατάει μνήμες αλησμόνητες του χθες αλλά και ομορφιές του σήμερα.

Στέλιος ΣΥΝΟΔΗΣ

ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

Θεόφιλος Χ#Μιχαήλ

1871 - 1934

Ο λαϊκός ζωγράφος του κόσμου

70 χρόνια

από το θάνατό του

«Όταν κρεμάστηκαν όλα του τα έργα, για μια στιγμή σκέφτηκα τη ζωή του, την πίκρα να μη σε καταλαβαίνουν, τη φτώχεια, την πείνα, την απλυσιά. Όμως, άμα είδα τα έργα του κατάλαβα ότι έζησε σ' ένα ακατάπαυστο πνευματικό πανηγύρι και τα βάσανα της ζωής είναι τίποτα, είναι πενταροδεκάρες γι' αυτόν που έζησε αληθινά και μπόρεσε να καταλάβει το μεγαλείο της ζωής.

Οι ειρωνείες του κόσμου, οι κλεψιές των εμπόρων και των φιλότεχνων, η κάθε είδους αδικία εξαφανίζονται μπροστά στην υπέρτατη δικαιοσύνη της αρμονίας».

Γιάννης Τσαρούχης

Ζωγράφος

In Memoriam

ΛΟΓΙΟΙ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ
που δεν είναι εδώ (1991 - 2003)

ΠΑΝΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΡΟΥΔΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΟΥΦΛΟΥΖΕΛΛΗΣ
ΝΙΚΟΣ ΤΣΑΪΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΕΛΕΚΑΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΜΠΑΣ
ΣΤΡΑΤΗΣ ΚΑΡΡΑΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΑΝΩΤΗΣ
ΜΑΡΙΑ ΚΛΩΝΑΡΗ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΝΔΥΛΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΚΑΡΑΤΖΑΝΟΣ
ΣΤΡΑΤΗΣ ΑΞΙΩΤΗΣ
ΑΝΘΟΥΛΑ ΖΟΛΔΕΡ
ΛΙΖΑ ΜΙΧΕΛΗ
ΝΙΚΟΣ ΜΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΣΤΡΑΤΗΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ
ΑΡΓΥΡΗΣ ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΛΕΥΤΕΡΗΣ Γ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ
ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ
ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ ΓΕΡΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ
ΣΤΡΑΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΛΛΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΚΑΔΕΛΛΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΑΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ

ΦΟΜ 1977

Σύναξη στον Κήπο του Παραδείσου

ΔΑΝΗΣ ΑΛΕΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑΚΗΣ ΠΑΠΟΥΤΣΑΝΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΛΒΑΡΛΗΣ

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΓΕΡΟΥ

ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΡΤΖΗΣ

ΙΣΜΗΝΗ ΦΡΑΝΤΖΗ

ΣΠΥΡΟΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ

ΓΙΑΝΝΑΚΟΣ ΒΟΜΒΑΣ

ΜΙΛΤΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΙΑΝΟΥΛΕΛΛΗΣ

ΦΡΕΝΤΥ ΓΕΡΜΑΝΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΕΟΝΤΗΣ

ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΚΑΜΑΤΣΟΣ

ΝΙΚΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ

ΑΝΝΑ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ - ΒΑΝΙΩ

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ

ΟΜΗΡΟΣ ΣΟΥΣΑΜΛΗΣ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΦΡΑΝΤΖΗΣ

ΡΗΝΙΩ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤΕΦΑΝΕΛΛΗΣ

ΠΑΥΛΟΣ ΒΛΑΧΟΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΑΝΤΑΙΟΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΜΙΤΣΟΣ

ΝΙΚΟΣ ΘΕΟΧΑΡΗΣ

ΙΑΚΩΒΟΣ ΜΟΥΤΖΟΥΡΕΛΛΗΣ

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΑΡΓΥΡΗΣ

ΝΟΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΣΒΟΥΡΗΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΤΣΕΡΝΟΓΛΟΥ

In Memoriam

Βιογραφικά: ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΜΙΣΣΙΟΣ

Πάνος Ευαγγελινός *(Αγιάσος 1905 - Αγιά Παρασκευή 1991).*

Φαρμακοποιός. Χρονογράφος με σατιρική φλέβα - από τους καλύτερους στο νησί. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με το Ε.Α.Μ. Βιβλία: «Σοβαρά και γελοία» (Α 1970, Β 1976, Γ 1978).

Γιώργος Μαρουδής *(Φώκαλα Ασιατικής Ελλάδας 1908 - Αθήνα 1991).*

Δικηγόρος. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με το Ε.Α.Μ. με τις γνωστές συνέπειες. Βιβλία: «Το ημερολόγιο της πείνας» (1976), «Αντίλαλοι» (1978).

Γιώργος Μουφλουζέλλης *(Μυτιλήνη 1912 - Αθήνα 1991).*

Από τους πιο γνωστούς ρεμπέτες. Πέρασε μια ζωή στη φτώχεια και στη μιζέρια. Άφησε πολλά τραγούδια σε δίσκους, αρκετά από τα οποία δεν είναι καθόλου «εφήμερα» ως ποίηση του δεικνυομένου, και εκ του ότι ο - λίαν αυστηρός ως ανθολόγος - Ρένος Αποστολίδης τον περιέλαβε στον τρίτο τόμο της «Ανθολογίας της νεοελληνικής γραμματείας».

Νίκος Τσαϊλακόπουλος *(Φουλατζίκι Νικομήδειας Βιθυνίας 1908 - Θεσσαλονίκη 1992).*

Καθηγητής Μέσης Εκπαίδευσης. Φιλόλογος. Δίδαξε από το 1940 και για μια 20ετία περίπου στο Β΄ Γυμνάσιο Μυτιλήνης. Βιβλία: «Η ίδρυση και ο εμπλουτισμός του αρχαιολογικού μουσείου Εδέσσης» (1985), «Η νοσταλγική μου γενέτειρά μου το Φουλατζίκι Νικομήδειας» (1987).

Κώστας Τσέλεκας *(Βρίσα 1908 - Αθήνα 1992).*

Δάσκαλος. Ασχολήθηκε με τη λαογραφία και την ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας του. Στενός συνεργάτης του Γιώργου Βαλέτα. Βιβλία: «Το χωριό μου η Βρίσα Λέσβου» (1982), «Αντίλαλοι απ' τη ζωή του χωριού μου Βρίσας Λέσβου και το δασκαλίκι στο σχολείο Καλλονής» (1987).

Γιάννης Κούμπας *(Αλεξάνδρεια Αιγύπτου 1918 - Μυτιλήνη 1992).*

Ποιήματά του δημοσιεύθηκαν σε τοπικά έντυπα και πολλά στο περιοδικό «Αιολικά Γράμματα». Βιβλία: «Ανώνυμα» (1974).

Στρατής Καρράς *(Τρίγωνας 1934- Αθήνα 1992).*

Θεατρικός συγγραφέας. Αποφοίτησε από τη σχολή θεάτρου του Πέλου Κατσέλη παίζοντας παράλληλα μικρούς ρόλους σε διάφορους θιάσους. Άρχισε να γράφει θέατρο

από το 1948 («Ο Απολωλώς»). «Οι Νυχτοφύλακες» (1966) πήραν κρατικό βραβείο. «Οι Παλαιστές» (1969), «Μπουλουκτσήδες» (1979), «Τηλεφωνικός θάλαμος» (1979), «Ο μουγγός» (1981) και πολλά άλλα παίχτηκαν στην Αθήνα αλλά και στις καλύτερες σκηνές της Ευρώπης και της Αμερικής. Από το 1982 έως 1990 ήταν πρόεδρος Κοινότητας Διονύσου Αττικής.

Χρήστος Γανωτής *(Πολιχνίτος 1948- Αθήνα 1992).*

Δικηγόρος. Υπήρξε προδικτατορικά μέλος της νεολαίας Λαμπράκη. Το 1986 ήταν υπεύθυνος τύπου του υπουργείου Αιγαίου, στη Μυτιλήνη. Τον Οκτώβριο του 1987 έβγαλε την εφ. «Αιγαίο» που κράτησε ως το 1989. Έγραψε ποιήματα που δημοσιεύθηκαν σε τοπικά έντυπα και στο δικό μου «Ανθολόγιο Λεσβίων Ποιητών» (τομ.10ος).

Μαρία Κλωνάρη *(Σμύρνη 1899 - Αθήνα 1993).*

Υπηρέτησε στο «Πατριωτικό Ίδρυμα» ως αδελφή επισκέπτρια. Πεζογράφος «...Αυτή είναι καινούρια Ψάπφα...» γράφτηκε ότι αναφώνησε ο Ψυχάρης όταν διάβασε διήγημά της το 1925 που επισκέφθηκε το νησί. Συνεργάστηκε με όλα τα έντυπα της Μυτιλήνης ως το 1929 που έζησε στην πόλη μας, και σε πολλά της Αθήνας. Ήταν η μοναδική γυναίκα μέλος της «Ορδής» των «Βασιβουζούκων». Πήρε μέρος στην Αντίσταση με το Ε.Α.Μ. Βιβλίο: «Ημεροι άνθρωποι» (1953).

Γεώργιος Κονδύλης *(Φώκαια Ασιατικής Ελλάδας 1901 - Κομοτηνή 1993)*

Δημοσιογράφος. Συνεργάτης των εφημερίδων «Σάλπιγξ», «Βεελζεβούλ», «Ταχυδρόμος», εκδότης της εφημερίδας «Αιγαιοπελαγίτικος Αθλητισμός». Μετά την απελευθέρωση έζησε στην Κομοτηνή και έβγαλε τις εφημερίδες «Ελεύθερη Θράκη» και «Πανθρακική», όπου ιδιαιτέρως συχνά έγραφε για το νησί.

Αντώνιος Καθηγητής *(Καλλονή 1902 - Πόρος 1993).*

Ασχολείτο με το εμπόριο. Λαϊκός ποιητής που έγραψε και πατριωτικούς στίχους - οι μόνοι διασωθέντες σ' ένα 8σέλιδο με τίτλο «Εθνικά πολεμικά τραγούδια» (1940).

Χαρίλαος Καρατζάνος *(Πολιχνίτος 1905 - Πολιχνίτος 1994).*

Ασχολήθηκε με την ιστορία και λαογραφία του Πολιχνίτου. Το 1972 βραβεύτηκε από τη «Γλωσσική Εταιρεία Αθηνών» η συλλογή του «Διαλεκτικών λέξεων από το ιδίωμα του Πολιχνίτου». Βιβλία: «Πολιχνιάτικα ιστορήματα« (1984), «Αποκρηγιές στον Πολιχνίτο» (1986).

Στρατής Αξιώτης *(Σκόπελος 1907 - Μυτιλήνη 1994)*

Ζωγράφος. Κιόλας το 1925 έχει ένα μικρό εργαστήρι, ζωγραφίζει εικόνες και βοηθάει τον Στρατή Γαβαλά. Το 1929 φοιτά στη Σχολή Καλών Τεχνών με δασκάλους τον Αργυρό, τον Βικάτο, τον Κεφαλληνό, τον Ιακωβίδη. Αποφοιτά το 1935. Ζωγραφίζει στον Πειραιά. Ανήκει στην ομάδα των «Ελεύθερων Καλλιτεχνών». Τα έργα της

περιόδου αυτής οι τεχνοκρίτες τα θεωρούν αριστουργήματα. Το 1947 εγκαθίσταται στη Μυτιλήνη. Ξεκινά η δεύτερη περίοδος η «φωτεινή». Καθιερώνεται ως θαλασσογράφος. Το έργο του είναι μεγάλο (έχει εκθέσει 50 περίπου φορές) και σπουδαίο.

Ανθούλα Ζόλδερ *(Μεταλλεία Βάλιος - Καραϊντίν Ασιατικής Ελλάδας 1910 - Ιωάννινα 1994).*

Κόρη του Μολυβιάτη Ιπ. Μιχαηλίδη και της Πετρανής Ουρ. Μαγγανά. Καθηγήτρια αγγλικής. Ποιήτρια. Συνεργάστηκε με περιοδικά της Αθήνας, του Αγρινίου, της Μυτιλήνης (Λόγος), των Ιωαννίνων. Βιβλία: «Χοές» (1960), «Αφρόδροσα» (1963), «Ηχώ των αιώνων» (1964), «Γαλάζια φυγή» (1965), «Παλιές μνήμες» (1967) κ.λ.π.

Λίζα Μιχελή *(Μυτιλήνη 1934 - Αθήνα 1994).*

Αρχαιολόγος. Ξεναγός. Ξεναγούσε σε τέσσερις γλώσσες. Από την τηλεόραση είχαν προβληθεί κατά καιρούς 18 ντοκιμαντέρ δικής της έρευνας. Συνεργασίες της με θέματα τη νεότερη ελληνική ιστορία δημοσιεύθηκαν σε διάφορα έντυπα. Εντυπωσιακά τα ιστορικά λευκώματά της. Ήταν καλή ποιήτρια. Βιβλία: «Σπονδή» (1963), «Όστρακα» (1972), «Ευεργεσίας ένεκεν» (1980), «Μοναστηράκι» (1984), «Πλάκα» (1985), «Πειραιάς» (1988) κ.α.

Νίκος Μυρογιάννης *(Μυτιλήνη 1916-Μυτιλήνη 1994).*

Τελείωσε τα εγκύκλια μαθήματα στη Μυτιλήνη, στην Παιδαγωγική Ακαδημία, της οποίας, σπούδασε. Δίδαξε για λίγο σε σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και από το 1946 αφοσιώθηκε ολοκληρωτικά στην μουσική την οποία διακονούσε από πολύ νέος. Τον Μάϊο του 1949 ανάλαβε τη διεύθυνση της «Χορωδίας» που την κράτησε πολλά χρόνια. Από το Νοέμβριο του 1950 άρχισε να γράφει μουσική και τραγούδια για τις επιθεωρήσεις που ανέβαιναν στη Μυτιλήνη. Έγραψε περισσότερα από 200 τραγούδια και ακόμα μελοποίησε ποιήματα των: Εφταλιώτη, Ρίτσου, Παπανικόλα, Αραβανόπουλου, Σκούφου, Χατζηαναγνώστου-Κίνδερλη κ.α. Τιμήθηκε το 1986 για τα 40 χρόνια της προσφοράς του από τον Δήμο Μυτιλήνης, το 1989 από τον ΕΦΟ «Μπουρίνι» και το 2004 πάλι από Δήμο Μυτιλήνης (χορωδίες), (ΔΕΠΤΑΜ-Μαέστρος Ν.Τσιριγώτης). Θεωρείται ένας από τους καλύτερους συνθέτες και μαέστρους του νησιού, ο κορυφαίος.

Στρατής Χατζηπαναγιώτης *(Αγιάσος 1911- Αθήνα 1995).*

Δάσκαλος. Ασχολήθηκε με την Βυζαντινή μουσική και την ποίηση. Βιβλία: «Τα ιδεοκρατικά» (1984), «Τα Τεχνοκρατικά» (1984).

Αργύρης Αραβανόπουλος *(Μυτιλήνη 1923 - Μυτιλήνη 1995).*

Εργάστηκε στο υπουργείο Εσωτερικών. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με τον Ε.Α.Μ. Έγραψε θεατρικές επιθεωρήσεις στη ντοπιολαλιά, μελέτες ποιήματα. Αν και ολιγογράφος, είναι από τους καλύτερούς μας ποιητές. Βιβλία: «Πλάτος Β΄, Μήκος Α΄» (1964), «Ερασιτέχνες Σκηνικό παιχνίδι» (1969), «Τα Μυτιληνιά μας» (1975), «Τα ενδόγλυφα» (1983), «Άρναμους» (1985).

Λευτέρης Γ. Παρασκευαΐδης *(Μανταμάδος 1900 - Αθήνα 1996).*

Αδελφός του «Παράξενου» - Στρατή Γ. Παρασκευαΐδη. Ήταν ενεργό μέλος της πνευματικής και πολιτιστικής ζωής του Μανταμάδου από νέος. Συνεργάστηκε με «αφλουγές» στα τοπικά έντυπα. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με το Ε.Α.Μ., εξορίστηκε κ.λ.π.

Οδυσσέας Ελύτης *(Ηράκλειο Κρήτης 1911 - Αθήνα 1996).*

Ποιητής. Το 1979 πήρε το βραβείο Nobel της λογοτεχνίας. Γονείς του ο Αλεπουδέλλης από τον Καλαμιάρη και η Βρανά από τον Σκόπελο Λέσβου. Πέρασε τα παιδικά του χρόνια στην Αθήνα, με καλοκαιριάτικες διακοπές και στη Μυτιλήνη στη Villa του Ακλειδιού. Το ποιητικό - και άλλο - έργο του ως γνωστό δεν χρειάζεται να καταγραφεί και εδώ.

Θεόφραστος Γέρου *(Αγιάσος 1916 - Αθήνα 1996).*

Παιδαγωγός. Υπηρέτησε ως δάσκαλος από το 1937. Το 1965 διορίστηκε πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Επί Χούντας έφυγε στον Καναδά. Το 1981 διορίστηκε ειδικός σύμβουλος του Υπουργείου Παιδείας, το 1985 Γενικός Γραμματέας Λαϊκής Επιμόρφωσης, το 1989 αντιπρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Έγραψε εκατοντάδες άρθρα παιδαγωγικού περιεχομένου που δημοσιεύθηκαν στα εγκυρότερα του είδους ελληνικά και ξένα περιοδικά. Οι τίτλοι των βιβλίων του ξεπερνούν τους τριάντα.

Αριστοτέλης Νικολαΐδης *(Μυτιλήνη 1922 - Αθήνα 1996).*

Ψυχίατρος. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με το Ε.Α.Μ.. Επί 21ης Απριλίου έζησε αυτοεξόριστος στις ΗΠΑ, Γαλλία, Ελβετία. Ποιητής πεζογράφος, γλωσσολόγος (ιδρυτικό μέλος του Ελληνικού Γλωσσικού Ομίλου). Συνεργάστηκε με ελληνικά και ξένα περιοδικά. Βιβλία: «Διαβαθμίσεις» (1952), «Η πείρα και η πυρά» (1960), «Οι συνυπάρχοντες» (1969), «Η εξαφάνιση» (1975), «Στην κίτρινη ώρα» (1980) κ.λ.π.

Στρατής Αναστασέλλης *(Αγιάσος 1908 - Αθήνα 1997).*

Ταξιτζής. Ένα από τα πιο αξιόλογα σατιρικά ταλέντα. Ποιητής - πεζογράφος. Εμφανίστηκε στα γράμματα το 1932 από την εφημερίδα «Τρίβολος» του Στρατή Παπανικόλα. Του έγιναν αφιερώματα στα περιοδικά «Νεοελληνικά Γράμματα» (1937), «Επιθεώρηση τέχνης» (1961) κ.α. Βιβλία: «Βλουτίνα Γιαπρακάδινα» (1975), «Κερατοζωή» (1975), «Ανάστα ο Λαός» (1978), «Τ' ανήθικα» (1980) κ.λ.π.

Γιώργος Κακαδέλλης *(Μυτιλήνη 1912 - 1997).*

Σκιτσογράφος. Εμποροβιοτέχνης. Ασχολήθηκε από νέος με το σκίτσο. Έγραψε σατιρικά ποιήματα στη ντοπιολαλιά, επιθεωρήσεις, χρονικά. Συντάκτης και σκιτσογράφος για πολλά χρόνια (1959 - 1967) του «Δελτίου του Ρ.Ο.Μ.» Πρόεδρος και μέλος πολλών πολιτιστικών σωματείων του νησιού. Μια ξεχωριστή προσωπικότητα του νησιού. Βιβλία: «Χιόνια και χαμσίνια. 1940 - 1945» (1992), «Όπως τα είδα» (1995).

Φίλιππας Καραμάνης *(Σμύρνη 1915 - Μυτιλήνη 1997).*

Καθηγητής Μέσης Εκπαίδευσης. Θεολόγος. Έγραψε ποιήματα, αφηγήματα και μελέτες γύρω από την επιστήμη του. Βιβλία: «Δύο προβλήματα του δεκάλογου» (1936), «Φως πρώτο μέγα» (1981).

Δάνης Αλευρόπουλος *(Μερσίνη Ασιατικής Ελλάδας 1920 - Μύρινα 1997).*

Δάσκαλος. Τα πρώτα του ποιήματα δημοσιεύθηκαν το 1939 στην εφημερίδα το «Βήμα» του Παπάδου. Εκεί παίχτηκαν, την περίοδο της κατοχής τα θεατρικά του «Ο ήρωας της Κορυτσάς» (1941) και «Ντορίνα» (1942). Βιβλίο: «Ο γιος της γοργόνας» (1972).

Τάκης Παπουτσάνης *(Μυτιλήνη 1932 - Αθήνα 1997).*

Χημικός-Μηχανικός. Εργάστηκε στην οικογενειακή εταιρεία «Π.Δ. Παπουτσάνης Α.Ε.» ως γενικός διευθυντής και ειδικός σύμβουλος. Ασχολήθηκε με την ιστορία της χαρτογραφίας της Ελλάδας και ειδικά της Λέσβου, την ιστορία της σαπουνοποιίας και την ιστορία της Λέσβου. Έγραψε αρκετά και εμπεριστατωμένα άρθρα περί αυτών. Βιβλία: «Πληροφορίες για την οικονομία του παλιού Πλωμαρίου 1780 - 1840» (1986), «Χαρτογραφική του ελληνικού χώρου» (1989).

Γιάννης Σαλβαρλής *(Θεσσαλονίκη 1936 - Αθήνα 1997).*

Ιδιωτικός υπάλληλος. Από μαθητής του Γυμνασίου έγραφε σατιρικούς στίχους και με την έκδοση μαθητικών εντύπων. Τα λογοτεχνικά περιοδικά του «Απανεμιά» (1977 - 1981) και «Συνάντηση» (1987 - 1995) πρόσφεραν πολλά στους εκ της νήσου μας λογίους κ.λ.π. Ήταν καλός ποιητής. Κυκλοφόρησε έξι ποιητικές συλλογές.

Αριστείδης Γέρου *(Αγιάσος 1945 - Μόντρεαλ Καναδά 1997).*

Υπηρέτησε στο στρατό κατά τη διάρκεια της χούντας και ταλαιπωρήθηκε λόγω των δημοκρατικών του φρονημάτων. Το 1968 - μαζί με τον πατέρα του τον παιδαγωγό Θεόφραστο Γέρου, πήγε στον Καναδά. Εκεί δημοσίευσε και τα πρώτα ποιήματά του στα αγγλικά, αρκετά απ' τα οποία μεταφράστηκαν στα ελληνικά και φιλοξενήθηκαν σε έντυπα της Αθήνας. Σκοτώθηκε σε ατύχημα αυτοκινητιστικό. Βιβλία: «Poems» (1977), «The friendship solution» (1984), κ.α.

Νίκος Κουρτζής *(Αγιάσος 1907 - Αγιάσος 1998).*

Αγγειοπλάστης από τους πλέον γνωστούς πανελληνίως. Έκανε την πρώτη έκθεσή του το 1925. Το 1931 δημιουργεί τα λεγόμενα «μαύρα βάζα» που σημαδεύουν μια περίοδο της νεοελληνικής αγγειοπλαστικής. Το 1963 παίρνει Β΄ βραβείο στην Πανελλήνια Αμαρουσίου. Επαινείται στην 27η διεθνή έκθεση χειροτεχνικής βιομηχανίας του Μονάχου. Το 1980 η ΠΑ.ΠΟ.Κ οργανώνει προς τιμή των Κουρτζήδων αναδρομική έκθεση. Το 1981 του απονέμεται καλλιτεχνική σύνταξη από το Δημόσιο.

Ισμήνη Φραντζή *(Πέτρα 1912 - Αθήνα 1998).*

Αδελφή του βουλευτή και υφυπουργού Γεωργίας επί κυβερνήσεως Γεωργίου Παπανδρέου, Νικόλαου Μαλλιάκα. Έγραψε ποιήματα. Βιβλία: «Βραδινές Ώρες» (1972), «Αναθήματα» (1982).

Σπύρος Ανδρεάδης *(1922 - 1998).*

Ταξιτζής. Φροντιστής στο Αμερικάνικο Κολλέγιο Αθηνών. Έγραψε αφηγήματα, πολλά από τα οποία δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό «Αιολικά Φύλλα».

Γιαννακός Βόμβας *(Μυτιλήνη 1907 - Αθήνα 1999).*

Δικαστικός υπάλληλος. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με το Ε.Α.Μ., απολύθηκε κ.λ.π. Συνεργάστηκε με την εφημερίδα «Τρίβολος» δημοσιεύοντας σουρεαλιστικά ποιήματα, αρκετά χρόνια πριν εμφανιστούν οι έλληνες του είδους. Έγραψε σατιρικά πεζά σε Μποσταντζόγλειο στυλ, πολύ πριν από τον Μποστ. Βιβλίο: «Ο χορός της ορδής» (1987).

Μίλτης Παρασκευαΐδης *(Σμύρνη 1911 - Αθήνα 1999).*

Φιλόλογος. Δημοσιογράφος. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με το Ε.Α.Μ., εξορίστηκε, απολύθηκε από καθηγητής. Εμφανίστηκε στα γράμματα από τα μαθητικά θρανία (μέλος της «Εννεάδας»). Έγραψε φιλολογικές και αρχαιολογικές μελέτες, επιδόθηκε με επιτυχία στη ζωγραφική και υπήρξε εκ των κορυφαίων σκιτσογράφων. Βιβλία: «Μορφές της Ρωμιοσύνης» (1976), «Αντισνομπιστικά και αντιρομποτικά» (1977), «Η χαρά της Δουκινώς» (1981) κ.π.ά.

Γιώργος Γιαννουλέλλης *(Πλωμάρι 1915 - Μυτιλήνη 1999).*

Αρχιτέκτων. Μελέτησε την λαϊκή αρχιτεκτονική της Δυτικής Μακεδονίας, του Πηλίου, της Λέσβου και της Κρήτης. Ασχολήθηκε με την ποίηση και τη μελέτη (και ιδιαιτέρως εκείνη των ελληνικών γλωσσικών ιδιωμάτων). Βιβλία: «Ανάμεσα στον ουρανό και τη γη» (1950), «Νεοελληνικές ιδιωματικές λέξεις δάνειες από ξένες γλώσσες» (1982), «Πλωμάρι Λέσβου. Τοπωνυμίες. Η καταγωγή των Πλωμαριτών» (1983), «Ο ζωγράφος Θεόφιλος» (1986), κ.α.

Φρέντυ Γερμανός *(Αθήνα 1934 - Αθήνα 1999).*

Ένας από τους διαπρεπέστερους δημοσιογράφους - συγγραφείς της νεότερης Ελλάδας. Το ύφος του ανεπανάληπτο, με ευαισθησία και χιούμορ. Χρονογραφήματα, ευθυμογραφήματα, αφηγήματα, μυθιστορήματα όλα διαβάζονται ευφρόσυνα και αδηφάγα. Τα βιβλία του - ξεκίνησε να τυπώνει το 1964 - δεν είναι δυνατόν να καταγραφούν, ξεπερνούν τα σαράντα. Οι ρίζες του ξεκινούν από την Ερεσό όπου γεννήθηκε ο παππούς του και τα Πάμφιλα, χωριό της μητέρας του και τόπος καλοκαιρινών διακοπών όταν ήταν παιδί.

Δημήτρης Λεοντής *(Μυτιλήνη 1910 - Μυτιλήνη 2000).*

Εργάστηκε στο Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας Νομού Λέσβου, αλλά και ως δημοσιογράφος. Ήταν μέλος της μαθητικής «Εννεάδας» που έβγαλε τα νεανικά περιοδικά «Γερουσία», «Καμπανάκι», «Νεότης». Η εφημερίδα «Εξέλιξις» (1940 - 41), υπήρξε λιγόζωη, αλλά σημαντική. Υπήρξε διορατικός κριτικός. Βιβλία: «Η απελευθέρωση της Μυτιλήνης. Θεατρική Ηθογραφία» (1968), «Ο Μητροπολίτης Ιάκωβος και ο Ν.Δαμδουμής» (1989).

Μενέλαος Καμάτσος *(Αγιάσος 1912 - Αγιάσος 2000).*

Αγρότης, οικοδόμος, φούρναρης. Πήγε ως την Δ΄ Δημοτικού. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με το Ε.Α.Μ., εξορίστηκε κ.λ.π. Έγραφε από νέος σατιρικούς στίχους στο αγιασώτικο ιδίωμα, αλλά και κείμενα αναθυμητικά από τις περιπέτειές του. Ένα από τα γνησιότερα ταλέντα του χώρου που καλύπτει. Από τους πλέον σπινθηροβόλους καρναβαλιστές της Αγιάσου. Στα έντυπα της Μυτιλήνης έχουν φιλοξενηθεί εκατοντάδες τραγούδια του.

Νίκος Αναστασιάδης *(Μυτιλήνη 1917 - Μυτιλήνη 2000).*

Δημοσιογράφος. Από τους κορυφαίους αρθρογράφους και χρονογράφους του νησιού, με προσωπικό ύφος, χιούμορ και ευαισθησία. Έγραψε σατιρικούς στίχους, παρλάτες, επιθεωρησιακά σκετς, τραγούδια. Διεύθυνε την εφημερίδα «Δημοκράτης» μετά την αποδημία το 1970 του πατέρα του Τέρπανδρου. Έβγαλε (1953 - 1955) τη σατιρική εφημερίδα «Νέος Μυτιληνιός».

Άννα Τριανταφύλλου - Βανιώ *(Μυτιλήνη 1927 - Αθήνα 2000).*

Ποιήματά της έχουν δημοσιευθεί σε περιοδικά και εφημερίδες της Μυτιλήνης τη δεκαετία του 1950. Ασχολήθηκε με τη γλυπτική, την κεραμεική και τη ζωγραφική από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και έγινε γνωστή πανελληνίως, με βραβεύσεις εντός και εκτός Ελλάδας (Μόναχο 1975, Μόσχα 1989, Ελλάδα 1983, 1988, 1991). Πραγματοποίησε περισσότερες από 50 εκθέσεις. Βιβλία: «Ανήσυχες στροφές» (1952).

Βαγγέλης Καραγιάννης *(Μυτιλήνη 1910 - Αθήνα 2001).*

Τραπεζικός υπάλληλος. Ασχολήθηκε με τη λαογραφία και την ιστορία της λεσβιακής γραμματείας με εξαιρετική επιτυχία. Τα γραφτά του είναι διαφωτιστικά και τεκμηριωμένα. Βιβλία: «Θειέλπτης Λεφκιάς» (1975), «Ο Τρίβολος και η εποχή του» (1977), «Τα αδιάντροπα» (1983), «Ογδόντα ανέκδοτα γράμματα του Αργύρη Εφταλιώτη» (1993) κ.π.α.

Θανάσης Παρασκευαΐδης *(Σμύρνη 1914 - Μυτιλήνη 2001).*

Δικηγόρος. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με το Ε.Α.Μ., εξορίστηκε κ.λ.π. Από το 1954 ως το 1978 - με διακοπή τα χρόνια της Χούντας - εκλεγόταν δημοτικός σύμβουλος. Από τα ιδρυτικά μέλη της «Εταιρείας Λεσβιακών Μελετών». Πεζογράφος από τους λαμπρότερους, όχι μόνο στο νησί. Βιβλία: «Το μυθιστόρημα της Μυτιλάνας» (1977),

«Βόρειο μέτωπο» (1979), «Το πάρτυ στους κήπους του Ακάδημου» (1980), «Τα λιόδεντρα και οι ξωμάχοι πάνω στη Λέσβο» (1982) κ.α.

Όμηρος Σουσαμλής *(Αγιάσος 1921 - 2001).*

Απόφοιτος δημοτικού. Ράφτης. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με το Ε.Α.Μ. Φυλακίστηκε, εξορίστηκε κ.λ.π. Εμφανίστηκε στα γράμματα το 1951 από τις στήλες του περιοδικού «Λόγος». Ένας από τους αξιότερους «άγνωστους» νεοέλληνες ποιητές. Βιβλία: «Ο άνθρωπος αυτός ο άνθρωπος» (1984), «Κύριε Κύριε» (1990).

Απόστολος Φραντζής *(Πάμφιλα 1929 - Μυτιλήνη 2001).*

Φιλόλογος. Εργάστηκε στη Μέση Εκπαίδευση. Δίδαξε στην Παιδαγωγική Ακαδημία Μυτιλήνης. Έγραψε μελέτες και ποιήματα. Βιβλία: «Ο γάμος παρά τοις αρχαίοις Έλλησι» (1971), «Ελληνική γραμματολογία από του Ομήρου μέχρι της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως» (1995).

Ρηνιώ Παπανικόλα *(Μυτιλήνη 1939 - Αθήνα 2001).*

Κόρη του Στρατή Παπανικόλα, μεγάλωσε ανάμεσα σε τυπογραφικά στοιχεία, χειρόγραφα, αγώνες, αγωνίες όμως και "μέσα σε δίσκους", όπως η ίδια το οριοθετεί σε βιογραφικό της. Ασχολήθηκε πολύ με το Ραδιόφωνο. Έκανε μουσικές εκπομπές στο Πρώτο, Δεύτερο και Τρίτο της Κρατικής Ραδιοφωνίας, στον «902», στη «Μελωδία». Θεωρείτο η κορυφαία στον τομέα της. Βιβλία: «Μπλε» (1996).

Γιάννης Στεφανέλλης *(Μυτιλήνη 1915 – Αθήνα 2001).*

Το 1921 η οικογένεια του εγκαθίσταται μονίμως στην Αθήνα όπου τελειώνει το δημοτικό της Σχολής Κωσταντινίδη και το Κολλέγιο Αθηνών και εισάγεται στη Νομική Σχολή. Το 1935 διορίζεται, μετά από εξετάσεις, στην Αγροτική Τράπεζα και από το 1936 παρακολουθεί μαθήματα σε «Ελεύθερη Σχολή Ζωγραφικής» με δασκάλους τους Βυζάντιο και Στύλου. Το 1941-αφού πήρε μέρος στον πόλεμο του 1940-πηγαίνει κοντά στον Κάρολο Κουν. Σκηνογραφεί με επιτυχία το πρώτο έργο («Αγριόπαπια» του Ίψεν το 1942) και όλα όσα θ'ανεβούν σ' αυτό ως το 1950. Το 1951, μετά από διεθνή καλλιτεχνικό διαγωνισμό, πηγαίνει στις Η.Π.Α και παρακολουθεί τις ενδυματολογικές εξελίξεις. Το 1958 προσλαμβάνεται στην Εθνική Λυρική Σκηνή ως μόνιμος τεχνικός δ/ντής, συντονιστής και σκηνογράφος αφήνοντας εποχή με τις θαυμαστές σκηνογραφίες του. Θεωρείται ο κορυφαίος Έλληνας σκηνογράφος εξού και βραβεύεται, το 1993, από την Ακαδημία Αθηνών.

Παύλος Βλάχος *(Λευκάδα 1916 - Μυτιλήνη 2002).*

ΑξιωματικόςΣτρατού Πολεμικής Διαθεσιμότητας. Εκ των παλαιοτέρων μελών της «Εταιρείας Λεσβιακών Μελετών», υπήρξε πρόεδρός της από το 1985 ως το1999. Ασχολήθηκε με τη μελέτη της ιστορίας της Λέσβου. Βιβλία: «Η στρατιωτική οργάνωση της Λέσβου τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση» (1978), «Ιστορική θεώρηση της οχυρωματικής του φρουρίου Μυτιλήνης» (1985), «Ο ιατρός Κ.Α.Κανταρτζής» (1989) κ.α.

Πέτρος Ανταίος *(Προύσα Ασιατικής Ελλάδας 1920 - Αθήνα 2002).*

Μεγάλωσε στη Μυτιλήνη (Σταύρος Γιαννακόπουλος το όνομά του). Πτυχιούχος ΑΣΟΕΕ. Πήρε μέρος στην Αντίσταση με τον ΕΛΑΣ και εν συνεχεία στον εμφύλιο με τον Δημοκρατικό Στρατό. Έζησε στη Σοβιετική Ένωση ως το 1975, μεταφράζοντας νεοέλληνες συγγραφείς και γράφοντας βιβλία, οι τίτλοι των οποίων ξεπερνούν τους 40. «Ηρωική πορεία» (1948), «Παραμονή της μεγάλης γιορτής» (1957), «Ο άνθρωπος με τη σημαία» (1961) κ.π.α.

Γιώργος Καμίτσος *(Μήθυμνα 1925 - Αθήνα 2002).*

Μαρμαράς. Τέλειωσε μόνο το Δημοτικό. Έζησε στην ερημιά του Λεπέτυμνου, μαζί με τον πατέρα του, τον Μήτσο Καμίτζο τον «τραγικό καβαλάρη της ερημιάς». Μετά το στρατιωτικό, έμεινε στην Αθήνα. Έγραψε ποιήματα που φιλοξενήθηκαν σε έντυπα της Αθήνας . Βιβλία: «Διέξοδος» (1988), «Προσωπογραφίες» (1989), «Αναλαμπές» (1990), «Έβδομο σκαλοπάτι» (1995) κ.α.

Νίκος Θεοχάρης *(Νάπη 1918 - Αθήνα 2002).*

Έβγαλε το δημοτικό με δυσκολία καθώς η φτώχεια και η ανέχεια της οικογένειας τον υποχρέωναν να εργάζεται από πιτσιρίκος. Μετά την κατάρρευση του μετώπου, οργανώνεται στο Ε.Α.Μ. και στον Ε.Λ.Α.Σ. Η απελευθέρωση τον βρίσκει κυνηγημένο. Βγαίνει στο βουνό, στο «Δημοκρατικό Στρατό Λέσβου». Συλλαμβάνεται, καταδικάζεται τετράκις εις θάνατον, μένει 15 χρόνια φυλακισμένος. Εκεί μαθαίνει να γράφει. Και γράφει καλά. Με τα βιβλία του («Το αντάρτικο της Μυτιλήνης» (1986), «Η δεκαπεντάχρονη φυλάκιση ενός αγωνιστή» (1988), «Ενθυμήματα Εθνικής Αντίστασης» (1990)) θα δικαιωθεί τιμητικής λογοτεχνικής σύνταξης.

Ιάκωβος Μουτζουρέλλης *(Αγιάσος 1939 - Μυτιλήνη 2002)*

Ζωγράφος. Ειδικός Πάρεδρος Τεχνικών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Δίδαξε επι σειρά ετών στη Σχολή Ζωγραφικής του Φ.Ο.Μ. «Ο Θεόφιλος». Έκανε πολλές ατομικές εκθέσεις ζωγραφικής, πήρε μέρος σε ομαδικές, δημοσίευεσε κριτικές και άρθρα σε θέματα τέχνης, έγραψε διηγήματα. Βιβλία: «Σημειώσεις Ιστορίας Τέχνης» (1978), «Ρίζες και φτερά», μυθιστόρημα, 2002).

Παντελής Αργύρης *(Πλωμάρι 1948 - Μυτιλήνη 2002)*

Δικηγόρος. Ασχολήθηκε με την ιστορική και φιλολογική έρευνα του νησιού. Διεισδυτικός κριτικός, με διαλεκτική σκέψη. Βιβλία: «Ο Βασίλης Αρχοντίδης στα κείμενα του Ποιμένος» (1984), «Κεσίμ» (1984), «Η απόλυση του Γεωργίου Ζεϊμπέκη και το γλωσσικο ζήτημα στη Λέσβο» (1985), «Ο λόγιος Αριστείδης Πάππης» (1986), «Η χαραυγή. Ενα πρωτοποριακο περιοδικό της Μυτιλήνης» (1987), «Λεσβιακά Γράμματα» (1989) κ.λ.π.

Νότης Παναγιώτου *(Μυτιλήνη 1925 – Αθήνα 2003).*

Τελείωσε το πρακτικό λύκειο Μυτιλήνης με δασκάλους τον Αρχοντίδη, τον Απο-

στόλου, τον Μίλτη Παρασκευαΐδη. Φοίτησε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Κατά την διάρκεια της κατοχής ήταν μέλος της ΕΠΟΝ. Διορίστηκε στη Μέση Εκπαίδευση το 1953. Απολύθηκε το 1969 «ως μη νομιμόφρων». Επανήλθε το 1971. Το 1976 προάχθηκε στο βαθμό του Γενικού Επιθεωρητή και το 1984 στη θέση του Σχολικού Συμβούλου. Παραιτήθηκε το 1987. Το 1990 εκλέχτηκε Δήμαρχος Μυτιλήνης, με το ψηφοδέλτιο του, ενιαίον τότε, «Συνασπισμού». Στα γράμματα εμφανίστηκε από τα χρόνια που ήταν μαθητής με ποιήματα και διηγήματα που δημοσιεύθηκαν στα «Λεσβιακά Γράμματα». Συνεργασίες του δημοσιεύθυκαν σε λογοτεχνικά περιοδικά και αλλού.

Γιώργος Πασβούρης *(Μυτιλήνη 1909-Αθήνα 2003).*

Άρχισε να εργάζεται σαν τυπογράφος από το 1925 στην εφ. των Μυριβήλη-Λεφκία «Ταχυδρόμος». Από το 1936 ως το 1941 εργάστηκε στον «Τρίβολο» του Παπανικόλα και από το 1948 στην «Ελεύθερη Λέσβο» και απ' το 1960 στο «Δημοκράτη». Θεωρείται ως ένα από τα μεγαλύτερα ταλέντα του ερασιτεχνικού θεάτρου της Μυτιλήνης. Εμφανίστηκε το 1939 στην ονομαστή «Μυτιληναϊκή Επιθεώρηση» του Στρατή Παπανικόλα, όπου και το πανελλήνιας φήμης, από τότε, τραγούδι « Η Μυτιλήν' μας είνι ένα τρανό χουργιό». Έκτοτε και ως το 1960, αλλά και στο διάστημα 1965 εώς 1972 που επέστρεψε στη Μυτιλήνη, πήρε μέρος σε δεκάδες επιθεωρήσεις δημιουργώντας σπαρτουριστά νούμερα με αυτοσχεδιασμούς, που άφησαν εποχή.

Αθανάσιος Τσερνόγλου *(Μυτιλήνη 1927-Αθήνα 2003).*

Τελείωσε τα εγκύκλια μαθήματα στη Μυτιλήνη. Σπούδασε στη φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Υπηρέτησε στη Μέση Εκπαίδευση από το 1953 εώς το 1980. Δίδαξε δύο σχολικά έτη στο λυκειακό τμήμα της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, όπου είχε μαθητή τον νυν Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο, ο οποίος το 2001 στη Μυτιλήνη του απένειμε το οφίκιο του «Άρχοντος προστάτου των Γραμμάτων της Μητρός Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας». Εμφανίστηκε στα γράμματα το 1944 από τις σελίδες του πρδκ. «Λεσβιακά Γράμματα». Ασχολήθηκε με την ιστορία της Λέσβου και των απέναντι παραλιών. Έγραψε αξιόλογες μελέτες.

Πολιτιστικό Κέντρο
Φιλοτεχνικός Όμιλος Μυτιλήνης
«Ο Θεόφιλος»

Μέλος της International Amateur Theatre Association (AITA/IATA)
και της Ομοσπονδίας Ερασιτεχνικού Θεάτρου Αιγαίου (ΟΕΘΑ)

3 Δεκαετίες ΦΟΜ (1977-2004)
Με άποψη στον Πολιτισμό

Επιμέλεια: ΠΕΡΙΚΛΗΣ Φ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ
Πρόεδρος ΦΟΜ

Τον Απρίλιο του 1977, μια ομάδα από Μυτιληνιούς, ανθρώπους των Γραμμάτων και της Τέχνης, αποφάσισε την ίδρυση του **Φιλοτεχνικού Ομίλου Μυτιλήνης «Ο Θεόφιλος»**. Η ανάγκη που τους ώθησε σε τούτο ήταν διττή. Πρώτον, τα τότε πνευματικά και καλλιτεχνικά Σωματεία της πόλης μας, για τον α' ή β' λόγο, δεν τους εκφράζανε πολιτιστικά. Και, δεύτερον, από την πόλη μας έλλειπε ένα Σωματείο καθαρά **φιλοτεχνικό**· και ιδιαίτερα στον εικαστικό, φιλολογικό και λαϊκό-παραδοσιακό χώρο.

Η φιλοδοξία των ιδρυτικών μελών του Φ.Ο.Μ. ήταν να υπάρξει ένας νέος Σύλλογος, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με ποικιλόμορφες δραστηριότητες στα Γράμματα και τις Τέχνες, μια πολυφωνική πολιτιστική έκφραση.

Με τέτοιους στόχους, αναζητήσεις και όμορφα οράματα, ο Φ.Ο.Μ. ιδρύθηκε, και άρχισε με ενθουσιασμό και πολύ μεράκι να δραστηριοποιείται στο χώρο του

Θεάτρου, **Μουσικής**
Λογοτεχνίας
Εκδόσεων-Εντύπων
Εικαστικών και **Παραδοσιακών Τεχνών**
Κινηματογράφου, **Φωτογραφίας**

και γενικότερα στο χώρο

του **Πολιτισμού**.

Ο ΦΟΜ πρωτοστεγάστηκε στην Προκυμαία της Μυτιλήνης, στο παραδοσιακό διατηρητέο σπίτι του μεγάλου ευεργέτη του νησιού μας, αείμνηστου Γρηγόριου Ρουσέλλη.

Σε τούτο τον φιλόξενο χώρο ίδρυσε και στέγασε το **«Studio Θεάτρου»**, τη **«Σχολή Ζωγραφικής»**, τη **«Βυζαντινή Χορωδία»**, την έκδοση του **περιοδικού-συγγράματος «Μυτιλήνη»** και τις **«Φιλολογικές και Εικαστικές»** του εκδηλώσεις.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ Φ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ
Πορτραίτο (λάδι - 1986)
της ζωγράφου Μαριάνθης Σούγιουλτζη

Γενικά, η παρουσία του ΦΟΜ στην πνευματική και καλλιτεχνική ζωή του νησιού μας, έδωσε μια νέα πνοή, μια πιο ξεκάθαρη ζωντάνια σε πρόσωπα και ιδέες, και κράτησε μια ξεχωριστή με συνέχεια και συνέπεια άποψη για τον Πολιτισμό.

Το 1990, ανοίγει μια καινούρια σελίδα για τον ΦΟΜ. **Μεταστεγάζεται.**

Ενοικιάζει τον γ' όροφο ενός παραδοσιακού διατηρητέου τριώροφου ακινήτου (Αποθήκη), στην οδό Ίμβρου και Σαμοθράκης (πάροδοι της Προκυμαίας Μυτιλήνης), και στήνει εκεί το γνωστό, σ' όλους πια, **«Θέατρο ΦΟΜ»** (150 περίπου θέσεων). Εναν χώρο ζεστό και με διάχυτη καλλιτεχνική ατμόσφαιρα. Εναν χώρο που τη μελέτη για διαμόρφωση του σε θέατρο την έκανε η γνωστή **«Ομάδα μελετών με άξονα την αρχιτεκτονική, +πέντε Συν»** της Αθήνας, ομάδα με γνώση και ευαισθησία.

Το θέατρο τούτο εγκαινιάστηκε στις 26-3-95 από τον τότε **Υφυπουργό Πολιτισμού, και μετέπειτα Υπουργό Αιγαίου, Νίκο Σηφουνάκη**, που η ηθική και υλική, στήριξη-συμπαράστασή του προς τον ΦΟΜ, υπήρξε σπουδαία και καθοριστική για την μέχρι σήμερα πορεία του.

Σ' αυτόν το χώρο των Γραμμάτων και της Τέχνης σχεδιάστηκαν και προγραμματίστηκαν οι εκδηλώσεις των τμημάτων του ΦΟΜ.

Τα Τμήματα **Λογοτεχνίας, Μουσικής, Ζωγραφικής** με τη **Σχολή** και την **Gallery-Ph.O.M.**, ως και η Αίθουσα **«Λεσβιακής Βιβλιοθήκης»** με αρχειακό υλικό, και την παράλληλη έκδοση του περιοδικού-συγγράμματος λεσβιακών γραμμάτων - τεχνών **«Μυτιλήνη»** (τόμοι 5), έδωσαν μια αναβάθμιση στα πολιτιστικά μας πράγματα.

Επίσης, η παράλληλη λειτουργία της Αίθουσας και σε **Κινηματογράφο: CINEMA -ΦΟΜ**, με την προβολή βραβευμένων κινηματογραφικών ταινιών, καθιέρωσε τον κτηριακό τούτο χώρο όπου στεγάζεται ο ΦΟΜ σε ένα πραγματικό Πολιτιστικό Κέντρο.

*

Θα χρειάζονταν πολλές σελίδες για μια καταγραφή και πιο λεπτομερή περιγραφή των μέχρι σήμερα 500 τόσων πολιτιστικών εκδηλώσεων του ΦΟΜ, μια πολύπλευρη δράση τριών δεκαετιών περίπου (1977-2004).

Ήδη έχουμε ξεκινήσει αυτή την αποθησαύριση και ελπίζουμε να την εκδώσουμε σ' ένα πολυτελές «ΛΕΥΚΩΜΑ της 30ετίας του ΦΟΜ» (1977-2007).

Προς το παρόν, ελλείψει χώρου, περιοριζόμαστε μόνο σε μια:

Συνοπτική Πορεία του ΦΟΜ

ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑ
και τα 24 έργα που ανέβασε επί σκηνής
(1979-2004)

1979: **«Ο ΑΦΕΛΗΣ»**, Κωμωδία του Δ. Ψαθά.
1980: **«ΑΦΑΛΟΤΡΥΠΙΔΑ»**, Λεσβιακή επιθεώρηση, Σ. Αναστασέλλη -Β. Χατζημανώλη.
1981: **«ΜΙΚΡΟΙ ΦΑΡΙΣΑΙΟΙ»**, Κωμωδία, Δ. Ψαθά.
1982: **«ΓΙ' ΑΝΑΠΟΥΔΟΥΣ»**, Λεσβιακή ηθογραφία, Γ. Πασπάτη.
1984: **«ΕΞΟΧΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ Ο ΕΡΩΣ»**, Κωμωδία, Δ. Ψαθά.
1987: **«ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ»**, Δράμα, Αλ. Πάρνη.
1988: **«Η ΡΟΥΔΙΑ»**, Κωμωδία σε μυτιληνιά ντοπιολαλιά, Α. Αραβανόπουλου.
(Α΄ «Συνάντηση» Ε.Θ.Αιγ.- Μυτιλήνη '88)
1988: **«4 ΜΟΝΟΠΡΑΚΤΑ»** (Μουρσελάς, Ουίλιαμς, Χεμινγουαίη, Στρίμπεργκ).
1989: **«ΗΛΕΚΤΡΑ»**, Τραγωδία Σοφοκλή (1990, επαναλήψεις).
(Β΄ «Συνάντηση» - Χίος '89)
1990: **«Η ΒΕΓΓΕΡΑ»**, Ηθογραφία, μουσική κωμωδία, Η. Καπετανάκη.
(Γ΄ «Συνάντηση» - Σάμος '90)
1991: **«ΕΚΚΛΗΣΙΑΖΟΥΣΕΣ»**, Κωμωδία, Αριστοφάνη (1992, επαναλήψεις).
(Δ΄ «Συνάντηση» - Σύρος '91)
1992: **«ΔΕΛΗΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΙ ΥΙΟΣ»**, Κωμωδία, Α. Σακελλάριου (Τιμητική βραδιά).
1992: **«Ο ΚΛΕΨΑΣ ...ΤΟΥ ΚΛΕΨΑΝΤΟΣ»**, Σάτιρα, Ντάριο Φο.
(Ε΄ «Συνάντηση» - Λήμνος '92)
1993: **«ΥΛΙΚΟ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ»**, Βασισμένο στην τραγωδία του Σοφοκλή (1994-95, επαν.)
(ΣΤ΄ «Συνάντηση» - Ρόδος '93)
1995: **«ΠΑΡΟΔΟΣ ΘΗΒΩΝ»** και **«ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ ΟΡΕΣΤΗ»**, Ι. Καμπανέλλη.
(Θ΄ «Συνάντηση» - Νάξος '96)
1995: **«ΦΑΥΣΤΑ»**, Σάτιρα, Μποστ (1996, επαναλήψεις).
1997: **«ΠΕΡΠΑΤΩ ΕΙΣ ΤΟ ΔΑΣΟΣ»**, (παιδικό) Στέλλας Μιχαηλίδου.
1997: **«Η ΜΥΤΙΛΗΝ' ΜΑΣ...ΕΝΑ ΤΡΑΝΟ ΧΟΥΡΙΟ»**, Λεσβιακή επιθεώρηση των Β. Χατζημανώλη και Α. Μηνά.
1997: **«ΦΙΛΟΝΙΚΙΑ»**, Κωμωδία του Μαριβώ (1998, επαναλήψεις).
(Ι΄ «Συνάντηση» - Χίος '97)
1998: **«Η ΣΑΜΙΑ»**, Κωμωδία του Μενάνδρου.
1998: **«ΜΕ ΔΥΝΑΜΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΗΦΙΣΙΑ»**, των Κεχαΐδη, Χαβιαρά.
(ΙΑ΄ «Συνάντηση» - Σύρος '98)
1999: **«ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ»**, Δραματοποίηση: Ανδρέας Σεφτελής (2000 - 2004 επαναλήψεις).

2002 **«Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΛΟΥΡΣΙΝ»**, του Ευγένιου Λαμπίς.
(ΙΕ΄ «Συνάντηση» - Μυτιλήνη '02)
2003: **«ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ»**, Δραματοποίηση: Ανδρέας Σεφτελής
(ΙΣΤ΄ «Συνάντηση» - Λήμνος '03)
2004: **«ΔΟΝ ΖΟΥΑΝ»**, Μολιέρου (22-24 Μαΐου - Μυτιλήνη)
(Επανάληψη Πολιτιστικό Καλοκαίρι '04 Δήμου Μυτιλήνης)
(ΙΖ΄ «Συνάντηση» - Χίος '04)

Το εσωτερικό του **Θεάτρου του ΦΟΜ**, που εγκαινιάσθηκε στις 26-3-1995

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Α) Στο **Ευρωπαϊκό - Διεθνές Φεστιβάλ του GÖPPINGEN Γερμανίας**, εκπροσωπώντας την Ελλάδα, με τις «**Εκκλησιάζουσες**» (21-11-92).

Β) Στο **10ο Παγκόσμιο Φεστιβάλ Ερασιτεχνικού Θεάτρου**, στο **Πριγκιπάτο του MONACO (MONTE CARLO)** και στο **XXI CONGRESS I.A.T.A.**, ως μέλος και εκπροσωπώντας την Ελλάδα, με τις «**Εκκλησιάζουσες**» (28-9-93).

Γ) Στην Ελλάδα, στα **12,** από τα **17** μέχρι σήμερα, **Φεστιβάλ «ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ» των Ερασιτεχνικών Θιάσων Αιγαίου (1988-2004)** που διοργανώνουν κάθε χρόνο το Υπουργείο Αιγαίου, η Γ.Γ. Εκπαίδευσης Ενηλίκων, η Ομοσπονδία Ερασιτεχνικού Θεάτρου Αιγαίου (2002,03) και οι κατά τόπους Δήμοι, στα νησιά του Αιγαίου **Μυτιλήνη** (2), **Χίο** (3), **Σάμο**, **Ρόδο**, **Λήμνο** (2), **Σύρο** (2), **Νάξο**. (Βλ. παραπάνω, με ποιές παραστάσεις).

Δ) Στη Συνάντηση «**Θεατρικές Αναζητήσεις στο Αιγαίο '95» του Πνευματικού Ιδρύματος Σάμου «Ν. Δημητρίου»** (Πυθαγόρειο, 2-7 Μαρτίου '95), με τα μονόπρακτα του Ιάκ. Καμπανέλλη «**Πάροδος Θηβών**» και «**Γράμμα στον Ορέστη**».

Ε) Στο **12ο Πανελλήνιο Φεστιβάλ Ερασιτεχνικού Θεάτρου -Καρδίτσα**, (23-30 Μαρτίου '96), με τα μονόπρακτα του Ιάκ. Καμπανέλλη «**Πάροδος Θηβών**» και «**Γράμμα στον Ορέστη**». Ο ΦΟΜ για τη συμμετοχή του αυτή απέσπασε το ***Βραβείο καλύτερης παράστασης***, το ***Α' Βραβείο σκηνοθεσίας***, το ***Α' Βραβείο γυναικείου ρόλου***, ώς και του ***δεύτερου ανδρικού ρόλου.***

Ζ) Στο **Αρχαίο Θέατρο Μυτιλήνης**: Επανάληψη των 2 παραπάνω μονόπρακτων, *δίνοντας θεατρική ζωή τους χώρους του αρχαίου θεάτρου, ύστερα από τόσους αιώνες (1-9-96).*

Η) Στο υπαίθριο **αμφιθέατρο του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Μυτιλήνης**, με τη στήριξη της Κ' Εφορείας Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων (Μυτιλήνης), πρεμιέρα της κωμωδίας του **Μενάνδρου «Η Σαμία»** (8-7-98).

Θ) Στο **υπαίθριο Θέατρο Αναβρύτων, στο «Πολιτιστικό Καλοκαίρι 2000» του Δήμου Αμαρουσίου**, με την παράσταση «**Αποκάλυψις**» (2-10-00).

Ι) **Στο Διεθνές Φεστιβάλ Θεάτρου: Girona International Amateur Theatre Festival: 1-4 Σεπτ. 2004, στη Cirona Ισπανίας,** με το έργο «**Αποκάλυψις**» (δ΄ εκδοχή).

STUDIO ΘΕΑΤΡΟΥ ΦΟΜ

Το Studio Θεάτρου του ΦΟΜ πρωτολειτούργησε το 1987/88 με **εμψυχωτή - δάσκαλο** τον Δ/ντή του Θεατρικού Τμήματος του ΦΟΜ, **σκηνοθέτη Ανδρέα Ε. Σεφτελή**. Από τότε, και μέχρι σήμερα, δεκάδες εραστές της θεατρικής σκηνής παρακολούθησαν δωρεάν μαθήματα θεατρικής παιδείας και ψυχοσωματικής έκφρασης, και μυήθηκαν στη «Μαγική Τέχνη» του Θεάτρου.

ΑΝΔΡΕΑΣ Ε. ΣΕΦΤΕΛΗΣ

Το 1995, με τα εγκαίνια και τη λειτουργία της Αίθουσας Θεάτρου του ΦΟΜ (σε παραδοσιακό - βιομηχανικό ακίνητο), η θεατρική ομάδα του ΦΟΜ, σαν μόνιμο πια θεατρικό σχήμα, πάντοτε υπό τη διεύθυνση - σκηνοθετική μέριμνα - επιμέλεια του Ανδρέα Σεφτελή, έδωσε μια ξεχωριστή θεατρική κίνηση στη Μυτιλήνη, στον ευρύτερο αιγαιοπελαγίτικο χώρο, αλλά και στο εξωτερικό (σε Διεθνή Φεστιβάλ), τόσο που καθιερώθηκε πια σαν ένα «θεατρικό παρών» άξιο λόγου και προσοχής.

Προς τούτο, σημειώνουμε ότι η **Θεατρική Ομάδα του ΦΟΜ (1979-2004)** παρουσίασε επι σκηνής εικοσιτέσσερις (24) θεατρικές παραγωγές, ελληνικού και ξένου ρεπερτορίου. Απ' αυτές οι 17 σε σκηνοθεσία Ανδρέα Σεφτελή.

Μικρό δείγμα οι παρακάτω φωτογραφίες.

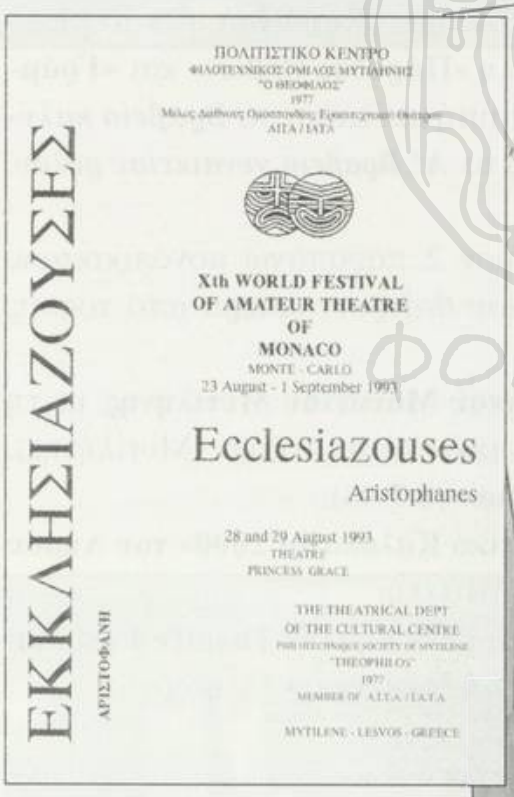

Η θεατρική ομάδα του ΦΟΜ στο 10ο Παγκόσμιο Φεστιβαλ Ερασιτ. Θεάτρου του MONACO (1993) & στο XXI CONGRESS I.A.T.A. ως μέλος και εκπροσωπώντας την Ελλάδα με τις «Εκκλησιάζουσες» (φωτό 30-8-93)

Ο αξέχαστος ταλαντούχος
ηθοποιός
ΧΑΡΙΤΟΣ ΜΙΚΕΣ
ως Βλέπυρος
στο Φεστιβάλ Γερμανίας

Eccleziazouses
Aristophanes

21 November '92 - Saturday, 14.30'

CULTURAL CENTRE PH.O.M. "THEOPHILOS"
MYTILENE - LESBOS - GREECE

Göppinger Theatertage

Internationales Amateurtheater — Germany — 17.-21. November 1992

Eccleziazouses
Aristophanes

Φ.Ο.Μ.
Ο Θεόφιλος
(F.O.M. "Theophilos")

ΘΕΑΤΡΟ Φ.Ο.Μ.

«Περπατώ εις το δάσος»

της ΣΤΕΛΛΑΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ

ΝΕΟΥΣ ..... ΚΑΘΕ ΗΛΙΚΙΑΣ!

ΡΙΑΚΗ 19 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1997

2 ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

11:00 π.μ. και 7:00 μ.μ.

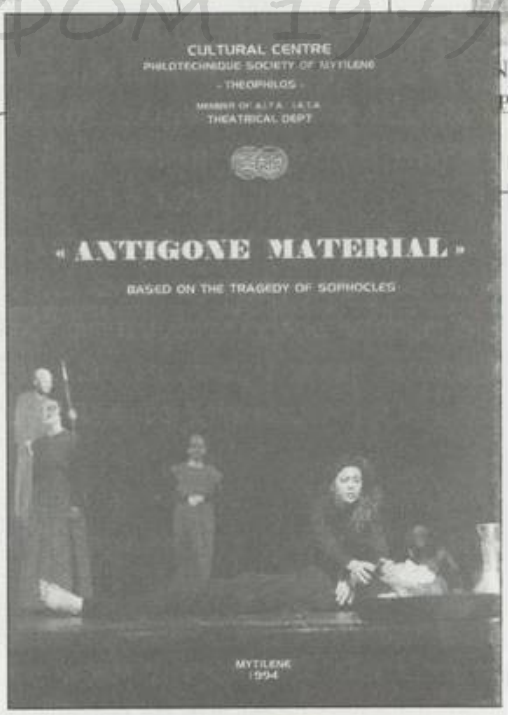

ΦΟΜ 1977

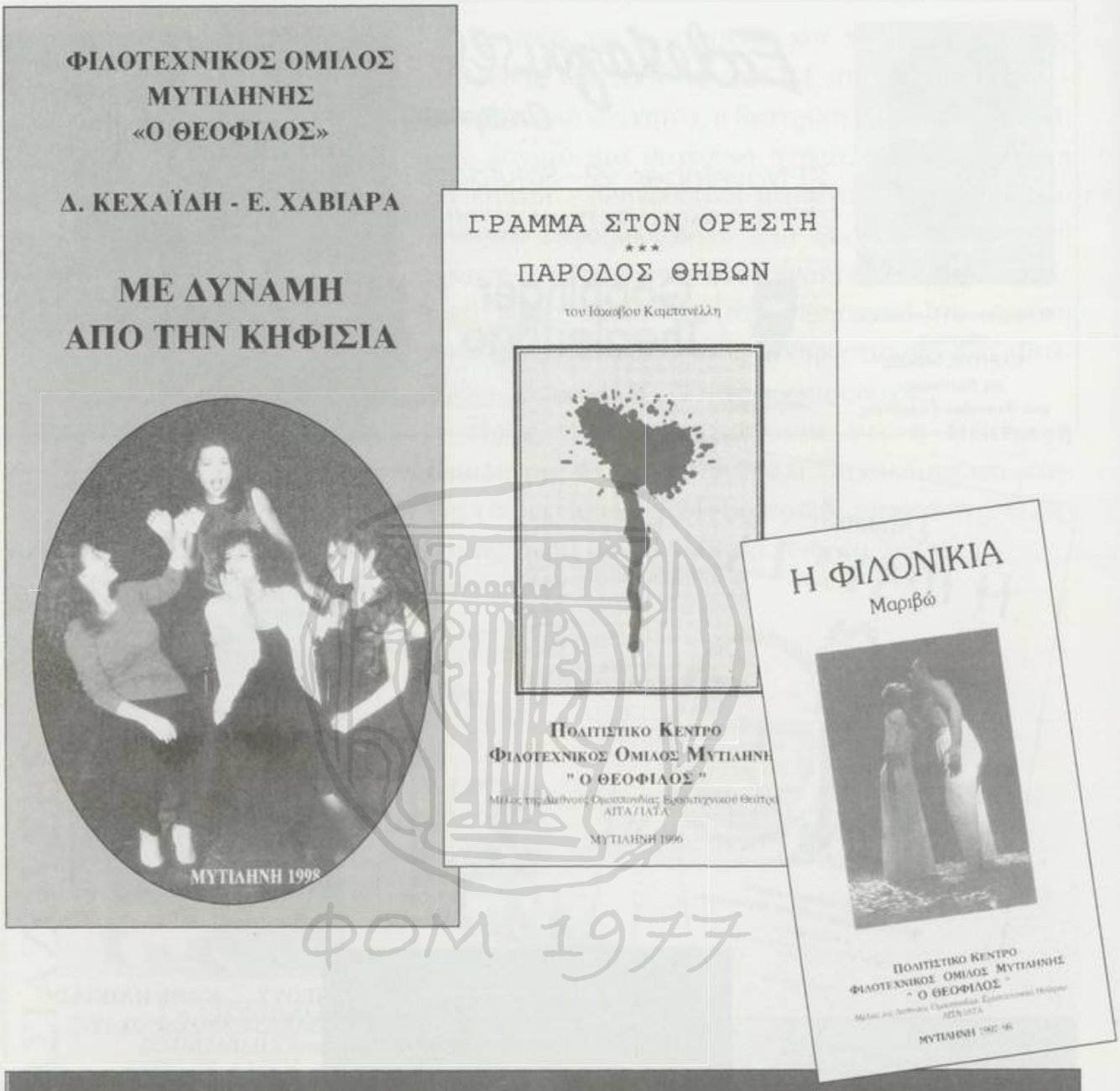

ΦΟΜ 1977

Από την παράσταση του ΦΟΜ: «ΣΑΜΙΑ» του Μενάνδρου στο Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης (8-7-98)

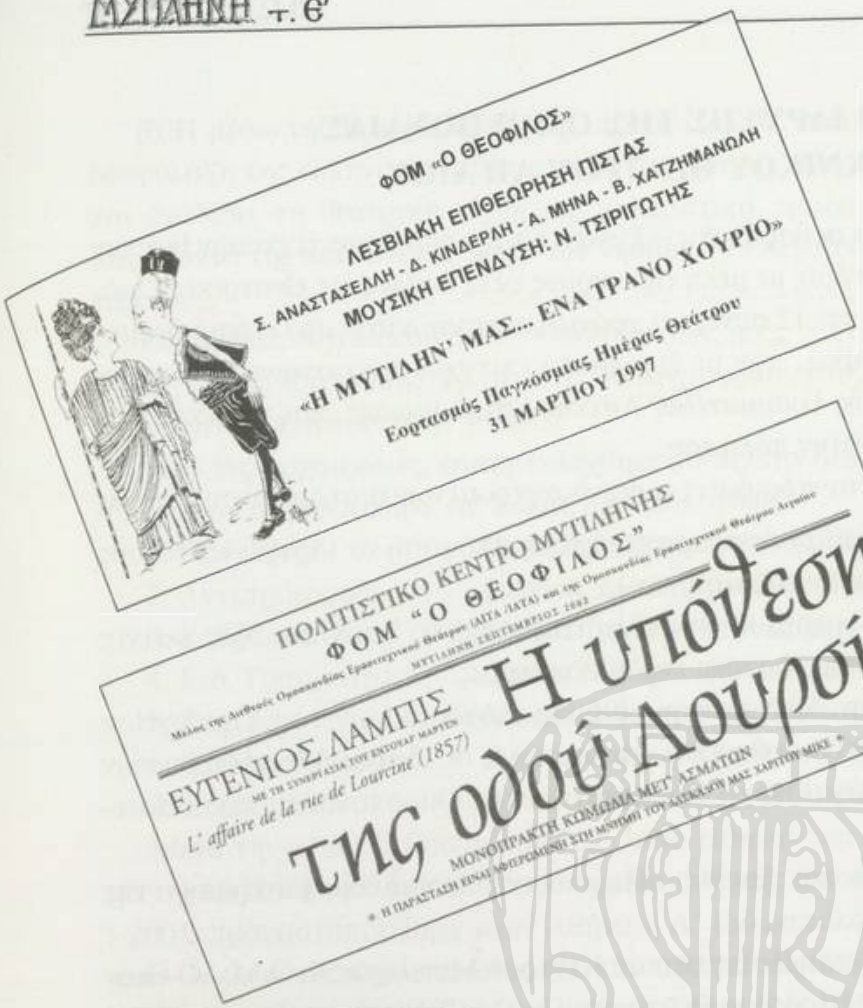

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ
ΦΟΜ «Ο ΘΕΟΦΙΛΟΣ»

Θεατρική Παράσταση

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ

ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΤΟΥ ΦΟΜ

ΚΥΡΙΑΚΗ - ΔΕΥΤΕΡΑ

7 - 8 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ '03 **Ώρα 20.30΄**

στο Δημοτικό Θέατρο Μυτιλήνης

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Λόγω της πληθώρας ύλης του παρόντος τόμου οι πολλές και ποικίλλες δραστηριότητες των άλλων τμημάτων του ΦΟΜ: Λογοτεχνίας, Μουσικής, Σινεμά, Εικαστικών Παρεμβάσεων, Σχολής Ζωγραφικής, Λαογραφίας, Παράδοσης κ.ά., χρονικής περιόδου 1991-2004, θα συμπεριληφθούν, στον επόμενο ΣΤ' τομ. της «Μυτιλήνης», που θα κυκλοφορήσει τον Δεκ. 2005.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΙΔΡΥΣΗΣ ΤΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Από το 1988, άρχισε να συζητείται σοβαρά, στις «Συναντήσεις» των ερασιτεχνικών θιάσων Αιγαίου, η ιδέα ίδρυσης μιας Ομοσπονδίας με μέλη της κυρίως όλες εκείνες τις Θεατρικές Ομάδες (Συλλόγων) που από το 1988, και επί 12 συνέχεια χρόνια, συναντώνταν στο ετήσιο θεσμοθετημένο ερασιτεχνικό θεατρικό φεστιβάλ, που με ξεχωριστή επιτυχία διοργάνωνε το Υπουργείο Αιγαίου, με τη στήριξη της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης, και του εκάστοτε Δήμου, που φιλοξενούσε το φεστιβάλ στην πόλη του.

Οι προκαταρκτικές εκείνες άτυπες συνεδριάσεις των ενδιαφερομένων θεατρικών συλλόγων, (Πάτμος, 1999, 12η Συνάντηση) κατέληξαν στην οριστική τους απόφαση να ιδρυθεί επιτέλους η Ομοσπονδία του ερασιτεχνικού θεάτρου Αιγαίου.

Στον υπογράφοντα ανέθεσαν, σαν εμψυχωτή της όλης υπόθεσης, να ξεκινήσει όλες εκείνες τις χρονοβόρες «νομικές διαδικασίες» της ίδρυσης της ομοσπονδίας.

Έτσι, στις 2 Δεκεμβρίου, 2000 στην Αθήνα, στην αίθουσα συνεδριάσεων του Υπουργείου Αιγαίου, συζητήθηκε και ψηφίστηκε, κατ' άρθρο και στο σύνολο, σε ιδρυτική συνέλευση των Ερασιτεχνικών Θεατρικών Ομάδων Αιγαίου, το Καταστατικό της Ομοσπονδίας, που αποτελείται από 37 άρθρα.

Την ίδια εκείνη ημέρα, εκλέχτηκε και 5μελής «Προσωρινή Διοικούσα Επιτροπή» της Ο.Ε.Θ.Α., που συγκροτήθηκε από τους:

1) Περικλή Μαυρογιάννη (Πρόεδρο του Πολιτιστικού Κέντρου Μυτιλήνης Φ.Ο.Μ. «Ο Θεόφιλος), ως Πρόεδρο, 2) Στέλιο Μάρκου (Πρόεδρο Θεατρικής Ομάδας Σάμου), ως Αντιπρόεδρο, 3) Νικηφορούλα Γεραγάλα (Πρόεδρο Θεατρικού Ομίλου Σύρου «Ο Σουρής») ως Γ. Γραμματέα, 4) Θεόδωρο Μανιώτη (Πρόεδρο Θεατρικής Ομάδας Πάτμου), ως Ταμία και 5) Νίκη Ζύμαρη (μέλος του Συλλόγου Γυναικών Χίου), ως μέλος.

Τέλος, το Καταστατικό οριστικά εγκρίθηκε από τα 22 ιδρυτικά μέλη-αντιπροσώπους Συλλόγων-Μελών της Ο.Ε.Θ.Α. στις 8 Οκτωβρίου 2001 στην Κω, επ' ευκαιρία της εκεί 14ης «Συνάντησης» Ερασιτεχνικών Θιάσων Αιγαίου, και τέθηκε σε εφαρμογή, μετά την εγγραφή του στο ειδικό βιβλίο Σωματείων του Πρωτοδικείου Μυτιλήνης, (Αριθ. απόφασης 12/2002 του Μονομελούς Πρωτοδικείου Μυτιλήνης, που καταχωρίθηκε στο οικείο βιβλίο αναγνωρισθέντων Σωματείων, με αυξ. αριθ. Μητρώου 1013, και με ημερομηνία 25-1-2002).

Για την ιστορία σημειώνουμε περιληπτικά ότι, ως έδρα της Ο.Ε.Θ.Α. ορίστηκε, ομόφωνα, η Μυτιλήνη. Ως τακτικά μέλη μπορούν να γίνουν όλοι οι αναγνωρισμένοι πολιτιστικοί σύλλογοι, Ν.Π.Ι.Δ., μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, που προάγουν το Ερασιτεχνικό Θέατρο και εδρεύουν στα νησιά του Αιγαίου Πελάγους. Αντεπιστέλλοντα μέλη της μπορούν να γίνουν οι πολιτιστικοί σύλλογοι που εδρεύουν στις περιφέρειες Θράκης-Κρήτης-Κύπρου.

Οι Σκοποί της Ομοσπονδίας είναι πολιτιστικοί, ιδίως:

α) Ο συντονισμός και η υποβοήθηση της δράσης των Πολιτιστικών Συλλόγων που είναι μέλη της για να διατηρηθούν, καλλιεργηθούν και αναπτυχθούν οι σχέσεις, η συνεργασία και η αλληλεγγύη μεταξύ τους, με στόχο την περαιτέρω ενίσχυση και προβολή της πνευματικής και καλλιτεχνικής τους δημιουργίας, καθώς και την άμβλυνση των πολιτιστικών ανισοτήτων μεταξύ των νησιών του Αιγαίου.

β) Η μέσω της θεατρικής τέχνης προαγωγή της πνευματικής καλλιέργειας του λαού και η διαφύλαξη της ελληνικής πολιτιστικής ταυτότητας. Για το σκοπό αυτόν αναπτύσσει, προάγει και διαδίδει τη θεατρική τέχνη ως πολιτιστικό, παιδαγωγικό, μορφωτικό και ψυχαγωγικό παράγοντα της κοινωνικής ζωής των νησιών του Αιγαίου, ολόκληρης της χώρας, και του Εξωτερικού...

Οι πρώτες Αρχαιρεσίες της Ομοσπονδίας μας, για ανάδειξη Διοικητικού Συμβουλίου και Εξελεγκτικής Επιτροπής, έγιναν στις 26 Ιανουαρίου, του 2002, στην αίθουσα Συνεδριάσεων του Υπουργείου Αιγαίου, στην Αθήνα.

Από τις αρχαιρεσίες, αυτές εκλέχθηκε το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο της Ο.Ε.Θ.Α., που αυθημερόν συγκροτήθηκε εις Σώμα, ως ακολούθως:

1. Πρόεδρος: Περικλής Μαυρογιάννης-(Φ.Ο.Μ.-Μυτιλήνη)
2. Αντιπρόεδρος: Γιάννης Δισύπρης-(Θ.Ο. Σύρου «Σουρής»-Σύρος)
3. Γ. Γραμματέας: Μαρία Βενέτη-(Θ.Ο. Σάμου-Σάμος)
4. Ειδ. Γραμματέας: Δανάη Μαύρου-(Θ.Ο. Νάξου «Ο Διόνυσος»)
5. Ταμίας: Μαρία Φούτσου-(Θ.Ο. Χίου-Χίος)
6. Έφορος Υλικού: Κωνσταντίνος Ματθαίου (Πατμιακή Σκηνή-Πάτμος)
7. Σύμβουλος: Λευτέρης Μενέγος (Θ.Ο. «Νάουσας»-Πάρος)

Μετά την α' διετή θητεία του Δ.Σ., που τέθηκαν και οι διοργανωτικές και θεσμικές βάσεις για την καλύτερη μελλοντική δραστηριοποίηση της Ομοσπονδίας στον αιγαιακό χώρο, στις 24-1-2004, πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα η Α' Εκλογαπολογιστική Γενική Συνέλευση των Συλλόγων - Μελών της Ομοσπονδίας (26 τον αριθμό περιλαμβανομένων και των νέων μελών της). Κατ' αυτήν έγιναν και εκλογές για νέο Δ.Σ. και Ε.Ε. από τις οποίες συγκροτήθηκε σε Σώμα το νέο Δ.Σ. και η Ε.Ε. ως ακολούθως:

1. Πρόεδρος: Περικλής Μαυρογιάννης-(Φ.Ο.Μ.-Μυτιλήνη)
2. Αντιπρόεδρος: Γιάννης Δισύπρης-(Θ.Ο. Σύρου «Σουρής»-Σύρος)
3. Γ. Γραμματέας: Μαρία Βενέτη-(Θ.Ο. Σάμου-Σάμος)
4. Ειδ. Γραμματέας: Ματούλα Πισκοπάνη-(ΔΕΠΠΑ Μυκόνου)
5. Ταμίας: Μαρία Φούτσου-(Θ.Ο. Χίου-Χίος)
6. Έφορος Υλικού: Κωνσταντίνος Ματθαίου (Πατμιακή Σκηνή-Πάτμος)
7. Σύμβουλος: Λευτέρης Μενέγος (Θ.Ο. «Νάουσας»-Πάρος)

Και για την Εξελεγκτική Επιτροπή οι: 1. Στέλιος Μάρκου (Σάμος), 2. Ανδρέας Σεφτελής (Μυτιλήνη) και 3. Γιάννης Βουτσίνος (Σύρος).

Κλείνοντας το συνοπτικό αυτό σημείωμά μας, για την ίδρυση της Ο.Ε.Θ.Α., θα πρέπει να πούμε ότι η πορεία της Ομοσπονδίας μας παραμένει σταθερή στους σκοπούς και τους στόχους για μια δυναμική πολιτική του ερασιτεχνικού Θεάτρου στον αιγαιοπελαγίτικό μας χώρο. Το Δ.Σ., μέσα στο χρονικό αυτό διάστημα που πέρασε, έκανε έργο με προοπτικές, ελπιδοφόρες, για μια αναβάθμιση των θεατρικών μας πραγμάτων, και το σπουδαιότερο, την μεταξύ των ιδρυτικών του μελών και όχι μόνον, ανάπτυξη των σχέσεων, της συνεργασίας και της αλληλεγγύης τους, με στόχο πάντα την ενίσχυση και προβολή της πλούσιας καλλιτεχνικής-θεατρικής τους δημιουργίας.

Αλλά, το θέμα έχει ενδιαφέρον, γι' αυτό και θα επανέλθουμε.

Περικλής Μαυρογιάννης
Πρόεδρος Ο.Ε.Θ.Α.

Η ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΦΙΛΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ «Ο ΘΕΟΦΙΛΟΣ»
«ΜΥΤΙΛΗΝΗ»

ΛΕΣΒΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΤΕΧΝΕΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ- ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

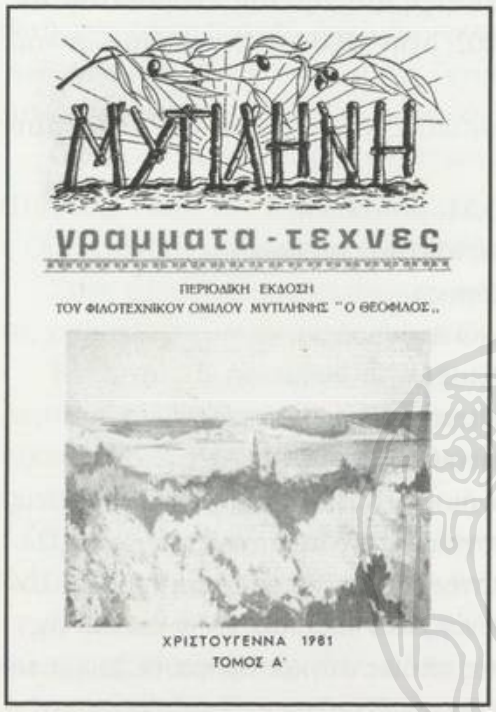

ΤΟΜΟΣ Α΄ (1981)

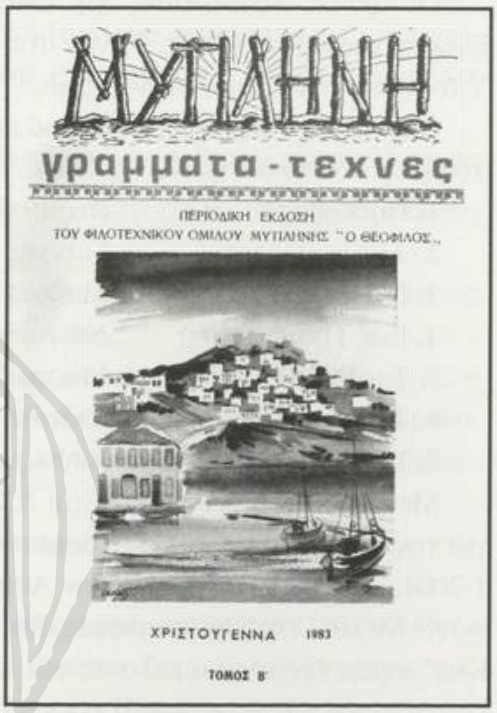

ΤΟΜΟΣ Β΄ (1983)

ΤΟΜΟΣ Γ΄ (1988)

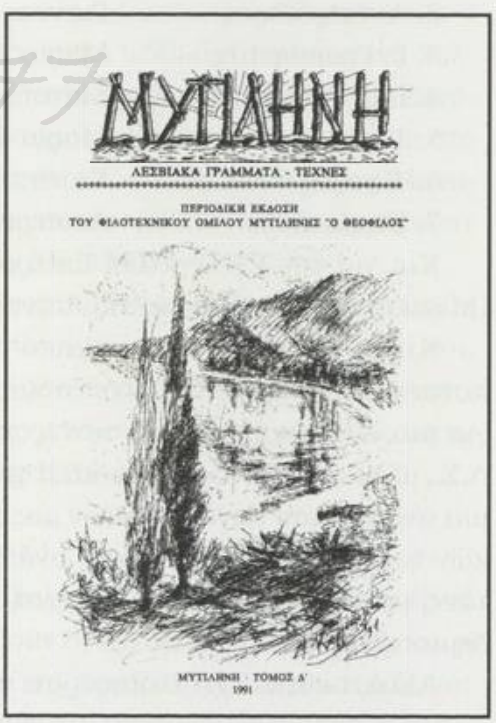

ΤΟΜΟΣ Δ΄ (1991)

ΚΛΗΜΗΣ Αριστείδης του Νικ.

ΣΥΝΘΕΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ
των κειμένων των τόμων
Α΄ (1981), Β΄ (1983), Γ΄ (1988), Δ΄ (1991), Ε΄ (2004)
της περιοδικής εκδόσεως «ΜΥΤΙΛΗΝΗ» του ΦΟΜ

Διευκρινιστικές σημειώσεις

Το «Συνθετικό Ευρετήριο» που ακολουθεί το έχουμε συντάξει για προσωπική μας χρήση και το προσφέρουμε για χρησιμοποίηση στους αναγνώστες (και κυρίως τους μελετητές) της ύλης των τόμων «Μυτιλήνης» Α΄ έως Ε΄ (1981 - 2004).

Ακολουθούν μερικές χρήσιμες διευκρινίσεις:

1. Το «Ευρετήριο» αφορά 128 ονόματα συγγραφέων με 257 κείμενά τους.
2. Με τη χρησιμοποίηση του «Ευρετηρίου», ο κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να βρει αμέσως τα κείμενα του Α ή Β συγγραφέα, ή να αναζητήσει μέσα απ' αυτά θέματα με κάποιο ειδικό γι' αυτόν ενδιαφέρον για να τα μελετήσει.
3. Στο «Ευρετήριο» η παράθεση των κειμένων κατά συγγραφείς δεν γίνεται γενικά και... όπως δημοσιεύθηκαν, αλλά δίδονται και οι τυχόν εσωτερικές υποδιαιρέσεις της ύλης. Και ακόμα, δίδονται (όπου χρειάζεται) και άλλα χρήσιμα στοιχεία που διευκολύνουν τον αναγνώστη (και μάλιστα τον ειδικό ερευνητή), όπως: σημειώσεις για βιογραφικά του συγγραφέα, για φωτογραφίες, πίνακες, σκίτσα, σχέδια σχετικά με το θέμα. Επίσης, για τη μορφή του κειμένου (ποίηση, διήγημα, μελέτη κ.ά.).
4. Μετά το επίθετο και το όνομα του συγγραφέα ακολουθεί το πατρώνυμό του (εφ' όσον αυτό αναφέρεται σε κάποιο απ' τα κείμενά του). Σπουδές, επάγγελμα, θέσεις, ιδιότητες κλπ μνημονεύονται στο «Ευρετήριο» μόνο όπου οι ίδιοι οι συγγραφείς τις χρησιμοποίησαν (πχ. Διδάκτωρ, Πρόεδρος, Καθηγητής, Υπουργός και παρόμοια).
   Σημειώνεται ότι λόγω της ευρύτητας του περιεχομένου των κειμένων τους οι συγγραφείς συνήθως δεν προσθέτουν στο ονοματεπώνυμό τους και την όποια σπουδή ή επάγγελμα ή ιδιότητά τους (δεδομένου πχ. ότι ιατροί ή μηχανικοί κ.ο.κ. ασχολούνται με επιτυχία με ιστορικά ή λογοτεχνικά ή άλλα κοινωνικά κλπ. θέματα).
5. Σε όλα σχεδόν τα κείμενα του τόμου Ε΄/2004 (ή και σε μερικά των προηγουμένων) σημειώνονται από τον επιμελητή της Εκδόσεως του τόμου και ελάχιστα βιογραφικά ή άλλα απαραίτητα διευκρινιστικά για τον συγγραφέα σε υποσημείωση (με *).
6. Όπου είναι απαραίτητο για κάποιο κείμενο, γίνονται στο «Ευρετήριο» λίγες διευκρινίσεις για τόπο, χρόνο, ένδειξη φωτογραφίας ή ζωγραφικού πίνακα, και άλλα, ώστε ο αναγνώστης να εμβαθύνει στο περιεχόμενο του κειμένου χωρίς άλλη αναζήτηση.

ΑΒΑΓΙΑΝΝΟΥ Ανδρέας

Το Μακρύ Γιαλό (ποίηση) με μελοποίηση Ανδρ. Αβαγιαννού (με σκίτσο του) **Γ/1988 53 - 54**

ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ Γιώργος του Κ.

Η γενικότητα του αρχέτυπου και η ακαρπία της διασκευής **Δ/1991 33 - 41**

ΑΓΙΑΣΩΤΟΥ-ΛΑΜΠΡΙΝΟΥ Μαρία

Μη κλαίς (ποίηση) **Γ/1988 199**

Λέσβος (ποίηση) **Δ/1991 240**

ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης

Η μεταμοντερνιστική Σαπφώ. Η εικόνα της ποιήτριας στο μυθιστόρημα της Seanette Winterson (με φωτογραφία της συγγραφέως) **Ε/2004 55 - 67**

ΑΙΓΑΙΑΤΗΣ Αύγουστος

Εκλογή (ποίηση) **Β/1983 77**

Έλυτρα του Αιγαίου (ποίηση) **Γ/1988**

Το αίμα των παιδιών της Αιολίδας **Δ/1991 56**

ΑΘΗΝΑΙΟΣ Στρατής

Πίνακας του (Καρήνη) **Β/1983 16**

ΑΛΕΞΕΛΛΗΣ Παναγιώτης

Νύχτα του φεγγαριού (διήγημα) **Ε/2004 80 - 84**

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ Βασίλης

Ευχαριστήριο στην Αυτού Μεγαλειότητα **Δ/1991 188**

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ Περσεφόνη του Ι.

Μη με ρωτάς (ποίηση) **Β/1983 50**

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ Στρατής του Ι.

Η «Δευτέρα Παρουσία» στις τοιχογραφίες του Νάρθηκα της Μονής Περιβολής στην Άντισα της Λέσβου (Ιστορία της Μονής. Καθολικό της Μονής. Αρχιτεκτονική. τοιχογραφίες. Η «Δευτέρα Παρουσία». Επίλογος. Παραπομπές. Βιβλιογραφία) **Γ/1988 91-95**

Η Λέσβος το 1858 σύμφωνα με μια προξενική έκθεση της Charles Roboly (Διαχειριστή του Βρετανικού Υποπροξενείου Μυτιλήνης) (Αναλυτικά: Φυσική κατάσταση του νησιού της Μυτιλήνης κατά θέματα. Τωρινή κατάσταση κατά θέματα. Ημερόμισθα 1854. Κατάσταση στην οποία μπορεί να φτάσει το νησί της Μυτιλήνης. Μέσα για να φτάσει, από τη θέση της και τις φυσικές πηγές. Αναποτελεσματικότητα των κυβερνητικών αλλαγών. Αναγκαιότητα βελτίωσης της ηθικής υπόστασης των νησιωτών) **Ε/2004 236-260**

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία του Αχ.

Το μεσοφόρι της Προγιαγιάς **Α/1981 77-80**

Παραδοσιακές πετσέτες της Μυτιλήνης (με εικόνες) **Β/1983 161**

Ο Κνάς στη Λέσβο (με σκίτσα Γ. Κακαδέλλη) **Γ/1988 98-105**

Απόσπασμα από ταξιδιωτική αφήγηση για τη Λέσβο του 19ου αιώνα (του Lode Launav) (Εισαγωγικά 1887 και 1894. Τα νότια του νησιού. Το ακρωτήρι Μαλέας. Ο Ποταμός του Πλωμαριού, ένα βιομηχανικό χωριό. Το εμπόριο των ελιών. Οι θερμές πηγές του Πολιχνίτου) (με χάρτες) **Δ/1991 146-156**

Διαπόμπευση γυναίκας στη Λέσβο τον 19ο αιώνα **Ε/2004 299-302**

ΑΝΑΣΤΑΣΕΛΛΗΣ Στρατής
Αφλουγή (Αγιασώτικο ιδίωμα) **Α/1981 47-48**
Αφλουγές **Β/1983 115-116**
Λεσβιακό θέατρο. Σούζες (σατιρικό σκετς) (με σχέδιο) **Δ/1991 222-224**
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Σταμάτιος
Συνέντευξη από Ελένη Γλύκαζη-Αρβελέρ,
Πρόεδρο του Πανεπιστημίου της Ευρώπης **Ε/2004 20-28**
ΑΞΙΩΤΗΣ Μάκης
«Ιερά» Μύθος και πραγματικότητα **Γ/1988 144-145**
Στρατής Βάρκας. Ένας τροβαδούρος της Γέρας
(με σκίτσο Αξιώτη και φωτογραφία Στρ. Βάρκα) **Δ/1991 235-236**
Ο Ταξιάρχης του Παππάδου (με εικόνα) **Ε/2004 228-230**
ΑΡΑΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Αργύρης
Η Ντοπιολαλιά μας (με σκίτσο του) **Γ/1988 7-13**
Πολιορκία (ποίηση) **Ε/2004 122**
Ελιά (ποίηση) **Ε/2004 124**
ΑΦΙΕΡΩΜΑ στον Αργύρη Αραβανόπουλο (Επιμέλεια Περ. Μαυρογιάννης). Ο ποιητής, ο αγωνιστής, ο αναστηλωτής της Μυτιληνιάς ντοπιολαλιάς (βλ. αναλυτικά στον Περ. Μαυρογιάννη)
ΑΡΓΥΡΗΣ Παντελής
Λεσβιακά Γράμματα. Φιλολογικό και καλλιτεχνικό περιοδικό των νέων. (Η ταυτότητα του περιοδικού. Σημείωσεις, φωτογραφία του. Περιεχόμενα του 1944) **Γ/1988 121-136**
ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ Βασίλης
Πνευματική παρηγοριά **Α/1981 130-132**
Το πρόβλημα της Επαναστάσεως στην ποίηση του Σολωμού
(Κείμενο γραμμένο το 1944) (Με σχέδιο Αρχοντίδης από Μίλτη Π.) **Γ/1988 147-157**
ΒΑΚΑΛΗ-ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ Λίνα
Απολύτρωση (διήγημα) **Β/1983 173-174**
Η πρώτη αγάπη (ποίηση) **Ε/2004 108**
ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ Ηρακλής
Βυζαντινό Μουσείο Μυτιλήνης: Το νέο πολιτιστικό Ίδρυμα της Εκκλησίας (Ο Χριστιανισμός στη Λέσβο. Τα χριστιανικά μνημεία στη Λέσβο γενικά. Η ίδρυση του Βυζαντινού Μουσείου και το έργο του. Λίγα λόγια για τις φορητές εικόνες. Μπροστά σε τρεις εικόνες του Βυζ. Μουσείου. Σημειώσεις (με φωτογραφίες εικόνων)). **Α/1981 60-68**
ΒΑΛΑΒΑΝΗΣ Στέφανος
Τα κάλαντα των «Φώτων» στο χωριό Πελόπη Λέσβου.
Έτσι, σαν ανάμνηση **Δ/1991 245-248**
ΒΑΛΕΤΑΣ Γιώργος
Κοντά στις ρίζες: Η λεσβιακή αφλουγή. **Β/1983 13-16**
Αγνοημένες μορφές. Ο πρωτοποριακός Λέσβιος κωμωδιογράφος Απόστολος Μεγαλής
(με σκίτσο του Κ. Βαλέτα και εξωφ. βιβλ. του 1844 «ο Άσωτος») **Γ/1988 14**
ΒΑΝΙΩ (Άννα Τριανταφύλλου)
Μάννα. Σινική μελάνη **Ε/2004 316**

ΦΟΜ 1977

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΦΟΙ
Φωτό (Τα πρώτα βήματα του Απτάλικου) **Α/1981 2**
ΓΑΒΡΙΗΛ-ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ Νιόβη
Σαπφώ (ποίηση) **Β/1983 8-9**
Νησί του νόστου μου (ποίηση) **Γ/1988 45**
ΓΕΝΗΤΣΑΡΙΩΤΗΣ Γιάννης
Φωτογραφίες του (Περιμένοντας τη βροχή. Θυμίσου) **Β/1983 182**
ΓΙΑΝΝΙΚΟΣ Στρατής
Το του πολέμου δόρυ και το δώρον του Έρωτος **Ε/2004 97**
ΓΙΑΠΑΛΗΣ Αριστείδης του Κ.
Ελλάδα, Θάλασσα και Αρχιπέλαγος **Ε/2004 30-32**
ΓΚΟΡΤΖΙΩΤΗΣ Γιώργος
Αγέλαστος πέτρα (ποίηση) **Ε/2004 103**
ΓΛΥΚΑΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ Ελένη, Πρόεδρος του Πανεπιστημίου της Ευρώπης
Συνέντευξή της στον Σταμάτιο Αντωνίου (με φωτογραφίες της) **Ε/2004 20-28**
ΔΑΡΑΚΗ Πέπη
Εκ βαθέων (διήγημα) (με σκίτσο της) **Δ/1991 95-100**
ΔΕΛΗΣ Αλφόνσος του Αριστ.
Η μοναξιά του Κώστα Καρυωτάκη (1896-1928) (με σκίτσο Καρυωτάκη) **Α/1981 133-137**
Η ποίηση και το πάθος (διάλεξη για τον Κάρολο Μπωντλαίρ με φωτό) **Β/1983 129-135**
Μίλτος Κουντουράς. Το πάθος της αλήθειας **Γ/1988 22-44**
Κείμενο για τον Αλέκο Πεσμαζόγλου **Γ/1988 201-202**
Ο Νίκος Μέγκουλας (1868-1909) και η περιπέτεια
του νεοελληνικού θεάτρου **Ε/2004 326-329**
ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ Ντόρης
Λεσβιακές Παροιμίες (Για σπίτι, πρόσωπα, σπιτιού, νοικοκυριού) **Α/1981 38-46**
Τοπωνυμίες της Λέσβου **Α/1981 166-167**
Λεσβιακές Παροιμίες (με οικογενειακό περιεχόμενο,
για συγγενείς, φιλικά πρόσωπα) **Β/1983 51-56**
Λαογραφικά. Μετά τη γέννηση του παιδιού (Στην Πελόπη Λέσβου) **Γ/1988 25-26**
ΔΙΑΜΠΟΗΣ Γιώργος
Δύο ποιήματα: Λεβεντάνθρωποι. Έγινε το κακό (ποίηση) **Δ/1991 134**
Ένα κομμάτι γαλάζιο (διήγημα) **Ε/2004 115-116**
ΔΟΥΚΑΚΗΣ Θεόδωρος
Φωτογραφία (Καλντερίμι στον Αφάλωνα) **Β/1983 2**
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ Λεωνίδας του Θ.
Το στερνό πιοτό (ποίηση) **Α/1981 132**
Η έγνοια της μάνας (ποίηση) **Β/1983 77**
Λέσβος (ποίηση) **Γ/1988 106**
Μετουσίωση (ποίηση) **Δ/1991 133**
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ Μίμης του Χ.
Αγάπη (ποίηση) **Α/1981 69**
Η υψηλοτάτη κυρία Ν. **Β/1983 82-83**

Κόκκινες θάλασσες (απόσπασμα από ανέκδοτο μυθιστόρημα) **Γ/1988 27-30**
Ξανά στο νησί (διήγημα) **Δ/1991 143-145**
Το δέντρο που αγάπησα (διήγημα) **Ε/2004 69-74**

ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας

Ομιλία του κατά την Τελετή που οργανώθηκε
προς τιμήν του την 13 Μαΐου 1981
από την Εστία Νέας Σμύρνης (με φωτογραφίες) **Α/1981 146-149**

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Νότης

Ακουαρέλλα **Ε/2004 124**

ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ Στέλιος

Στα Γεραγώτικα: Η γη μας (ποίηση) **Γ/1988 65**
Στα Γεραγώτικα: Ραντίσματα-Ακτινοβολιές κ.λ.π. (ποίηση) **Ε/2004 292**

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ-ΓΑΖΗΣ Βασίλης

Νικηφόρος Μένσης «Ο Μεγαλοφυής και το Κατεστημένο»
(από μυθιστόρημα) **Β/1983 182-183**

ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ Αργύρης

Πατινάδα (ποίηση) **Δ/1991 5**

ΖΑΜΒΑΚΕΛΛΗΣ Πάνος

Ο πιο μεγάλος πλάτανος της Λέσβου
Κλεάνθης Παλαιολόγος (με φωτογραφία Κλεάνθη Π.) **Ε/2004 318-320**

ΚΑΒΟΥΡΗΣ Ιωάννης

Μηνύματα πολέμου (ποίηση) **Β/1983 158-159**

ΚΑΚΑΔΕΛΛΗΣ Γιώργος

Ο ταλαντούχος και σεμνός Λέσβιος Καλλιτέχνης (Αφιέρωμα από τον ΦΟΜ
με τις ομιλίες της τιμητικής βραδιάς 4/4/1984. Ρεπορτάζ αναλυτικό). **Γ/1988 162-167**
Ο μαχαλάς τ' Χατζηγιαννίκ, η Βρύσ'. (Μέρος Α΄)
Η οδός Σαπφούς μεταξύ 1935-1955, Οι νεκροσεντουκάδες,
«Τρίβολος» και άλλα (με πολλά σκίτσα από την τότε εποχή) **Γ/1988 168-195**
Εξώφυλλο και οπισθόφυλλο Γ΄ τ., με πολλά σκίτσα του και σχέδια
Ο μαχαλάς τ' Χατζηγιαννίκ' η Βρυσ'. (Μέρος Β΄)
Η οδός Σαπφούς μεταξύ 1935-1955
(με πολλά σκίτσα Κακαδέλλη και ένα του Πρωτοπάτση) **Δ/1991 251-272**

ΚΑΛΑΡΓΑΛΗΣ Αριστείδης

Η Γέρα στην ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη. Γραφή πρώτη **Δ/1991 157-164**

ΚΑΛΛΙΓΙΑΝΝΗΣ Μανώλης

Άποψη Μυτιλήνης. Εξώφυλλο. **Α/1981**
Η ζωγραφική του Θεόφιλου (με πίνακά του Θ.) **Γ/1988 158-160**
Μυτιλήνη - Εξώφυλλο. **Ε/2004**

ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΟΥ Μαρία

Εξώφυλλο - Οπισθόφυλλο **Δ/1991**
7 σχέδια, μολύβι **Ε/2004 13,125, 221, 293, 317, 335, 347**

ΚΑΜΙΤΖΟΣ Νίκος
Κύκλος (ποίηση) **Γ/1988 50**
ΚΑΜΠΟΥΡΗΣ Ζαννής του Π.
Παλιά Μυτιλήνη: Γιορτές και πανηγύρια **Α/1981 75-76**
Ούτε γάτα, ούτε ζημιά **Β/1983 113-114**
Δυο μυτιληνιοί γιατροί στο 19ο αιώνα (με σκίτσο του Γ.Κ.) **Γ/1988 77**
ΚΑΡΑΓΑΤΣΙΔΗΣ Κώστας
Δύο Ελαιογραφίες του (Επάνω Σκάλα-Πλωμάρι) **Δ/1991 118**
ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ Βαγγέλης
Ανέκδοτα «ποιήματα» του ονομαστού λέσβιου ιερωμένου λογίου Σταύρου Τάξη (Έγραφον εν Ποταμώ Πλωμαρίου την 10 Αυγούστου 1904) (Με φωτογραφίες) **Β/1983 41-49**
«Επιτάφιος Αδώνιδος». Μια νεανική μετάφραση του Θείελπη Λεφκία (με φωτογραφία Λεφκία) **Ε/2004 40-43**
ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ Φίλιππος
Λιμπέρτης (διήγημα) **Β/1983 74-76**
ΚΑΡΑΜΒΑΛΗΣ Δημήτρης του Ι.
Ώσπου ν' αλλάξει το φεγγάρι (ποίηση) **Δ/1991 42**
Το προσύμφωνο (διήγημα) **Ε/2004 76-78**
ΚΑΡΑΧΑΛΙΑΣ Παναγιώτης του Β.
Στιγμές (ποίηση) **Α/1981 161**
ΚΑΡΔΑΚΑΡΗΣ Σπύρος του Θ.
Φωτογραφία του «Κόλπος Γέρας» **Γ/1988 4**
Παλιατζής-Παλαιοπώλης-Αντικέρ **Ε/2004 118-121**
ΚΑΡΙΠΗΣ Στρατής
Αιγαίο (ποίηση) (Δημοσ. αντί μνημοσύνου) **Α/1981 31-32**
ΚΛΕΙΔΑΡΑ Ευγενία (Ηγουμένη Ι. Μ. Αγ. Ραφαήλ)
Άνοιξη στη Λέσβο (ποίηση) **Β/1983 125**
Οι καιροί μας (στοχασμοί) **Γ/1988 89-90**
Θα έβγεις πρώτη (ποίηση) **Ε/2004 107**
ΚΛΗΜΗΣ Αριστείδης του Ν.
Σύντομη εισαγωγή - αναφορά σε στοιχεία και αναμνήσεις από την περίοδο 1944-1946 στη Λέσβο (με σκίτσο του) **Ε/2004 286-291**
Συνθετικό Ευρετήριο κατά συγγραφείς των τόμων Α/1981, Β/1983, Γ/1988, Δ/1991, και Ε/2004 της εκδόσεως «Μυτιλήνη» του ΦΟΜ (με κατατοπιστική εισαγωγή) **Ε/2004 359-374**
ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ Γιάννης
Ο Τεριάντ. Ο Ζερβός. Ο Κάλας και ο Ιόλας. Παράλληλοι βίοι τεσσάρων προσωπικοτήτων της μεταπολεμικής τέχνης (με φωτογραφίες τους) **Ε/2004 321-325**
ΚΟΝΤΟΥΛΗΣ Όμηρος
Χαμένες πατρίδες. Το τελευταίο καλοκαίρι **Γ/1988 110**
ΚΟΥΜΑΡΕΛΑΣ Βασίλης του Κ.
Δυο ιστορημένα Βυζαντινά οχυρώματα στην είσοδο του κόλπου της Καλλονής (με φωτογραφίες 4) **Ε/2004 251-256**

ΦΟΜ 1977

ΚΟΥΡΒΑΝΙΟΥ Βασιλική
Η Εκπαίδευση των γυναικών κατά την αρχαιότητα στην Ελλάδα και τη Λέσβο **Β/1983 175-177**
ΚΟΥΡΤΖΗ Ελένη
Βινιέτες **Α/1981 32, 59**
ΚΟΥΡΤΖΗΣ Ηλίας
Εάλω (ποίηση) **Γ/1988 24**
Συλλαβίζοντας μνήμες (ποίηση) **Δ/1991 172**
ΚΟΥΤΕΛΑΚΗΣ Χάρης του Μ.
Ιγνάτιος Μαυρέλλης. Ενενήντα χρόνια προσφοράς στην ξυλογλυπτική (με φωτογραφίες) **Β/1983 57-62**
ΛΕΟΝΤΗΣ Δημ. του Π.
Παλιές Μυτιληνιές Σελίδες (με σκίτσα) **Γ/1988 51-53**
Παναγιώτης Σαράρης, ο Άνθρωπος, ο Δάσκαλος, ο Συγγραφέας **Γ/1988 205-207**
Η παλιά αγορά της Μυτιλήνης. Βιομηχανικές κι εμπορικές επιχειρήσεις (με σκίτσο του) **Δ/1991 43-50**
ΛΕΦΚΙΑΣ Θείελπις
Μια νεανική μετάφρασή του στο «Επιτάφιος Αδώνιδος». Εισαγωγή Βαγγέλη Καραγιάννη (με σκίτσο Θ.Λ.) **Ε/2004 40-43**
ΛΟΛΟΣΙΔΗΣ Γιώργος
Εξώφυλλο. Ακουαρέλλα «Μόλυβος» **Β/1983**
ΜΑΚΙΣΤΟΣ Κώστας
Στο γιοφύρι (ποίηση). Χειρόγραφό του **Γ/1988 41**
ΜΑΛΛΙΑΣ Ώρος (Στέλιος Ευαγγελινός)
«Λεσβιακά Πορτραίτα», σε Γεραγώτικη ντοπιολαλιά (για τους Χατζηαναγνώστου, Χατζηγιαννιού, Παρασκευαΐδη Θ., Παρασκευαΐδη Μ., Νικορέτζο Δ., Πανταζή Π., Παντελή Α., Αναστασέλλη Σ., Κακαδέλλη Γ., Αξιώτη Μ., Δελή Αλφ., Μαυρογιάννη Π., Κουρτζή Η., Κλειδαρά Ευγενία, Αγιασσώτου-Λαμπρινού Μ., Σιμιτζή Δ., Αναστασιάδη Ν., Σκούφο Γ., Πλάτων Α., Πασπάτη Ι., Ευαγγελινό Στ.) **Δ/1991 281-183**
ΜΑΝΤΟΣ Δημήτρης του Γ.
Ο «Κώδηξ...» της Αγίας Παρασκευής για την απελευθέρωση της Λέσβου (Εισαγωγικά: Προδρομικά γεγονότα. «Το... ονειρώδες και απαράμιλλον... έτος») **Ε/2004 261-267**
ΜΑΡΙΓΛΗ Μαρίκα του Αλκ.
Μια στιγμή μόνο μια (ποίηση) **Ε/2004 85**
Η ζωή στη σφαίρα της παραίσθησης (ποίηση) **Ε/2004 85**
ΜΑΤΖΟΥΡΑΝΗ Θεοδώρα του Ευστρ. (μαθήτρια Λυκείου)
Σαν παραμύθι **Β/1983 180**
ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ Περικλής του Φ.
Νυχτερινό (ποίηση) **Α/1981 150**
Λέσβιοι Δημιουργοί. Επισημάνσεις - Καταγραφές
Για δραστηριότητες (με βιογραφικά) των Μίλτη Παρασκευαΐδη, Μαρίας Καλλιπολίτη, Μανώλη Καλλιγιάννη, Ιάκωβου Μουτζουρέλλη, Καίτης Μεσσηνέζη-Πλατσή, Στρατή Αθηναίου,

Γιώργου Πέρρου, Σαπφώς Βογιατζή-Γιακουμή, Νίκου Κοκκίνη, Βέρας Λαλέλη, Χρήστου Μανιάτη, Ελένης Κουρτζή, Χαράλαμπου Καπτζή, Αλέξη Φουντούρη, Νίκης Ελευθεριάδη-Βέργου.

Επίσης, για δραστηριότητες Εταιρείας Αιολικών Μελετών, (εκδήλωση για τιμή Κλ. Παλαιολόγου, με ομιλία Χρ. Χατζηγιαννιού. Για τη Μαριάνα Κορομηλά και για τη Λέσβο και τους ανθρώπους της). Για βιβλία 20 λέσβιων συγγραφέων, για λεσβιακά έντυπα. Και για άλλα λεσβιακά πνευματικά γεγονότα. Επίσης, για το Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Για την Εταιρεία Αιολικών Μελετών. Για την Εταιρεία Λεσβιακών Μελετών. Για προκήρυξη διαγωνισμού του ΦΟΜ (συγγραφή) μελέτης με θέμα «Οι συνεργασίες των ατόμων στη Λέσβο 1821-1912, με χρηματική αθλοθεσία Αριστ. Κλήμη.

Επίσης, στην προσωπικότητα και το έργο «εκείνων που έφυγαν» (Φρόσω Ζούρου, Ορέστης Κανέλλης, Στρατής Καρίπης).

Επίσης, για τις δραστηριότητες του «Φιλοτεχνικού Ομίλου Μυτιλήνης: Ο Θεόφιλος» (Τμήματα Θεάτρου, Μουσικής, Βυζαντινής Χορωδίας ΦΟΜ, Λογοτεχνίας, Λαογραφίας, Εικαστικών Τεχνών, Σχολής Ζωγραφικής ΦΟΜ) και άλλα.

Επίσης, για το «Αναγνωστήριο» της Αγιάσου, τη «Χορωδία Μυτιλήνης», το ημικρατικό Θέατρο Αιγαίου, το Θέατρο Αιγαίου, την Κινηματογραφική Λέσχη, τη Λέσχη Παλαιού Κινηματογράφου, τον Σύλλογο Γυναικών Λέσβου, τον Ροταριανό Όμιλο, τον Σύλλογο Προοδευτικών Γυναικών, τον Λαογραφικόν Σύλλογο Αγιάσου, τον Σύλλογο «Επάνω Σκάλας Μυτιλήνης», την Περιηγητική Λέσχη, την Φιλοτελική Εταιρεία, το Παράρτημα Ελλ. Φωτογραφικής Εταιρείας, τον Ερασιτεχνικό Φιλοτεχνικό Όμιλο «Το Μπουρίνι», την επενέκδοση του σατιρικού περιοδικού «Τρίβολος» (3 τόμοι) του Στρατή Παπανικόλα. Και τέλος τα «Βιογραφικά» για τους συνεργάτες του Α τόμου/1981. **Α/1981 170-216**

Τώρα (ποίηση) **Β/1983 16**

Εις μνημόσυνον. Ερμιόνη Γ. Πολυχρονοπούλου. Η ποιήτρια που σημάδεψε την πνευματική ζωή της Χίου (με φωτό της, και ένα **ποίημά του** για τη θανή της) **Β/1983 187-188**

Η αγάπη μας (ποίηση) **Ρόδο των ερώτων μου** (ποίηση) **Γ/1988 20-21**

Κείμενό του για Μητρ. Μηθύμνης Ιάκωβο Μαλλιαρό (1911-1984) **Γ/1988 202-203**

Κείμενο για τον λαογράφο Ντόρη Διαλεκτό (1918-1987) **Γ/1988 210**

Ο ΦΟΜ και οι εκδηλώσεις του (Χριστούγεννα 1983 - Πάσχα 1988).

Αναλυτική έκθεση κατά Τμήματα (με φωτογραφίες, σκίτσα, Δ.Σ., κλπ).

Συνεργάτες του Γ΄ τόμου με σύντομα βιογραφικά **Γ/1988 215-231**

Μέσα μου (ποίηση) **Δ/1991 26**

Ο ΦΟΜ και οι εκδηλώσεις του (Καλοκαίρι 1988 - Χειμώνας 1991) με σκίτσο του Περ. Φ. Μαυρογιάννη, φωτογραφίες, πίνακες, διαγωνισμό με αθλοθέτηση Αριστ. Κλήμη. Ίδρυση Πολιτιστικού Κέντρου, κλπ, κατά τμήματα. **Δ/1991 225-312**

Οι συνεργάτες του Δ΄ τόμου (με συνοπτικά βιογραφικά). **Δ/1991 313-319**

Περιεχόμενα του Δ΄ τ. **Δ/1991 321-322**

Τρεις εκδηλώσεις μνήμης Οδυσσέα Ελύτη στο θέατρο ΦΟΜ ως μεταθανάτια εκδοχή στην εκδημία του 18 Μαρτίου 1996 (αναλυτικό κείμενο με όλους που μετείχαν και με πολλές φωτογραφίες) **Ε/2004 33-39**

3 Ποιήματα: «Αναπαημός», «Άνοιξη μιά», «Αυγούστου Νύχτα» **Ε/2004 74-75**

Επιμέλεια-Αφιέρωμα: Αργύρης Αραβανόπουλος, ο ποιητής, ο αγωνιστής, ο αναστηλωτής της Μυτιληνιάς ντοπιολαλιάς.
Μέρος Α΄. Ποιήματα και κείμενα του Αργύρη Αραβανόπουλου (αναδημοσιεύσεις). Μέρος Β΄. Έγραψαν για το έργο του... Μέρος Γ΄ «Δεκαοχτώ γράμματα» για τον Αργ. Αραβανόπουλο, Κ.Γ Μίσσιου. Επιλεγόμενα (με φωτογραφίες του, σκίτσα, βιογραφικό, αναδημοσιεύσεις κειμένων του). Επιστολές, Πολλές κριτικές. Χειρόγραφά του κ.λ.π. **(Βλ. αναλυτικά στις ιδιαίτερες σελίδες 124 και 125 πίνακα περιεχομένων του «Αφιερώματος»** **Ε/2004 123-220**

3 Δεκαετίες ΦΟΜ «Ο Θεόφιλος» (1977-2004)
Συνοπτική αναφορά πεπραγμένων, κυρίως του Θεατρικού Τμήματος με πορτραίτο του Π. Μαυρογιάννη (Μ. Σουγιουλτζη). φωτό εσωτερικού θεάτρου ΦΟΜ, φωτό του Ανδρέα Σεφτελή, 15 φωτό θεατρικών προγραμμάτων ΦΟΜ. Το ιστορικό ίδρυσης της Ομοσπονδίας Ερασιτεχνικού Θεάτρου Αιγαίου. **Ε/2004 347**

ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ Φώτης του Σ.
Θεατρικές επισημάνσεις. Η δραματουργία του Αντι-Θεάτρου **Δ/1991 279-280**

ΜΕΣΣΗΝΕΖΗ Καίτη
Πίνακάς της (Ακουαρέλλα) **Γ/1988 3**

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΗΣ Άρης (Ψευδ. του Αριστ. Καλάργαλη)
Τέλη Ιουλίου (ποίηση) **Ε/2004 79**
Ψυχή (ποίηση) **Ε/2004 79**

ΜΙΣΓΙΡΗΣ Στρατής
Κλαπάδος. Η πορεία του μέσα στη λεσβιακή ιστορία **Γ/1988 85-87**
Σουμούρια. Η δραματική τροχιά του στη λεσβιακή ιστορία **Δ/1991 185-187**
Φάραγγας. Η τραγική γενέτειρα του Αγ. Ιγνατίου **Ε/2004 257-260**

ΜΙΣΣΙΟΣ Γ. Κώστας
Μια ζωή ολόκληρη (ποίηση) **Β/1983 185**
Ολίγα περί του δασκάλου (και ποιητού) Γεωργίου Ζεϊμπέκη προκύπτοντα εκ του συνταξιοδοτικού του φακέλου και εξ ερεύνης τετριμμένων εφημερίδων και περιοδικών των αρχών του αιώνα μας (με σκίτσο του Μίσσιου) **Δ/1991 87-94**
18 Γράμματα για τον Αργ. Αραβανόπουλο **Ε/2004 183-211**
In Memoriam. Βιογραφικά για λόγιους, λογοτέχνες, καλλιτέχνες, που δεν είναι εδώ (1991-2003) **Ε/2004 335-346**

ΜΙΣΣΙΟΥ-ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ειρήνη
Γωνίες της Μυτιλήνης. Οδός Βύρωνος (ποίηση) **Γ/1988 90**
Γωνιές της Μυτιλήνης. Τα τσαμάκια (με σκίτσο της) **Δ/1991 176**

ΜΙΧΑΗΛΑΡΑΣ Νίκος
Και είναι Θεός (ποίηση). Μαζεύω... (ποίηση) **Ε/2004 114**

ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ Π. του Δ.
Τσουκαλάδες του Μανταμάδου:Αναζητώντας τα ίχνη τους στην ιστορία **Ε/2004 303-308**

ΜΟΛΙΝΟΣ Στρατής
Λεσβιακά επίθετα **Γ/1988 42-44**
Ορισμένες παρατηρήσεις πάνω σ' ένα χάρτη της Λέσβου (με σχέδιο και χάρτη) **Δ/1991 57-60**

ΜΟΥΤΖΟΥΡΕΛΛΗΣ Ιάκωβος
Ρίζες και φτερά (απόσπασμα από το εκδοθέν μυθιστόρημά του) **Ε/2004 98-102**
ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ Ιωάν. (Δρ.Θ)
Μεταβυζαντινές εκκλησίες της Μητροπόλεως Μηθύμνης
[Οι Βυζαντινές εκκλησίες ερειπώνονται. Ανασυγκρότηση και ανοικοδόμηση. Ο τύπος της βασιλικής των μικρών διαστάσεων. Οι σωζόμενες βασιλικές των μικρών διαστάσεων. Το πρώτο καθολικό της Μ. Λειμώνος. Ο άγιος Νικόλαος Τζίθρας. Ο Χριστός του Κάμπου της Καλλονής. Το καθολικό της Περιβολής. Η Μεταμόρφωση των Παπιανών. Η Παναγία του Κοιμητηρίου της Μ. Λειμώνος. Ο άγιος Γεώργιος Ανεμώτιας. Ο άγιος Νικόλαος Πέτρας. Ο άγιος Ιωάννης Πρόδρομος Κεραμίου. Γενικές παρατηρήσεις. Υποσημειώσεις (με φωτογραφίες)] **Α/1981 9-30**
Η Καλλονή και τα χωριά της. Οικιστική κατάσταση τους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας
[Ιστορικές πηγές. Το αρχείο της Μονής Λειμώνος. Ο Μητρ. Μηθύμνης Γαβριήλ. Οικισμοί. Φθοροποιοί παράγοντες. Ερήμωση οικισμών (αναφέρονται). Νέα Ερήμωση. Τουρκοχώρια. Χριστιανικοί οικισμοί που διατηρήθηκαν. Σημειώσεις] **Β/1983 17-31**
Ο κάλφας Στρατής Καρέκος και οι 11 εκκλησίες που έχτισε. **Γ/1998 31-35**
Σφραγίδες οκτώ Βυζαντινών επισκόπων Μυτιλήνης **Ε/2004 223-224**
ΜΟΥΦΛΟΥΖΕΛΛΗΣ Στρατής
Ζωντανά και πεθαμένα (διήγημα) **Ε/2004 87-96**
ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ Στράτης
Το νησί της Σαπφώς **Α/1981 33-37**
ΝΙΑΝΙΑΣ Δημήτριος του Γ.
Νηπενθές (με φωτογραφία του Παντελή Αργύρη) **Ε/2004 15-18**
ΝΙΚΟΡΕΤΖΟΣ Δημήτρης
Περ' απ' τ' ανθρώπινα (ποίηση) **Γ/1988 36**
Ιγκόρ Ιβάνωφ (διήγημα) (με σκίτσο του) **Δ/1991 51-55**
Στη Μονή της Περιβολής. (Οδοιπορικό) **Ε/2004 44-54**
ΞΕΝΙΟΣ Μέτοικος (ψευδ. του Παν. Χλίμπου)
Έρμο Ναυάγιο (Ποίηση) **Ε/2004 117**
ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ Κλεομένης του Π. (Δρ. Ν.)
Η Μυτιλήνη από ένα παλαιόν κείμενον (Ανατύπωση από το περ. «Έσπερος» της Λειψίας της 1/13 Ιουνίου 1883) **Α/1981 162-165**
Αγαπημένη (Ποίηση) **Α/1981 165**
Η Επανάστασις του 1922 εις την Μυτιλήνην και την Χίον **Β/1983 117-120**
Σαπφώ η δέκατη μούσα (με σκίτσο Κ. Οικονομόπουλου
και σχεδιάσματα για Σαπφώ από Γ.Κ.) **Γ/1988 55-50**
Λεσβιακές σελίδες μέσα από ένα παλαιό ημερολόγιο της Κωνσταντινουπόλεως
(το Ημερολόγιο της Χ. Π. Μελανδινού 1912) **Δ/1991 165-168**
Η Μυτιλήνη του 1913 και 1914 μέσα από τα επίσημα Δελτία (παράρτημα της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως) που εκδιδόταν στη Μυτιλήνη το 1913-1914.
Το περιεχόμενό τους (διατάξεις κλπ) **Ε/2004 268-272**
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Κλεάνθης
Αφράτο στρώμα (διήγημα) **Α/1981 155-158**
Θάλασσα - Πικροθάλασσα **Β/1983 171-173**

Τα βαρβάτα (διήγημα) (με 3 σκίτσα του Γ. Κ.) **Γ/1988 46-50**
Ψαράδες, ψάρια και ψαρέματα στην αρχαιότητα
(με σκίτσο του, από Μίλτη Παρδ.) **Δ/1991 81-86**

ΠΑΛΑΜΑΣ Κωστής

Ο Ύμνος των Ολυμπιακών Αγώνων (1896-2004) **Ε/2004 222**

ΠΑΝΤΑΖΗΣ Π. του Δ.

Ο ανώνυμος κόσμος της Λέσβου στην τουρκοκρατία **Α/1981 125-129**
Η ακριβή στιγμή (δοκίμιο για το '21 και τον Διονύσιο Σολωμό) **Β/1983 35-39**
Η βαρύτητα της προσφοράς του Μυριβήλη (με φωτογραφία) **Γ/1988 37-40**
Το ελληνικό ήθος και ύφος στην ποίηση του Ελύτη **Δ/1991 19-25**
Ο διάλογος στα τραγούδια και τα έθιμα της Λέσβου **Ε/2004 294-298**

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Ηλίας του Β.

Τα περασμένα (ποίηση) **Ε/2004 116**

ΠΑΠΑΔΕΛΛΗΣ Ραφαήλ του Ε.

«Το στρατηγείο» (διήγημα) **Γ/1988 107-109**
Το βάπτισμα (διήγημα) (με σκίτσο του) **Δ/1991 229-234**

ΠΑΠΑΠΑΝΤΟΥ Αλεξάνδρα του Ι.

Απορία (ποίηση) **Β/2003 112**

ΠΑΠΟΥΤΣΑΝΗΣ Παναγιώτης (Τάκης) Δ.

Ο Αμερικανικός τύπος, η Επανάσταση του 1821 και η Μυτιλήνη **Β/1983 136-140**
Επιδρομή Ελλήνων καταδρομέων στη Γερμανοκρατούμενη
Λέσβο, 3/4 Απριλίου 1944 **Γ/1988 111-120**

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ Ευστράτιος του Σ.

Μέσα γραφής Αρχαίων Ελλήνων και Βυζαντινών (με σκίτσο του) **Δ/1991 135-142**

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ Θανάσης

Τα δοξάρια του Θεού (διήγημα) **Α/1981 49-52**
Τα λιόδενδρα πάνω στη Λέσβο
(προδημοσίευση από βιβλίο που ετοίμαζε το 1981) **Α/1981 151-154**
Οι αγάβες (διήγημα) **Β/1983 104-112**
Εδώ λειτουργεί άλλος κόσμος (ποίηση) **Δ/1991 17-18**
Έσβησαν σαν τα σύννεφα στο γαλάζιο ουρανό (διήγημα)
(με σκίτσο του και με σύνθεση Χρίστου Αθ. Παρασκευαΐδη) **Δ/1991 69-80**

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ Μίλτης

Αγριελιά της Λέσβου (σχέδιο) **Α/1981 168**
Πίνακάς του (κέντημα σε ώρες καύσωνα) **Β/1983 34-40**
Σχέδια και πίνακές του (Ανώριμοι καρποί συκιάς - Σχέδιο Βασ. Αρχοντίδη - Σκίτσο Ν. Σαραντάκου - Κλωνάρι Ελιάς. Αυτοπροσωπεία. Σκίτσο Στρ. Παπανικόλα) **Β/1983**
80, 126, 128, 160, 178, 179
Αφιέρωμα στον λέσβιο Αντώνη Πρωτοπάτση PAZZI (1897-1947) (με φωτογραφία και σκίτσα του. Και βιβλιογραφική προσθήκη του Βαγγέλη Καραγιάννη) **Β/1983 141-144**
Σχέδιό του (η Εκκλησία του Ακλειδιού) **Γ/1988 88**
Βιβλιογραφικά 1962-1987 των βιβλίων και ανάτυπων του Μίλτη Παρασκευαΐδη. Τα εικοσιπε-

ντάχρονα των συγγραφών του (με φωτογραφία του) **Γ/1988 197-199**
Σχέδια του (για Χριστόφα Κανιμά, Δημ. Καμίτζο, Μυτιλήνη 1939) **Γ/1988 146, 196, 200**
Η λεσβιακή τέχνη και ο ζωγράφος της Θράκης, της Λέσβου, και της Χίου Κώστας Καραγατσίδης 1877-1965 (με σκίτσα Μίλτη, Καραγατσίδη, Κόντογλου) **Δ/1991 118-133**
Σχέδιό του (Νυκτερινό) **Δ/1991 181**
Ο Αιολικός Λυρισμός φιλοσοφημένος στην ποίηση της Ευστρατίας-Τούλας Αμπατζή (με σχέδιο του) **Δ/1991 273-278**
Λιμάνι Μυτιλήνης **Ε/2004 1-3**

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ Παναγιώτης του Σ.
Λέσβιοι «Χατζήδες» επί τουρκοκρατίας (με σκίτσο του) **Δ/1991 61-68**
Το ναυπηγείο της Μυτιλήνης (με φωτογραφίες) **Ε/2004 231-235**

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ Σταύρος του Ε.
Προσφώνησις προς τους τελειοφοίτους του Α΄ Γυμνασίου Αρρένων Μυτιλήνης 1951-1952 (Ενθύμιον 22 Ιουνίου 1952-με πρόγραμμα και φωτό) **Ε/2004 109-113**

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ Χρίστος, του Αθ.
«Σύνθεση». Σινική. **Δ/1991 69**

ΠΑΣΠΑΤΗΣ Γιάννης του Α.
Ι Ναμκιόρ'ς (διήγημα σε λεσβιακή ντοπιολαλιά) (με σκίτσο του, από Γ.Κ.) **Γ/1988 66-70**
Καταφρόνιου (απόσπασμα) Θεατρικό, σε λεσβιακή ντοπιολαλιά. **Δ/1991 225-227**

ΠΑΤΣΕΛΗΣ Θεοδόσης
Παρ' το αγέρα (ποίηση) **Β/1983 120**
Ένας τρελός (ποίηση)
Περνούσες (ποίηση)
Ζωή (ποίηση) **Δ/1991 284**

ΠΑΣΧΑΛΗΣ Στρατής
Δάφνης και Χλόη (ποίηση) **Ε/2004 19**

ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Νικόδημος, Αρχιμ.
Οι 10 αρχαίοι-νέοι Πατέρες της Λέσβου **Ε/2004 225-227**

ΠΕΠΠΑΣ Δημήτρης
Επεισόδιο με την άνοιξη (ποίηση) **Β/1983 56**
Ήτανε...δεν ήτανε (ποίηση)
Δίχως πατρίδα (ποίηση) **Ε/2004 68**

ΠΕΡΡΟΣ Γιώργος
Πίνακάς του (Πλάγιος φωτισμός) **Β/1983 113**

ΤΣΟΥΛΕΛΗΣ Στρατής
Φωτογραφία (στο λιμάνι) **Ε/2004 10**

ΠΛΑΤΑΝΟΣ Βασίλης
Ο λαϊκός ζωγράφος Θεόφιλος όπως τον είδε η αδελφή του (Ντοκουμέντο 1961) (με φωτογραφίες) **Δ/1991 173-175**

ΠΛΑΤΩΝ (ή ΠΛΑΤΩΝΟΣ) Αντώνης
Περιοδικά και εφημερίδες της Λέσβου (από το 1877. Κατάλογοι αναλυτικοί) **Γ/1988 137-143**

ΦΟΜ 1977

Η ιστορία της λεσβιακής δημοσιογραφίας
(με σκίτσο του. Με σκίτσα δημοσιογράφων από διαφόρους) Δ/1991 189-221
Οι εκλογές του 1920 στη Λέσβο (με αναλυτικά στοιχεία,
ονόματα και πολλές φωτογραφίες πολιτικών, κ.ά.) Ε/2004 273-285

ΡΟΔΑΚΗΣ Δημ. του Κ.

Βενιαμίν ο λέσβιος. Μαθηματική φυσιογνωμία της προεπαναστατικής Ελλάδος (Γενικά. Τα μαθηματικά συγγράμματά του. Το περιεχόμενό τους. Σημειώσεις) Γ/1988 61-65

ΣΑΒΒΑ Κλειώ

Γλαροπούλια στο Αιγαίο (διήγημα) Δ/1991 183-184

ΣΑΛΒΑΡΛΗΣ Γιάννης του Κ.

Άκουσέ με (ποίηση) Γ/1988 157

ΣΑΡΑΝΤΑΚΟΣ Δημήτρης

Εφτά ευτυχισμένα καλοκαίρια (απόσπασμα, με σκίτσο από Μίλτη Π.).
Το μαγαζάκι του παππού Δ/1991 237-239

ΣΕΡΑΦΕΤΙΝΙΔΟΥ-ΒΟΥΡΒΟΥΛΗ Νίκη

Το πρώτο γιασεμί του καλοκαιριού
Μιας πεντάρας κέφι Δ/1991 228
Όταν με επισκεφτεί η έμπνευση Ε/2004 86
5 Χάϊ - Κάϊ

ΣΚΛΕΠΑΡΗΣ Δημήτρης του Γ.

Η λαϊκή τέχνη και τα σαμάρια Δ/1981 142-144
Τρία προικοσύμφωνα (της Αγιάσου, ετών 1748, 1803, 1806,
με φωτοτυπίες τους) Β/1983 145-158
Προφορική λαϊκή φιλολογία Γ/1988 71-76
Η μούσα του φαντάρου (με σκίτσο του) Δ/1991 177-181

ΣΟΥΓΙΟΥΛΤΖΗ Μαριάνθη

Πορτραίτο Π. Μαυρογιάννη Ε/2004 348

ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ Όλγα

Τα στοιχειά του τόπου μου (διήγημα) Ε/2004 104-106

ΣΥΝΟΔΗΣ Στέλιος

«Άλλοτε και...τώρα» φωτό Δ/1991 4
Η φωτογραφική δραστηριότητα στη Μυτιλήνη και τα οργανωμένα Studio - Πορτραίτου. Θαμπές
μνήμες από τις δεκαετίες που μας πέρασαν Ε/2004 330-333

ΣΩΤΗΡΙΟΥ Γ. του Π.

Το λιομάζωμα (διήγημα) Γ/1988 78-84

ΤΑΤΑ-ΧΟΥΣΟΥ Νίκη (του Στ.)

Οδός Βύρωνος 8. Γλυκές αναμνήσεις (με σκίτσο της από Μιλ. Παρδ.) Δ/1991 241-244
«Το τζάκι». Η γωνιά των ξωμάχων (με σχέδιο του Μίλτ. Π.) Ε/2004 309-311

ΤΣΑΛΙΚΗΣ Γιώργος

Η Αυτοδιοίκηση τότε (αναμνήσεις από το 1944, Ιατρίδης) Β/1983 78-79

ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ Γιάννης

Για τον Θεόφιλο Χατζημιχαήλ Ε/2004 334

ΦΟΜ 1977

ΤΣΕΛΕΚΑΣ Κώστας
Ο πατέρας με το παιδί (διήγημα) **Β/1983 189**
ΤΣΙΑΜΗΣ Μήτσος του Ν.
Ο ποιητής του Λεπέτυμνου Στρατής Καρίπης (με σκίτσα τους) **Δ/1991 27-32**
ΦΡΙΛΙΓΓΟΣ Κώστας
Ανέκδοτες μεταφράσεις του Κώστα Φριλίγγου.
(Εισαγωγή Στράτου Χατζηγιάννη) **Α/1981 53-59**
ΧΑΤΖΗΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ Τάκης
Ο άλλος κόσμος (αφήγηση) (απόσπασμα) **Β/1983 8-12**
Η χαμένη πυξίδα (με σκίτσο του) (απόσπασμα) **Δ/1991 9-16**
ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Γιάννης
Από την παλιά Αγιάσο. Το πάθημα του προεστού **Α/1981 159-161**
ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗΣ Στράτος
Για ένα μαρούλι (διήγημα) **Α/1981 70-74**
Δύο ιστορικές επιστολές για τη Γέρα **Β/1983 63-73**
Εις μνημόσυνον. Βασίλης Αρχοντίδης (1904-1983)
(με σκίτσο Μ. Παρασκευαΐδη) **Β/1983 126-127**
Χρονικά Εκδηλώσεις 1982-1983 του ΦΟΜ.
- ΔΣ - Εξ. Επιτροπή - Υπεύθυνη τμημάτων - Διευθυντές. - Αναλυτικά τα επιτεύγματα και τα τμήματα (με φωτογραφίες, σκίτσα) - Προκήρυξη διαγωνισμού θεατρικού έργου με αθλοθεσία Αριστ. Κλήμη. - Θάνατος μέλους Δ. Σ. Στράτου Σ. Ευθυμιάδη - Οι συνεργάτες του Β΄ τόμου (με βιογραφικά) - Περιεχόμενα του τόμου **Β/1983 193-217**
ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα
Η Μπαλάντα του Θεόφιλου (ποίηση) **Α/1981 5-8**
Μια αξία που έφυγε. Αφιέρωμα στη λαϊκή μας ζωγράφο
Θεολογία Γιανναρέλλη (με πίνακα-έργο της) **Α/1981 138-142**
Χριστούγεννα στην Πόλη **Β/1983 3-5**
Η μπαλάντα της Ειρήνης (ποίηση) **Δ/1991 6-8**
Μητέρα των Λακεδαιμονίων (ποίηση) **Ε/2004 29**
ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ Θεόφιλος
«Μυτιλήνη» **Α/1981 216**
«Παληός Μυτιληναίος» **Β/1983 193**
«Αθανάσιος Διάκος» **Γ/1988 158**
«Φωτογραφία του, ως τσολιάς» **Ε/2004 334**
ΧΟΥΤΖΑΙΟΣ Γεώργιος του Μ.
Συμβολή στη Μελέτη του κλίματος της νήσου Λέσβου (Περίληψη στα ελληνικά και στα αγγλικά. Εισαγωγή. Ιστορικό Μετεωρολογικού Σταθμού Μυτιλήνης. Παλαιοκλιματολογία της νήσου Λέσβου. Εποχές του έτους. Θερμοκρασία του αέρα στη Λέσβο. Θερμοκρασία της επιφάνειας της θάλασσας. Υγρασία του αέρα. Νέφωση. Ομίχλη. Ηλιοφάνεια. Βροχή. Χιόνι. Δρόσος. Πάχνη. Υετός. Ατμοσφαιρική πίεση. Άνεμοι. Καταιγίδες. Χαλάζι. Βιοκλίμα. Περιοχές βλάστησης. Το κλίμα κατά τους ιστορικούς χρόνους. Επίλογος. Βιβλιογραφία. Χάρτες. Σχεδιαγράμματα. **Α/1981 81-124**

Το σπήλαιο του αγίου Ιωάννου, ή Φούσα Κοινότητας Μυχούς της Ν. Λέσβου (με συνεργασία Θεοδώρου Μ. Χουτζαίου) (με σχεδιάγραμμα) **Β/1983 121-124**

ΨΑΡΡΟΣ Δημήτριος του Ε.

Ο «Παληός» και η σημασία του στον Αιολικό Χώρο
(με χάρτες, σχεδιαγράμματα, φωτογραφίες, κλπ) **Β/1983 81-103**

Αναφορά στη λαϊκή αρχιτεκτονική των Ελλήνων της Μικρασίας. (Γενικά. Η παράδοση και η διάρκεια. Η αυλή και το χαγιάτι. Το σελαμλίκι (ανδρωνίτης) και το χαρέμι (γυναικωνίτης). Η σύγχυση στην έρευνα. Συμπεράσματα. (Σχέδια - Βιβλιογραφία) **Δ/1991 101-117**

INGEMAR Rhedin

Στην ανάμνηση του Οδυσσέα Ελύτη (Αφιέρωση στην Ιουλίτα) (ποίηση) **Ε/2004 34-36**

VUILLIER

«Όλυμπος, μεγάλη λίμνη Λέσβου» Ιχνογράφημα **Δ/1991 146**

*

ΕΙΚΟΝΕΣ - ΠΙΝΑΚΕΣ - ΣΚΙΤΣΑ - ΦΩΤΟ
ΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΝΤΑΙ ΣΤΟΝ ΠΑΡΟΝΤΑ ΤΟΜΟ *

* Μίλτης Παρασκευαΐδης: σσ.1-3, 166, 183, 287, 309
* Στρατής Τσουλέλλης: σ.10, 350
* Μαρία Καλλιπολίτου: σ.13, 125, 221, 293, 317, 335, 347
* Αντώνης Πρωτοπάτσης: σ.40, 161, 212
* Νότης Εμμανουήλ: σ.124
* Γιώργος Κακαδέλλης: σ. 173, 174
* Μανώλης Καλλιγιάννης: εξώφυλλο, σ.218
* Βανιώ: σ.316
* Στέλιος Συνόδης: σ.332
* Μαριάνθη Σούγιουλτζη: σ.348

* Σημ. Επίσης, πολλοί άλλοι πίνακες - σκίτσα και φωτογραφίες εμπλουτίζουν τα δημοσιευόμενα στον τόμο τούτο κείμενα.

ΕΙΚΟΝΕΣ - ΠΙΝΑΚΕΣ - ΣΚΙΤΣΑ - ΦΩΤΟ ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ 5 ΤΟΜΩΝ

Α΄ ΤΟΜΟΣ 1981

«Τα πρώτα βήματα του Απτάλικου» (**Φωτο - Βασιλείου**) **2**
Βινιέτες (**Ελένη Κουρτζή**) **32, 59**
Σχέδια «**Μυτιλήνη**», «**Κομπανία**», «**Κανταδόροι**» (**Γιώργος Κακαδέλλης**)**37, 76, 129**
«**Αγριελιά της Λέσβου**», «**Κοριτσάκι**», «**Κηπουρικά**», «**Πρίνοι**»
(**Μίλτης Παρασκευαΐδης**) **168, 171-173**
Χαρακτικά, δυο φωτό (**Μαρία Καλλιπολίτη**) **176**
«**Μυτιλήνη**» (**Μ. Καλλιγιάννης**), «**Αγκάθια**» (**Γ. Λολοσίδης**), «**Ακρωτήρι**» (**Agathe Bunz**), «**Αγιάσος**» (**Ι. Μουτζουρέλλης**), «**Λιμανάκι** (**Κ. Μεσηνέζη**), «**Ο Παν. Ψωμαδέλλης**» (**Σ. Αθηναίος**), **Ο Στρατ. Χουτζαίος** (**Γ. Πέρρος**), «**Μόλυβος**» (**Σαπφώ Γιακουμή - Βογιατζή**), «**Χαλκοτεχνία**» (**Νικ. Κοκκίνης**), «**Λουλούδια**» (**Βερ. Λαλέλη**), «**Μόρια**» (**Χρ. Μανιάτη**), «**Λέσβος**» (**Ελ. Κουρτζή**), «**Πρόσωπα**» (**Χαρ. Καπτσή**) **177-187**

Β΄ ΤΟΜΟΣ 1983

«**Μόλυβος**» Ακουαρέλλα (**Γιώργος Λολοσίδης**) **Εξώφυλλο**
«**Καλντερίμι στον Αφάλωνα Λέσβου**» Φωτό. (**Θεόδωρος Δουκάκης**) **3**
«**Καρύνη**» Εργο. (**Στρατής Αθηναίος**) **16-17**
«**Κέντημα σε έξι ώρες καύσωνα**» Σχέδιο μολύβι. (**Μίλτης Παρασκευαΐδης**) **34**
«**Αιγόσθενα - Πόρτο Γερμανού**» Σχέδιο μολύβι. (**Μίλτης Παρασκευαΐδης**) **40**
«**Καρμοί συκιάς**» Σχέδιο μολύβι. (**Μίλτης Παρασκευαΐδης**) **80**
«**Πλάγιος Φωτισμός**» Εργο. (**Γιώργος Πέρρος**) **112-113**
«**Βασίλης Αρχοντίδης**» Σκίτσο. (**Μίλτης Παρασκευαΐδης**) **126**
«**Νίκος Σαραντάκος**» Σκίτσο. (**Μίλτης Παρασκευαΐδης**) **128**
«**Κλωνάρι ροδιάς**» Ελαιογραφική σύνθεση. (**Μίλτης Παρασκευαΐδης**) **160**
«**Αυτοπροσωπογραφία**» Σκίτσο. (**Μίλτης Παρασκευαΐδης**) **178**
«**Στρατής Παπανικόλας**» Σκίτσο. (**Μίλτης Παρασκευαΐδης**) **179**
«**Δυο φωτό**» (**Γιάννης Γενητσαριώτης**) **182**

Γ΄ ΤΟΜΟΣ 1988

«**Πύργος Μυτιλήνης**» Σινική. (**Γιώργος Κακαδέλλης**) **Εξώφυλλο**
«**Ακροθαλασσιά**» Ακουαρέλλα. (**Καίτη Μεσσηνέζη**) **3**
«**Κόλπος Γέρας**» Φωτό. (**Σπύρος Καρδακάρης**) **4**
«**Η εκκλησία Ακλειδιού Μυτιλήνης**» Σχέδιο. (**Μίλτης Παρασκευαΐδης**) **88**
«**Πύργος Μυτιλήνης**» Σινική. (**Γιώργος Κακαδέλλης**) **95**
«**Λιόδεντρο**» Σινική. (**Γιώργος Κακαδέλλης**) **96**
«**Χριστόφορος Κανιμάς**» «**Δημήτρης Καμίτζος**» Σκίτσα (**Μίλ. Παρασκευαΐδης**) **146**
«**Μυτιληνιό ζευγάρι, χορεύει**» Σχέδιο. (**Γιώργος Κακαδέλλης**) **161**

«Ο μαχαλάς τ' Χατζηγιαννίκ η βρυσ'» 27 σκίτσα τύπων Μυτιλήνης.
(Γιώργος Κακαδέλλης) **168-195**
«Ηρώο Μυτιλήνης και νότιος λιμενοβραχίονας - 1939» Σχέδια.
(Μίλτης Παρασκευαΐδης) **196**
«Φρούριο και Τσαμάκια Μυτιλήνης» Σχέδια. **(Μίλτης Παρασκευαΐδης)** **200**
«Το άγαλμα της Μικρασιάτισσας Μάνας» (Εργο της γλύπτριας
Κατερίνας Χαλεπά - Κατσάτου). Φωτό. **214**
«Λιόδεντρα» Σχέδιο. Σινική. **(Γιώργος Κακαδέλλης)** **Οπισθόφυλλο**

Δ΄ ΤΟΜΟΣ 1991

«Λεσβιακά τοπία» Σινική. **(Μαρία Καλλιπολίτου)** **Εξώφυλλο - Οπισθόφυλλο**
«Άλλοτε και...τώρα» Φωτό. **(Στέλιος Συνόδης)** **4**
«Σύνθεση» Σινική. **(Χρίστος Αθ. Παρασκευαΐδης)** **69**
«Φρούριο, Επάνω Σκάλα», «Παραλία Πλωμαρίου»
2 έργα. **(Κώστας Καραγατσίδης)** **118**
«Όλυμπος - Μεγάλη λίμνη Λέσβου» Ιχνογράφημα. **(Vuillier - 1897)** **146**
«Νυχτερινό σχέδιο, 1931, Κιόσκι» Σινική. **(Μίλτης Παρασκευαΐδης)** **181**
«Η οδός Σπύρου μελά το 1912, ημέρα Απελευθέρωσης της Μυτιλήνης»
Φωτό ντοκουμέντο **248**
«Ο μαχαλάς τ' Χατζηγιαννίκ η βρυσ'» 19 σκίτσα τύπων Μυτιλήνης.
(Γιώργος Κακαδέλλης) **251-272**

Ε΄ ΤΟΜΟΣ 2004

«Άποψη Μυτιλήνης» Σχέδιο. **(Μανώλης Καλλιγιάννης)** **Εξώφυλλο**
«Το λιμάνι Μυτιλήνης» Σχέδιο. **(Μίλτης Παρασκευαΐδης)** **1-3**
«Στο παλιό λιμάνι...» Φωτό. **(Στρατής Τσουλέλλης)** **10**
«7 σχέδια που κοσμούν τα πρωτοσέλιδα των θεματικών περιεχομένων» **13, 125, 221,**
(Μαρία Καλλιπολίτου) **293, 317, 335, 347**
«Μάννα» Σινική μελάνη. **(Βανιώ - Άννα Τριανταφύλλου)** **316**
«Θεόφιλος Χατζημιχαήλ» Φωτογραφία του. **334**
«Τα 4 εξώφυλλα» των εκδοθέντων τόμων Α΄ - Δ΄ «Μυτιλήνης» **358**

Ο Ε΄ ΤΟΜΟΣ «ΜΥΤΙΛΗΝΗ»
ΕΚΔΟΣΗ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΛΕΣΒΟΥ

ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ
ΣΕ 2.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΤΟ ΝΟΕΜΒΡΗ ΤΟΥ 2004
ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΑΠΟ ΤΗ
ΒΙΒΛΙΟΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΗ Α.Ε.Π.Ε.Ε.
ΦΕΙΔΙΟΥ 18 - ΣΕ ΧΑΡΤΙ VELVET 120γρ.

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
REPROGRAPHICS - ΑΝΤΩΝΙΑ ΣΑΒΒΑ
ΟΔΥΣΣΕΩΣ 10 ΜΥΤΙΛΗΝΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ Φ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

ФОМ 1977

ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ «ΑΘΗΝΑ 2004»